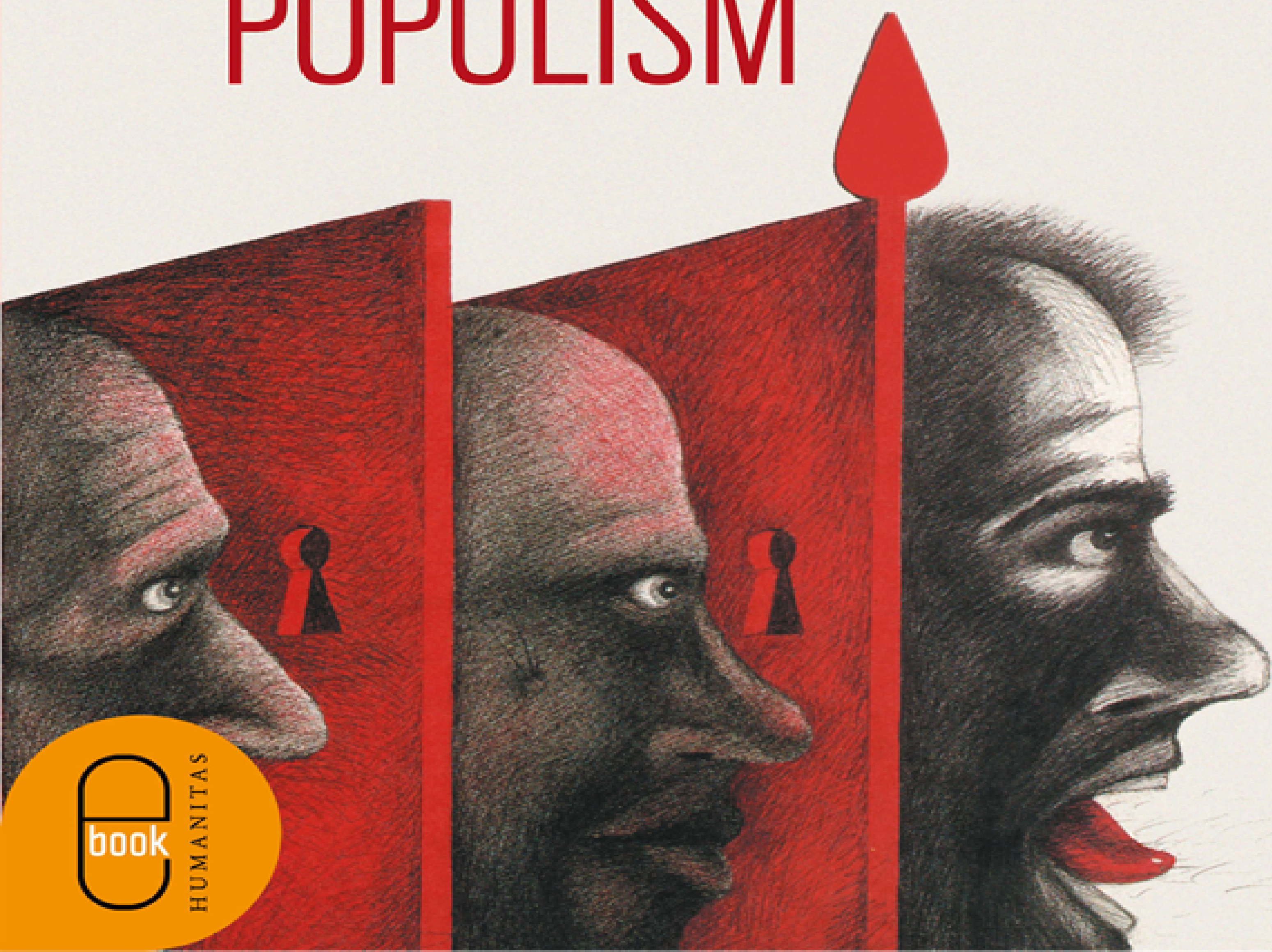
ISTORIE

MARIAN VOICU

MATRIOȘKA MINCINOȘILOR

FAKE NEWS, MANIPULARE, POPULISM

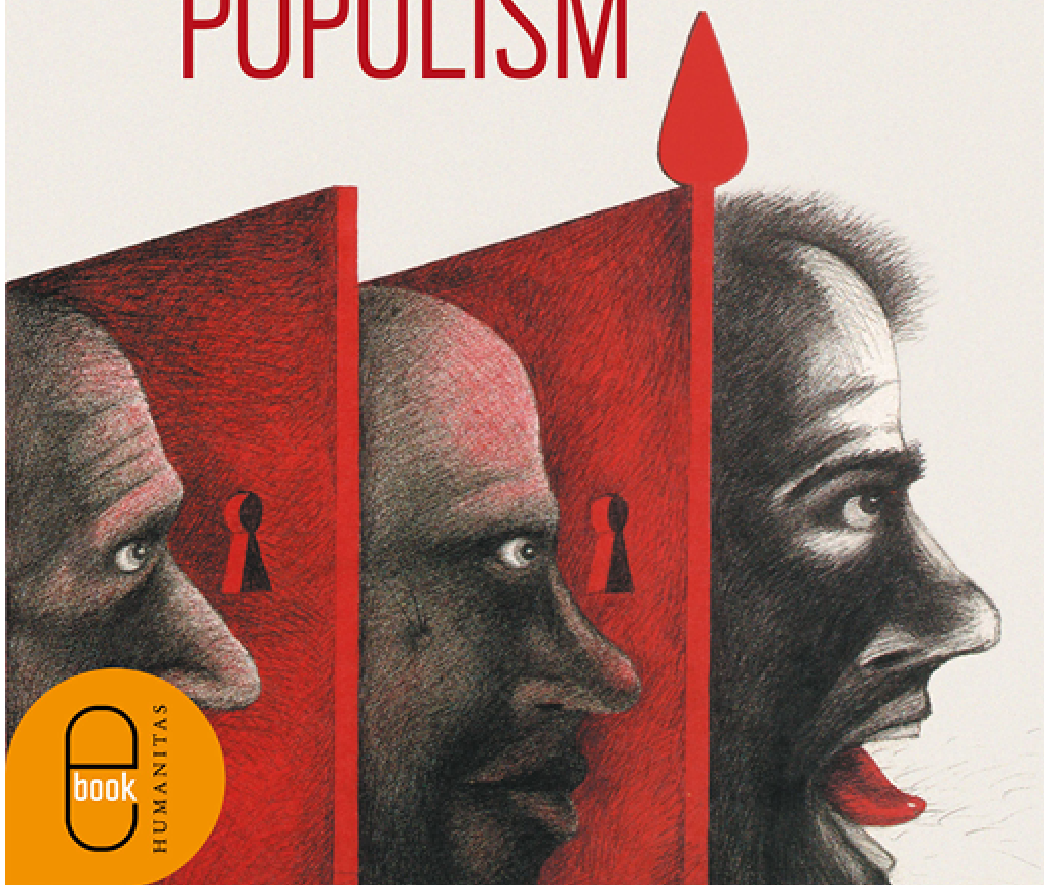

ISTORIE

MARIAN VOICU

MATRIOȘKA MINCINOȘILOR

FAKE NEWS, MANIPULARE, POPULISM

Marian Voicu lucrează de peste 20 de ani în televiziune şi radio, ca moderator şi producător. Timp de zece ani a realizat filme documentare pentru TVR despre comunităţile româneşti – de la istroromâni şi aromâni până la românii de peste Bug şi cei din Federaţia Rusă. Este primul jurnalist român care a filmat în Sudan, Uganda şi Siberia. Între 2008 şi 2010 a realizat Interviurile Europa FM. A fost manager de proiect la Radio România Chişinău.

A primit mai multe premii naţionale şi internaţionale, cel mai recent fiind Medalia de aur din partea Asociaţiei Corespondenţilor ONU (2015), pentru documentarul *Exodul: O tragedie siriană*. A fost decorat cu Ordinul Naţional „Serviciul Credincios" în grad de cavaler.

Printre cele mai recente filme documentare se numără *Torna, torna, fratre! Istoria aromânilor spusă de ei înşişi* (2015) și *Breaking Fake News! Războiul de după războiul rece?* (2017).

În 2016 a publicat la Editura Humanitas volumul *Tezaurul României de la Moscova: Inventarul unei istorii de o sută de ani*.

MARIAN VOICU

MATRIOȘKA MINCINOȘILOR

FAKE NEWS, MANIPULARE, POPULISM

ISBN: 978-973-50-6218-7 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

Cuprins

Pentru K & D

Index de termeni

(în context *fake news*):

Afiliaţi Kremlinului: Finanţaţi sau controlaţi de guvernul rus.

Bot (engl.): Agent software automatizat care interacţionează cu serverele, rulează sarcini simple şi repetitive, construit pe principiul reţelelor neurale, dotat cu un anumit grad de inteligenţă artificială.

Bot social (engl.): Agent software care interacţionează cu utilizatorul uman în limbaj natural, având capacitatea de a mima comportamentul din mediile sociale.

Bule sociale (*bule filtru*): Stare de izolare intelectuală provocată de furnizarea de către motoarele de căutare şi reţelele sociale a unor informaţii asemănătoare celor accesate anterior.

Camere cu ecou: Mediu în care o persoană este expusă doar la opinii sau convingeri care coincid cu cele proprii, ceea ce duce la consolidarea propriilor credinţe şi rezistenţă faţă de cele diferite.

Control reflexiv: Procesul specific prin care este imitat raţionamentul sau comportamentul posibil al inamicului, determinându-l să ia o decizie nefavorabilă pentru el.

Cyborg: Agent software semiautomatizat.

Dezinformare: Informaţii false sau distorsionate care au fost construite atent, fiind introduse în secret în sistemul de comunicare al adversarului pentru a înşela fie decidenţii, fie opinia publică. (Propagandă neagră, pop.)

Distorsiune de confirmare (*Confirmation Bias*, engl.): Tendinţa de a procesa prin căutare sau interpretare informaţiile care sunt în concordanţă cu credinţele existente.[1]

Dreaptă alternativă: (*Alt-right*, engl.): Organizaţii sau grupări cu vederi extremiste sau reacţionare din SUA, caracterizate prin respingerea

sistemului politic tradiţional şi folosirea presei online pentru a disemina sistematic conţinut controversat.

Dreaptă naţionalistă: Grupări sau indivizi care manifestă vederi xenofobe, care caută să definească şi să apere o naţionalitate „adevărată“ de elementele care ar putea să o corupă.

Extremă dreaptă: Grupări sau indivizi caracterizaţi prin naţionalism, rasism, xenofobie, favorabili autocraţiei sau unui stat puternic care să îi protejeze de „elementele alogene“.

Extremă stângă: Grupări sau indivizi caracterizaţi prin concepţii antiglobalizare, antifascism militant, anarhism, anticapitalism, anti-NATO, procomunism.

Fake news (engl.): Informaţii fabricate, distorsionate sau trunchiate, diseminate în presa tradiţională şi cea alternativă, precum şi în reţelele sociale de către un stat sau o organizaţie, având un buget, o strategie şi o ideologie, cu scopul de a adânci tensiunile sociale existente şi a crea confuzie.

Kompromat (rus.): Informaţii compromiţătoare folosite pentru a şantaja, discredita sau manipula pe cineva, de obicei în scop politic. Termen format prin telescopajul cuvintelor *compromiţător* şi *material*.

Lumea Rusă: Concept geopolitic de natură *soft power* prin care se urmăreşte promovarea la scară globală a limbii, culturii şi civilizaţiei ruse în lume, precum şi susţinerea etnicilor ruşi şi a rusofonilor din afara Federaţiei Ruse, în cooperare cu Biserica Ortodoxă Rusă.

Maskirovka (rus.): Distorsionarea percepţiei inamicului privind propriile capacităţi şi obiective (ad litteram – înşelătorie, camuflaj).

Măsuri active: Acţiuni militare, insurecţii, spionaj, sabotaje, asasinate, stimularea deliberată a tulburărilor sociale.

Metanaraţiune fake: Modalitatea de a relata prin naraţiuni *fake*, capacitatea acestora de a se regenera în metastructuri autonome.

Metalimbaj fake: Sistem lingvistic care permite analiza structurii şi simbolurilor limbajului *fake*.

Naraţiune fake: Structură narativă construită atent, ca vehicul pentru *fake news*.

Presă alternativă: Presa online sau offline care este produsă independent şi care oferă puncte de vedere alternative faţă de presa tradiţională.

Profile psihometrice: Profile personale (cunoştinţe, aptitudini, atitudini, trăsături de personalitate etc.) realizate prin măsurarea capacităţilor şi proceselor mentale.

Propagandă: Diseminarea sistematică a unor idei, teorii, opinii, în acest caz cu scop politic, în special pentru a câştiga masele de partea puterii.

Război hibrid: Conflict în care actori statali şi nonstatali combină acţiunile militare convenţionale cu cele nonmilitare, inclusiv războiul informaţional, electronic şi cibernetic.

Război informaţional: Instrumentalizarea informaţiei ca armă prin campanii de *fake news* împotriva unui stat, cu scopul autodezorganizării şi autodezorientării adversarului, asociat războiului hibrid.

Sat Potemkin (*Potemkinskaia derevnia*, rus.): Construct fals, menit a înşela. Se spune că prinţul Grigori Potemkin a ridicat în calea împărătesei Ecaterina cea Mare sate de decor, ca s-o păcălească, cu ocazia vizitei acesteia în 1787 in noile teritorii cucerite, care vor deveni Noua Rusie.

Speţpropaganda (rus.): Operaţiuni de informaţii multidisciplinare instrumentalizate militar de serviciile de informaţii ruse în războiul informaţional. Termen format prin telescopajul cuvintelor *propagandă* şi *specială.*

Ştire falsă (*Misinformation, False News*, engl.): Informaţie lipsită de acurateţe, care nu corespunde faptelor, generată fără intenţie sau cu intenţie pentru a aduce venituri financiare, care nu are la origine o ideologie sau strategia unui stat.

Temniki (rus.): Editori care controlează fluxul *fake news*, în numele şi în beneficiul Kremlinului.

Trol (în context *fake news*): Persoană plătită pentru a genera şi disemina *fake news* în presa alternativă şi pe reţelele sociale.

Tulburări informaţionale: Tulburare psihică provocată de poluarea informaţională.

1. Încă nu există o expresie acceptată unanim în limba română. Mai sunt întâlnite variante precum prejudecată de confirmare, confirmare subiectivă a convingerilor sau prejudecată confirmativă.

Introducere

Pentru Occident, epoca *Fake News* a început în 2016, odată cu Brexitul şi alegerile prezidenţiale americane, ceea ce ar putea fi semnul unei uimitoare inocenţe. Cu cel puţin trei ani înainte, odată cu izbucnirea protestelor proeuropene din Kiev, Kremlinul a declanşat o adevărată campanie de *fake news*, propagandă şi dezinformare. După anexarea Crimeii şi războiul din Donbas, campania a căpătat caracteristicile unui război informaţional în toată regula. Occidentul a fost surprins, încercând să înţeleagă dacă e vorba de un nou tip de război hibrid. Vom vedea însă că *fake news* reprezintă expresia modernă a unor vechi practici sovietice instituţionalizate în cadrul armatei şi poliţiei secrete, devenind apoi temelia statului sovietic însuşi.

Vladimir Putin avea să traseze liniile de forţă ale viitorului război informaţional în discursul rostit la Clubul Valdai în 2013, un adevărat îndreptar al dezinformării şi propagandei împotriva Vestului. Naraţiunile Kremlinului sunt declinate atât pe continentul european, cât şi pe cel american: Europa se dezintegrează, într-o mişcare centrifugă din ce în ce mai puternică, statele naţionale revoltându-se împotriva planurilor Bruxellesului de a le transforma în colonii; mişcările de stradă sunt tot mai numeroase; UE este condusă de un lobby secret pedofil care smulge copiii din braţele familiilor lor şi îi încredinţează unor familii de homosexuali (pedofilia urmând a fi legalizată în UE); Ucraina este condusă de o juntă fascistă care a început exterminarea în masă a ruşilor din Donbas; americanii vor să înceapă un război cu Rusia, aşa cum au făcut şi în Siria, unde au creat şi înarmat ISIS; SUA a generat criza refugiaţilor, pentru a supune Europa; oligarhia mondială (al cărei exponent este Soros) finanţează revoluţii colorate pentru a confisca puterea prin lovituri de stat; democraţia populară este atacată de statul paralel etc.

În acelaşi timp, Rusia este apărătoarea valorilor tradiţionale, singura care poate salva Occidentul, aşa cum l-a salvat şi de fascism prin jertfa din

Marele Război pentru Apărarea Patriei, pe care revizioniştii occidentali o neagă azi. Marea Rusie va zdrobi homosexualitatea, terorismul musulman, fascismul renăscut, protejând civilizaţia creştină de migraţie şi „aşa-numita“ corectitudine politică – instrumente ale forţelor oculte care vor să conducă omenirea. Este discursul comunist al „Luptei pentru pace“, reformulat. De data aceasta, ne avertiza Putin la Clubul Valdai, pericolul e uriaş, căci Occidentul decadent pune credinţa în Dumnezeu şi credinţa în Satana pe acelaşi plan. Este ora astrală şi doar Moscova poate interveni.

Kremlinul afirmă că modelul democraţiei liberale occidentale este disfuncţional şi perimat, iar viaţa e mai bună în Rusia, în pofida sancţiunilor impuse în mod nedrept de Vest. Poate că, pe ici, pe colo, mai există sărăcie în Rusia, pare a spune Putin, dar măcar ruşii trăiesc într-o ţară măreaţă, iar măreţia are un preţ. Dacă Rusia nu se poate întări, atunci poate slăbi Vestul. Puterea, în fond, este relativă.

Naraţiunile *fake* privesc nu numai viitorul, ci şi trecutul. Pentru Kremlin, trecutul este impredictibil. Contestarea istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a rolului de eliberatori al sovieticilor, este o trădare, indiferent de ce parte a frontierei ruse te-ai afla. Atacarea Finlandei, ocuparea ţărilor baltice şi a Basarabiei, participarea la dezmembrarea Poloniei sunt pentru Kremlin naraţiuni alternative, duşmănoase, revanşarde. Istoria *fake* este o variantă la scară mare a adevărurilor alternative.

Distincţia între *false news* şi *fake news*, între *misinformation* şi *disinformation* nu operează în limba română. Echivalarea *fake news* = ştiri false nu acoperă semantic toate diferenţele şi nuanţele. În cazul informaţiei lipsite de acurateţe, care nu corespunde faptelor, generată fără intenţie sau cu intenţie pentru a creşte vânzările, a crea audienţă sau trafic web, vorbim de *false news* şi *misinformation*. În cazul unei campanii de generare şi propagare de informaţii fabricate, care implică o strategie, un buget şi o ideologie, îndreptată împotriva unui individ sau unei comunităţi, vorbim de *fake news* şi *disinformation*. Atunci când această campanie este îndreptată împotriva unui alt stat, este vorba de *război informaţional*. Vom folosi aşadar termenul *fake news,* şi nu pe cel de *ştiri false,* acolo unde este cazul, pentru a face distincţia care nu operează în limba română. Mai mult, în prezent, lumea academică occidentală dezbate asupra termenului ştiinţific

care va defini cel mai bine fenomenul, existând un consens în ceea ce priveşte golirea de conţinut a sintagmei *fake news*.

Până la începutul anului 2017, cei mai mulţi universitari, jurnalişti şi analişti militari din lumea anglo-saxonă tratau fenomenul *fake news* şi cele două evenimente amintite mai sus, Brexitul şi alegerile prezidenţiale americane, fără a face vreo legătură majoră cu Rusia. Între timp, au apărut informaţii solide din anchetele investigatorului special Robert Mueller, Congresului american şi Parlamentului Marii Britanii, din rapoartele serviciilor de informaţii şi din anchetele jurnaliştilor.

În acest volum vom documenta dezinformarea, propaganda şi ştirile *fake* generate şi propagate de Kremlin în estul Europei şi în Occident şi care vizează evenimente majore cum sunt alegerile, dar şi operaţiunea care are ca scop destabilizarea societăţii occidentale, exploatarea faliilor sociale existente, pentru a crea confuzie, nemulţumire, schimbări sociale.

Vom vedea că există un vocabular şi o sintaxă, naraţiuni, metanaraţiuni şi metalimbaj *fake*. Apariţia acestora în zone fără legătură directă cu Moscova, cum ar fi spaţiul public american, cel turc, maghiar sau românesc, ne vor îndreptăţi să afirmăm că discursul populist are acelaşi tip de expresie. Propaganda rusă a preluat teme din dezbaterea publică occidentală, precum critica liberalismului şi a globalizării, remodelându-le într-un discurs naţional-suveranist. S-au creat noi Internaţionale, în care îşi dau mâna extrema dreaptă europeană şi dreapta alternativă americană, suprematiştii albi şi neonaziştii, discursul fiind acelaşi cu cel al liderilor autoritarişti şi populişti.

Fake news provoacă distorsiuni în ţesutul social şi în etosul democraţiilor liberale, fiind un simptom al populismului. Pentru regimurile autoritariste, presa nu reprezintă dreptul oamenilor de a fi informaţi corect, ci mai degrabă dreptul statului de a minţi. *Fake news* au devenit motorul unei noi realităţi, expresia unei noi epoci, cea a postadevărului. Militarii văd aici o nouă expresie a războiului hibrid, mediul academic vorbeşte despre poluare informaţională, filozofii văd o schimbare de paradigmă a comunicării, iar psihologii identifică un nou tip de tulburare psihică – tulburarea informaţională.

Campaniile de *fake news* sunt gândite pentru a semăna neîncredere şi confuzie, pentru a adânci faliile socio-culturale folosind tensiunile etnice, rasiale şi religioase. Studiile ştiinţifice demonstrează că expunerea la *fake news*, dezinformare sau teorii ale conspiraţiei duce la alterarea percepţiei şi luarea unor decizii în consecinţă.

Dieta informaţională zilnică este din ce în ce mai dificilă – ce e adevărat şi ce e fals în jur? Cine e arbitrul adevărului? Fiecare poate crede ce vrea, îşi poate construi realitatea pe care o doreşte, din informaţiile pe care le selectează, conform teoriei distorsiunii de confirmare. Trăim în camere cu ecou, suntem alimentaţi cu *fake news* care ne sunt livrate de motoare informaţionale uriaşe. Reţelele sociale au devenit reţele ale radicalizării sociale.

Odinioară, liantul social în configurarea comunităţilor şi societăţilor omeneşti îl constituiau miturile. În absenţa lor, apar antimiturile, în locul naraţiunilor – antinaraţiunile, în locul adevărurilor – adevărurile alternative. În acest loc gol au apărut Putin şi Trump, Farage şi Le Pen, Orbán şi Erdoğan. Ideologii alt-right şi negaţionistii încălzirii globale, conspiraţioniştii antivaccinare şi cei care cred că *Protocoalele Înţelepţilor Sionului* este revelaţia interzisă duc o adevărată bătălie pentru controlul noilor mituri – naraţiunile alternative. Dacă miturile de odinioară vorbeau despre ceea ce ne uneşte, naraţiunile alternative vorbesc mai degrabă despre ceea ce ne deosebeşte şi ne desparte.

Cum s-a ajuns la apetenţa colosală pentru ştirile fabricate, mincinoase? Ceea ce contează astăzi, în epoca postadevăr, nu mai este informaţia, ci emoţia. Iar adevărul alternativ, aşa cum îi place administraţiei Trump să-i spună minciunii, este cel mai bun vehicul pentru emoţie în media de astăzi. Comunicarea nu mai este de tip mecanic, ci un ritual fondat pe reprezentarea credinţelor comune. Vizionarea unui talk-show politic nu mai ţine de informare, ci de participarea la un adevărat serviciu religios comun virtual – un act public, un act ritual, un act dramatic.

Chiar dacă dezinformarea instituţionalizată este veche de cel puţin o sută de ani, noutatea este adusă de reţelele sociale, care propagă exponenţial *fak*e-ul, permiţând celulelor de propagandă să se multiplice malign în corpul

sănătos al societăţii virtuale. Mesajul *fake* generat cu intenţie este repostat de armatele de troli şi boţi implicate în războiul informaţional.

Ecosistemul informaţional contemporan nu a fost creat pentru a produce dezinformare, însă structura platformelor sociale permite capitalizarea răspunsului emoţional, în defavoarea celui raţional. Mintea noastră a fost dintotdeauna un câmp de luptă pentru diferite forţe sociale, dar niciodată numărul celor care luptă pentru controlul gândurilor şi sentimentelor noastre nu a fost vreodată atât de mare.

Asistăm la naşterea unui model predictiv de personalitate care i-a permis companiei Cambridge Analytica să creeze profilurile psihometrice ale tuturor alegătorilor din SUA, actualizate automat cu datele pe care fiecare le generează online. Folosind aceste profiluri, Cambridge Analytica nu numai că poate afla opţiunea electorală a fiecărui alegător, dar îi şi poate influenţa comportamentul electoral prin *fake news*. Este vorba de automatizarea manipulării alegătorilor la o scară nemaiîntâlnită. Nici o mişcare politică radicală nu a avut vreodată la îndemână o astfel de tehnologie de dezinformare. În viitor nu va mai exista un război al ideilor candidaţilor, diferenţa o vor face precizia profilurilor psihometrice şi viclenia *fake news*-urilor. Va fi un război informaţional în toată regula, un război al inteligenţei artificiale.

Uniunea Sovietică a hipnotizat Occidentul timp de 74 de ani cu forţa sa gigantică, sfârşind prin a se autosugestiona. Satele de decor construite de Grigori Potemkin pentru a o păcăli pe Ecaterina cea Mare, aşa-numitele sate Potemkin, au devenit un Hollywood sovietic post-Cernobîl. Radiaţiile ucigaşe continuă să scape de sub lespedea uriaşă de beton de la Pripiat, tot aşa cum propaganda naţional-comunistă a lui Ceauşescu continuă să creeze iluzia unui popor dac care a inventat limba latină. Puterea sovietică era goală pe dinăuntru. O butaforie putredă din care au mai supravieţuit, ici-colo, statuile-clonă ale lui Lenin. Va reuşi regimul lui Putin să repopuleze nu numai Rusia, ci şi Lumea Rusă cu sate Potemkin?

Alunecarea Occidentului spre populism este sprijinită de Rusia. Regimul autoritarist de la Kremlin rezonează cu Trump şi Erdoğan, Le Pen şi Farage. Pentru Putin, Rusia este o cetate asediată de Gayropa şi Ucraina fascistă, infiltrată de ONG-urile lui Soros, de lobby-ul european al pedofiliei

camuflat în corectitudinea politică şi drepturile omului. Pentru Donald Trump, America este o cetate asediată de mexicani violatori, traficanţi de droguri, terorişti musulmani şi propovăduitori ai vaccinării obligatorii. În abisurile acestui metavers al minciunii se găsesc armate de troli şi boţi, iar extrema stângă şi extrema dreaptă defilează împreună virtual. Un ecosistem transnaţional, născut din viclenia regimurilor iliberale şi frustrările unei clase de mijloc occidentale aflate în căutarea unor noi mituri.

S-ar putea îndrepta şi România către un regim iliberal? Apariţia metanaraţiunii şi metalimbajului *fake news*, care definesc postdemocraţia, sunt primele simptome: România, ni se spune, este o cetate infiltrată de *statul paralel*, pe care Bruxellesul vrea să o transforme într-o colonie a Uniunii Europene, o ţară unde valorile tradiţionale ale familiei sunt ameninţate, iar oligarhia ocultă conspiră prin multinaţionale şi Soros împotriva puterii alese legitim de popor.

Episoadele din istoria recentă a României – Revoluţia, mineriadele şi evenimentele de la Târgu Mureş din martie 1990, sunt revizitate în acest volum din perspectiva acestui aparent nou fenomen. Deşi preced declanşarea *fake news*, ele sunt dovada perpetuării practicilor regimurilor comuniste de a instrumentaliza dezinformarea. Revoluţia română ar putea fi astfel primul război hibrid împotriva propriului popor, aşa cum înțelegem astăzi acest termen.

Instituţiile care produc consens în aflarea adevărului – presa, universităţile şi justiţia – sunt atacate constant în România. Iar criteriile care atestă democraţia liberală – respectarea legilor, responsabilizarea aleşilor în faţa alegătorilor şi încrederea în generarea prosperităţii – abia mai sunt îndeplinite.

Nu putem forţa o apropiere între discursul Moscovei (promovat, printre alţii, de RT şi Sputnik în afara Federaţiei Ruse) – pericolul Europei incestuoase, pedofile şi gay, lăcomia marilor corporaţii, deturnarea suveranităţii naţionale de către oamenii lui Soros – şi cel al guvernării PSD-ALDE (promovat, printre alţii, de Antena 3 şi România TV) – transformarea României într-o colonie UE, sponsorizarea protestelor antiguvernamentale din 2017 de către companiile multinaţionale, implicarea lui Soros în organizarea protestelor –, dar putem să remarcăm coincidenţele.

Sau, folosind cuvintele lui Confucius citate de Sputnik, este într-adevăr greu să găseşti o pisică neagră într-o cameră întunecoasă, mai ales dacă ea nu este acolo. Dar e suficient să îi auzi o dată miorlăitul ca să ştii că ai de-a face cu o pisică.

Partea I
RĂZBOIUL RECE AL DEZINFORMĂRII

„Întrucât regimul este captiv propriilor minciuni, trebuie să falsifice totul. Falsifică trecutul. Falsifică prezentul şi falsifică viitorul. Falsifică statisticile. Pretinde că nu are în subordine un aparat poliţienesc omnipotent şi lipsit de scrupule. Pretinde că respectă drepturile omului. Pretinde că nu persecută pe nimeni. Pretinde că nu îi e teamă de nimeni. Pretinde că nu pretinde nimic.“

VÁCLAV HAVEL

1
CUM A ÎNCEPUT „NOUL RĂZBOI RECE“?

Printre faldurile Cortinei de Fier

Suntem în noiembrie 2013. Am sosit la Vilnius, în preziua Summitului Parteneriatului Estic. Ninge potolit. Pe drumul de la aeroport spre oraş, o zăresc cu coada ochiului pe Angela Merkel, pe un panou publicitar uriaş. Ne zâmbeşte, parcă ştrengăreşte. Împart taxiul cu un jurnalist ceh care se recomandă Michael Švec, adăugând că acesta este chiar numele lui. Îl simt cum tresare din când în când, în timp ce îşi anunţă soţia că a ajuns cu bine. Chiar dacă e născut în Plzeň şi se gândeşte deja la berea albă pe care o vom bea mai târziu, dezinvoltura cu care taximetristul nostru nu ratează nici un semafor roşu îl amuţeşte. Suntem în Est.

Deocamdată, summitul pare a fi o nuntă fără mireasă – delegaţia ucraineană se lasă aşteptată. Ianukovici nu a confirmat participarea până în ultima clipă, punându-i pe jar pe reprezentanţii Uniunii Europene. În schimb, delegaţia Republicii Moldova se anunţă a fi numeroasă. Se pare că va fi prezentă şi orchestra Lăutarii, iar la dineu se va bea vin moldovenesc. Moldovenii se pregătesc pentru nuntă şi ucrainenii pentru divorţ. Ce va înţelege oare cehul meu bonom din toate astea?

Miza e uriaşă pentru estul şi vestul Uniunii Europene, dar din motive diferite. Pragmatismului occidental i se opune ambiţia sentimentală a Estului de a-i recupera pe cei rămaşi dincolo de Cortina de Fier. Angajamentele şi negocierile privind Acordul de liber schimb sau piaţa energiei, liberalizarea vizelor sau reforma instituţiilor par a fi, în preziua summitului, doar promisiunile unui tânăr bruxellez îndrăgostit. Este pentru prima oară când oficialii europeni sunt puşi într-o astfel de situaţie, când *acquis*-ul şi *map road*-ul nu sunt suficiente, când Uniunea trebuie să roage,

să fie persuasivă, să improvizeze. Şi se vede că nu este încă pregătită pentru imprevizibilul postsovietic. „Pur şi simplu ei nu înţeleg ce se întâmplă aici“, spune Švec, remarcând ignoranţa desăvârşită a oficialilor europeni în ceea ce priveşte spaţiul ex-sovietic.

Zvonul că Ianukovici nu va semna Acordul de Asociere a provocat uluire generală. Discursurile pregătite cu mult timp înainte pentru ceea ce trebuia să fie un succes al Uniunii Europene au fost anulate în ultimul moment. Deşi schimbarea a adus un plus de sinceritate, tonul a fost acelaşi, de amărăciune şi frustrare. Subiectul nu a fost însă nici Ucraina, nici Moldova, nici Georgia, ci Rusia.

Oferta făcută de Bruxelles Kievului nu a convins – Ianukovici vrea cash, pentru că Moscova a promis că va şterge datorii de 15 miliarde de euro şi va scădea preţul gazului. Şi asta înseamnă voturi pentru preşedintele care se vrea reales.

Pat Cox, fost preşedinte al Parlamentului European, a povestit, pe un ton stins, despre cele 25 de întâlniri pe care le-a avut cu Ianukovici în ultimii ani. Despre surpriza produsă de declaraţia recentă a acestuia că Ucraina suspendă semnarea Acordului de Asociere. Şase ani de negocieri au fost anulaţi printr-un simplu anunţ. Štefan Füle, comisarul european pentru extindere şi politică de vecinătate, lasă să se strecoare o urmă de speranţă – poate că întâlnirile cu Ianukovci din această seară vor schimba ceva? Americanii sunt pragmatici – „Banii sunt soluţia“, ungurii, radicali – „Am putea spune că suntem în război cu Rusia, dar, ca fost oficial în Ministerul Apărării, nu voi folosi termenul acesta“, iar cehii sintetizează cu panaş: „Când Rusia face o ofertă, nu o poţi refuza, când UE face o ofertă, nu o înţelegi.“

Atunci când le cer miniştrilor de externe Carl Bildt (Suedia), Linas Linkevicius (Lituania) şi Radosław Sikorski (Polonia) să facă aprecieri asupra viitorul estului UE, limbajul diplomatic este uitat. „Îmi amintesc că acum aproximativ 25 de ani, când am fost pentru prima oară aici în Lituania, care încă făcea parte din Uniunea Sovietică, dar cerea independenţă, ruşii au impus o blocadă economică totală, gaz, comerţ, totul… a fost foarte întuneric şi frig în acele zile aici“, spune Bildt. „Am

văzut aceste arme folosite pe scară largă împotriva Georgiei, Poloniei şi acum, din nou, împotriva Lituaniei.“

Sikorski este mai reţinut. Investigaţia privind accidentul aviatic de la Smolensk, din 2010, în care şi-au pierdut viaţa preşedintele Poloniei, membri ai guvernului, Seimului, comandanţi ai armatei şi serviciilor de informaţii şi guvernatorul Băncii Centrale, nu se încheiase.

„Au existat momente grele şi pentru noi, când am fost intimidaţi, şantajaţi, ameninţaţi sau blocaţi!“ spune Linkevicius. „Ca simplu individ, sunt dezamăgit de situaţia din Ucraina, fiindcă era un moment ce trebuia fructificat. S-a pierdut un tren important.“ Linkevicius ştie despre ce vorbeşte. Lituania, care importă din Rusia 99% din petrol, 80% din gaz şi 60% din electricitate, este supusă presiunilor Moscovei pentru a renunţa la găsirea unor alternative energetice.

Conferinţa comună de presă de a doua zi are loc într-o atmosferă funebră. De data aceasta nu e Ialta, ci Vilnius. Faldurile noii Cortine de Fier cad printre ţările membre ale Parteneriatului Estic, în zgomotul bliţurilor.

Nu cred că l-am mai văzut vreodată pe Jose Manuel Durâo Barroso atât de supărat. Atât de supărat încât nici măcar nu a mai pomenit numele Rusiei, care a devenit doar „o anumită ţară“. Barroso a acuzat, din nou, „presiunile din afara ţării“ la care a fost supusă Ucraina, afirmând că este vremea curajului şi hotărârii. E un proces pentru ceva, şi nu împotriva cuiva, a spus Barroso. Oare Putin a urmărit conferinţa de presă?

Deocamdată s-a găsit termenul care defineşte situaţia în care se aflĭ Ucraina: „in limbo“, care ar putea intra în curând în jargonul birocraţiei europene. Toată lumea speră că se va întâmpla totuşi o minune.

Liderul opoziţiei ucrainene, Arseni Iaţeniuk, cel care avea să fie prim-ministru peste numai trei luni, pune presa pe jar: „Ianukovici este surd la voinţa poporului şi va pierde alegerile. Cei 100 000 de protestatari din centrul Kievului sunt doar primii dintre cei care vor ieşi în stradă împotriva sa.“ Suna profetic.

La dineul de gală oferit la finalul summitului, toată lumea era îngrijorată. Mulţimea de ucraineni adunată în faţa Palatului Marilor Duci ai Lituaniei a început să urle cu furie. Ceea ce ar fi trebuit să fie pentru ei un moment de sărbătoare s-a transformat într-un dezastru. Înăuntru sunt şefii de state şi de

guverne ai ţărilor membre UE, precum şi ai ţărilor invitate să adere la Parteneriatul Estic – Merkel şi Hollande, Cameron şi Komorowski, Van Rompuy şi Barroso, Schulz şi Ashton, Aliyev şi Margvelaşvili, în fine, întreaga Europă. Ianukovici este şi el aici, dar peste câteva ore avea să zboare spre Kiev, temându-se să nu găsească porţile oraşului închise.

Apoi a început *Euromaidanul*. Restul se ştie: protestele din marile oraşe ucrainene, deschiderea focului împotriva protestatarilor şi uciderea a 96 de persoane. În februarie 2014, Viktor Ianukovici anunţă că este de acord cu cererea manifestanţilor de a se organiza alegeri anticipate. Prea târziu. În 22 februarie, Rada Supremă îl destituie. În aceeaşi zi, la Harkov se întruneşte un congres care se declară gata să proclame Republica Malorusia (Rusia Mică). 10 000 de etnici ruşi se strâng în faţa clădirii. Ianukovici este în oraş, dar nu participă la întrunire. A doua zi, Vladimir Jirinovski, liderul Partidului Liberal Democrat din Rusia, declară la un miting în Moscova că partidul său va trimite voluntari în apărarea Rusiei Mici.

Într-o conferinţă de presă organizată la Rostov pe Don, Ianukovici explică motivul fugii: a fost o lovitură de stat pusă la cale de „fasciştii care reprezintă doar o minoritate". Şi pentru că negocierile cu liderii UE erau încă proaspete, a adăugat: „Situaţia actuală e rezultatul politicilor iresponsabile ale Occidentului, care a sprijinit Euromaidanul." Să reţinem acest termen – „fascişti" –, va face carieră în presa rusă.

Putin anunţase organizarea unor manevre militare în vestul Rusiei, pe baza unor scenarii care prevedeau „ameninţări teroriste la adresa securităţii naţionale" şi îi ordona ministrului apărării, Serghei Şoigu, să pună armata în stare de alertă. Şeful diplomaţiei americane, John Kerry, avertizează că o intervenţie în Ucraina ar fi o „greşeală gravă".[2]

În Crimeea, la Simferopol, peste 10 000 de tătari participă la un miting, fluturând steaguri ucrainene şi strigând „Crimeea nu este Rusia". De la Sevastopol sosesc autobuze cu peste 5 000 de etnici ruşi. Au loc ciocniri între cele două tabere. „Europa!, Europa!, Europa!", strigă tătarii. „Rusia!, Rusia!, Rusia!", răspund ruşii.

Valentina Matvienko, preşedintele Consiliului Federaţiei, camera superioară a Adunării Federale a Rusiei, exclude scenariul unei intervenţii în Ucraina: „Nu avem dreptul şi nu putem interveni în afacerile interne ale

unui stat suveran."[3] În acelaşi timp însă, pe Internet sunt difuzate imagini video în care camioane militare cu numere ruseşti intră în Ialta, încărcate cu soldaţi şi muniţie. Matvienko minţise. Din acest moment, maşina rusă de propagandă şi *fake news* este pusă în funcţiune.

La trei luni după Summitul de la Vilnius, în 2 februarie 2014, încep să se mişte lucrurile şi în Republica Moldova. Prin referendum, 98,9% dintre găgăuzi se exprimă în favoarea independenţei. Este doar un prim exerciţiu, înainte de pregătirea plebiscitelor care vor conta cu adevărat. În 16 martie, 96,7% dintre votanţi se pronunţă în favoare alipirii Crimeii la Rusia, iar în 11 mai, regiunile Luhansk (96,2%) şi Doneţk (89%) votează pentru independenţă.

Găgăuzii ameninţă că vor declara independenţa dacă Republica Moldova semnează Acordul de Asociere. În iunie 2014, Serviciul de Informaţii şi Securitate de la Chişinău (SIS) anunţă că s-a autosesizat în legătură cu „întâlnirea confideţială" de la Bălţi dintre başcanul autonomiei găgăuze, Mihail Formuzal, episcopul Marchel al Mitropoliei Moldovei, supusă canonic Patriarhiei Moscovei, liderul partidului Patrioţii Moldovei, Mihail Garbuz, şi alte persoane, care ar pune la cale un plan de destabilizare a situaţiei din Republica Moldova, înaintea semnării Acordului de Asociere cu UE. La şedinţă s-ar fi convenit o „revoltă a minorităţilor etnice la Comrat şi Bălţi împotriva autorităţilor legitime ale statului" şi un plan de răsturnare a puterii legale, prin rebeliuni armate, pentru a fi create două enclave separatiste – „Republica Populară Găgăuzia", ce ar urma să includă regiunile Bolgrad şi Ismail din Ucraina şi raioanele de sud ale ţării, şi „Republica Moldovenească de Nord", constituită din regiunea Cernăuţi din Ucraina şi raioanele de nord ale Republicii Moldova. Ulterior ar urma să fie constituită „Federaţia Moldovenească", formată din patru subiecţi: Republica Moldova (Chişinău), Republica Moldovenească Nistreană (Tiraspol), Republica Populară Găgăuză (Comrat), Republica Moldovenească de Nord (Bălţi).[4]

Cu două săptămâni mai înainte, başcanul declara publicaţiei turce *Milliyet*: „Guvernarea vrea aderarea ţării la NATO şi UE. Noi şi poporul Transnistriei suntem împotriva acestor aderări."[5] Preşedintele Marii Adunări Naţionale a Turciei, Cemil Çiçek, i-a sfătuit pe başcan şi pe supuşii săi să

fie moderaţi şi constituţionali, să înveţe limba română şi pe cea maternă. Chişinăul a ridicat din sprâncene şi atât.

În acest timp, capitalele europene se tem că explozia ucraineană s-ar putea amorsa şi în mica republică dintre Nistru şi Prut. Informaţiile sunt din ce în ce mai confuze şi mai greu de verificat, iar presa publică informaţii incredibile. Se deşteleneşte terenul pentru valul cel mare al dezinformării.

Se aude trompeta de la Kremlin

Sala este plină ochi, publicul pare hipnotizat. Camerele de televiziune surprind în contraplanuri bărbaţi şi femei de toate vârstele şi rasele. Mizanscena este gândită cu grijă – un muftiu alături de un preot ortodox, şefi de corporaţii lângă tineri intelectuali. În public se află şi câteva figuri ale opoziţiei, printre care Ksenia Sobciak, Ilia Ponomarev şi Vladimir Rîjkov. Ne aflăm la Clubul Valdai, este 19 septembrie 2013. Preşedintele Vladimir Vladimirovici Putin ţine un discurs.

Clubul Valdai a fost fondat în 2004, luându-şi numele de la lacul Valdai, aflat între Veliki Novgorod şi Moscova, pe al cărui mal a avut loc prima reuniune. Veliki Novgorod este locul unde s-a născut Rusia. Prinţul Rurik s-a aflat aici cu trupele sale în sec. al IX-lea, chemat de slavi pentru a-i conduce. S-a născut astfel dinastia Rurik, cea care a condus statul rus vreme de 700 de ani şi a dat numele de „rus“. În 1862, din ordinul împăratului Alexandru II, aici a fost ridicat un monument de bronz de 60 de tone, pentru a aniversa un mileniu de la fondarea statului. Este şi locul de naştere al ortodoxiei ruse (aici se află catedrala Sfânta Sofia, ridicată în sec. al XI-lea) şi al literaturii ruse (aici s-a descoperit prima carte, scrisă pe pergament din mesteacăn) şi s-a înfiinţat prima şcoală în limba rusă.

Clubul se doreşte a fi un spaţiu al elitelor din întreaga lume. Printre fondatorii Fundaţiei Valdai se numără Consiliul pentru Politică Externă şi Apărare şi Institutul de Stat pentru Relaţii Internaţionale din Moscova (MGIMO). Până acum, la reuniuni au participat peste 1 000 de reprezentanţi din 63 de ţări, din domeniul relaţiilor internaţionale, politică, economie, securitate, sociologie, energie ş.a.m.d. Scena politică este

amenajată cu grijă de fiecare dată, iar preşedintele Putin nu a lipsit de la nici o întâlnire.

În acest context, discursurile preşedintelui conţin pentru kremlinologi reperele viitoarei politici externe ruse. Temele reuniunilor, de asemenea. În 2017, de exemplu, s-a discutat despre „Geografia Uniunii Economice Eurasiatice“, „Crearea Noii Ordini Mondiale“, „Conflictul dintre globalizare şi identitate“, „Conflictul dintre bogaţi şi săraci“.

Iată ce spunea Vladimir Putin, printre altele, în discursul său de 25 de minute din 2013:

> O altă provocare serioasă pentru identitatea Rusiei este legată de evenimentele care au loc în lume. Aici există atât aspecte de politică externă, cât şi aspecte morale. Putem vedea cât de multe state euro-atlantice îşi reneagă rădăcinile, inclusiv valorile creştine, care constituie fundamentul civilizaţiei occidentale. Neagă principiile morale şi toate identităţile tradiţionale: naţionale, culturale, religioase şi chiar sexuale. Implementează politici care pun semnul egalităţii între familiile lărgite şi uniunile de parteneri de acelaşi sex, credinţa în Dumnezeu cu credinţa în Satana.
>
> Excesele corectitudinii politice au atins punctul în care se discută la modul cel mai serios despre înregistrarea partidelor politice care au ca scop promovarea pedofiliei. În multe ţări europene, oamenilor le este jenă sau frică să vorbească despre afilierea lor religioasă. Sărbătorile sunt desfiinţate sau redenumite; esenţa lor este ascunsă, ca şi sensul lor moral. Se încearcă exportul agesiv al acestui model în întreaga lume. Sunt convins că aceasta deschide o cale directă spre degradare şi primitivism, ducând la o criză demografică şi morală profundă.
>
> Care ar putea fi cea mai importantă mărturie privind criza morală cu care se confruntă o societate umană dacă nu pierderea capacităţii de autoreproducere? Astăzi, naţiunile dezvoltate nu se mai pot reproduce nici măcar cu ajutorul migranţilor. Fără valorile creştinismului, ale altor religii ale lumii, fără standardele de moralitate create de-a lungul mileniilor, oamenii îşi vor pierde în mod inevitabil demnitatea umană. Considerăm că este natural şi drept să apărăm aceste valori. Trebuie să respectăm dreptul fiecărei minorităţi de a fi diferită, dar drepturile majorităţii nu trebuie să fie puse sub semnul întrebării. […]
>
> În Europa şi în alte ţări, aşa-numitul „multiculturalism“ este în multe privinţe un model transplantat, artificial, care este pus la îndoială în prezent, din motive întemeiate. De fapt, se plăteşte pentru trecutul colonial. Nu este un accident faptul că politicienii europeni şi personalităţile publice vorbesc astăzi din ce în ce mai mult despre eşecul multiculturalităţii şi că nu sunt capabili să integreze limbi străine sau elemente culturale străine în societăţile lor.
>
> În ultimele secole ale Rusiei, pe care unii au încercat să o eticheteze drept „închisoare a naţiunilor“, nici măcar cel mai mic grup etnic nu a dispărut. Şi-au păstrat nu numai autonomia internă şi identitatea culturală, ci şi spaţiul istoric.[6]

A urmat conferinţa de presă. Excedat de întrebările privind Siria, Libia, Ucraina şi Republica Moldova, Putin decide să destindă atmosfera: „Dacă domnul Berlusconi ar fi fost gay, şi nu afemeiat, probabil că nimeni nu ar

mai fi ridicat un deget împotriva lui şi nu s-ar mai fi aflat astăzi în boxa acuzaţilor“, îi spune el lui Romano Prodi, fost prim-ministru al Italiei, stârnind hohote de râs în rândul ruşilor prezenţi în sală. „Rusia este pe drumul către democraţie. Tinerii vor să trăiască într-o democraţie funcţională, guvernată de legi“, conchide el, zâmbindu-i Kseniei Sobciak, jurnalista care avea să-şi anunţe cinci ani mai târziu candidatura la preşedinţia Rusiei, de dragul democraţiei şi al tatălui său, care îi fusese mentor politic lui Putin. Preşedintele nu a spus însă o vorbă despre Alexei Navalnîi, aflat la puşcărie, şi nici despre membrele formaţiei Pussy Riot, aflate în coloniile penitenciare din Siberia.

De data aceasta, discursul din septembrie 2013 s-a dovedit mai puţin interesant pentru presă. Titlurile au fost şterse, semn că editorilor nu li s-a părut un material grozav: „Rusia lui Putin străluceşte la Summitul de la Valdai, în timp ce pedepseşte Vestul“ (BBC), „Ortodoxia soft-power a Rusiei“ (Carnegie Council), „Putin îi îndeamnă pe ruşi să se întoarcă la valorile religiei“ (*Financial Times*), „Vladimir Putin, o icoană a conservatorismului“ (*The Atlantic*).

Miezul discursului lui Putin avea să fie înţeles mult mai târziu, abia în 2014, după anexarea Crimeii şi declanşarea războiului din Donbas. Nu era vorba doar despre identitatea rusă, ortodoxie şi valori tradiţionale. Putin trasase la Valdai liniile de forţă ale viitorului război informaţional, îndreptarul dezinformării şi propagandei împotriva Vestului.

Intră în scenă „oamenii politicoşi“

În martie 2014, Crimeea este împânzită de afişe uriaşe. Imaginea este simplă şi puternică: în partea stângă, harta Crimeii era acoperită de o svastică, în cea dreaptă este acoperită de tricolorul Rusiei. Deasupra celor două hărţi scrie „În 16 martie alegem“. Propaganda rusă prezintă anexarea Crimeii ca pe o luptă împotriva „fascismului“. Va fi una dintre marile naraţiuni ale dezinformării Kremlinului pentru statele din vestul fostei Uniuni Sovietice.

Media rusă se dezlănţuise. „Fasciştii“ luaseră puterea la Kiev, detaşamente de *karateli* (călăi) luaseră deja drumul Donbasului pentru a-i

ucide pe rusofoni. Populaţia locală din estul Ucrainei este cuprinsă de o adevărată isterie.[7] Presa rusă compara anexarea Crimeii cu „a treia luptă de apărare a Sevastopolului“, iar războiul contra „juntei fasciste“ de la Kiev era un nou Stalingrad.[8]

Cu două săptămâni mai înainte, în 22 februarie 2014, după evacuarea în secret a lui Ianukovici în Rusia, Rada Supremă a Ucrainei decidea că preşedintele se „autoeliminase“. Preşedintele Radei, Olexandr Turcinov, devenea preşedinte interimar, fiind fixate alegeri prezidenţiale anticipate pe 25 mai 2014. Kremlinul acuză o lovitură de stat.

În 26 februarie 2014, în Crimeea îşi fac apariţia tancuri, camioane acoperite cu prelată şi fără numere de înmatriculare şi celebrii „omuleţi verzi“, cum le-a spus presa occidentală, pentru că erau îmbrăcaţi în uniforme verzi fără însemne militare, sau „oameni politicoşi“, cum le-au spus ruşii. Aceştia ocupă clădirile guvernamentale, aeroporturile, căile de comunicaţie şi posturile de televiziune. Era o invazie politicoasă.

Moscova anunţă că 96,7% dintre alegători ceruseră alipirea la Rusia, prezenţa la vot fiind de 97%. În 17 martie 2014, Parlamentul Crimeii cere alipirea la Rusia. 24 de ore mai târziu, Putin acceptă cererea.

Conform TSN.ua, citată de *Forbes*, Consiliul pentru Drepturile Omului de pe lângă preşedintele rus a publicat din greşeală adevăratele date privind prezenţa la vot: doar 34,2% din populaţie participase la referendum, din care doar jumătate votase cu adevărat în favoarea anexării.[9]

Moscova nu a permis prezenţa observatorilor internaţionali. Ca şi scrutinul din 1940 din Letonia, referendumul din Crimeea s-a desfăşurat sub ocupaţia armatei ruse. În 1940, anexarea ilegală a Letoniei se făcuse în două luni. Anexarea ilegală a Crimeii s-a făcut în două săptămâni.

În 18 martie, la două zile după referendum, în discursul rostit la Kremlin în faţa deputaţilor Dumei de Stat, membrilor Consiliului Federaţiei, şefilor regiunilor Rusiei, reprezentanţilor societăţii civile, dar şi a reprezentanţilor noii Republici a Crimeii şi Sevastopolului, Putin expunea motivele anexării: Crimeea este locul unde a fost botezat prinţul Vladimir, cel care avea să creştineze „popoarele din Rusia, Ucraina şi Belarus“, locul unde se află „mormintele soldaţilor ruşi a căror vitejie a adus Crimeea în Imperiul Rus“, locul unde se află Sevastopolul, „fortăreaţa care a servit drept loc de naştere

pentru Flota Rusă a Mării Negre“. Pe scurt, un loc care simbolizează „gloria militară rusă“.[10]

Putin nu îi uită pe etnicii ruşi din Donbas. „Naţionaliştii, neonaziştii, rusofobii şi antisemiţii“, care erau „moştenitori ideologici“ ai lui Bandera, „complicele“ lui Hitler în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, executaseră o lovitură de stat, recurgând la „teroare, crimă şi revolte“. Cei care s-au opus loviturii de stat „au fost imediat ameninţaţi cu represiunea“, arată Putin, aşa că, în mod „natural“, ruşii din Crimeea au cerut ajutorul Rusiei, „pentru a le fi apărate drepturile şi vieţile“. „Nu puteam să nu auzim aceste solicitări“, spune preşedintele rus, „ar fi fost o trădare din partea noastră“.

Iată ce spunea Joseph Goebbels în 12 martie 1938, citind la radio proclamaţia lui Hitler privind *Anschluss*-ul*:* „Reichul german nu va tolera ca germanii din această regiune să fie persecutaţi pentru că aparţin ţării noastre sau pentru că au anumite opinii. Trebuie să fie pace şi ordine. În consecinţă, am decis să ajut milioanele de germani din Austria cu resursele pe care le are Reichul. […] Soldaţii noştri garantează că poporul austriac va avea în curând oportunitatea de a-şi determina viitorul şi soarta printr-un plebiscit.“[11]

Coincidenţa tonului şi a mesajului nu denotă lipsă de imaginaţie, ci certitudinea eficienţei propagandei. Pentru Volodimir Viatrovici, director al Institutului Ucrainean al Memoriei Naţionale, Putin seamănă din ce în ce mai mult cu Adolf Hitler, „un alt profesionist al agresiunii“. „Ne aflăm în faţa aceluiaşi discurs, indiferent că e vorba de Regiunea Sudeţilor sau de Donbas.“, afirmă el.[12]

Presa rusă a inundat spaţiul audiovizual din Crimeea cu *fake news* privind neonaziştii care ar fi preluat controlul asupra Ucrainei şi îi atacă sistematic pe etnicii ruşi şi pe rusofoni, care sunt majoritari în Crimeea. Ca urmare, mulţi localnici i-au întâmpinat cu uşurare pe „oamenii politicoşi“, crezând cu adevărat că aceştia îi salvează de la epurare etnică.

Jurnaliştii ucraineni au început să lanseze mesaje colegilor din presa internaţională: „Acesta e un război! Sunteţi părtaşi!“ Atunci când se cere Rusiei să îşi retragă armata, Putin neagă că ar fi trimis trupe in Ucraina: „Spaţiul postsovietic este plin de astfel de uniforme“[13], explică el.

Departamentul de Stat al SUA avea să afirme că „lumea nu a mai asistat la o astfel de ficţiune uimitoare de când Dostoievski a scris că formula «doi plus doi egal cinci» nu este lipsită de atractivitate“.[14] Diplomaţia americană insistă că e vorba de trupe regulate ruseşti. Ministrul rus al apărării, Serghei Şoigu, susţine că e un „nonsens complet“.

În aprilie, în timpul programului anual „Linia directă“, în care vorbeşte cu cetăţeni din diferite regiuni ale Rusiei, Putin ridică puţin cagulele de pe faţa „omuleţilor verzi“, admiţând existenţa trupelor ruse în Crimeea. „Desigur, militarii ruşi au sprijinit forţele de apărare ale Crimeii“[15], spune el, insistând însă că aceştia erau acolo pentru a proteja vieţile etnicilor ruşi.

Televiziunea este foarte importantă pentru Moscova. Mesajele oficiale ale Kremlinului ajung prin reţelele de televiziune de stat şi private la peste 90% din populaţia fostei Uniuni Sovietice. Rusia 1, Rusia 24, Canal 1, RTR şi NTV încep propaganda. Dar Moscova este interesată şi de controlul mijloacelor de comunicaţie în masă din Ucraina, ca în orice operaţiune de ocupare a teritoriului inamicului. În oraşele din estul şi sudul Ucrainei, primul obiectiv al grupurilor proruse sunt turnurile de televiziune. *The Wall Street Journal* documentase ceea ce ar fi trebuit să fie o operaţiune acoperită a serviciilor de informaţii ruse de ocupare a turnului de televiziune din Slaviansk: „Oameni înarmaţi şi bine echipaţi, însoţiţi de tehnicieni specializaţi, au dezarmat gardienii, permiţând tehnicienilor să conecteze echipamente sofisticate de transmisiune prin satelit şi să înlocuiască canalele ucrainene cu cele ruse pro-Kremlin“.[16] Moscova trebuia să se asigure că are monopolul informaţiei.

Media controlată de ruşi prezenta naraţiunea conform căreia rusofonii erau atacaţi, fugind cu sutele de mii din calea naziştilor ucraineni. Erau prezentate imagini cu oameni nevinovaţi executaţi cu sânge rece, svastici şi feţe desfigurate de ură, contribuind la instalarea unei panici absolute. Ruşii credeau că fiara fascistă omorâtă în urmă cu 60 de ani înviase şi venise să se răzbune. Ceea ce putea fi un film de ficţiune despre cel de-al Doilea Război Mondial era instrumentalizat ca o puternică naraţiune despre masacrarea ruşilor nevinovaţi de către ucraineni. Un sondaj realizat de Centrul rus independent Levada arăta că rata de susţinere a lui Putin a crescut după debutul crizei din Ucraina până la 87% în iulie 2015, chiar dacă rubla

rusească a căzut în urma aplicării sancţiunilor Occidentului şi a scăderii preţului petrolului.

În aprilie, grupuri înarmate proruse iau cu asalt clădirile guvernamentale din sud-estul Ucrainei. Putin începe să numească această regiune „Noua Rusie“, termen istoric folosit de Imperiul Ţarist pentru regiunile anexate în urmă cu trei secole.

Aleksandr Dughin, considerat a fi ideologul Kremlinului, descria acest scenariu încă de la începutul anilor 1990, însă Occidentul nu îl luase în seamă: „A lăsa Crimeea «Ucrainei suverane» este imposibil, fiindcă aceasta va crea un pericol direct pentru securitatea Rusiei şi va provoca o încordare etnică chiar în Crimeea.“[17] Iar prima declaraţie de război făcută de Lenin fusese cea împotriva Ucrainei independente, în decembrie 1917.[18]

Din martie 2014, online-ul începe să fie populat de site-uri care generează acelaşi tip de conţinut, o dezinformare care susţine aceleaşi naraţiuni ca şi presa offline pro-Kremin. Reţelele sociale din Est, Vkontakte şi Odnoklassniki sunt populate cu acelaşi tip de mesaje. *Social media* îşi începuse misiunea de a amplifica dezinformarea şi ştirile false ruseşti.

În decembrie 2014, Dmitri Kiseliov, numit de Putin în urmă cu un an şef al Agenţiei Federale Ruse de Stat Rossia Segodnia, se întâlnea cu jurnaliştii din subordine. Pentru Consiliul Uniunii Europene, el era „figura centrală a propagandei guvernamentale ruse“, aplicându-i-se măsuri restrictive de deplasare pe teritoriul UE, alături de alte 157 de persoane din Rusia, a doua zi după referendumul din Crimeea.[19] „Obiectivitatea nu există“, le-a spus Kiseliov jurnaliştilor convocaţi. „Nu există vreo publicaţie în lume care să fie obiectivă. Este CNN obiectiv? Nu. Este BBC obiectiv? Nu. Obiectivitatea este un mit pe care ei ni-l propun şi impun.“ Era un moment important. Jurnaliştii trebuiau să înţeleagă ce li se cere. „Cred că s-a încheiat epoca jurnalismului distilat, detaşat“, a mai spus Kiseliov, încheindu-şi discursul cu o ameninţare: „Dacă vă gândiţi să vă angajaţi în activităţi subversive care nu coincid cu planurile mele, vă avertizez încă de pe acum.“[20]

Campania de dezinformare avea ca scop înşelarea locuitorilor Crimeii, discreditarea Kievului, dezorientarea şi demobilizarea populaţiei, după cum avea să scrie Dmitri Adamski într-un raport din 2015, precizând că asistăm

la un război hibrid, un război „de generaţie nouă“, bazat pe o nouă doctrină militară rusă.[21] Era noiembrie 2014.

Note

2. A. Mohammed, „Russian military action in Ukraine…“, Reuters, 6 mar. 2014.

3. Canal 1, 28 feb. 2014, în Katri Pynnöniemi, András Rácz (eds), *Fog of Falsehood. Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Institutul Finlandez pentru Relaţii Internaţionale, Helsinki, 2016, p. 95.

4. „SIS s-a autosesizat referitor la «întâlnirea secretă»…“, SIS, 10 iun. 2014; V. Călugăreanu, „Moldova, în pragul unei rebeliuni…“, DW, 11 iun. 2014.

5. „Mihail Formuzal, în presa turcă…“, *Adevărul Moldova*, 5 iun. 2014.

6. „Meeting of the Valdai International Discussion Club“, Preşedinţia Rusiei, 19 sept. 2013.

7. Detalii în Iuri Ruban, „«Marele Război pentru Apărarea Patriei», ca armă în războiul actual dus de Rusia împotriva Ucrainei“, în Stéphane Courtois şi Galia Ackerman (coord.), *Discursul politic rus de la al Doilea Război Mondial la conflictul ruso–ucrainean*, Polirom, Iaşi, 2017 (e-Book).

8. Françoise Thom, „«Marele Război pentru Apărarea Patriei»: ingredientele unui mit“, în S. Courtois, *op. cit.*

9. P.R. Gregory, „Putin’s «Human Rights Council…“, *Forbes*, 5 mai 2014.

10. „Discursul preşedintelui Federaţiei Ruse“, Preşedinţia Rusiei, 18 mar. 2014.

11. „Die Proklamation des Führers“, *Gussinger Zeitung*, 20 mar. 1938, pp. 4–5.

12. Volodimir Viatrovici, „Miturile sovietice legate de al Doilea Război Mondial şi rolul lor în propaganda rusă contemporană“, în S. Courtois, *op. cit.*

13. Jill Dougherty, *Everyone Lies: The Ukraine Conflict and Russia’s Media Transformation*, Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy, iulie 2014.

14. A. Mohammed, „U.S. accuses Russia’s Putin…“, Reuters, 6 mar. 2014; J. Dettmer, „Ukrainians Fight Back…“, *Voice of America*, 7 mar. 2014.

15. „Putin acknowledges Russian military…“, RT, 7 apr. 2014.

16. J. Marson, „Ukraine Accuses Kremlin Agents…“, *The Wall Street Journal*, 20 apr. 2014.

17. Aleksandr Dughin, *Bazele geopoliticii*, vol. 1: *Viitorul geopolitic al Rusiei*, Bucureşti, Ed. Eurasiatică, 2011, p. 253.

18. Vladimir I. Lenin, „Manifest către poporul ucrainean. Cu un ultimatum către Rada Ucraineană“, 3 dec. 1917, *Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, vol. 26, 1972, pp. 361–363.

19. „List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine“, Consiliul Uniunii Europene, 17 mar. 2014.

20. Pentru argumente, vezi J. Dougherty, *op. cit.*

21. D. Adamski, „Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy“, *Proliferation Papers*, nr. 54, nov. 2015.

2
ÎNCEPE RĂZBOIUL PENTRU MINŢILE OAMENILOR

Ce fel de război este acesta?

În timp ce invazia Crimeii a fost aproape un exerciţiu-şcoală[22], în estul Ucrainei a fost declanşat un adevărat *război politic*, concept prin care George F. Kennan definise încă din 1948 politica externă sovietică din timpul Războiului Rece.

La sfârşitul lunii februarie şi începutul lunii martie 2014, etnicii ruşi pun în scenă proteste în mai multe oraşe din estul Ucrainei, cerând Moscovei să invadeze Ucraina. Unii dintre ei sunt „turişti protestatari“ de dincolo de graniţă. Autobuze cu activişti sosesc concomitent din Rusia, oligarhii ucraineni din est nefiind străini de aceste manevre.

Cele mai ample mişcări proruse au loc la Doneţk, fosta bază politică a lui Viktor Ianukovici, preşedintele destituit al ţării, şi în Harkov, al doilea mare oraş al Ucrainei, aflat la doar 25 de kilometri de frontiera cu Rusia. Aici, demonstranţii pro-Kiev şi cei proruşi s-au înfruntat pentru a pune stăpânire pe o clădire a administraţiei regionale, într-o luptă corp la corp. Doi oameni au murit şi o sută au fost răniţi. Mihail Ciuprikov, un moscovit de 25 de ani, urcă pe clădire şi ridică steagul rus. Ciuprikov se cazase la hotelul de peste drum cu un paşaport rus. Staţiile de televiziune de stat ruse anunţă că tricolorul rusesc a fost ridicat peste Ucraina. Misiunea permanentă a Rusiei la NATO şi RT postează pe Twitter harta Ucrainei peste care sunt suprapuse imagini ale steagului rus în mai multe oraşe ucrainene, inclusiv Odesa, Harkov şi Doneţk.

După anii de pace, după ce Occidentul încetase să mai vadă în Rusia o ameninţare, ci doar o piaţă, ocuparea Crimeii a venit ca un trăsnet, arătând

„nulitatea militară a Europei“, crede Alain Besançon.[23]

În noiembrie, Moscova propune Kievului un proiect de federalizare. „Ucraina este o ţară complexă nu numai datorită compoziţiei sale etnice, ci şi din punctul de vedere al formării sale“, declară Putin postului german ARD.[24] Un proiect de federalizare propune de câteva decenii şi Republicii Moldova, scenariu în care Transnistria, Găgăuzia şi Moldova ar urma să fie subiecţi cu drepturi egale în parlamentul de la Chişinău.

„Federalizarea este singurul leac împotriva ruperii Ucrainei, nu există alternativă“, declară şi Victor Medvedciuk, un apropiat al preşedintelui rus şi lider al fracţiunii proruse Alegerea Ucrainei, care se opune integrării în Uniunea Europeană. Kievul a respins federalizarea, temându-se că aceasta va duce la desprinderea sudului şi estului ţării. În plus, o Ucraină federală, cu un est şi un sud proruse ar fi blocat orice negociere cu Vestul şi ar fi putut duce la o eventuală împărţire a Ucrainei de-a lungul principalei falii etno-lingvistice. Aşa cum s-ar putea întâmpla, de altfel, şi cu Republica Moldova.

A început astfel un conflict ciudat, pe care presa a ezitat mult timp să îl denumească război. Kievul vorbea de „terorişti“, Moscova de „miliţii“ şi „partizani“, presa occidentală de „separatişti proruşi“.

Nu numai presa occidentală este confuză în a denumi corect părţile angajate în conflict, ci şi NATO. „Rusia a folosit soldaţi proxy, forţe speciale nemarcate, intimidare şi propagandă, toate pentru a crea o negură groasă de confuzie, pentru a ascunde adevăratul obiectiv şi pentru a nega orice implicare“, spunea secretarul general al Alianţei Nord-Atlantice, Jens Stoltenberg, la sfârşitul anului. El anunţă că NATO va adopta „o nouă strategie de război hibrid, pentru a contracara ameninţările ruseşti“[25].

Operaţiunile din Ucraina au lăsat impresia că Rusia folosea noi concepte ale conflictului armat. De ce a fost luată prin surprindere Alianţa Nord-Atlantică? Care este elementul de noutate strategică şi tactică? Arthur C. Clarke avertiza că tehnologiile avansate nu vor putea fi deosebite de magie. Ce anume este magic în războiul dus de ruşi în Ucraina? Să fie oare tocmai dezinformarea, propaganda, *fake news*?

La rândul lor, ruşii îi acuză pe vestici că practică războiul hibrid prin „sponsorizarea“ revoluţiilor „colorate“. Acesta a fost pretextul pentru

adoptarea unei noi strategii naţionale de apărare, care să prevină revoltele populare în Rusia. Este ironic că în ajunul aniversării a o sută de ani de la Revoluţia din Octombrie, Consiliul Rus de Securitate a comandat un studiu asupra „revoluţiilor colorate“ pentru a preveni prin propagandă apariţia „stereotipului revoluţiei romantice“, după cum declara Nikolai Patruşev, şeful Consiliului, în 2015[26]. Revoluţiile „colorate“, spunea Serghei Şoigu, ministrul rus al apărării, „se transformă în revolte armate care sunt concepute în termeni militari, de la războiul informaţional la forţele speciale“.[27] Moscova se temea că Alexei Navalnîi ar putea instiga la proteste masive în toată Rusia, aşa cum o făcuse în 2011–2012. Frica de revoluţii „colorate“ a dus la crearea Gărzii Naţionale, care este comandată direct de Putin.[28] Structurile de forţă ale Rusiei trebuiau să fie pregătite pentru a zdrobi un eventual Maidan rusesc.[29]

Un raport din martie 2016 al *think tank*-ului Chatham House arăta că NATO nu era pregătită să facă faţă ameninţărilor hibride venite din partea Rusiei. Forţele comune stabilite la Summitul NATO din 2014 din Ţara Galilor erau „adecvate pentru a aborda ameninţări pur militare, dar nu par a fi adecvate

în comparaţie cu amploarea pregătirilor ruseşti de conflict“. Pentru a descuraja Rusia, arătau experţii britanici, Occidentul trebuia să investească puternic şi pe termen lung sau va fi nevoit să abandoneze statele din prima linie.[30]

În noiembrie 2016, Parlamentul European acuză Rusia că duce un adevărat război hibrid „împotriva Uniunii Europene, a instituţiilor sale şi a tuturor statelor membre şi a cetăţenilor, indiferent de naţionalitatea sau religia lor“[31]. Est-europenii sunt cei mai speriaţi. Istoria le este încă proaspătă în memorie. Şi tonul americanilor devine din ce în ce mai dur. Consilierul pentru securitate naţională al preşedintelui american, generalul Herbert McMaster, afirmă că Rusia a iniţiat un „război de nouă generaţie“, care foloseşte „subversiunea, dezinformarea şi propaganda prin intermediul criminalităţii cibernetice“[32].

Odată cu instalarea lui Trump la Casa Albă, poziţia SUA se schimbă. Se cere reînarmare şi investiţii în bugetele apărării, arătându-se că războiul hibrid pare să fie o scuză pentru ţările membre NATO care nu vor să

investească în capabilităţi convenţionale de ultimă generaţie. „Este mult mai ieftin să vorbim despre lupta împotriva propagandei ruseşti decât despre achiziţii de artilerie“, arăta Michael Kofman.[33] Frank Hoffman, cel care a inventat sintagma de „război hibrid“ în 2007[34], sublinia că abordările hibride sunt la fel de vechi ca războiul. Unii experţi ajung să se întrebe dacă războiul hibrid chiar există.[35]

Realitatea a devenit o lume a oglinzilor în care suspectezi că orice decizie vrei să iei îţi este indusă, de fapt, în mod inconştient, de inamic. Rusia şi NATO se acuză reciproc că practică un război hibrid şi propun modificarea propriilor strategii militare pentru a face faţă noilor provocări. Şi unii, şi alţii se acuză că s-au angajat într-un război informaţional. Cine are dreptate? A început oare noul Război Rece?

Rusia schimbă regulile războiului

Anul 2013 a fost important pentru reinventarea lui Putin. În 2012 câştigase un nou mandat de preşedinte al Rusiei, care era acum de şase ani, după revizuirea Constituţiei.

În 27 februarie 2013 apărea în *Curierul Militar-Industrial*, o publicaţie destul de anostă din cauza jargonului militar şi a tonului propagandistic, un articol care avea să pună pe jar analiştii în securitate ai Occidentului. Cel care a sesizat primul importanţa acestui articol a fost Rob Coalson, de la Radio Europa Liberă. Dar asta abia în 21 iunie 2014.

Articolul se intitula *Valoarea ştiinţei în previziuni* şi era semnat de Valeri Gherasimov, şeful Statului-Major General al Armatei ruse. Iată câteva extrase:

> În secolul XXI am văzut tendinţa de estompare a liniilor dintre starea de război şi cea de pace. Războaiele nu se mai declară şi, odată începute, se desfăşoară după un tipar necunoscut.
>
> Experienţa conflictelor militare, inclusiv cele legate de aşa-numitele revoluţii colorate din Africa de Nord şi Orientul Mijlociu, confirmă faptul că un stat înfloritor poate fi transformat în doar câteva luni sau chiar zile într-o arenă a conflictelor armate feroce, să devină victima intervenţiei străine şi să se scufunde în haos, catastrofă umanitară şi război civil.
>
> Desigur, ar fi mai uşor să spunem că evenimentele din „Primăvara arabă“ nu sunt război şi prin urmare nu avem de învăţat nici o lecţie. Dar poate că tocmai contrariul este adevărat – anume că aceste evenimente sunt tipice pentru războiul secolului XXI.

Din punctul de vedere al amplorii distrugerilor şi al numărului de victime, al consecinţelor catastrofale sociale, economice şi politice, astfel de conflicte de tip nou sunt comparabile cu oricare război real.

S-au schimbat chiar „regulile războiului“. Rolul mijloacelor non-militare de atingere a obiectivelor politice şi strategice a crescut şi în multe cazuri acestea au depăşit puterea armelor în ceea ce priveşte eficienţa.

Accentul metodelor de luptă a fost modificat în direcţia utilizării pe scară largă a măsurilor politice, economice, informaţionale, umanitare şi alte măsuri nemilitare – aplicate în coordonare cu potenţialul de protest al populaţiei.

Toate acestea sunt completate cu mijloace militare cu caracter ascuns, incluzând acţiuni de conflict informaţional şi acţiuni ale forţelor de operaţiuni speciale. Utilizarea deschisă a forţelor, adesea sub masca menţinerii păcii şi a reglementării crizelor, este folosită doar într-o anumită etapă, în primul rând pentru atingerea succesului final al conflictului.

Spaţiul informaţional deschide posibilităţi largi asimetrice pentru reducerea potenţialului de luptă al inamicului. În Africa de Nord am asistat la utilizarea tehnologiilor de influenţare a structurilor de stat şi a populaţiei cu ajutorul reţelelor sociale. Este necesar să se perfecţioneze activităţile în spaţiul informaţional, inclusiv apărarea propriilor noastre obiective.[36]

După ce Coalson a descoperit articolul, la mai bine de zece luni după publicare, deci după anexarea Crimeii şi invazia Ucrainei, textul a fost întors pe toate feţele de analiştii de securitate militară. Jurnaliştii au făcut rapid legătura între evenimentele care au avut loc în Ucraina şi ideile expuse în ziarul tipărit de VPK-News. Aşa a apărut sintagma „Doctrina Gherasimov“, autorul acesteia fiind Mark Galeotti, directorul Centrului pentru Securitate Europeană al Institutului de Relaţii Internaţionale din Praga.

Într-adevăr, războiul din estul Ucrainei şi anexarea Crimeii nu s-au mai declarat şi s-au desfăşurat după un „tipar necunoscut“, iar luptele împotriva „inamicului“ au avut loc „pe întreaga adâncime a teritoriului său“, folosind dezinformarea, ştirile false şi propaganda. Dar propoziţia care a stârnit cea mai mare nelinişte a fost „s-au schimbat chiar «regulile războiului»“.

Putea oare Gherasimov să revoluţioneze modul în care Rusia vede războiul în doar cele trei luni de când se afla la comandă? Putea în doar un an să treacă de la o prezentare în PowerPoint la aplicarea noii strategii în conflictul din Ucraina? Gherasimov nici măcar nu era recunoscut pentru dezvoltarea conceptelor de strategie militară.

Când s-au mai limpezit apele, după stabilizarea conflictului din Ucraina, unii analişti au fost de părere că documentul nu ar trebui numit nici

doctrină, pentru că nu este un set de principii fundamentale, aşa cum s-ar defini doctrina în lexicul rus, şi nici „Gherasimov“, pentru că ar trebui să fie creditat Makarov, predecesorul său în funcţia de şef de Stat-Major General.[37] În plus, războiul nu ar trebui să se numească hibrid, ci mai degrabă *război nonlinear* sau *război special*, pur şi simplu. (În februarie 2018, Mark Galeotti avea să afirme că, de fapt, „doctrina Gherasimov“ nu există.[38])

Departamentul american al Apărării definea războiul hibrid în strategia militară naţională a SUA din 2015 ca fiind războiul în care „actori statali şi nonstatali combină tehnici, capabilităţi şi resurse pentru a-şi atinge obiectivele“, dând ca exemplu de militari care îşi asumă o identitate nonstatală trupele ruse din Crimeea şi estul Ucrainei sau ISIS, în Irak şi Siria.[39]

De fapt, unele noţiuni nu sunt nici măcar originale. Iată ce spunea George F. Kennan, director în Departamentul de Stat, în aprilie 1948, într-un document adresat Consiliului Securităţii Naţionale şi intitulat „Organizarea războiului politic“: „Războiul politic variază de la acţiuni vizibile precum alianţele politice, măsurile economice şi propagandă «albă» la operaţiuni acoperite ca sprijin acordat elementelor străine «prietenoase», războiul psihologic «negru» şi chiar încurajarea rezistenţei subterane în statele ostile.“[40] Kennan încerca să schiţeze modul în care Statele Unite ar trebui să acţioneze pentru a contracara războiul politic sovietic prin organizarea şi instituţionalizarea propriului său război. Este o ironie faptul că Gherasimov face referiri voluntare sau involuntare la un document american.

Versiunea nr. 6

În aprilie 2000, Veronica Iosifovna Kuţillo, editorul secţiei politice a săptămânalului *Vlast*, editat de *Kommersant*, primeşte un document intitulat „Structura Administraţiei Prezidenţiale a Federaţiei Ruse“, cunoscut ulterior sub numele de *Redacţia nr. 6* sau *Versiunea nr. 6*, făcând trimitere la piesa lui Anton Pavlovici Cehov, *Salonul nr. 6*.[41] Documentul s-a dovedit a fi un memorandum strategic care circula în Kremlin, conţinând indicaţii despre cum să fie gestionată relaţia preşedinţiei cu presa. Gleb Olegovici

Pavlovski, consilierul personal al lui Vladimir Putin la acea vreme, i-a confirmat veridicitatea.

În memorandum se arată că preşedinţia ar trebui să urmeze două căi – o politică deschisă şi o politică secretă. Lumii exterioare i se arată o „abordare strict liberală, care să respecte legea şi să fie constituţională“, şi o componentă secretă care trebuia folosită „pentru a păstra şi a consolida puterea“.

Conform documentului, Kremlinul ar trebui să controleze activităţile mass-media la nivel federal, regional şi local prin colectarea şi utilizarea informaţiilor despre activităţile comerciale şi politice ale mass-media, despre „personalul şi conducerea acestora şi despre situaţia lor financiară, resursele economice, materiale şi tehnice“. În plus, trebuie colectate informaţii cu privire la „activităţile comerciale şi politice ale jurnaliştilor profesionişti, sursele lor de finanţare, locurile de muncă etc.“, cu „indicarea obligatorie a loialităţii acestora faţă de conducerea ţării“. Informaţiile ar trebui „aruncate înapoi în societate“, dar „într-o lumină adecvată“. Se mai sugera colectarea de „informaţii compromiţătoare despre opoziţie şi mass-media care simpatizează cu aceasta“, „punerea lor în dificultate financiară prin revocarea licenţelor şi a certificatelor acestora“ prin „crearea condiţiilor în care nu îşi mai pot continua activitatea“. Noul Consiliu Politic creat la Kremlin avea rolul de a realiza „agitaţie şi propagandă active în întreaga Federaţia Rusă“ în sprijinul preşedintelui, „contrapropagandă politică directă pentru discreditarea opoziţiei“ şi „mişcări care să submineze şi să suprime elitele regionale“.

Cei care au premeditat această „adecvare“ a presei ruse intereselor Kremlinului au fost Alexei Gromov şi Mihail Lesin (înlocuit apoi de Veaceslav Volodin). Cel care a implementat *Versiunea nr. 6* a fost însă Vladislav Surkov, adjunct al şefului Administraţiei Prezidenţiale din 1999 până în 2008. Surkov este autorul conceptului de „democraţie suverană“, cel care a creat ficţiunea democraţiei ruse şi reinventarea sistemului politic prin adevărate acte demiurgice. A făcut să apară partide politice de ideologii diferite, mişcări de extremă stânga şi extremă dreapta, organizaţii de tineret precum Walking Together, Tânăra Gardă sau Ai noştri (*Naşi*). Pentru jurnalistul britanic Peter Pomerantsev, *Naşi* este similară Tineretului

Hitlerist – tineri care sunt antrenaţi pentru lupte de stradă cu potenţiali suporteri ai democraţiei şi care ard cărţi ale autorilor „nepatrioţi“ în Piaţa Roşie. Roşul este culoarea mişcării, sloganurile amintesc de cele sovietice iar site-ul este înregistrat cu domeniul „.su“, atribuit Uniunii Sovietice.

Surkov a distribuit vedetele Rusiei în rolurile noului show patriotic – Alexei Vereşciaghin, unul dintre liderii Lupilor nopţii, club al motocicliştilor ruşi cu peste 10 000 de membri, a luptat împotriva trupelor ucrainene în Luhansk. Tot Surkov scrie şi versuri despre Putin pentru trupele rock, obişnuind să spună că „preşedintele ne-a fost trimis de la Dumnezeu“, un adevărat cavaler al Apocalipsei:

> El este întotdeauna înaintea noastră, în mătase cărămizie, pe un cal gălbui.
> Îl urmăm în noroi până la genunchi şi cu gâtul coborât în păcat.
> De-a lungul drumului nostru ard case şi poduri.
> Voi fi ca tine.
> Vei fi ca el.
> Vom fi toţi la fel.[42]

„Geniul“ acestui nou tip de autoritarism este că în loc să zdrobească opoziţia creează una mai populară, generând realităţi multiple, adevărată schizofrenie geopolitică. Regimul înfiinţează ONG-uri pentru drepturile omului, dar sprijină discret şi mişcările naţionaliste care acuză aceste ONG-urile că sunt unelte ale Occidentului. Organizează evenimente provocatoare de artă contemporană la care are grijă să fie prezenţi fundamentalişti ortodocşi care fac scandal. Nimic nu este lăsat la voia întâmplării. Kremlinul are grijă ca distribuţia să fie completă şi toate tipurile de discurs politic rostite. Nici o mişcare independentă nu se va naşte fără ştiinţa Kremlinului. După cum spune Pomerantsev, „Moscova se simte precum o oligarhie dimineaţă şi o democraţie la prânz, o monarhie la cină şi un stat totalitar la culcare“.

Surkov se întâlnea săptămânal cu şefii canalelor de televiziune în biroul său din Kremlin, pentru a-i instrui pe cine să atace şi pe cine să apere, cine poate fi invitat şi cine este pe „lista neagră“, cum trebuie prezentat preşedintele, ce trebuie să gândească şi să creadă poporul rus.

Din biroul său au emanat teoriile despre felul în care funcţionează cu adevărat lumea, transpuse zilnic în agenda ficţională care domină şi astăzi

presa rusă controlată de Kremlin. (Patima lui Putin pentru propria sa imagine este cunoscută, el vizionează atent dimineaţa înregistrările ştirilor din seara precedentă.) Sarcina noii cenzuri era de a crea şi susţine această falsă agendă publică.

Putin tocmai inventa un nou realism magic, cel postsovietic.

Telefonul galben

În 6 august 2015, patru foşti angajaţi ai Companiei de Stat pentru Televiziune şi Radiodifuziune a Întregii Rusii – VGTRK – dezvăluiau, în premieră, cum fusese pusă în mişcare maşinăria de propagandă a Kremlinului.

În februarie 2014, când la Kiev se auzeau primele focuri de armă, semn că lunetiştii începuseră să îşi facă treaba, jurnaliştii VGTRK au fost întruniţi într-o şedinţă extraordinară, fiind anunţaţi că „Războiul Rece a reînceput". „A sosit o eră în comparaţie cu care anii '70–'80 au fost un tril de păsări. Cei care nu doresc să participe îşi pot găsi un alt domeniu de activitate în afara canalului de ştiri. Pentru toţi ceilalţi: bine aţi venit în club!"[43] le-a transmis atunci editorul-şef jurnaliştilor. Foarte puţini au plecat.

Odată cu izbucnirea crizei din Ucraina, concurenţa între staţiile de televiziune a încetat, în urma unei directive a Administraţiei Prezidenţiale ruse. A apărut astfel „un organism colectiv de propagandă".

„Când au început primele negocieri din Minsk şi s-a vorbit despre un fel de pace, cuvintele «fascişti», «banderovişti», «juntă» au fost interzise", povesteşte prima sursă. „Apoi situaţia a început să se înrăutăţească şi totul a început din nou." Cuvintele cele mai tari precum „ukes"[44] „juntă", „banderovişti" erau rezervate crainicilor. Frazele erau „atent rafinate", în şedinţe „închise". După referendumul din Crimeea, fiecare jurnalist trebuia să livreze cel puţin un material pe zi în care să arate „cum noii cetăţeni trăiesc tot mai bogaţi şi mai fericiţi". Punctele de vedere ale celor care se opuneau „reunificării" Crimeii cu Rusia nu au fost luate niciodată în considerare.

Maşina de propagandă a început să producă audienţe incredibile. Telespectatorii deveneau „dependenţi de adrenalină", iar războiul era cel

mai tare reality-show, unul adevărat, cu „sânge, intestine, găuri de obuze în pământ şi în clădiri“. Chiar şi filmările făcute de amatori în Donbas, în care nu se întâmpla nimic, care aveau „valoare zero din punctul de vedere al propagandei“, erau difuzate în prime-time, cu câte patru reluări în weekend. „Spre deosebire de războiul din Georgia, acest sistem a fost planificat în cele mai mici detalii“, spune jurnalistul de la VGTRK.

În redacţie se simţea de acum o atmosferă de neîncredere – „era posibil ca oricine să te toarne“. Cei 40-50 de jurnalişti care participaseră la protestele antiguvernamentale din Moscova în 2011–2012 nu şi-au dat demisia după instituirea noii linii editoriale privind Ucraina. Aveau familie şi ipotecă. În plus, „şi-au dat seama că nu au unde să meargă“. Unii şi-au înecat tristeţea în alcool, alţii au început să ia droguri, alţii au plecat în „emigrare internă“. Spre deosebire de Dmitri Kiseliov, „propagandistul-şef“ al Kremlinului, un „trol de nivel 50“, jumătate dintre ei se simţeau ruşinaţi de ceea ce făceau. Alţii, cam un sfert, erau „fanatici“ şi credeau că ruşii se luptă „pentru o cauză dreaptă“. Iar un sfert erau mercenari, pur şi simplu.

A două sursă, un fost angajat al redacţiei de ştiri a VGTRK, relata că şefii televiziunilor erau convocaţi la Kremlin în fiecare zi de vineri pentru a li se înmâna planurile editoriale săptămânale, „cam de un centimetru grosime“. Şedinţele erau conduse la început de Alexei Gromov, prim-adjunct al secretarului Administraţiei Prezidenţiale, apoi de însuşi secretarul de presă al lui Vladimir Putin, Dmitri Peskov.

Editorul avea libertatea să transmită ştiri despre „vreun accident de maşină de pe lângă Moscova“, dar când era vorba „despre politica mare, despre război şi pace“, atunci „libertatea i se termina“. În planurile editoriale săptămânale tipărite, se arăta „cum, ce şi cine urma să fie invitat în direct, ca expert“. Editorii nu aveau permisiunea de a lua decizii independente, susţinea sursa. Se instituise un „regim de control personal“ care se extinsese până la ştirile meteo. „Trebuia să-l invităm neapărat pe Vilfand [Roman Vilfand, şeful Centrului Hidrometeorologic al Rusiei], ca el să ne spună că în Ucraina va fi o iarnă îngrozitoare, că ei depind de noi, că noi nu le vom mai da gaze, iar ei vor îngheţa fără gazele noastre.“ La şedinţe, chiar aşa li spunea: „Mai mult iad pe ecrane! Scormoniţi rahatul!“

Apoi au început aşa-numitele „convorbiri-conferinţă“ prin intercom cu Peskov, dimineaţa şi seara – celebrul *telefon galben*.

A treia sursă, un producător TV, spune că imaginea duşmanului Rusiei s-a schimbat odată cu criza din Ucraina. Înainte, inamicii erau familiile Rothschild sau Morgan, care „încercau să distrugă Rusia prin scăderea preţului petrolului“. După începerea războiului, inamicul „a devenit ceva concret“. „Singura diferenţă între jurnalişti şi prostituate este că acestea din urmă îşi folosesc trupurile, iar cei dintâi – creierele“, încheie producătorul.[45]

Singura sursă dispusă să îşi facă public numele a fost Stanislav Feofanov, care lucra la REN-TV, la emisiunea Nedelia cu Mariana Maximovskaia. El povesteşte că la începutul crizei din Ucraina jurnaliştii nu erau cenzuraţi.

> Îmi amintesc că Puşilin [preşedintele „Sovietului Popular al Republicii Populare Doneţk“] a declarat că „soldaţii din Kiev fură toate produsele alimentare de la localnici“. Ne-am gândit – da, asta este o poveste bună. Aşa că am mers într-un sat şi am vorbit cu nişte bătrâni de acolo, care ne-au spus: „Ei nu fură nici un fel de mâncare de la nimeni.“ Apoi ne-am dus să vorbim cu nişte soldaţi care săpau un şanţ. Am crezut că ne vor lega pe loc, dar ei au spus: „Nici o problemă. Ce vrei să ştii? Fură mâncarea? La ce te referi? Avem o bucătărie de campanie aici.“ În timp ce vorbeam, două maşini s-au apropiat: localnicii aduseseră nişte borş într-o maşină, iar cealaltă era încărcată cu salo [grăsime de porc].

Situaţia s-a schimbat total după doborârea avionului MH17, devenind „imposibil“ să mai facă ştirile ca până atunci. Pe toate canalele se vorbea acum numai despre „junta de la Kiev care a doborât avionul“. Posturile de televiziune s-au centrat mai întâi pe naraţiunea că „fasciştii banderovişti“ ar fi atacat Rusia, ceea ce ar fi determinat reacţia rusă. Apoi, la începutul verii lui 2015, a început să fie promovat Igor „Strelkov“ Gîrkin, „salvatorul ruşilor din Donbas“. A urmat apoi ştirea *fake* privind crucificarea unui băieţel din Slaviansk, pentru care oficialii de rang înalt oferiseră instrucţiuni clare.

Un studiu al centrului de monitorizare a presei Medialogia confirmă că termenul „junta de la Kiev“ a dispărut din emisiunile de ştiri la şase din principalele televiziuni ruse, începând cu 4 septembrie, adică exact din ziua în care autorităţile centrale ucrainene semnau un acord de încetare a focului cu separatiştii proruşi. Preşedintele ucrainean Petro Poroşenco nu a mai fost „criminal“, Igor Gîrkin alias Strelkov (Puşcasul), liderul separatiştilor din

Doneţk, nu a mai apărut la ştiri şi nu au mai fost pomenite nici „Republica Populară Doneţk“ sau „Republica Populară Luhansk“.[46]

Telespectatorilor li se transmitea un adevărat virus al urii. Această lume virtuală fusese construită special pentru ei, conţinea numai duşmani de care o singură persoană îi putea salva – Vladimir Putin. „Cu cât ura lor pentru inamic este mai mare, cu atât mai profundă este dragostea lor faţă de Putin“, scria Vasili Gatov, jurnalist cu 30 de ani de experienţă în Rusia, relocat acum în SUA.

„Toată lumea înţelege perfect cine este responsabil pentru propaganda de pe Canal 1 şi Rusia 1, dar încă nu pricep cum poţi să torni astfel de mizerii în urechile oamenilor“, spune Feofanov. „Mereu mă gândesc la mama mea – a fost transformată într-un zombi într-o asemenea măsură, încât uneori nu ştiu ce să vorbesc cu ea. Îl are întotdeauna pe Kiseliov pălăvrăgind la televizor, iar eu mă gândesc: «Cum aş putea să o mint pe mama?»“

Editorii povestesc cum în redacţii erau introduse „plante“, oameni trimişi de conducere, de Administraţia Prezidenţială, FSB sau Comitetul de Investigaţii, pentru a raporta eventualele insubordonări. Aram Gabrelianov relata pentru Lenta.ru în mai 2012, înainte de a deveni loial Kremlinului, ce s-a întâmplat când a preluat un post de conducere la *Izvestia*.

> Când am ajuns la biroul ziarului, cineva mă aştepta în uşă. S-a apropiat de mine cu o carte de vizită în mână şi mi-a spus: „Am fost numit aici de Administraţia Prezidenţială, Aram Aşotovici. După ce veţi citi materialele trimise pentru publicare, mi le veţi da mie.“ I-am spus: „Probabil glumiţi sau sunteţi nebun“. El a spus: „Te-ai uitat la cartea de vizită?“ Am spus: „Sunteţi concediat“. Mi-a spus: „Măcar înţelegi cine m-a numit în acest post?“ Am spus: „Nu-mi pasă cine naiba te-a numit“. Chiar l-am dat afară.[47]

Ziarele au fost obligate să urmeze agenda prezentată la televizor. Agenţiile de ştiri au fost o excepţie, bucurându-se de o oarecare libertate editorială, chiar şi în timpul protestelor în masă din iarna anului 2011, până în primăvara anului 2012. Restructurarea RIA Novosti din 2013–2014 a pus capăt acestei libertăţi relative.[48]

Svetlana Mironiuk, redactor-şef al agenţiei de ştiri RIA Novosti din 2003 până în 2013, povestea că autorităţile au împărţit mass-media în trei categorii începând din 2000. În prima se găseau „outsiderii“, cei cu vederi diferite de linia oficială. Printre aceştia se numărau publicaţiile *Vedomosti*,

Novaia Gazeta şi *Forbes*. Cu acestea, autorităţile aveau doar relaţii de afaceri sau nici o relaţie. În cea de-a doua se găseau „băieţii noştri“. Aici erau incluse, în primul rând, mass-media de stat, dependente de telefonul galben şi de fondurile federale. De la mijlocul anilor 2000, la acest grup s-a adăugat ziarul *Komsomolskaia Pravda* şi grupul condus de Aram Gabrelianov – *Jizn*, Lifenews.ru şi *Izvestia*. Din a treia categorie, „la mijloc“, făceau parte cei cu care autorităţile puteau face uneori înţelegeri, dar nu întotdeauna. Postul de radio Eho Moskvi şi agenţia de ştiri Interfax sunt cele mai notabile exemple.[49]

Vocile critice au fost îndepărtate. Dojd TV, un post independent, critic la adresa lui Putin, al cărui public ţintă sunt tinerii din clasa de mijloc din marile oraşe ruseşti, a trecut în ianuarie 2014 linia roşie fixată de Kremlin. În preajma aniversării ridicării blocadei Leningradului, Dojd TV a făcut un sondaj în care îi întreba pe cetăţeni dacă guvernul sovietic ar fi trebuit să predea Leningradul pentru a salva milioane de vieţi. Punerea în discuţie a sacrificiului din cele 900 de zile de foamete şi privaţiuni a fost un sacrilegiu. Părinţii lui Putin însuşi supravieţuiseră blocadei. S-a declanşat o furtună politică. Postul de radio a fost acuzat de insultarea veteranilor Marelui Război pentru Apărarea Patriei şi încălcarea articolului 49 din legea audiovizualului, care prevedea „respectarea legilor şi a intereselor legale ale cetăţenilor“[50]. Era o blasfemie. Mai mult, în contextul Maidanului, era acuzată intervenţia străinilor. Cabliştii au scos postul din grilă, iar agenţiile de publicitate s-au retras. Astăzi, Dojd TV transmite pe Internet.

Alexandr Orlov era redactor-şef adjunct al canalului Rusia 24 atunci când a făcut greşeala să publice comentarii favorabile despre Alexei Navalnîi. În iulie 2014 a fost concediat. El a explicat cum ţinea Kremlinul legătura cu „băieţii noştri“. Vicepreşedintele VGTRK, Dmitri Mednikov, şi directorul editorial al Rusia 24, Evgheni Bekasov, foloseau telefonul galben pentru a primi „comenzile“. De exemplu, în timpul crizei economice care începuse în 2008, cel care se afla la celălalt capăt al telefonului galben a interzis canalelor VGTRK să utilizeze cuvântul „criză“ în emisiuni.

Politica trebuie să fie ca un film!

Fiu al unor cetăţeni sovietici emigraţi la Londra, Peter Pomerantsev a petrecut nouă ani în Rusia ca producător, scenarist şi regizor de televiziune. În cartea sa *Nothing is True and Everything is Possible*, descriere unică, din interior, a modului în care funcţionează media rusă, el relatează discursul mobilizator al lui Dmitri Kiseliov la o şedinţă care avea loc în turnul de radioteleviziune Ostankino: „Ştim cu toţii că [în Rusia] nu se va face politică cu adevărat. Dar trebuie să le dăm telespectatorilor noştri senzaţia că ceva se întâmplă totuşi, ei trebuie să se distreze. Deci cu ce ar trebui să ne jucăm? Ar trebui să atacăm oligarhii? Cine e inamicul săptămâna asta? Politica trebuie să fie… ca un film!“[51]

Primul lucru pe care l-a făcut Putin în 2000, după ce a fost ales preşedinte, a fost să se asigure că are control asupra televiziunii. Kremlinul nu va repeta greşeala Uniunii Sovietice – televiziunea nu va mai fi niciodată plictisitoare! Aşa că Putin a patronat o combinaţie media unică între controlul de tip sovietic şi divertismentul occidental. Ostankino amestecă propaganda cu afacerile, ratingul cu autoritarismul. Iar în centrul acestui show uriaş este imaginea preşedintelui însuşi, generată de undele atotputernice ale televiziunii, în roluri de ţar, judocan, vânător, spion, hocheist, soldat şi pravoslavnic. Un reality-show produs de Kremlin, care trebuia să distreze şi să informeze în egală măsură. Pentru Pomerantsev, aceasta este noua revoluţie culturală. După cum spune Vasili Gatov, cei care au făcut din jurnalism un produs de divertisment au fost primii care au început să disemineze „agenda *fake*“ a guvernului, primind în schimb recompense.

Pomerantsev povesteşte întâlnirea cu directorul editorial al Russia Today, post pentru care a lucrat o vreme. Atunci când l-a întrebat care este filozofia RT, directorul i-a răspuns, într-o engleză perfectă, că există întotdeauna un punct de vedere rusesc. „Ia o banană, de exemplu. Pentru unii este hrană, pentru alţii o armă. Pentru un rasist, este ceva cu care poţi persifla o persoană de culoare.“

Într-adevăr, RT are un punct de vedere propriu despre orice. Russia Today le spune telespectatorilor săi că atacul din 11 septembrie 2001 asupra Turnurilor Gemene a fost „probabil o conspiraţie internă“, iar atentatul din 2013 de la Boston „pregătirea pentru războaie noi şi impunerea legii

marţiale în America“, că UE comite un genocid în Ucraina şi funcţionarilor din Vest li se implantează microcipuri sub piele pentru a-i face mai docili, că Suedia vrea să părăsească UE şi Rusia este singurul stat care îi ajută pe sinistraţii sirieni.[52]

Sub sloganul „Question more“, RT a cultivat personaje precum Julian Assange, şeful WikiLeaks, care a avut propriul talk-show, adepţi ai teoriei conspiraţiei, antiglobalişti, europeni de extremă dreapta, eurosceptici precum Nigel Farage, suporteri ai lui Saddam Hussein sau celebrităţi precum Larry King, aflat la sfârşitul unei cariere de peste 50 de ani.

Astăzi, trompeta Kremlinului răsună în întreaga lume, graţie RT şi Sputnik. RT este vârful de lance al propagandei ruse, cu canale care emit în engleză, franceză, spaniolă, arabă şi germană. Conform propriilor estimări, postul emite în 100 de ţări şi peste 700 de milioane de case, din care 85 de milioane în SUA. Are peste 2 000 de angajaţi, birouri în 16 ţări şi un buget de cca 300 de milioane de dolari.[53] Directorul editorial al RT este Margarita Simonian, numită în funcţie în 2005, când avea doar 25 de ani. Pe biroul său, aflat în complexul de clădiri gri de pe bulevardul Zubovski, veghează, tăcut, un telefon galben fără butoane. A doua reţea destinată străinătăţii este Sputnik, care înglobează agenţia de ştiri, posturi de radio cu transmisie analogică şi digitală şi site-uri în 30 de limbi. Din cei aproximativ un miliard de dolari pe care Kremlinul îi alocă anual mediei pe care o controlează[54], aproximativ o treime sunt destinaţi instituţiilor care emit şi difuzează în limbi străine, precum Sputnik şi RT. Restul merge către producţia internă, prin care Kremlinul se asigură că mesajele sale ajung la cei 145 de milioane de ruşi.

Ştirile sunt „noua tămâie cu care binecuvântăm acţiunile lui Putin şi îl facem preşedinte“, îi spunea directorul RTR lui Pomerantsev.[55] Cât despre talk-show-uri, s-a trecut de mult linia roşie a manipulării rafinate. Cei care au vederi opuse celei oficiale, „disidenţii“, sunt transformaţi în ţapi ispăşitori, fiind aproape linşaţi de o majoritate surescitată, cu vederi pro-Kremlin.[56] De cele mai multe ori, victimele acestor atacuri sunt străinii, neruşii. Michael Bohm, un comentator american, a fost atacat fizic de moderatorul Artiom Şeinin în emisiunea Vremia Pokajet (Timpul va arăta), de la postul naţional Canal 1, într-o discuţie despre închiderea consulatului

rus din San Francisco. Comentatorul polonez Tomasz Maciejczuk a fost agresat fizic de Ruslan Ostaşko, directorul editorial al *Politrussia*, într-o discuţie despre rolul Uniunii Sovietice în al Doilea Război Mondial, la Mesto Vstreci (Locul de întâlnire), la NTV. Comentatorul ucrainean Veaceslav Kovtun a fost agresat fizic de ucraineanul pro-Kremlin Iuri Kot într-un talk-show la postul Zvezda al armatei Rusiei, într-o dezbatere despre actualitatea politică din Ucraina.[57] Aceste adevărate tribunale ale poporului arată societăţii ruse că a avea opinii contrare majorităţii nu rămâne fără consecinţe şi poate duce la oprobiu public, la ostilitate, la linşaj.[58]

Publicul rus aude ceea ce transmite Kremlinul prin aşa-numiţii *temniki*, cei care indică ce teme vor fi dezbătute, care va fi abordarea şi care sunt subiectele interzise. Nimic nu e lăsat la voia întâmplării, este noua cenzură.[59] Iată câteva dintre titlurile de la Canal 1, Rusia 1 şi NTV, posturile de televiziune cu cele mai mari audienţe, monitorizate de Disinformation Review în aprilie şi mai 2017: NATO a organizat revoluţia din Ucraina pentru a înfiinţa o nouă bază militară în Crimeea[60], Petro Poroşenco plănuieşte să ucidă câteva milioane de oameni în Donbas, iar Angela Merkel îi este complice[61], UE a liberalizat regimul de vize pentru Ucraina pentru a-i lua pădurile, pământul fertil şi alte resurse[62], obiectivul UE în Ucraina şi Rusia este revanşa nazismului[63], naţiunea ucraineană are o singură raţiune de a fi – ura faţă de Rusia, trecând de la genocid la epurarea etnică a ruşilor din regiunea Donbas.[64]

Atunci când ruşii au cumpărat formatul Mari britanici în 2008, redenumindu-l Nume ale Rusiei, emisiunea trebuia să fie o uriaşă campanie de PR patriotică. Votul ruşilor de pretutindeni a arătat însă că eroii cei mai mari erau totodată şi cei mai sângeroşi – Ivan cel Groaznic, Petru cel Mare, Stalin, Lenin. Producătorii au fost stânjeniţi când au văzut că cel care urma să câştige era Stalin, aşa că au falsificat voturile pentru a-l scoate câştigător pe Aleksandr Nevski, Mare Cneaz al Vladimirului, născut prin 1220, pentru care catolicismul era un pericol mai mare decât Hoarda de Aur.

Astăzi însă, Stalin revine ca figură centrală luminoasă a istoriei Rusiei. Istoria trebuie rescrisă pentru a valida prezentul şi a justifica autoritarismul. Stalin este liderul care a adus victoria Uniunii Sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial, fiind acum descris ca un „lider eficient“[65]. Documentarele

care investigau Marea Teroare prezidată de Stalin au fost scoase de pe post şi înlocuite cu altele care celebrau Marele Război pentru Apărarea Patriei.[66]

Putin are nevoie de victorii care să racordeze poporul rus la naraţiunea Marelui Război pentru Apărarea Patriei. El înlocuieşte astfel Agitropul cu Neoprop, arată Gleb Pavloski.[67] Putin a ales să sărbătorească în 2017 nu o sută de ani de la ceea ce e cunoscut ca Marea Revoluţie din Octombrie, ci 76 de ani de la intrarea în război a Uniunii Sovietice sub comanda lui Stalin. Putin nu vrea să le dea idei ruşilor – revoluţiile nu se mai aniversează în Rusia de azi. Dimpotrivă, Lenin trebuie blamat pentru că a pus o bombă sub tronul Rusiei, dând dreptul la autodeterminare popoarelor Imperiului Rus. Lenin este cel care a pierdut teritorii în favoarea germanilor, Stalin este cel care le-a recâştigat.

Din 1999, de când Putin a ajuns la putere, zeci de jurnalişti au fost ucişi, închişi sau daţi dispăruţi.[68] Chiar şi memoria acestora este subiectul dezinformării şi *kompromatului*. Cea mai recentă tentativă de asasinat a fost cea împotriva Tatianei Felgengauer, de la postul de radio Eho Moskvî, înjunghiată chiar în redacţie. Ceea ce pentru unii a fost semnul unei radicalizări a intoleranţei şi urii faţă de vocile critice la adresa Kremlinului, este pentru publicaţia online *Vzgliad* doar rezultatul „scăderii competenţei opoziţiei liberale ruse“[69].

Premii secrete pentru operaţiuni secrete

Se ştie că Putin ţine la tradiţie. Mai întâi, în 9 decembrie 2000, Duma de Stat a reintrodus imnul sovietic. Apoi, în 11 septembrie 2002, Putin a dispus reinstalarea statuii lui Felix Dzerjinski, fondatorul poliţiei politice bolşevice, la 125 de ani de la naşterea acestuia. Statuia lui Felix de Fier, creatorul Gulagului, fusese demontată de moscoviţi în 22 august 1991, după eşuarea puciului. Reinstalarea căpăta astfel un dublu sens.

Au fost apoi instituite sau reinstituite Ziua Victoriei, Ziua Partizanului Sovietic, Marea Zi a Războiului pentru Apărarea Patriei, Ziua Gloriei Armelor Ruseşti ş.a.m.d, în total 31 de sărbători.

Putin a reluat apoi, în 1 mai 2013, după 22 de ani de întrerupere, tradiţia decernării ordinului „Erou al Muncii“, instituit în 1921 şi primit de 20 000

de cetăţeni sovietici. În 1 mai 2013, în Palatul Konstantinov din Sankt-Petersburg, au fost decoraţi cinci cetăţeni ruşi. „Fiecare dintre voi reprezintă bogăţia ţării noastre“, le-a spus Putin, „nu putem crea o Rusie puternică fără a munci din greu“. Printre cei cinci se aflau dirijorul Valeri Gherghiev şi un miner din regiunea siberiană Kemerovo, distins pentru productivitatea sa record, asemenea celebrului Stahanov. Fastuoasa ceremonie a fost transmisă în direct de televiziuni.[70]

În mai 2014, preşedintele Putin a recompensat peste 300 de jurnalişti cu ordinul „Pentru merite înaintea Patriei“ pentru „relatările obiective“ ale anexării Crimeii.[71] De data asta, ceremonia a fost secretă. Nu au fost comunicate nici un fel de informaţii despre eveniment, iar numele jurnaliştilor nu au apărut în jurnalele Administraţiei Prezidenţiale.[72]

Cele 300 de nume au apărut totuşi pe site-ul unor hackeri.[73] Se pare că prin secretizarea acestei liste, Putin a vrut să îi protejeze pe jurnaliştii loiali de interdicţia de a călători în Occident sau chiar de îngheţarea unor conturi în străinătate.

Cu câteva zile mai devreme, în 9 mai, aflat la parada de la Sevastopol, corespondentul ITAR-TASS observa că ministrul apărării, Serghei Şoigu, purta la piept decoraţia „Sf. Apostol Andrei“ (cel Întâi Chemat), cea mai înaltă decoraţie militară şi civilă a Rusiei, care fusese acordată doar de 15 ori de la reinstituirea ordinului în 1998. Iar Şoigu avea gradul cu săbii, care nu mai fusese conferit niciodată. Presa s-a întrebat cum de a fost decorat Şoigu fără nici un fel de comunicat oficial. Toată lumea a presupus că are legătură cu Crimeea.

Tradiţia decoraţiilor secrete există de mult timp în URSS, iar lui Putin îi plac secretele. Cel mai secret Erou al URSS (cea mai înaltă distincţie a defunctului stat) a fost ucigaşul lui Lev Troţki, Ramon Mercader. Acum, când are toată Rusia la picioare, Putin îşi răsplăteşte subordonaţii cu ordine secrete, în amintirea zilelor bune de odinioară din KGB, când o medalie secretă era infinit mai valoroasă decât una publică.

În 27 martie 2015, ministrul apărării, acelaşi Şoigu, el însuşi fiul unui cunoscut jurnalist din Republica Tuva, îi recompensa pe cei mai dârji jurnalişti: „A venit ziua când trebuie să recunoaştem că un cuvânt, o

cameră, o fotografie, Internetul şi informaţiile în general au devenit un alt tip de arme, încă o componentă a forţelor armate."[74]

Axioma că presa nu reprezintă dreptul oamenilor de a fi informaţi corect, ci mai degrabă dreptul statului de a minţi a fost enunţată mai întâi de bolşevici.

Note

22. M. Kofman, „Russian Hybrid Warfare…", War on the Rocks, 11 mar. 2016.

23. V. Tismăneanu, „Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruieşte…", Contributors, 18 mar. 2015.

24. „Russian President Putin says Ukraine needs…", TASS, 17 nov. 2014.

25. „Doorstep statement by NATO Secretary General…", NATO, 1 dec. 2015.

26. „«No chance of color revolution in Russia»…", RT, 19 mai 2017.

27. C. Flintoff, „Are «Color Revolutions» a New Front…", NPR, 12 iun. 2014.

28. R. McDermott, „Countering Color Revolution…", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 13, nr. 71, 12 apr. 2016.

29. I. Bērziņa, „Color revolutions: Democratization, Hidden Influence or Warfare?", nr. 1, 2014, Centrul pentru Securitate şi Cercetare Strategică, Riga; R. McDermott, „Gerasimov Calls for New Strategy…", *Eurasia Daily Monitor Volume*, vol. 13, nr. 46.

30. Keir Giles, „Russia's «New» Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power", Chatham House, martie 2016.

31. „Rezoluţia Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 referitoare la comunicarea strategică a UE pentru a contracara propaganda părţilor terţe împotriva sa" (2016/2030(INI)).

32. B. Bender, „U.S. Army Study That Targets Moscow", Politico, 14 apr. 2016; O. Knox, „National security adviser McMaster…", Aol, 12 dec. 2017.

33. M. Kofman, *op. cit.*

34. Frank G. Hoffman, „The Rise of Hybrid Wars", Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, dec. 2007.

35. R. McDermott, „Does Russia's «Hybrid War» Really Exist?", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 12, nr. 103, iun. 2013; D. Van Puyvelde, „Hybrid war – does it even exist?", *NATO Review Magazine*, 2015.

36. Valeri Gherasimov, „Tsennost' nauki v predvidenii", *Voieno-promişlenii kur'ier*, 26 feb. 2013.

37. Ch. Bartles, *Military Review*, ian.–feb. 2016, p. 31.

38. M. Galeotti, „The mythical «Gerasimov Doctrine» and the language of threat", *Critical Studies on Security*, 1–5, feb. 2018.

39. „The National Military Strategy of the United States of America", iulie 2015, p. 4.

40. „George F. Kennan on Organizing Political Warfare", History and Public Policy Program Digital Archive, Wilson Center, 30 apr. 1948.

41. „Redacţia N. 6", *Kommersant*, 9 mai 2000.

42. Peter Pomerantsev, *Nothing is True and Everything is Possible*, PublicAffairs, New York, 2014, p. 29.

43. A. Orlov, D. Sidorov, „Kak delaiut TV-propagandu: cetire…", Colta.ru, 6 aug. 2015.

44. „Ucraineni", argou.

45. O amplă dezvoltare a acestei teze privind jurnalismul (post)sovietic, în Natalia Roudakova, *Losing Pravda: Ethics and The Press in Post-Truth Russia*, Cambridge University Press, New York, 2017.

46. „Russian TV Softens Rhetoric…“, *Moscow Times*, 14 sept. 2014.

47. V. Gatov, „How the Kremlin and the Media…“, *Moscow Times*, 11 mar. 2015.

48. B. Bidder, „Defying the Kremlin Crackdown…“, *Der Spiegel*, 2 iul. 2015.

49. V. Gatov, *op. cit.*

50. J. Dougherty, *op. cit.*

51. P. Pomerantsev, *op. cit.*

52. „Inside RT's world of alternative news“, Disinformation Review, 13 apr. 2017.

53. „Looking West, Russia Beefs Up Spending…“, *Moscow Times*, 3 sept. 2014.

54. S. Shuster, „The global news network RT…“, *Time*, 5 mar. 2015.

55. P. Pomerantsev, *op. cit.*, p.5.

56. D. Filipov, „This is what it's like to be the token…“, *Washington Post*, 23 mar. 2017.

57. „The trait of violence against foreigners…“, EU vs Disinfo, 3 nov. 2017.

58. S. Adamova, „Ispoved' propagandista…“, *The Insider*, 20 iul. 2017.

59.. „Temnik – the Kremlin's route to media control“, EU vs Disinfo, 30 mar. 2017.

60. „Mesto Vstreci“, NTV, 25 mai 2017.

61. „Vremia Pokajet“, Canal 1, 22 mai 2017.

62. „Mesto Vstreci“, NTV, 12 mai 2017.

63. „Pervaia Studia“, Canal 1, 10 mai 2017.

64. „Vremia Pokajet“, Canal 1, 1 mai 2017; „Vremia Pokajet“, Canal 1, 7 apr. 2017.

65. D. Soloviov, „The return of Stalingrad…“, Reuters, 24 aug. 2016.

66. P. Pomerantsev, *op. cit.*, p. 44.

67. G.P. Herd, „Hybrid Conflict 2.0: Targeting the West“, *Concordiam, Journal of European Security and Defense Issues*, vol. 7, 2016.

68.. Vezi rapoartele Comitetului pentru Protecţia Jurnaliştilor şi Freedom House.

69. A. Vasiliev, „2017 god i samî populiarnîi…“, *Vzgliad*, 31 dec. 2017.

70. „Putin acordă cinci decoraţii de «Erou al Muncii»…“, Agerpres, 1 mai 2013.

71. „Russophobia? No. We just don't like…“, StopFake, 30 apr. 2016.

72. O. Kashin, „Secret medals for a very public….“, Open Democracy, 27 mai 2014.

73. Şaltai Boltai, 13 mai 2014.

74. Interfax, 28 mar. 2015.

3
ARTA ÎNŞELĂTORIEI

Arta militară a înşelătoriei

„Dezinformarea funcţionează precum cocaina“, îi spunea şeful KGB, Iuri Andropov, lui Ion Mihai Pacepa, şeful adjunct al Direcţiei de Informaţii Externe (DIE) a Securităţii. „Dacă prizezi o dată sau de două ori, s-ar putea să nu îţi schimbe viaţa, dar dacă o foloseşti în fiecare zi, te va face dependent – un om diferit.“[75]

Au apus de mult vremurile când era cântată neasemuita vitejie a lui Ahile. Astăzi, un jurnalist oarecare poate face mai mult rău prin dezinformare şi *fake news* decât regimente întregi pe câmpul de luptă. Vitejia eroilor nu mai este cântată, ci premiată în ceremonii secrete. Poate fi înşelătoria cea mai puternică armă militară astăzi? Contează mai mult cuvintele-armă decât arsenalul convenţional şi nuclear?

Arta înşelătoriei a devenit mai întâi temelia funcţionării serviciilor de informaţii sovietice şi apoi stânca pe care s-a clădit însuşi statul comunist. A fost teoretizată în jargonul militar sovietic sub numele de *maskirovka*, cuvânt care s-a traduce în română, literal, „camuflaj“[76]. Conceptul a fost dezvoltat în anii 1920 de CEKA, fiind integrat în strategia Armatei Roşii. Scopul era de a distorsiona percepţia inamicului privind punctele tari şi cele slabe, despre adevăratele obiective. Tehnicile folosite erau diverse, de la dezinformare şi înşelătorie la nivel strategic până la disimulare, deghizare, imitaţie şi camuflaj în teren, prin folosirea ţintelor false sau executarea unor manevre demonstrative complexe.[77] Surpriza era importantă în aplicarea *maskirovkăi* şi era cerută chiar de Lenin.[78]

Un exemplu faimos de *maskirovka* din timpul Războiului Rece a fost operaţiunea Anadyr, prin care sovieticii au vrut să camufleze expedierea

rachetelor cu încărcătură nucleară în Cuba, în 1962, care a dus lumea în pragul unui război nuclear.[79] Alte aplicaţii, intrate deja în manualele academiilor militare, sunt cele care au precedat invadarea Cehoslovaciei în 1968 sau trecerea Canalului Suez de către forţele armate egiptene, în 1973.

În 1968, Victor Suvorov, pe atunci un tânăr tanchist ce avea să devină în câteva luni ofiţer de informaţii în GRU, se întreba de ce URSS a trecut cu şenilele celor peste 5 000 de tancuri peste Cehoslovacia, nu însă şi peste România. Ofiţerii sovietici credeau atunci că înaintea lui Dubček va fi Ceauşescu, care era un „adversar“ al URSS, un „duşman înverşunat şi nesupus“, un aliat al Chinei şi Israelului. Deşi părea insubordonat Moscovei, regimul comunist din România era însă unul „tipic“, „cu un cult al liderului suprem şi infailibil, cu închisori psihiatrice, cu turnuri de veghe de-a lungul frontierelor sale“, un regim care „nu prezenta nici o ameninţare pentru Uniunea Sovietică“, spre deosebire de Cehoslovacia.[80]

Actul disidenţei lui Ceauşescu, atât de drag foştilor ofiţeri ai Securităţii, este pus la îndoială de foştii colegi din Comunitatea de informaţii a Pactului de la Varşovia. Pacepa afirmă că transformarea lui Ceauşescu într-un „succes de casă în Vest“ a avut la bază teoria lui Andropov. „Ar trebui să plantăm imaginea noului Ceauşescu în Occident precum seminţele de mac, una câte una câte una“, i-ar fi spus Andropov lui Pacepa în 1972. Succesul lui Gorbaciov în Vest ar fi fost apoi construit la fel. A fost o altă înscenare? Îl înşală memoria pe Pacepa? A fost disidenţa lui Ceauşescu o *maskirovka* gândită de KGB? În fond, aşa cum erau legendaţi spionii comunişti în disidenţi şi trimişi în Vest, putea fi legendată şi disidenţa lui Ceauşescu. Moscova nu era iritată de concurenţa stalinistă din interiorul lagărului comunist, ci de revoluţiile anticomuniste din Ungaria, Cehoslovacia sau Polonia.

Forma de adjectiv a termenului *maskirovka* a fost folosită pentru a descrie uniformele albe purtate de soldaţii sovietici în iarna anului 1939, când a fost invadată Finlanda. Ruşii glumesc spunând că, înainte de toate, expresia era folosită de sovietici încă de când erau copii, când se jucau „de-a v-aţi ascunselea“.

Maskirovka include şi ceea ce Hitler numea „o minciună uriaşă“, o minciună atât de gogonată şi neruşinată, încât oamenii să creadă că liderii

lor, în care au încredere, nu ar putea susţine un neadevăr atât de îngrozitor. Tehnica a dat roade în special în Uniunea Sovietică, dând naştere unei adevărate culturi a minciunii, a disimulării şi „dublugânditului“ de care vorbeşte Orwell. Iar ştiinţa militară sovietică a transformat-o în artă militară, devenind a doua natură a Kremlinului. „Rutina minţitului apare la cele mai înalte eşaloane ale puterii militare, chiar şi atunci când un argument este evident fără susţinere sau contrazis de fapte“[81], spune Timothy Shea.

Defectorii de rang înalt au arătat că diplomaţia şi propaganda sovietică erau, de fapt, teatru menit a ascunde Occidentului adevăratele intenţii ale Moscovei.[82] Observaţia este interesantă dacă o corelăm cu apetenţa actuală a presei de a transforma relatările în *Drama News*, de a renunţa la informaţie în favoarea emoţiei. *Maskirovka* anticipase epoca postadevăr.

În anii 1960 a fost creată Direcţia I Centrală pentru Camuflaj Strategic (GUSM) în Statul-Major General al armatei sovietice. Mai mulţi ofiţeri de rang înalt au trecut atunci de la GRU la GUSM, printre ei şi Moşe Milştein, unul dintre cei mai eficienţi şefi ai GRU, creditat a fi teoreticianul dezinformării.[83]

Au trecut la GUSM şi servicii întregi, precum REB Osnaz, în a cărui competenţă intra şi războiul radio-electronic, transferat de la KGB în anii 1970. România a replicat unele dintre aceste configurări instituţionale. Diversiunile create prin războiul radio-electronic în decembrie 1989 au fost parte a războiului hibrid dus împotriva propriului popor, aşa cum vom vedea într-un capitol special.

Suvorov aminteşte de legea tăcerii instituită pentru cei care intră în GRU: „Te costă o rublă să intri şi două să ieşi“, ceea ce însemna că e greu să intri în organizaţie, dar e mult mai greu să ieşi. „De fapt, e o singură ieşire – coşul crematoriului.“[84]Acesta a fost preţul plătit de Aleksandr Litvinenko, asasinat cu poloniu la Londra în 2006. El dezvăluise conexiunile între serviciile de informaţii ruse şi Al Qaeda, precum şi ordinul dat de Putin de a-l asasina pe Boris Berezovski. Litvinenko a fost asasinat de Aleksandr Luguvoi şi Dimitri Kovtun, foştii săi colegi din FSB. Concluzia anchetei avea să fie anunţată în 2016 de Theresa May, pe atunci ministru de interne: „Operaţiunea FSB, de a-l asasina pe dl Litvinenko a fost probabil aprobată

de dl Patruşev, pe atunci şef al FSB, şi de preşedintele Putin."[85] Ministerul rus de Externe avea să declare că este „o politizare a unui caz pur penal, care afectează relaţiile bilaterale"[86]. Lugovoi a fost apoi decorat de Putin.

Andrei Soldatov observă că evoluţia vechiului KGB în noul serviciu de informaţii externe, SVR, a fost lină. Atunci când Direcţia Generală I a KGB a fost redenumită Serviciul de Informaţi Externe, Secţia A a devenit Secţia Operaţiuni de Asistenţă. La începutul anilor 1990, CIA a cerut Serviciului de Informaţii Externe să nu mai desfăşoare „măsuri speciale", întrucât acestea ameninţă securitatea naţională a SUA. Secţia a primit un alt nume, dar metodele, structura şi angajaţii au rămas aceiaşi.[87]

Evident, asta nu face din CIA o organizaţie inocentă. Acuzaţiile la adresa Rusiei că se amestecă în alegerile din Occident au fost precedate de altele, mult mai numeroase, la adresa americanilor. Don Levin, cercetător la Institutul pentru Politici şi Strategie al Universităţii Carnegie Mellon, a documentat imixtiunile Rusiei şi SUA în alegerile din alte state.[88] Conform cercetării sale, au fost 80 intervenţii electorale partizane între 1946 şi 2000, adică una la fiecare 9 scrutinuri după cel de-al Doilea Război Mondial – 36 ale sovieticilor, 44 ale americanilor.[89]

Dispariţia Uniunii Sovietice nu a dus la dispariţia serviciilor de informaţii, a oamenilor, strategiilor şi tehnicilor specifice. Dimpotrivă, toate acestea au fost puse în slujba unui nou scop, al reinventării unei Rusii neoimperiale. A fost invazia Ucrainei operaţionalizată prin *maskirovka*? Ştirile *fake*, dezinformarea şi propaganda „neagră", de extracţie cekistă, au fost folosite în acest război hibrid?

Maskirovka, arta înşelătoriei, a fost fundamentul strategiei militare sovietice şi este, în continuare, o dogmă importantă în gândirea strategică rusă.[90] Rusia postsovietică a reinventat conceptul, adaptându-l noilor realităţi, pentru a-şi promova propriile interese nonideologice. Redefinirea obiectivelor de politică externă, doctrina „Karaganov"[91], camuflarea corupţiei, a subtilizării resurselor energetice de către grupuri de putere apropiate Kremlinului, revizionismul în raport cu fostele state sovietice, toate sunt camuflate prin *maskirovka*. Naraţiunile dezvoltate în acest scop vor fi documentate în capitolul următor.

Dezinformarea – un serviciu onorabil

Parte a *maskirovkăi*, dezinformarea a fost conceptualizată şi operaţionalizată de sovietici prin GRU (Serviciul de Informaţii al Armatei sovietice şi apoi al celei ruse) şi Speţnaz (forţele speciale ruse). Generalul Moşe Milştein, şeful serviciului Dezinformare din GRU, este creditat şi astăzi de adversari a fi fost cel mai bun expert în domeniu. El este şi autorul celebrului manual secret de pregătire a ofiţerilor GRU *Un serviciu onorabil*, pe a cărui primă pagină Pacepa susţine că ar sta scris: „Dacă eşti bun la dezinformare, poţi ajunge unde vrei."

Asaltul dat de Rusia prin dezinformări şi ştiri false a transformat informaţia în armă, afirmau Pomorantsev şi Weiss în 2014.[92] Oleksandr Tkaciuk, şeful Statului-Major al Serviciului de Informaţii al Ucrainei, SBU, arăta în februarie 2016 care ar fi liniile de forţă ale planului rusesc de destabilizare a Ucrainei: crearea de instabilitate politică, dezintegrarea gradată a structurilor guvernului, accentuarea nemulţumirii în rândul populaţiei, destrămarea vieţii sociale, politice şi economice.[93]

Rolul presei ruse în războiul informaţional este de a demonstra că modelul democraţiei liberale occidentale este disfuncţional. „Lucrurile pot părea rele în Rusia, dar sunt mult mai rele în Europa", spune presa controlată de Kremlin. „Poate că sunteţi săraci, dar sunteţi săraci într-o ţară măreaţă, iar măreţia are un preţ."[94] Presa pro-Kremlin relatează că evreii părăsesc Europa, etnicii ruşi stabiliţi în Germania sunt violaţi, bursele din Londra, Frankfurt şi Varşovia sunt atacate cibernetic, infrastructura poate ceda oricând iar sentimentele antigermane în Polonia şi Cehia, antipoloneze în Lituania şi antiromâneşti în Republica Moldova sunt din ce în ce mai puternice. Rusia amplifică tensiunile existente în societate, nu fabrică unele noi.

Ziarul *Washington Post* a intrat în posesia unui raport clasificat al GRU care arată implicarea unei echipe a serviciului militar de informaţii de-a lungul a şase zile în Ucraina, în 2014. Imediat după căderea lui Ianukovici, au fost create grupuri de personaje false pe Facebook şi Vkontakte, care reprezentau oameni obişnuiţi din întreaga Ucraină, nemulţumiţi de

protestele din Maidan. GRU urmărea crearea unei antirevolte în marile oraşe ucrainene.[95]

Rusia nu a uitat vechea tactică sovietică de a crea crize pe care apoi le va trata ca pe un business oarecare. „Ajutăm la apariţia unor crize care scapă de sub control şi escaladează – totul pentru ca liderii ruşi să fie salvatorii care protejează pe toată lumea de răul care ar putea veni", spunea Gleb Pavlovski, fost consilier al lui Putin.[96]

În politica externă există un principiu care pare a fi funcţionat dintotdeauna: dacă Rusia nu se poate întări, atunci poate slăbi Vestul. Puterea, în fond, este relativă. Fostul prim-ministru rus Mihail Kasianov spunea că Putin „crede că totul în lume poate fi cumpărat şi vândut", aşa că, mai devreme sau mai târziu, Vestul va anula sancţiunile economice.

Propaganda, sora mai mare a maskirovkăi

Lenin, căruia îi plăcea să se considere „jurnalist", credea că propaganda trebuie să fie descrisă mai degrabă de acţiune decât de cuvinte.[97] În august 1920 a fost înfiinţată o comisie oficială de agitaţie şi propagandă în cadrul Comitetului Central al Partidului Comunist. Acest departament a devenit cunoscut prin acronimul *Agitprop*, funcţia sa principală fiind aceea de a coordona activitatea de propagandă a diferitelor instituţii sovietice.

Concepţia lui Lenin a supravieţuit Uniunii Sovietice: cuvintele nu sunt suficiente, ele trebuie însoţite de fapte, într-o perfectă organizare. Scriind despre războiul psihologic sovietic, Wilbur Schramm arăta că „atunci când încercăm să descriem operaţiile psihologice sovietice, nu vorbim atât de mult despre cuvânt ca armă, cât despre organizare ca armă"[98]. Observaţia lui Schramm este valabilă şi astăzi – *fake news* înseamnă organizarea unor campanii de dezinformare, cu obiective clare şi bugetate în consecinţă.

După desfiinţarea Cominternului, în 1943, Departamentul Internaţional (ID) al CC al PCUS a devenit agenţia coordonatoare a măsurilor active din străinătate. ID-ul devenea astfel mai important decât Ministerul Afacerilor Externe al sovietelor.[99] Până în 1978, Agitrop a coordonat propaganda internă, iar ID pe cea din ţările „prietene" comuniste.

Propaganda a fost diseminată prin agenţi de influenţă la vedere, precum Consiliul Mondial al Păcii, Federaţia Mondială a Sindicatelor Profesorilor şi Organizaţia Internaţională a Jurnaliştilor şi reţele de organizaţii locale, de la cluburi de presă până la diverse societăţi de prietenie sovietică. În paralel, erau folosite reţele de agenţi de influenţă sub acoperire, în special pentru răspândirea dezinformării. Orientarea strategică era asigurată de Biroul Politic şi operaţionalizată de KGB.

La mijlocul Războiului Rece, Occidentul a încercat să facă ordine în complicatul jargon sovietic, aşa cum încearcă acum să facă distincţia între *fake news*, dezinformare şi propagandă. Prin anii 1960, John Clews susţinea că propaganda face parte dintr-o schemă generală care „poate implica acţiuni militare, insurecţii, spionaj, sabotaj şi stimularea deliberată a tulburărilor în ţările necomuniste“[100]. Douăzeci de ani mai târziu, acestei panoplii de tehnici vizibile sau ascunse i se găsea un nume – *măsuri active*, care aveau scopul de a influenţa evenimentele şi comportamentele din ţările străine prin subminarea încrederii în lideri şi instituţii, discreditarea oponenţilor guvernamentali şi neguvernamentali.[101] Fenomenul *fake news* este descris corect de această definiţie, ceea înseamnă că este doar o etichetă nouă pentru un produs vechi.

Excedaţi de vocabularul complicat inventat de sovietici pentru a descrie operaţiunile serviciilor lor de informaţii, Departamentul de Stat şi CIA au organizat în 1985 o reuniune închisă cu tema „Propaganda sovietică contemporană şi dezinformarea“.[102] Americanii au dat atunci următoarele definiţii: propaganda este diseminarea prin mass media a unor zvonuri, jumătăţi de adevăr sau minciuni fără a fi însă, neapărat, înşelătorie, în timp ce dezinformarea reprezintă efortul statului inamic de a induce în eroare indivizii, grupurile sau guvernele, cu scopul de a influenţa elitele sau opinia publică străine.

Proiectul de propagandă internaţională sovietică s-a extins în perioada 1960–1980. Durata săptămânală a emisiunilor externe a crescut de la aproximativ 1 047 ore în 1960 la 2 762 ore în 1980. Aceste emisiuni au fost difuzate în peste 80 de limbi.[103]

După instalarea Războiului Rece, Harry Truman a aprobat Raportul Consiliului Naţional de Securitate al SUA nr. 68 din 30 septembrie 1950,

care avea să fie declasificat în 1975. Preşedintele american lansa „Campania adevărului“, o luptă „pentru minţile oamenilor“, afirmând că propaganda folosită de „forţele comunismului imperialist“ poate fi înfrântă doar prin „adevăr clar, simplu, natural“[104]. Astfel s-au lansat Vocea Americii, Radio Europa Liberă şi Radio Eliberarea, devenit mai târziu Radio Libertatea. Transmisiile internaţionale americane totalizau 1 927 ore pe săptămână, în 46 de limbi.[105]

Spre deosebire de propaganda sovietică, războiul informaţional dus astăzi de Rusia nu promovează brutal agenda Kremlinului. În schimb, este calibrat pentru a produce confuzie şi a distrage atenţia. Rusia urmăreşte să erodeze susţinerea valorilor euro-atlantice, pentru a-şi spori astfel puterea relativă. Exploatează tensiunile etnice, lingvistice, regionale, sociale şi istorice şi promovează cauze antisistem, dându-le aparenţa legitimităţii în tot flancul vestic al fostei Uniuni Sovietice.[106]

Şi astăzi, ca şi în 1950, Occidentul cere lansarea unei campanii a adevărului, care să apere mintea cetăţenilor democraţiilor liberale de minciuna epocii postadevăr.

Speţpropaganda. Războiul informaţional

Între dezinformare şi propagandă se află speţpropaganda, adică propaganda specială, instrumentalizată militar de serviciile speciale ruse, predată prima oară ca subiect academic la Institutul Militar Rus de Limbi Străine în 1942. Disciplina a fost scoasă din programă în anii 1990 şi reintrodusă în 2000. Institutul este cunoscut acum ca Departamentul de Informaţii Militare şi Limbi Străine al Universităţii Militare, care este subordonat Ministerului Apărării. Aici se formează specialişti în „organizarea informaţiilor externe şi comunicaţiilor militare“, „analiza informaţiilor“ şi „monitorizarea şi dezvoltarea informaţiilor militare“. Teoria războiului informaţional derivă din speţpropagandă, arată Jolanta Darczewska, şefa departamentului de Securitate internă la Centrul pentru Studii Estice din Varşovia.[107]

Studiul războiul informaţional a dat naştere unui nou concept, cel de *control reflexiv*. Războiul a însemnat la început distrugerea fizică a inamicului, în timp ce în această nouă formă de război, un atac are succes

atunci când duce la „autodezorganizarea“ şi „autodezorientarea“ adversarului.[108] Exercitarea controlului reflexiv făcea inamicul să transmită „motivele“ ascunse care îl determinau să ia anumite decizii, arată V.A. Lefebvre, unul din părinţii acestei teorii.[109]

Aşa cum a explicat Tim Thomas, expert în războiul informaţional rus, „un «reflex» implică procesul specific de a imita raţionamentul sau comportamentul posibil al inamicului şi a-l determina să ia o decizie nefavorabilă pentru el“[110]. Distrugerea instituţiilor juridice, în special cele anticorupţie din ţările din estul Uniunii Europene, poate fi indusă printr-un astfel de reflex.

Arma informaţională poate fi letală. Ladislav Bittman arăta în 1985 că scopul operaţiunilor de dezinformare întreprinse de sovietici era de a adăuga continuu şi răbdător câte o picătură de venin în organismul oponenţilor, cu speranţa că, în cele din urmă, aceştia vor muri. El defineşte dezinformarea ca fiind un „un mesaj fals, construit atent, care este introdus în secret în sistemul de comunicare al adversarului pentru a înşela fie elita care ia decizii, fie opinia publică“[111].

Metanaraţiune şi metalimbaj

Campaniile de propagandă sovietică externă au fost construite în jurul unor teme şi sloganuri foarte atrăgătoare: pacea, democraţia, autodeterminarea naţională, egalitatea socială şi rasială. Scopul acestor campanii, arată Herbert Ellison, unul dintre cei mai importanţi sovietologi, a fost „calomnierea şi discreditarea guvernelor statelor concurente“ şi „formularea temelor care vor domina discursul internaţional“, în conformitate cu interesele Uniunii Sovietice.[112]

Timothy Thomas, analist de informaţii externe al armatei americane, arată că succesul unei operaţiuni de dezinformare „depinde de dorinţa publicului de a fi înşelat“. În consecinţă, autorul dezinformării foloseşte „cuvintele pe care publicul doreşte să le audă“[113]. De exemplu, mass-media occidentală a adoptat limbajul sovietic pentru a relata războiul Uniunii Sovietice în Afganistan, vorbind de „terorişti afgani“ şi „gherilă antioccidentală“[114].

Bolşevicii au gândit îndoctrinarea ca pe o operaţiune de alfabetizare în masă. Pictura bisericească era substituită de imagologia Kremlinului. Îndoctrinarea a dus la ritualizarea limbajului politic. Aşa au intrat în conştiinţa sovietică de masă cuvinte precum *karateli* sau *banderovişti*. Cazul Pavlik Morozov este instructiv. Pavlik îl denunţă pe tatăl său şi este ucis de trădători antisovietici. Deşi totul în acest mit sovietic este falsificat, inclusiv existenţa lui Pavlik, acestuia i-au fost ridicate statui şi străzile au fost botezate cu numele său. Miturile şi cuvintele-forţă ale epocii sovietice au intrat în vocabular cu o încărcătură semantică specială, fiind folosite în prezent drept cuvinte-armă în ştirile *fake*.[115] Mitologia sovietică, preluată şi dezvoltată acum de Rusia, afirmă că ruşii sunt cei care au câştigat ultimul mare război şi au învins fascismul, iar „cei care i-au învins pe nazişti nu pot fi răi“[116].

Dar cum recunoaştem dezinformarea şi ştirile *fake*? O întrebare similară şi-au pus specialiştii în comunicare occidentali, la începutul Războiului Rece: cum anume funcţionează propaganda şi dezinformarea sovietică şi cum poate fi recunoscută ca atare? Ei au recurs atunci la analiza semantică, metodă descrisă de C.E. Osgood ca o „încercare de a deduce caracteristicile şi intenţiile surselor prin inspecţia mesajelor pe care le produc“[117], dezvoltând un test în opt puncte care ar oferi analiştilor „standarde de detectare a propagandei“[118].

Prezenţa unui „vocabular distinctiv“ constituie legătura esenţială dintre metodele sovietice şi cele ale Rusiei contemporane. În vocabularul distinctiv al propagandei sovietice, limbajul şi moralitatea erau inseparabile. Patriotismul era caracterizat de jertfa patriotică şi Marele Război Patriotic, adversarii erau inamicii păcii sau fascişti invadatori. Astăzi, aceşti termeni populează discursurile autorităţilor şi relatările presei despre conflictul din Ucraina. Guvernul legitim al Ucrainei este numit *junta* kieveană, iar forţele armate ucrainene – *ocupanţi* ucraineni.

Are loc şi o „criminalizare“ a limbajului, prin includerea argoului infractorilor în limbajul uzual la cel mai înalt nivel. Vasili Gatov vorbeşte despre un „stil stalinist“, caracterizat prin folosirea autointerogării, metonimiei, comentariului proactiv şi argoului infractorilor. Fiecare dintre aceste caracteristici se regăseşte în limbajul diplomaţilor ruşi.[119] În

consecinţă, „campaniile de informare ale Rusiei se transformă în bătălii, folosind un limbaj agresiv, excluzând orice posibilitate de compromis“[120]. De exemplu, homosexualii sunt numiţi *toleraşti*, inclusiv de unii oficiali ruşi.[121]

Dar nici argoul şi nici metalimbajul de extracţie sovietică nu sunt suficiente. Este necesară şi o metanaraţiune, care descrie trecutul, justifică prezentul şi propune o viziune asupra viitorului. Pentru Miranda Holmstrom, metanaraţiunea Kremlinului este „nu doar o poveste, ci o poveste despre un complot“. O poveste care abundă în informaţii şi relatări şi care ajută la modelarea modului în care ne percepem pe noi înşine şi lumea în care trăim“[122].

În plus, în afară de metanaraţiune şi metalimbaj, mai avem nevoie şi de metafore, cuvinte-cheie, fraze puternice, stereotipuri.[123] Naraţiunile privind Ucraina vor fi ranforsate de cuvinte şi expresii precum *banderovişti*, *juntă*, *Noua Rusie*, *fascişti*, *karateli*.

Satele lui Potemkin

Fiind o poveste rusească, istoria dezinformării trebuia să fie romanţată. Dezinformarea s-a născut aşadar în secolul al XVIII-lea, fiind fructul relaţiei amoroase dintre Ecaterina cea Mare şi prinţul Grigori Potemkin, principalul ei sfetnic politic şi militar.

Începând cu 1764, teritoriile cucerite de la otomani în urma expediţiilor militare sunt reunite în ceea ce va deveni Noua Rusie, gubernie aflată la nord de Marea Neagră, în sud-estul Ucrainei de astăzi. Potemkin este învestit cu puteri absolute în guvernarea noi provincii în 1774. În 1787, împărăteasa se lasă convinsă să inspecteze noile ţinuturi şi pleacă spre Crimeea, anexată patru ani mai devreme. Pentru a o impresiona, Potemkin dă ordin ca în calea împărătesei să se ridice sate de decor, înşelătoare. S-a mers atât de departe, încât pe una dintre aceste faţade goale, ridicată la gurile Bugului, era un arc de triumf pe care scria „acesta este drumul spre Constantinopol“. Deşi apocrifă, povestea a prins. Expresia „sat Potemkin“ a intrat în marile dicţionare Oxford şi Webster în 1904, definind astăzi orice construct fals, menit a înşela.

Să ne amintim de „vizitele de lucru“ pe care le făcea Ceauşescu în anii 1980. Pe traseul „iubitului conducător“ apăreau alimente şi televizoare color în magazine, porumbul avea ştiuleţi uriaşi, străzile erau asfaltate iar spitalele încălzite. Pentru Ceauşescu, Potemkin a fost Securitatea.

Pacepa povesteşte că în manualele de dezinformare strict secrete, după care şi-a camuflat viaţa până în 1978, se spunea că *„ştiinţa* dezinformării s-a născut în Rusia, că a fost adânc împământenită în solul rusesc şi în istoria acelei ţări şi că aşa va rămâne pentru totdeauna“[124].

Chiar dacă povestea lui Potemkin este apocrifă, ştim cu certitudine că dezinformarea s-a născut în Rusia. În 1839, marchizul de Custine cita un diplomat rus care îi spunea că „totul este înşelăciune în Rusia“, şi că „despotismul rus nu numai că are prea puţin respect pentru idei şi sentimente, dar neagă şi faptele – va lupta împotriva evidenţelor şi va triumfa în luptă!“[125]. Generalul Walter Bedell Smith, fost ambasador al SUA la Moscova în anii 1950, credea că de Custine produsese în *Scrisori din Rusia* „cea mai pătrunzătoare analiză scrisă despre Rusia secolului XX“. Lucrările francezului vor fi mai târziu interzise de ţar şi apoi de Lenin. Şi diplomatul George Kennan, a cărui faimoasă „telegramă lungă“[126] trimisă Departamentului de Stat de la Moscova avea să definească Războiul Rece şi NATO, îl admira atât de tare pe de Custine, încât a scris o carte despre el, în 1971. Dacă există ceva care a supravieţuit în Rusia atât Primului Război Mondial, cât şi Razboiului Civil, aceasta a fost ştiinţa dezinformării.

În timpul Războiului Rece, în blocul sovietic au lucrat pentru maşinăria dezinformării mai mulţi oameni decât pentru armata sovietică şi industria de apărare la un loc, notează fostul adjunct al şefului DIE. Acestora li s-au adăugat entităţi internaţionale independente precum Consiliul Mondial al Păcii (cu filiale în 112 ţări), Federaţia Mondială a Sindicatelor (cu filiale în 90 de ţări), Federaţia Democratică Internaţională a Femeilor (cu filiale în 129 de ţări), Uniunea Internaţională a Studenţilor (cu filiale în 152 de ţări) şi Federaţia Mondială a Tineretului Democrat (cu filiale în 210 ţări). Toate sunt sate Potemkin şi sunt încă active.

Ca să reuşească dezinformarea trebuie să fie construită întotdeauna în jurul unui grăunte de adevăr. Pentru Consiliul Mondial al Păcii, de exemplu, sâmburele de credibilitate era că avea sediul la Paris şi era condus de

laureatul francez al Premiului Nobel, Frédéric Joliot-Curie. Principala misiune a Consiliului era să documenteze faptul că „SUA erau o ţară sionistă, iubitoare de război, finanţată din banii evreilor şi condusă de rapacele Consiliu al Înţelepţilor Sionului".

La începutul anilor 1950, DIE „a fost instruită de omologul său sovietic să lanseze zvonul că termenul *dezinformare* avea origini franceze".

> Dezinformare [dezinformaţia, în rusă] (din fr. *désinformation*). Răspândirea unor comunicate false (prin presă, radio etc.) cu intenţia de a induce opinia publică în eroare. Presa capitalistă şi radioul folosesc pe scară largă dezinformarea pentru a-i înșela pe oameni, pentru a-i încurca în minciuni şi pentru a descrie noul război care este pregătit de blocul imperialist anglo-american drept o armă defensivă.[127]

Dicţionarul francez *Larousse* nu menţiona însă *désinformation* în ediţia din 1952. Nici măcar în cea din 1978. Abia în 1980, Academia Franceză îl va include în dicţionar.[128] În 1954, guvernul francez a respins paternitatea asupra cuvântului, acuzând Consiliul Mondial al Păcii că este o unitate a KGB. Consiliul a fost mutat la Praga şi apoi la Helsinki, iar după 1991 s-a reinventat pentru a lupta împotriva imperialismului american, NATO şi noii ordini mondiale, fiind activ şi astăzi.

În 1954, naraţiunea sovietică era aceea a „luptei pentru pace", fiind preluată *telle quelle* de Rusia neoimperială postsovietică. Astăzi, Moscova „luptă pentru pace" cu NATO, cu fasciştii ucraineni, cu revizioniştii români, cu imperialiştii americani, cu ISIS (care „este finanţat de SUA") etc. Pe primele locuri în clasamentul duşmanilor Rusiei, conform percepţiei populare, se află SUA, Ucraina, Uniunea Europeană şi Germania.[129]

Rusia continuă astăzi să îşi însceneze propriul trecut. *Kompromatul* se generalizează prin falsificarea istoriei. Compromiterea individului în Uniunea Sovietică, dar şi în celelalte ţări comuniste avea diverse puneri în scenă: tribunale ale poporului în care sunt judecaţi „sabotorii", intelectualii „deviaţionişti", partizanii, „chiaburii", totul în deplină cunoştinţă de cauză că toată lumea înţelegea că asistă la o şarlatanie, la un fals grosolan, la o minciună îngrozitoare. În urma înscenărilor, oamenii cumsecade au devenit nişte ticăloşi, iar jigodiile – eroi.

Stalin a trimis la moarte milioane de cetăţeni sovietici[130], acuzaţi că ar fi fost chiaburi, spioni sionişti, naţionalişti, colaboratori nazişti sau

deviaţionişti. SMERŞ, unitatea favorită a lui Stalin, care îi era subordonată direct, trebuia să depisteze spionii (*smert şpionam*), să îi facă să recunoască vini imaginare, după care urma judecata şi execuţia sau deportarea în Gulag. Zeci de mii de cetăţeni sovietici din teritoriile ocupate de armata germană, precum şi soldaţii sovietici care căzuseră prizonieri au avut această soartă.

Hruşciov i-a rezervat un destin similar lui Imre Nagy, prim-ministrul maghiar despre care Kremlinul credea că a provocat Revoluţia Maghiară din 1956. A fost răpit din Ungaria de o echipă mixtă româno-sovietică compusă din ofiţeri KGB şi DIE, acuzat că ar fi spion al Israelului şi spânzurat.

Acuzaţia de a fi colaborator al naziştilor a rămas în memoria ruşilor de astăzi cel mai greu stigmat. Acuzaţiile de fascism la adresa ucrainenilor trebuie înţelese în această notă. Cine contestă astăzi naraţiunea oficială a Kremlinului asupra istoriei este „fascist".[131]

În acelaşi timp, condamnarea crimelor comunismului este o impietate. Aşa se explică de ce s-a opus Rusia condamnării crimelor comunismului de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei în ianuarie 2006. Din aceleaşi motive s-au opus condamnării comunismului şi excomuniştii deghizaţi în democraţi în Parlamentul României, în decembrie 2006. „o sută de milioane de victime ale regimurilor comuniste – aceste numere sunt scoase din pălărie. Pe lângă asta, regimurile imperialiste, inclusiv Hitler, au ucis la fel de mulţi. Este propagandă occidentală"[132] scria pe Twitter Alexei Puşkov, şeful Comisiei pentru Afaceri Externe al Dumei şi profesor la MGIMO.[133]

Defăimările, *kompromatul*, înscenările nu sunt simple minciuni şi calomnii. Cu cât personajele sunt mai complexe, mai sus-puse în societate, cu atât campaniile trebuie să fie mai sofisticată, mai lungi, mai detaliate.[134]

Campaniile de *fake news* împotriva lui Emmanuel Macron, Angelei Merkel şi Maiei Sandu, pe care le vom documenta mai departe, trebuie înţelese ca atare. În România, cele mai importante operaţiuni de înscenare şi compromitere i-au avut ca ţintă pe regele Mihai, Corneliu Coposu şi Ion Raţiu. Rescrierea ficţională a biografiilor continuă şi azi, semn că Securitatea îşi face în continuare treaba, ridicând sate Potemkin.

Note

75. Ion Mihai Pacepa, Ronald J. Rychlak, *Dezinformarea. Un fost spion-şef dezvăluie strategiile secrete de subminare a libertăţii, de atac împotriva religiei şi de promovare a terorismului*, Humanitas, Bucureşti, 2015, p. 260.

76. T. Shea, „Post-Soviet Maskirovka, Cold War Nostalgia, and Peacetime Engagement“, *Military Review*, vol. 82, nr. 3, 2002, pp. 63–67.

77. J.A. Stevens, H.S. Marsh, „Surprise and Deception in Soviet Military Thought,“ *Military Review*, iulie 1982, pp. 25–35.

78. Donald C. Daniel, Katherine L. Herbig (eds), *Strategic Military Deception: Pergamon Policy Studies on Security Affairs*, Elsevier, 2013.

79. J.H. Hansen, „Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis“, *Studies in Intelligence*, CIA, vol. 4, nr. 1, 2002.

80. Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army*, Macmillan Publishing, New York, 1982, p. 8.

81. T. Shea, *op. cit.*

82. Armin Krishnan, *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare*, Routledge, 2016, p. 83.

83. Viktor Suvorov, *Spetsnaz. The Inside Story of the Soviet Special Forces*, Hamish Hamilton Ltd, London, 1987, cap. 13.

84. Viktor Suvorov, *Aquarium*, Hamish Hamilton Ltd, London, 1985.

85. „The Litvinenko inquiry: report into the death…“ şi „Home Secretary statement on Litvinenko…“, Home Office, 21 ian. 2016.

86. E. Addley, „Litvinenko «probably murdered…“, *The Guardian*, 21 ian. 2016.

87. Andrei Soldatov, Irina Borogan, *The New Nobility: The Restoration of Russia's Security State and the Enduring Legacy of the KGB*, Public Affairs, London, 2011, p. 184.

88. Disponibil la cerere la http://www.dovhlevin.com/datasets.

89. „Database Tracks History Of U.S. Meddling In Foreign Elections“, NPR, 22 dec. 2016.

90. Mark Lloyd, *The Art of Military Deception*, Artech House, London, 2013; Jon Latimer, *Deception in War: The Art of the Bluff, the Value of Deceit, and Cunning in Military History, from the Trojan Horse to the Gulf War*, The Overlook Press, New York, 2003.

91. Teza îi aparţine lui Serghei Karaganov, *Mejdunarodnaia jizni*, nr. 6, 1990, p. 92. Consilier al preşedinţilor Boris Elţîn şi Vladimir Putin, cunoscut pentru „Doctrina Karaganov“, conform căreia Rusia trebuie să-şi facă cunoscut interesul pentru drepturile etnicilor ruşi din afara Rusiei, pentru a câştiga influenţă politică în aceste regiuni. Conflictul din Donbas şi anexarea Crimeii s-au făcut pe aceste considerente.

92. P. Pomerantsev, M. Weiss, „The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money“, *The Interpreter*, Institute of Modern Russia, 22 nov. 2014.

93. G.P. Herd, *op. cit.*

94. *Ibidem*.

95. „Inside a disinformation campaign“, *Washington Post*, 25 dec. 2017.

96. G.P. Herd, *op. cit.*

97. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 33.

98. *Ibidem*, p. 35.

99. Richard Shultz, Roy Godson, *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy*, Bergamon Brassey's, New York, 1984.

100. J.C. Clews, *Communist Propaganda Techniques*, Methuen Publishing Ltd, London, 1964, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 38.

101. K. Pynnöniemi, *loc. cit*.

102. Thomas Nicholas O'Brien, *Russian Roulette: Disinformation in Government and News Media*, University of South Carolina, 1989, lucrare academică, clasificată temporar de Departamentul Apărării.

103. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 39.

104. Elisabeth E. Spalding, *The First Cold Warrior: Harry Truman. Containment and the Remaiking of Liberal Internationalism*, University Press of Kentucky, Lexington, 2006.

105. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 40.

106. E. Lucas, P. Pomerantsev (eds), *Winning the Information War: Techniques and Counter-Strategies in Russian Propaganda*, Centrul pentru Analiza Politicilor Europene (CEPA), Washington, D.C., august 2016.

107. J. Darczewska, „The Anatomy Of Russian Information Warfare: The Crimean Operation; A Case Study", *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varşovia, mai 2014.

108. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 36.

109. *Ibidem.*

110. T.L. Thomas, „Russia's reflexive control theory and the military", *Journal of Slavic Military Studies*, vol. 17, 2004, pp. 237–256, *apud K.* Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 37.

111. L. Bittman, „The Language of Soviet Disinformation", *Contemporary Soviet Propaganda and Disinformation: A Conference Report*, Departamentul de Stat al SUA, 1987, p. 113, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 37.

112. H.J. Ellison, „Soviet Policy Toward Western Europe: Implications for the Atlantic Alliance", *Etudes Internationales*, vol. 16, nr. 1, 1985, p. 83, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 41.

113. T.L. Thomas, „Russia's information warfare strategy: can the nation cope in future conflicts?", *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 27, nr. 1, 2014, pp. 101–130.

114. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 42.

115. *Ibidem*, p. 72.

116. Andrii Kohut, „Controlarea trecutului: politică arhivistică şi mituri ruseşti despre al Doilea Război Mondial", în S. Courtois, *op. cit.*

117. Charles E. Osgood, George Suci, Percy Tannenbaum, *The Measurement of Meaning*, Chicago, University of Illiniois Press, 1975.

118. E. Lucas, P. Pomerantsev *op. cit.*

119. V. Gatov, „Russia's Stalinist Diplospeak", *The Daily Beast*, 26 iul. 2015.

120. J. Darczewska, P. Zochowski, „Russophobia in the Kremlin's strategy. A weapon of mass destruction", *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varşovia, 2015.

121. Alte studii de caz, în M. Pajnik, B. Sauer, *Populism and the Web: Communicative Practices of Parties and Movements in Europe*, Routledge, London, 2017.

122. M. Holmstrom, „The Narrative and Social Media", *Defence Strategic Communication*, Centrul NATO, vol. 1, nr. 1, iarna 2015.

123. R.M. Entman, „Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", *Journal of Communication*, vol. 43, nr. 4, 1993, pp. 51–58.

124. I.M. Pacepa, *op. cit.*, p. 67.

125. Astolphe, Marquis de Custine, *Letters from Russia*, *New York Review of Books*, 2012, p. 73

126. „Telegram. George Kennan to George Marshall“, 22 feb. 1946, Arhiva Administraţiei Harry S. Truman.

127. *Bolşaia Soveţkaia enţiklopedia*, Gosudarstvenoie Nauhnoie Izdatelstvo, Moscova, 27 iun. 1952, ediţia a doua, vol. 13, p. 566, *apud* I.M. Pacepa, *op. cit.*

128. Guy Durandin, *L'information, la désinformation et la réalité*, Presses Universitaires de France, Paris, 1993, pp. 17–20.

129. „Vragi Rosii“, Centrul Levada, 10 ian. 2018.

130. Vezi Timothy Snyder, *Tărâmul morţii. Europa între Hitler şi Stalin*, Humanitas, Bucureşti, 2012.

131. O privire asupra tradiţiei dogmatismului presei sovietice, în George Orwell, *Omagiu Cataloniei*, Polirom, Iaşi, 2009.

132. Contul de Twitter al lui Alexei Puşkov, senator, fost şef al Comisiei pentru Afaceri Externe al Dumei, director al Institutului pentru Studii Internaţionale Contemporane al Academiei Diplomatice a Rusiei, profesor la MGIMO – Institutul de Stat pentru Relaţii Internaţionale al Ministerului Afacerilor Externe al Federaţiei Ruse, 7 nov. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 87, 7 nov. 2017.

133. Cifra este documentată pe baza arhivelor şi apare pentru prima dată în *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune* (Stéphane Courtois *et. al*., Éditions Robert Laffont, Franţa, 1997; Humanitas, 1998). Paul Goble consideră că includerea victimelor din China din timpul Marelui Salt Înainte şi a celor din URSS din timpul celui de-al Doilea Război Mondial ar face ca această cifră să fie de 150 de miloane.

134. Printre cele mai atent construite campanii de *kompromat* ale sovieticilor a fost cea care l-a avut ca subiect pe papa Pius XII, transformându-l într-un „pontif al lui Hitler“, în ciuda trecutului său exemplar, antinazist. Vezi I.M Pacepa, *op. cit.*, cap. 9.

4
UCRAINA: MATRIOŞKA DEZINFORMĂRII

Kiev, duminică după-masă. Oraşul se întinde domol printre cele două sute de biserici, pe malurile joase ale Niprului. Turlele Catedralei Sf. Andrei se înalţă peste străzile vechi, amintind de arhitectul care le-a zidit, Bartolomeo Rastrelli, cel care, înainte de a ridica pe malul Nevei palatele Stroganov, Voronţov, Peterhof şi Palatul de Iarnă, a început prin a clădi, în 1721, un palat pentru prinţul Dimitrie Cantemir. Mai jos este casa lui Bulgakov.

Este cald, copii mulţi, îngheţată, bere, şaşlîc. Oamenii au ieşit cu bine din iarnă, ai putea crede că e 1 mai. Suntem în duminica Floriilor. În Maidan, un tânăr costumat în Mickey Mouse îndeamnă trecătorii să se fotografieze împreună. În piaţa din faţa Teatrului de Operă şi Balet pentru Tineret se întinde un târg uriaş. Poţi cumpăra o matrioşkă, decoraţii din cel de-al Doilea Război Mondial, hârtie igienică cu chipul lui Putin, ceasuri vechi şi câte şi mai câte.

Câteva străzi mai jos, oraşul este tăiat de o procesiune la care participă sute de kieveni – soldaţi, preoţi, bărbaţi şi femei. Toţi au un aer preocupat, aproape sumbru. Din când în când se opresc şi staţia mobilă sparge liniştea cu un discurs repezit despre iertare, corupţie, război, Maidan, Cernobîl. Aproape uitasem – Ucraina este în război. Suntem în aprilie, 2016.

Emine Djeppar este prim-adjunct al ministrului informaţiilor. Este tătăroaică, născută în Crimeea, peste o săptămână împlineşte 33 de ani. Părinţii ei au fost deportaţi în 1944, împreună cu alţi 250 000 de tătari, în Uzbekistan. Stalin îi acuzase că sunt fascişti. Au revenit în peninsulă abia în 1989 şi timp de doi ani nu şi-au putut face actele de rezidenţă. După anexarea Crimeii, Emine s-a hotărât să plece la Kiev, dar nu şi-a putut convinge părinţii să o urmeze. Aceştia au rămas în Simferopol şi ţin legătura din ce în ce mai greu.

Emine are o licenţă în relaţii internaţionale şi a lucrat ca jurnalist în Crimeea, pentru televiziunea regională ATR şi Radio Europa Liberă. După anexare, s-a alăturat guvernului de la Kiev. „Rusia a declanşat un adevărat război informaţional“, spune ea. Posturile de radio şi tv proucrainene au fost închise de ruşi la o lună după anexare, în aprilie 2014. Cinci canale TV ucrainene au dispărut atunci de pe reţelele de cablu, iar televiziunea din Simferopol, ATR, înfiinţată în 2006, cu emisie în rusă (60%), tătară (35%) şi ucraineană (5%), şi-a încetat emisia în aprilie 2015. Motivul invocat de ruşi a fost că aceste posturi nu au licenţe de emisie valide în Federaţia Rusă. În septembrie 2015 începea să emită Millet TV, un post pro-Kremlin, pentru a combate „propaganda antirusă“. Locuitorii Crimeii se pot informa doar via satelit – posturile de radio şi TV terestre sunt bruiate, iar Internetul este, de cele mai multe ori, blocat. „În fiecare săptămână, casa unui jurnalist este percheziţionată de autorităţile ruse. Cei care încă mai scriu pentru media online sunt arestaţi sau reţinuţi fără mandat. Recent au fost arestaţi trei jurnaliști, sub învinuirea de extremism“, spune Emine. Zilele trecute fusese închis Mikola Semena, freelancer la Radio Europa Liberă. Conform legislaţiei Federaţiei Ruse, el putea fi condamnat la cinci ani de închisoare, pentru „subminarea integrităţii teritoriale“.

O întreb pe Emine dacă guvernul a luat în calcul interzicerea totală a posturilor ruseşti, aşa cum a procedat Kremlinul cu cele ucrainene din Crimeea. În august 2014, guvernul blocase deja transmiterea a 14 canale TV ruseşti pe cablu pentru „propagandă de război“. În 14 aprilie 2016 fuseseră blocate încă trei: RTG TV (printre altele pentru că rula un spot de promovare a turismului în Rusia, a cărei hartă includea Crimeea), Retro şi Kinoklub (difuzau filme în care apăreau actori care sunt consideraţi de guvernul de la Kiev o ameninţare la adresa securităţii naţionale). „Propaganda rusă dă rezultate“, spune Emine, „40% dintre ucraineni cred astăzi că populaţia Crimeii este separatistă şi că Ucrainei îi va fi mai bine fără peninsulă, iar 20% cred că ar trebui să se despartă de Donbas.“

Referendumul din Crimeea a fost o fraudă. Din cei 180 000 de tătari care puteau vota, nu au fost mai mult de o sută la urne, conform afirmaţiilor lui Mustafa Djemilev, lider al Mişcării Naţionale a Tătarilor din Crimeea. „Astăzi ştim că doar 34,2% din populaţia Crimeii a participat la referendum

şi a votat“, declara el în aprilie 2015.[135] Conform recensământului din 2014, Crimeea şi oraşul Sevastopol înregistrau 2 248 400 de locuitori. Un ziar rusesc îi prevenea pe locuitorii Crimeii, după referendum: „Crimeeni, vă felicităm pentru rezultatele acestui referendum, dar ţineţi minte că va fi ultimul.“ „Este foarte răspândită o altă idee, şi anume că, pentru a-l potoli pe Putin, ar trebui să i se dea Crimeea“, spunea Mustafa Djemilev după referendum.[136] Se putea oare repeta scenariul Acordului de la München din 1938, când lumea închidea ochii la un rapt pentru a salva pacea?

Posturile de radio şi televiziune din Crimeea care s-au pronunţat împotriva anexării şi-au mutat sediile la Kiev. ATR, primul canal de televiziune al tătarilor din Crimeea, a început să emită prin satelit din Kiev, primind o finanţare guvernamentală de 5 milioane de hryvne (178 000 de euro). O echipă de 30 de oameni transmitea ştiri în rusă, ucraineană şi tătară pentru locuitorii Crimeii. Proprietarului postului, Lenur İslamov, om politic ucrainean cu cetăţenie rusă, i-au fost confiscate activele din Rusia, iar casa sa din Crimeea a fost percheziţionată de mai multe ori de FSB.

În Donbas, situaţia este similară: semnalul terestru este bruiat, Internetul este blocat. Statele europene au promis ucrainenilor 45 de transmiţătoare terestre, care ar urma să fie montate lângă linia de demarcaţie a noii „republici“. Staţiile nu pot fi procurate însă din Ucraina, pentru că producţia este controlată de familia lui Ianukovici. Kievul intenţionează să construiască un nou turn de televiziune în Kramatorsk, care să acopere regiunea Doneţk. Un proiect similar în Luhansk este imposibil.

Lucrurile s-au schimbat dramatic în Ucraina. Chiar şi felul în care sunt percepuţi românii, mă asigură Leonid Litra, originar din Republica Moldova, cercetător la Institutul de Politică Mondială din Kiev. După 1991, România era văzută ca al doilea mare neprieten al Ucrainei, după Rusia (se făceau chiar exerciţii militare în care potenţialul inamic era armata română), o ţară mai săracă şi mai coruptă decât Ucraina, care a reuşit, prin manevre oculte, să adere la NATO şi UE. În acest context, faptul că România a fost prima ţară care a ratificat Acordul de asociere UE–Ucraina a stârnit nedumerire la Kiev.

Măcelul din Maidan, războiul din Donbas şi anexarea Crimeii au detonat pur şi simplu societatea civilă. Până în 2005, când Iuşcenko a fost instalat

preşedinte, nu exista presă liberă în Ucraina. Jurnalismul de investigaţie era pedepsit în stil mafiot: cazul lui Georghi Gongadze este de notorietate – pentru materialele sale de investigaţie a fost împuşcat în cap şi decapitat, în 2000. (În anul următor, până în 2001, când am primit interdicţie de a intra în Ucraina pentru cinci ani, poliţiştii ucraineni obişnuiau să ne facă cu ochiul şi să ne amintească de Gongadze când le păream nişte jurnalişti prea obraznici.) Suspiciunile au condus către predecesorul lui Iuşcenko, Leonid Kucima, însă în 2005, în momentul depoziţiei-cheie a fostului ministru de interne, Yuri Kravcenko, superiorul celor patru poliţişti învinuiţi pentru moartea jurnalistului, acesta a fost împuşcat în cap, la rându-i.

Din aprilie 2016, Kievul decide să ia măsuri drastice pentru a proteja spaţiul informaţional de „statul agresor“. 83 de personalităţi culturale din Rusia au primit interdicţia de a intra pe teritoriul Ucrainei, fiind considerate o ameninţare la adresa securităţii naţionale, cei mai mulţi fiind susţinători ai anexării Crimeii şi ai insurgenţilor proruşi din estul Ucrainei. Printre ei, regizorii Karen Şahnazarov şi Pavel Lungin. Rusia a luat măsuri similare împotriva mai multor vedete pop-rock, iar regizorul ucrainean Oleg Senţov a fost condamnat la 20 de ani de închisoare pentru „complot terorist“ în Crimeea.

Dar cât de corectă şi „patriotică“ este presa în Ucraina? La cine ne uităm, de fapt, când zapăm? 1+1 – Igor Kolomoiski, prin PrivatGrup, cu centrul de putere în Donbas, susţinător al lui Ianukovici, are afaceri cu petrol, oţel, energie, petrochimie în Europa, SUA, Africa, Rusia, mai deţine 2+2, TET, PlusPlus, 1+1 International, agenţia de presă UNIAN şi Ukraine Today. Inter – Dmitro Firtaş, prin Inter Media Group, afaceri în petrochimie, titan, bănci, a finanţat campania electorală a lui Ianukovici, arestat de autorităţile austriece la cererea SUA, eliberat pentru o cauţiune de 125 milioane de euro (cea mai mare din istoria Austriei), mai deţine NTN, Mega, K1, K2, Enter Film şi Piksel. Ukraina – Rinat Ahmetov, prin Media Group Ukraine, cel mai bogat om din Ucraina, cu o avere estimată între 6,5 şi 12 miliarde de dolari, acuzat că finanţează miliţiile proruse din Donbas, un apropiat al lui Ianukovici. STB – Victor Pinciuk, avere estimată la 1,3 miliarde de dolari, ginerele lui Kucima, mai deţine ICTV, Novy Kanal, M1, M2 şi QTV Channel. Toţi sunt apropiaţi ai Moscovei şi ai fugarului Ianukovici.

În ceea ce priveşte radio-televiziunea de stat ucraineană, situaţia este deplorabilă. Cu 30 de posturi regionale (Ucraina are o populaţie de 42,5 milioane de locuitori) şi 7 500 de angajaţi, abia poate plăti salariile. Sediul este cu adevărat gigantic, dar are doar 5 (cinci) jurnalişti în camera ştirilor de la Kiev şi un buget anual de 16 000 de dolari pentru programe. În curtea televiziunii este instalat un post de luptă al armatei. Peste drum se află un cimitir.

Cel mai vizibil post privat independent este Hromadske RTV, înfiinţat de jurnaliştii care au fost daţi afară din radioteleviziunea de stat în timpul evenimentelor din Maidan, pentru că nu voiau să relateze versiunile oficiale ale regimului Ianukovici. Acum, HTV are 130 de angajaţi şi un buget de un milion de euro obţinut prin strângere de fonduri. Le place să îşi spună „televiziune publică“. Emit online, 24/7, ştiri, reportaje, talk-show-uri. Concurenţa este dură: presa rusă plăteşte salarii de 2-3 ori mai mari.

Pe 26 aprilie 2016, în acel Kiev liniştit, se împlineau 30 de ani de la dezastrul de la Cernobîl. Era anul în care se lansa filmul documentar *Ciocănitoarea rusească*. Investigaţia sugera că oficiali sovietici de rang înalt au pus la cale, cu bună ştiinţă, „accidentul“ de la Cernobîl pentru a acoperi eşecul staţiei destinate bruierii comunicaţiilor inamicilor occidentali. Pentru a nu fi acuzaţi de sabotarea celui mai important proiect militar sovietic din anii 1980, nomenclaturiştii ar fi planificat distrugerea centralei nucleare. Paranoia? Să fie accidentul de la Cernobîl dezinformare? Cei care vor să vadă ce s-a ales de Cernobîl şi de „ciocănitoare“ pot face un tur ghidat, cu plecarea din Kiev. Şi nu e o glumă, există cerere.

Deşi până la sfârşitul anului 2017 peste 10 300 de oameni au fost ucişi în conflictul din estul şi sudul Ucrainei şi 1,6 milioane au devenit refugiaţi interni, jurnaliştii ucraineni cred că ruşii nu au înţeles cu adevărat ce se întâmplă în Ucraina. Cum spunea jurnalistul ucrainean Pavel Kazarin, pentru societatea rusă, războiul din Ucraina este pur şi simplu virtual, îl trăiesc doar prin intermediul televiziunii şi al reţelelor de socializare. Combatanţii ruşi care s-au întors acasă sunt obligaţi să păstreze tăcerea. Pentru ucraineni este altceva – cei mai mulţi au rude sau prieteni care au plecat pe front ca recruţi sau voluntari sau au fost obligaţi să îşi părăsească locuinţele.

Până la anexarea Crimeii, Euromaidanul, ca mişcare de protest, nu a fost îndreptată împotriva Rusiei, chiar dacă erau prezenţi şi naţionalişti ucraineni printre protestatari. Sprijinul lui Putin pentru Ianukovici, preşedintele izgonit, şi pentru oamenii acestuia şi în special anexarea Crimeii şi intervenţia militară în Donbas au schimbat însă totul. Rusia a reapărut astfel ca duşman istoric al Ucrainei, chiar şi în ochii ucrainenilor cu vederi liberale, iar discursul prorus a dispărut din spaţiul public ucrainean.

În timpul Euromaidanului, naraţiunea Kremlinului se referea la etnicii ruşi din Ucraina ca la „fraţii răpiţi de fasciştii prooccidentali“. După anexarea Crimeii, discursul s-a modificat – se vorbeşte despre „o singură civilizaţie slavă“ din care au fost excluşi ucrainenii, negându-se practic existenţa statului-naţiune ucrainean.

În 2016, la 16 ani de la crimă, trupul lui Gongadze a fost înmormântat la Kiev. (Funeraliile fuseseră amânate pentru că mama jurnalistului nu a vrut să identifice trupul fără cap). Gongadze a devenit simbolul libertăţii presei în Ucraina, iar matrioşka – simbolul dezinformării.

Vocabularul şi naraţiunile dezinformării

> Ianukovici a fost îndepărtat printr-o lovitură de stat, organizată de Occident şi de Soros, la Kiev fiind instalat un regim fascist.[137] Armata ucraineană este instruită de mercenari ai Statului Islamic, trimişi de americani.[138] SUA şi europenii vor să cureţe Ucraina de ucraineni şi să trimită acolo refugiaţi.[139]

Ştirea difuzată de televiziunile ruseşti privind moartea unei fetiţe de 10 ani în urma bombardamentelor ucrainene în Petrovski, Doneţk, a stârnit emoţii puternice. Natalia Antelava, reporter la BBC, a mers în Donbas pentru a verifica informaţia, profitând de o vizită de presă organizată de separatiştii proruşi.[140]

Antelava discută mai întâi cu un militar separatist.

— A murit în bombardamentul de artilerie, îi spune acesta.

— Unde s-a întâmplat acest lucru?

— În districtul Petrovski.

— Ne-aţi putea da unele detalii? Contacte ale familiei?

— Nu, nu voi face acest lucru, în nici un caz.
— De ce?
— Pentru acei oameni este o tragedie. Şi nu-mi place când cineva se joacă cu tragedia oamenilor.
— A murit imediat sau în spital? insistă reporterul.
— Imediat. Pe loc.
— Când s-a întâmplat? Alaltăieri?
— Alaltăieri, da. De altfel, chiar şi preşedintele republicii a vorbit despre acest lucru.
Echipa de televiziune merge în Petrovski.
— Bună ziua! Mă scuzaţi, suntem de la televiziune. Se spune că o fetiţă de 10 ani a fost omorâtă în această zonă, e adevărat? întreabă Antelava două femei, pe stradă.
— Dragă, am auzit, da, la televizor, dar n-aş putea să-ţi spun unde stătea.
— Nu ştim unde a stat, întăreşte cea de-a doua.
Într-un mic magazin, se adresează vânzătoarei.
— Știți unde stă?
— Nu.
— Aţi auzit această poveste?
— Nu. Nu am auzit nici măcar bombardamentul. Am auzit de el la TV, dar nu l-am auzit, spune vânzătoarea.
— Deci nu aţi auzit nimic?
— Se spune că s-a dat la TV. Muncesc aici de la 8 la 16, dar nu am auzit nimic.
Reporterul întâlneşte o femeie pe stradă.
— Cum a murit?
— Ca să fiu sinceră, nu ştiu.
Antelava se opreşte în dreptul a două femei care îngrijesc pământul din faţa casei.
— Nu am auzit bombardamentul, spune una din ele. Am fi ştiut dacă s-ar fi întâmplat ceva. Poate că s-a întâmplat în altă parte… Informaţiile se răspândesc repede aici. Am fi ştiut dacă s-ar fi întâmplat aici.
— Au avut loc bombardamente alaltăieri? întreabă Antelava.
— Nu ştiu.

Cealaltă îi atrage atenţia:
— Nu-i spune!
— De ce? răspunde cea intervievată.
— Deci au fost bombardamente sau nu? reia reporterul BBC.
— S-a auzit o explozie ieri, dar a fost linişte alaltăieri.
Antelava merge apoi la morga oraşului. Intră într-un birou, unde găseşte un bărbat in costum şi cravată. În dreptul său, sprijinit de perete, se află un portret în acuarelă al lui Isus.
— Bună ziua! Am dori să vă punem câteva întrebări despre acea fetiţă de 10 ani care a fost omorâtă în urmă cu câteva zile.
— Nu ştiu unde este.
— Nu ştiţi? Cadavrul ei nu a fost adus aici? Toţi morţii sunt aduşi aici?
— În general, da. Poate că a fost dusă în alt loc.
— Există un alt loc unde să poată fi dusă?
— Eu nu ştiu nimic, încheie bărbatul, cu un zâmbet politicos.
Antelava şi cameramanul se află într-o vizită de presă organizată de separatiştii proruşi. Sunt prezenţi şi mulţi jurnaliști ruşi, dintre care unii au relatat moartea fetiţei.
— S-a întâmplat cumva să vă ocupaţi de ştirea privind fetiţa care a murit în urma unui bombardament? întreabă Antelava pe unul dintre jurnaliştii ruşi, căruia i-a fost acoperită ulterior faţa la editare. Cameramanul de la BBC filmează de departe, fără ştirea rusului.
— Nu există, răspunde acesta, încet.
— Cine nu există?
— Fetiţa.
— Nu există??
— Nu.
— Nu a murit?!
— Nu.
— Ce vreţi să spuneţi? Doar aţi relatat subiectul!…
— Am fost nevoiţi să o facem.
„Te obișnuiești cu minciunile în acest război, dar uneori cinismul, cum este cazul acesta, e pur şi simplu uluitor. Sunt oameni cu care am stat de vorbă şi care cred că acea fetiţă a murit. Acesta este genul de informaţie pe

care o primesc, care alimentează ura ce conduce acest război“, spune Antelava la finalul materialului.

BBC a întrebat cele trei canale rusești de televiziune care au relatat povestea fetiţei ucise ce dovezi au avut. A răspuns doar NTV, care a transmis că tot ceea ce a făcut a fost să citeze „purtători de cuvânt oficiali ai separatiştilor“.

În război, ştirile false, dezinformarea şi propaganda au un efect devastator. Minciunile devin arme, generează ură şi radicalizează taberele.

Iată câteva titluri: „Bombardamentul din Doneţk [asupra civililor] a fost efectuat de forţele armate ucrainene“; „Atacul armatei ucrainene asupra unui spital civil“; „Atacul soldaţilor ucraineni asupra unui convoi mortuar“; „Atacul armat asupra unor clădiri publice în Simferopol“; „Crucificarea unui băieţel în Slaviansk de către soldaţii ucraineni“; „Promisiunea făcută ofiţerilor de securitate ucraineni că vor primi «doi sclavi şi o bucată de pământ» la finalul războiului“[141].

Ştirile mincinoase au fost mai mult decât simplă propagandă, mobilizând voluntarii. Radio Europa Liberă/Radio Libertatea a difuzat un interviu cu un mercenar kârgâz, Manas, care venise în Donbas pentru a lupta împotriva „fasciştilor“. După şase luni, când şi-a dat seama că aceştia nu există, s-a întors acasă.[142]

Ucrainenii sunt descrişi ca fascişti, opresori, agresori şi xenofobi, iar Ucraina ca un stat artificial, care se dezintegrează. În acest context, spune Kremlinul, acţiunile ruşilor sunt legitime şi legale. Mitul neimplicării Rusiei în conflict este construit prin manipularea atentă a unor resurse mitologice, conspiraţioniste şi metaforice, încărcate de simboluri şi referinţe emoţionale şi istorice, dintre care cea mai importantă este Marele Război Patriotic, cum era numit cel de-al Doilea Război Mondial în fosta Uniune Sovietică. Vocabularul folosit în instrumentalizarea naraţiunii ucrainene este centrat pe cuvinte precum karatel (călău), fascist, nazist, banderovist şi partizan.

Karatel[143] activează memoria istorică a atrocităţilor comise de nazişti împotriva civililor în teritoriile ocupate. O declaraţie a Ministerului rus de Externe din 28 aprilie 2014 făcea referire la construirea unor „lagăre de concentrare fasciste“ în Ucraina. Informaţia *fake* fusese publicată în presa

„independentă“. În 4 mai 2014, Serghei Lavrov acuza armata ucraineană de „epurare etnică“:

> În timp ce karateli ucraineni desfăşoară operaţiunile în estul Ucrainei, curăţând unele zone populate şi blocând altele, s-a instituit o adevărată blocadă informaţională în ceea ce priveşte cunoaşterea în Occident a evenimentelor tragice din această ţară. Nici măcar la OSCE nu se ştie că se varsă sânge astăzi în Ucraina şi soldaţii împuşcă civilii neînarmaţi. Cum putem vorbi de libertatea de exprimare şi libertatea presei în astfel de condiţii?

Banderovişti este un alt cuvânt-armă, care vine de la Stepan Bandera, figură controversată a istoriei ucrainene, care a luptat împotriva armatei sovietice în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.[144] Presa rusă a început să folosească acest termen în timpul Euromaidanului, pentru activiştii ucraineni. În 3 aprilie 2014, un sondaj publicat de *Rosiskaia Gazeta* arăta că 82% din ruşi îi priveau pe banderovişti drept un pericol real pentru populaţia vorbitoare de rusă, iar 76% îi vedeau ca „protejaţi ai politicienilor occidentali“. Pentru 91% din respondenţi, banderoviştii erau o mişcare semifascistă care teroriza ruşii, evreii şi alte naţionalităţi.

Termenul *partizan* este pozitiv şi este folosit pentru a distinge luptătorii proruşi de trupele regulate ruse care operează în regiune. În terminologia sovietică, partizanul era un apărător voluntar al intereselor poporului. Cuvântul este important pentru că reînvie mitul ruşilor paşnici atacaţi de agresorul fascist. Pentru Moscova, în Donbas luptă „voluntarii“ (*dobrovol'ţîi*) din „miliţiile populare“ (*opolcenţi*), nicidecum trupe regulate ruseşti. Printre partizani se regăsesc naţionalişti din organizaţia cazacilor radicali de dreapta „Compania lupilor“, care a împrumutat numele de la cazacii care au luptat pentru Albi în timpul Războiului Civil rus, ultraortodocşi militanţi şi mici infractori.[145] Presa rusă a descris tragedia de la Casa de Cultură din Odesa din mai 2014, în care au murit 46 de localnici, ca pe un „nou Hatîn“, amintind astfel de masacrul comis de un batalion nazist ucrainean asupra locuitorilor bieloruşi, ca pedeapsă pentru colaborarea acestora cu partizanii prosovietici.

Cei care colaborează cu autorităţile ucrainene sunt numiţi *posobniki*, „complici“, termen folosit în al Doilea Război Mondial pentru cei care colaborau cu ocupantul.

Racursiul istoric legitimează intervenţionismul militar. Serghei Lavrov a adresat avertismente explicite autorităţilor ucrainene în care se arată că „pângărirea monumentelor istorice în Ucraina continuă şi a devenit o batjocorire a memoriei luptătorilor care au eliberat Ucraina“[146]. Comentariul era făcut la aniversarea a 70 de ani de la eliberarea Ucrainei şi avea aerul unui ultimatum, amintind de atacul cibernetic din 2007 asupra Estoniei, după cum vom vedea într-un alt capitol.

În lexicul naraţiunilor dezinformării au fost introduse şi cuvintele *provocare*, *convoi umanitar* şi *rusofobie*. Cuvântul rus *provocaţia* are rădăcini în limbajul politic sovietic, fiind folosit încă de la instalarea regimului bolşevic. Atunci, agenţii imperialiştilor erau denunţaţi ca provocatori, sabotori, agenţi ai Coloanei a cincea. Astăzi este vorba de cei aflaţi în slujba unui Occident *revanşard*, *fascist* şi *rusofob*, care conspiră împotriva unei Rusii paşnice. Atacatorii devin astfel victime, iar victimele sunt acuzate de iniţierea conflictului.[147] În fond, aşa făcuseră germanii cu polonezii şi sovieticii cu finlandezii în 1939, atunci când au inventat pretexte pentru a-i ataca.

În 8 aprilie 2014, ministrul rus de externe acuză Garda Naţională ucraineană şi militanţii din Sectorul de Dreapta de „suprimarea în forţă a protestelor populaţiei împotriva politicii Kievului“, calificând actul „o provocare“ care „putea duce la război civil“. Lavrov se declară îngrijorat în special de prezenţa a „150 de profesionişti americani ai unei organizaţii militare private, Greystone, deghizaţi în soldaţi ai unităţii Sokol“, care ar fi fost implicaţi în aceste acţiuni. Naraţiunea mercenarilor străini prezenţi în Ucraina a fost amplu dezvoltată de presa rusă mai târziu, relatând că în Donbas ar lupta mercenari polonezi[148] şi ISIS[149]. De altfel, însuşi Gherasimov, şeful Statului-Major General al Armatei ruse, îi acuza pe americani că antrenează foşti luptători ai Statului Islamic în Siria.[150] La sfârşitul lunii iunie 2014, Lavrov acuza violări ale frontierei de către militari ucraineni, calificându-le drept „acţiuni provocatoare“[151] sau „provocări directe“, care aveau ca scop „să prevină implementarea Acordului de la Geneva şi deescaladarea conflictului intern ucrainean“.[152]

Cuvântul *provocator* apărea chiar şi în Doctrina militară a Rusiei în vigoare la acea dată (promulgată în 2010). Ameninţarea militară era definită

ca „demonstraţia militară care are obiective provocatoare şi se desfăşoară pe teritorii ale statelor care se învecinează cu Federaţia Rusă sau cu aliaţii săi“. Cuvântul *provocator* a fost eliminat din doctrină în decembrie 2014.[153]

Provocarea a fost instrumentalizată la sfârşitul lunii iulie, când un presupus bombardament ucrainean în teritoriul rus a fost folosit ca pretext pentru un tir cu rachete împotriva armatei ucrainene.[154] Reacţia devenea astfel justificată. Dar prezenţa forţelor armate ruse pe teritoriul unui alt stat trebuia îmbrăcată într-o naraţiune nouă, cea a „catastrofei umanitare“, folosită de fapt pentru a acoperi livrarea armamentului în Donbas[155].

În 5 august 2014, Ministerul rus de Externe anunţa că Rusia va organiza o „misiune internaţională umanitară pentru sud-estul Ucrainei“.[156] A urmat un „avertisment final“ împotriva „încercărilor de contracarare a acestor misiuni pur umanitare“.[157] Rusia a pretins că intrarea convoiului umanitar în Ucraina a fost coordonată cu Crucea Roşie şi guvernul ucrainean, deşi acestea au negat implicarea. Era o dezinformare. În martie 2016, 50 de convoaie, constând din peste 100 de camioane fiecare, treceau frontiera în Ucraina, pretinzând că livrează ajutoare umanitare localnicilor. Conform relatărilor din teren şi imaginilor din satelit, s-a livrat de fapt armament şi muniţie „miliţiilor“ şi trupelor regulate ruse.[158]

Moscova neagă în continuare că în Donbas ar exista arme ruseşti.[159] Dovezile privind prezenţa militară rusă în Donbas sunt însă copleşitoare, multe dintre acestea vin chiar de la trupele ruse. Dincolo de rapoartele prezentate de InformNapalm, Centrul de Studii Europene Wilfried Martens, Consiliul Atlantic, EU Observer şi Bellingcat[160], la Kiev s-a deschis în februarie 2017 o expoziţie cu armament rusesc, inclusiv tancuri fabricate în Rusia, capturate de la separatişti şi forţele ruse în timpul luptelor din estul Ucrainei.

Şi termenul *rusofobie* a devenit un vehicul pentru *fake news* şi parte a naraţiunii oficiale. Ministrul rus de externe a condamnat demontarea monumentelor în Ucraina, descriindu-le ca „acţiune rusofobă barbară“.[161] Guvernul ucrainean era acuzat că a lansat „un război împotriva limbii ruse şi a tot ce e asociat cu Rusia“.[162]

Putin avertiza că „alimentarea de către Occident a sentimentului rusofobiei în Ucraina ar putea duce la un dezastru“.[163] Diplomaţia rusă

explica rezoluţia din 17 aprilie 2014 a Parlamentului European, care instituia a treia fază a aplicării sancţiunilor, prin „psihoza colectivă rusofobă pe care o trăieşte Parlamentul European aflat la final de mandat“.[164]

Cercetătorul ucrainean Aleksandr Osipian arăta că prin catalogarea protestelor din Kiev ca antiruseşti şi rusofobe s-a dorit ca orice încercare de a organiza proteste similare în Rusia să fie de neimaginat, iar oricine vorbeşte în sprijinul Maidanului să fie privit ca „trădător“.[165] Într-adevăr, această nouă naraţiune poate fi văzută în fiecare seară în show-urile de la televiziunile de stat sau afiliate Kremlinului şi sunt adevărate execuţii publice. Cei care critică politica oficială sau arată simpatie pentru ţări aflate în conflict cu Rusia sunt consideraţi „rusofobi“, adevăraţi „extratereștri ideologici“.[166] Stigmatizarea generată de folosirea constantă a sloganurilor politice şi clişeelor sovietice este extinsă de la sfera domestică la politica internaţională. Rusofobia a devenit cuvântul cheie care explică de ce Occidentul respinge „tot ce e rusesc“.

Dar mitul fundamental instrumentalizat de Kremlin este acela că poporul ucrainean nu a existat niciodată. Există doar „o populaţie de formaţie sovietică – *homo sovieticus*“[167]. „Ascultaţi cum vorbiţi ruseşte“, îi spunea Putin unui jurnalist ucrainean, la conferinţa anuală de presă, explicându-i teza imposibilităţii Ucrainei ca naţiune. „Vorbiţi fără accent – mental, sunteţi rus“.[168] Pentru Kremlin, Rusia şi Ucraina au fost dintotdeauna „o naţiune“. Iar cei care se opun acestei teze sunt rusofobi, fascişti, trădători.

Note

135. M. Djemilev, „Stalin ne-a numit fascişti şi ne-a deportat“, în S. Courtois, *op. cit.*

136. *Ibidem.*

137. „Mesto vstreci“, NTV, 17 oct. 2017; „Vremia pokajet“, Canal 1, 16 oct. 2017, 23 nov. 2017.

138. Miaistok.su, 8 ian. 2017.

139. TV Zvezda, 1 mar. 2017; „Vremia pokajet“, Canal 1; Ren TV, Dni.Ru, NSN.fm, 10 nov. 2017, *apud* „American peacekeepers will start a genocide…“, Disinformation Review nr. 87, 10 nov. 2017.

140. N. Antelava, „Reports of 10-year-old killed…“, BBC News, 8 apr. 2015; vezi video la „Girl killed in Ukraine «never existed»“, YouTube BBC News, 8 apr. 2015.

141. StopFake, 23 iul. 2015, 19 iun., 12 iun., 3 mar., 15 iul. 2014, „The crucified boy and two slaves. Top-10 fakes…“, *Gordon*, 7 ian. 2015.

142. Alia Şandra, „Pericolele exploatării de către mass-media ruse a mitului «Marelui Război pentru Apărarea Patriei»“, în S. Courtois, *op. cit.*

143. O traducere literală ar fi „călăii“, termen asociat detaşamentelor de exterminare naziste din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Einsatzgruppen.

144. Stepan Bandera a militat pentru formarea unui stat ucrainean independent cu capitala la Lvov. A colaborat cu armata germană în perioada 1939–1941. S-a refugiat la München, unde KGB-ul l-a asasinat în 1959. Bandera este astăzi un personaj contestat şi elogiat deopotrivă. În 2010, preşedintele Viktor Iuşcenko l-a decorat post-mortem cu titlul Erou al Ucrainei, act declarat ilegal de instanţă.

145. Nicolai Mitrohin, „Infiltration, instruction, invasion: Russia’s war in the Donbass“, *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War în Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 219–250.

146. Declaraţia nr. 389 din 27 feb. 2014, Ministerul de Externe al Rusiei (MER).

147. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 75.

148. L. Zaharia, „Fals: În Donbas luptă soldaţi polonezi“, Stopfals.md, 18 iul. 2017.

149. „Fals: Ucraina a devenit un centru de legalizare…“, Stopfals.md, 8 apr. 2017.

150. „Russia accuses U.S. of training…“, Reuters, 27 dec. 2017.

151. Declaraţia nr. 1422 din 14 iun. 2014; Declaraţia nr. 1418 din 13 iun. 2014; Declaraţia nr. 1570 din 28 iun. 2014; Declaraţia nr. 1688 din 13 iul. 2014, MER.

152. Declaraţia nr. 1489 din 20 iun. 2014, MER; RT, 20 iun. 2014.

153. Doctrina militară rusă, 2010, paragraful 9d, *apud* K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 76.

154. N. Mitrohin, *op. cit.*, p. 241; vezi şi investigaţia Bellingcat din feb. 2015 şi OSCE Monitoring Mission, 7 aug. 2014, p. 76.

155. N. Mitrohin, *op. cit.*, p. 245; A. Kramer, „Russia sent tanks to separatists…“, *The New York Times*, 13 iun., 2014.

156. Declaraţia nr. 1862, 5 aug. 2014, MER.

157. Declaraţia nr. 1956, 22 aug. 2014, MER.

158. A. Luhn, „Russia to send humanitarian convoy…“, *The Guardian*, 11 aug. 2014.

159. „Vremia pokajet“, Canal 1, 7 nov. 2017.

160. „Rossiiskoie vtorzheniie v Ukrainu…“, InformNapalm, 29 aug. 2015; J. Janda, „Caught in the Act…“, Wilfried Martens Centre for European Studies, iul. 2015; M. Czuperski *et al.*, „Hiding in Plain Sight…“, Atlantic Council, 15 oct. 2015; A. Rettman, „EU breaks taboo on…“, *EU Observer*, 16 feb. 2015; VP Kivimaki, „Tankspotting: T-90As in the Donbass“, Bellingcat, 2 apr. 2017.

161. Declaraţia nr. 364, 25 feb. 2014, MER.

162. Declaraţia nr. 426, 03 mar. 2014; Declaraţia nr. 396, 27 feb. 2014, MER.

163. Interviu cu V. Putin, ARD, 17 nov. 2014, *apud* Darczewska şi Zochowski *op. cit.*, p. 15.

164. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 77.

165. A. Osipian, „Historical myths, Enemy images and regional identity in the Donbass Insurgency“, *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War in Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 109–141.

166. K. Pynnöniemi, *op. cit.*, p. 78.

167. Volodimir Viatrovici, „Miturile sovietice legate de al Doilea Război Mondial şi rolul lor în propaganda rusă contemporană“, în S. Courtois, *op. cit.*

168. O. Carroll, „Putin news conference…“, *The Independent*, 14 dec. 2017.

5
ROMÂNIA: RĂZBOIUL HIBRID ÎMPOTRIVA PROPRIULUI POPOR

Momentele-cheie din istoria recentă a României postcomuniste sunt neclare. Dosarele Revoluţiei, mineriadelor şi conflictului de la Târgu Mureş sunt clasate şi redeschise periodic. Dosarele se plimbă de la parchetele militare la cele civile, probele au dispărut, martorii au murit (unii în condiţii suspecte) sau au plecat din ţară. Eforturile presei de a investiga aceste evenimente au fost parazitate întotdeauna de dezinformări monstruoase.

Naraţiunile dezvoltate pentru a explica aceste momente au câteva puncte comune: duşmanul extern (ungurii, sovieticii) şi apelul la unitate în faţa „provocărilor“ externe, simptome ale diversiunii „cetăţii asediate“ produse de orice regim autoritarist. Dar care a fost miza şi cine a stat în spatele evenimentelor? Probabil cei care stau şi în spatele dezinformărilor de astăzi, căci metanaraţiunea ultimilor 27 de ani este aceeaşi, cu declinările conjuncturale necesare: România riscă să devină o colonie (sovietică atunci, europeană acum), străinii au furat tot, viaţa în regimul Ceauşescu a fost mai bună decât cea de astăzi, valorile tradiţionale sunt în pericol, „oculta“ internaţională decide viitorul ţării.

Revoluţia de la Timişoara a fost confiscată de nomenclatura comunistă şi de Securitate printr-o contrarevoluţie, un adevărat război hibrid împotriva propriului popor. Serviciile de informaţii au fost înfiinţate în februarie–martie 1990 şi populate în majoritate covârşitoare cu foşti securişti, eventualele proteste fiind anticipate şi anihilate prin diversiunea de la Târgu Mureş. Mineriadele au întărit poziţia liniei dure neocomuniste de la putere, îndepărtând România de opţiunea şi simpatia europene. Faptul că mineriada din septembrie 1991 a avut loc la scurt timp după puciul de la Moscova nu e întâmplător.

Securitatea a câştigat puterea, a construit „capitalismul original“ şi a plasat oameni şantajabili în poziţiile-cheie ale statului. Dar acum vrea ceva mai mult – vrea ca istoria să consemneze că Securitatea a fost de partea poporului, că a reprezentat Binele. Iar asta e miza cea mai mare. Călăii au o slăbiciune pentru istorie.

O revoluţie fake?

„Trei zile dacă mai trăiesc, da’ vreau să ştiu că s-a limpezit lumea“, spunea Elisabeta Rizea, cea care a preferat să meargă la puşcărie decât să trădeze adevărul în care credea. În casa ei depuseseră jurământul, în 1949, partizanii din grupul Arnăuţoiu. După cei 13 ani de puşcărie, a fost supravegheată de Securitate până în decembrie 1989. Mama Rizea, sau tanti Tuţa, cum îi spuneau vecinii, a murit la 91 de ani, căci nu mai putea aştepta nesfârşitul. În mai 2001, atunci când a fost vizitată de regele Mihai I şi de regina Ana, au copt porumb şi au spus ghicitori. „Până oi muri îl iubesc ca pe ochii din cap. Doresc să fie regele României, să fie mereu în ţară.“ Erau românii unei alte Românii. În 2003, a fost înmormântată cu perucă – securiştii îi smulseseră părul în închisoare.

În primii ani de după Revoluţie, sătenii din Nucşoara s-au împotrivit ridicării unei troiţe închinate partizanilor ucişi de Securitate şi o priveau în continuare strâmb pe tanti Tuţa. Le amintea de propria laşitate. Românii au eşuat apoi în a-i ridica Elisabetei Rizea un monument – ar fi fost un monument al Adevărului. Dar ştim noi oare adevărul, cel care ne va face liberi?

Ceea ce numim astăzi „Revoluţia din 1989“ este pentru unii revoluţie confiscată, pentru alţii lovitură de stat, înscenare a unor servicii secrete sau contrarevoluţie. Așa cum spune Lucian Boia, minciuna, nu sacrificiul, a devenit mitul fondator al României postdecembriste.

Au existat teroriştii? Au fost agenţii serviciilor de informaţii străine prezenţi pe teritoriul României în 1989 şi 1990? Au fost implicaţi sovieticii? Cine a dat ordinul de a se trage în 22 decembrie 1989? Cine a ordonat războiul radio-electronic? Cine a orchestrat amplul proces de dezinformare şi *fake news* în acele zile?

S-a spus că a fost prima revoluţie „televizată“. A fost mai degrabă prima revoluţie *făcută* cu ajutorul televiziunii, prin coordonarea „insurgenţilor“, dezinformare şi *fake news*. Ce s-a întâmplat, de fapt, după celebra fugă cu elicopterul a cuplului Ceauşescu?

Timp de 25 de ani, dosarul Revoluţiei, înregistrat ca 97/P/1990, s-a plimbat de la parchetele civile la cele militare, fiecare declinându-şi, pe rând, competenţa de soluţionare. Între septembrie 1998 şi decembrie 2004 nu s-a desfăşurat nici un act de cercetare penală. În 2015, Parchetul Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie clasează dosarul în care se făcuseră cercetări privind moartea a 709 persoane şi rănirea altor 2 198.[169] În ordonanţa de clasare, PICCJ arăta că, „pe fondul unei stări de oboseală şi stres“, s-au tras focuri de armă între militari. Perioada 22–31 decembrie 1989 a fost caracterizată prin „vid de putere, stare de confuzie, panică şi haos“. După „euforia generală privind victoria revoluţiei“ a urmat „o stare de teamă“ privind revenirea lui Nicolae Ceauşescu la conducerea ţării, „cu ajutorul unor forţe fidele“. A urmat o „acţiune comună îndreptată, conform percepţiei create, împotriva unor elemente contrarevoluţionare, care acţionau împotriva voinţei întregii populaţii“, mai stabileau procurorii militari din PICCJ.[170]

În aprilie 2016 dosarul este redeschis, devenind 11/P/2014, şi extins în noiembrie 2016, pentru a include infracţiuni împotriva umanităţii. Parchetul General anunţă că vor fi reaudiate toate persoanele vătămate. În 18 decembrie 2017, Ministerul Public dă un comunicat bombă.[171] În urma administrării probatoriului, procurorii au stabilit „situaţia internaţională deosebit de complexă existentă la finalul anului 1989“, „situaţia internă în perioada premergătoare evenimentelor de la Timişoara şi în timpul desfăşurării acestora“, „conjunctura convocării de către fostul preşedinte Nicolae Ceauşescu a mitingului popular din 21 decembrie 1989“, „succesiune clară a evenimentelor politico-militare existente în după-amiaza şi seara zilei de 21 decembrie 1989“, „sursa sunetului cu efect de panică (emis la data de 21 decembrie 1989, în timpul discursului lui Nicolae Ceauşescu) care a contribuit, alături de alte elemente, la dezorganizarea mitingului din Piaţa Palatului şi declanşarea protestelor în Bucureşti“, „succesiunea evenimentelor deosebit de importante din noaptea de 21/22

decembrie 1989“, „împrejurările legate de fuga cuplului prezidenţial de pe sediul CC al PCR, traseul urmat şi comportamentul forţelor militare înainte, în timpul şi după pătrunderea revoluţionarilor în sediul Comitetului Central“ şi „componenţa comandamentului politico-militar care a preluat, în timp foarte scurt, după fuga preşedintelui în exerciţiu, puterea totală în România“.

Aici apare cea mai interesantă precizare din document: *„în decembrie 1989 nu a existat vid de putere*“. Ce putea să însemne oare aceasta? Că Partidul Comunist Român nu pierduse puterea? Că Securitatea, instrumentul de represiune şi teroare al PCR, nu dispăruse? Că structurile de forţă continuau să se subordoneze vechii puteri, care se menţinea la putere? Afirmaţia era extrem de importantă. Să parcurgem documentul Ministerului Public până la capăt, apoi vom reveni la „vidul de putere“.

În ceea ce priveşte diversiunile, aceasta „au existat, fiind cauza principală a numeroaselor decese, vătămări corporale şi distrugeri survenite“, fiind lansate „prin intermediul TVR, Radiodifuziunii şi mijloacelor militare de comunicaţii“, instaurându-se astfel la nivel naţional „bine-cunoscuta psihoză teroristă“. Fenomenul diversionist este „unic în istoria României prin complexitate şi anvergură“ nu numai din perspectiva „mecanismelor concrete de acţiune“, ci şi a „persoanelor care au dirijat acest fenomen“. Procurorii au documentat şi „solicitarea de ajutor militar străin (sovietic)“. În finalul comunicatului se arată că „probe importante, de natură să stabilească adevărul privind Revoluţia, au fost distruse sau alterate“, dar că urmărirea penală va continua „cu celeritate şi eficienţă“.

Cum se explică oare schimbarea radicală în administrarea probelor? Timp de 25 de ani, nici procurorii militari şi nici cei civili nu au putut ajunge la concluzii ferme privind Dosarul Revoluţiei. Între timp au murit martori şi inculpaţi, au dispărut probe. După ce dosarul fusese clasat de PICCJ, misterul este rezolvat în bună măsură, în numai doi ani.

Societatea românească a dezvoltat cel puţin patru naraţiuni principale privind evenimentele din decembrie 1989. Toate încearcă să răspundă la întrebarea „Cine a tras în noi?“. Întrebarea este legitimă, mai ales că după fuga lui Ceauşescu din 22 decembrie 1989, toate structurile de forţă i se subordonaseră lui Ion Iliescu, şeful Frontului Salvării Naţionale, organ

provizoriu al puterii de stat, în întrunirea care a avut loc la Ministerul Apărării, la ora 16.00. Logica puterii ne îndeamnă să credem că cei care au ordonat şi coordonat genocidul şi uriaşa dezinformare ar putea fi chiar cei care au beneficiat de urmări, adică cei care au obţinut puterea. Dar nu există probe, sau procurorii au pretins că nu au probe pentru a susţine această supoziţie, până în decembrie 2017, când au făcut public faptul că „în decembrie 1989 nu a existat vid de putere“.

În *prima naraţiune,* susţinută de foştii ofiţeri de Securitate, armata este vinovată de crimele comise după 22 decembrie 1989. A făcut-o pentru a ascunde propria vină privind represiunea de la Timişoara. Povestea teroriştilor a fost inventată de armată (care preluase puterea în 22 decembrie la ora 13.30) ca diversiune, pentru a acoperi răzbunarea împotriva Securităţii. Dovada, spun foştii securişti, este că informaţia „la 18.00 vin teroriştii“ ar fi fost transmisă armatei încă din amiaza zilei de 22 decembrie. Aşa se explică asasinarea echipajului condus de Gheorghe Trosca, şeful Statului-Major al Unităţii Speciale de Luptă Antiteroristă (USLA), ucis şi decapitat de armata comandată de Nicolae Militaru pentru că l-ar fi deconspirat pe acesta ca agent GRU. Nu a fost o revoluţie, nici măcar la Timişoara, a fost o lovitură de stat militară, pregătită cu mult timp înainte de sovietici şi acceptată de celelalte mari puteri, dovadă fiind prezenţa la vârful celor mai importante structuri de forţă a generalilor Nicolae Militaru, Vasile Ionel şi Marin Pancea, agenţi GRU. În acest scenariu, grupul de putere instalat în 22 decembrie – Iliescu, Roman, Militaru – este vinovat de diversiunea care a urmat, soldată cu 949 de morţi şi asasinarea cuplului Ceauşescu.[172]

În *a doua naraţiune*, susţinută de ofiţerii armatei române, Securitatea este responsabilă de diversiunile create, începând cu mitingul din 21 decembrie din faţa Comitetului Central. Obiectivul era preluarea puterii, chiar dacă, oficial, trupele de Securitate s-au retras în cazărmi şi s-au subordonat imediat armatei. Povestea teroriştilor a fost inventată de Securitate pentru a permite lupta împotriva armatei. Cât despre Trosca, acesta ar fi fost un ofiţer al Securităţii şi nimic mai mult, dovadă că în 2011 i s-a retras titlul de „erou-martir al Revoluţiei Române“.[173] Intervenţia puterilor străine

(solicitată public, la TVR) a fost o dezinformare generată de Securitate, pentru a justifica baia de sânge care a urmat.

A treia naraţiune, susţinută de unii istorici şi jurnalişti, este că diversiunile au fost create de reţeaua „246“[174], subordonată Direcţiei de Informaţii a Armatei (DIA) şi avea ca scop menţinerea la putere a Partidului Comunist Român, împiedicarea revenirii pe tron a regelui Mihai (aşa se explică distrugerea Bibliotecii Centrale Universitare, un simbol al regalităţii) şi ajungerea la putere a partidelor istorice. Ei au fost de fapt „teroriştii“. Lovitura de stat a fost dată de generalul Victor Stănculescu, atunci când a decis să nu respecte ordinul de luptă dat de Ceauşescu în 22 decembrie, ordonând retragerea armatei în cazărmi la ora 13.30.

A patra naraţiune, cea „oficială“, este cea potrivit căreia evenimentele dinainte şi de după 22 decembrie trebuie judecate în acelaşi context şi fac parte din acelaşi „film“. După 22 decembrie, armata şi Securitatea au fost de partea poporului, teroriştii au existat, dar nici unul nu a putut fi adus în faţa instanţei, iar FSN este „emanaţia Revoluţiei“. „Cât priveşte îndoiala dacă în decembrie 1989 a fost sau nu revoluţie, ea este, de acum, superfluă; recidivează doar în cazuri de rea credinţă şi subcultură politică. […] O revoluţie poate fi declanşată în fel şi chip, chiar şi prin lovitură de stat sau răscoală, însă acestea din urmă nu schimbă cu nimic natura fenomenului, ci îi potenţează, cel mult, specificul“, scrie Ion Iliescu în *Revoluţia trăită*.[175]

Pentru a susţine aceeaşi teză, Dumitru Mazilu citează *Larousse*, care defineşte revoluţia ca fiind „revolta populaţiei împotriva autorităţilor aflate la putere, determinând înlăturarea şi instaurarea unei noi puteri“.[176] Dar noua putere fusese deja instalată în 22 decembrie seara, fiind reprezentată, printre alţii, de Iliescu şi Mazilu. Conform dicţionarului *Larousse*, Revoluţia se încheiase, triumfătoare. În acest caz, evenimentele de după 22 decembrie au fost o contrarevoluţie? A cui?

Petre Roman are o altă perspectivă istorică: „S-a spus şi s-a scris adesea că Revoluţia română a fost «confiscată». Cred că expresia este în bună măsură corectă: încă din noaptea dintre 22 şi 23 decembrie 1989 mişcarea de eliberare democratică a societăţii româneşti s-a găsit închisă în limite înguste, cele ale vechiului regim întrucâtva «modernizat». Iar puterea a fost monopolizată, sau măcar puternic infiltrată, de vechi comunişti a căror

singură voinţă era să-i dea regimului căzut, printr-o operaţie pur «cosmetică», aparenţa de legitimitate pe care nebunia lui Ceauşescu îl făcuse să o piardă. Pe scurt, în momentul în care pentru România se deschideau toate posibilităţile democratice, ea a rămas la stadiul unei specii confuze de perestroika.“[177]

În vacarmul de dezinformare din deceniile care au urmat este imposibil să se facă lumină fără a avea acces la probe. Comunicatul Ministerului Public din decembrie 2017 devine astfel extrem de important. Afirmaţia că „în decembrie 1989 nu a existat vid de putere“ nu poate fi interpretată decât într-un singur fel: Partidul Comunist s-a menţinut la putere, execuţia cuplului Ceauşescu fiind doar un episod din preluarea puterii în interiorul nomenclaturii comuniste. În acest caz însă, subordonarea structurilor de forţă noii puteri, în 22 decembrie 1989, ar fi trebuit să fie urmată de celebrul „consens“ invocat de Ion Iliescu. Cu toate acestea, din seara zilei de 22 a început măcelul. De ce?

În jurul orei 18.00, în faţa Comitetului Central fusese convocat, prin intermediul TVR, un miting la care urma să se comunice numele viitorilor conducători ai statului. Atunci când în balconul în care cu o zi înainte se aflaseră cuplul Ceauşescu şi alţi demnitari comunişti şi-au făcut apariţia foşti activişti notorii ai partidului, în frunte cu Ion Iliescu, un disident de partid, mulţimea a început să strige „Fără comunişti!“, „Fără comunişti!“. Atunci a început să se tragă.

Tot la ora 18.00, şase tancuri ale Regimentului 20 (UM 01060) primesc ordinul de luptă privind apărarea Comitetului Central şi a Palatului Republicii, „nimicirea elementelor din aceste sedii şi punerea acestora la dispoziţia organelor superioare“.[178] Mulţimea a început să strige „Opriţi focul!“, „Nu mai trageţi!“, „Armata e cu noi!“. Înăuntru, Frontul Salvării Naţionale îşi începea prima şedinţă, iar afară apăreau în scenă „teroriştii“ şi armata începea lupta cu aceştia.

Sugerează oare procurorii că Partidul Comunist a păstrat puterea după 22 decembrie 1989? În acest caz, putem specula că cererile mulţimii privind eliminarea foştilor comunişti, dar şi a Partidului Comunist însuşi din noua viaţă politică i-a făcut să instrumenteze acest amplu exerciţiu militar cu

muniţie de război, combinat cu acţiuni de dezinformare şi război radio-electronic. Într-un cuvânt, un adevărat război hibrid.

A fost aşadar o contrarevoluţie condusă de Partidul Comunist împotriva propriului popor? Au avut nevoie nomenclatura şi Securitatea de sânge pentru a se relegitima? Diversiunea urma tiparul bolşevic al „provocării“ străine. Românii aveau nevoie de un nou duşman, pentru ca poporul şi noua conducere să ajungă la acea „unire în cuget şi simţiri“ despre care vorbiseră propagandiştii comunişti tot timpul. Mai întâi au fost teroriştii, apoi sovieticii.

Dacă Ceauşescu ar trăi astăzi, ar spune că în decembrie 1989 a avut loc o lovitură de stat a sovieticilor, cu sprijinul ţărilor din Pactul de la Varşovia. Asta spunea şi în decembrie 1989. Faptul că discursul este acelaşi cu cel de astăzi al foştilor ofiţeri de Securitate nu e întâmplător – în fond, Ceauşescu avea informaţiile de la aceştia. Dacă e să ducem acest exerciţiu de logică până la capăt, ar însemna fie că, într-adevăr, GRU a pus la cale o lovitură de stat, scoţând lumea în stradă la Timişoara, fie că Ceauşescu a fost dezinformat de propriii săi oameni de încredere. Poate că Parchetul Militar ne va ajuta, în cele din urmă, să soluţionăm această dilemă colosală.

Informaţiile difuzate de „Televiziunea Română Liberă“ au fost instrumentate în acest sens: teroriştii otrăviseră apa, voiau să arunce în aer barajele şi Institutul de Cercetări Nucleare de la Piteşti, comandourile străine atacau porturile, elicoptere străine erau ascunse în apropierea autostrăzii Bucureşti–Piteşti, în Bucureşti erau amplasate maşini-capcană etc. Ştirile erau transmise de crainicii televiziunii, cunoscuţi publicului pentru prezentarea buletinelor de ştiri din timpul regimului comunist – Petre Popescu, George Marinescu, Victor Ionescu, Cornelius Roşiianu şi Teodor Brateş, fost redactor-şef adjunct al Redacţiei Actualităţi. Ei au lansat apelurile către armată şi populaţie pentru a „apăra Revoluţia“: „Televiziunea este încercuită de aceşti bandiţi, de grupuri răzleţe. Televiziunea este în pericol! Cerem urgent armatei să intervină! Nu mai este timp de pierdut! Daţi ordinele corespunzătoare aşa cum v-aţi angajat în faţa poporului!“ (Teodor Brateş), „Ostaşi, folosiţi armele pe care le aveţi în dotare fără a aştepta neapărat această dezlegare formală. Poporul vă dă acum ordine! Nu aşteptaţi numai de la nişte comandanţi, poate prea limitaţi

în limitele impuse de atâţia ani de dictatură. Să ne apărăm cu ceea ce avem la îndemână!“ (Victor Marinescu), „Utilizaţi toate forţele! Tot armamentul, toată muniţia!“ (George Marinescu).

Dezinformarea continuă şi în afara ţării. Radio Budapesta, agenţiile de ştiri Tanjug, ADN şi BTA anunţă un număr din ce în ce mai mare de morţi.[179] Rechizitoriul întocmit cuplului Ceauşescu menţionează cifra de 60 000 de victime.

Unii istorici şi jurnalişti susţin că teroriştii au existat şi că ei au fost predaţi Ministerului Apărării Naţionale, listele cu datele acestora existând în arhivele MApN. Foşti ofiţeri de informaţii afirmă că aceştia ar fi fost scoşi din ţară pe calea aerului şi că sunt gata să depună mărturie în acest sens. Gelu Voican Voiculescu şi Virgil Măgureanu susţin teza implicării unor puteri străine prin miile de „turişti“ care au intrat in România în decembrie 1989. Scenariul era susţinut şi de Sergiu Nicolaescu: „Intervenţia hotărâtă a maselor şi a militarilor a făcut posibilă dejucarea planurilor forţelor externe şi interne aventuriste de a crea o Iugoslavie în România.“[180]

În 23 decembrie, crainicul George Marinescu citeşte o hârtie care îi este înmânată de Teodor Brateş, în care se spune: „Suntem informaţi că s-a luat legătura cu ambasada sovietică, care ne-a promis ajutor militar imediat, întrucât agenţii străini şi-au permis să trimită elicoptere cu oameni înarmaţi pentru a distruge ceea ce poporul român a cucerit.“ Brateş avea să declare mai târziu că hârtia a ajuns la Marinescu „de la etajul 11“, când el se afla la toaletă. În documentarul *Televiziunea la zidul revoluţiei,* realizat de Cornel Mihalache pentru TVR în 2014, se arată însă limpede cum Brateş îi întinde hârtia lui Marinescu, cerându-i: „Citeşte asta!“ Era solicitarea reală sau era o dezinformare menită să îi identifice pe sovietici ca fiind noul duşman?

Naraţiunea dezvoltată după decembrie 1989 şi întreţinută şi astăzi de foştii ofiţeri ai Securităţii este că sovieticii au instrumentat mai întâi revolta începută la Timişoara, a cărei evoluţie i-a luat însă prin surprindere. A fost nevoie apoi de lovitura de stat militară dată de generalul Stănculescu, care trebuia să fie deghizată în faldurile unei revoluţii. Naraţiunea vine în scopul legitimării Securităţii ca instituţie profund patriotică, singura care veghea asupra integrităţii teritoriale a României.

Secretarul de stat James Baker declara în 24 decembrie 1989 că „SUA nu ar avea obiecţii dacă Tratatul de la Varşovia va considera necesar să intervină militar în România“[181], pentru a stopa vărsarea de sânge. Fosta Securitate consideră declaraţia o dovadă a înţelegerii sovieto-americane din Malta, din 2–3 decembrie 1989, conform căreia Ceauşescu trebuia înlăturat. Ministrul de externe al URSS a respins sugestia lui Baker. În 26 decembrie 1989, Gorbaciov, aflat la al doilea Congres al deputaţilor poporului din URSS, le răspundea ziariştilor: „Românii nu ne-au cerut aşa ceva iar noi am decis să renunţăm la doctrina Brejnev.“ Foştii ofiţeri de Securitate susţin că Gorbaciov nu ar fi ştiut de acţiunea GRU de răsturnare a lui Ceauşescu şi de asistare a PCR în acţiunea de relegitimare. În fond, arată ei, GRU a vrut să-l răstoarne pe Gorbaciov prin puciul din august 1991. E greu de crezut însă că Gorbaciov nu ar fi ştiut nimic despre o eventuală implicare a GRU în baia de sânge din România. El era cel care avea să ordone în ianuarie 1991 intervenţia armatei sovietice în Lituania, pentru reprimarea în forţă a mişcării de independenţă. Gorbaciov nu era un inocent, deşi istoria ar putea să-l consemneze ca atare, în cele din urmă.

Să încercăm o recapitulare a acestor informaţii contradictorii, revenind la comunicatul Ministerului Public din 18 decembrie 2017 şi precizările privind dezinformarea şi diversiunea.

Procurorii au aflat aşadar care a fost „sursa sunetului cu efect de panică (emis la data de 21 decembrie 1989, în timpul discursului lui Nicolae Ceauşescu) care a contribuit, alături de alte elemente, la dezorganizarea mitingului din Piaţa Palatului şi declanşarea protestelor în Bucureşti“, au documentat diversiunea care „a existat, s-a manifestat complex pe mai multe planuri, fiind cauza principală a numeroaselor decese, vătămări corporale şi distrugeri survenite“, precum şi „mecanismele dezinformărilor“ lansate „prin intermediul TVR, Radiodifuziunii şi mijloacelor militare de comunicaţii“, care au dus la instaurarea „bine-cunoscutei psihoze teroriste“. Au existat nu numai o „diversiune radio-electronică“, ci şi „ordine militare diversioniste“ care au avut „consecinţe deosebit de grave“, procurorii amintind aici că „în anul 1987, forţele armate ale României au importat două tipuri de imitatoare de foc militare, respectiv imitatoare pentru armamentul de infanterie, cu foc la gura ţevii şi imitatoare privind desantul

de paraşutare". În plus, exista „o mai bună înţelegere a diversiunii radio-electronice".

Cine sunt cei care comandat această diversiune ar trebui să aflăm de la procurori, dacă nu vor interveni alte evenimente neprevăzute. Un element-cheie al probelor îl reprezintă înregistrările video ale Televiziunii Române. În cursul anului 2017, în pofida protestelor masive din ianuarie şi februarie, PSD a continuat demersurile privind modificarea codurilor penale. Amendamentul care privea limitarea acceptării probelor video în anchete ar duce, în primul rând, la închiderea Dosarului Revoluţiei, după cum a arătat chiar procurorul general Augustin Lazăr.[182] Să fie o simplă întâmplare?

Relegitimarea Partidului Comunist Român ca „forţă conducătoare" s-a făcut prin confiscarea revoluţiei şi declanşarea contrarevoluţiei, prin instrumentalizarea celui mai amplu exerciţiu militar cu muniţie de război din istoria României, combinat cu acţiuni de dezinformare şi război radio-electronic. PCR nu a fost singurul beneficiar. Securitatea şi-a reinventat nu numai trecutul, arătând că a fost dintotdeauna în slujba poporului, ci şi viitorul, având grijă să promoveze în funcţiile statului oameni şantajabili.[183]

A fost un adevărat război hibrid îndreptat împotriva propriului popor, ai cărui învingători au confiscat România pentru deceniile următoare.

Instrumentalizarea urii: Martie negru (*Fekete március*)

Puterea „emanată" trebuia să se legitimeze, aşa că a avut nevoie de o jertfă de sânge. Puterea „populară", care reprezenta Binele, luptase cu „teroriştii", care reprezentau Răul.

Dacă în cazul evenimentelor din decembrie 1989 şi al mineriadelor putem spera că justiţia va face lumină în cele din urmă, în cazul evenimentelor de la Târgu Mureş suntem în acelaşi punct ca în 1990. Deşi au murit cinci oameni şi alte câteva sute au fost răniţi, deşi victimele cer de zeci de ani să afle adevărul, făcând petiţii către diferite instanţe, deşi anchetele jurnaliştilor au arătat limpede cine sunt vinovaţii, totul a fost îngropat în sertarele istoriei.[184] Care să fie explicaţia?

Drama de la Târgu Mureş a aruncat România în preistorie. Intenţionat sau nu, evenimentele din martie şi cele din iunie 1990 aveau să caşte o falie

uriaşă între Occident şi originala democraţie românească. Să schiţăm mai întâi o cronologie sumară, pentru a vedea apoi care au fost vocabularul şi naraţiunile dezinformării.

În ianuarie 1990, *Cuvântul liber*, cotidianul local de limbă română, reproşa maghiarilor că ajutoarele umanitare străine ce conţineau medicamente, îmbrăcăminte şi alimente fuseseră împărţite „preferenţial“, Bisericile Catolică şi Reformată având „prioritate“ faţă de Biserica cu cel mai mare număr de enoriaşi, cea Ortodoxă.[185]

În 14 ianuarie, László Tőkés, aflat la Târgu Mureş pentru celebrarea unei slujbe religioase, a declarat că „inima“ maghiarilor din Transilvania se află în acest oraş. În aceeaşi zi, elevii de la Liceul „Bolyai Farkas“ şi părinţii acestora cer Ministerului Educaţiei separarea oficială de clasele cu predare în limba română. Elevii români şi părinţii acestora nu sunt de acord. Elevii maghiari intră în grevă, cei români încep demonstraţiile. Presa de limba română din Târgu Mureş relata că ungurii vor nu doar licee ci, şi trotuare separate pentru maghiari şi că vor de fapt Transilvania.[186] Începe războiul dezinformării. Viitorul şcolii devenise astfel „simbolul evoluţiei relaţiilor dintre majoritari şi minoritari“.[187]

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), înfiinţată în ianuarie, solicită Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională (CPUN) – organism provizoriu de conducere a României în perioada 9 februarie 1990–20 mai 1990 – înfiinţarea unor licee şi facultăţi cu predare exclusiv în limba maghiară şi, în primul rând, transformarea în acest sens a liceului Bolyai şi a Institutului de Medicină şi Farmacie.[188]

În 19 ianuarie, cele două tabere din CPUN Mureş ajung la un compromis: „de iure“, Liceul Bolyai să fie imediat declarat liceu maghiar, însă elevii români să continue cursurile acolo până la încheierea anului şcolar.[189] Kincses Előd, vicepreşedintele CPUN Mureş, pleacă la Bucureşti pentru a-şi susţine punctul de vedere în faţa preşedintelui Iliescu. La sfârşitul lunii, Iliescu anunţă că se opune „separatismului“.

Tensiunile între UDMR şi Vatra Românească (înfiinţată în februarie, în care se aflau şi numeroşi foşti ofiţeri ai Securităţii, cadre ale armatei şi foşti activişti ai PCR) mocnesc. Vatra acuză UDMR că face jocurile Budapestei

încă de la înfiinţare şi că doreşte să „vândă“ Ardealul. UDMR acuză Vatra de ultranaţionalism şi şovinism.

În 30 ianuarie, UDMR publică un comunicat în *Cuvântul liber* în care aminteşte de sacrificiul comun din decembrie 1989, subliniind că maghiarii din România nu au intenţii revizioniste şi că „Ceauşescu a instigat cele două naţiuni una împotriva alteia folosind minciuna conform căreia maghiarii periclitează integritatea teritorială a României“[190].

În 10 februarie, UDMR organizează „demonstraţia cu lumânări şi cărţi“, la care participă 80 000 de mii de maghiari, care are un efect puternic asupra românilor. Presa în cele două limbi, prin *Cuvântul liber* şi *Népújság*, a fost în aceste zile „cel mai eficient formator al opiniei publice“[191], mobilizându-şi cititorii într-un limbaj „tot mai intens şi mai agresiv“[192].

O analiză a Ministerului Afacerilor Externe din Ungaria consideră că un dialog între Vatra Românească şi UDMR nu mai este posibil la Târgu Mureş.[193]

În 15 martie 1990, într-o zi de joi, maghiarii din România aniversau pentru prima oară în libertate Revoluţia Maghiară de la 1848. Au loc depuneri de coroane şi discursuri. Românii aud că s-ar fi scandat şi lozinci antiromâneşti la Satu Mare, Sovata şi Târgu Mureş. Studenţii de naţionalitate maghiară de la IMF intră în grevă din cauza „atitudinii ostile faţă de învăţământul în limba maghiară“.

În 17 martie, în fostul ziar *Scânteia*, acum *Adevărul*, se putea citi:

> Ce şi-a permis o farmacistă. În municipiul Târgu Mureş s-a înregistrat în cursul serii de vineri următorul fapt: D-na Körmöczi, şefa farmaciei nr. 28, a modificat firma unităţii scriind-o în limba maghiară, afirmând că începând din acel moment farmacia nu mai este deschisă pentru români, ci numai pentru cetăţenii maghiari. (Rompres)[194]

Era o ştire *fake*. Prima parte e inexactă – doamna Körmöczi nu a modificat firma, ci a pus un afiş în vitrină cu numele farmaciei în maghiară. Partea a două era inventată cu totul, după un tipar pe care îl vom întâlni până în ziua de astăzi.[195]

În seara precedentă, acuzând apariţia afişului în maghiară, câteva sute de români protestaseră mai întâi în faţa farmaciei, iar apoi în diferite zone ale oraşului.[196] În 17 martie se reiau manifestaţiile. Tensiunile încep să se

acumuleze. Informaţiile sunt insuficiente, iar sursele puţine şi controlate încă de stat.

În 19 martie, într-o zi de luni, oraşul a luat foc. Străzile gemeau de lume. Au loc două manifestaţii. Maghiarii cereau separarea învăţământului în limba maghiară de cel în limba română. Românii condamnau aceste revendicări şi îi acuzau pe maghiari că ar fi profanat statuile lui Avram Iancu şi Nicolae Bălcescu şi că răspândeau hărţi ale Ungariei care cuprindea şi Ardealul. Mai cer demiterea lui Kincses Előd, vicepreşedintele CPUN Mureş, pe care îl considerau responsabil pentru starea de lucruri. Un amănunt important: Kincses fusese cel care îl reprezentase ca avocat pe László Tőkés în procesul acestuia cu statul român din 1989. Kincses îşi dă demisia.

Se ţin discursuri de la balcon. Scriitorul Sütő András vorbeşte mulţimii: „Dragi prieteni, vă rog din suflet, să păstrăm această unitate frăţească!“ Din stradă i se răspunde: „Nu există şovinism!“ Au loc primele incidente.

După ora 15, maghiarii se strâng la sediul UDMR, cerând reinstalarea lui Kincses. La ora 16, apar grupuri de români care îi atacă pe unguri. Conform rapoartelor ulterioare ale Poliţiei Mureş, majoritatea erau ţărani din satele Hodac, Ibăneşti, Ruşii Munţi şi Deda Bistra, înarmaţi cu bâte, topoare şi lanţuri. Se aude că aceştia ar fi fost chemaţi pentru că „ungurii îi omoară pe români“. Sütő András încearcă să calmeze spiritele. Un ofiţer român îl arată cu degetul şi strigă: „El e! Luaţi-l în primire!“[197] Este bătut bestial şi avea să îşi piardă ochiul stâng. Un an mai târziu, deputatul Gheorghe Dumitraşcu urma să afirme că Sütő avea „problema aceea cu ochiul mai de mult, de un an, un an şi ceva“.[198] Sunt rănite 30 de persoane, din care 7 sunt internate. Toţi sunt maghiari, cu excepţia unui român, bătut pentru că s-a crezut că era ungur. Spre seară, autospecialele pompierilor încep să înconjoare oraşul, cu sirenele urlând.

În aceeaşi seară, într-o declaraţie la TVR, Ion Iliescu îşi exprimă regretul pentru situaţia creată, acuzând „excesele regretabile ale unor cetăţeni români“.[199] Tot pe înserat, în hotelul Grand, situat chiar în piaţa centrală (Piaţa Trandafirilor), lângă Catedrala Mică, se cazează o echipă de televiziune din Irlanda. Reportajele difuzate de Sky News vor face senzaţie în întreaga lume.

Károly Király, vicepreşedintele CPUN, numărul doi în statul român după Ion Iliescu, credea că maghiarii nu pot fi măcelăriţi „ca evreii, în casele lor“, aşa că le transmite că „trebuie să ne asumăm lupta“, făcând apel prin radio la comunitatea maghiară în două rânduri, pe 19 şi pe 20, „să se apere“. „Faptul că pogromul proiectat la Târgu Mureş n-a fost mai sângeros şi că raportul de forţe s-a restabilit în lipsa unui sprijin din partea statului, al poliţiei sau al armatei, se datorează autoapărării“, avea să scrie Király mai târziu.[200]

În dimineaţa zilei de 20 martie, maghiarii (după unele estimări, cca 15 000[201]) se adună în Piaţa Trandafirilor, strigând: „Dreptate, vrem dreptate!“ şi „Să vină Iliescu, să vină preşedintele!“, cerând repunerea în funcţie a lui Kincses Előd şi anchetarea devalizării sediului UDMR. Generalul în rezervă Ion Scrieciu, membru în CPUN Mureş, anunţă că Iliescu va sosi în „două-trei zile“. Manifestanţii huiduie şi strigă „Nu plecăm!“, „Acum ori niciodată!“. Românii (cca 3 000) se adună în jurul prânzului în piaţă, strigând „Iliescu, nu uita şi Ardealu-i ţara ta!“, „Români, veniţi cu noi!“, „Noi suntem acasă, voi sunteţi în casă“, „Cui nu-i place în ţară, să iasă afară!“. Scrieciu cere membrilor Vetrei Româneşti să elibereze piaţa pentru a preveni eventualele ciocniri. Zvonuri contradictorii apar în ambele tabere: că în oraş vor sosi camioane cu ţărani din secuime, că românii din împrejurimi vor intra cu arme albe în oraş. Kincses îndeamnă la calm şi cere maghiarilor „să nu se lase antrenaţi de provocări“. La Bucureşti are loc o şedinţă a CPUN cu un singur punct pe ordinea de zi – situaţia de la Târgu Mureş.

Taberele se îngroaşă şi se aşază faţă în faţă: românii – lângă statuia Soldatului Necunoscut, maghiarii – în faţa Catedralei Mici (biserica Buna Vestire). Între cele două tabere erau masaţi circa 50 de poliţişti, fără arme sau echipament de intervenţie. În portavoce se strigă: „Rugăm ca în zona statuii lui Avram Iancu, fostul ofiţer de securitate care incită în acea zonă românii contra maghiarilor să se retragă!“ sau „Noi suntem fraţi! Nu vedeţi că sunteţi manipulaţi de nişte oameni josnici? Nimeni, nici în Ungaria, nici aici, nimeni nu vrea Ardealul! E cea mai mare minciună, înţelegeţi! Minciună! Minciună! Minciună!“[202] Atât liderii români, cât şi cei maghiari cer armatei sa ia toate măsurile pentru a preveni violenţa.[203] Maghiarii

constată că preşedintele CPUN Târgu Mureş, col. Ioan Judea, acţiona în favoarea escaladării conflictului. Redacţia maghiară a Radio Târgu Mureş lansează un apel către comandamentul militar şi forţele de ordine cerând măsuri urgente.

În piaţă încep să apară autobuze şi camioane cu ţărani români din Reghin, Hodac, Ibăneşti, Deda şi alte localităţi. Deşi armata instalase filtre pe căile de acces către Sighişoara şi Reghin de la ora 15, grupurile continuă să sosească, în mod inexplicabil. Király avea să primească asigurări de la Ion Iliescu că armata va controla situaţia, dând ordinele în faţa lui. „Din păcate, nu erau adevărate. Dacă conducerea superioară ar fi avut un dram de simţ etic şi n-ar fi crezut că venirea celor din Valea Gurghiului pentru a-i pune la punct pe maghiari e ceva bun, lucrurile n-ar fi escaladat…“, notează Király.[204]

Mihai Bărbulescu, corespondent special al ziarului *Libertatea*, observă că autobuzele care vin de la Hodac, Ibăneşti, Valea Gurghiului „sunt conduse de o Dacie albă 2-MS-2640“. Întrebaţi de ce veniseră la Târgu Mureş, românii spun „Să nu ne răpească Ardealul“, iar un bărbat adaugă „Au oprit maşinile din cursă şi ne-au obligat pe noi, şoferii“. Ţăranii primeau telefoane în care li se spunea că ungurii le „masacrează“ copiii aflaţi la Târgu Mureş. Deşi Scrieciu primise asigurări că poliţia blocase drumurile de acces în oraş, camioanele cu români continuă să sosească. La ora 17.30, peste 200 de săteni români, aflaţi în faţa hotelului Grand, atacă mulţimea de 13 000–15 000 de maghiari cu bâte, furci şi topoare. Cel care face această observaţie este Dorin Suciu, corespondentul TVR[205], martor ocular la evenimente, care avea să susţină însă mai târziu că incidentele au fost provocate de unguri. Maghiarii contraatacă. Încep atrocităţile de ambele părţi. Apar două blindate şi un camion cu soldaţi. Prea puţin.

După căderea serii, în jurul orei 18, începe o bătaie sălbatică. Bărbulescu face o relatare dramatică a evenimentelor:

> Un manifestant îmi arată pântecul înţepat probabil de cuţit. Alături, un altul, cu capul spart. Strigă, ca să înţeleg. Ce să mai înţeleg? Oameni cu fiare pe care le-au luat ca arme din grădina din faţa clădirii. Oameni cu bâte noduroase. Un ofiţer de armată rănit, purtat şi el de subsuori. Un altul, de poliţie, care încearcă să identifice un manifestant. Ţine un buletin în mână şi este înconjurat de un grup ce gesticulează, strigă. „Cine le-a dat băutură, domnule?“ – zice o femeie, arătându-mi pe unii din cei întinşi pe pavimentul sălii. Nu zice că-s români sau unguri, cei răniţi, poate morţi,

> întinşi acolo. Zice că-s oameni. Manipulaţi – spune o alta. Cuvântul, devenit ridicol prin uz, începe să mă sperie prin efecte.[206]

În mijlocul pieţei, într-o baltă de sânge, zace un bărbat cu pulover verde. Deşi este inert, este lovit cu ură, cu bâtele şi ciomegele de fier, în cap şi testicule. Este de mult inconştient, nu mai are nici o reacţie. Imaginile acestea vor fi difuzate pretutindeni – aveau să devină noua carte de vizită a României, până la mineriada din iunie. Dar cine era bărbatul cu pulover verde? Şi cum de sosise această echipă de televiziune tocmai din Irlanda exact în momentul începerii evenimentelor? În oraş încep să vină şi ţărani maghiari înarmaţi cu arme albe din satele Sângeorgiu de Mureş şi Miercurea Nirajului. A fost măcel şi s-a stins târziu, după mult întârziata intervenţie a armatei.

Echipa Sky News transmite imaginile filmate, acestea fiind preluate de posturile din toată lumea. Cele mai contestate urmau să fie cele privind identitatea bărbatului în verde care fusese bătut cu sălbăticie. TVR preia o relatare a postului german ZDF în care se spunea că „pe pancarta acestui demonstrant trântit la pământ şi lovit cu brutalitate se cere din nou universitate maghiară“, lăsând să se înţeleagă astfel că bărbatul ar fi maghiar. Victima era însă un român, Mihăilă Cofariu.

Românii aveau să fie extrem de nemulţumiţi de această dezinformare, întrebându-se dacă nu cumva episodul fusese premeditat. Jurnaliştii pro-Vatra Românească susţin şi astăzi că Occidentul, în general, şi Ungaria, în special, orchestraseră evenimentele, asigurând şi relatarea mincinoasă conform căreia românii organizaseră un „pogrom“[207]. „Irlandezul ştia cum stau lucrurile, dar a minţit. Era nevoie să se vadă că statul român nu poate fi controlat“, relata reporterul *României libere* câţiva ani mai târziu.[208] La rândul lor, ungurii aveau să arate că muriseră trei maghiari, despre care presa centrală nu spunea nimic, întrebând de ce armata a intervenit atât de târziu, deşi fusese chemată în ajutor din timp. Deşi promiseseră că vor fi prezenţi la Târgu Mureş pentru a aplana conflictul, nici Ion Iliescu şi nici Petre Roman nu au venit.

În 21 martie, cele două tabere se regrupează încă de dimineaţă în centrul oraşului, înarmate. Se scandează „Iliescu nu uita, asta e opera ta!“, „Murim, luptăm, Ardealul nu-l cedăm!“.

Apar declaraţiile oficiale. Ion Iliescu face apel direct la oficialităţile Ungariei, „să dea dovadă de raţiune politică şi luciditate, să evite declaraţii şi luări de poziţii care ar putea incita unele categorii ale populaţiei maghiare din România la atitudini periculoase şi care ar putea totodată să determine reacţii ale populaţiei româneşti tot atât de nedorite“.

László Tőkés arată că „forţelor reacţionare, prin subversiune socială, acţiuni făţişe, interpretări duşmănoase şi instigare naţională, le-a reuşit încă o dată să manipuleze mulţimea, să creeze o atmosferă de încordare naţională în ţară“. Victor Stănculescu, ministrul apărării naţionale, face o declaraţie televizată în care arată că „armata e mai unită ca oricând“ şi condamnă „elementele retrograde şi ostile“ care încearcă să „învrăjbească pentru a crea confuzie şi nesiguranţă“[209]. Biroul Executiv al CPUN „face un apel la calm“ şi hotărăşte crearea unei comisii centrale de anchetă, cunoscută apoi drept „Comisia Mânzatu“[210].

Urmează relatările mobilizatoare în presă. În *Libertatea* apare pe prima pagină articolul cu titlul: „Situaţie critică la Târgu Mureş. Practici fasciste?“ Redacţia adăugase şi „Trăiască, trăiască, să trăiască Moldova, Ardealul şi Ţara Românească“. Sub titlul „Toţi suntem Ardealul!“, se relatează că peste 500 de studenţi au pornit în noaptea de 21 martie pe bulevardele capitalei „pentru a-şi manifesta indignarea faţă de pretenţiile iredentiste şi acţiunile iresponsabile ale unei părţi din populaţia maghiară din unele localităţi şi regiuni transilvane“. Ziarul arată că manifestanţii scandau „Murim, luptăm – Ardealul nu-l cedăm!“ şi „Mureşul e-n sânge, România plânge“. Tinerii transmit guvernului o petiţie prin care „se angajează să apere Revoluţia română, fiinţa naţională şi pământul strămoşesc“.[211]

A urmat ancheta Procuraturii. Au fost audiaţi sute de muncitori de la întreprinderile din municipiu, puşi să îi identifice pe cei vinovaţi. Iată bilanţul oficial: 5 morţi (3 maghiari şi 2 români), 278 de răniţi (190 de români şi 88 de maghiari), 46 de autovehicule distruse (30 aparţinând statului), sediile a 4 partide politice devastate. Conform Raportului Mânzatu, fusese rănit şi un „jurnalist englez“.

Au fost arestate 21 de persoane, s-au întocmit 27 de rechizitorii, 30 de persoane au fost trimise în judecată şi 21 sunt arestate preventiv: 12 romi, 8 maghiari şi un român. Cei mai mulţi au fost condamnaţi la până un an de

închisoare cu suspendare. Barabás Ernő şi Cseresznyés Pál au fost condamnaţi la 10 ani de închisoare. Barabás a fugit în Ungaria imediat după evenimente, primind cetăţenia maghiară după două zile, iar Cseresznyés a fost graţiat în 1996 de preşedintele Emil Constantinescu. Cei doi au primit cele mai grele condamnări, pentru maltratarea persoanei cu pulover verde care s-a dovedit a fi Mihăilă Cofariu, un român din Ibăneşti. Kincses s-a refugiat la Budapesta vreme de şase ani.

Imediat după stingerea conflictului, o echipă de consilieri militari condusă de col. Ioan Talpeş şi col. Mihai Stan primeşte sarcina de a redacta decretul privind înfiinţarea unui nou serviciu de informaţii. În 26 martie 1990, preşedintele Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională, Ion Iliescu, semnează Decretul nr. 181 privind înfiinţarea Serviciului Român de Informaţii (SRI).

Urmează un adevărat exod al maghiarilor spre Ungaria. Liderii UDMR încearcă să-i convingă să aibă încredere în democraţie şi să rămână acasă.[212] Haller István, activist pentru drepturile omului, spune că pentru el era „sfârşitul lumii“ şi că în acele momente cei mai mulţi nu şi-au dat seama de manipulare.[213]

Comisia de anchetă înfiinţată de CPUN a fost condusă până în 28 martie de Gelu Voican Voiculescu şi N.S. Dumitru şi apoi de Ion Mânzatu. Raportul comisiei, alcătuit din 58 de pagini şi mai multe zeci de anexe, a fost prezentat plenului CPUN în 15 ianuarie 1991, nefiind dat publicităţii.[214] Pentru unii cercetători maghiari, raportul nu a urmărit stabilirea vinovaţilor, ci realizarea unei „sinteze mai mult sau mai puţin pacificatoare între cele două etnii“[215]. În iunie 2007, toate faptele, inclusiv cele de omor, se prescriu.

Cele două părţi au venit cu naraţiuni opuse privind cauzele şi persoanele care au generat conflictul. Pentru Martie negru, ca şi pentru mineriade, „statul“ va susţine aceleaşi naraţiuni ca şi fostele structuri de putere şi represiune ale regimului comunist: România a fost ţinta unor atacuri revizioniste care urmăreau destabilizarea ţării prin diversiuni şi „pogromuri“, instalarea unor guverne apropiate intereselor străine şi destrămarea României prin „iugoslavizare“. Mult timp, majoritatea presei

româneşti avea să susţină această poziţie, cu excepţia presei de limbă maghiară.

Prima naraţiune, susţinută de autorităţile vremii şi de o parte a Uniunii Vatra Românească, este că evenimentele au fost gândite ca „un prilej de lansare a unui război de imagine împotriva României, având ca finalitate provocarea unei crize gen Nagorno-Karabah, care să ducă la schimbarea statutului Transilvaniei“[216]. A fost un „scenariu conceput în laboratoarele cercurilor hungariste“ care viza „declanşarea unui război civil, intervenţia trupelor străine pentru restabilirea ordinii, rediscutarea statutului politic al Transilvaniei, urmat de secesiunea acesteia şi alipirea ei la Ungaria, cu sprijinul Occidentului şi Uniunii Sovietice“[217].

Dorin Suciu, corespondentul TVR, avea să afirme că marşul tăcut al maghiarilor din 10 februarie fusese „condus prin radio-telefoane“, la IMF apăruseră „foarte prompt“ reporteri occidentali, dintre care mulţi vorbeau maghiara – „de exemplu cei din Danemarca“, aflase că „Odorheiu Secuiesc va deveni capitala unui viitor judeţ, sub jurisdicţia Ungariei“, la Sovata ar fi fost înfiinţat „un sindicat pe criterii strict etnice“, şase miliţieni fuseseră ucişi în secuime – „lovituri mortale date miliţiei, ca simbol al Statului Român“, totul pe fundalul telefoanelor primite în care era ameninţat „într-o românească stâlcită“: „O să vă spânzurăm, bestii ce sunteţi!“. Românii se simţeau „descurajaţi, intimidaţi şi abandonaţi“.[218]

În cartea publicată în 1991, colonelul Ioan Judea, omul care ar fi trebuit să dezamorseze conflictul, scria că UDMR s-a folosit de evenimentele de la Târgu Mureş, iar în 20 martie, „minţind cu neruşinare, a antrenat toţi ungurii în ţesătura tot mai mârşavă a planului iredentist şi iresponsabil de maghiarizare“[219].

Presa cultiva tonul radical, naţional-comunist, alături de zvonurile că românii îşi pierdeau locurile de muncă, crucile româneşti erau scoase din cimitire, cărţi iredentiste şi filme de propagandă circulau prin Ardeal, iar în fabrici s-ar fi bătut românii şi maghiarii folosind arme albe.

Pentru o parte a românilor din Târgu Mureş, Ion Iliescu şi Petre Roman erau „complici“ ai ungurilor, pentru ei România fiind „un stat multinaţional, exploatator, imperialist“. Versiunea aceasta este susţinută şi acum de Ioan

Sabău Pop, profesor la Universitatea „Petru Maior“ din Târgu Mureş, fost judecător la Curtea de Apel Târgu Mureş până în 1997.[220]

„Cauza evenimentelor trebuie căutată în Bucureşti, unde sunt cei vinovaţi de ce s-a întâmplat la Mureş şi în România, începând cu preşedintele CPUN, Ion Iliescu, şi aghiotantul dânsului, Károly Király, care era vicepreşedinte CPUN“, spune Florin Oproescu, vicepreşedintele Vetrei Româneşti. „Cum vă explicaţi că atunci când s-a întâmplat ne-au invadat sute de televiziuni? Mă gândesc că au avut informaţii precise vizavi de un plan care s-a pus la punct în Bucureşti sau, în orice caz, la nivel mai mare şi care s-a finalizat în Târgu Mureş.“ Dan Petre, procurorul general de la Parchetul Curţii de Apel Târgu Mureş, crede că a fost o „manipulare a populaţiei“ şi că evenimentele trebuie puse „pe seama politicienilor“.[221]

Versiunea „iredentistă“ a fost împărtăşită şi de Ion Iliescu. El spunea în 1990: „Vrem să afirmăm foarte categoric că Ardealul, apartenenţa sa la patria română, nu poate fi subiect de negociere cu nimeni.“[222] În 2007, fostul preşedinte afirma că ziua de 15 martie fusese concepută ca o „zi de manifestare puternică politică a revendicărilor de separatism în diverse forme“. „Vreo 10 000 de cetăţeni ai Republicii Ungare sau, mă rog, maghiari din afara ţării, au pătruns pe la Satu Mare şi apoi au venit la Târgu Mureş“, spune el. Îl întreb cine îi furniza astfel de informaţii, atât timp cât Securitatea era desfiinţată, şi îmi spune că „asta era o altă conjunctură în care ne-am aflat, că nu aveam… tot sistemul statal a fost prăbuşit în decembrie 1989“.

În 2007, fostul preşedinte afirma că evenimentele de la Târgu Mureş nu se soldaseră cu morţi. Atunci când îi spun că au murit cinci oameni, doi români şi trei maghiari, mă priveşte cu neîncredere. „Târgmureşenii simt că au fost manipulaţi, simt că adevărul este altul şi că vinovaţii sunt alţii“, adaug eu. „Domnule, chestia asta cu aflarea adevărului devine de-a dreptul jenantă. Adevărul este cel pe care l-am trăit cu toţii atunci“, îmi spune, vizibil enervat. Îmi suna cunoscut – „Adevărul“, spune un personaj în *1984*, „este ceea ce se petrece în toate minţile în acelaşi timp“.

Virgil Măgureanu susţine că „nu a fost ceva spontan, pentru că ar fi minciuna cea mai grosolană că românii şi maghiarii aveau ceva de împărţit acolo“[223]. El afirmă că există un raport în care „toate aceste elemente

externe sunt nominalizate“. „Am cunoştinţă că astfel de scenarii [de „iugoslavizare“] au existat şi în legătură cu România“, spune Măgureanu. Promisiunea privind accesul la raportul respectiv nu a mai fost îndeplinită. De aceeaşi părere este şi Gelu Voican Voiculescu: cauza este „precumpănitor externă“. „S-a tot vehiculat atunci, dar mai ales după aceea, în *The Independent* şi în *Politica* din Praga, despre o anumită înţelegere Kohl Gorbaciov… Eh, se pare că ce s-a întâmplat acolo trebuia să preceadă iugoslavizarea şi probabil că intenţia era să se înceapă cu destabilizarea României.“ „Ne aştepta un Kosovo în România, pentru că era aceeaşi stare de spirit şi aceeaşi tendinţă a unor forţe extremiste“, spune şi Ion Iliescu.

Între timp, la Isticeu Ibăneşti au venit preşedinţi de stat şi şefi de partid, care au vrut să îl transforme pe Mihăilă Cofariu, fără voia lui, într-un adevărat poststindard al românismului. Cofariu însă nu vrea decât să uite şi să fie uitat. „S-a făcut din Cofariu martirul naţiunii, toată lumea despre el vorbeşte, dar despre ceilalţi doi români care şi-au pierdut viaţa, nimeni nu ştie nici măcar cum îi cheamă“, îmi spune Kincses, sarcastic.

A doua naraţiune, a taberei maghiare, susţine că „a fost scenariul pentru consolidarea şi relegitimarea după revoluţie a unei puteri nelegitime“[224], un pretext pentru înfiinţarea SRI. „Conform planurilor, ar fi trebuit să aibă loc o nimicire de proporţii a maghiarimii, pentru ca aceia care scapă din conflict să emigreze“, scrie Király.[225]

Din nou, ca şi la Revoluţie, ar fi intrat în scenă „pompierul piroman“. Pentru a se relegitima, fosta Securitate a inventat din nou un duşman – de data aceasta au fost maghiarii, atât cei din interior, cât şi cei din exterior. Ancheta Societăţii Internaţionale pentru Apărarea Drepturilor Omului din aprilie 1990 vorbeşte despre manipulare şi premeditare.[226] Lipsa „foarte calculată“ de reacţie a poliţiei şi intervenţia târzie a armatei au avut scopul ca „evenimentele să aibă loc“, spune Gyula Miholcsa, cel care a filmat evenimentele pentru redacţia maghiară a TVR.[227]

Maghiarii au fost nemulţumiţi de dreptatea împărţită de justiţie – un singur român fusese trimis în judecată. Procurorul general Dan Petre spune că e normal să fie mai mulţi maghiari decât români judecaţi, pentru că „au fost 278 de victime, în care 190 au fost români, şi numai 88 maghiari“. Îi atrag atenţia că dacă vinovaţii pentru asasinarea românilor au fost

identificaţi, nu acelaşi lucru se poate spune despre cei vinovaţi de moartea celor trei unguri: „avem trei maghiari morţi, în cazul ăsta ar trebui să avem trei vinovaţi de partea românilor, dacă mergem după o aritmetică simplă.“ „Dacă mergem după o aritmetică simplă, numai că într-un conflict de o asemenea anvergură nu s-a putut stabili cu certitudine autorul unei crime“, spune el.

România acuză Ungaria de amestec direct în evenimentele de la Târgu Mureş. Ungaria acuză România că la Târgu Mureş a avut loc un pogrom antimaghiar.[228] Termenul avea să fie folosit intens, atât de maghiarii din România, cât şi de cei din Ungaria.[229]

Există însă dovezi privind premeditarea conflictului? Românii spun că au fost aduşi de „secretarii FSN“, fie pentru „a asigura liniştea“ la Târgu Mureş, fie pentru a participa la un spectacol folcloric, şi s-au trezit în faţa sediului UDMR, unde au aflat că „ungurii vor ocupa Ardealul“.[230] Sătenii din satele din jurul oraşului declarau că oameni „în uniformă“ veneau şi îi întrebau cum de „stau liniştiţi“ şi dacă ştiu „ce se întâmplă în Târgu Mureş“. Însuşi Mihăilă Cofariu declara la TVR că preotul îi anunţase cu o duminică înainte că primise un telefon de la Târgu Mureş „să mergem să manifestăm marţea, miercurea sau joia, când o să fie nevoie, la Târgu Mureş“. Semnalul urma să fie dat de clopotele bisericii şi sirena primăriei.[231]

De ce a intervenit armata atât de târziu, abia în dimineaţa zilei de 21 martie? De ce a permis crearea unui adevărat teatru de război? Raportul Ministerului Apărării Naţionale arăta că în 20 martie, în jurul orei 13, situaţia era paşnică, aşa că armata a decis să nu deplaseze trupe, pentru a nu fi acuzată că împiedică desfăşurarea manifestaţiei.[232] Judea spune că „ordinea cu forţa nu era specifică momentului respectiv pentru că tocmai asta căutau iredentiştii, doreau cu orice prilej să existe o aţâţare între militari şi civili“. Măgureanu afirmă, în schimb, că „armata trebuia să se interpună între insurgenţi şi să nu îi lase să se ajungă la fazele la care s-a ajuns şi ne-a umplut de ruşine“. Iar Iliescu declară că „în general, în toată acea perioadă, de violenţe de stat, armata avea ezitări să mai intervină în vreun fel pentru că era amintirea recentă din decembrie“[233].

Cine putea pregăti atât de temeinic un astfel de scenariu? Cine putea să îi aducă pe români la Târgu Mureş cu autobuzele, conducându-i până în faţa

sediilor partidelor, „îmbrăcaţi în uniforme“? Agenţii străini sau foştii ofiţeri de Securitate? Király scrie în memoriile sale că „[Luni] la 11, […] ştiam deja că numărul autobuzelor puse la dispoziţia celor din Valea Gurghiului era mare şi că deplasarea lor nestingherită era asigurată de maşini ale poliţiei“. Prefectul judeţului Mureş era sunat „din Bacău, din Piatra Neamţ, din Vâlcea şi din alte locuri ca să întrebe care e situaţia în Târgu Mureş, pentru că dacă e nevoie de ajutor, ei vin“[234].

Dar ce s-a mai întâmplat cu Gary Honeyford, reporterul irlandez care lucra pentru Sky News? Echipa de filmare, care voia să relateze evenimentele din 20 decembrie a stat o singură zi în Târgu Mureş, cea mai tragică. (Atunci când s-au cazat, au făcut rezervările pentru o singură noapte.)

În 2015, într-un interviu via-satelit la Antena 3, Honeyford, care continuă să lucreze la Sky News, se arată „surprins“ de ipoteza că reportajul fusese premeditat, negând „categoric“ că ar fi ştiut ce urma să se întâmple la Târgu Mureş. Gary Honeyford citează din scriptul reportajului (care nu era cunoscut în România) pasajul incriminat, cel privind identitatea bărbatului în verde: „Din nou şi din nou, cele două tabere s-au ciocnit. Un român a mers prea departe şi a fost prins. Urmările sunt brutale.“ Honeyford îşi aminteşte că era vorba de un om întins pe asfalt, îmbrăcat într-un „pulover verde de lână“, lovit cu o pancartă şi cu picioarele. „Eu am descris acea persoană ca fiind un român, pentru că aşa mi s-a spus [de către fixer].“[235]

Moderatorii sunt consternaţi. Se aşteptau ca Honeyford, în prima sa intervenţie în presa românească de după 1990, să le confirme teoria premeditării şi dezinformării. Dar dacă irlandezii au relatat corect, atunci de unde a plecat campania presei ultranaţionaliste româneşti din ultimii 27 de ani privind premeditarea mediatizării „pogromului maghiar“? În 2007, Voican Voiculescu spunea că „e limpede că acolo s-a avut în vedere că se va întâmpla ceva care trebuia bine mediatizat“, iar Măgureanu, că „se ştia că va fi ceva, fuseseră anunţaţi“. „Acolo a fost un teatru de război al serviciilor secrete, care au avut grijă să convoace toate televiziunile“, arăta fostul şef al SRI.[236]

Să revenim la ştirea preluată de TVR de la ZDF. Reporterul german Susanne Gelhardt relatează: „Reînfiinţarea unei universităţi proprii

maghiare, asta ceruse acest demonstrant pe pancarta sa înainte de a fi doborât de lovituri brutale.“ Traducerea TVR nu alterează sensul mesajului: „Pe pancarta acestui demonstrant trântit la pământ şi lovit cu brutalitate se cere din nou universitate maghiară.“ Aşadar informaţia distorsionată plecase de la ZDF, nu de la Sky News. Imaginile erau ale irlandezilor, nu însă şi informaţia falsă. Să fi premeditat ZDF dezinformarea? Nu cunoaştem motivele pentru care Gelhardt a distorsionat adevărul, înclinăm însă să credem, cunoscându-i parcursul profesional, că a fost *false news*, nu *fake news, misinformation*, nu *disinformation*.[237] Nu a fost dezinformare premeditată, ci o ştire prost făcută, din cauza căreia o ţară întreagă a trăit o adevărată teorie a conspiraţiei zeci de ani.

Dar știrea prost făcută a avut beneficiari direcţi. Securitatea fusese subordonată Ministerului de Interne în seara zilei de 22 decembrie 1989, iar în 26 decembrie – Ministerului Apărării. În 30 decembrie era desfiinţată, personalul fiind trecut în rândurile armatei.[238] Istoricul Mădălin Hodor afirmă că Securitatea a continuat să funcţioneze în perioada 22–30 decembrie 1989, îndeplinindu-şi vechile atribuţii de serviciu.[239] Csaba Zoltán Novák susţine că „unii ofiţeri de Securitate, intraţi în subordinea armatei, aveau neoficial sarcina de a continua să adune informaţii legate de «problema iredentismului maghiar»“, redactând rapoarte începând din ianuarie 1990.[240]

În anii 1980, Securitatea trata problema minorităţii maghiare ca pe una de securitate naţională. Novák crede că mişcarea comunităţii maghiare din întreaga Transilvanie „a furnizat suficiente argumente“ pentru înfiinţarea SRI, organism clădit pe bazele Securităţii şi „pe reactivarea personalului care s-a ocupat cândva de minorităţi“[241]. Într-adevăr, la înfiinţarea SRI, Măgureanu preciza că „există pericolul ca elemente străine diversioniste să se integreze în organizaţiile minorităţilor naţionale şi să provoace destabilizare, punând organizaţiile minoritare în slujba unor ambiţii separatiste, autonomiste“[242].

Kincses relatează că în întâlnirea sa din ianuarie 1990 cu Ion Iliescu i-a transmis: „Noi avem încredere în dumneavoastră, dar dacă nu veţi fi mai radical în privinţa securiştilor şi nomenclaturiştilor vinovaţi, vă vom pierde“, dându-l ca exemplu de menţinere a nomenclaturiştilor antimaghiari

pe Constantin Oancea, adjunct al ministrului de Externe, „cel care dirijează de 16 ani politica ceauşistă antimaghiară“.[243]

Károly Király, fost membru al CC al PCR şi vicepreşedinte al CPUN, afirmă că l-ar fi întrebat pe Ion Iliescu: „Măi, de ce nu desfiinţezi Securitatea?“ „Nu pot! 70 000 de duşmani îmi fac! Atâţia are Securitatea!“ i-ar fi răspuns Iliescu.[244]

Ioan Judea, preşedintele CPUN Târgu Mureş, afirma că nu a desfiinţat „organele de securitate“. Îl întreb dacă avem motive să credem că aceşti oameni, care până la 21 decembrie 1989 au servit o dictatură de tip stalinist, puteau deveni brusc oameni cinstiţi. „Toţi cei care depun jurământ şi sunt militari îşi îndeplinesc misiunea“, mă asigură el, îndreptându-şi spatele.[245]

Fiind întrebat despre implicarea lui Judea în evenimentele de la Târgu Mureş, generalul Stănculescu arăta că „în cadrul Ministerului Apărării Naţionale mai există persoane care, ca să zic aşa, ocupă funcţii politice; majoritatea sunt insuficient calificaţi pentru a înţelege cum se tratează politic nişte situaţii deosebit de fine, delicate“[246].

Ofiţerii fostei Securităţi au avut un concediu de trei luni, care a luat sfârşit odată cu înfiinţarea SRI. Să fi fost doar o coincidenţă? Desigur, un serviciu de informaţii nu putea fi înfiinţat în câteva zile. La 1 februarie se înfiinţase Direcţia Specială de Informaţii, subordonată ministrului de interne, celebrul „Doi şi-un sfert“, iar în 8 februarie, Centrul de Informaţii Externe[247], în fruntea căruia a fost numit Mihai Caraman, fost general de Securitate. Ambele structuri erau populate cu foşti ofiţeri din Securitate. Voican Voiculescu, care este creditat a sta la baza înfiinţării celor două servicii, afirma că şi pentru SRI începuse redactarea actului constitutiv încă din februarie. Să fi fost doar o întâmplare că decretul a fost aprobat după evenimentele de la Târgu Mureş?

Lui Iliescu i se pare „hazardată şi periculoasă încercarea de a pune pe seama unor asemenea structuri incitarea la asemenea evenimente“. „Este de un ridicol aparte teza asta, de un ridicol desăvârşit“, spune Măgureanu. Cât despre popularea noilor servicii de informaţii, dar şi a parlamentului cu vechii securişti şi nomenclaturişti, Măgureanu crede că „nu s-au putut croi alte structuri fundamentale ale unui stat democratic fără legătură cu instituţiile anterioare“. „Serviciile acestea ar fi trebuit înfiinţate încă de la

mijlocul lui februarie, aşa se şi hotărâse“, spune Virgil Măgureanu. „Nu există nici o legătură între prezenţa mea la Târgu Mureş şi faptul că o săptămână mai târziu eram deja şeful serviciilor de informaţii.“ Virgil Măgureanu se afla în acele zile la Târgu Mureş, „cu un grup de studenţi sociologi“. Fusese trimis de Iliescu, în calitatea sa de consilier prezidenţial pentru probleme de securitate, pentru a „observa imparţial şi obiectiv ce se întâmplă“. Ceea ce a şi făcut, redactând un material „întru totul echilibrat, care îndemna la calmarea spiritelor“.[248]

Evenimentele de la Târgu Mureş au luat sfârşit brusc. După întâlnirea într-o unitate militară a comisiei guvernamentale cu reprezentanţii românilor şi maghiarilor, „dintr-odată, ostilităţile au luat sfârşit“, spune procurorul general Dan Petre. „Deci pe undeva s-a dat un ordin – «retrageţi-vă!», şi nu s-a mai întâmplat nimic.“ Au trecut câteva luni până când românii şi ungurii şi-au dat seama că nu îşi sunt duşmani unii altora.

Fosta putere comunistă a practicat de fiecare dată acelaşi exerciţiu al legitimării şi la „Revoluţie“, şi la mineriade: inventarea unui duşman şi înecarea într-o baie de sânge a oricăror posibili viitori contestatari. Securitatea renunţase în cele din urmă la ipocrizia interpretării marxist-leniniste care înlocuia duşmanul etnic cu duşmanul de clasă.

Mitingurile uriaşe din Bucureşti de la începutul anului 1990 trebuie să-i fi convins pe „moştenitorii Securităţii“, cum îi numeşte Marius Oprea, că puterea nu se câştigă la urne, ci cu cnutul, ca în dictatură. Democraţia „originală“ avea să nască noi naraţiuni. Dezinformarea, ştirile *fake*, propaganda neagră, *kompromatul*, asasinatul, violenţa în masă, diversiunea, toate au fost folosite de fosta Securitate pentru a menţine la putere nomenclatura comunistă şi pe sine.[249]

Note

169. Pentru o cercetare aprofundată a numărului de morţi înainte şi după 22 decembrie 1989, vezi Constantin Corneanu, „Adevăruri şi interpretări noi privind victimele Revoluţiei Române din Decembrie 1989“, în *Caietele Revoluţiei*, IRRD, nr. 3 (52), 2014, pp. 5–21. Cifra totală variază între 1 142, conform Legii recunoştinţei faţă de eroii-martiri şi luptătorii care au contribuit la victoria Revoluţiei române din decembrie 1989 (nr. 341/12 iulie 2004); 1 207, dintre care 99 neidentificaţi, conform Ministerului Sănătăţii (B.M/350/11.10.1991); 1 290, dintre care 1 283 de români şi 7 străini, în *Martirii Revoluţiei în date statistice*, IRRD, Bucureşti, 2010, p. 6.

170. „Dosarul Revoluţiei din decembrie 1989 a fost clasat“, Mediafax, 23 oct. 2015.

171. „Stadiul dosarului Revoluţiei“, Ministerul Public, Parchetul ICCJ, 18 dec. 2017.

172. Una dintre cele mai recente poziţii în favoarea acestei naraţiuni este, de exemplu, „Adevărul ascuns românilor despre Revoluţia…“, Realitatea TV, 6 nov. 2016.

173. „Comisia parlamentară a revoluţionarilor explică…“, Mediafax, 17 mar. 2011.

174. „Adevăruri şi interpretări noi privind victimele Revoluţiei Române din Decembrie 1989“, în *Caietele Revoluţiei*, nr. 3 (52), IRRD, 2014.

175. Ion Iliescu, *Revoluţia trăită*, Editura Mondo Media, Bucureşti, 1999, pp. 24–25, *apud Caietele revoluţiei*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 10.

176. Dumitru Mazilu, *Revoluţia Română: Zile şi nopţi de dramatism şi speranţă*, IRRD, pp. 53–58, *apud Caietele revoluţiei*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 11.

177. Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Editura Dacia, 1994, pp. 103–105, *apud Caietele revoluţiei*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 12.

178. R. Cristea, „Dosarul Revoluţia 1989“, *România Liberă*, 19 dec. 2008; R. Cristea, *Revoluţia 1989*, Ed. România Pur şi Simplu, Bucureşti, 2006.

179. Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2007, p. 281.

180. Sergiu Nicolaescu, *Revoluţia. Începutul adevărului (Un raport personal)*, Editura Topaz, Bucureşti, 1995, pp. 236–237, *apud Caietele revoluţiei*, nr. 5 (43), IRRD, 2014, p. 14.

181. „Întâlnire cu presa“, NBC, 24 dec. 1989.

182. „Augustin Lazăr, despre eliminarea ca probă…“, Mediafax, 9 dec. 2017.

183. Lansarea cărţii *Monografia SRI – 25 de ani*, la Salonul Internaţional de Carte Bookfest, în 23 mai 2015, în prezenţa foştilor şefi ai Securităţii şi a şefilor SRI a transmis un semnal limpede de continuitate.

184. Fundaţia Pro Europa a reprezentat *pro bono* interesele victimelor.

185. V. Cribdilean, *Cuvântul liber*, 12 ian. 1990.

186. „Gravă jignire la adresa poporului român“, *Cuvântul liber*, 14 mar. 1990.

187. Csaba Zoltán Novák, „Revoluţie şi schimbare de regim la Târgu Mureş“, în *Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România. 1989–1990*, Bárdi N., Gidó A., Novák C.Z. (eds), Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2014, pp. 215–263.

188. În 1960, după Revoluţia din Ungaria din 1956, instituţiile culturale ale minorităţilor au fost desfiinţate sau reorganizate. Instituţiile de învăţământ cu predare exclusiv în limba maghiară (IMF, şcolile şi liceele) au devenit instituţii mixte. Vezi C.Z. Novák, *op. cit.*, p. 216.

189. K. Előd, „Martie negru la Târgu Mureş“, martienegru.ro.

190. C.Z. Novák, *op. cit.*, p. 252.

191. *Ibidem*.

192. Pentru cercetări despre activitatea desfăşurată între ianuarie şi martie 1990 de cotidianele din Târgu Mureş *Cuvântul liber* şi *Népújság* (imagine despre sine şi despre alţii, trecut istoric ardelean, simboluri naţionale, drepturi etnice), vezi Z. Bodó, M. Cosmeanu, C. Mátéffy, P. Mărginean, „Alter/Ego târgumureşean“, în *Altera*, nr. 1, septembrie 1995, pp. 77–92.

193. C.Z. Novák, *op. cit.*, p. 253.

194. „Ce şi-a permis o farmacistă“, *Adevărul*, 17 mar. 1990.

195. Vezi relatarea vloggerului Miliţianul.ro (site care nu mai este activ), care ar fi fost refuzat la Kaufland în Odorheiu Secuiesc pentru că nu vorbea maghiara, „Incredibil! Se întâmplă în România!…“, YouTube; S. Bloţiu, „Clipul cu vânzătoarea maghiară de la Kaufland…“, Vice, 1 sept. 2017.

196. Pentru detalii, vezi C.Z. Novák, M. László, *A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990, március 16–21*, Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2012, pp. 137–139.

197. „Fekete március“, ep. 2, Fundaţia Bernády, Duna TV, 2010, disponibil pe YouTube.

198. *Ibidem.*

199. *Ibidem.*

200. Károly Király, *Cu cărţile pe faţă. Autobiografie şi note de jurnal*, Pécs, 2013, *apud* M. Cosmeanu, „Dezvăluirile lui Károly Király…“, *România liberă*, 20 mar. 2015.

201. *Tineretul liber*, 21 mar. 1990.

202. „25 de ani de la violenţele de stradă…“, Digi 24, 20 mar. 2015.

203. „Raportul Helsinki Watch“, în Novák şi László, *op. cit.*, pp. 179–181.

204. K. Király, *op. cit.*

205. Fundaţia Bernády, *op. cit.*, https://www.youtube.com/watch?v= tk_4EXTk4TE, min. 9.11.

206. M. Bărbulescu, „Situaţie critică la Târgu Mureş…?“, *Libertatea*, 21 mar. 1990.

207. D. Suciu, „Post scriptum la o manipulare“, Ziarişti Online, 20 mar. 2012.

208. T. Artenie, „Crime cu autori necunoscuţi“, *România Liberă*, 22 mar. 2016.

209. *Libertatea*, 21 mar. 1990.

210. „Declaraţia Biroului Executiv al CPUN“, *Libertatea*, 21 mar. 1990.

211. „Toţi suntem Ardealul“, *Libertatea*, 21 mar. 1990.

212. *Népújság*, 19 apr. 1990.

213. Marian Voicu, *Martie negru. Târgu Mureş 1990*, TVR, 2007.

214. C.S. Novák, *op. cit.* p. 259.

215. *Ibidem.*

216. D. Suciu, *op. cit.*

217. V. Moiş, „Cine a dorit acel martie însângerat din 1990?“, *Cuvântul liber*, 12 mar. 2015; Dorin Suciu: „Evenimentele de la Târgu Mureş…“, Agerpres, 19 mar. 2010.

218. D. Suciu, „File de jurnal“, cersipamanatromanesc.wordpress.com.

219. Ioan Judea, *Târgu Mureş. Cumpăna lui Marte*, Tipomur, Târgu Mureş, 1991.

220. A. Gajdo, „25 de ani de la «Martie Negru»…“, *Adevărul*, 17 mar. 2015.

221. M. Voicu, *op. cit.*

222. *Adevărul*, 27 mar. 1990.

223. M. Voicu, *op. cit.*

224. Smaranda Enache, preşedinta Fundaţiei Pro Europa, în M. Voicu, *op. cit.*

225. M. Cosmeanu, *op. cit.*

226. Novák şi László, *op. cit.*, pp. 179–181.

227. Digi 24, *op. cit.*

228. M. Battiata, „A Clush of Cultures…“, *The Washington Post*, 28 mar. 1990; Gyula Horn, *Cölöpök*, Kossuth Kiadó, Budapesta, 2010.

229. *European Yearbook of Minority Issues*, nr. 2, 2001, European Centre for Minority Issues.

230. Fundaţia Bernády, *op. cit*.

231. *Ibidem*, https:// www.youtube.com/ watch?v=ozsDXj1oC8c, min. 2.40.

232. Fundaţia Bernády, *op. cit.* https://www.youtube.com/watch?v =ozsDXj1oC8c, min.2.40.

233. M. Voicu, *op. cit.*

234. M. Cosmeanu, *op. cit.*

235. „Exces de putere“, Antena 1, 12 aug. 2016.

236. M. Voicu, *op. cit.*

237. Susanne Gelhardt nu a răspuns solicitării de a preciza motivele şi contextul în care a livrat informaţia ca atare.

238. Decretul nr. 33, CFSN, publicat în MO nr. 8/31.12.1989.

239. M. Hodor, „9 zile lipsă: ce a făcut Securitatea…“, *Revista 22*, 10 oct. 2017.

240. C.S. Novák, *op. cit.*, p. 251.

241. *Ibidem*, p. 260.

242. *Ibidem*, p. 259.

243. E. Kincses, *op. cit.*

244. Digi 24, *op. cit.*

245. M. Voicu, *op. cit.*

246. Fundaţia Bernády, *op. cit.*, https:// www.youtube. com/watch?v= l118WMGg2tc, min. 7.17.

247. Decretul nr. 111 din 8 feb. 1990.

248. M. Voicu, *op. cit.*

249. Nomenclatura a fost estimată la circa 10 000 de membri de Paul Gafton, *Ceausescu's strained relationship with the Nomenklatura*, *apud* Peter Siani-Davies, „Revoluţia în societăţile comuniste şi postcomuniste“, în Bogdan Murgescu (coord.), *Revoluţia română din decembrie 1989. Istorie şi memorie*, Polirom, Iaşi, 2007.

Partea a II-a
ÎN LABIRINTUL MINCIUNILOR

„O minciună spusă destul de des devine adevăr.“

VLADIMIR I. LENIN

„O minciună spusă o dată rămâne o minciună, dar o minciună repetată de o mie de ori devine adevăr.“

JOSEPH GOEBBELS

„Cu cât societatea se îndepărtează mai mult de adevăr, cu atât îi urăşte mai mult pe cei care îl rostesc.“

GEORGE ORWELL

6
UNIUNEA EUROPEANĂ: „UN PROIECT SATANIST“

Imigraţia va duce la dispariţia Europei şi la crearea unui califat islamic.[250] Suedia este în pragul războiului[251], Cehia se islamizează rapid, cu acordul tacit al statului,[252] femeile sunt violate în plină stradă în Germania şi Belgia[253], bande de musulmani îi atacă pe europeni şi dau foc bisericilor[254], fetele sunt mutilate genital[255], iar statele europene legalizează căsătoriile cu minore.[256] În tot acest timp, bărbaţii europeni, efeminaţi şi timizi, asistă pasivi.[257] Migraţia este planificată şi finanţată de Soros şi CIA.[258]

Gayropa

Valorile europene înseamnă de fapt homosexualitate şi pedofilie. Copiii sunt luaţi cu forţa de lângă familiile lor şi adoptaţi de cuplurile de homosexuali.[259] Unele partide din statele membre UE vor să legalizeze pedofilia.[260] Pentru că se opune acestor proiecte sataniste, Ortodoxia este principalul inamic al Vestului.[261]

În 17 martie 2015, Vybor.md publică un articol cu titlul „Iadul european: violarea în masă a sugarilor în familiile norvegiene“[262]. Postarea îi aparţinea politicianului prorus Oleg Topolniţki. Vybor.md este site-ul formaţiunii pe care o conduce – Partidul Ruso-Slavon din Moldova, care pledează pentru denunţarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, federalizarea Republicii Moldova şi acordarea statutului de limbă oficială limbii ruse.

Topolniţki prelua o știre de pe site-urile ruseşti Russkaia vesna, Newsland.com şi Dal.by.[263] Toate materiale sunt aproape identice şi relatează că Norvegia a recunoscut oficial existenţa „infantofililor“:

-În Danemarca, Norvegia, Suedia, „infantofili“ se numesc acei pedofili care preferă „distracţia“ cu bebeluşi. Postul public norvegian NRK a anunţat că, potrivit serviciului de investigare a crimelor, Kripos, în Norvegia „a înflorit infantofilia“. Considerat un subiect tabu până acum,

această tradiţie sălbatică scandinavă de a viola copii cu vârstă de până la 2 ani şi jumătate nu mai poate fi ascunsă de mass-media norvegiene.“[264]

Este citat NRK, care ar fi relatat că în 2 martie ar fi început în oraşul Drammen procesul unui bărbat de 32 de ani arestat pentru că şi-ar fi violat propriul fiu şi fiica partenerului său, care avea mai puţin de o lună. Alţi patru adulţi ar fi fost condamnaţi în acelaşi proces pentru fapte similare. Site-urile conchid că „numărul participanţilor la asemenea orgii este mult mai mare“ şi că „mulţi copii din Norvegia sunt violaţi în familii“, iar poliţia „nu acordă atenţie acestor «distracţii norvegiene»“.

NRK relatase, într-adevăr, că există un „dosar Dammen“, în care sunt învinuiţi cinci adulţi pentru abuzarea unui bebeluş, printre ei fiind şi părinţii acestuia. Publicul norvegian a fost şocat şi dezgustat. Investigaţiile psihiatrice au dus la concluzia că patru dintre cei cinci acuzaţi sunt pedofili şi au tulburări de personalitate.[265]

Dar postul public de televiziune norvegian nu relata că în Norvegia ar fi „înflorit“ fenomenul „infantofiliei“ şi nici nu pomenea de tradiţia de a face schimb de fii şi nepoţi pentru astfel de „distracţii“. A fost oare doar un caz obişnuit de *fake news* prin distorsiune şi amplificare a unui caz real şi includerea sa în naraţiunea oficială rusă privind „perversitatea“ Occidentului?

După discursul lui Putin de la Clubul Valdai, din 2013, Rusia s-a angajat într-o adevărată campanie de „salvare“ a valorilor tradiţionale pravoslavnice de Occidentul „pervertit“. Au fost adoptate legi anti-LGBT care decriminalizau violenţa domestică şi sancţionau prozelitismul – altul decât cel al Bisericii Ortodoxe Ruse. Ştirile privind „iadul european al violului în masă al sugarilor“ trebuiau să atenueze ştirile interne privind creşterea de şapte ori a numărului de abuzuri sexuale comise asupra copiilor ruşi în perioada 2009–2013.

La o lună după campania privind „infantofilii norvegieni“, *Izvestia* relata că două deputate din Duma de Stat depuneau un proiect de lege prin care urmăreau „întărirea protecţiei copiilor împotriva abuzurilor sexuale“. Una din ele era Elena Mizulina, şefa Comisiei Dumei pentru Familie, Femei şi Copii, care arăta că acest tip de infracţiuni erau încadrate în Codul penal rus (art. 78 şi 83) ca fiind „de gravitate mică sau moderată“, termenul de

prescripţie fiind de doar doi ani, prevăzându-se şi posibilitatea înlăturării răspunderii penale.[266]

Jurnaliştii ruşi au aflat că peste 2 200 de persoane fuseseră absolvite de pedeapsă, conform articolelor 131–135 din Codul penal. În plus, potrivit statisticilor citate de *Izvestia*, pedofilii condamnaţi recidivau în 98% din cazuri. *Izvestia* cita datele Ministerului rus al Afacerilor Interne, care arătau că numărul copiilor abuzaţi sexual crescuse în Rusia de şapte ori, de la 531 de cazuri în 2009 la 3 998 de cazuri în 2013.

Mizulina, văzută de presă ca o ultraconservatoare, a propus în 2017 şi decriminalizarea violenţei domestice, legea fiind considerată o parte importantă a agendei sociale conservatoare a lui Putin.[267] (Senatul României a adoptat tacit o lege similară în aprilie 2018.) Înainte de votul din parlament (proiectul de lege a fost adoptat cu doar două voturi împotrivă), Mizulina arăta de la tribuna Dumei că în familia tradiţională rusă relaţia părinte–copii „se clădeşte pe autoritatea puterii părintelui“. „Legea ar trebui să sprijine această tradiţie“, conchidea ea.[268] Nici un deputat nu a remarcat contradicţia dintre legea privind decriminalizarea violenţei domestice şi cea privind întărirea protecţiei copiilor împotriva abuzurilor.

Tot Mizulina propusese legea care interzicea „propaganda“ gay, lege adoptată în unanimitate de Duma de Stat (436 de voturi) în iunie 2013, în doar câteva minute. Legea permitea condamnări de până la trei ani de închisoare pentru „ofense aduse sentimentelor religioase“, iniţiativă lansată în urma procesului membrelor formaţiei punk Pussy Riot.

În ultimii ani, ca urmare a discursului public împotriva LGBT, au fost documentate încălcări ale drepturilor omului pentru cei care s-au declarat homosexuali: concedieri din învăţământ, refuzul personalului medical de a le acorda asistenţă, creşterea numărului agresiunilor fizice împotriva lor.[269] „Îi dispreţuiesc sincer pe deputaţii din Dumă, pe toţi, inclusiv aşa-numita opoziţie. Aţi adus fascismul în ţara mea!“ avea să scrie Elena Kosicenko, jurnalistă la ziarul independent *Novaia Gazeta*.[270]

Demonizarea Europei prin *fake news* avea să continue, atât pentru publicul intern, cât şi pentru cel occidental. Rusia 24 difuza o ştire al cărei titlu era Europa devine focarul hepatitei A[271]. Reporterul relatează că „turiştilor ruşi li se recomandă să se vaccineze împotriva hepatitei A, din

cauza homosexualilor“, făcându-se trimitere la un comunicat al Rospotrebnadzor (Serviciul federal pentru protecţia drepturilor consumatorilor şi bunăstării populaţiei), în care se arată că în Europa incidenţa hepatitei A a crescut semnificativ, iar majoritatea îmbolnăvirilor sunt în rândul homosexualilor. „Dacă e să judecăm după cifre, cu cât mai tolerantă este ţara faţă de homosexuali, cu atât mai multe cazuri de îmbolnăviri are“, spune reporterul. Se arată că hepatita A este mai răspândită în Spania, ţară în care a fost organizat în acest an Festivalul mondial al comunităţii LGBT, dar şi în statele europene care tolerează relaţiile sexuale dintre persoanele de acelaşi sex: „Au fost lovite şi state precum Marea Britanie, Franţa, Italia, Portugalia“. Pentru a demonstra afirmaţia, se prezintă două hărţi: una cu incidenţa hepatitei A în Europa şi alta cu nivelul toleranţei faţă de comunitatea LGBT, concluzia fiind că „datele din ambele hărţi coincid în mare măsură“. Reportajul se încheie cu exclamaţia: „Cine şi-ar fi putut imagina că Europa civilizată va deveni subit focarul unei infecţii medievale?!“[272]

Datele oficiale prezentate de Centrul European de Prevenire şi Control al Bolilor[273] (ECDC) arată, într-adevăr, că, din cele 1 173 de cazuri depistate în 15 state europene în perioada iunie 2016–iunie 2017, cele mai multe au fost depistate în rândul bărbaţilor adulţi care au relaţii sexuale cu alţi bărbaţi. Ceea ce nu spun însă reporterii Canal 1 este că incidenţa hepatitei A se află în marja obişnuită în cele 15 ţări europene prezentate în studiu şi că în Rusia, care are o populaţie de 2,7 ori mai mică, s-au înregistrat de 5,5 ori mai multe cazuri de hepatită A. Incidenţa în cele 15 state este de 0,3 cazuri la 100 de mii de persoane, în timp ce în Rusia este de 4,39 cazuri la 100 de mii de persoane.[274] Avertismentul Rospotrebnadzor (acelaşi organism care descoperă periodic că vinurile moldoveneşti şi georgiene sau lactatele lituaniene nu mai îndeplinesc standardele de calitate) a fost mediatizat intens în Rusia, inclusiv de ziare care demontaseră falsuri ale propagandei de la Kremlin, cum ar fi *Novaia Gazeta*[275].

Patriarhul Chiril a descris drepturile omului ca fiind „o erezie globală“[276], arătând că mulţi creştini consideră în mod greşit că drepturile omului „sunt mai importante decât cuvântul lui Dumnezeu“.[277] Dughin, considerat a fi ideologul Kremlinului, foloseşte termenii de „transuman“ şi „postuman“

pentru a descrie viziunea sa asupra dezvoltării civilizaţiei europene. Pentru el, liberalismul va duce la dispariţia identităţilor colective, de la state şi naţiuni la gen şi omenire. Odată ce genul a fost anulat, omenirea va avea un curs similar: „Dacă nu folosim frânele măcar un pic, vom atinge rapid sfârşitul amar când vom boteza o himeră, un bio-robot, cyborg sau vom căsători un om cu o muscă.“[278] Oligarhul Vladimir Iakunin, fost ofiţer KGB, preşedinte al Forumului Dialogul Civilizaţiilor, afirmă că promovarea relaţiilor sexuale netradiţionale este „parte a procesului de transformare a comunităţii omeneşti într-o turmă ascultătoare, pentru a fi condusă de noua elită financiară globală, o clasă de «oligarhi globali».“[279]

În presa rusă, căsătoriile între persoane de acelaşi sex sunt menţionate adeseori alături de zoofilie, necrofilie sau pedofilie, toate fiind invocate pentru a ilustra declinul în curs al civilizaţiei omeneşti.[280] Civilizaţia europeană este „condamnată de propria-i înfrângere geopolitică“ suferită în faţa principalului rival – civilizaţia islamică, în principal în sens demografic.[281] Într-un viitor nu foarte îndepărtat, se spune, majoritatea populaţiei din ţările UE va fi musulmană.

Parte a teoriei conspiraţiei promovate de Kremlin este şi ideea că lobby-ul pedofililor (*blue lobby*) stăpâneşte coridoarele puterii în UE. În presa rusă apar termeni ca „plaga albastră“, „fascism gay“[282] sau „totalitarismul gay“.[283]

Publicaţia georgiană *Tbilisi/24* relata că în 2011, în Germania, 38 500 de copii fuseseră smulşi din familiile lor şi daţi în grija unor familii de homosexuali. Mai mult, în ultimii 20 de ani, zeci de mii de familii fuseseră lipsite de copiii lor, aceştia fiind plasaţi în instituţii pentru protecţia copilului, adevărate lagăre de concentrare.[284]

În romanul S.N.U.F.F., publicat în 2011, Victor Pelevin foloseşte acronimul GULAG pentru a reprezenta orientările sexuale nontradiţionale dintr-o ţară imaginară numită Bizanţ, care impune acest stil de viaţă decadent tuturor, lume care poate fi uşor recunoscută ca fiind Europa. GULAG devine astfel o etichetă pentru Europa, nu pentru Rusia.[285]

În naraţiunea oficială rusă, Europa nu este doar pervertită de lobby-ul gay, ci îşi pierde şi rădăcinile creştine. Pentru Putin era vorba despre „distrugerea valorilor tradiţionale“, implementată în baza unor „idei

speculative, împotriva voinţei majorităţii“[286]. În martie 2013, ministrul rus de externe Lavrov critica UE pentru promovarea valorilor occidentale prin apărarea comunităţii LGBT, considerând că se încearcă impunerea acestora Rusiei.[287] 42% din ruşi credeau că orientările sexuale nontradiţionale trebuie să fie pedepsite prin lege.[288]

Problema a fost abordată chiar şi în Consiliul de Securitate al Federaţiei. În aprilie 2013, secretarul consiliului, Nikolai Patruşev, propunea acordarea unei atenţii speciale „întăririi securităţii naţionale în sfera spiritualităţii şi a moralei“, adăugând că problema căsătoriilor homosexuale figurează printre ameninţările importante la adresa securităţii naţionale.[289]

Preşedintele Comisiei pentru Afaceri Externe din Dumă, Alexei Puşkov, scria pe Twitter în 2013 că „Eliberarea [din puşcărie a Iuliei] Timoşenko va fi urmată de cereri ale UE ca Ucraina să îşi manifeste interesul pentru cultura gay; în loc de parade ale victoriei, Kievul va ţine parade gay“[290].

De fapt, naraţiunea Kremlinului serveşte ca alibi pentru limitarea libertăţilor civile şi a drepturilor omului, pe care Kremlinul le descrie ca fiind doar propaganda Gayropei. Opoziţia politică devine astfel vinovată nu doar pentru trădarea poporului rus, ci şi pentru pervertirea sa morală. Tactica nu este nouă. În epoca McCarthy, peste 5 000 de funcţionari americani au fost concediaţi din cauza orientării lor sexuale, inclusiv din Departamentul de Stat, homosexualitatea fiind asociată oficial cu comunismul, o ameninţare la adresa securităţii naţionale.[291]

Kremlinul nu acceptă opoziţia în promovarea agendei de „apărător al valorilor tradiţionale“. Mizulina îi acuză pe cei care nu îi împărtăşesc vederile că sunt cumpăraţi de „lobby-ul pedofililor“[292] şi cere ca fraza „homosexualii sunt şi ei oameni“ să fie recunoscută a fi potenţial extremistă.[293]

Acuzaţia de a fi în slujba unui „lobby gay“ a devenit o armă politică puternică împotriva opoziţiei din Rusia, dar şi din statele foste sovietice.[294] Acuzaţiile de acest gen susţinute de Igor Dodon la adresa Maiei Sandu în campania prezidenţială din 2016 din Republica Moldova trebuie incluse în tiparul naraţiunii *fake* generate de Moscova.

În alegerile pentru primăria Moscovei din toamna anului 2013, Alexei Navalnîi a fost acuzat că este sprijinit şi că depinde de activişti gay[295], fiind

etichetat drept „candidat LGBT“.[296] Ancora de credibilitate a fost un sondaj publicat pe portalul Gay.ru, care arăta că 70% din comunitatea LGBT îl sprijină în alegeri. Atacurile funcţionau în dublu sens: întrucât homosexualii îl susţineau pe Navalnîi, heterosexualii care urmau să-l voteze aveau deci un „comportament sexual deviant“.

Cuvântul *gei* (din engleză, *gay*) a intrat în vocabularul rus la începutul anilor 1990 şi este folosit împreună cu *goluboi*, pentru a face referire la homosexuali. *Goluboi* mai înseamnă şi albastru, de aceea expresia *Europa albastră* sau *lobby-ul albastru* face trimitere la gay. Termenul *Gayropa* a devenit un mijloc de a defini locul Rusiei în lume, în opoziţie cu cei din jurul său, un factor important în discursurile politice şi naraţiunile subterane sau supraterane, legitimând astfel puterea Kremlinului.

Atunci când agresiunile împotriva homosexualilor din Cecenia au fost relatate în presa internaţională, autorităţile mai întâi le-au negat, apoi au contraatacat. Liderul cecen, Ramzan Kadîrov, declara că „europenii nu au nici cultură nici morală“ şi că „aclamă tot ceea ce este subuman“. „Personal, nu aş vrea niciodată să fiu european“[297], scria el.

Un proiect de lege propus în 2016 de deputatul Ivan Nikitciuk prevedea interzicerea oricăror expuneri ale unei relaţii „nontradiţionale“ în public, cum ar fi, de exemplu, ca două persoane de acelaşi sex să se ţină de mână în public. Proiectul a fost în cele din urmă retras.[298]

Organizaţiile internaţionale au descris situaţia din Rusia ca fiind climatul cel mai defavorabil drepturilor omului din epoca postsovietică. Legea „propagandei gay“ a fost condamnată la nivel internaţional, unele organizaţii cerând boicotarea Jocurilor Olimpice de Iarnă de la Soci, din 2014. Iar sentinţa pronunţată împotriva fetelor din trupa punk Pussy Riot a fost semnalul lansării acestei agende ultraconservatoare.

Directorul Institutului pentru Cercetări Politice din Moscova, Serghei Markov, afirma că „deviaţii precum homosexualitatea sunt considerate normă“ în Europa. „Rusia alege un alt drum, se vede pe ea însăşi ca o aripă conservatoare a Europei şi prin urmare caută un drum pentru a depăşi criza identitară“[299], spunea Markov. Discursul nu este nou. Dostoievski vorbea despre două Europe şi vedea Rusia ca pe succesoarea Europei autentice.

Conceptul de Gayropa funcţionează ca o piatră de hotar între Rusia şi Europa, contribuind la definirea unei noi idei naţionale, a „ideii ruse“. După căutările existenţialiste care au urmat distrugerii URSS şi crizei identităţii colective, Rusia pare a fi într-o misiune mondială pentru salvarea umanităţii de degenerarea care o ameninţă în pragul revoluţiei gay, arătau Oleg şi Tatiana Riabov. Uniunea Europeană devine subiectul acestui tip de naraţiuni şi în România: „Franţa legalizează pedofilia – 13 ani ar putea deveni vârsta minimă pentru consimţământul sexual“[300]; „Olanda se pregăteşte să legalizeze pedofilia?“[301].

Ruşii obişnuiţi se regăsesc în această nouă naraţiune, pe care o rezumă prin „Heterosexuali din toate ţările, uniţi-vă!“[302]. Ei văd în Putin conducătorul care apără valorile tradiţionale.[303] Prin emascularea celorlalţi, are loc remasculinizarea Rusiei. Nu întâmplător, *Ursul rus* este promovat din ce în ce mai mult ca simbol naţional şi nu întâmplător Putin se prezintă ca mascul alfa: se luptă cu tigrii siberieni şi face baie la copcă (având crucea ortodoxă la gât), atunci când nu pilotează MIG-uri şi nu se scufundă cu submarinul.

Aceeaşi Mizulina avea să introducă în dezbaterile Dumei şi un proiect de lege privind interzicerea avortului. Deşi patriarhul Chiril a lansat o petiţie cerând ruşilor să militeze împreună pentru interzicerea întreruperilor de sarcină în Rusia, ţară care are cea mai mare rată a avorturilor din lume[304], peste 70% din ruşi vor ca lucrurile să rămână aşa cum sunt.[305]

Pentru Kremlin, criminalizarea violenţei domestice face parte din agenda UE, amestecul pervers al Occidentului în societatea tradiţională. Biserica rusă afirma în 2016 că una dintre cele mai mari ameninţări la adresa familiei este „încercarea de a introduce în Rusia o lege a aşa-zisei preveniri a violenţei domestice“.[306] Mizulina declara că o astfel de lege ar submina protejarea unităţii familiei. Realitatea însă este stupefiantă: una din trei femei este abuzată fizic de partener şi 40% din totalul actelor de violenţă fizică sau crime au loc la domiciliu. Peste 14 000 de femei sunt ucise anual de soţii sau partenerii lor în Federaţia Rusă.[307]

Legătura tot mai strânsă între Putin şi Biserica Ortodoxă Rusă, antrenarea Patriarhiei Ruse în desfăşurarea acestor naraţiuni prin dezinformare şi propagandă au stârnit critici şi îngrijorări.[308] Acesta a fost motivul care a stat

la baza protestului punk al celor de la Pussy Riot în 2012, când au interpretat o „rugăciune punk“ anti-Putin în Catedrala Hristos Mântuitorul din Moscova.

Tentative similare de legiferare au avut loc în toate statele foste sovietice. În Republica Moldova, acestea au fost susţinute puternic de comunişti, socialişti, Mitropolia Moldovei şi presa pro-Kremlin, proiectul de lege privind „propaganda gay“ fiind însă retras înainte de semnarea Acordului de Asociere cu UE.[309] Puşkov comenta atunci pentru un ziar rus că una dintre condiţiile semnării Acordului de Asociere cu Republica Moldova a fost „organizarea de parade gay“.[310]

În România, Frăţia Ortodoxă a protestat în ianuarie 2018 în faţa Muzeului Ţăranului Român împotriva „propagandei homosexuale care se face în acest simbol naţional al neamului românesc“ prin proiecţia filmului românesc *Soldaţii*, în care actorii principali interpretau un cuplu de homosexuali. O săptămână mai înainte, în aceeaşi sală de cinema, un grup de protestatari a întrerupt proiecţia filmului francez *120 de bătăi pe minut*, care avea ca subiect o poveste de iubire gay. Protestatarii au urcat pe scenă în timpul proiecţiei cu icoane în mâini, cântând imnuri bisericeşti şi imnul României şi strigând sloganuri împotriva miliardarului american George Soros.

Încă de la început, Kremlinul a folosit pentru protestele din Maidan termenul *Gayromaidan*, omonimie (termenul folosit de ucraineni era *Euromaidan*) care trimitea spre aceeaşi naraţiune: Ucraina se îndreaptă mai degrabă spre îmbrăţişarea valorilor pervertite ale Vestului, precum homosexualitatea, decât spre democraţie, pluralism şi prosperitate. Naraţiunea oficială a Kremlinului, exprimată de Putin la Clubul Valdai în 2013, era că prin politicile implementate, Occidentul punea pe acelaşi plan credinţa în Satana cu credinţa în Dumnezeu.

Un articol din *Komsomolskaia Pravda* relata vizita ministrului afacerilor externe german în Maidan sub titlul: „Benzină gay peste focul din Maidan: naţionaliştii, antisemiţii, neonaziştii şi homosexualii cheamă Ucraina să se alăture Europei“[311]. Presa rusă arăta că în eventualitatea unei victorii a opoziţiei, căsătoriile între persoane de acelaşi sex vor fi legalizate în

Ucraina şi că se aşteaptă ca ţara să fie subiectul tuturor „deliciilor Gayropei“ în viitor.

După *Revoluţia portocalie*, emascularea Kievului a fost una dintre naraţiunile-cheie ale Kremlinului. Aspiraţia Ucrainei de a semna Acordul de Asociere şi de a deveni membră a UE era rezultatul *lobby-ului albastru* al Gayropei, ceea ce o transforma în trădătoare a frăţiei slave şi a trecutului istoric comun. De vină era devianţa sexuală, susţinea presa pro-Kremlin, dovada fiind o fotografie a fraţilor Kliciko, campioni mondiali ucraineni la box (Vitali fiind şi primar al Kievului), publicată în 2004 într-o revistă gay.

De altfel, acesta era şi mesajul opoziţiei ucrainene, cea care organizase aşa-numitul *Antimaidan* în 14 decembrie 2013. Prim-ministrul Nikolai Azarov spunea atunci: „Liderii opoziţiei vă spun poveşti că vom semna un Acord de Asociere cu UE şi că vom călători în Europa fără vize, de mâine. Trebuie însă să îndeplinim o serie de condiţii: să legalizăm căsătoriile homosexuale şi trebuie să adoptăm legea privind drepturile minorităţilor sexuale.“ Discursul lui Azarov a fost publicat şi comentat pe larg în presa de limbă rusă şi ucraineană. Chiar dacă şeful Delegaţiei UE în Ucraina, Jan Tombinski, a dat un comunicat în care arăta că toate acestea sunt falsuri, nu s-a bucurat de aceeaşi atenţie din partea presei proruse, care a exploatat copios declaraţia, amplificând-o.[312]

Rusia vrea să fie văzută ca „unică apărătoare a valorilor tradiţionale“. Ştirile *fake* şi dezinformarea care au susţinut această naraţiune au fost difuzate şi în Rusia şi în UE, folosind metalimbajul radical, apocaliptic, al cărui profet a fost chiar Putin, în 2013. Preşedintele rus pozează de acum în Sfântul Gheorghe ucigând balaurul. Retorica Moscovei privind războiul civilizaţiei ruse pure cu civilizaţia occidentală pervertită poziţionează Kremlinul în rolul de gardian al valorilor conservatoare religioase.

Retorica nu este nouă, observa Melissa Hooper.[313] Un conflict similar a fost promovat de liderii de dreapta creştini în Vest, inclusiv în SUA, de zeci de ani. Aceştia au militat pentru dreptul statului şi al Bisericii de a interveni în chestiuni precum drepturile LGBT, egalitatea de gen, avortul, violenţa domestică etc.

Ruşii au folosit copios expertiza fundamentaliştilor americani în dezvoltarea propriei legislaţii şi ideologii, întâlnirile dintre cele două

„congregaţii“ fiind documentate de jurnaliştii americani.[314] Acesta este şi motivul pentru care Trump şi Putin au același tip de mesaj şi dezvoltă aceleaşi naraţiuni *fake*.

După ce Putin a anexat Crimeea, paleoconservatorul Pat Buchanan întreba, voit retoric: „În noul Război Rece ideologic, de partea cui este acum Dumnezeu?“ El deplângea „capitularea Vestului în faţa revoluţiei sexuale, divorţului rapid, promiscuităţii tot mai răspândite, pornografiei, homosexualităţii, feminismului, avortului, căsătoriilor între parteneri de acelaşi sex, eutanasiei, sinuciderii asistate, înlocuirii valorilor creştine cu valorile Holywoodului“. Omenirea era însă salvată, căci Moscova devenise „Oraşul lui Dumnezeu“.[315]

Trump nu a apărut din neant – Buchanan livra mesaje similare cu 20 de ani înainte. El este cel care îi scria discursurile lui Nixon şi care candidase de câteva ori la preşedinţia americană – un purtător al stindardului paleoconservatorismului, mişcare care îl revendică acum şi pe Trump. Acesta fusese suspectat de republicani înainte de alegerile primare că nu ar fi un conservator veritabil, idee exprimată chiar de George W. Bush.[316] După victorie însă, Trump devenise un nou convertit, care deşi este lipsit de orice fineţe ideologică, va crea „un partid nou, robust“.[317]

Apropierea între ideologia paleoconservatorilor americani şi neoimperialismul lui Putin este izbitoare: antiimigraţie, antimulticulturalism, izolaţionism, antidiscriminare pozitivă, limitarea comerţului liber, a asistenţei financiare internaţionale, a drepturilor LGBT.

Înainte de anexarea Crimeii, Moscova era văzută ca un importator net de fundamentalism creştin din SUA. Astăzi, situaţia s-a schimbat. După adoptarea legislaţiei anti-LGBT în Rusia, un proiect similar de lege a fost propus în Tennesse. Americanii au fost seduşi de ideile mesianice ale ruşilor, cum ar fi cele ale profesorilor de sociologie de la Universitatea Lomonosov, Anatoli Antonov şi Victor Medkov. Studiind declinul demografic al Rusiei, aceştia au prevăzut o „iarnă demografică“, arătând că legislaţia progresistă a drepturilor omului, de la dreptul la avort până la drepturile minorităţilor sexuale, vor grăbi „sfârşitul civilizaţiei“.[318] Iar experienţa americană în domeniu le-a fost utilă ruşilor în dezvoltarea

legislaţiei de acest gen.[319] „Copilul rus trebuie înţeles în primul rând ca rus şi apoi drept copil“, susţinea Dughin.[320]

Paleoconservatorii americani îl laudă pe liderul de la Kremlin, cleptocraţia girată de acesta fiind un rău minor: „În războiul cultural care se duce pentru viitorul omenirii, Putin înfige steagul Rusiei ferm pe tărâmul creştinismului tradiţional.“[321] Definită de Karen Dawisha ca „naţionalizarea riscului şi privatizarea recompensei“[322], cleptocraţia pare a nu-i deranja nici pe ruşi, care îşi văd acum ţara ca pe o „citadelă, o fortăreaţă şi un far pentru conservatorii europeni“, singura care poate salva lumea de „inchiziţia albastră“[323]. Iar Moscova îşi îndeplineşte această „vocaţie“ finanţând sau susţinând partidele de extremă dreapta, cum ar fi Frontul Naţional şi AfD[324], susţinând prin dezinformare şi propagandă grupări neonaziste[325] şi mişcările secesioniste din Catalunia, Scoţia şi California.[326]

Fostul vicepreşedinte american Joe Biden descrie sistemul construit de Moscova ca fiind piramidal, în vârful lui aflându-se Putin şi *siloviki*, ofiţerii de rang înalt din serviciile de informaţii. Cleptocraţia este protejată de competitori sau de un fisc prea zelos, oferind în schimb Kremlinului recompense financiare sau servicii „patriotice“ (cum este cazul „Fermei de troli“ de la Sankt-Petersburg, după cum vom vedea mai departe). Câteodată câştigă şi statul din această schemă. „Moscova poate să ceară oamenilor de afaceri şi companiilor (sau să îi constrângă) să sprijine finanţarea unor procese politice de subversiune în altă parte – făcând contribuţii către o organizaţie anti-NATO în Suedia, de exemplu, sau înfiinţând grupuri anti-fracking în Bulgaria şi România care să lupte împotriva unor evoluţii care ar ameninţa poziţia dominantă a Rusiei pe piaţa est-europeană a gazului.“[327]

Apărarea valorilor tradiţionale este un bun pretext pentru Kremlin, aşa cum lupta împotriva statului paralel şi a lui George Soros este un bun pretext pentru Recep Tayyip Erdoğan, Liviu Dragnea sau Viktor Orbán.

Vechile hărţi sunt luate de pe rafturi

Spargerea teritoriilor naţionale în diverse enclave, republici şi regiuni autonome este una dintre specialităţile sovietice. Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria, Donbasul au fost transformate în adevărate bombe cu ceas,

fiind amorsate după destrămarea URSS pentru a deveni „conflicte îngheţate“. Sunt ceea ce Benedict Anderson numea „comunităţi imaginate“, mai degrabă decât state-naţiune.[328]

După secesiunea provinciei Kosovo, pe care nu a putut-o împiedica în Consiliul de Securitate al ONU, Rusia – aliat şi protector tradiţional al Serbiei – a revenit la discursul bolşevic privind „autodeterminarea“. Din motive politice care ţin de prevenirea unor secesiuni similare, România, Spania, Slovacia şi Grecia sunt singurele state membre ale UE care nu au recunoscut independenţa Kosovo, recunoscând însă documentele oficiale emise de Priştina. (Independenţa statului Kosovo era recunoscută la sfârşitul anului 2017 de 114 ţări.) După anexarea Crimeii, Rusia vorbeşte acum despre „precedentul Kosovo“ – „Dacă aţi acceptat autodeterminarea Kosovo, acceptaţi şi autodeterminarea Crimeii şi Cataluniei“, pare a spune Moscova.

Dezintegrarea Uniunii Europene şi a Ucrainei sunt prinse în aceeaşi naraţiune *fake*. Pentru Kremlin, Ucraina este un stat artificial care se va sparge în bucăţi monoetnice. Crimeea a fost abia începutul – vor urma şi alte regiuni care vor căuta autonomia sau vor fi anexate de statele vecine. Transcarpatia, de exemplu, regiune a Ucrainei aflată la nord de Tisa, a devenit o ţintă pentru propaganda rusă după anexarea Crimeii. În martie 2015, publicaţiile ucrainene relatau că organizaţii ale rutenilor din Transcarpatia (un mic grup etnic răspândit în Ucraina, Slovacia, România şi Polonia) au ţinut un congres la care au cerut „recunoaşterea identităţii naţionale şi autonomiei pământului lor“. Era *fake news*. S-a aflat mai târziu că fusese un congres inventat de TASS, agenţia rusă de ştiri. TASS îl cita pe Petro Geţko, care se autointitula „prim-ministru al rusinilor din Subcarpaţi“, deşi acesta nu mai fusese văzut prin Transcarpatia de câţiva ani.[329]

Cazul Cataluniei a fost inserat în această naraţiune a „autodeterminării“, a unei Uniuni Europene care se dezintegrează. „Proclamarea independenţei Cataluniei şi conflictul din estul Ucrainei sunt parte a unui plan al marilor puteri de a pregăti terenul pentru război în Europa“, scria Politexpert[330]; „Europenii au inventat teoria separatismului global. Ce se întâmplă acum în Catalunia nu este o excepţie, acelaşi lucru se întâmplă în Italia şi în Belgia“, se afirma la Canal 1[331]; „Belgia este un stat artificial şi disoluţia sa ar putea

fi semnul cel mai clar că elita conducătoare a UE intenţionează să distrugă blocul european prin fragmentare“, scria Global Research.[332]

Grupul operativ pentru comunicarea strategică în Est al UE (East StratCom), care a publicat aceste cazuri în Disinformation Review, observa o creştere puternică a numărului de ştiri *fake* privind referendumul pentru independenţă în rusă, spaniolă şi engleză. Informaţia a fost făcută publică de Comisia Europeană după ce ministrul spaniol de externe, Alfonso Dastis, a anunţat că hackerii ruşi au atacat serverele UE. „Este important că ştim că există anumite entităţi, publice sau private, care încearcă să interfereze în politica noastră naţională“, spunea şi ministrul apărării, Dolores de Cospedal.[333] Dastis şi de Cospedal au mai precizat că grupuri din Rusia şi Venezuela au folosit reţelele sociale pentru a propaga *fake news* privind referendumul. Cu o săptămână înainte, şeful forţelor armate NATO în Europa, generalul american Curtis Scaparrotti, cerea Rusiei să „înceteze să se mai amestece“ în alegerile europene.[334]

„Repetă Spania greşelile Ucrainei?“ se întreba un invitat la Rusia 1. Comentatorii ruşi descriau bogata Catalunie ca pe un „Donbas al Europei“, argumentând că „pentru prima oară după 1945, un război civil şi adevărate violenţe pot izbucni“. Presa rusă de stat descrie în acest context eşecul democraţiei europene, care îngăduie violenţele din Catalunia, spre deosebire de Rusia, care a gestionat în aşa fel situaţia comunităţii ruse din Crimeea, încât au fost evitate vărsările de sânge, datorită „oamenilor politicoşi“.

Mira Milosevich, analistă la Institutul Regal Elcano din Madrid, afirma că „Rusia are o agendă naţionalistă şi sprijină mişcările naţionaliste şi populiste pentru a ajuta la divizarea Europei“.[335] Studiul pe care îl publicase documenta conexiuni între implicarea ruşilor în campania Brexit şi campania *fake news* asociată referendumului catalan. Era remarcată mobilizarea masivă pe reţelele sociale, inclusiv a unor grupuri precum Anonymus (@YourAnonNews), care are 1,7 milioane de urmăritori, dar şi a lui Julian Assange şi Edward Snowden, ale căror mesaje fuseseră amplificate de boţi pe Facebook, Twitter şi în forumurile publicaţiilor online. Assange devenise „principalul activist internaţional în criza catalană, difuzând opinii şi jumătăţi de adevăr ca şi cum ar fi fost ştiri“,

arăta *El País*, numele acestuia fiind cel mai des menţionat în repostările de pe Twitter care conţineau haştagul #Catalonia.[336]

De exemplu, cel mai repostat mesaj în care Assange cerea sprijin internaţional pentru dreptul Cataluniei la autodeterminare a fost postat la 16:46:57 UTC, fiind repostat cu o rată medie de un tweet pe secundă.[337] Conform Medium, a fost cea mai mare rată de tweeting a unui mesaj atinsă vreodată. Magadaneţ R.F. a preluat un tweet al lui Assange în care acesta compara evenimentele din Catalunia cu cele din piaţa Tiananmen din Beijing. Postarea a fost difuzată mai mult în rusă şi repostată de conturile specializate de propagandă, inclusiv cel al Noii Rusii din Ucraina. Assange a acuzat guvernul spaniol de „represiune şi cenzură“ şi că duce un „război împotriva referendumului de independenţă“. Cele mai utilizate cuvinte au fost nu numai „Catalunia“ şi „catalan“, ci şi „Franco“ sau „Franchism“, haştagul dominant fiind „referendum catalan“, cu peste 7 500% creştere.[338] Conturile au diseminat în special informaţii de pe RT şi Sputnik, reluând doar declaraţiile lui Carles Puigdemont. RT în limba spaniolă a acoperit masiv evenimentul, titlul fiind „Catalunia îşi alege destinul“.

În unele dintre sutele de articole postate de Sputnik în limba spaniolă în această perioadă, guvernul spaniol era catalogat drept „franchist“, „corupt“ şi era acuzat de „represiune“[339], sau erau invocate suferinţele catalanilor din timpul războiului civil, „un trecut marcat de război şi injustiţie“, acesta fiind un motiv puternic pentru declanşarea referendumului. Un alt articol îl cita pe liderul Partidului Naţional Bolşevic, Eduard Limonov, care anticipa că votul pentru independenţa Cataluniei va fi urmat de un val de secesiuni în Spania. Raportul publicat de *El País* sugera că website-urile Russia News Now şi New Front fac parte din „armatele digitale ale Kremlinului“, care „fac ştirile fa *fake* să devină virale pentru a exacerba o criză şi a crea divizare între SUA şi Europa“. Conform unui avertizor de integritate intervievat de *Die Zeit*, News Front era finanţat de serviciile de informaţii ruse.[340]

Analizând peste 5 milioane de mesaje postate între 29 septembrie şi 5 octombrie 2017 în reţelele sociale de diverse platforme susţinute de Kremlin, profesorul Javier Lesaca, de la Universitatea George Washington, descoperea „armate de conturi zombi perfect coordonate“[341]. Peste 30% din

conturi erau anonime, dedicate propagării conţinutului RT şi Sputnik. Doar 3% erau profiluri reale, restul fiind boţi sau conturi ale mişcării Chavista din Venezuela. Titlurile foloseau un limbaj puternic emoţional pentru a atrage cititorii, concentrându-se pe violenţele poliţiei spaniole împotriva celor care votau.

Kremlinul, prin vocea lui Dmitri Peskov, a afirmat că acuzaţiile Spaniei sunt „neîntemeiate“, „o continuare a aceleaşi isterii care se întâmplă acum în SUA şi în alte ţări“.[342]

Naraţiunile propagate de publicaţiile ruse privind dezintegrarea Uniunii Europene au fost adoptate, pe un ton surprinzător de apropiat, şi de publicaţii din Turcia. Asta nu înseamnă însă că influenţa Kremlinului este atât de mare în presa turcă, ci, mai degrabă, că regimurile autoritariste adoptă aceleaşi metanaraţiuni şi metalimbaj.

> Declaraţia de independenţă a Cataluniei nu numai că a împărţit Spania, ci a şi activat faliile etnice ale Europei. Este imposibil ca vreo forţă să mai oprească destrămarea Europei, dezintegrarea şi divizarea ţărilor, una câte una. Secolul XX al Europei s-a încheiat, ordinea stabilită după cel de-al Doilea Război Mondial s-a destrămat, calculele politice s-au resetat, hărţile vechi au fost luate de pe rafturi, se naşte o nouă istorie politică care va fi determinată de dezintegrarea etnică.[343]

Ziarul conservator turc *Yeni Şafak*, cunoscut pentru sprijinul acordat preşedintelui Erdoğan şi partidului Justiţie şi Dezvoltare (AKP), este acuzat că promovează constant un discurs al urii şi publică ştiri false. A ajuns celebru în presa internaţională când a publicat un interviu fabricat cu Noam Chomsky.[344] *Yeni Şafak* a fost principala sursă de dezinformare în timpul protestelor din Turcia din 2013. Ziarul afirma atunci că aplicaţia de telefonie mobilă Zello folosită în timpul protestelor a fost livrată de SUA, că protestatarii vor să elimine rezervele de apă ale Istanbulului pentru a submina guvernul, că au consumat alcool în moschei şi au atacat femeile care purtau hijab. În ianuarie 2016, *Yeni Şafak* publica o înregistrare video în care publicul de la Beyaz Show, Kanal D, striga sloganuri în sprijinul liderului kurd Abdullah Öcalan. Era un *fake* – banda audio originală fusese înlocuită cu înregistrarea audio a unor proteste.[345]

Chiar dacă vine din Turcia, dezinformarea privind Catalunia se încadrează perfect în naraţiunea despre disoluţia Europei. Genul acesta de articol l-ai putea citi în oricare dintre jurnalele online sau offline de extremă

dreapta europene. Revanşismul turc este însă explicit. În contextul politic actual, cu un preşedinte tot mai autoritarist, care a arestat peste 50 000 de persoane după lovitura de stat eşuată din 15 iulie 2016, a închis magistraţi, jurnalişti, activişti, politicieni kurzi, forţele de securitate turce fiind acuzate de tortură şi asasinate extrajudiciare[346], dezinformarea este îndreptată în primul rând împotriva propriului popor.

În martie 2017, Erdoğan i-a numit pe olandezi „rămăşiţe naziste şi fasciste“, după ce autorităţile olandeze le-au interzis miniştrilor săi, Mevlut Cavusoglu şi Fatma Kaya, să intre în Olanda pentru a face campanie în rândul comunităţii turce din această ţară pentru referendumul constituţional ce urma să aibă loc în aprilie. Cu câteva zile mai înainte, preşedintele turc descoperise „practici naziste“ în Germania, după ce autorităţile anulaseră evenimente similare.[347] Erdoğan l-a declarat pe ambasadorul olandez persona non-grata, a închis spaţiul aerian turc pentru zborurile diplomaţilor olandezi, după care a declarat că olandezii erau responsabili pentru masacrarea a peste 8 000 de musulmani bosniaci la Srebenica, în 1995.[348]

De fapt, autorităţile olandeze le ceruseră turcilor să nu organizeze nici un fel de mitinguri înaintea alegerilor din Olanda din 15 martie. Declaraţiile vehemente ale lui Erdoğan ar putea însemna că acesta şi-a dorit de fapt amorsarea acestei crize. Cât despre noua Constituție a Turciei, Comisia Europeană pentru Democraţie prin Drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneţia) a afirmat că este un adevărat manual de autocraţie.[349]

Nu întâmplător, odată cu apropierea dintre Putin şi Erdoğan concretizată prin înţelegerile politice şi economice, inclusiv cele privind achiziţia de rachete S-400 sol-aer ruseşti (decizie care a stârnit consternare la sediul NATO), imaginea Turciei în presa de stat rusă a devenit brusc mult mai bună, coborând în 2017 de pe locul trei în percepţia publicului rus privind cei mai mari duşmani ai Rusiei, lăsând locul Germaniei.[350]

Ce poate face o analiză semantică bulgară

În 2017, Milena Iakimova şi Dimitar Vatsov au publicat un studiu privind discursul antiliberal diseminat de media din Bulgaria în perioada 2013–2016.[351] Era pentru prima dată când se făcea o analiză semantică la o scară

atât de mare – 600 de publicaţii. Mai mult, cei doi cercetători bulgari avuseseră „norocul“ ca la un an de la declanşarea cercetării să aibă loc anexarea Crimeii, ceea ce a generat schimbări importante în comportamentul media.

Cercetarea identifica mai multe tipuri de discurs antiliberal şi autocratic, care erau „fără îndoială propagandistice şi proruseşti“. Surpriza cea mai mare a autorilor a fost când au auzit acelaşi discurs la noul preşedinte al SUA, Donald Trump: media independentă este un „duşman al poporului“, protestele civice sunt plătite, participanţii fiind „protestatari profesionişti“, „tribunalele sunt politizate“, NATO este „învechită“.

Autorii s-au întrebat dacă pot presupune că braţul lung al Moscovei livrează acelaşi tip de discurs şi lui Trump, şi în media bulgară, dar şi lui Viktor Orbán, Jarosław Kaczyński sau Marine Le Pen.

Liniile de forţă ale naraţiunilor erau comune: primatul suveranităţii naţionale, critica hegemoniei Vestului şi a „ideologiei“ drepturilor omului, antiamericanismul şi euroscepticismul, subminarea independenţei instituţiilor liberale – media, sistem judiciar, ONG-uri şi proteste civice.

Analiza semantică şi de conţinut a celor 597 de publicaţii bulgare studiate a identificat câteva naraţiuni simple: SUA/NATO sunt un hegemon global şi un păpuşar care trage sforile atât la Bruxelles, cât şi în guvernele naţionale; Europa e pe moarte deoarece cultura sa este în declin, fiind aflată sub loviturile invaziei migranţilor eliberaţi de SUA, dar şi din cauza birocraţiei europene care este lipsită de voinţă proprie; Rusia se ridică, dar este victima agresiunii occidentale, întrucât este gardianul valorilor tradiţionale, o adevărată salvatoare a Europei; elitele liberale ale Bulgariei sunt venale – mişcările civice, organizaţiile pentru drepturile omului, presa independentă, politicienii prooccidentali fiind cu toţii „agenţi străini“, marionete ale intereselor străine.

Analiza semantică a descoperit că propaganda antiliberală prorusă are un vocabular specific, un idiolect, în funcţie de obiectul naraţiunilor. De exemplu, grupul eurosceptic era reprezentat de o listă de 53 de cuvinte-cheie, cum ar fi „Gayropa“ şi „Oligarhia europeană“. Naraţiunile îndreptate împotriva societăţii civile bulgare şi a opozanţilor politici conţineau 119 cuvinte-cheie şi fraze, printre care „fascişti liberali“, „lachei ai

Occidentului“, „sugative de granturi“ sau cuvinte hibrid, cum ar fi „tolerast“ (cei care tolerează pederaştii). Înrudirea limbilor rusă şi bulgară a făcut ca împrumuturile idiolectice din rusă să fie mai simple şi mai eficiente. Unele însă le găsim şi în română.

Cifrele prezentate de cei doi autori sunt şocante: între 2013 şi 2016, numărul publicaţiilor antiamericane şi anti-NATO a crescut de 34 de ori, numărul celor care atacă independenţa media, sistemul judiciar şi pluralismul de 23 de ori, iar numărul publicaţiilor care laudă Rusia pentru „creşterea puterii spirituale şi politice“, „puterea armelor ruseşti“ etc. a crescut de până la 144 de ori!

Acest tip de analiză, desfăşurată într-o perioadă-cheie, începând înainte de anexarea Crimeii, a mai avut câteva concluzii unice până acum în spaţiul european: numărul articolelor care sprijineau naraţiunile ruseşti privind Crimeea şi Ucraina crescuse de la 56, la sfârşitul anului 2013, la 6 109 în 2016; în 2013, presa bulgară nu făcea menţiuni privind „duşmanii Rusiei“ decât în 54 de articole, chiar dacă UE şi NATO erau de mult timp în plin proces de lărgire şi atinseseră aproximativ dimensiunile actuale, ajungând în 2016 la 7 511 de articole în care se vorbea despre „duşmanii Rusiei“, „agresiune împotriva Rusiei“ şi „război împotriva Rusiei“; numărul articolelor în care armamentul şi armata Rusiei erau lăudate crescuse de la 22 în 2013 la 745 în 2016, iar al celor care lăudau Rusia, în general, crescuse de la 44 la 1 326.

Autorii conchid că tezele propagandei ruse au fost introduse în media din Bulgaria începând cu sfârşitul anului 2013 (după începutul protestelor din Euromaidan), în special din martie 2014, după anexarea Crimeii. Propaganda rusă preluase teme din dezbaterea publică occidentală, cum ar fi critica liberalismului şi a globalizării, şi le refasonase, indiferent dacă acestea veneau din stânga sau din dreapta politicii europene, într-un discurs naţional-suveranist îmbrăcat în jargonul geopoliticii. Influxul a funcţionat biunivoc – diverşi actori locali au împrumutat „pachetul de propagandă rusesc“ sau doar părţi din el şi l-au folosit pentru propriile foloase populiste, un fel de „polenizare încrucişată“ între populiştii de ambele părţi. În fond, naraţiunile populiste de succes circulă ca bancurile bune.

Iakimova şi Vatsov au mai observat că naraţiunile Kremlinului speculau o schimbare fundamentală în dinamica protestelor din Vest. Mişcări precum Occupy, Indignados sau Gezi Park nu semănau nici cu „revoluţiile de catifea“, nici cu „revoluţiile colorate“. Acestea din urmă cereau schimbarea *sistemului* politic, dar nu puneau la îndoială *rolul* statului, aşa cum e configurat de democraţiile liberale. Din 2007, odată cu izbucnirea crizei economice, mişcările de protest puneau în discuţie capacitatea statului de a regla în mod onest relaţiile sociale, acuzând politicienii că servesc interesele private ale corporaţiilor, iar elitele că ar „conspira“ împotriva interesului public.

După protestele din 2011–2012 din Rusia, temându-se de o „revoluţie colorată“, Kremlinul a inventat şi naraţiunea „sponsorului protestelor“, în persoana miliardarului american George Soros, un evreu ungur, supravieţuitor al Holocaustului, care a plecat să studieze la Londra în 1947, pe când avea 17 ani, şi apoi a emigrat în SUA. Naraţiunea privindu-l pe Soros a fost replicată rapid în România, Bulgaria, Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia, SUA şi Marea Britanie.

Dincolo, sau dincoace de Cortina de Fier?

Scena cehă şi slovacă a dezinformării este cea mai complexă din estul Europei. Cehoslovacia a fost în 1968 o miză importantă pentru propaganda Moscovei, iar Cehia şi Slovacia au moştenit această atenţie specială a Kremlinului, din inerţie şi pragmatism.

Conform unui raport al Serviciului de Informaţii din Cehia, serviciile de informaţii ruse au fost cele mai active în Cehia în 2015.[352] Surse anonime citate de contraspionajul ceh arată că la Praga există din 1969 o bază a spionajului sovietic, încă funcţională. Foştii agenţi sovietici sunt implicaţi acum în crima organizată şi îi influenţează pe politicienii de top pentru a mări dependenţa Cehiei de Rusia.[353]

În perioada 2015–2017 au fost lansate peste 40 de site-uri de ştiri false. Platformele majore de dezinformare sunt Parlamentní listy, AC24, AE News (cunoscut şi ca Aeronet), Nová Republika, První Zprávy şi Sputnik CZ, audienţa globală a acestora fiind semnificativă. Parlamentní listy, de

exemplu, are peste 800 000 de cititori lunar, populaţia Cehiei fiind de 10 milioane de cetăţeni. În Cehia sunt şi cele mai multe organizaţii de *fact-checking* şi antidezinformare, cele mai vizibile fiind Kremlin Watch Program şi Institutul de Studii de Securitate din Praga.[354]

Preşedintele ceh Miloš Zeman este unul dintre aliaţii declaraţi ai Moscovei: are un discurs anti-UE, ani-Islam, antiimigraţie, pledând pentru anularea sancţiunilor împotriva Rusiei şi recunoaşterea anexării Crimeii. („Anexarea este un fapt împlinit. Rusia poate însă plăti compensaţii Ucrainei“[355], declara Zeman.) Campania prezidenţială din ianuarie 2018 a fost plină de dezinformare, *fake news* şi acţiuni de *kompromat*. Ca şi în cazul alegerilor din Franţa, când Le Pen nu a făcut nici un secret din faptul că Frontul Naţional primeşte finanţare de la bănci apropiate Kremlinului, făcând o vizită la Moscova în plină campanie electorală, şi Zeman s-a aflat la Moscova înaintea scrutinului, existând suspiciuni că fondul de finanţare a campaniei este alimentat din surse netransparente.[356]

Naraţiunile dezvoltate împotriva contracandidatului lui Zeman, Jiří Drahoš, preşedinte al Academiei de Ştiinţe, independent politic, au fost tipice: acesta va accepta imigranţi, este sprijinit de companiile multinaţionale străine şi de elite, nu de popor, are o agendă ascunsă, va transforma statul într-o colonie etc. Zeman, în schimb, este apărătorul valorilor naţionale, apărătorul suveranităţii, se opune imigranţilor şi Bruxellesului. Zeman a câştigat cu o marjă de 3%, adică 150 000 de voturi.[357]

În Cehia, campania de dezinformare începe tot în 2013, ca şi în Bulgaria şi Ucraina. Un studiu realizat de Ivana Smoleňová, de la Institutul de Studii de Securitate din Praga, constată că primul semn a fost campania „Justiţie juvenilă“ (*Juvenilná Justícia*), care acuza „sistemul multinaţional care fură cu brutalitate şi nejustificat copiii de la familiile lor naturale şi sănătoase“[358]. Campania a început cu o înregistrare video de 32 de minute postată pe YouTube, în care erau acuzate Franţa, Germania şi ţările nordice de „cea mai brutală tiranie din istoria omenirii“, repostată pe portalul slovac Stopautogenocide.sk. În material era folosit alfabetul chirilic şi apăreau referinţe la surse ruseşti. Cazul a fost cuplat cu o petiţie antiguvernamentală, care a fost diseminată mai întâi în media alternativă,

ajungând în presa *mainstream* în mai 2013. Acesta a fost primul caz din naraţiunea privind „furtul“ copiilor de la propriile familii, declinată apoi în statele ex-sovietice, dar şi în România (cazul Bodnariu), Norvegia şi Germania.

Campania în presa tradiţională cehă a fost lansată în contrapondere la protestele masive din mai multe oraşe din Cehia împotriva preşedintelui Zeman, instalat de doar două luni, provocate de acţiunile controversate ale acestuia. Site-urile proruse au publicat apoi ştiri *fake* privind implicarea ambasadei americane de la Praga în organizarea demonstraţiilor.

Cu excepţia Sputnik News în limba cehă, activităţile de dezinformare din Cehia şi Slovacia sunt produse de surse pentru care nu a fost documentată nici o legătură directă organizaţională sau financiară cu Kremlinul. Pe lângă aceste site-uri de media alternative, reţeaua de propagandă cehă mai include oficiali, comentatori înregimentaţi şi troli.

Analiza conţinutului a patru publicaţii proruse – Zem & Vek (portal de ştiri slovac, „Mediu alternativ, fără publicitate“), Aeronet (portal de ştiri ceh, „Ştiri şi comentarii alternative despre subiectele actuale“), *Vĕdomí* (revistă tipărită cehă) şi Sputnik News – a arătat că toate dezvoltă aceleaşi naraţiuni: #SUA – vor să domine lumea şi vor să controleze fiecare naţiune în parte, sădind pretutindeni seminţele unui conflict global prin revoluţii colorate, SUA fiind responsabilă pentru terorismul global; #NATO şi UE – sunt pe cale a se dezintegra, de aceea instigă la agresiune, sunt puteri străine ale căror acţiuni contravin intereselor Cehiei şi Slovaciei; #Ucraina – este condusă de fascişti şi de discipolii lui Bandera, guvernul şi preşedintele Ucrainei sunt marionete manevrate de SUA; #Rusia – deşi nu este perfectă, este mai puţin agresivă decât Vestul, Rusia doar răspunde agresiunii Occidentului; #Viitorul – va fi plin de conflicte, însă alianţa dintre China şi Rusia ar putea pune capăt terorii americane.

Publicaţiile proruse din Cehia au câteva caracteristici comune: pretind că nu au nici o legătură cu Kremlinul, sunt antioccidentale, eurosceptice şi naţionaliste; abundă în teorii ale conspiraţiei, dezinformare, propagandă, ştiri false; folosesc un ton negativ, apocaliptic câteodată, pentru a descrie un viitor negru, al degradării morale, sociale, economice şi politice; folosesc texte şi imagini cu un puternic conţinut emoţional.

Cehia este în prima linie a războiului informaţional, iar efectele se văd în sondaje, patria lui Havel numărându-se astăzi printre cele mai sceptice state foste comuniste faţă de NATO şi UE şi printre cele mai proruse. În 2016, 38% din cehi credeau că SUA şi Marea Britanie sunt vinovate de izbucnirea conflictului în Ucraina.[359] În 2017, 44% din cehi credeau că NATO nu va interveni în sprijinul ţării lor în cazul unui „conflict serios cu Rusia“ (cel mai mare procent din fostul bloc sovietic, România înregistra 26%) iar 27% credeau că „în anumite circumstanţe, un guvern nedemocratic este preferabil“ (cel mai mare scor îl înregistra Republica Moldova, cu 44%).[360]

Tot în prima linie se află şi statele baltice, unde propaganda şi dezinformarea Kremlinului ţintesc în special minoritatea rusă, care este de 26,9% în Letonia (din două milioane de locuitori), 24,8% în Estonia (din 1,3 milioane de locuitori), 5,8% în Lituania (din 2,9 milioane de locuitori). Comunităţile mari de etnici ruşi se explică prin colonizarea masivă din timpul ocupaţiei sovietice. În audienţa ţintă pot fi incluse şi grupurile etnice ale ucrainenilor, bieloruşilor şi polonezilor. Prezenţa RT şi Sputnik este motorul acestor activităţi. Jumătate din cele mai populare posturi TV sunt deţinute de ruşi.

Una dintre liniile narative dezvoltate în ţările baltice, ca şi în celelalte state foste sovietice, este „nostalgia sovietică“ – cultivarea interesului pentru programele de televiziune, filmele, muzica, bancurile şi cultura populară generate în epocă, ancoră care funcţionează în special pentru generaţiile mai în vârstă. Rusia încearcă însă să influenţeze şi tânăra generaţie prin fundaţia Russkiy Mir, înfiinţată de Putin în 2007 cu scopul de a forma „Lumea Rusă ca proiect global“.[361] Conform Kremlinului, *Lumea Rusă* aspiră să redevină un întreg.[362]

De exemplu, presa pro-Kremlin arată că viaţa în Rusia ţaristă era mult mai bună decât în ţările europene: salariul mediu al muncitorilor era mai mare, iar preţurile produselor erau mai mici. Aşa se face că Revoluţia din Februarie 1917 nu a avut nici un fel de revendicări sociale şi a fost determinată de forţe străine. (O adevărată *revoluţie colorată*, deci.) Finlandezii trăiau şi ei mai bine când făceau parte din Imperiului Rus.[363] (Studiile ştiinţifice arată că, de fapt, în 1913, PIB-ul pe cap locuitor era de patru ori mai mare în Europa occidentală decât în Rusia.[364]) Chiar şi

locuitorii Alaskăi cred că ar trăi mai bine astăzi sub ruşi, aflăm de la agenţia de stat RIA Novosti, care cita un oficial al statului american.[365] (Oficialul citat nu a declarat însă aşa ceva.[366])

În Polonia, atitudinea faţă de Rusia este încă majoritar negativă. Etosul polonezilor a fost puternic marcat de câteva evenimente majore: dezmembrarea ţării în câteva rânduri, cu participarea activă a Imperiului Rus în sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea şi a Uniunii Sovietice în 1939, comunizarea ţării sub supravegherea sovieticilor şi accidentul aviatic de la Smolensk, din 2010, când în avion se aflau aproape toţi demnitarii importanţi ai statului – preşedintele Poloniei, Lech Kaczyński, membri ai guvernului şi parlamentului, comandanţi ai Armatei –, care urmau să participe la ceremoniile ce ar fi trebuit să marcheze 70 de ani de la masacrul de la Katyń. Toate acestea au făcut din Rusia un partener de dialog puţin credibil în ochii majorităţii polonezilor.

Cu toate acestea, naraţiunile dezinformării ruse au fost adoptate chiar de Partidul Lege şi Justiţie, condus de Jarosław Kaczyński, fratele geamăn al fostului preşedinte: marşuri ale „Poloniei albe şi pure“ în care este ars steagul UE şi se afişează sloganuri „UE *macht frei*“, restrângerea drepturilor LGBT, discursuri publice şi oficiale antiimigraţie şi antimusulmane.

„Polonia este percepută astăzi ca o forţă a dezintegrării în această parte a Europei“, avea să spună Donald Tusk, fost premier polonez, devenit apoi preşedinte al Consiliului European. Varşovia s-a transformat astfel, paradoxal, într-un aliat al Moscovei în efortul acesteia de a contribui la dezintegrarea UE.

Un studiu al Chatam House, făcut public în decembrie 2017, sugera existenţa a şase „triburi“ politice în Europa actuală – segmente largi de votanţi cu atitudini diferite faţă de UE. În ordinea descrescătoare a mărimii lor, acestea ar fi „europeni ezitanţi“, „europeni mulţumiţi“, „europeni care resping UE“, „proeuropeni frustraţi“, „rebelii prosuveranitate ai austerităţii“ şi „federalişti“.[367] Cel puţin trei dintre aceste triburi sunt ţinta eforturilor propagandei ruseşti, iar polonezii, maghiarii şi cehii se regăsesc în număr tot mai mare printre ei.

Note

250. Sputnik, Cehia, 30 nov. 2017.
251. Protiproud.cz, Parlamentní listy, Cehia, 21 nov. 2017.
252. Aeronet.cz, 15 nov. 2017.
253. „Vremia pokajet“, Canal 1, 25 ian. 2017.
254. Breitbart, 3 ian. 2017.
255. Namzalezy.pl, 3 iul. 2017.
256. Eeuutoday.com, 21 oct. 2017.
257. M. Voicu, *op. cit*.
258. Hlavnespravy.sk, 12 apr. 2017.
259. *Asaval-Dasavali*, Georgia, 19 nov. 2017; Sputnik, Armenia, 12 oct. 2017.
260. Czechfreepress.cz, Cehia, 13 nov. 2017.
261. *Georgia and the World*, Georgia, 28 sept. 2017.
262. V. Basiul, „Fals: În Norvegia «înfloreşte» pedofilia“, *Ziarul de Gardă*, 5 apr. 2016.
263. „Ievropeiskii ad: Masovie…“, Ruskaia vesna, 3 mar. 2015; „Padeniie v bezdnu po-norvejski“, Newsland.com şi Dal.by, 4 mar. 2015.
264. V. Basiul, *op. cit.*
265. B. Fjelly, „Beskrev ufødt baby som «leketøy»“, NRK, 4 mar. 2015.
266. S. Subbotina, „Dlia pedofilov predlagaiut otmenit'…“, *Izvestia*, 3 apr. 2015.
267. T. Balmforth, „Russian Bill Decriminalizing Domestic…“, RFE/RL, 11 ian. 2017.
268. F. Solomon, „Russia's Parliament Wants to Decriminalize…“, *Time*, 12 ian. 2017.
269. M. Hooper, „Russia's «traditional values»…, The Foreign Policy Center, 24 mai 2016.
270. M. Elder, „Russia passes law banning gay…“, *The Guardian*, 11 iun. 2013.
271. „Rosiskim turistam rekomendovali privit'sia ot gepatita A…“, Russia 24, 22 iun. 2017.
272. L. Zaharia, „Fals: Europa devine focarul hepatitei A“, StopFals.md, 10 nov. 2017.
273. „Hepatitis A outbreaks in the EU/EEA…“, ECDC, Stockholm, 2017.
274. „Infekţionnaia zabolevaiemost' v Rosiskoi Federaţii...“, Rospotrebnadzor, 7 feb. 2017.
275. „Rospotrebnadzor rekomendoval privit'sia…“, *Novaia Gazeta*, 22 iun. 2017.
276. A. Dolgov, „Some Human Rights are «Heresy», *Moscow Times*, 21 mar. 2016.
277. M. Bennetts, „Putin Brings God and potential jail…“, *Washington Times*, 4 apr. 2016.
278. V. Skaciko, „Nado perehodit' k politike duş“, *Eurasia*, 6 apr. 2013.
279. „Novîi mirovoi klass - vizov dlia…“, *Narodnîi Sobor*, 28 nov. 2012.
280. O. Riabov, T. Riabova, „The decline of Gayropa?“, *Eurozine*, 5 feb. 2014.
281. G. Znamenski, „«Goluboi» zakat Evropi“, *Newsland*, 16 feb. 2013; N. Narocinskaia „Nikogda ne dumala hto budu…“, *Narohniţkaia*, 23 dec. 2013.
282. D. Aslamova, „Gey-faşizm şagaet po planete!“, *Komsomolskaia Pravda*, 24 apr. 2013.
283. Russia 1, 18 iun. 2013, în O. Riabov, *op. cit.*
284. *Tbilisi/24*, Georgia, 7 iun. 2017. Nu sunt citate surse sau date concrete. Deşi în Germania cuplurile de homosexuali pot deveni familii *foster*, nu există date oficiale pentru acest tip de familii. Universitatea din Siegen a estimat la 1% numărul familiilor *foster* formate din parteneri de acelaşi sex în marile oraşe. În 2014 erau înregistrate 41 000 de cupluri de homosexuali sau lesbiene în Germania.
285. Victor Pelevin, *S.N.U.F.F.*, Gollancz, 2016.
286. „Discursul preşedintelui Vladimir Putin în faţa Adunării Federale a Rusiei“, Preşedinţia Rusiei, 12 dec. 2013.
287. „Lavrov scitaiet vihodku Pussy Riot…“, *Newsland*, 21 mar. 2013.

288. Comunicatul de presă nr. 1553 din 11 iun. 2013, Centrul pentru Cercetarea Opiniei Publice.

289. T. Bekbulatova *et al*., „Na straje duhovnoi bezopasnosti", *Kommersant*, 25 apr. 2013.

290. O. Riabov, *op. cit.*

291. Mark T. Hove, *History of the Bureau of Diplomatic Security of the United States Department of State*, Publishing Solutions, Washington, D.C., 2011, pp. 121–160.

292. T. de Castella, „How did the pro-paedophile group PIE…?", BBC News, 27 feb. 2014.

293. „Chto na samom dele skazala Mizulina…", Rosbalt, 17 iun. 2013.

294. Masha Gessen, *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*, Riverhead Books, New York, 2017.

295. „Naval'nîi i gei", Yablor.ru, 25 ian. 2013.

296. E. Kalaşmicova, „Gey-parad Naval'nogo", Dni.ru, 23 iul. 2013.

297. R. Kadîrov, „Evropeiţi priveţtvuiut vse neceloveceskoe", Gazeta.ru, 13 sept. 2013.

298. „New Anti-Gay Law Rejected by Russian…", *Moscow Times*, 18 ian. 2016.

299. O. Beloborodov, „Znamenuiut samoidentifikaţiu Rossii", *Vzglyad*, 11 iun. 2013.

300. „Franţa legalizează pedofilia: 13 ani…", stiri-extreme.ro, 13 nov. 2017.

301. D. Roxin, „Olanda se pregăteşte să legalizeze pedofilia?", cunoastelumea.ro, 2 iun. 2016.

302. Comentariu la articolul „Rusia nu va permite orfanilor sa fie adoptaţi de familii de homosexuali", Novosti@mail.ru, 5 feb. 2013, *apud* O. Riabov, *op. cit*.

303. „Ekspert: Na Zapade veliko odobrenie…", *Vzglyad*, 2 iul. 2013.

304. „World Abortion Policies 2013", ONU.

305. S. Fenton, „Russian city bans abortion for a day…", *Independent*, 12 ian. 2017.

306. L. Zezulin, „The Russian Orthodox Church…", *Wheel Journal*, 9 feb. 2016.

307. N. Kozlova, „Ruku opusti", *Novaia Gazeta*, 9 feb. 2017.

308. O analiză a rolului „Bisericii globale" a Kremlinului, în Marcel H. Harpen, *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, Rowman & Littlefield, London, 2015.

309. J. Nichols, „Moldova Overturns «Gay Propaganda»…", *Huffington Post*, 14 oct. 2013.

310. O. Riabov, *op. cit*.

311. S. Polosatov, „Gey-drovişki v koster Maidana…", *Komsomolskaya Pravda*, 5 dec. 2013, *apud* O. Riabov, *op. cit*.

312. „Tombinski: YES ne trebuiet ot Ukrainy…", *Vzglyad*, 14 dec. 2013.

313. M. Hooper, *op. cit.*

314. A. Federman, „How US Evangelicals Fueled...", *Nation*, 7 ian. 2014.

315. P. Buchanan, „Whose Side Is God on Now?", *Townhall*, 4 apr. 2014.

316. D. Matthews, „Paleoconservatism, the Movement that Explains…", Vox, 6 mai 2016.

317. J. Poor, „Pat Buchanan: «Trump as Nominee..", *Breitbart*, 24 mar. 2016.

318. A. Galpert, „Demographic Winter Right-Wing…", *Political Research Associates*, 3 iul. 2014.

319. H. Levintova, „How US Evangelicals Helped Create…", *Mother Jones*, 21 feb. 2014.

320. A. Dughin, *op. cit*., p. 172.

321. C. Michel, „How Russia became the leader…", *Politico*, 2 nov. 2017.

322. Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York, 2014.

323. Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York, 2014.

324. „Russia funds French National Front…", *The Week*, 25 nov. 2014.

325. K. Hankes, „Americand Abroad: Dickson, Taylor…“, SPLC, 24 mar. 2015.

326. C. Michel, „Why Russia Loves the Idea of California“, Politico, 15 ian. 2017.

327. J. Biden, M. Carpenter, „How to Stand Up to the Kremlin“, *Foreign Affairs*, ian./feb. 2018.

328. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, 2016.

329. „Russian propaganda in Ukraine – Long live Ruthenia“, *The Economist*, 3 apr. 2015.

330. Politexpert şi oane.ws, 27 oct. 2017.

331. „Vremia pokajet“, Canal 1, 23 oct. 2017.

332. *Global Research*, 11 oct. 2017.

333. J. Rankin, „Catalan independence: EU experts…“, *The Guardian*, 13 nov. 2017.

334. V. Cotovio, „«Misinformation» on Catalonia referendum… “, CNN, 14 nov. 2017.

335. T. White, „Russian Hackers Fueled Catalan…“, Bloomberg, 8 nov. 2017.

336. D. Alandete, „La maquinaria de injerencias rusa…“, *El País*, 25 sept..2017.

337. @JulianAssange, Twitter, 15 sept. 2017.

338. D. Alandete, „There's fake news in Catalonia too“, *El País*, 2. oct. 2017.

339. „Catalanes defienden que el independentismo…“, Sputnik, 12 sept. 2017.

340. P. Beuth *et. al.*, „War without blood“, *Die Zeit*, 26 feb. 2017.

341. D. Alandete, „Russian network used Venezuelan…“, *El País*, 11 nov. 2017.

342. E. Palmer, „Did Russian «fake news» stir…?“, BBC, 18 nov. 2017.

343. İ. Karagül, „Europe will be divided…“, *Yeni Şafak*, 30 oct. 2017.

344. „Turkish daily apologizes for fabricated…“, *Daily News*, 2 sept. 2013.

345. „Yeni Şafak Coverup Following Doctored…“, D8 News, 16 ian. 2016.

346. „Police Torture and Abductions in Turkey“, Human Rights Watch, 12 oct. 2017.

347. „Turkey hurls «Nazi» allegations…“, *The Economist*, 15 mar. 2017.

348. Masacrul a fost ordonat de Ratko Mladić şi pus în practică de miliţiile sârbe; forţele de pace olandeze au fost depăşite, nereuşind să îi împiedice.

349. Opinia nr. 875/2017, Comisia Europeană pentru Democraţie prin Drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneţia).

350. Centrul Levada, „Soyuzniki i «vragi» Rossii, Yevropeiskaia integraţia“, iunie 2016 şi iunie 2017.

351. M. Iakimova, D. Vatsov, „Anti-Democratic Propaganda in Bulgaria. News Websites and Print Media: 2013–2016“, *Eurozine*, 2017.

352. Seviciul de Securitate a Informaţiilor (BIS), Raportul anual, 2015.

353. J. Janda, V. Víchová, „The Kremlin's hostile influence in the Czech Republic: The state of play“, Institutul Varşovia, 10 aug. 2017.

354. M. Krejčí, „The ins and outs of the Czech…“, *New Eastern Europe*, 8 nov. 2017.

355. „Czech president sees Russian compensation…“, Unian, oct. 2017.

356. S. Mortkovitz, „Miloš Zeman wins second term…“, Politico, 27 ian. 2018.

357. M. Krejčí *et al*., „The role of the Kremlin's influence…“, European Values, 29 ian. 2018.

358. I. Smoleňová, *The Pro-Russian Disinformation Campaign in the Czech Republic and Slovakia*, Institutul pentru Studii de Securitate, Praga, iunie 2015.

359. P. Heijmans, „Europe's New Cold War…“, US News, 18 ian. 2017.

360. *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*, Pew Research, mai 2017.

361. *Ukaz prezidenta Rossiiskoi Federaţii o sozdanii fonda „Ruskii Mir“*, Ruskii Mir, 21 iun. 2007.

362. V. Nikonov (ed.), *Smisli i ţenosti ruskogo mira*, Ruskii Mir, Moscova, 2010.

363. *Asaval-Dasavali*, Georgia, 16 oct. 2017 şi *Svobodnaia Presa*, Rusia, 28 mai 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 85, 16 oct. 2017.

364. A. Maddison, „The World Economy, 1–2001 AD“, *Maddison Project*, Universitatea din Groningen, pp. 241–263.

365. Ria.ru, 30 mar. 2017.

366. „Clarification: How the Russian Media Distorted…“ *Moscow Times*, 31 mar. 2017.

367. R. Thomas *et al.*, *Europe's Political Tribes: Exploring the Diversity of Views Across the EU*, Chatham House, dec. 2017.

7
BREXIT: TABLOIDIZAREA MINCIUNII

> Marea Britanie o va duce mai bine dacă va ieşi din UE. Va avea mai mulţi bani pentru sănătate, va scăpa de imigranţi, britanicilor nu li se va mai spune de la Bruxelles şi Berlin ce să facă în propria lor ţară.[368]

După 43 de ani de apartenenţă la Uniunea Europeană, Marea Britanie decidea să o părăsească. Brexit va deveni un moment de referinţă în istoria Europei, marcând redefinirea raporturilor de putere pe continentul european şi nu numai.

La referendumul care a avut loc în 23 iunie 2016 au participat peste 30 de milioane de cetăţeni, prezenţa la vot fiind de 71,8%. Dezbaterile dintre cele două tabere, *Leave* şi *Remain*, au abundat în comentarii redundante, informaţii incorecte şi ştiri *fake*. 51,9% au votat în favoarea plecării şi 48,1% în favoarea rămânerii în UE.

David Cameron le promisese încă din ianuarie 2013 colegilor de partid că va accepta organizarea unui referendum privind rămânerea în UE, în cazul în care conservatorii ar fi câştigat alegerile generale din mai 2015. Făcuse asta pentru a-şi întări poziţia în Partidul Conservator, fără a crede nici un moment că un eventual referendum ar fi putut fi câştigat de eurosceptici, deşi sondajele au arătat mereu fluctuaţii mari în favoarea ambelor opţiuni. Încă nu apăruse criza refugiaţilor. A doua zi după ce tabăra *Remain*, pe care o conducea, a pierdut, Cameron şi-a dat demisia din postul de prim-ministru. Când a părăsit Downing Street nr. 10, Craig Oliver, directorul său de comunicare, avea să îi spună: „Sper ca istoria să fie blândă cu dumneavoastră.“ Se înşela.

În 29 martie 2017, guvernul britanic, condus acum de Theresa May, a invocat articolul 50 din Tratatul Uniunii, ceea ce ar trebui să ducă la ieşirea Marii Britanii din UE în 29 martie 2019.

Dar de ce a vrut Marea Britanie să părăsească o Uniune cu 500 de milioane de cetăţeni şi un PIB de peste 19 trilioane de dolari, o Uniune puternică şi prosperă, într-o lume tot mai globalizată, în care polii de putere sunt tot mai accentuaţi? Decizia pare cu atât mai ciudată cu cât Marea Britanie a înregistrat în perioada 1973–2016 cea mai mare creştere a PIB-ului din toate statele membre ale Uniunii, iar rata de creştere a venitului personal mediu a fost de cinci ori mai mare decât în SUA.[369]

În 2017, britanicii au dezbătut nu numai dacă Brexitul a fost sau nu o idee bună, ci şi dacă ruşii s-au amestecat sau nu în referendum. Putin avea să declare că „am urmărit atent procesul de votare, dar nu am intervenit şi nici nu am încercat să îl influenţăm“. Fostul ambasador al SUA la Moscova, Michael McFaul, avea să spună presei că votul în favoarea părăsirii UE era „o victorie gigantică pentru politica externă a lui Putin“[370]. Kremlinul spera că o Uniune fără Marea Britanie va fi mai puţin unită în susţinerea sancţiunilor împotriva Rusiei, întrucât britanicii urmau să se concentreze pe problemele interne.

În 13 noiembrie 2017, la recepţia oferită de lordul Primar, Theresa May acuza Rusia de amestec în alegeri şi propagare de *fake news*, spunând că prin acţiunile sale „ameninţă ordinea internaţională de care depindem cu toţii“, „transformând informaţiile în arme“ pentru „a dezbina Occidentul“. „Am un mesaj foarte simplu pentru Rusia: Ştim ce faceţi. Şi nu veţi reuşi. Pentru că subestimaţi rezistenţa democraţiilor noastre, angajamentul naţiunilor occidentale faţă de alianţele care ne leagă.“[371]

În faţa unei audienţe surprinse de tonul belicos, May a acuzat Rusia că alimentează conflictul din Donbas, violează în mod repetat spaţiul naţional aerian al mai multor ţări europene şi montează o campanie susţinută de spionaj cibernetic. Asta include „amestecul în alegeri“, atacul de tip hacking asupra Ministerului danez al Apărării şi Bundestagului, printre altele. „Urmăresc să transforme informaţiile în arme. Folosesc organizaţiile media ale statului pentru a disemina *fake news* şi imagini trucate, într-o încercare de a semăna discordie în Vest şi a submina instituţiile noastre“, adăuga prim-ministrul.

Cu doar trei zile mai înainte, întrebat de reporteri dacă a ridicat problema amestecului Rusiei în alegerile din SUA în conversaţiile sale cu Putin de la

summitul APEC din Vietnam, Trump declara: „De fiecare dată când mă vede, îmi spune: «Nu eu am făcut-o.» Şi îl cred, chiar îl cred că, atunci când îmi spune asta, spune adevărul.“[372]

Deşi Putin neagă, Rusia este acuzată de liderii principalelor state occidentale că foloseşte „fabrici de troli“, boţi, propagandă prin posturile Russia Today şi Sputnik, precum şi alte publicaţii locale, pentru a genera dezinformare şi *fake news*. Acuzaţiile doamnei May urmau celor lansate de Emmanuel Macron, Angela Merkel, Mariano Rajoy şi Mark Rutte. „Acesta este motivul pentru care am sporit sprijinul nostru militar şi economic pentru Ucraina“, spunea ea, „este motivul pentru care întărim securitatea noastră cibernetică şi ne gândim cum să întărim regimul financiar pentru a ne asigura că profiturile rezultate de pe urma corupţiei să nu ajungă din Rusia în Marea Britanie“.

Ce o făcuse pe doamna May să aibă această ieşire atipică pentru politicienii britanici? În cursul zilei fusese făcută publică informaţia că un cont fals rusesc, @SouthLoneStar, repostase o imagine devenită virală care insinua că o musulmancă a ignorat victimele atacului terorist de la Westminster din 22 martie 2017, trecând nepăsătoare pe lângă ele.

Informaţia apăruse în urma investigaţiei Congresului american privind amestecul străin în alegerile prezidenţiale din 2016. Se mai aflase că în perioada iunie 2015–august 2017 s-au înregistrat 470 de conturi Twitter asociate cu cele ale celebrei „fabrici de troli“ din Sankt-Petersburg – Agenţia pentru Cercetarea Internetului – şi că 126 de milioane de americani citiseră postările acesteia. A urmat propria investigaţie a companiei Twitter, care a dus la închiderea a 2 752 de conturi suspecte. Cercetătorii de la Universitatea din Edinburgh descoperiseră că 419 din conturi erau conectate la „fabrica de troli“ şi erau vinovate de răspândirea de *fake news* în Marea Britanie, anunţând rezultatele cercetării chiar în ziua discursului doamnei May.

Damian Collins, preşedintele Comisiei parlamentare pentru Cultură, Media şi Sport, anunţase deja că va deschide o anchetă pentru a investiga dacă Rusia a construit „o arhitectură“ de mii de conturi false pe reţelele sociale. „Trebuie să înţelegem care este impactul asupra procesului democratic“, spunea el. Comisia Electorală a notificat Facebook şi Twitter

la sfârşitul lunii octombrie 2017, cerându-le să investigheze potenţialul amestec al Rusiei în Brexit. Facebook avea 32 de milioane de utilizatori în Marea Britanie. Twitter a răspuns arătând că descoperise până atunci un singur cont, @RT_com, care promovase conţinut referitor la referendum în perioada reglementată, înregistrând cheltuieli de… 1 031,99 de dolari, pentru şase anunţuri legate de referendum. Era stânjenitor pentru Westminster.

Totuşi, la două zile după discursul Theresei May, apărea un alt studiu, realizat de cercetătorii de la Universităţile Swansea şi Berkeley, care aducea dovezi solide despre implicarea ruşilor în Brexit. Cercetătorii au folosit un eşantion de 28,6 milioane de tweeturi asociate Brexitului, colectate între 24 mai 2016 şi 17 august 2016, observând că aproximativ 20% dintre acestea erau produse de boţi.[373] Conturile postaseră peste 45 000 de tweeturi în cele 48 de ore de dinaintea votului, majoritatea încurajând britanicii să voteze *Leave*. Autorii credeau că postările fuseseră citite de sute de milioane de ori. Conturile erau înregistrate pe diverse profiluri occidentale – un veteran US Navy, un republican din Tennesse, un patriot texan etc. Multe dintre postări urmăreau alimentarea sentimentelor antimusulmane în Marea Britanie.

Cu câteva ore înaintea discursului premierului May, *The Times* publica declaraţia lui Ciaran Martin, şeful apărării cibernetice britanice, care acuza Rusia că a organizat atacuri cibernetice asupra presei, centrelor de telecomunicaţii şi sectoarelor energetice în ziua votului pentru Brexit.

Cum a reacţionat presa rusă la toate aceste dezvăluiri? Răspunsul a venit de la Dmitri Kiseliov, prezentatorul emisiunii Vesti Nedeli, cel pe care Consiliul Uniunii Europene l-a identificat ca fiind „figura centrală a propagandei guvernamentale ruse“. Kiseliov a lansat jurnalul cu titlul „Ştiri despre sexul străin“, anunţând că Theresa May se va alătura în curând activistelor Femen. Având în fundal o imagine cu Theresa May ducând un pahar la gură, Kiseliov spunea că prim-ministrul britanic a arătat „o doză generoasă şi elocventă a cărnii sale obosite“, în timp ce ţinea „cel mai agresiv discurs al său“ împotriva Rusiei. Calomniile au continuat până când Kiseliov s-a întrebat dacă britanicii au totuşi vreo dovadă a amestecului ruşilor în Brexit, conchizând că mult lăudata democraţie britanică nici măcar nu există.[374]

Sondajele au arătat, încă din 2010, fluctuaţii de până la 10% în favoarea ambelor tabere.[375] Orice eveniment sau declaraţie de politică internă sau externă avea impact asupra opţiunilor britanicilor. Numitorul comun al ambelor tabere era însă indiferenţa faţă de Uniunea Europeană. Mai puţin de 1 din 10 alegători au menţionat UE ca fiind una dintre cele mai importante trei probleme ale Marii Britanii înaintea alegerilor generale din 2015.[376]

Încă de la aderarea la UE, în 1973, notează profesorul de jurnalism Gareth Harding, Marea Britanie a avut cea mai eurosceptică presă. Cele mai vândute ziare, *The Sun* şi *Daily Mail*, au relatat despre afacerile europene cu „un amestec de dispreţ, ironie şi ostilitate".[377] Proiectul Constituţiei europene a fost considerat de *Daily Mail*, în 2003, ca fiind „un plan pentru instaurarea tiraniei".[378] În 2011, acelaşi ziar avertiza că Germania face din Europa „al Patrulea Reich".[379]

Titluri precum „UE spală creierele copiilor noştri"[380] sau „Acum UE vrea să ne interzică fierbătoarele"[381] erau frecvente pe prima pagină a ziarelor precum *The Daily Express* (al şaselea, ca vânzări) şi *The Daily Telegraph* (al patrulea).

Presa audiovizuală a fost mai corectă pentru că este reglementatată mai strict. Cu toate acestea, analiştii de la Media Tenor, o firmă de consultanţă din Zürich, arătau că doar 7% din materialele BBC privind afacerile europene erau pozitive, 45% fiind negative. Tonul materialelor era mai critic faţă de oficialii UE decât faţă de Vladimir Putin sau Xi Jinping.[382] În perioada 2001–2016, materialele privind UE au reprezentat doar 1,5% din cele difuzate la principala emisiune a postului, News at Ten, în 12 din cei 16 ani. Campania de informare din perioada Brexitului a venit târziu – numărul euroscepticilor era din ce în ce mai mare.

Tabăra *Leave* a câştigat cu o diferenţă de doar 3,8%, ceea ce înseamnă că ştirile *fake* au contat. În 8 martie 2016, de exemplu, *The Sun* titra pe prima pagină: „Regina sprijină Brexitul", fără a cita vreo sursă.[383] Palatul Buckingham a înaintat o plângere către Independent Press Standards Organisation (IPSO), autoritatea de reglementare a presei tipărite, care a considerat titlul „profund înşelător", nesusţinut de textul relatării.

Tabloidizarea presei şi proliferarea ştirilor false au fost provocate de apariţia presei online, care a dus la scăderea vânzărilor. Presa britanică a trebuit să se reinventeze. În 1992, *The Sun* avea un tiraj de 3,5 milioane de exemplare, în 2017 era de 1,8 milioane. *Fake news*-urile au fost, de cele mai multe ori, soluţia. În 2015, 73% dintre britanici nu aveau încredere în propriile ziare, cel mai mare procent din UE.

Pentru *Remain*, mantra campaniei a fost stabilitatea economică. Pentru *Leave*, imigraţia. Conform sondajelor, percepţia generală era că musulmanii reprezintă 15% din populaţia din Marea Britanie, de trei ori mai mult decât în realitate, şi că mai mult de jumătate dintre britanici vedeau în musulmani un pericol pentru UK.[384] Şi asta din cauza dezinformării propagate în special prin tabloidele de largă circulaţie. Tabăra *Leave* a mai speculat o caracteristică importantă a mentalităţii britanice – alegătorii nu aveau să sprijine nici un principiu, oricât de progresist ar fi, care îi va lovi la buzunare.

Cei care au condus campania *Leave* s-au întrebat cum să joace cartea imigraţiei. Totul s-a decis între Dominic Cummings, directorul de campanie, Nigel Farage, presedintele UKIP (partid înfiinţat în 1993 de istoricul Alan Sked pentru a încuraja ieşirea Marii Britanii din Uniunea Europeană) şi Arron Banks, principalul finanţator al campaniei. Sloganul a fost „*Take back control*“ – „Preluaţi controlul!“. Ei au speculat faptul că dintre toţi cetăţenii UE, britanicii ştiau cel mai puţin despre Uniune, cu excepţia Letoniei.[385]

După victorie, Arron Banks avea să spună că „*Remain* prezenta doar fapte, fapte, fapte, fapte. Nu merge. Trebuie să ai o conexiune emoţională cu oamenii.“[386] Alegătorii aveau nevoie de mesaje simple şi cu încărcătură emoţională, o naraţiune care să dea „o încărcătură viscerală unei decizii care altfel ar fi putut părea doar tehnică şi abstractă“.[387] După cum spunea Cummings, sloganurile trebuie să fie limpezi şi să se plieze pe temerile şi preocupările alegătorilor. „Go Global!“ era prea intelectualist, „*Take back control!*“ suna bine.

Handicapul taberei *Remain* au fost deceniile în care s-au acumulat informaţii eronate despre UE, văzută ca o sperietoare. De fiecare dată când politicienii trebuiau să propună o măsură nepopulară, UE era ţapul ispăşitor.

Britanicilor li s-au spus tot felul de minciuni de-a lungul timpului – că UE îi va forţa să treacă de la sistemul imperial la cel metric, că va interzice magazinele specializate în vânzarea de alcool, va reduce puterea motoarelor aspiratoarelor şi a uscătoarelor de păr şi chiar va interzice bananele curbate.[388] Oricât de stupide par, aceste ştiri false şi-au găsit un public.

Unul dintre cele mai puternice mesaje ale campaniei *Leave* a fost cel care spunea „Trimitem 350 de milioane de lire săptămânal către UE – haideţi să finanţăm mai bine sistemul nostru de sănătate“[389]. A fost una dintre cele mai inteligente mişcări electorale – National Health Service (NHS) se numără printre cele mai iubite instituţii britanice. Mesajul era însă fals.

Boris Johnson, cel care este creditat a fi fost factorul decisiv în înclinarea balanţei în favoarea taberei *Leave*, având ambele opţiuni pe masă şi negociindu-şi viitorul politic până în ultima clipă, poza în uniforma angajaţilor de la căile ferate cu un cec imens de 350 de milioane de lire în braţe, căruia avea să îi dea apoi foc, în mod simbolic. *Daily Express* titra: „O sursă de la Bruxelles arată că NHS va fi «ucisă» dacă Marea Britanie rămâne în UE“.[390] Michael Gove, membru al guvernului şi fost aliat al lui Cameron, declara la ITV News: „Dacă banii vor fi luaţi înapoi, atunci cele 50 de milioane de lire zilnice vor fi cheltuite pentru priorităţile poporului britanic şi NHS este în fruntea listei de priorităţi.“

Aşa cum s-a descoperit după vot, nimeni din nucleul taberei *Leave* nu credea în corectitudinea acestui mesaj. Şi totuşi, el a fost mantra campaniei, fiind preluat, replicat, comentat şi amplificat până când a sfârşit prin a fi însuşit ca adevăr de netăgăduit de majoritatea electoratului.

Dar care era realitatea de fapt? Conform Oficiului pentru Statistici Naţionale, contribuţia anuală a Marii Britanii la bugetul UE a fost în 2016 de 18,9 miliarde de lire sterline. Din această sumă se scad reducerea negociată de Margaret Thatcher încă din 1983, de 5 miliarde de lire, şi beneficiile directe primite de Regatul Unit, cum ar fi alocaţiile pentru infrastructură, dezvoltare regională sau subvenţiile pentru fermieri, dar şi finanţările atrase de sectorul privat, însumând în total 5,6 miliarde de lire. Cifra finală a contribuţiei Marii Britanii la bugetul UE a fost în 2016 de 8,1 miliarde de lire, adică circa 1% din cheltuielile guvernului! Sau 156 de milioane de lire pe săptămână (nu 350 de milioane), sau 0,34 lire pe zi

pentru fiecare contribuabil.[391] Adică jumătate din costul unui baton Mars. Iar la beneficii nu au fost adăugate şi cele indirecte, cum ar fi, de exemplu, dezvoltarea serviciilor financiare, care a făcut din Londra capitala europeană a pieţei financiare şi care face ca miliarde de lire să tranziteze băncile britanice. (Mai trebuie spus că cei mai mari contributori la bugetul Uniunii erau în 2016 Germania – 19% şi Franţa – 16,6%, faţă de Marea Britanie – 13,5%.)

Deşi Oficiul pentru Statistici Naţionale a cerut taberei *Leave* să nu mai promoveze minciuna privind cele 350 de milioane de lire – una din rarele intervenţii ale unei autorităţi guvernamentale într-o campanie electorală –, nu s-a întâmplat nimic. Minciuna a continuat să circule, la propriu şi la figurat, fiind plasată pe celebrele autobuze britanice.

Atunci când l-am întrebat pe Tim Smith, editor la BBC Leeds, cum se explică faptul că publicul a crezut această informaţie falsă şi de ce presa nu a demontat minciuna, Tim mi-a spus că BBC şi-a făcut treaba, ca şi alte instituţii de presă, dar că mesajul fals era mult prea puternic pentru a putea fi demontat. Când încerci să dai prea multe explicaţii şi prea elaborate, lumea se plictiseşte sau devine chiar circumspectă, spunea Tim, iar atunci când vii cu un mesaj oficial, certificat de Oficiul de Statistică britanic şi de cel al UE, lumea înclină să creadă că guvernul ascunde adevărul.

Craig Oliver, care fusese membru în conducerea BBC înainte de a fi numit director de comunicare al premierului Cameron, afirma că BBC a încercat, în mod greşit, să demonteze afirmaţiile false ale taberei *Leave* în programe „discursive“, în timp ce audienţa cea mai mare o aveau buletinele de ştiri şi imaginile de pe Internet, nicidecum talk-show-urile.[392]

A doua zi după anunţarea rezultatului, în timp ce îşi savurau victoria, Nigel Farage şi Boris Johnson erau întrebaţi în emisiunea matinală de la ITV News dacă garantează că cele 350 de milioane de lire vor intra în bugetul NHS. „Nu“, au răspuns amândoi, deloc jenaţi. Iar Iain Duncan Smith, un alt lider al mişcării *Leave*, declara senin: „Nu am spus asta niciodată. Cele 350 de milioane de lire erau o extrapolare a celor 19,1 miliarde de lire. Ceea ce am afirmat a fost că o parte semnificativă va merge la NHS.“[393]

Al doilea mesaj puternic al campaniei *Leave*, construit de asemenea pe ştiri false, dezinformare şi mesaje cu puternic conţinut emoţional, a fost cel privind imigraţia. Un poster conţinea următorul text, pe fundal roşu, alături de fotografia unui paşaport britanic: „Turcia (populaţie 76 de milioane) aderă la UE". Atât. Mesajul nu putea fi atacat ca fiind incorect politic, agresiv sau xenofob. Teoretic, mesajul era corect. Tehnic, Turcia este o ţară candidată la aderare, declarată eligibilă încă din 1997, deşi perspectiva aderării devine tot mai îndepărtată după evoluţiile recente din Turcia către un regim autoritarist. Mesajul însă a mizat pe acroşarea emoţională a alegătorului şi specularea temerii tot mai mari faţă de imigraţie şi extinderea crizei refugiaţilor în Marea Britanie.

Presa eurosceptică a amplificat mesajul şi l-a declinat prin *fake news*. *Daily Express* titra: „12 milioane de turci spun că vor veni în Marea Britanie". Cifra era colosală faţă de influxul anual net legal de migranţi, de 300 000.[394] *The Sun* se mulţumea cu mai puţin, anunţând că „peste 700 000 de turci vor veni să trăiască şi să muncească în Marea Britanie din 2035", după care urma o fotografie în care Cameron era înfăţişat ca un pui la rotisor.[395] *Daily Mail* publica pe prima pagină o fotografie cu un camion plin de imigranţi pregătiţi să intre ilegal în ţară, titrând: „Suntem din Europa – Lăsaţi-ne înăuntru!".[396] Dar nici un cetăţean al Uniunii nu ar fi avut nevoie să intre ilegal în Marea Britanie, dat fiind că dreptul de a munci şi trăi oriunde în UE este acordat tuturor celor 500 de milioane de cetăţeni; de ce ar fi apărut acest mesaj ilogic? *Fake*-urile au contat, cu siguranţă – tabloidele au o piaţă enormă în Marea Britanie. *Daily Express*, de exemplu, are un tiraj de 400 000 de exemplare, iar site-ul său are peste 1,5 milioane de vizitatori unici zilnic.

Probabil că mesajul cel mai manipulator în privinţa pericolului imigraţiei a venit însă de la Nigel Farage. Cu o săptămână înainte de scrutin, el a dezvelit un banner uriaş cu fotografia unei cozi imense de oameni, mesajul fiind „La răscruce: UE ne-a dezamăgit", după care urma „Trebuie să ne eliberăm de UE şi să preluăm controlul". Afişul a fost puternic criticat şi comparat chiar cu propaganda nazistă. Nici membrii guvernului din tabăra *Leave*, precum Gove şi Johnson, nu au fost fericiţi cu această alegere, dar au folosit-o, pentru că transmitea explicit ceea ce alţii preferau să insinueze.

Fotografia fusese făcută la frontiera dintre Slovenia şi Croaţia, în timpul crizei refugiaţilor. Nu a mai contat că obligaţiile Marii Britanii privind preluarea de refugiaţi fuseseră oricum anulate prin refuzul de a accepta sistemul cotelor. Mesajul era că cei care vin în UK îi deposedează pe autohtoni de slujbe, case şi servicii medicale. A fost politică postadevăr în cel mai pur spirit, remarca Matthew D'Ancona, publicist la *The Guardian*, „triumful visceralului asupra raţionalului, al înşelăciunii simple asupra onestităţii complexe".[397]

Scorul final, 51,9% / 48,1% în favoarea *Leave*, cu o diferenţă de 1,3 milioane de voturi, nu poate fi, desigur, explicat numai prin dezinformare, ştiri false şi propagandă cibernetică – sondajele ulterioare au arătat că opţiunea de vot rămăsese aceeaşi.[398]

Ştim însă, din sondajele efectuate în săptămânile de dinaintea scrutinului, că 78% dintre alegători auziseră de povestea celor 350 de milioane de lire sterline care ar putea ajunge la NHS şi că 47% credeau că este adevărată (39% susţineau că este falsă), iar 45% credeau că Turcia va fi primită mai repede în UE.[399]

După campanie, Cummings, despre care David Cameron spunea la un moment dat că este un „carierist psihopat", explica: „Am fi câştigat fără imigraţie? Nu. Am fi câştigat fără £350m/NHS? Toate cercetările noastre şi rezultatul final strâns arată că nu."[400] Atunci când a adăugat şi că „ieşirea din UE ar putea fi o eroare", Nick Clegg, fost lider al Partidului Liberal Democrat, îi reposta mesajul, remarcând sarcastic: „Aşadar e oficial." În fond, postadevărul nu se confundă cu minciuna. Era doar una dintre multiplele realităţi, un adevăr alternativ, pur şi simplu.

Băieţii răi ai Brexitului

Să revenim la principalii arhitecţi ai *Leave*. Presa britanică a speculat îndelung asupra legăturilor acestora cu „Lumea Rusă". Nigel Farage a fost unul dintre primii politicieni britanici cultivaţi de Russia Today, încă din 2006–2007. În 2011, în calitate de europarlamentar şi lider al UKIP, el avertiza asupra pericolului basarabean: „UE nu ştie ce să facă. Dacă România le dă un milion de paşapoarte cetăţenilor din Moldova, aceştia vor

avea paşaport UE şi vor circula unde vor.“[401] Cifra de un milion de cetăţenii a fost îndelung vehiculată de presa prorusă din Republica Moldova, fiind preluată şi de diplomaţii occidentali. Cifrele publicate de Eurostat, biroul pentru statistică al Uniunii Europene, pentru perioada respectivă sunt însă cu mult mai mici.[402]

În septembrie 2016, la două luni după referendum, Nigel Farage primeşte oferta de a avea propriul talk-show la RT.[403] Întrebat despre desele sale apariţii la acest post, el spunea: „Am apărut la RT ocazional. Este un post cu audienţă. S-ar putea să aibă o agendă politică, dar nu îi poţi ignora.“[404]

În noiembrie 2017, după deschiderea unor anchete oficiale în SUA şi Marea Britanie privind amestecul ruşilor în alegerile din cele două ţări, a apărut informaţia că cel puţin zece parlamentari britanici din toate partidele primeau în medie 1 000 de lire pe oră pentru apariţiile la RT.[405] Cele mai mari venituri le-a avut laburistul George Galloway, care între 2013 şi 2015 a încasat peste 100 000 de lire pentru realizarea propriului său show. Think-tank-ul European Values a publicat o listă cu 2 326 de politicieni, jurnalişti, celebrităţi, experţi, universitari americani şi europeni care au apărut la RT.[406] Autoarea raportului, Monika Richter, afirma că scopul RT era de a „polua drastic spaţiul informaţional“.

Întrebat în 2013 despre RT, Putin spunea: „Canalul este finanţat de guvern, aşa că nu se poate să nu reflecte poziţia oficială a guvernului asupra evenimentelor din ţara noastră şi din restul lumii, într-un fel sau altul.“[407] Declaraţia aceasta a fost citată de Divizia de Securitate Naţională din Departamentul Justiţiei al SUA în cererea privind înregistrarea RT ca „agent străin“.[408]

În ce priveşte acuzaţiile privind finanţarea campaniei de către Rusia, Farage afirma în noiembrie 2017 în Parlamentul European că acuzaţiile au ajuns „la un nivel de isterie“ şi că „ne uităm în direcţia greşită“, arătând că, de fapt, influenţa lui George Soros la Bruxelles este „cu adevărat extraordinară“.[409]

În orice poveste bună trebuie să existe şi spioni, dacă se poate, ruşi. Brexitul nu face excepţie. Multimilionarul Arron Banks, fondator şi proprietar al GoSkippy şi Southern Rock, a fost finanţatorul principal al campaniei *Leave*. Este căsătorit cu Ekaterina Paderina şi au împreună cinci

copii. La sfârşitul anilor 1990, pe când avea 25 de ani, Paderina venise din Ekaterinburg cu o viză de student. Atunci când viza i-a expirat, s-a măritat cu Eric Butler, un pensionar din Portsmouth. Serviciul de imigraţie a avut suspiciuni privind căsătoria şi a informat-o că deportarea poate surveni oricând. Aici a intervenit Mike Hancock, parlamentar liberal democrat de Portsmouth South, care a ajutat-o să-şi rezolve situaţia. După ce povestea s-a încheiat cu bine, Butler vine acasă şi îi găseşte pe Ekaterina şi Hanckock în seră, într-o ipostază care arăta că tânăra rusoaică îşi manifesta recunoştinţa faţă de parlamentarul binevoitor. Butler pune capăt mariajului, iar în noiembrie 2001 Paderina cunoaşte un tânăr director al unei societăţi de asigurări, cu care se căsătoreşte. Era Arron Banks, cel care avea să finanţeze tabăra *Leave*.[410]

Dacă povestea s-ar termina aici, ar fi banală. Să revenim la Hanckock, care era de zece ani membru în Comisia pentru Apărare şi preşedinte al grupului Marea Britanie–Rusia din Camera Comunelor. În 2010, Hancock a trebuit să răspundă la întrebări privind o altă rusoaică, Katia Zatuliveter, care îi era asistentă şi cu care avea o relaţie de trei ani.[411] Aceasta fusese arestată, fiind acuzată de MI5 de spionaj. Dacă era găsită vinovată, Zatuliveter putea deveni primul spion depistat în parlament după terminarea Războiului Rece[412]. Ea risca deportarea după ce MI5 conchisese că activitatea ei „nu era favorabilă securităţii naţionale“. Ambasada rusă la Londra a declarat că dovezile MI5 erau „aranjate“.[413] Două săptămâni mai târziu, unul dintre diplomaţii ruşi era expulzat.[414]

Conform unor surse citate de *The Guardian*, Zatuliveter avea acces la e-mailurile private ale lui Hancock şi „practic conducea grupul Marea Britanie–Rusia din Camera Comunelor“, al cărui preşedinte fusese Hanckock până în vara lui 2010. În plus, avea acces şi la computerele ALDE din Adunarea Parlamentară a Consiliul Europei, însoţindu-l pe Hancock la toate întâlnirile şi dineurile. Printre celelalte asistente se mai numărau o româncă şi o ucraineancă.[415] Colegii săi din ALDE erau „uimiţi“ de sprijinul său pentru Rusia, inclusiv de lungile conversaţii pe care le avea pe coridoare, deşi ruşii erau într-o alianţă formală cu conservatorii, nu cu liberalii. În noiembrie 2010, Zatuliveter călătorise la Moscova, unde i se acordase rarul privilegiu al unei audienţe la preşedintele Rusiei, Dmitri

Medvedev.[416] Câteva telegrame scurse către WikiLeaks în decembrie 2010 arătau că serviciile de informaţii din Marea Britanie, unde se afla o comunitate importantă de ruşi, inclusiv opozanţi ai regimului Putin, credeau că activitatea spionilor ruşi este „mai mare ca niciodată“ şi „întregul oraş este un cuib de spioni“. MI5 afirma că numărul ofiţerilor de informaţii din Londra era la acelaşi nivel ca în timpul Războiului Rece – între 30 şi 35. Îi interesa orice – de la ultimele sisteme de apărare şi inovaţii hi-tech, până la „bârfe politice“.[417]

În 2011, Hanckock îşi dă demisia din Comisia parlamentară pentru Apărare. După nici o lună, preşedintele Comisiei Speciale pentru Apeluri în Imigraţie face public că nu are nici o dovadă împotriva Katiei Zatuliveter că aceasta ar fi folosit relaţia cu Hanckock „în avantajul statului rus“. Ea spusese tribunalului „semisecret“ că îl întâlnise pe Hanckock în Sankt-Petersburg în 2006 şi că se îndrăgostise de el, în pofida diferenţei de vârstă de 40 de ani.[418]

Oleg Gordievski, ofiţerul KGB de cel mai înalt rang care a defectat vreodată, care scrisese împreună cu istoricul Christopher Andrew o carte despre KGB în 1990[419], credea că Zatuliveter a fost „cel mai puternic şi cel mai folositor agent KGB din ultimii 30 de ani“[420]. Ea a plecat în cele din urmă la Moscova.[421]

Să revenim acum la Arron Banks, cel care se căsătorise cu Ekaterina Paderina, tânăra ajutată de Hanckock să rămână în Marea Britanie. Donaţia sa către campania *Leave*, de 5,6 milioane de lire, făcută din propria-i avere, este considerată cea mai mare donaţie pentru o cauză politică din istoria Marii Britanii.

Banks era până în 2014 un om de afaceri necunoscut din Bristol. Acum, în lumea post-Brexit, Banks este privit ca unul dintre mai importanţi jucători din spatele scenei politice, dispus să investească masiv, pentru cauze încă necunoscute.

Banks susţine că nu au fost implicaţi banii Rusiei în sprijinul *Leave*. „Am o nevastă rusoaică. Am simţit ce înseamnă asta în urmă cu şase ani, când *Daily Mail* a pus-o pe prima pagină şi a numit-o spioană“, îi spune el, amuzat, reporterului de investigaţii de la *The Guardian*, Carole Cadwalladr. „Singurul lucru adevărat din articol este că este fluentă în şase limbi şi se

încadrează în profilul spionului rus. Asta e tot.“ Îl face asta pro-Putin? „Sunt pro-Putin fiind în favoarea ţării sale. Nu este posibil să conduci o ţară atât de mare ca pe o democraţie pură, nu este posibil, toată istoria Rusiei arată că în fruntea ei trebuie să fie cineva puternic, care să deţină controlul, altfel totul se dezintegrează.“ Banks susţine anexarea Crimeii şi intervenţia din Donbas, unde „85% dintre locuitori sunt etnici ruşi“.[422]

În cartea sa *The Bad Boys of Brexit*, Banks vorbeşte deschis despre contactele sale ruseşti. La o conferinţă UKIP în Docaster l-a cunoscut pe „Oleg“. „Ne-a fost prezentat ca fiind secretar I al ambasadei, cu alte cuvinte, omul KGB în Londra“, scrie el.[423] „Oleg“ l-a prezentat apoi pe Banks ambasadorului rus la Londra, Aleksandr Iakovenko.

Kremlinul, dreapta alternativă americană şi UKIP şi-au descoperit interese comune. Farage face parte din politicienii proruşi şi eurosceptici din Parlamentul European pe care Rusia nu i-a inventat, dar i-a cultivat, oferindu-le acces la o staţie de propagandă. El a fost susţinut atât de ruşi, cât şi de cei care aveau să-l poarte spre victorie pe Trump. Steve Bannon, care avea să fie şeful campaniei prezidenţiale a lui Trump, căuta încă din 2012 un echivalent al mişcării Tea Party şi aşa a dat de UKIP şi de Farage.

În 29 martie 2017, la ora 12:20, ora Londrei, când scrisoarea premierului britanic prin care era activat articolul 50 i-a fost înmânată preşedintelui Consiliului European, Donald Tusk, Nigel Farage ţinea un toast: „Bine jucat, Bannon! Ne-ai fost de mare ajutor. Este o mare, mare zi! Vom deveni din nou o naţiune independentă, autoguvernată, o naţiune democratică, normală!“[424]

Carole Cadwalladr susţine că Bannon a sprijinit UKIP cu banii lui Robert Mercer, unul dintre cei mai importanţi finanţatori ai campaniei lui Trump, via Breitbart.[425] Dar circulaţia banilor s-a derulat în ambele sensuri. Tabăra *Leave* a investit 3,9 milioane de lire sterline, mai mult de jumătate din bugetul campaniei, într-un site obscur, AggregateIQ, administrat de o companie canadiană. De ce ar fi cheltuit atât de mulţi bani pentru un site oarecare? Cadwalladr descoperă că AggregateIQ dezvoltase tehnici de micro-direcţionare a mesajelor electorale deghizate în *fake news* şi dezinformare. Apoi documentează legăturile între AggregateIQ şi o altă

companie, Cambridge Analytica, ambele avându-l acţionar majoritar pe Mercer.

Atât AggregateIQ, cât şi Cambridge Analytica făceau parte din compania britanică SCL (Strategic Communications Laboratories), care se implicase în peste 25 de campanii politice şi electorale, începând din 1994, în ţări precum România, Italia, Lituania, Ucraina, Albania, în Africa şi Asia.[426] Firma folosea tehnici militare de dezinformare şi ţintirea precisă a alegătorilor cu mesaje personalizate în reţelele sociale. În SUA, SCL a lucrat mai întâi pentru republicanul Ted Cruz, în alegerile primare, apoi pentru Trump.[427]

Cadwalladr afirmă că SCL/Cambridge Analytica este fondată de oameni care au făcut sau fac parte din sistemul de apărare britanic. Departamentul de Apărare din SCL era condus de comandantul de navă britanic Steve Tatham, fost şef al operaţiunilor psihologice ale armatei britanice în Afganistan. SCL/Cambridge Analytica nu doar se folosea de elemente de psihologie socială şi de baze mari de date, ci lucra „precum un contractor militar, care folosea strategii militare asupra populaţiei civile". „Au pus laolaltă psihologia, propaganda şi tehnologia într-un sistem nou şi puternic", scrie Cadwalladr. Cheia maşinii de propagandă era să găsească resortul fiecărui alegător. Tamsin Shaw, profesor asociat de filozofie la Universitatea din New York, afirmă că „este o tehnologie militară care a fost controlată de o plutocraţie globală şi care este folosită pentru a influenţa alegerile în moduri pe care oamenii nici nu le pot vedea, nici măcar înţelege că li se întâmplă". După cum se arată chiar pe site-ul SCL: „Analiştii pot folosi nu numai date inductive (tipare de recunoaştere din baza de date), ci şi deductive (modelarea ştiinţifică socială ipotetică)", ceea ce permite descifrarea „comportamentului uman".[428] Dar despre modul în care operează această adevărată maşină de propagandă automată, într-un alt capitol.

Teza că suntem în mijlocul unui război informaţional şi că miliardari precum Mercer dezvoltă astfel de tehnologii este teribilă. Compania susţine însă că metodologia a fost aprobată de guvernele britanic şi american, printre altele. SCL a folosit baze mari de date pentru micro-direcţionare într-un prim proiect în Trinidad, după care a fost cumpărată de Mercer. I s-

au alăturat apoi psihologul Aleksandr Kogan, compania AggregateIQ şi Cambridge Analytica, în care Mercer a investit cinci milioane de dolari. Firma construia profile psihometrice ale alegătorilor pentru a le depista resortul intim emoţional.[429]

Echipa de campanie a lui Trump a plătit firmelor lui Mercer peste şase milioane de dolari pentru a direcţiona mesajele către alegătorii indecişi.

Primul job la o scară cu adevărat mare a fost însă Brexitul. Strategia a constat în recoltarea unor baze mari de date din reţelele sociale şi alimentarea sistemului de inteligenţă artificială (IA). *Leave* a beneficiat astfel de o bază cu peste un milion de profile psihometrice detaliate, cărora le-a trimis apoi mesaje personalizate. În februarie 2017, Arron Banks, fondatorul Leave.eu, a postat câteva tweeturi în care afirmă că IA i-a ajutat să câştige „niveluri de angajament fără precedent", adăugând că „IA a câştigat bătălia *Leave*".[430]

Andy Wigmore, directorul de comunicare al Leave.eu a recunoscut ajutorul dat de Mercer, „în virtutea unor relaţii vechi de prietenie între Farage şi familia Mercer", dar a afirmat că a făcut-o gratuit. Într-adevăr, nici o donaţie mai mare de 7 500 de lire, care este plafonul stabilit de Comisia Electorală până la care nu trebuie declarate donaţiile, nu a fost înregistrată din partea lui Mercer pentru Leave.eu. Cambridge Analytica a afirmat că nu a prestat nici un fel de servicii, plătite sau gratuite, pentru Leave.eu, afirmaţie care s-a dovedit mai tâtziu a fi mincinoasă.

Mercer este un om de ştiinţă remarcabil, care a făcut pionierat la IBM în IA, după care a făcut miliarde de dolari cu compania Renaissance Technologies, un fond de hedging specializat în comerţ automat. A investit zece milioane de dolari în Breitbart, care fusese gândit ca o contrapondere conservatoare la *Huffington Post*.[431] Steve Bannon a devenit în 2012 consilierul său politic. Mercer este cel care l-a sfătuit pe Trump să-l angajeze pe Steve Bannon, care avea să spună apoi că „Mercer este cel care a pus temelia revoluţiei lui Trump".

Comisia Electorală din Marea Britanie a cerut companiei AggregateIQ, înregistrată în British Columbia, Canada, detalii privind serviciile oferite taberei *Leave*, dar compania a afirmat că a semnat un contract de confidenţialitate. Cum compania se afla în afara jurisdicţiei britanice,

ancheta s-a terminat înainte de a începe. Cât despre Dominic Cummings, acesta avea să spună în 2017 că „legile [britanice] sunt o glumă, aşa încât oricine vrea să păcălească legea, o poate face uşor, fără ca oamenii să se prindă“[432].

„Londra pluteşte pe un val de bani murdari“, spunea Bill Browder, cel al cărui avocat, Serghei Magnitski, a fost asasinat la Moscova în 2009 şi care a iniţiat „Actul Magnitski“. „Este o mare opoziţie în Marea Britanie faţă de gâtuirea *Gâştii de aur*, pentru că o mulţime de oameni care se află foarte aproape de centrul de putere beneficiază financiar.“[433]

SCL şi Cambridge Analytica au lucrat în zeci de state, printre care şi Rusia, Lituania, Letonia, Republica Moldova, Ucraina, Iran. Cadwalladr afirmă că sursele i-au vorbit despre „legături cu Rusia, inclusiv călătorii în ţară şi întâlniri cu executivi ai companiilor de stat ruseşti“, precum şi referinţe privind „angajaţi SCL care lucrează pentru entităţi ruseşti“.[434]

În această poveste complicată şi puţin cunoscută a Brexitului îşi dau mâna, pentru prima oară, interesele ruseşti şi cele ale dreptei alternative americane. Maşinăria de propagandă automată creată de Mercer a operat pentru prima dată la scară mare cu ocazia Brexitului. Era încălzirea pentru alegerile prezidenţiale americane.

Mercer, Farage şi Banks sunt trioul care a făcut posibil Brexitul. Banks a pus la dispoziţie banii, printr-un fond offshore, Mercer a venit cu maşina de propagandă şi conexiunile cu dreapta alternativă americană, iar Farage a fost interfaţa cu electoratul britanic.

Note

368. Naraţiuni documentate în paginile următoare, vezi notele de subsol.

369. *How did the UK economy do since joining the EU?*, Institutul pentru o Nouă Gândire Economică, Oxford Martin School, 6 iun. 2016.

370. R. Booth *et al*., „Russia used hundreds of fake accounts…“, *The Guardian*, 14 nov. 2017.

371. R. Mason, „Theresa May accuses Russia of interfering…“, *The Guardian*, 14 nov. 2017.

372. J. Borger *et al*., „Trump believes Putin on Russia…“, *The Guardian*, 12 nov. 2017.

373. I. Gorodnichenko *et al*., *Social media, sentiment and public opinions: Evidence from #Brexit*, Swansea University, 2017.

374. „This week on Russian TV: Theresa May…“, Disinformation Review, 20 nov. 2017.

375. „Brexit poll tracker“, *Financial Times*, iun. 2016.

376. *Economist/Ipsos MORI Issues Index*, Ipsos Mori, apr. 2015.

377. G. Harding, „Media Lies and Brexit“, în *Ethics in the News*, Ethical Journalism Network, London, 2017.

378. M. Phillips, „Going, going, GONE!“, *Daily Mail*, 12 mai 2003.

379. S. Heffer, „Rise of the Fourth Reich…“, *Daily Mail*, 17 aug. 2011.

380. A. Little, „EU brainwash our children“, *The Daily Express*, 18 ian. 2012.

381. J. Farrell, „Another reason for Brexit…“, *The Daily Star*, 12 mai 2016.

382. J. Jackson, „BBC's EU reporting «more negative…“, *The Guardian*, 21 apr. 2016.

383. T.N. Dunn, „Revealed: Queen backs Brexit…“, *The Sun*, 28 iul. 2016.

384. *Response to „Fake News“ inquiry…*, Consiliul Musulman Britanic, mar. 2017; Sondaj comandat de *Huffington Post*, iunie 2015, *apud* J. Sommers, „7/7 Bombings Anniversary Poll Shows More…“, *Huffington Post*, 3 iul. 2015.

385. S. Hix, „Britons among least knowledgeable…“, *The Guardian*, 27 nov. 2015.

386. R. Booth, *et al*., „Leave donor plans new party…“, *The Guardian*, 29 iun. 2016.

387. Matthew D'Ancona, *Post Truth: The New War on Truth and How to Fight Back*, Ebury Press, London, 2017, p. 17.

388. „Euromyths A-Z index“ (1992–2017), Comisia Europeană.

389. „Vote Leave, take control“, YouTube, 8 oct. 2015.

390. D. Maddox, „Major leak from Brussels reveals…“, *Daily Express*, 25 mai 2016.

391. „The UK contribution to the EU budget“, Office for National Statistics, 31 oct. 2016.

392. James Ball, *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*, Biteback Publishing, London, 2017, p. 62.

393. F. Perraudin, „Iain Duncan Smith backtracks…“, *The Guardian*, 26 iun. 2016.

394. R. Greenslade, „*Sunday Express* admits «12m Turks…“, *The Guardian*, 20 iun. 2016.

395. S. Hawkes, „More than 700,000 Turks will flock…“ *The Sun*, 12 iun. 2016.

396. N. Khomami, „*Daily Mail* publishes correction…“, *The Guardian*, 17 iun. 2016.

397. M. D'Ancona, *op. cit.*, p. 19.

398. R.A. Greene, „Brexit poll: Six months on…“, CNN, 19 dec. 2016.

399. *Ipsos Mori June 2016 Political Monitor*, Ipsos Mori, 16 iun. 2016.

400. P. Walker, „Boris Johnson «punched the air…“, *The Guardian*, 9 ian. 2017.

401. Russia Today, 14 apr. 2011.

402. „Acquisition of citizenship by age group, sex and former citizenship“, Eurostat, 23 nov. 2017. În 2008, de exemplu, România a acordat un număr de 5 585 de cetăţenii şi 9 399 în 2009, inclusiv cele acordate cetăţenilor Republicii Moldova.

403. S. Khan, „Russian broadcaster offers Nigel Farage…“, *The Independent*, 8 sept. 2016.

404. P. Foster, „Kremlin-backed broadcaster RT…“, *The Telegraph*, 7 sept. 2016.

405. J. Doward, „MPs defend fees of up to £1,000 an hour…“, *The Guardian*, 18 nov. 2017.

406. „The Kremlin's Platform for «Useful Idiots»…“, European Values, 18 sept. 2017.

407. M. Fisher, „In case you weren't clear on RT…“, *Washington Post*, 3 iun. 2013.

408. Solicitarea Departamentului de Justiţie al SUA către RT, *apud* J. Gerstein, „DOJ told RT to register as foreign agent…“, Politico, 21 dec. 2017.

409. „Nigel Farage calls on EU to investigate George Soros…“, RT, 14 nov. 2017.

410. S. Swinford, „Russian «spy» case…“, *The Telegraph*, 7 dec. 2010.

411. „ Katia Zatuliveter, Former Aid to Mike Hancock…“, *Huffington Post*, 18 oct. 2011.

412. „MI5 Russian «spy» faces nine-month wait“, BBC News, 13 ian. 2011.

413. „MP's aide arrest a PR stunt…“, BBC News, 9 dec. 2010.

414. L. Harding *et al*., „Russian diplomat expelled from UK…“, *The Guardian*, 21 dec. 2010.
415. L. Harding, „Mike Hancock had string of young…“, *The Guardian*, 5 dec. 2010.
416. L. Harding, *et. al*., *op. cit.*
417. *Ibidem.*
418. D. Casciani, „«Russian spy» who had affair…“, BBC News, 29 nov. 2011.
419. Christopher Andrew, Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story*, Harper Perennial, New York, 1990.
420. C. Fernandez, „The best Russian spy for 30 years… “, *Daily Mail*, 25 oct. 2011.
421. F. Kovacevic, „KGB Swallows: Russian Intelligence…“, *The Newsbud*, 8 mai 2017.
422. C. Cadwalladr, „Arron Banks: «Brexit was a war…»“, *The Guardian*, 2 apr. 2017.
423. Arron Banks, *The Bad Boys of Brexit: Tales of Mischief, Mayhem and Guerrilla Warfare from the Referendum Frontline*, Biteback Publishing, London, 2017 (e-Book).
424. J. Montgomery, „Nigel Farage on Article 50…»“, Breitbart, 29 mar. 2017.
425. C. Cadwalladr, „The great British Brexit robbery…“, *The Observer*, 7 mai 2017.
426. Despre prezenţa unei filiale SCL în România, vezi P. Radu, „Firma de strategie din spatele lui Trump…“, Rise Project, 7 aug. 2017. SCL România era condusă în 2018 de omul de afaceri Peter Imre.
427. K. Vogel, T. Parti, „Cruz partners with donor's…“, Politico, 7 iul. 2017.
428. Site-ul SCL Group, accesat în martie 2018.
429. C. Cadwalladr, „Revealed: how US billionaire helped…“, *The Guardian*, 6 feb. 2017.
430. *Ibidem*.
431. J. Mayer, „The Reclusive Hedge-Fund Tycoon…“, *The New Yorker*, 27 mar. 2017.
432. C. Cadwalladr, „The great British Brexit robbery…“, *The Observer*, 7 mai 2017.
433. C. Cadwalladr, „Brexit, the ministers, the professor… “, *The Guardian*, 4 nov. 2017.
434. *Ibidem*.

8
FRANŢA: FANCY BEAR EST TOUJOURS LÀ

> Emmanuel Macron este homosexual, agent al finanţei mondiale. Are o avere uriaşă în conturi offshore. Cei care îl votează sunt fie dezinformaţi, fie persoane declasate, dependente de droguri. Păcat că soldaţii sovietici s-au jertfit pentru a elibera Franţa.

Alegerile din Franţa, din mai 2017, au fost primul mare test privind viitorul Uniunii Europene, după Brexit. Urmau, în toamna aceluiaşi an, cele din Germania. Printre candidaţii creditaţi cu şanse să ajungă în turul doi era Marine Le Pen, şefa partidului de extremă dreapta, Frontul Naţional. În 2014, partidul său câştigase alegerile europarlamentare cu 25,4% din voturi, pe fondul unui absenteism la vot de peste 56%. În euforia victoriei, Le Pen a cerut dizolvarea parlamentului francez, care, în opinia ei, nu mai reprezenta voinţa electoratului. Victoria sa în alegerile prezidenţiale ar fi însemnat începutul dezintegrării UE.

Marine Le Pen nu a ascuns niciodată relaţia strânsă cu Rusia. În 24 martie 2017 a făcut o nouă vizită la Moscova, asigurându-se de sprijinul lui Putin şi negociind o nouă finanţare cu băncile ruseşti apropiate de Kremlin.[435] Primirea, chiar şi neoficială, de către preşedintele Rusiei a unui candidat într-un termen atât de scurt înaintea scrutinului a fost considerată „cu totul excepţională“ de presa franceză.[436]

Le Pen şi-a făcut cunoscute opţiunile de politică externă cu mult timp înaintea campaniei electorale. Ea a declarat că anexarea Crimeii este legală şi că o va recunoaşte dacă va ajunge preşedinte. În acelaşi scenariu, Franţa va ieşi din zona euro şi apoi din Uniunea Europeană, după un referendum asemănător Brexitului. „Este timpul ca şi în Europa să terminăm cu Uniunea Europeană“[437], declara ea. În opinia doamnei Le Pen, Uniunea Europeană aminteşte de Uniunea Sovietică, de aceea ea promitea că va distruge „Zidul Bruxellesului“, aşa cum a fost distrus şi Zidul Berlinului.[438]

Cea mai simplă formulare a avut-o la RT France, afirmând franc că „dacă Franţa va ieşi din Uniunea Europeană, Uniunea va înceta să mai existe“[439].

Alain Besançon remarca faptul că francezii care păstrau încă o simpatie pentru ideea rusă, comunism sau „relaţiile privilegiate“ ale Franţei cu Rusia erau alimentaţi de „formidabila propagandă rusă“, dar şi de „o ignoranţă voluntară“. „Pe vremea lui Brejnev, în Rusia se râdea despre «cea de-a şaisprezecea republică sovietică», adică Franţa“, scrie el.[440] Să fi rămas oare francezii aceiaşi simpatizanţi convinşi ai Moscovei?

Cu câteva luni înainte de scrutin, Macron era convins că ruşii vor încerca să influenţeze alegerile prezidenţiale. În februarie 2017, cu trei luni înainte de scrutin, directorul său de campanie, Richard Ferrand, acuza Rusia că încearcă să spargă computerele de campanie şi că generează dezinformare şi *fake news* folosind media susţinută de Kremlin. „Sunt sute, dacă nu mii de atacuri asupra computerelor noastre, asupra datelor de baze şi site-urilor, şi atacurile vin de la frontiera rusă“, declara Ferrand la France 2. „Cerem celor mai înalte autorităţi ale statului francez să se asigure că nu va exista nici un amestec rusesc în campanie.“[441] Ferrand făcea analogii între situaţia din Franţa şi atacurile împotriva candidatului democrat Hillary Clinton.

Macron era singurul candidat care pomenea de pericolul rusesc şi care era creditat în sondaje cu şanse de a câştiga alegerile. François Fillon, candidatul conservator, era ocupat cu scandalul privind plăţile de peste o jumătate de milion de euro făcute soţiei din fonduri publice timp de opt ani, iar Marine Le Pen a catalogat spargerea serverelor democraţilor americani ca fiind „o teorie a conspiraţiei“.

Atunci când sondajele au arătat că Macron avea un scor mai bun decât Le Pen în intenţia de vot a alegătorilor, RT şi Sputnik au generat şi mai mult conţinut negativ la adresa lui, aclamând-o în schimb pe candidata Frontului Naţional. În 4 februarie 2017, Sputnik relata că Macron avea în spate un „foarte bogat lobby gay“ şi că era un „agent american“ în sistemul bancar.[442] Julian Assange, fondatorul WikiLeaks, evoca pentru *Izvestia*[443] întâlniri suspecte între Macron şi Hillary Clinton.

Au fost generate mai multe naraţiuni: că Macron este gay şi mariajul său este o faţadă, că este agent american, dar şi agent al oligarhiei financiare, că a avut o relaţie cu fiica soţiei sale din prima căsătorie etc. Tehnicile folosite

de serviciile de informaţii sovietice şi ruseşti pentru recrutarea unor informatori sau şantajarea opozanţilor politici erau folosite acum pentru Macron: *kompromatul*. Putin însuşi a făcut-o, în calitate de şef al FSB, atunci când procurorul general al Rusiei, Iuri Skuratov, documenta acuzaţiile de corupţie împotriva lui Elţîn şi apropiaţilor săi. Dar să spunem aici întreaga poveste – în fond, aşa a ajuns Putin la putere.

În ianuarie 1999, preşedintele Boris Elţîn l-a chemat pe Skuratov la Kremlin pentru a-i arăta o casetă video în care acesta apărea în pat cu două tinere prostituate şi i-a cerut să demisioneze. Skuratov a protestat, susţinând că înregistrarea este falsă, dar a acceptat să îşi dea demisia. Ce a urmat a fost o adevărată luptă pentru succesiunea la preşedinţia Rusiei – cel de-al doilea mandat al lui Elţîn se termina în 2000.

Pentru ca demisia să intre în vigoare, trebuia aprobată de Consiliul Federaţiei, camera superioară a parlamentului rus, care în 1999 nu era doar ecoul voinţei preşedintelui, ca acum. Consiliul i-a cerut lui Skuratov să depună mărturie, dar… lovitură de teatru. În ziua de dinaintea audierii, înregistrarea trucată a fost difuzată în întreaga Rusie, la RTR, cu titlul „Trei în pat“. Atunci când Consiliul a continuat să reziste Kremlinului, respingând demisia procurorului general, iar Skuratov a încercat să îşi reia postul, caseta a fost redifuzată într-una dintre emisiunile de maximă audienţă, Programul Serghei Dorenko.[444] „După ce părinţii le-au permis copiilor să vadă această casetă“, spunea Dorenko, „le va fi greu să îi crească patriotic – în fond, este vorba despre procurorul general al Federaţiei Ruse“. Prim-ministrul Evgheni Primakov, candidatul cu cele mai mari şanse la preşedinţia Rusiei şi cel care îi ceruse lui Skuratov declanşarea investigaţiei, l-a sunat furios pe Dorenko imediat după emisiune, acuzându-l că lansează acuzaţii neîntemeiate.

În 7 aprilie 1999, Vladimir Putin, în calitate de şef al FSB, ţine o conferinţă de presă în care afirmă că înregistrarea este autentică şi că „omul care arată ca Skuratov“ era într-adevăr Skuratov, cerându-i apoi demisia.

Putin a reuşit atunci să obţină nu numai înlăturarea lui Skuratov, ci şi a lui Primakov. Preşedintele fusese nu doar salvat ci şi convins că şi-a găsit succesorul care îi va asigura liniştea postprezidentială. Schimbul era echitabil: Putin primea puterea, iar familia lui Elţîn – libertatea. Putin îşi

netezise drumul către tronul Rusiei. Când a ieşit din birou pentru ultima dată, Elţîn avea să-i spună succesorului său: „Acum e biroul dumneavoastră, Vladimir Vladimirovici!“

Dacă Agamiţă Dandanache a folosit scrisorica de amor în *kompromatul* epocii sale, FSB-ul a rămas fidel casetei video. În 2016, Mihail Kasianov, fost prim-ministru (2000–2004), lider al opoziţiei şi critic vocal al lui Putin, a fost filmat în pat cu o activistă britanică, Natalya Pelevine. Înregistrarea a fost difuzată de NTV, post controlat de Kremlin, şi a făcut ca, la alegerile generale din acel an, partidul lui Kasianov să nu obţină nici un loc în Duma de Stat.

În această cheie, acuzaţiile privind existenţa unei înregistrări video din 2013 în care ar apărea Trump şi câteva prostituate la hotelul Ritz Carlton din Moscova, material care s-ar afla în posesia FSB şi care ar face din Trump un preşedinte şantajabil, par plauzibile. Să fie Trump „candidatul manciurian“?

Să revenim la tânărul Macron, despre care au început să apară zvonuri în media alternativă şi pe reţelele sociale că ar fi homosexual. Partenerul său ar fi fost Mathieu Gallet, tânărul director al Radio France, născut în acelaşi an ca şi viitorul preşedinte al Franţei, 1977.[445]

În aprilie, revista LGBT *Garçon* îl avea pe copertă pe Macron, cu bustul gol, cu atitudine de macho. Era un fals, un fotomontaj. Redactorul-şef a arătat că fusese doar o mişcare îndrăzneaţă de marketing şi că în articol se preciza că Macron nu era homosexual. Revista s-a vândut bine, iar Macron a trebuit să dea din nou dezminţire privind presupusa sa homosexualitate, asigurând în acelaşi timp comunitatea LGBT de întreaga sa simpatie civică. Presa alternativă, dar şi cea tradiţională au preluat povestea, amplificând-o, reluând întregul scandal.

Cele mai violente reacţii au venit însă din presa tradiţională rusă, după anunţarea victoriei lui Macron. Cel mai citit ziar din Rusia, *Komsomolskaia Pravda*, publica corespondenţa de la Paris a corespondentului său special, Daria Aslamova, jurnalistă celebră nu doar pentru articolele sale, ci şi pentru că în 1992 şi-a făcut publice relaţiile intime cu diverşi politicieni, printre care şi ultimul preşedinte al Sovietului Suprem, Ruslan Hasbulatov.[446]

Aslamova susţine că Marine Le Pen a fost dezavantajată de publicitatea care i s-a făcut lui Macron ca homosexual, *Komsomolskaia Pravda* reproducând, ca dovadă, coperta din *Garçon*.[447] Ea scrie că alegătorii lui Macron ar fi musulmani sau de culoare şi că ar fi dezinformaţi. Citează apoi analiza unui psiholog italian, postată pe YouTube, care îl califică pe Macron drept „psihopat".[448] Pentru Aslamova, soţia viitorului preşedinte ales era o „mumie" care „ar fi trebuit să fie după gratii", iar relaţia dintre cei doi, un „viol". Limba iute a Aslamovei, care nouă, românilor, ne aminteşte de stilul mizerabilist al lui Corneliu Vadim Tudor din revista *România Mare*, avea să îi aducă glorie pe frontul european al „mizeriei morale", pe care se simte datoare să o sancţioneze, pentru a salva Rusia.

Atunci când merge în arondismentul 18, care este „negru", i se oferă „de cinci ori cocaină şi heroină de către negri homosexuali", fără ca aceştia să fie măcar „deranjaţi de prezenţa poliţiei". Într-o secţie de votare, un alegător îi spune că Le Pen este „de un fascism pur", ceea ce o face să-şi încleşteze pumnii de furie. Nu putea crede că i se dă o lecţie despre fascism tocmai aici, în Parisul înecat într-o mare de imigranţi.

— Sunteţi ruşi, vă e greu să înţelegeţi, continuă interlocutorul ei. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Franţa a luptat împotriva fascismului.

— Nu ştiţi că Europa a fost salvată de fascism de Uniunea Sovietică, care a ajuns până la Berlin? întreabă cu reproş Aslamova.

— Franţa a fost salvată de americani şi de rezistenţa franceză, i se răspunde, sec.

— Suntem aproape de staţia de metrou Stalingrad, asta vă spune ceva? întreabă iar jurnalista.

— Da, a fost o mare bătălie între fascistul Stalin şi fascistul Hitler, îi răspunde francezul, spre indignarea Aslamovei, care se gândeşte să îl scuipe în faţă, dar apoi îşi aminteşte că pe 9 mai tatăl ei, veteran de război, avea să sosească la Moscova, pentru a asista la parada din Piaţa Roşie.

Atunci când îi spune interlocutorului său că francezii „au pierdut războiul" de fapt, acesta îi răspunde că asta e *fake news*. „De furie, am izbucnit în lacrimi neputincioase", scrie Aslamova, „francezii îl merită pe

Macron cel din cauciuc, merită să treacă prin iadul globalizării, ei nu merită democraţia, plătită cu vieţile a milioane de soldaţi sovietici".

Să mai rămânem puţin alături de Aslamova, pentru că aventurile ei nu se opresc aici. În fond, alături de Kiseliov, ea este cea care produce cel mai mare conţinut de *fake news* şi propagandă neagră din presa rusă. După ce s-a remarcat prin relatările mobilizatoare şi profund „patriotice" din Cecenia, Abhazia, Nagorno-Karabah, de pe Maidanul Kievului, din Crimeea invadată de „oamenii politicoşi" ai Rusiei şi din Donbas, a urmat referendumul din Catalunia. La Barcelona, Aslamova s-a înfăşurat în steagul Cataluniei[449], acuzând „barbaria" şi „fărădelegile" autorităţilor spaniole şi deplângând „ce regim politic prost este democraţia" (citându-l astfel pe Lenin), şi avertizând că independenţa Cataluniei nu poate fi cucerită fără vărsări de sânge, deoarece a văzut „o mulţime de războaie şi revoluţii". Într-un celebru interviu cu Serghei Lavrov, Aslamova îl admonesta pe ministrul rus de externe că Rusia a pierdut Ucraina din cauza „propagandei străine de cinci miliarde de dolari", întrebându-l de ce Kremlinul nu a trimis armata.[450]

Faimoasa Daria Aslamova a vrut să îi ia un interviu şi lui Igor Dodon, preşedintele Republicii Moldova, însă i-a fost interzisă intrarea pe teritoriul Moldovei. „Când patru bărbaţi mă duceau de mâini şi picioare prin aeroportul din Chișinău, îmi părea că văd un vis fantastic", îşi începea Daria Aslamova articolul din *Komsomolskaia Pravda*, în care relata cum a fost „deportată" din Republica Moldova. „Acestei persoane i-a fost interzisă intrarea în Republica Moldova întrucât ea nu a putut justifica scopul vizitei", a explicat sec serviciul de presă al poliţiei de frontieră. Acesta era motivul pentru care autorităţile de la Chişinău mai trimiseseră deja înapoi în Rusia jurnalişti, militari sau politicieni ruşi.[451]

Să revenim în Franţa. În cele din urmă, serverele de campanie ale lui Macron au fost atacate de hackeri, aşa cum se aştepta viitorul preşedinte. Au fost sustrase nouă gigabiţi de date, care au fost publicate de un utilizator cu profilul Emleaks pe Pastebin, un site care permite distribuirea anonimă de documente. Atacul a avut loc în seara de vineri, în jurul orei locale 20.00. Timingul a fost crucial. A intrat în acţiune apoi forumul populat de grupuri de extremă dreapta /pol/, de pe site-ul de mesagerie anonimă 4chan.

Pe acelaşi forum, cu două zile mai înainte, un utilizator postase un alt set de documente care sugerau că Macron avea conturi secrete în bănci din Insulele Cayman, stârnind discuţii aprinse pe forum dacă documentele sunt autentice sau nu. În seara următoare, în dezbaterea finală televizată, Marine Le Pen făcea referire la documente: „Sper că nu vom afla că aveţi conturi offshore în Bahamas. Sper…“ „Nu, doamnă Le Pen, asta e defăimare“, îi răspunde Macron. „Nu, nu, am spus «sper»…“ A doua zi, Macron a depus o plângere penală împotriva celor care au publicat documentele, iar Procuratura a deschis o anchetă.[452]

Aşadar, la ora 20.35, pe /pol/ apare un link către Pastebin. Singurul indiciu despre identitatea celui care făcuse postarea era un steag leton, care ar fi trebuit să indice ţara unde era înregistrată adresa de IP. Ceea ce era însă uşor de falsificat printr-un proxy, un mecanism care permite mascarea sau falsificarea locului în care se află utilizatorul.[453]

La 20.49, Jack Prosobiec, un activist american pro-Trump, redactor-şef al site-ului de extremă-dreapta Rebel Media, făcea legătura între platforma Twitter şi /pol/ cu haştagul #MacronLeaks. Prosobiec fusese avertizat de „leton“ cu o zi înainte asupra documentelor pe care acesta le va posta.

Twitterul lui Prosobiec a devenit viral rapid, fiind repostat de 87 de ori în primele cinci minute, sugerând intervenţia boţilor. Nu au fost însă doar conturi automate. Mii de oameni în carne şi oase au repostat apoi tweetul, în special cei afiliaţi dreptei alternative, mai ales în afara Franţei.

Cel mai mare sprijin a venit de la contul oficial de Twitter al WikiLeaks, administrat de Assange personal, care a repostat linkul către zecile de mii de mailuri, fotografii şi documente, dând asigurări că el nu este la originea acestei operaţiuni de piraterie şi avertizând că „ar putea fi o glumă“.

A venit apoi rândul conturilor Frontului Naţional, care au repostat masiv. 47 000 de tweeturi în trei ore au făcut ca haştagul #MacronLeaks să devină un trend în Franţa. Sâmbătă dimineaţă ajunsese un trend[454] în lumea întreagă, în ciuda restricţiilor impuse în Franţa.

Campania electorală se încheia la miezul nopţii şi intrau în vigoare restricţiile, aşa-numita pauză de reflecţie, în care presa *mainstream* nu mai putea amplifica *fake*-ul. Haştagul #MacronLeaks devenise deja popular pe Twitter, aşa că politicienii din ambele tabere au ieşit la atac: „Va revela

#MacronLeaks lucruri pe care jurnalismul de investigaţie le-a ocolit cu bună ştiinţă? Înfricoşător acest naufragiu al democraţiei“, scria Florian Philippot, vicepreşedintele Frontului Naţional. Sylvain Fort, unul dintre purtătorii de cuvânt ai campaniei En Marche!, răspundea categorisind mesajul lui Philippot drept „josnic“.[455]

Cu cinci minute înainte de miezul nopţii, echipa lui Macron a dat un comunicat în care arăta că a fost victima unei „acţiuni de piraterie masivă şi coordonată“. Consilierii En Marche! au arătat că documentele sustrase nu ilustrează nimic mai mult decât „funcţionarea normală“ a unei campanii prezidenţiale, însă documentele autentice au fost amestecate cu unele false şi publicate pe reţelele de socializare, pentru a răspândi „îndoiala şi dezinformarea“.[456]

Presa şi specialiştii în securitate cibernetică au început încă din acea noapte cercetările asupra celor care au stat în spatele atacurilor. Ben Nimmo, cercetător în securitate informatică la laboratorul de Cercetări Digitale Criminalistice al Consiliului Atlantic, afirma că în spatele eforturilor iniţiale de răspândire a documentelor s-ar afla un grup de activişti ai dreptei alternative din SUA, care generaseră conţinut pe reţelele sociale, preluat şi repostat apoi de susţinătorii lui Marine Le Pen.

Un alt specialist, Vitali Kremez, director de studii la firma new-yorkeză de cercetare a Internetului Flashpoint, afirma că vinovat de operaţiunea de dezinformare ar fi grupul APT28, cunoscut şi ca Fancy Bear, care ar avea legătură cu serviciul rus de informaţii militare GRU şi care fusese acuzat că atacase serverele Comitetului Naţional Democratic în campania electorală din SUA.[457]

În ultimele luni, Fancy Bear înregistrase conturi false pe Internet care sugerau că ar aparţine mişcării En Marche!, cum ar fi onedrive-en-marche.fr şi mail-en-marche.fr, care apoi au fost folosite pentru a trimite mailuri infectate cu viruşi care să pirateze serverele mişcării. „Dacă se dovedeşte că a fost condus de Moscova, acest atac ar fi o operaţiune mai mare decât cele anterioare ale Rusiei, care au vizat campania prezidenţială americană“, spunea Kremez.[458]

Aceeaşi versiune a prezentat-o un alt specialist, Feike Hacquebord, cercetător la compania de securitate informatică japoneză Trend Micro, care

a declarat că are dovezi că APT28/Fancy Bear a atacat echipa de campanie a lui Macron cu e-mailuri virusate şi a încercat să instaleze viruşi şi programe de supraveghere pe site-ul candidatului En Marche!. Tehnici similare au fost folosite în atacurile asupra serverelor democraţilor americani şi creştin-democraţilor germani în aprilie şi mai 2016, de pe computere din Franţa, Marea Britanie şi din alte ţări.

În dimineaţa următoare, în sâmbăta de dinaintea scrutinului, Comisia Naţională de Control a Campaniei Prezidenţiale a recomandat presei „să nu ţină cont de conţinutul documentelor“, pentru că acestea au apărut în urma unui atac informatic, reamintind că „difuzarea de informaţii false este sancţionată de lege“.[459]

În cele din urmă, Macron a câştigat alegerile, cu 66,06% din voturi şi Europa a răsuflat uşurată.

Amprente? Urme de copite şi coarne

Joseph Nye, fost preşedinte al Consiliului Naţional de Informaţii al SUA, a încercat să-i găsească circumstanţe atenuante lui Putin, considerând că acesta nu ştie, pur şi simplu, ce înseamnă soft power – că instrumentele acestuia sunt cultura, diplomaţia şi valorile politice, nicidecum dezinformarea şi *fake news*.[460] Să fie Putin atât de naiv?

Răspunsul lui a venit după trei săptămâni. Preşedintele rus era invitat în Franţa, pentru marcarea a trei sute de ani de la stabilirea relaţiilor oficiale între cele două state, fiind astfel primul şef de stat primit de Macron după instalarea tânărului preşedinte la Élysée. „Cât despre amestecul închipuit al Rusiei în alegerile de pretutindeni, nu am discutat, iar dl preşedinte [Macron] nu a arătat vreun interes să vorbim despre asta. Din punctul meu de vedere, cred că nu e nimic de discutat“, avea să declare Putin la conferinţa de presă de la Versailles.[461]

Totuşi, în săptămâna care a urmat, Putin a fost mult mai vorbăreţ la Forumul Economic Internaţional de la Sankt-Petersburg, când jurnalista Megyn Kelly, moderatoarea sesiunii plenare, l-a întrebat cum explică faptul că oficiali din SUA, Franţa, Germania şi Marea Britanie acuză Rusia de amestec în alegerile naţionale, susţinând că sunt „o sută de dovezi“ care

conduc către această concluzie: „probele criminalistice, amprentele digitale, adresele IP, malware-ul, cheile de criptare, codurile specifice“. Putin şi-a scos casca, s-a aplecat peste masă şi a întrebat, spre amuzamentul general: „Care amprente? Vorbiţi de urme de copite şi coarne? Ale cui sunt?“ Adresele IP pot fi falsificate în aşa fel încât să pară că au chiar adresa de domiciliu a lui Megyn, a continuat Putin, „totul poate fi organizat în aşa fel încât să pară că fetiţa ta de trei ani e autoarea atacului“. Specialişti există în toată lumea şi ei pot „inventa“ orice şi „pot acuza pe oricine“, a adăugat el, „asta nu e o dovadă“.

Cât despre alegerile americane, „problema nu e a noastră, problema este în politica americană“[462], a declarat Putin. El a explicat că îl apreciază pe Trump pentru că acesta a găsit o modalitate de a identifica segmentele de alegători, cărora a ştiut cum să li se adreseze direct, chiar dacă a mai şi „exagerat“ câteodată. Însă tabăra democrată continuă să spună: „noi nu suntem vinovaţi, ruşii sunt vinovaţi, s-au amestecat în alegerile noastre“, ceea ce lui Putin îi aminteşte de „antisemitism“ şi de învinovăţirea evreilor pentru toate relele. „Nu, nu suntem noi cei care am făcut toate aceste lucruri. Ei au făcut-o, intern“, încheie preşedintele rus.

Pe scenă, într-unul dintre fotolii, alături de cancelarul austriac Christian Kern şi prim-ministrul indian Narendra Modi, se află şi Igor Dodon, care asistă fericit la parada prietenului său mai mare. Atunci când Megyn Kelly îl întreabă pe Narendra Modi, aflat între ea şi Putin, dacă dă crezare afirmaţiilor preşedintelui rus, Putin intervine şi îi dă lovitura finală: „Întrebaţi-l pe Dodon, el ştie!“, în hohotele generale. Camerele nu au mai surprins reacţia lui Dodon. Va fi înţeles el oare uriaşa ironie?

Trei zile mai târziu se difuza un interviu la NBC, cu aceiaşi doi protagonişti, prima ediţie a noului show Saturday Night cu Megyn Kelly. Tema era reluată, răspunsul fiind însă, în mare, acelaşi. „Probabil că vieţile voastre sunt foarte plictisitoare“, spune Putin, comentând investigaţia din SUA privind amestecul ruşilor în alegeri.[463] Sunt doar teorii, aşa cum este şi cea privind implicarea serviciilor de informaţii americane în asasinarea lui J.F. Kennedy, conchide el, cu un aer nevinovat. Ştia oare Megyn că, de fapt, KGB-ul este suspectat a fi în spatele asasinatului din 1963?

Megyn Kelly a avut cea mai proastă zi din noua ei viaţă de superstar plătit cu 23 de milioane de dolari pe an. Putin, în schimb, după cum i-a declarat lui Oliver Stone, admirator necondiţionat al preşedintelui rus, nu a avut niciodată o zi proastă, pentru că el nu este femeie.

Note

435. „Dossier: L'argent russe du Front National“, Mediapart.
436. „Première rencontre officielle entre Marine…“, *L'Express*, 24 mar. 2017.
437. „Marine Le Pen : «Il est temps d'en finir…»“, Europe 1, 23 feb. 2017.
438. „Marine Le Pen on Brexit and the EU“, BBC, 10 feb. 2017.
439. „«Il n'y aura plus d'Union européenne…»“, RT, 19 mai 2016.
440. V. Tismăneanu, *op. cit.*
441. N. Vinocur, „Emmanuel Macron aide blames Russia…“, Politico, 13 feb. 2017.
442. „Ex-French Economy Minister Macron…“, Sputniknews.com, 4 feb. 2017.
443. A. Halitova, „Asanj podol'iet masla v ogon…“, *Izvestia*, 3 feb. 2017.
444. G. Feifer, „My Coffee with Sergei…“, *ICWA Letters*, oct. 2001; „Programa Dorenko: Razoblacenie Skuratova…“, YouTube.
445. Q. Girard, „Macron gay?…“, *Liberation*, 7 feb. 2017.
446. A. Higgins, „Kiss and tell comes to the Kremlin…“, *The Independent*, 6 dec. 1992.
447. D. Aslamova, „Vibori vo Franţii: oni zaslujili..“, *Komsomolskaia Pravda*, 11 mai 2017.
448. „«Macron è pericoloso», lo dice uno psichiatra“, YouTube, 1 mai 2017.
449. „Daria Aslamova la o demonstraţie…“, RFI România.
450. „Sergei Lavrov Grilled Live on Air…“, Russia Insight YouTube, 3 iun. 2016.
451. L. Barbăroşie, „Daria Aslamova, *Komsomolskaia Pravda*…“, RFE/RL, 27 sept. 2017.
452. „French election: Macron takes action…“, BBC News, 4 mai 2017.
453. M. Mohan, „Macron Leaks: the anatomy…“, BBC News, 9 mai 2017.
454. Un trend Twitter se referă la un subiect identificat printr-un haştag care devine rapid foarte popular.
455. „France/présidentielle: un piratage massif…“, *Le Point*, 6 mai 2017.
456. „En Marche! se dit victime d'une opération de piratage“, Reuters, 6 mai 2017.
457. *Ibidem*.
458. A. Hern, „Macron hackers linked to Russian-affiliated…“, *The Guardian*, 8 mai 2017.
459. Reuters, *op. cit.*
460. J.S. Nye, „Information Warfare Versus Soft…“, Project Syndicate, 9 mai 2017.
461. M. Rose, „After talks, France's Macron hits out…“, Reuters, 29 mai 2017.
462. „St. Petersburg International Economic Forum plenary meeting“, Preşedinţia Rusiei, 2 iun. 2017.
463. „Interview to NBC“, Preşedinţia Rusiei, 5 iun. 2017.

9
SUA: INDUSTRIA CARNAVALULUI

> America vrea să distrugă Rusia prin revoluţii colorate şi războaie la frontierele sale.[464] A instalat un regim fascist la Kiev, vrea să facă acelaşi lucru în Armenia[465] şi Turcia.[466] Obama a creat ISIS iar Hillary Clinton i-a livrat armamentul.[467] Oligarhia americană vrea să-l îndepărteze pe Trump, într-o adevărată vânătoare de vrăjitoare.[468] Americanii au premeditat criza refugiaţilor pentru ca Europa să fie invadată de imigranţi.[469]

Alegerile prezidenţiale din SUA marchează o bornă importantă în democraţia (încă) celui mai puternic stat din lume. Nimic nu va mai fi la fel după 2016. Ce s-a întâmplat de fapt? Cum a reuşit Trump să câştige alegerile, împotriva tuturor pronosticurilor? A intervenit Rusia în alegeri sau nu? Cercetările sunt în curs, atât cele ale mediului academic şi presei, cât şi cele ale autorităţilor federale. Un lucru e cert, până acum: Trump a reuşit să obţină cel mai important avantaj într-o campanie electorală: să fixeze agenda publică. Dar cum a făcut asta?

Ştirile *fake* care au devenit virale în America au fost generate de site-uri obscure din Macedonia. Conform Facebook, cele mai de impact au fost următoarele: „Papa Francisc şochează lumea, îl sprijină pe Donald Trump – comunicat oficial“ (960 000 de vizualizări, Ending the Fed), „WikiLeaks confirmă că Hillary a vândut arme ISIS“ (780 000, The Political Insider), „S-a terminat: Mailurile trimise către ISIS de Hillary au ieşit la lumină şi este mai rău decât şi-ar fi putut imagina oricine“ (754 000, Ending the Fed), „Tocmai am citit legea: Hillary nu are dreptul să ocupe vreun post în administraţia federală“ (701 000, Ending the Fed), „Agentul FBI suspectat a fi implicat în scurgerea e-mailurilor lui Hillary a fost găsit mort“ (567 000, Denver Guardian, repostat într-un ritm de 100 de ori pe minut[470]).[471] Adolescenţii care au inventat aceste ştiri au câştigat până la 30 000 de dolari pe lună de pe urma lor.[472]

Ideea că dezinformarea răspândită prin Facebook a influenţat alegerile a fost considerată iniţial de Mark Zuckerberg ca fiind „nebunească“. Mai târziu însă a declarat că regretă comentariul făcut.[473]Scara pe care operează Facebook şi Twitter este uriaşă – 2 miliarde, respectiv 300 milioane de utilizatori, în întreaga lume. Dar care a fost incidenţa acestor ştiri *fake*?

În cele trei luni care au precedat alegerile, ştirile *fake* pro-Trump au fost repostate de 30 de milioane de ori, de patru ori mai mult decât cele pro-Clinton. Ştirea cea mai infamă, aşa-numitul caz Pizzagate, a fost repostată chiar de Michael Flynn Jr., fiul generalului Michael Flynn, cel care a fost timp de 24 de zile consilierul pentru securitate naţională al lui Trump.[474] Pizzagate a fost un amestec exploziv de *fake news* şi teoria conspiraţiei privind o reţea de pedofili şi traficanţi de copii în care Hillary Clinton şi şeful ei de campanie, John Podesta, ar fi fost implicaţi. Un bărbat a crezut toată povestea şi a năvălit în pizzeria din Washington, D.C., trăgând focuri de armă cu o carabină AR-15. Edgar Welch avea 28 de ani, era din Carolina de Nord şi a declarat poliţiei că a venit la pizzeria Comet Ping Pong pentru a investiga pe cont propriu Pizzagate.[475]

Trump a fost una dintre sursele principale de dezinformare. Cea mai importantă ştire *fake* din perioada 14–20 octombrie 2016 a fost cea lansată de acesta şi promovată de conturile ruseşti privind presupusul sprijin pe care Hillary Clinton l-ar fi oferit în timpul mandatului său de secretar de stat pentru încheierea unei afaceri care îi dădea Rusei controlul asupra a peste 20% din producţia de uraniu a SUA, în schimbul unor donaţii făcute Fundaţiei Clinton.[476]

Un studiu al Institutului Internet de la Oxford a arătat că 12 state americane fuseseră inundate cu „informaţii politice de calitate îndoielnică“ şi de „ideologie extremă“ pe Twitter în zilele premergătoare scrutinului din 8 noiembrie 2016. Era prima dată când cineva documenta pe o scară largă modul în care *fake news* au fost „diseminate strategic“ în SUA înainte de alegeri. Cercetătorii au analizat peste 22 de milioane de postări colectate în perioada 1–11 noiembrie 2016, care conţineau haştaguri privind politica şi veneau de la utilizatori care se aflau în locuri depistabile. Votanţii din statele *swing*, inclusiv Florida, Ohio şi Pennsylvania, au primit în cele zece

zile dinaintea scrutinului mai multe informaţii *fake*, *junk* sau extrem de partizane pe Twitter decât informaţii credibile.[477]

Un studiu realizat de Emilio Ferrara, de la Universitatea din California de Sud, arăta că unul din cinci tweeturi care aveau legătură cu alegerile fusese generat de boţi.[478] Cercetarea lui Ferrara fusese îngreunată de disimularea postărilor care deveniseră suspecte după scrutin. „Nu e nevoie că aceste înregistrări să fie distruse“, cerea Ferrara companiei Twitter, ele pot fi ascunse publicului, dar trebuie păstrate pentru cercetători şi investigaţii“[479].

„În era digitală poţi lansa o campanie de dezinformare şi apoi toate dovezile campaniei vor dispărea, pur şi simplu“, arăta Samantha Bradshaw de la Institutul Internet al Universităţii Oxford. Înaintea audierilor din Congres, Facebook a blocat accesul la mii de postări ale conturilor controlate de ruşi care erau analizate de cercetătorii de la Universitatea Columbia.[480] Aceştia declaraseră pentru *Washington Post* că ştirile *fake* ajunseseră la un public mult mai mare decât cel estimat de Facebook la 10 milioane de utilizatori. După apariţia investigaţiei în presă, Facebook a corectat estimarea, arătând că era vorba de 126 de milioane de utilizatori.

Câte ştiri false şi *fake* a citit, în medie, un votant american în campania electorală din 2016? s-au întrebat Hunt Allcott şi Matthew Gentzkow, cercetători la Stanford.[481] Cercetarea a fost îngreunată de faptul că nici datele şi nici algoritmii după care operează feedul de ştiri al Facebook, cel care este considerat responsabil pentru livrarea informaţiilor personalizate fiecărui utilizator, nu erau publice. Considerând că, în medie, o repostare (*share*) generează 20 vizualizări ale unui site sursă, înseamnă că cele 38 de milioane de repostări identificate în octombrie 2016 au generat 760 de milioane de vizualizări. Ceea ce, pentru 249 de milioane de utilizatori Facebook americani adulţi, înseamnă trei vizualizări per adult. În plus, site-urile sursă au mai înregistrat 159 de milioane de vizualizări directe, neredirecţionate de Facebook, în luna scrutinului american, adică 0,64 vizite pentru fiecare adult.[482]

O cercetare a publicației BuzzFeed arăta că primele cele mai vizualizate 20 de ştiri *fake* au primit mai multe repostări, comentarii şi like-uri decât primele 20 de ştiri „reale“ din presa tradiţională.[483]

Desigur, este o diferenţă între vizualizări şi impact. Ultimul este foarte dificil de măsurat, iar o evaluare a efectelor celor două acţiuni este imposibilă. Cei care contestă importanţa campaniei de pe reţelele sociale spun că cei care au consumat *fake news* ştiau deja cu cine vor vota. Efectul de *Confirmation Bias* (distorsiune de confirmare) a acţionat în sensul în care ei căutau ştirile mincinoase despre Hillary Clinton pentru a-şi întări convingerile, nicidecum pentru a se informa. În medie, titlurile ştirilor *fake* au fost crezute de 58% dintre susţinătorii lui Clinton şi 86% dintre cei ai lui Trump.[484]

Poate supravieţui democraţia Internetului? se întreba Nathaniel Persily, profesor de drept la Stanford în *Journal of Democracy*. Persily crede că asistăm la ultima fază a dezintegrării instituţiilor tradiţionale, cele care au fost fundamentul politicii americane după război. Succesul lui Trump nu s-ar datora numai încălcării tabuurilor şi gurii lui mari, ci şi faptului că instituţiile fundamentale, în special presa tradiţională şi partidele politice, şi-au pierdut puterea, atât în SUA, cât şi în lume.[485]

Cât despre maşina de propagandă Cambridge Analytica, cât de eficientă a fost în alegerile din SUA? În fond, Hillary Clinton fusese cea care perfecţionase modelul creat de Obama, cel al ţintirii individuale electorale, precum şi folosirea online-ului pentru a mobiliza votanţii prin reţelele sociale. Diferenţa a fost dată de ştirile *fake* şi dezinformare.

Succesul lui Trump pe reţelele sociale a fost construit de trei entităţi – agenţia de marketing politic Giles-Parscale, Cambridge Analytica (care creează strategii electorale la nivelul fiecărui votant) şi echipa de campanie online a Partidului Republican. Şeful campaniei digitale a lui Trump, Brad Parscale, un tânăr om de afaceri texan fără experienţă politică, a decis să investească cea mai mare parte a bugetului în Facebook, în acelaşi stil cum făcuse înainte pentru branduri comerciale.

Înainte de campania pentru Trump, Cambridge Analytica mai fusese implicată în referendumul pentru Brexit, de partea taberei *Leave*, şi apoi în campania senatorului republican Ted Cruz, în alegerile primare. Au fost lansate 4 000 de anunţuri, care au generat 1,4 milioane de vizualizări, aşa-numitele *website impressions*. Chiar dacă utilizatorii nu au mai dat click pe aceste anunţuri, efectul a fost similar, pentru că ei au citit oricum titlul –

formatul anunţurilor era similar unor titluri de presă. Cu alte cuvinte, Web-ul fusese populat cu titluri tabloide. Campania a avut ca ţintă 13,5 milioane de votanţi din 16 state în care câştigătorul nu era încă decis, obiectivul fiind acela de a-i identifica pe votanţii „ascunşi“ ai lui Trump, în special din Midwest, pe care sondajele i-au ignorat. Cambridge Analytica i-a ţintit şi pe suporterii lui Clinton, în special liberali albi, femei tinere şi afro-americani, scopul fiind reducerea prezenţei acestora la vot.[486] Metoda psihografică de construire a profilului votantului, folosită de Cambridge Analytica, i-a deranjat până şi pe consultanţii de campanie republicani, care au arătat că sunt încălcări ale eticii profesionale.[487] Cu toate acestea, lui Trump i-a fost pusă la dispoziţie baza de date a Partidului Republican, în care se investise masiv din 2012. Accesul Cambridge Analytica la această bază a transformat-o, cu adevărat, în cea mai puternică maşinărie electorală din lume.

Apetenţa lui Trump pentru Twitter a fost exploatată în campanie. Din august 2015 până în ziua alegerilor, peste un miliard de tweeturi care aveau ca subiect cursa prezidenţială au apărut pe Twitter.[488] Înainte de scrutin, Trump avea 35 de milioane de urmăritori, în timp ce Clinton avea doar 10 milioane.[489] Fiecare tweet al lui Trump a fost amplificat de repostările zecilor de milioane de urmăritori. La mijlocul anului 2016, tweeturile lui Trump au fost repostate de trei ori mai mult decât cele ale contracandidatei sale, în timp ce postările de pe Facebook au fost amplificate de cinci ori.[490] Traficul spre şi dinspre conturile lui Trump şi cel al site-urilor care îl susţineau a fost puternic în ambele sensuri. 20% din tweeturile sale au fost repostate de public, iar jumătate conţineau linkuri către media, ca şi 78% din postările pe Facebook.

Trump a reuşit astfel să obţină cel mai important avantaj într-o campanie electorală: să fixeze agenda publică. A profitat de online, offline, de print, de reţelele de televiziune şi radio, pentru a crea un păienjeniș uriaş de conexiuni. Orice ştire *fake* emisă de suporterii săi, inclusiv de site-urile pro-Kremlin, oricât de aberantă, a fost dezbătută de media tradiţionale. Chiar şi demontarea ştirilor *fake* i-a fost de folos. Pentru public, faptul că ştirile au fost puse în discuţie de presa „adevărată“ a fost un semnal că subiectele sunt importante, indiferent de intenţia de vot.

Presa americană avea să remarce că Trump inaugura, încă înainte de a fi preşedinte, conferinţele de presă prin Twitter. În august 2016, conturile de Twitter ale CNN, CBS, NBC şi MSNBC menţionau numele lui Trump de aproape trei ori mai mult decât pe cel al lui Clinton.[491] Trump a ştiut să-şi folosească abilităţile de vedetă media şi să-şi adapteze discursul reţelelor sociale. Avalanşa de tweeturi a înlocuit calitatea ideilor electorale. Alegătorului i se amintea de câteva zeci de ori pe zi că Trump există, în pofida „sistemului“. A fost suficient.

Trump a ştiut să încalce toate tabuurile posibile, de la cele privind sexismul, rasismul şi xenofobia până la egalitatea de şanse şi corectitudinea politică. Presa tradiţională a sărit asupra lui, la început ironică, apoi furioasă de-a dreptul, pe măsură ce Trump creştea în sondaje. Când şi-a dat seama că a fost folosită, era prea târziu. Atenţia pe care i-a acordat-o lui Trump s-a întors împotriva sa. Strategiile media i-au adus lui Trump spaţiu în presa tradiţională care ar fi costat 2 miliarde de dolari în alegerile primare şi probabil o sumă similară în campania generală.[492]

Niciodată nu a existat un preşedinte care să fie ales cu un deficit de vot popular atât de mare: 2,8 milioane. Trump a câştigat alegerile în Colegiul Electoral, cele care contează, dar a pierdut alegerile populare. Instituţia Colegiului Electoral a fost gândită ca un compromis între votul popular şi cel al Congresului, pentru a balansa influenţa statelor membre. Alexander Hamilton, unul dintre părinţii fondatori ai Americii, arăta că astfel erau împiedicaţi să câștige alegerile candidaţi cu „talent pentru intriga de joasă speţă şi arta măruntă a populismului.“[493] Trump a dovedit că părinţii fondatori s-au înşelat. El a câştigat votul în statele tradiţional democrate precum Michigan, Wisconsin şi Pennsylvania cu o marjă de doar 107 000 voturi, adică 0,09% din totalul voturilor la nivelul întregii ţări.[494]

Gentzkow şi Allcott cred că doar jumătate din cei care au consumat ştiri *fake* le-au şi crezut. Şi chiar şi pentru aceştia, ştirile trebuiau să fie „foarte convingătoare“ pentru a le schimba intenţia de vot. „Pentru ca *fake news* să fi schimbat rezultatul alegerilor, ar fi trebuit ca o singură ştire *fake* să convingă să voteze în favoarea lui Trump 0,7% din votanţii lui Clinton şi din cei nehotărâţi, ceea ce însemna o rată a persuasiunii echivalentă cu vizionarea a 36 de spoturi electorale TV“, conchideau autorii. Datele

statistice de la Facebook şi Twitter cu care au lucrat cei doi nu erau însă complete. Adevărata amploare a incidenţei asupra publicului american era mult, mult mai mare. Marile companii încercaseră să ascundă implicarea şi potenţialul efect al intervenţiei ruseşti.

Bateţi în masă şi strigaţi ca din gură de şarpe!

La sfârşitul lunii iulie a anului 2016, FBI i-a avertizat atât pe Donald Trump, cât şi pe Hillary Clinton că ruşii ar putea încerca să spioneze sau să infiltreze operaţiunile propriilor echipe.[495]

Fostul vicepreşedinte american Joe Biden arată că pentru a salva propria cleptocraţie Kremlinul a decis să lupte dincolo de frontierele Rusiei şi să atace ceea ce este astăzi perceput drept cel mai mare pericol la adresa propriei supravieţuiri: democraţia occidentală. „Atacând Vestul, Kremlinul abate atenţia de la corupţia şi problemele economice de acasă, incită pasiunile naţionaliste pentru a înăbuşi disidenţa internă şi pentru a ţine democraţiile vestice în defensivă, preocupate de diviziunile interne“[496], spunea Biden. Acelaşi lucru îl spune însă şi Putin, pentru a explica acuzaţiile americanilor la adresa ruşilor – o fac pentru a abate atenţia de la problemele interne. Cine are dreptate?

În ianuarie 2017, agenţiile americane de informaţii au conchis „cu deplină convingere“ că preşedintele Vladimir Putin a încercat să influenţeze alegerile din 2016, angajând o campanie cibernetică agresivă prin agenţiile guvernamentale, presa de stat, intermediari şi troli „pentru a submina încrederea în procesele democratice din SUA, pentru a o denigra pe secretarul de stat Clinton şi pentru a prejudicia şansele acesteia de a fi aleasă ca preşedinte“[497]. Raportul Consiliului Naţional pentru Informaţii mai făcea o precizare importantă: dezinformarea rusă nu a luat sfârşit după scrutin, ci continuă. James Clapper, directorul serviciilor americane de informaţii în perioada 2010–2017, avea să declare că „a fost cea mai agresivă şi mai directă şi hotărâtă campanie pe care Rusia a montat-o în istoria alegerilor noastre“[498].

Nina Hruşceva, strănepoata lui Nichita Hruşciov, profesoară de relaţii internaţionale la New School din New York, arăta că toate acuzaţiile lansate

împotriva lui Putin i se par credibile: că acesta a lovit alegerile americane prin *fake news*, că are un dosar cu care îl şantajează pe Trump, că a spart serverele democraţilor. Asta nu îl face însă un prieten al republicanilor – este posibil să fi spart şi serverele lor. Hruşceva crede însă că răspunsul americanilor este isteric şi debalansat pentru că este construit pe argumentul că „Putin trebuie să fie duşman pentru că nu împărtăşeşte valorile Vestului". Ea crede că este vorba mai degrabă de cererile lui Putin de a renegocia sferele de influenţă, în special în ceea ce priveşte Ucraina, nicidecum de naţionalismul său intern.[499]

Probabil că cel mai mare câştig al lui Putin a fost însă acela că a arătat lumii, în general, şi ruşilor, în special, că el este cel care a a decis soarta alegerilor americane. Concetăţenii săi se simţeau răzbunaţi.

„Dacă faptele sunt împotriva voastră, pledaţi pentru lege. Dacă legea este împotriva voastră, pledaţi pentru fapte. Dacă legea şi faptele sunt împotriva voastră, bateţi în masă şi strigaţi ca din gură de şarpe", scria Carl Sandburg. Deşi tot mai multe dovezi ies la iveală privind amestecul ruşilor în alegerile în urma cărora a devenit preşedinte, Trump bate în masă şi acuză că sunt *fake news*. La prima conferinţă de presă pe care a susţinut-o în calitate de preşedinte, la Trump Tower, el acuza CNN că este *„fake news*", că BuzzFeed este „un blog de stânga, o grămadă de gunoi" care „va suferi consecinţe", iar BBC – „o altă «frumuseţe»"[500].

Dar cât de mult a ştiut Trump însuşi despre implicarea ruşilor? Ancheta este în curs în momentul scrierii acestei cărţi. Ştim însă deja că Roger Stone, unul dintre cei mai vechi asociaţi ai lui Trump, avea cunoştinţă de mailurile furate de la democraţi, publicate ulterior de WikiLeaks, fiind în contact cu Julian Assange şi Guccifer 2.0, acesta din urmă nefiind un hacker din România, cum pretindea, ci agent GRU.[501]

Generalul Michael Flynn, fostul consilier pe probleme de securitate naţională al lui Donald Trump, a fost acuzat oficial de mărturie mincinoasă în scandalul cu privire la amestecul Rusiei în alegerile din SUA. El a fost acuzat că a făcut **„**declaraţii false, fictive şi frauduloase" în mod „voit şi cu bună ştiinţă" privind contactele sale cu ambasadorul Rusiei la Washington.

În martie 2016, consilierul lui Trump pentru politică externă din campania electorală, George Papadopoulos, avea o discuţie cu un

universitar maltez de la Londra, Joseph Mifsud, care îi spunea că „ruşii au e-mailurile lui Clinton, mii de e-mailuri“. În mai, la un pahar de vin, Papadopoulos se laudă în faţa diplomatului australian Alexander Downer: Rusia are materiale compromiţătoare despre Hillary Clinton.[502] Informaţia ajunge astfel la serviciile americane, care intră în alertă. Donald Trump Jr. îi trimitea tatălui său un mail în 9 iunie în care arăta că autorităţile ruse „s-au oferit să furnizeze campaniei lui Trump câteva documente oficiale şi informaţii care ar incrimina-o pe Hillary“.[503] Aşadar Trump ştia de mailurile democraţilor şi ştia că sursa era Kremlinul. A fost legal ca echipa lui Trump să folosească aceste informaţii ştiind că proveneau în urma unui atac al unui stat străin asupra echipei democraţilor? Nu. A fost acest sprijin dezinteresat? Nu ştim, încă.

Washington Post arată că Trump nu a ţinut niciodată o şedinţă de guvern privind intervenţia rusă sau o eventuală recidivă. Membrii Consiliului Naţional de Securitate au înţeles că dacă aduceau în discuţie pericolul rus riscau să îl înfurie pe preşedinte. Oficialii CIA lăsau rapoartele zilnice privind Rusia pe masa preşedintelui, fără a le pune vreodată în discuţie.[504]

Cele mai importante acţiuni vizibile ale Kremlinului până acum sunt generarea de ştiri *fake* şi dezinformare prin presa tradiţională şi social media, precum şi atacurile cibernetice asupra serverelor de campanie ale democraţilor şi livrarea informaţiilor compromiţătoare echipei lui Trump.

Bret Schafer, cercetător la Alianţa pentru Securitatea Democraţiei (grup de cercetare a politicilor publice care urmăreşte aproape în timp real haştaguri, subiecte şi URL-uri promovate de reţelele de influenţă ruseşti pe Twitter), arată că 90-95% din conţinutul monitorizat are ca public ţintă extrema dreaptă americană. Conţinutul nu este însă ideologic, serveşte doar ca vehicul pentru promovarea intereselor ruseşti, cum ar fi, de exemplu, războiul din Siria. Prin discordia alimentată în plan intern american, ruşii au urmărit îndepărtarea atenţiei de la chestiunile internaţionale. „America First!“ a fost luată foarte în serios de ruşi.

Experţii s-au arătat îngrijoraţi mai ales de faptul că *fake*-urile aveau întotdeauna un grăunte de adevăr, alimentând fisuri existente deja în societate. Ştirile poate că erau câteodată absurde, dar miezul naraţiunilor pe care le slujeau exista deja în societatea americană. Dezinformarea era

oglinda neagră a societăţii. Postările conturilor ruseşti pe Facebook, de exemplu, se axau pe chestiuni legate de LGBT, rasă, imigraţie sau dreptul de a purta arme, arată Alex Stamos, şeful serviciului de securitate cibernetică al companiei.[505]

Dezinformarea continuă. 2018 este un alt an important pentru America, în noiembrie urmând să aibă loc alegeri atât pentru Camera Reprezentanţilor, cât şi pentru Senat. Apoi, în 2020, din nou alegeri prezidenţiale, aşa că fluxul *fake news* nu trebuie să se oprească. Iată câteva din ştirile din 2017 amplificate conform algoritmului de mai sus: „Administraţia pentru Medicamente şi Alimente a anunţat că vaccinurile provoacă autism“ (22 nov. 2017); „Preşedintele Trump a închis un program de instruire a câinilor pentru veterani“ (16 nov. 2017); „Jucătorii de la Seattle Seahawks au dat foc steagului american“ (17 oct. 2017); „Bărbatul care a intrat cu maşina în mulţime în Charlottesville, Virginia, era un suporter al lui Hillary Clinton şi era plătit de George Soros“ (22 aug. 2017); „NASA a confirmat că vor fi 15 zile de întuneric pe Pământ în noiembrie“ (11 august 2017); „Un studiu al Radioului Public Naţional arată că peste 25 de milioane de voturi pentru Hillary Clinton au fost complet frauduloase“ (3 august 2017); „Pe un vas care aparţine Fundaţiei Clinton au fost găsiţi refugiaţi, arme si droguri“ (18 mai 2017); „Preşedintele Trump a postat pe Twitter că toţi indienii vor fi deportaţi în India“ (10 mai 2017).[506]

Au crezut americanii toate aceste ştiri? Există vreo legătură între *maskirovka* şi teoria conspiraţiei? Arthur Miller obişnuia să spună că „trei sferturi dintre americani cred că vor ajunge în rai, iar cei mai mulţi dintre ei mai cred că acolo nu vor întâlni nici un cunoscut“. De ce sunt atât de atraşi americanii de naraţiunile paranoide şi cum au profitat ruşii de această seducţie vom vedea într-un alt capitol.

Încercând să explice de ce a câştigat Trump, regizorul Michael Moore afirma că americanii „au vrut să transmită cel mai mare «Fuck you!» din istoria omenirii“.[507] „Se vor simţi bine o zi sau poate o săptămână. Poate chiar o lună.“ Moore nu s-a înşelat. Rata de susţinere a lui Trump a scăzut în primul an al mandatului la cea mai joasă cotă din istoria preşedinţiei americane – 39%.[508] Americanii se răcoriseră.

După alegeri, Peter Singer, profesor de bioetică la Princeton, se întreba dacă nu cumva trebuie criminalizată calomnia. „Să acuzi, în timpul unei campanii electorale, un candidat la preşedinţia SUA că a asasinat un copil nu este un lucru mărunt, iar legea civilă privind calomnia nu oferă nici un fel de soluţie. În epoca Internetului, este oare timpul pentru criminalizarea infracţiunii de calomnie?“[509]

Dar cum se explică totuşi votul în favoarea lui Trump? Nimeni nu poate susţine că ruşii au furat cele 63 de milioane de voturi şi i le-au făcut cadou lui Trump. Una dintre explicaţii este că publicul nu a mai dat atenţie ziarelor. Conform Laboratorului de jurnalism Nieman al Universităţii Harvard, 360 de ziare influente au îndemnat electoratul să voteze pentru Hillary Clinton şi doar 11 l-au sprijinit pe Trump![510]

Trump însuşi a fost unul dintre cei mai mari generatori de ştiri false în campania electorală: a acuzat că voturile au fost fraudate şi că acesta este motivul pentru care a pierdut votul popular[511]; că ştirea privind „aşa-numita spargere rusească“[512] este o „farsă“[513] şi o „vânătoare de vrăjitoare rusoaice“[514], comparând agenţiile de informaţii americane cu „Germania nazistă“[515]; a acuzat presa „necinstită“ că inventează dispute pe care le-ar avea cu serviciile de informaţii[516]; a descris planul său de reducere a impozitelor ca fiind „cel mai mare din istoria ţării“[517], asumându-şi creditul pentru crearea celui mai mare arsenal nuclear al SUA, „mai puternic ca niciodată“[518]. Nimic nu era adevărat, iar lista ar trebui să fie cu mult mai lungă. Acestea au fost însă *false news*, nu *fake news*, *misinformation*, nu *disinformation*, ţinând mai degrabă de retorica populistă tipică politicienilor. Cu alte cuvinte, erau doar minciuni.

„Aud jumătate din presă spunând că astea sunt minciuni“, spunea jurnalista Scottie Nell Hughes, o susţinătoare înfocată a lui Trump, „ei bine, fiecare are propriul mod de a interpreta ce este adevăr sau neadevăr“. „Nu există fapte, este doar o chestiune de opinii“, mai spunea ea.[519]

Odată cu apariţia lui Trump pe scena politică, adevărul se relativiza. După principiul bulgărelui de zăpadă, minciuna a început să devină tot mai mare, făcând ca celebrele *fake*-uri lansate de site-urile pro-Kremlin în campania electorală să pară desuete. Trump a pretins că mulţimea care a participat la învestirea sa „se întindea până la monumentul lui

Washington“[520]. Presa americană l-a sancţionat rapid. Analiza imaginilor aeriene din momentul celor două inaugurări, a lui Trump şi a lui Obama, a arătat că adevărul nu este de partea lui. În 21 ianuarie 2017, secretarul de presă al Casei Albe, Sean Spicer, avea prima sa întâlnire cu jurnaliştii, pe care îi acuza de subestimarea deliberată a mărimii mulţimii şi declara că a fost „cel mai numeros public care a asistat vreodată la o inaugurare“, fără a oferi nici un fel de dovadă.[521]

Scandalul a continuat. Spicer ieşise prost, deci Trump ieşise prost. Kellyanne Conway, consilier prezidenţial, a fost trimisă în gura lupului, la CNN, post pe care Trump îl declarase *fake*, pentru a aranja imaginea şifonată a şefului său. În timpul emisiunii Întâlnire cu presa din 22 ianuarie 2017, întrebată de ce apără minciuna spusă de Spicer, Conway declară că acesta a emis un „adevăr alternativ“.[522]

Găselniţa cu aer de oximoron a lui Conway a stârnit valuri de ironii în presă şi pe reţelele sociale, fiind descrisă ca orwelliană. La patru zile după acest interviu, vânzările cărţii *1984* au crescut cu 9 500%, performanţă atribuită de *New York Times* lui Conway.[523] Crescuse şi numărul de interogări online ale dicţionarului Merriam-Webster pentru cuvântul *fact*.[524] Definiţia a fost postată de mii de ori pe Twitter, cu link către declaraţiile lui Conway: „Un fapt este o informaţie prezentată ca având o realitate obiectivă“. Conway avea să spună ulterior: „Doi plus doi face patru. Dar şi trei plus unu face patru. Parţial noros, parţial însorit. Pahar pe jumătate plin, pe jumătate gol. Acestea sunt faptele alternative.“[525] Oamenii lui Trump reinventau categoriile logice, nu doar pe cele morale.

În anii 1970, Trump l-a avut ca avocat pe Roy Cohn, consilierul principal al lui McCarthy în timpul funcţionării comisiei omonime. El este cel care l-a sfătuit pe viitorul preşedinte că nu managementul informaţiilor autentice este important, ci crearea miturilor moderne. Dacă Trump a ascultat vreodată un sfat al consilierilor săi, atunci a fost cel al lui Cohn, cu siguranţă.[526]

Trump iubeşte falsul cu sclipici. Nu numai că este un fan al wrestlingului, dar a şi participat la câteva show-uri. „Donald Trump este instituţia WrestleMania“, avea să spună Vince McMahon, preşedintele World Wrestling Entertainment, despre prietenul său în 2013, înainte de includerea

acestuia în Galeria Celebrităţilor Wrestling. Aptitudinile sale de performer al industriei carnavalului au fost remarcate de presă încă de pe atunci. Avea să confirme pasiunea pentru media jucând în show-ul de televiziune Ucenicul. Trump a înlocuit astfel morala publică prin succesul în afaceri.

Roland Barthes definea wrestlingul ca o „sumă de spectacole“, un „spectacol al excesului“. „Publicul este total dezinteresat dacă meciul este aranjat sau nu; se abandonează virtuţilor primare ale spectacolului, de a aboli toate motivele şi toate consecinţele: ceea ce contează nu este ceea ce crede, ci ceea ce vede.“[527] Pentru Barthes, wrestlingul nu este un sport, ci un spectacol, precum tragedia lui Racine, *Andromaca*.

Pentru Trump, politica este doar o alternativă a wrestlingului, un adevăr alternativ, un show fără sfârşit.

Note

464. Interfax, 5 mai 2017; TV Zvezda (postul Ministerului rus al Apărării), 14 mar. 2017.

465. Blognews.am, Armenia, 16 mar. 2017.

466. „Vremya pokazhet“, Canal 1, 29 sept. 2017.

467. „60 min“, Rusia 1, 30 oct. 2017; Protiproud.parlamentnilisty.cz, Cehia, 17 feb. 2017; Laivaslaikrastis.lt, Lituania, 29 dec. 2016.

468. „Vecher s Vladimirom Solov’ievim“, Rusia 1, 12 mar. 2017.

469. Geworld.ge, 24 mai 2017.

470. L. Barber, „Fake news in the post-factual age“, *Financial Times*, 16 sept. 2017.

471. C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral Fake...“, The BuzzFeed, 16 nov. 2016.

472. *Idem.*

473. B. Crilly, „Mark Zuckerberg apologises…“, *The Telegraph*, 1 oct. 2017.

474. „Incoming national security adviser’s son…“, Politico, 12 apr. 2016.

475. L. O’Neil, „Pizzagate Is Just the Latest Sign…“, *Esquire*, 5 dec. 2016.

476. T. Kertscher, „In a nuclear claim, Donald Trump…“, Politifact, 30 sept. 2016.

477. P. Howard, *Social Media, News and Political Information during the US Election*, Institutul Internet, Oxford, 28 sept. 2017.

478. B. Mønsted *et al.*, „Evidence of complex contagion of information in social media“, PLoS One, 22 sept. 2017.

479. D. Clifton, „Putin’s Pro-Trump Trolls Just Targeted…“, Mother Jones, 31 oct. 2017.

480. *Ibidem.*

481. H. Allcott, M. Gentzkow, „Social Media and Fake News in the 2016 Election“, în *Journal of Economic Perspectives*, vol. 31, nr. 2, ian. 2017, pp. 211–236.

482. *Ibidem.*

483. C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral…“, BuzzFeed, 16 nov. 2016.

484. Ipsos/BuzzFeed Poll: Fake News, Ipsos, 1 dec. 2016.

485. N. Persily, „Can Democracy Survive the Internet?“, *Journal of Democracy*, vol. 28, nr. 2, aprilie 2017, pp. 63–78.

486. J. Green, „Inside the Trump Bunker…“, Bloomberg, 27 oct. 2016.

487. K. Taggart, „The Truth About The Trump Data…“, BuzzFeed, 16 feb. 2017.

488. B. Coyne, „How #Election2016 was Tweeted so far“, Blog Twitter, 7 nov. 2016.

489. J. Earl, „Donald Trump and Hillary Clinton's…“, CBS News, 7 nov. 2016.

490. „Election 2016: Campaigns as a Direct Source…“, Pew Research Center, 18 iul. 2016.

491. C.A. Andrews, „Analyzing Media Coverage…“, Public Tableau, 3 oct. 2016.

492. N. Confessore, „$2 Billion Worth of Free Media…“, *The Upshot*, 15 mar. 2016.

493. A. Hamilton *et. al*., *The Federalist Papers*, Courier Corporation, 2014, p. 334.

494. C. Patten, „Comrade Trump and the Truth“, Project Syndicate, 3 ian. 2017.

495. „FBI Warned Trump About Russia“, Committee to Investigate Russia, 18 dec. 2017.

496. J.R. Biden Jr., M. Carpenter, *op. cit.*

497. *Background to «Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections»: The Analytic Process and Cyber Incident Attribution*, Consiliul Naţional pentru Informaţii al SUA, 6 ian. 2017.

498. M. Kirk, „Putin's Revenge“, PBS.

499. N. Hrusceva, „America's Russian Hypocrisy“, Project Syndicate, 7 ian. 2017.

500. A. Jamieson, „«You are fake news»: Trump attacks…“, *The Guardian*, 11 ian. 2017.

501. S. Ackerman, „«Lone DNC Hacker» Guccifer 2.0…“, Daily Beast, 22 mar. 2018.

502. S. LaFranniere *et. al.*, „How the Russia Inquiry Began…“, *New York Times*, 30 dec. 2017.

503. A. Sullivan, „Trump Jr. e-mails suggest he welcomed…“, Reuters, 11 iul. 2017.

504. „Russia's threat, unchecked by Mr. Trump“, *Washington Post* (ed.), 16 dec. 2017.

505. A. Stamos, „An Update On Information…“, Facebook Newsroom, 6 sept. 2017.

506. „Don't get spun by Internet rumors.“, FactCheck.org.

507. H. Saul, „Michael Moore speech used by Donald…“, *The Independent*, 28 oct. 2016.

508. Associated Press, „Trump's approval rating at lowest…“, *The Guardian*, 16 ian. 2018.

509. P. Singer, „Free Speech and Fake News“, Project Syndicate, 6 ian. 2017.

510. J. Stray, „How much influence does…“, NiemanLab.org, 1 ian. 2016.

511. R. Farley, „More Trump Deception…“, FactCheck.org, 16 ian. 2017.

512. @realDonaldTrump, Twitter, 4 ian. 2017.

513. *Ibidem*, 22 sept. 2017.

514. *Ibidem*, 23 iul. 2017.

515. *Ibidem*, 11 ian. 2017.

516. E. Kiely, „Trump and Intelligence Community“, FactCheck.org, 23 ian. 2017.

517. E. Kiely *et. al*., „Trump's Claims Don't Add Up“, FactCheck.org, 30 nov. 2017.

518. E. Kiely, „Trump Misfires on Nuclear…“, FactCheck.org, 10 aug. 2017.

519. M. Greenwood, „Trump's Lies Aren't Lies…“, *Huffington Post*, 1 dec. 2016.

520. L. Robertson, „The Facts on Crowd Size“, FactCheck.org, 3 ian. 2017.

521. E. Hunt, „Trump's inauguration crowd…“, *The Guardian*, 2 ian. 2017.

522. A. Blake, „Kellyanne Conway says Donald…“, *Washington Post*, 22 ian. 2017.

523. K. Tamura, „George Orwell's *1984*…“, *New York Times*, 5 ian. 2017.

524. „Conway: «Alternative Facts»“, Merriam-Webster, 22 ian. 2017.

525. O. Nuzzi, „Kellyanne Conway Is the Real…“, *New York Magazine*, 18 mar. 2017.

526. J. Mahler, „What Donald Trump Learned…“, *New York Times*, 20 iun. 2016.

527. Roland Barthes, „Le monde où l'on catche", în *Mythologies*, Édition du Seuil, 1970, pp. 13–23.

10
GERMANIA: NOUA OSTPOLITIK

> Angela Merkel aduce imigranţi în Germania pentru a controla Uniunea Europeană, care e un proiect satanist.[528] Serviciile de informaţii germane îi supraveghează pe simpatizanţii AfD, sub pretextul că Rusia sprijină acest partid, ceea ce este o dezinformare promovată de presa corporatistă germană.[529] După ce a distrus Rusia, Germania ajută acum la instituirea unui regim fascist în Ucraina, unde dezvoltă o bombă nucleară.[530] În Germania nu există libertate de exprimare, sute de mii de germani emigrează din cauza Angelei Merkel.[531]

În 2017, politica germană a înregistrat o premieră care a făcut să se lase tăcerea în cancelariile europene – Alternativa pentru Germania (AfD) câştigase 13% din voturi, devenind astfel primul partid de extremă dreapta care intra în Bundestag după cel de-al Doilea Război Mondial. Cum de se întâmplase asta? Suspiciunea faţă de implicarea Moscovei putea fi întemeiată? Şi cât de mari puteau fi efectele?

Influenţa rusă s-a făcut simţită în trei planuri: comunitatea rusofonilor, mişcarea de extremă dreapta şi grupurile de lobby. Din 2014, extrema dreaptă şi extrema stângă făcuseră un neobişnuit front comun în promovarea unor teme precum susţinerea intervenţiei Rusiei în Ucraina, mişcările anti-NATO, antisistem şi antioccidentală, intens mediatizate de RT şi Sputnik. Presa rusă a promovat ideea unei „Rusii puternice şi a unei Europe slabe“, prin naraţiuni precum „Criza UE“, „Vestul care complotează împotriva Rusiei“ şi „Valorile Occidentului decadent“.

Grupurile ruso-germane de pe platforma rusească Odnoklassniki şi Vkontakte (similare Facebook, dar în limba rusă) au fost dominate de repostări din media rusă şi germană. După vot, s-a remarcat un număr mai mare al voturilor pentru AfD în zonele cu prezenţă sporită a etnicilor ruşi.

Influenţa lobby-ului rusesc în Germania este considerabilă. Politica răsăriteană (*Ostpolitik*) este o mişcare susţinută încă de Partidul Social Democrat, chiar şi după anexarea Crimeii şi războiul din Donbas. Fostul

cancelar social-democrat Gerhard Schröder (1998–2005) se află încă în Consiliul de Administraţie al gigantului petrolier Rosneft. În 2014, el s-a alăturat unui apel public orchestrat de Rusia în favoarea „secesiunii“ Crimeii de Ucraina, sub sloganul „Din nou război în Europa? Nu în numele nostru!“, alături de politicieni, oameni de afaceri şi celebrităţi.[532]

Colegul din KGB al lui Vladimir Putin, oligarhul Vladimir Iakunin, este fondatorului Institutului pentru Cercetări în Dialogul Civilizaţiilor, cu sediul în Berlin, puternic ancorat în mediul politic, frecventat, printre alţii, de fostul şef de cabinet al cancelarului, Ronald Pofalla, şi fostul prim-ministru al landului Brandenburg, Matthias Platzeck. Iakunin se află pe lista de sancţiuni a SUA pentru implicarea sa în războiul împotriva Ucrainei.

Jurnalişti populari promovează viziunea Kremlinului în presa *mainstream*. Printre ei se află Jakob Augstein, proprietarul *Der Freitag* şi Alexander Rahr, consilierul în afaceri europene al Gazprom la Bruxelles.

Apropierea AfD de Rusia este vizibilă prin suprapunerea agendei partidului cu cea a naţionaliştilor din Rusia. În februarie 2017, preşedinta partidului, Frauke Petry, a vizitat Moscova, unde a avut întâlniri cu oficiali de rang înalt, fapt negat de presa pro-Kremlin.[533] Ea s-a întâlnit cu Veaceslav Volodin, preşedintele Dumei, adjunctul său, Piotr Tolstoi, dar şi cu Vladimir Jirinovski, liderul Partidului Liberal Democrat, formaţiune pro-Kremlin.[534] În aprilie 2016, Marcus Pretzell, membru al Parlamentului European din partea AfD şi soţul doamnei Frauke Petry, au călătorit în Crimeea anexată de Rusia.[535] Apoi, Jörg Urban, care reprezintă AfD în Saxonia, a ţinut o „petrecere patriotică“ cu titlul „Sancţiunile aplicate Rusiei rănesc Saxonia“. Tineretul AfD a făcut o alianţă cu Tânăra Gardă a partidului Rusia Unită.

Cu toate acestea, înainte de alegerile generale din 2017, premizele privind limitarea influenţei Rusiei în alegeri erau solide. Germanii sunt mult mai puţin predispuşi să redirecţioneze *fake news* decât americanii, repostând de patru ori mai multe linkuri către organizaţii profesionale de ştiri decât linkuri către *fake news*.[536] Se pare că a contat mult faptul că alegerile din Germania au venit după Brexit, alegerile din SUA şi Franţa. Dacă electoratul american a fost complet nepregătit, nu acelaşi lucru se poate spune despre nemţi.[537] În plus, guvernul Merkel avertizase încă de la

începutul anului atât puterile străine, cât şi companiile care administrează platformele sociale că nu va tolera interferenţa în alegeri, cerând Facebook să-şi schimbe unele dintre politicile de administrare pentru utilizatorii din Germania. În noiembrie 2016, doamna Merkel declara în parlament că „astăzi avem site-uri false, boţi, troli, lucruri care se regenerează, întărind prejudecățile pe baza unor anumiţi algoritmi şi trebuie să învăţăm să le facem faţă“.[538] Cu toate acestea, atât entităţi statale, cât şi non-statale au încercat să influenţeze alegerile din Germania.[539]

Presa germană de extremă dreapta are legături strânse cu Kremlinul, preluând şi amplificând dezinformarea care vine din presa rusă sau din presa de extremă dreapta internaţională. Dar şi televiziunile şi radiourile pro-Kremlin, precum şi reţelele sociale, au promovat dreapta naţionalistă în alegerile din 2017. Sputnik şi RT au prezentat cu regularitate AfD ca fiind principalul partid de masă, care este marginalizat de „sistem“ pentru opoziţia sa faţă de politica lui Merkel privind imigraţia. În campania susţinută de presa rusă, Angela Merkel, guvernul şi poliţia au avut parte de o expunere negativă, principalele naraţiuni promovate de Kremlin fiind „Frauda electorală“ şi „Imigraţia“.

Postarea de pe Twitter din mai 2017 care pretindea că AfD a fost fraudată la alegerile din Renania de Nord-Westfalia a fost preluată rapid de RT şi Sputnik şi transformată într-o naraţiune în sine. Relatările Sputnik Germania au urmărit apoi să dezvăluie modul „nedemocratic“ în care au loc alegerile din Germania, printr-un şir de *fake news* amplificate de boţi semiautomaţi pro-Kremlin.[540] În lunile de dinaintea alegerilor, traficul #wahlbetrug (fraudă electorală) a crescut cu 4 400% în grupurile de extremă dreapta şi a fost folosit în special în mesajele care sprijineau AfD. Un mix de *fake news* promovate de Sputnik şi RT în germană erau alăturate unor teorii ale conspiraţiei şi amplificate pe platforme precum Gab.ai şi Neuigkeiten, pentru a întări naraţiunea principală privind falsificarea alegerilor parlamentare.[541]

Filiala germană a agenţiei de presă ruse Sputnik a susţinut AfD prin promovarea naraţiunilor privind migranţii, amplificate de conturi Twitter pro-AfD, troli sau boţi. Au fost folosite conturi ale dreptei alternative înregistrate în SUA pe platforme precum 4Chan şi Discord, care dădeau

sfaturi tactice activiştilor germani de extremă dreapta, iar o reţea de boţi din Nijni Novgorod a fost implicată în promovarea memelor AfD. Termenul #MGGA (Make Germany Great Again) apare în 2 961 de postări pe forumuri publice, bloguri, Facebook, Twitter şi YouTube, între 1 iulie şi 6 septembrie 2017.

Analizând activitatea a 250 de conturi online ale extremei drepte din Germania, Institutul pentru Dialog Strategic din Londra arăta că principalele subiecte ale postărilor *fake news* erau pericolul tot mai mare al terorismului, ameninţările la adresa stabilităţii europene şi opoziţia germanilor faţă de imigraţie. În săptămâna de dinaintea alegerilor, conversaţiile liderilor AfD în reţelele sociale au făcut ca traficul pe topicuri precum #fakenews să crească cu 493%, iar cel pentru #MerkelMussWeg (Merkel trebuie să plece) crescuse cu 238%, comparativ cu săptămâna precedentă.

O altă cercetare, cea a Institutului pentru Internet, în cadrul Proiectului de Ceretare a Propagandei Computerizate al Universităţii Oxford, a arătat că AfD a generat mai mult trafic pe Twitter în Germania decât oricare alt partid. Din cele un milion de tweeturi colectate între 1 şi 10 septembrie 2017, aproape 30% erau asociate cu AfD.[542]

Folosind algoritmi care detectează conturile cu comportament automat sau semiautomat, cercetătorii Laboratorului de Cercetări Criminalistice Digitale al Consiliului Atlantic au identificat o reţea de boţi pro-Kremlin formată din 2 480 de conturi Twitter. Boţii amplificau acuzaţiile AfD privind falsificarea alegerilor şi atacurile împotriva lui Alexei Navalnîi, amestecându-le cu mesaje comerciale şi conţinut pornografic.

Conturile erau administrate atât pentru scopuri financiare, cât şi din motive ideologice. Un hacker rus contactat prin reţeaua de socializare Vkontakte a dezvăluit că grupul de 30 de ruşi din care făcea parte folosea boţi pentru a transmite mesaje favorabile AfD în timpul alegerilor. 15 000 de postări şi repostări pro-AfD, spunea el, costă 2 000 de euro. Hackerul a afirmat că postările „urmau să vină din partea a cel puţin „25% boţi de înaltă calitate“, care nu puteau fi identificaţi uşor drept conturi false.[543] Estimase că urma să trimită 80 de tweeturi pe minut pentru a face ca un haştag pro-AfD să devină trend.

În timpul campaniei electorale a existat o coordonare rar întâlnită a grupurilor de extremă dreapta din ţările scandinave, Olanda, SUA şi Rusia, în scopul stopării imigraţiei în Europa, anulării legilor împotriva discursului instigator la ură şi pentru promovarea politicienilor de extremă dreapta. Forumurile grupurilor americane alt-right şi de extremă dreapta europeană au pregătit cu luni înainte alegerile germane, prin postarea unui cod de bune practici, sfaturi tactice privind subiecte precum războiul mimetic sau crearea de conturi false.

Pe Discord a fost creat un canal de extremă dreapta cu peste 5 000 de membri în întreaga lume, cu scopul de a distorsiona alegerile germane. Canalul a fost administrat de Nikolai Alexander, activist german de extremă dreapta, al cărui canal de YouTube, Reconquista Germanica, avea peste 33 000 de abonaţi.

Comunitatea vorbitorilor de rusă din Germania este importantă – numără 2,5–3 milioane de persoane şi include în principal etnici germani imigraţi din Rusia, dar şi refugiaţi ceceni, universitari, muncitori sau etnici ruşi din ţările baltice. Cei mai numeroşi sunt însă ruso-germanii, descendenţi ai germanilor care au migrat în Rusia începând cu secolul al XVIII-lea şi care s-au repatriat după 1991. I-am întâlnit şi eu în Siberia, urmaşi ai germanilor deportaţi în propria ţară. Strămoşii lor populaseră stepele Rusiei, la îndemnul Ecaterinei cea Mare. După octombrie 1917, se crease chiar o republică germană pe Volga. A venit apoi războiul şi Stalin i-a deportat în Siberia şi Kazahstan. Prin anii 2000 exista un singur consulat străin în toată Siberia, cel al Germaniei, de la Novosibirsk, care avea un scop foarte precis – de a oferi etnicilor germani şansa de a se repatria, după trei secole. Pentru a primi cetăţenia germană, trebuiau să probeze că sunt etnici germani şi că au o legătură culturală cu Germania. Unii dintre ei, odată ajunşi în Germania, s-au identificat ca germani „adevăraţi“, care păstraseră timp de secole cultura germană tradiţională şi valorile creştine în afara patriei şi acum se întorseseră în Heimat. Cei mai mulţi însă au rămas puternic ataşaţi de Rusia.

Cum Germania i-a considerat întotdeauna ca fiind germani reveniţi în patrie mai degrabă decât imigranţi, chiar dacă erau urmaşii germanilor plecaţi în urmă cu trei secole, nu au existat politici oficiale privind

integrarea lor, cum nu au existat nici în cazul saşilor şi şvabilor veniţi din România. Politicienii germani nu i-au considerat pe ruso-germani ca fiind vorbitori de rusă, pentru că ar fi contrazis discursul privind moştenirea culturală germană. Analiza reţelelor sociale a arătat că această comunitate era bântuită de frustrări privind uşurinţa cu care refugiaţii beneficiau de sistemul de asistenţă socială, spre deosebire de ei. Limba maternă pentru marea majoritate a acestui grup atât de original era totuşi rusa, la fel şi obiceiurile şi stilul de viaţă. În Germania erau percepuţi mai degrabă ca ruşi decât ca germani, iar în discursul oficial rus ei erau numiţi „compatrioţi".

Singura formaţiune politică care a avut o campanie de comunicare online şi offline în rusă, dar şi activişti născuţi în Rusia/ Uniunea Sovietică în rândurile sale a fost AfD. Doi dintre cei şapte candidaţi, Waldemar Herdt (Saxonia Inferioară) şi Anton Friesen (Turingia), făceau parte din această comunitate şi au fost aleşi în Bundestag. Înainte de 2017, ruso-germanii nu fuseseră reprezentaţi în instituţiile politice germane.

Activitatea de pe reţelele sociale ale ruso-germanilor s-a bazat puternic pe media de stat rusă, cum ar fi agenţia de ştiri RIA Novosti, site-ul de ştiri Life.ru, RT şi Sputnik. Conţinutul postărilor s-a axat pe teme în acord cu agenda Kremlinului – răspunsul lui Putin privind sancţiunile economice, succesul Rusiei în Siria şi eşecul SUA, salvarea Ucrainei de fascism, totul livrat în ştiri *fake* şi teorii ale conspiraţiei.

Camerele de amplificare din social media erau We Live în Germany, cu 37 000 de conturi, Odnoklassniki – grupuri cum ar fi Russlanddeutschen für AfD NRW, cu 9 000 de membri, Facebook – grupuri cum ar fi Russkaja Germanija, cu 9 500 de abonaţi şi Bündnis Deutschland-Russland, cu 10 000 de abonaţi etc.

Situaţia inedită a comunităţii vorbitoare de rusă din Germania a demonstrat că actorii statali şi nonstatali pot forma rapid alianţe transnaţionale, o versiune malignă a „satului global informaţional".

„Cazul Lisa"

Amestecul ruşilor în alegerile germane a fost precedat de un scandal devenit între timp un adevărat caz şcoală privind instrumentalizarea unul conflict

prin *fake news*. „Cazul Lisa“ a ţinut prima pagină a jurnalelor din Germania pentru cel puţin două săptămâni, în ianuarie 2016. Presa nu relatase încă mai nimic despre teribilul asalt al refugiaţilor asupra femeilor din Köln, în ajunul Anului Nou.

În 11 ianuarie 2016, o fată de 13 ani, Lisa F. (numele nu a fost dat publicităţii, în conformitate cu legea federală privind protecţia intimităţii), din comunitatea ruso-germană din Berlin, a fost dată dispărută pentru 30 de ore. Se pierduse în drum spre şcoală. Părinţii au raportat dispariţia la poliţie.

Atunci când a revenit acasă, fata le-a spus părinţilor că a fost răpită şi violată de trei „străini din Orientul Mijlociu“, care nu vorbeau bine germana. Lisa avea dublă cetăţenie, germană şi rusă. Familia ei se mutase în Germania în 2004.

Cazul a ajuns imediat pe reţelele sociale de limbă rusă, unde poliţia a fost acuzată că ignoră acest incident şi refuză să ancheteze cazul. Unul dintre principalele posturi TV din Rusia, Canal 1, difuzează o serie de relatări emoţionale, în care apar şi membri ai familiei fetei, care acuză autorităţile că muşamalizează cazul, precum şi ruşi din comunitatea locală care spun că vor „răspunde la violenţă cu violenţă“. Mătuşa fetei dă un interviu dramatic în care povesteşte cum fata a fost violată de numeroşi bărbaţi timp de 30 de ore. În două săptămâni, reportajul fusese vizionat de peste un milion de ori pe Facebook.

Între timp, cercetând istoricul mesajelor şi apelurilor telefonice, poliţiştii stabilesc că fata rămăsese peste noapte la prietenul ei de 19 ani, Ismet S. În 14 ianuarie, ea recunoaşte în faţa poliţiştilor că a inventat toată povestea. Cât despre ralaţia ei cu Ismet, acesta avusese relaţii sexuale consensuale cu Lisa în toamna trecută, ceea ce îl transforma în potenţial infractor, întrucât vârsta minimă la care e necesar consimţământul fetei este de 14 ani. În baza rezultatelor examenului medico-legal, poliţia stabileşte că în noaptea în care Lisa lipsise de acasă nu se întâmplase nimic, nici răpire, nici viol. În ciuda acestor declaraţii, Canal 1 continuă relatarea primei versiuni, în care Lisa fusese răpită şi violată de imigranţi, ceea ce îi face pe activiştii locali ruşi să acuze guvernul şi media germană că ascund realitatea.

Cazul este preluat rapid de alte grupuri de extremă dreapta de pe reţelele sociale. Partidul Naţional Democratic (NPD), de extremă dreapta, şi

mişcarea antimusulmană Pegida se implică în organizarea protestelor. Nu este o noutate – steagurile şi simbolurile ruseşti sunt deseori văzute la protestele Pegida, iar districtul Marzahn, unde trăieşte familia Lisei, este puternic populat cu ruşi, fiind cunoscut pentru protestele xenofobe.

În 23 ianuarie, mii de ruso-germani ies pe străzi în oraşele Germaniei. Au fost proteste antiimigraţie, dar şi antiguvernamentale şi anti-Merkel. S-a protestat împotriva poliţiei, acuzată că ar muşamaliza „Cazul Lisa". „Copiii noştri sunt în pericol!", „Luaţi mâinile de pe copilul meu!", s-a strigat. „Avem dreptul să ne îndoim de obiectivitatea poliţiei", scria pe pancarte. 700 de protestatari se adună în faţa Cancelariei Germaniei şi în faţa unor centre pentru refugiaţi din Berlin şi sudul Germaniei.

Avocatul german Martin Luithle face plângere împotriva reporterului rus de la Canal 1, Ivan Blagoi, pentru instigare la violenţă. Guvernul german îndeamnă Serviciul Federal de Informaţii (BND) ca în coordonare cu Ministerul Federal de Externe să verifice sursele ruseşti de manipulare a opiniei publice germane.

După alte audieri, Lisa declară din nou că nu a fost răpită şi că a avut relaţii sexuale cu Ismet, dar şi cu prietenul acestuia, în vârstă de 23 de ani (unul fiind cetăţean german de etnie turcă şi celălalt cetăţean turc) în mod voluntar. Procurorul german face publice aceste noi declaraţii. Cu toate acestea, rudele fetei consideră în continuare că prima versiune relatată de fată este cea corectă.

În 27 ianuarie, întrebat într-o conferinţă de presă la Moscova despre stadiul relaţiilor germano–ruse, ministrul de externe al Rusiei, Serghei Lavrov, aminteşte de „Cazul Lisa": „Sper că această problemă a migraţiei nu va duce la o deformare a realităţii din cauza corectitudinii politice, pentru cine ştie ce obiective politice interne. Nu ar fi corect", a spus el, adăugând că fata „în mod evident nu decisese în mod voluntar să dispară pentru 30 de ore".[544] Acuzaţia venea pe fondul evenimentelor dramatice de la Köln, din noaptea de Anul Nou, când poliţia eşuase să apere femeile de agresiunile sexuale ale refugiaţilor.

Frank-Walter Steinmeier, ministrul german de externe, respinge acuzaţiile şi avertizează Rusia că politizează cazul şi că nu există motive pentru „propagandă politică, inflamarea şi influenţarea unei dezbateri care

este deja dificilă privind migraţia în Germania“. Ministrul de interne, Frank Henkel, răspunde că este uimit de implicarea Moscovei într-o investigaţie a poliţiei aflată în curs. Politicieni germani din tot spectrul îşi arată indignarea, acuzând Moscova de inflamarea teoriilor conspiraţioniste ale mişcărilor de extremă dreapta din Germania. Purtătorul de cuvânt al cancelarului, Steffen Seibert, spune că „nu există nici un motiv, este chiar de nepermis ca acest caz să fie folosit în scop politic“. Iar Norbert Röttgen, preşedintele Comitetului guvernamental pentru Afaceri Externe, se plânge că „manipularea şi neadevărul sunt metode obişnuite în propaganda folosită de liderii ruşi“[545]. În pofida evidenţelor oferite rapid de poliţia germană, presa rusă susţine în continuare că fata fusese o „sclavă pentru sex“.

Relaţiile dintre cele două state sunt din ce în ce mai tensionate. În fine, în 29 ianuarie, Steinmeier şi Lavrov convin să nu mai facă declaraţii oficiale asupra cazului. „Sfârşitul adevărului“, titrează *Der Spiegel*, deasupra unei fotografii în care apar Merkel şi Putin. Ziarul îl citează pe preşedintele Oficiului Federal de Protecţie a Constituţiei (BfV), Hans-Georg Maassen, care spune că „Rusia foloseşte vechile metode ale KGB-ului de dezinformare şi detribalizare“. Miza e mare. Dacă Merkel, cel mai puternic lider al UE, cade, atunci UE cade, crede Maasen.[546]

Povestea continuă. În iunie 2017, prietenul lui Ismet, un tânăr de 24 de ani, este condamnat la 21 de luni de închisoare cu suspendare pentru abuzul comis asupra unei minore, adică asupra Lisei. Este un motiv ca presa rusă să jubileze. Deci ceva a fost! Chiar dacă infracţiunea pentru care a fost condamnat avusese loc cu câteva luni înaintea scandalului şi nu avea nici o legătură nici cu acuzaţiile fetei, nici cu instrumentalizarea întregii poveşti din ianuarie, presa rusă a reînceput campania de dezinformare. Comunicatul prin care procurorii arătau că această condamnare nu avea nici o legătură cu evenimentele din ianuarie nu a contat.

În 28 februarie 2017, ediţia europeană a *Komsomolskaia Pravda* publică o investigaţie care conchide că „procurorul berlinez admite că au avut loc acte depravate împotriva rusoaicei Lisa“, amestecând cele două cazuri. Iar publicaţia online politonline.ru titrează: „Violul comis în Berlin asupra rusoaicei Lisei a fost confirmat. Vor cere iertare Rusiei?“ A doua zi, REN TV publică un interviu cu Heinrich Grout, preşedintele Convenţiei

Internaţionale a Ruşilor Germani, cu titlul „Migranţii au forţat prin şantaj o rusoaică de 14 ani să facă sex în grup în Germania."[547]

Raportul recicla temele principale ale falsului din anul precedent: „În primul rând, s-a raportat că fata a fost răpită şi violată. Apoi au început să nege violul, provocând o serie de proteste din partea populaţiei vorbitoare de limbă rusă din Berlin. Ulterior, cazul penal a fost confirmat." Presa occidentală era acuzată de propagandă şi isterie antirusă. Povestea se încadra perfect în naraţiunea Moscovei despre Vestul „moale" şi „slab" care „a căzut în mâinile migranţilor", faţă de care Rusia este „puternică" şi „stabilă".

Povestea încă mai continua în presa rusă la sfârşitul anului 2017. Cât despre Lisa, ea a fost internată într-un spital de psihiatrie.

„Cazul Lisa" a venit într-un moment foarte complicat pentru Germania. Agresiunile sexuale din Ajunul Anului Nou (2015/2016) din Köln au fost un şoc pentru germani. Sute de femei au fost agresate sexual, jefuite sau molestate. Incidente similare au fost apoi raportate în Hamburg, Dortmund, Düsseldorf şi Stuttgart, numărul total al victimelor fiind de peste 1 200. Autorităţile, dar şi presa germană au avut o reacţie neaşteptată, evitând să asocieze aceste atacuri cu refugiaţii. „În mod evident, cei răspunzători sunt aici de mult timp", scria *Süddeutsche Zeitung*. Cu alte cuvinte, imigranţi naturalizaţi, nu refugiaţi. La doar câteva ore după apariţia articolului, poliţia germană dădea publicităţii un raport în care arăta că cei mai mulţi din suspecţi erau, într-adevăr, refugiaţi. Politico arăta atunci că jurnalişti influenţi, în special cei care lucrau pentru canalele de televiziune, au considerat că este de datoria lor să fie „o contrapondere la retorica populistă care alimenta renaşterea extremei drepte"[548]. Într-adevăr, marşurile Pegida şi declaraţiile populiste şi xenofobe ale liderilor AfD arătau o radicalizare rapidă a societăţii. Peste 1,4 milioane de refugiaţi ceruseră azil în Germania din 2014 până în 2016, ceea ce reprezenta peste 43% din totalul aplicaţiilor la nivelul întregii Uniuni. Peste 800 000 de cereri fuseseră acceptate.[549]

Mesajul principal al Alternativei pentru Germania (AfD) a fost că dezbaterea publică era controlată de ipocrizia corectitudinii politice asumată de elita media. Asta a rezonat cu mulţi cetăţeni care simţeau că vocea lor nu era auzită. Decizia unor posturi locale de televiziune de a nu invita AfD la

dezbaterile electorale premergătoare alegerilor regionale din martie 2016 a întărit credinţa electoratului de extremă dreapta că i se pune pumnul în gură. Aşa se face că dezinformările produse de media alternativă privindu-i pe refugiaţi în special şi imigranţi sau musulmani în general au găsit în Germania un public pregătit să le dea crezare.

Atunci când tabloidul *Bild* a relatat în ianuarie 2017 că imigranţi din Orientul Mijlociu şi Africa au agresat sexual femeile în Frankfurt în timpul petrecerii de Anul Nou, publicul german era convins că se repeta scenariul din urmă cu un an. Şi totuşi era o ştire falsă. *Bild* a recunoscut că s-a înşelat, prezentând scuze cititorilor săi. Ştirea a continuat să fie însă diseminată, apărând şi alte *fake news* privind atacuri în Bruxelles şi Stockholm.

Pentru NATO, „Cazul Lisa“ a devenit un caz şcoală, despre instrumentalizarea tensiunilor dintre două state, pornind de la un *fake*.[550]

Vedem aici, pentru prima dată, cum se coordonează diferitele canale de propagandă: mai întâi, un jurnalist de la Canal 1 alege cazul fetei ruso-germane şi îl transformă într-o ştire de prime-time în Rusia; media rusă care emite în alte limbi, precum RT, Sputnik şi RT Germania relatează cazul; reţelele sociale şi grupările de extremă dreapta distribuie informaţia pe Internet; sunt organizate demonstraţii via Facebook, implicând reprezentanţi ai minorităţii ruso-germane, precum şi ai grupurilor neonaziste; media rusă din Germania relatează de la aceste demonstraţii, ceea ce aduce ştirea în presa centrală din Germania; în sfârşit, la nivel politic înalt, ministrul rus de externe, Serghei Lavrov, face două declaraţii publice în care se arată îngrijorat de inabilitatea poliţiei germane şi a sistemului de justiţie de a se ocupa de astfel de cazuri, din cauza „corectitudinii politice“.

Implicarea puternică în rezolvarea crizei ucrainene, poziţia consecventă a Angelei Merkel privind sancţiunile împotriva Rusiei şi rolul marcant în Europa au transformat Germania într-o ţintă a dezinformării ruseşti. În iunie 2017, Germania a urcat în top trei al ţărilor percepute ca fiind cele mai ostile de către ruşi, înlocuind Turcia, după SUA şi Ucraina, conform unui sondaj al Centrului Levada.[551]

Ca urmare a „Cazului Lisa“, precum şi a evoluţiei situaţiei din estul Ucrainei, s-a produs o schimbare majoră în relaţia Germaniei cu Rusia, „de la dominaţia economiei asupra politicii la dominaţia politicii asupra

economiei“, conform *NATO Review*. Rusia devenise acum „un risc de securitate“.[552]

„Cazul Lisa“ a devenit o naraţiune în sine: într-o conferinţă de presă din 18 septembrie 2017, reprezentantul „Republicii Populare Luhansk“, col. Andrei Marociko, afirma că trei instructori militari lituanieni care erau în misiune în estul Ucrainei au violat două minore în satul Teploe, districtul Luhansk. Era *fake news*.[553]

Note

528. @Pro Putin Partei, Facebook, 15 aug. 2017.

529. Protiproud.cz, Cehia, 25 sept. 2017.

530. „Vremya Pokazhet“, Canal 1, 29 feb. 2016.

531. Conform RIA Novosti, 27 dec. 2016, 700 000 de germani emigrează anual. Conform statisticilor oficiale germane, 140 000 de germani emigrează anual, din diferite motive. *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit*, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2017.

532. „Aufruf für eine andere Russland-Politik…“, *Der Tagesspiegel*, 5 dec. 2014.

533. „Vremya pokajet“, Canal 1, 25 sept. 2017.

534. „Head of the AfD Frauke Petry meets…“, DW, 22 feb. 2017.

535. „Russische Stiftung bezahlte für AfD-Politiker Krimreise“, *Handelsblatt*, 22 ian. 2017.

536. L.M. Neudert *et al*., „Junk News and Bots during the German Parliamentary Election: What are German Voters Sharing over Twitter?“, Institutul Internet, Oxford, 19 sept. 2017.

537. D. Clifton, „Fake News on Twitter Flooded Swing…“, Mother Jones, 28 sept. 2017.

538. K. Connoly *et al*., „Fake news: an insidious trend…“, *The Guardian*, 2 dec. 2016.

539. A. Applebaum, P. Pomerantsev *et al*., *„Make Germany Great Again“. Kremlin, Alt-Right and International Influences in the 2017 German Elections*, Institutul pentru Dialog Strategic şi LSE, Londra, 2017.

540. De exemplu, „AfD-Anhänger befürchten Wahlbetrug in NRW“, de.Sputniknews.com, 15 mai 2017.

541. A. Applebaum, P. Pomerantsev *et. al*., *op. cit.*

542. L.M. Neudert *et al*., *op. cit.*

543. H. Von Ess, „This Russian Hacker Says His Twitter…“, BuzzFeed News, 24 sept. 2017.

544. „Sergey Lavrov’s remarks and answers to media…“, MER, 26 ian. 2016; o traducere completă, în M. Voicu, *Breaking Fake News…*, TVR, apr. 2017.

545. D. McGuinness, „Russia steps into Berlin «rape» storm…“, BBC News, 27 ian. 2016.

546. A. Rinke, „German-Russian ties feel Cold War-style…“, Reuters, 1 feb. 2016.

547. „Lisa 2.0: How pro-Kremlin media in Germany…“, StopFake, 14 mar. 2017.

548. M. Karnitschnig, „Cologne puts Germany’s «lying press»…“, Politico, 20 ian. 2016.

549. *Finding their Way. Labour markey integration of refugees in Germany*, OCDE, martie 2017; V. Romei *et al*., „How well have Germany’s refugees integrated?“, *Financial Times*, 19 sept. 2017.

550. S. Meister, „The «Lisa case»: Germany as a target…“, *NATO Review*, 27 iul. 2016.

551. E. Muhameţina, „Polovina rosiian şitaiut Ukrainu…“, *Vedomosti*, 4 iun. 2017.

552. *Ibidem.*

553. Digital Forensic Research Lab., „A Lithuanian «Lisa» Case“, Medium, 29 sept. 2017.

11
ROMÂNIA: „COLONIA SĂRACĂ A EUROPEI“

România este o colonie a Uniunii Europene şi a SUA, placă turnantă a traficului de armament, droguri şi fiinţe umane. După aderarea la UE, românii au sărăcit şi s-au îndatorat; fabricile au fost vândute străinilor, toate resursele naturale sunt exploatate de oligarhii occidentali. Românii trăiau mai bine pe vremea lui Ceauşescu. Astăzi, ţara este condusă de serviciile secrete, Codruţa Kövesi şi oamenii lui George Soros. Ungurii vor să ia Ardealul, iar occidentalii le iau copiii românilor din străinătate şi îi internează în orfelinate sau îi dau spre adopţie familiilor de homosexuali.[554]

Cum să pui în scenă o ştire fake: România vinde arme teroriştilor

În 7 august 2016, Sky News difuzează un reportaj despre traficanţii de arme din România. Titlul reportajului este „Bande criminale trafichează AK-47 către Vestul Europei.[555] Investigatorii Sky News călătoresc în adâncul României pentru a-i întâlni pe traficanţii de arme dispuşi să vândă arme militare teroriştilor“.

Prezentatoarea jurnalului de ştiri introduce subiectul spunând că Europa este inundată cu armament traficat: „Înainte, atentatele erau caracterizate prin folosirea bombelor. De acum însă, armele automate ucid mai mulţi oameni şi sunt mai uşor de folosit.“

După ce a documentat acest subiect „luni de zile“, reporterul, Stuart Ramsay a descoperit traficanţii în România. Întâlnirea cu aceştia are loc undeva pe un drum de ţară din vestul României. Traficanţii îi conduc în adâncul pădurii, într-un jeep fără numere de înmatriculare. Aici, cei doi, îmbrăcaţi în haine militare, le arată cele şase arme de vânzare. Marfa merge în Vest şi poate fi livrată în cantităţi „nelimitate“. „Este armament de înaltă calitate, adus din Ucraina prin contrabandă în România şi apoi mai departe“, ne spune reporterul. „Cantităţile sunt «uriaşe», cea mai vândută fiind AK-47, arma preferată a teroriştilor, nu a infractorilor de rând.“

Legendarul Kalaşnikov, ni se spune, nu se strică niciodată.

— De-asta e o armă atât de populară, pentru că este puternică, zice englezul.

— Da, o poţi folosi chiar şi cu o mână, spune traficantul, panoramând cu arma dusă la ochii acoperiţi de cagulă şi de ochelarii de soare.

Apoi iau o puşcă cu lunetă din camionetă.

— Explică-ne ce armă e, pentru că pare a fi ceva special, spune Ramsay.

— Da, poţi lovi un disc în zbor, de la 300 de metri, îl asigură traficantul îmbrăcat în tricou verde.

— Care este distanţa maximă?

— 500 de metri. Dar deja la 300 de metri trebuie să fii bun ca să nimereşti.

— Este posibil ca aceste arme să ajungă în mâinile teroriştilor? întreabă Ramsay.

— Dacă ai banii, nu îmi pasă cine eşti. Vând oricui, îl asigură traficanţii, oferind şi un preţ – un AK-47 se vinde cu 1 700 de euro.

Aflăm că aceste bande organizate în stil mafiot operează „din Balcani până în toată Europa de Est“ şi că „orice este de vânzare pentru oricine, dacă are cu ce să plătească“. „În Europa potenţialul pentru furnizare şi folosinţă a acestui tip de arme este în creştere. Suntem foarte conştienţi că se întâmplă la doar 21 de mile dincolo de Canal, aşa că lucrăm continuu şi suntem vigilenţi în ceea ce priveşte ameninţarea pe care o reprezintă pentru Marea Britanie“, spune Ian Cruxton, director adjunct al Agenţiei Naţionale de Combatere a Criminalităţii (NCA).

Având în spate camioneta şi traficanţii, Ramsay ne explică: „Există o îngrijorare din ce în ce mai mare în rândul poliţiştilor din întreaga Europă că bandele criminale sunt principalii furnizori de arme nu doar pentru grupările criminale din Vest, ci şi pentru terorişti, atât cei din Vest, cât şi cei din Orientul Mijlociu. Asta înseamnă că Statul Islamic poate la fel de bine să pună mâna pe arme de genul asta. Şi asta [arată cu degetul către camioneta cu arme] este doar vitrina, dacă vreţi, o camionetă cu câteva tipuri de arme de vânzare. Ei [arată spre traficanţi] insistă însă că pot livra oricât li se comandă.“

La final, traficanţii le spun britanicilor de la Sky News că „nu sunt deranjaţi de legile româneşti pentru că armele nu sunt folosite în România, ei fiind doar exportatori“, şi că se aşteaptă ca data viitoare, când aceştia vor veni în România, să vină în calitate de cumpărători, nu de jurnalişti.

Odată difuzat, reportajul a avut efectul unei bombe în România. Pentru presă, este subiect de *breaking news*. Direcţia de Investigare a Infracţiunilor de Criminalitate Organizată şi Terorism (DIICOT) începe propria investigaţie. Jurnaliştii români au încercat mai întâi să dea de autorul reportajului. Ghinion, acesta era în concediu.

„E bine că apar astfel de informaţii, pentru că vor obliga autorităţile să ia măsuri mai ferme. Traficul de arme se întâmplă peste tot în lume. Din România pleacă şi ajung în alte ţări, iar în final în mâinile mafioţilor şi ale teroriştilor“, declara Costin Georgescu, fost şef al SRI.[556]

Începe analiza imaginii armelor. Experţi în armament, civili şi militari, arată că acestea pot fi cumpărate legal, pe baza unui permis, şi sunt arme de vânătoare, nicidecum armament militar. Poliţia Română dă un comunicat în care arată că armele de acest tip „sunt deţinute legal în ţara noastră de membrii asociaţiilor de vânători, colecţionari, precum şi de personalul silvic“[557].

Ramsay este acuzat că a fabricat o minciună monstruoasă la adresa României. El răspunde pe Twitter: „Serios, mă prăpădesc de râs. Proşti care nu înţeleg jurnalismul, pur şi simplu nu-l înţeleg. He he…“[558]

Pe pagina Sky News sunt postate informaţii suplimentare. Aflăm că bandele de traficanţi aflate „între Balcani şi Europa de Est“ au acces la „milioane de arme“, care au fost ascunse după anii de conflict sau sunt livrate „în apropierea zonelor de conflict cum ar fi Ucraina“. „Ne-au asigurat că pot livra mii de arme, dar şi muniţia necesară. […] «Le aducem din Ucraina cu muniţie cu tot, câte vreţi», spuneau ei. Armele sunt traficate din Ucraina în România, înainte de a fi livrate de o altă bandă în vestul Europei şi în Orientul Mijlociu.“

Traficanţii le-au mai spus jurnaliştilor englezi că ei vând doar arme uşoare şi muniţie, dar au legături cu alte bande din România care trafichează armament greu, grenade, rachete şi mine. Aflăm că printre armele prezentate erau şi unele „de calitate înaltă“, puşti cu lunetă noi. Una

se vindea cu 3 000 de euro, o puşcă militară austriacă Steyr, care era înzestrată şi cu lunetă performantă. Se mai găseau acolo puşti semiautomate, puşti de vânătoare, pistoale.

Întorşi la Londra, Ramsay arătă imaginile filmate ofiţerilor de la NCA. Aceştia „au confirmat că tipurile de arme, locul întâlnirii şi preţurile discutate erau conforme cu informaţiile pe care le aveau“. „Armele se află de multe ori lângă zonele de conflict, precum Ucraina, adică acolo unde a avut loc întâlnirea voastră“, spune Ian Cruxton.

În 10 august, procurorul-şef al DIICOT, Daniel Horodniceanu, declară că este vorba de „un scenariu pus la cale de jurnaliştii britanici“. Presa română începe să fiarbă.

După ce revine din concediu, Ramsay dă interviuri jurnaliştilor români. El spune că luase mai întâi legătura cu bande de traficanţi de arme din Albania, Serbia şi Bosnia, dar întâlnirile au căzut din cauza „lipsei de încredere“. În schimb, după aproape nouă luni de negociere, au intrat în legătură cu un cetăţean român care era „membru al unei bande de infractori“. „Este o înscenare? Atunci merită un Oscar!“[559] spune Ramsay. „Nu am avut nici un motiv să cred că nu era cine pretindea. Am avut cu mine un fost soldat, care era şi garda mea de corp, şi care a confirmat că erau arme militare.“[560]

În ceea ce priveşte neobişnuitul accept al traficanţilor de a se lăsa filmaţi, Ramsay spune că nu există nici un „subterfugiu“: „Ştiau că suntem o organizaţie de presă care vrea să ilustreze că obţinerea unei arme este relativ uşoară şi credeau că le vom cumpăra. […] Pe parcursul întâlnirii au spus clar că vor vinde oricui: spărgător de bănci, criminal în masă sau terorist, nu avea nici o importanţă.“[561]

Cum presa română nu este mulţumită de răspunsurile primite, Ramsay continuă interpelările pe Twitter: „România, încetează să faci troling. Este ridicol. Este foarte plictisitor. Am răspuns la fiecare întrebare – arestaţi bandele?“[562]

Prim-ministrul Dacian Cioloş declară că „nu poţi să denigrezi o ţară fără să ai dovezi“ şi arată că „Bucureştiul va lua poziţie“, întrucât „este inadmisibil să existe astfel de atitudini din partea unei prese libere“[563].

DIICOT finalizează rapid ancheta. Sunt audiaţi protagoniştii români din reportaj, jurnaliştii britanici urmând a fi audiaţi prin intermediul unei comisii rogatorii internaţionale. DIICOT arată că reportajul „afectează securitatea naţională a statului român“. Sky News ar fi prezentat un „scenariu“ care, dacă ar fi fost adevărat, „ar fi creat impresia că autorităţile statului român nu gestionează sau nu sunt interesate de a gestiona o aşa-zisă problemă creată de vânzarea de arme pe teritoriul său, din motive de incompetenţă sau de corupţie“. Urmează apoi bomba, detonată tot de investigaţia DIICOT: presupuşii traficanţi de arme din România ar fi primit de la jurnalistul britanic 2 000 de euro pentru a fi filmaţi. Totul era o făcătură.

Ancheta a stabilit că producătorul de la Sky News ar fi sunat un freelancer român din Marea Britanie în 18 iulie 2016, cerându-i să le fie fixer în România. Britanicii i-au spus că vor să atragă atenţia asupra modului în care se fac aceste vânzări de armament, „pentru informarea populaţiei, ca să fie vigilentă, să fie cu ochii în patru“[564], şi că vor face reconstituiri la graniţa cu Ucraina. Fixerul era Aurelian Szanto, din Iernut, judeţul Mureş, care trăia de şapte ani în Marea Britanie, unde livra alimente, comisiona închirieri de case românilor şi, din când în când, era fixer pentru televiziunile britanice în România.

Szanto nu a reuşit să contacteze traficanţi adevăraţi de arme, aşa că a sunat un prieten din copilărie, Csaba Pantics, căruia i-a cerut să facă rost de arme. Pantics i-a transmis că poate procura arme de vânătoare, nicidecum militare. Szanto transmite acest mesaj producătorului de la Sky. „Mi-au zis că dacă am arme de război, eu le-am zis că nu, că în România nu găseşti aşa ceva, că nu suntem Afganistan, dar vă pot aduce arme de vânătoare, care pentru acest scenariu se pot folosi; ei au fost de acord mi-au zis: nu vă faceţi griji pentru că la difuzare va apărea «toate persoanele din acest documentar sunt fictive şi au caracter informativ».“[565] Aici apare prima discrepanţă între poziţiile lui Szanto şi cea a Sky News. În declaraţia dată DIICOT, el afirmă că Sky News a fost de acord să continue filmările, în timp ce Sky News, în depoziţia făcută Ofcom – autoritatea de reglementare media din Marea Britanie –, neagă că Szanto a comunicat că e vorba de arme de vânătoare.

Echipa de la Sky News – cameraman, reporter, coproducător şi expert în securitate – aterizează în 29 iulie pe aeroportul de la Târgu Mureş. Seara, lui Szanto i se înmânează „scenariul“. „Mi-au scris pe o hârtie nişte întrebări, pe care eu urma să le transmit oamenilor mei, întrebări la care ei ofereau şi răspunsurile“, spune el. A doua zi, se întâlnesc cu presupuşii traficanţi, cărora le cer să facă rost de cagule şi geci de camuflaj. Szanto găseşte locul de filmare care să corespundă cererii britanicilor, „un loc foarte retras, ascuns de ochii lumii“[566], despre care se va spune în reportaj că se află „la graniţa cu Ucraina“ – de fapt, o pădure din apropierea localităţii Mărişelu, judeţul Bistriţa-Năsăud. Personajele care vor juca în „reconstituire“ sunt doi fraţi, Levente şi Csaba Pantics, vânători de ocazie, care deţin armele legal. Aceştia au declarat că au învăţat replicile, şi-au pus cagulele, ochelarii de soare şi hainele vânătoreşti şi au jucat rolurile cerute, în calitate de actori amatori. A fost simplu şi a meritat – au câştigat 2 000 de euro: 1 000 de euro fixerul şi câte 500 de euro de cagulă de traficant. „Au fost momente când a trebuit să repet întrebarea. Eu puneam întrebarea în limba română şi ei nu ştiau ce să zică şi ridicau din umeri“, povesteşte Szanto, pentru a se dezvinovăţi, în faţa presei.

Echipa Sky News a părăsit ţara în 1 august 2017. După difuzarea reportajului, Szanto afirmă că luat legătură cu producătorul de la Sky şi a făcut „un scandal imens“, cerând rectificarea relatării.

Ce „vindeau“, de fapt, „traficanţii?“ „Kalaşnikovul“ din reportaj era o armă de foc scurtă, cu repetiţie, produsă la uzinele de armament Sadu. Înainte de 1989, aceste arme erau folosite de Gărzile Patriotice, astăzi pot fi găsite în dotarea pădurarilor, ca arme de serviciu. În consignaţii, preţul este de aproximativ 1 000 de lei, nicidecum 1 700 de euro. Cât despre arma de vânătoare Steyr, cea mai scumpă nu depăşeşte 10 000 de lei (2 200 de euro). Toate erau deţinute legal. De altfel, unul din falşii traficanţi se fotografiase cu una dintre arme şi postase fotografia pe Facebook.

Sky News se menţine pe poziţii, în pofida evidenţelor. „Stuart Ramsay şi echipa sa au oferit un material solid privind vânzarea de arme în România, iar Sky News susţine în totalitate acest material“, declara, într-un mesaj transmis presei din România, directorul pentru relaţii publice al Sky News, Lucy Ellison. Ramsay era considerat „unul dintre cei mai experimentaţi şi

tenace jurnalişti, cu o lungă istorie de subiecte majore filmate în întreaga lume“. Aşadar cine minte?

Ramsay continuă să trimită tweeturi la adresa României: „Ha! Calmaţi-vă cu toţii! Povestea e adevărată. Nimeni nu a fost plătit. Nu a existat un scenariu. Armele erau reale. Arestările au avut loc. Guvernul este stânjenit. Împăcaţi-vă cu ideea.“[567]

DIICOT a ajuns repede la concluziile anchetei. Cei trei români au fost puşi sub acuzare pentru constituirea unui grup infracţional organizat, nerespectarea regimului armelor şi muniţiei şi comunicarea de informaţii false de natură a pune în pericol siguranţa naţională, în timp ce jurnaliştii britanici erau urmăriţi pentru comunicarea de informaţii false de natură a pune în pericol siguranţa naţională. Dar deşi DIICOT a sesizat autorităţile din Marea Britanie cerând audierea celor trei jurnalişti britanici prin intermediul unei comisii rogatorii internaţionale, acest lucru nu s-a întâmplat niciodată.

Au fost britanicii păcăliţi de fixerul român sau au fost românii plătiţi să joace într-o scenetă de ştiri dramatizată de Sky News?

Stuart Ramsay este şeful secţiei corespondenţilor externi de la Sky News. A relatat despre cartelurile de droguri din Mexic, Maidanul din Ucraina şi despre catastrofa avionului MH17. A fost premiat de mai multe ori, nominalizat la BAFTA pentru reportajele despre protestele din 2011 din Egipt, citat în rapoartele parlamentului pentru relatările sale. De ce s-ar compromite un astfel de jurnalist şi ar continua să afirme că a relatat adevărul, în pofida evidenţelor? Pentru a arăta că susţine în continuare poziţia reporterilor săi, Sky News repostează reportajul în 10 august pe site-ul organizaţiei, cu noi informaţii.

Atunci când procurorii români emit mandate de aducere pentru audieri pe numele britanicilor, Ramsay scrie pe Twitter, în 11 august: „Ok, chiar mă prăpădesc de râs. De ce ar trebui cineva să fie acuzat pentru că relatează faptele? Este realitatea. Treziţi-vă!“[568]

Pe contul său de Twitter încep să fie postate zeci de mesaje ale românilor, unele ironice, altele ofensatoare, altele critice. Ramsay le răspunde, din când în când: „Heheheh, este adevărat! Pur şi simplu, nu vă convine! AK-urile şi puştile cu lunetă sunt – err – militare, de vânzare. XX succes“[569];

„Nimeni nu a fost plătit. Armele sunt reale. Povestea este corectă. Sfârşit. România, nu a fost vorba despre tine, ci despre arme“[570]; „Hehe, mor de plăcere. Râd de nu mai pot – AK-urile sunt arme de vânătoare, ha!“[571] În cele din urmă, vizibil enervat de nesfârşitele comentarii şi ironii la adresa sa, Ramsay scrie că se întâmplă o mulţime de lucruri în lume şi că vrea să se concentreze asupra jurnalismului care este răsplătit prin premii.[572] Comentariile nu întârzie să vină, cu sutele: „Premiul cotidian. Stuart Ramsay – demagogul, arogantul, idiotul“. Un altul îi atrage atenţia că, într-adevăr, se întâmplă multe lucruri în lume, dar dacă nu există scenariu şi actori, nu merită să fie difuzat.

Era un atac la siguranţa statului român, sau doar jurnalism de proastă calitate? Era *fake news* sau *false news*? A fost o dezinformare intenţionată, premeditată, ale cărei efecte au fost planificate sau o minciună care trebuia să aducă audienţă şi atât? Până una, alta, România a ieşit cu imaginea serios şifonată – cea a unei ţări incontrolabile, în care traficanţii de armament operează la vedere, o adevărată placă turnantă pentru armele din Est care ajung în Occident şi Orientul Mijlociu.

Cine a avut de câştigat din toată această şaradă? Unii politicieni români susţin că degetul a fost îndreptat către Ucraina, un „stat nefuncţional“, căruia i se scurge armamentul prin frontiere şi ajunge în mâinile teroriştilor din Vest şi din Orientul Mijlociu.[573]

Coincidenţă sau nu, în 10 august 2016 Uniunea Europeană anunţă că face verificări în scandalul traficului de arme din ţările est-europene spre Orientul Mijlociu. Departamentul pentru Afaceri Externe al Uniunii verifică informaţiile publicate de Reţeaua de Investigaţii Jurnalistice din Balcani şi de Proiectul de Monitorizare a Infracţionalităţii Organizate şi Corupţiei.[574]

Guvernul român acuză că povestea reprezintă un risc pentru securitatea naţională şi are scopul de a „constrânge“ autorităţile să ia măsuri care ar fi trimis serviciile de informaţii şi de antiterorism pe o pistă falsă şi „ar fi deteriorat relaţiile cu alte ţări“. Cazul ajunge în rapoartele organismelor internaţionale, inclusiv în Raportul Departamentului de Stat al SUA privind practicile în domeniul drepturilor omului din 2016. Ministrul justiţiei, Raluca Prună, declară că statul român este obligat să dea în judecată Sky News în cazul în care relatarea „nu corespunde realităţii“.[575] Ambasadorul

României la Londra, Dan Mihalache, crede că situaţia nu trebuie „superdramatizată“, reportajul fiind doar „o făcătură de presă, care n-are nici o legătură cu statele şi cu relaţiile dintre state“[576]. Ambasada solicită totuşi postului britanic de televiziune să prezinte, în condiţii de difuzare similare, „elementele care vor rezulta din ancheta desfăşurată de DIICOT“ (ceea ce nu s-a întâmplat niciodată). Întrebat de ce nu ia nici o poziţie, ambasadorul Marii Britanii în România, Paul Brummell, declară că Sky News este o televiziune independentă, iar guvernul britanic nu poate să comenteze în legătură cu activitatea acesteia sau în privinţa reportajului lui Stuart Ramsay. Ofcom înregistrează 12 plângeri privind reportajul difuzat de Sky News şi anunţă că acestea vor fi „evaluate cu atenţie“.[577]

Presa britanică prezintă disputa dintre statul român şi Sky News. Amplificarea a contat şi mai mult, de data aceasta: „Sky News apără povestea de contrabandă cu arme din România, după ce jurnaliştii au fost acuzaţi că au înscenat întâlnirea cu traficanţii de arme“[578] (*The Independent*), „Ruşine, Sky News! România ameninţă un reporter pentru înscenarea unei relatări“[579] (*Daily Express*), „Sky News apără reportajul despre contrabanda cu arme împotriva acuzaţiilor privind înscenarea întâlnirii“[580] (*The Guardian*), „Procurorii români acuză jurnaliştii britanici de fabricarea investigaţiei privind contrabanda cu arme“[581] (*The Telegraph*).

Sky News este un canal de ştiri înfiinţat în 1989, cu sediul în Marea Britanie, şi face parte din concernul lui Rupert Murdoch. Are ca slogan *First for breaking news*. Conform datelor de pe website-ul organizaţiei, are un public de 102 milioane de telespectatori, în 127 de ţări.

Scandalul de acest gen nu a fost primul în care a fost angrenată televiziunea britanică. Sky News a fost în centrul multor controverse şi scandaluri de presă, cu multe plângeri înregistrate împotriva sa la Ofcom. În urmă cu 13 ani, un reporter a relatat că un submarin al Royal Navy lansase o rachetă în războiul din Irak, lăsând impresia că se afla la bordul navei. Era o ştire falsă. Corespondentul (multipremiat şi el) a fost suspendat, iar Sky News a primit o amendă.

Dar dacă Sky nu a înscenat totul, cum de Ramsay, un reporter care a filmat în Irak, Afganistan, Siria, Cecenia, Gaza, Bosnia, Kosovo etc., nu ştie să recunoască un AK-47, să distingă o armă nouă de una veche de 25 de

ani? În plus, cum de nici expertul în armament care îl însoţea nu a putut face asta? „Fac jurnalism de război de când aveam 22 de ani, acum am 45; am relatat din 16 războaie“, povestea în 2010 cel care este considerat de o parte a presei britanice drept unul dintre cei mai buni jurnalişti de front.[582]

Singura instituţie care putea oferi un răspuns era Ofcom (Office of Communications), autoritatea publică de reglementare în comunicaţii din Marea Britanie, aflată sub autoritatea parlamentului britanic. Ofcom fixează inclusiv standardele pentru conţinutul difuzat de radio şi televiziuni, printre care şi acurateţea şi imparţialitatea ştirilor TV şi radio. (Articolul 5.1: „Ştirile, indiferent de formă, trebuie relatate cu acurateţea şi imparţialitatea cuvenite.) În acest sens, Ofcom „ia în calcul drepturile difuzorului şi pe cel al publicului privind libertatea de exprimare“, aşa cum e prevăzut de articolul 10 al Convenţiei Europene a Drepturilor Omului.

Investigaţia a durat şase luni. În depoziţia sa, Sky News susţinea că nu ştia înainte de filmarea propriu-zisă nici ce tip de armament găsise fixerul, nici unde se va filma şi nici că ar fi existat un scenariu cu replici. În plus, Sky News sugera că deşi armele nu erau de tip militar, „erau totuşi letale, capabile să producă victime în masă şi erau oferite pentru vânzare în mod ilegal“. Armele erau oferta unei reţele de traficanţi de arme care poate vinde „mii de bucăţi“, arme de „înaltă calitate“, teroriştilor din Europa şi ISIS. Sky News susţinea în continuare că armele erau aduse din Ucraina, deşi pe „AK-47“ se putea citi *Made in Romania*.[583]

Conform legilor britanice, Ofcom trebuia să demonstreze că Ramsay dezinformase *în cunoştinţă de cauză*. De aceea, investigaţia Ofcom s-a concentrat doar pe tratativele duse de Sky cu fixerul român, nu şi pe acurateţea reportajului în sine.

Sky News a notificat Ofcom: „Noi credem cu bună-credinţă că erau membri ai unei reţele criminale în legătură cu crima organizată pregătită să vândă arme oricui ar fi plătit. Nimic din negocierile noastre iniţiale sau din timpul întâlnirii nu ne-a făcut să avem suspiciuni că traficanţii erau altceva decât pretindeau ei înşişi.“

În februarie 2017, Ofcom se pronunţă în cazul Sky News, după ce numărul plângerilor ajunsese la 190. Concluzia raportului era că, „pe baza dovezilor aflate la dispoziţia Ofcom şi a reprezentanţilor Licenţiatului,

ştirea a fost relatată cu acurateţe, iar imparţialitatea a fost asigurată, în consecinţă Sky nu a încălcat Articolul 5.1“[584].

Dacă povestea s-ar termina aici, ar fi vorba doar despre o altă ştire falsă. Subiectul este însă mult mai consistent, cu implicaţii geopolitice reale. Să vedem de ce s-a gândit Ramsay să filmeze acest posibil subiect – contrabanda cu arme din Balcani.

La sfârşitul lunii iulie 2016, cu doar câteva zile înainte de plecarea lui Ramsay în România, mai multe ziare britanice publicau articole despre reţelele din estul Europei care înarmează ISIS: „Ţările Uniunii Europene vând arme Siriei: armele statelor balcanice sunt folosite de ISIS – raport şoc“[585] (*Daily Express*), „Statul Islamic primeşte arme din Europa de Est prin canale «rapide» de aprovizionare, afirmă experţii în armament“[586] (*Huffington Post*), „Dezvăluire: Ţările UE vând arme în valoare de 1 miliard de lire în Orientul Mijlociu doar pentru ca să ajungă în mâinile ISIS“[587] (*Daily Mail*), „Vinde Cehia arme Siriei şi sunt folosite de ISIS?“[588] (*Prague Morning*).

În 27 iulie 2016, *The Guardian* publică un articol cu titlul „Dezvăluiri: armament în valoare de 1 miliard de lire este expediat din Europa către Orientul Mijlociu. AK-47, mitraliere, explozivi şi multe altele sunt livrate pe noile filiere ale armelor din Balcani până în ţările cunoscute ca furnizori ai Siriei“[589]. Reporterul afirmă că a documentat timp de un an ruta de trafic a armelor, din Bosnia, Bulgaria, Croaţia, Cehia, Muntenegru, Slovacia, Serbia şi Romania. Articolul era semnat de jurnalişti din Belgrad, Sarajevo şi Londra. Cele mai multe informaţii priveau Serbia, Croaţia şi Bosnia. România este menţionată doar de trei ori în articol. Cea mai importantă informaţie este cea privind „livrarea a cca 4 700 de tone de armament aparţinând Tratatului de la Varşovia – inclusiv mitraliere grele, lansatoare de rachete şi arme antitanc, gloanţe, grenade, mortiere, rachete şi alţi explozivi – de către Bulgaria şi România unor facilităţi militare din Iordania şi Turcia“. Ultimul transport ar fi părăsit Bulgaria în 21 iunie 2016, transportând 1 700 de tone din aceleaşi materiale spre un port neidentificat de la Marea Roşie. Reporterul citează date din documentele care ar fi însoţit transportul.

Regăsim aici multe din informaţiile prezente în ştirea lui Ramsay. Datele foarte apropiate de difuzare – articolului din *The Guardian* a apărut în 27 iulie, iar Sky World a difuzat reportajul în 7 august – ar putea fi un indiciu că articolul a stat la baza poveştii televizate.

Probabil că Ramsay a încercat mai întâi să filmeze în Albania, Serbia şi Bosnia, dar nu a găsit „oameni de încredere". I-a găsit în România, unde s-a mulţumit şi cu arme de vânătoare vechi de 25 de ani.

Şi, din nou, povestea nu se termină aici.

Rutele de contrabandă cu armament către ISIS au fost un subiect important, documentat de jurnalişti din întreaga lume. În decembrie 2017, Conflict Armament Research (CAR), cu sediul la Londra, publică raportul „Armele Statului Islamic. O investigaţie de trei ani în Irak şi Siria"[590]. Studiul era finanţat de Uniunea Europeană şi Ministerul Federal de Externe al Germaniei. CAR a fost înfiinţată în 2011 şi a făcut investigaţii în teatrele de război din întreaga lume, printre care Irak, Libia, Somalia, Sudanul de Sud şi Siria.

Informaţiile privind România sunt multiple. România ocupă locul doi în topul ţărilor producătoare de armament ale căror arme au fost identificate în Irak şi Siria, după China şi înaintea Rusiei.[591] Datele arată că o proporţie semnificativă a armamentului a fost produs şi probabil livrat în regiune între 1960 şi 1989.[592] China, Bulgaria şi România sunt responsabile pentru cea mai mare parte a armamentului produs *recent* care a fost recuperat de la forţele Statului Islamic. România ocupă locul trei în topul ţărilor producătoare de muniţie documentat de CAR în Irak şi Siria.[593]

Raportul abundă în informaţii detaliate, fotografii, date tehnice. Autorii confirmă că datele au fost verificate pe baza colaborării cu Agenţia Naţională de Control al Exporturilor (ANCEX), subordonată Ministerului român al Afacerilor Externe, care a răspuns „prompt" la cererile care i-au fost adresate.

Dar cum au ajuns aceste arme la ISIS? Aceasta este întrebarea cea mai importantă, asupra căreia s-a speculat în toţi anii precedenţi lansării acestui raport. La această întrebare a încercat să găsească răspunsul şi Ramsay, prin sceneta *fake news*.

În 15 decembrie 2017, MAE îşi face cunoscută poziţia într-un comunicat în care arată că a procedat la „trasabilitatea celor 68 de solicitări adresate de această organizaţie [CAR] în perioada 2015–2017“. MAE arată că toate licenţele de export au fost eliberate în conformitate cu rezoluţia Consiliului de Securitate ONU nr. 1546 din 2004. „România nu a exportat produse militare, direct sau indirect, în Siria începând cu anul 1990.“ MAE mai precizează că „produsele militare respective au ajuns în zona controlată de ISIS fără implicaţii ilicite din partea producătorilor sau autorităţilor statelor menţionate în raport“[594]. Toate datele sunt publice, pe site-ul ANCEX.[595]

Povestea este lungă, dar importantă e morala. Nici un reporter de ştiri nu va avea timp să citească studiile, rapoartele, să asculte punctele de vedere ale tuturor. Câtă informaţie poţi livra în câteva minute ale unei ştiri sau într-o pagină de ziar? Editorul tău are nevoie de informaţii simple şi cuvinte pe măsură. Pentru cei mai mulţi, presa este doar o afacere ca oricare alta, care trebuie să producă bani. Pentru unii ziarişti, informaţia că România este placa turnantă a traficului de armament din Ucraina către Occident şi ISIS este la fel de bună ca oricare alta, atât timp cât face audienţă. În decembrie 2017 au apărut ştiri că România a livrat armament grupării ISIS: „România, printre ţările care au livrat armament către gruparea Stat Islamic“[596] (*Ziarul de Iaşi*), „Armament pentru ISIS“[597] (*Ziarul de Ploieşti*).

Probabil că Stuart Ramsay a văzut subiectul privind livrările de arme către Orientul Mijlociu în presa din Marea Britanie la sfârşitul lunii iulie, mai întâi în tabloide şi apoi în *The Guardian* – gardianul britanic al jurnalismului integru. Iată un subiect care ţine prima pagină, şi-a spus probabil Ramsay, care cu asta se şi ocupă, cu subiectele de primă pagină. Subiectul era deja documentat de cei de la *The Guardian*, scenariul era ca şi scris, mai trebuiau găsiţi actorii şi locul. Ştirea-scenetă mai trebuia doar produsă, ca orice spot publicitar. Ramsay a ales să îi spună „reconstituire“, numai că a uitat să menţioneze acest lucru pe ecran.

Ştirile *fake* generate de presa engleză şi cea română privind livrarea de armament românesc Statului Islamic via NATO/SUA susţin naraţiunea Kremlinului conform căreia americanii au înfiinţat şi înarmat ISIS, ruşii fiind singurii care luptă de partea Binelui, singurii care organizează transporturi umanitare pentru populaţia decimată. Celor care susţin o cauză

fără a fi conştienţi de acest lucru li se spune *idioţi utili*. Este foarte posibil ca şi jurnaliştii care au generat aceste *fake news* să între în această categorie, în frunte cu Stuart Ramsay.

Nu este o practică neobişnuită în Marea Britanie să vii în întâmpinarea cererii publicului. Richard Peppiatt, fost jurnalist freelance la *Daily Star*, povestea că subiectele sunt alese de multe ori prin sondaje realizate telefonic. Întrebările sunt de genul: „Ar trebui forţaţi musulmanii să mănânce sendvişuri cu costiţă?“, iar 95% din răspunsuri sunt „da“. „O întrebare despre imigranţi sau musulmani generează un număr de apeluri de 3-4 ori mai mare decât cele legate de fotbal, de exemplu“, spune el.[598]

Peppiatt şi-a dat demisia în 2011, acuzând *Daily Star* că selectează articolele după criterii ideologice, iar editorii inventează citate.[599] Musulmanii şi imigranţii din Est sunt ţintele preferate, arată el.[600] Dar comunităţile, grupurile etnice şi religioase sau ţările nu pot face plângere colectivă împotriva publicaţiei respective la Press Complaints Commission (PCC), autoritatea care reglementează activitatea revistelor şi cotidianelor. O poate face doar individul al cărui nume a fost menţionat în articol.

Pentru tabloidele britanice, România şi Bulgaria au fost mană cerească. „Poţi scrie orice despre oricine, mai ales dacă e vorba de români sau bulgari. Cu cât sunt mai departe geografic, cu atât sunt mai dezumanizaţi în presă“, spune Richard Peppiatt. „Ce-o să facă? O să depună plângeri? O să ne dea în judecată?“[601]

Descriind activitatea de fixer, Lina Vdovîi scrie că „reporterii români sunt adesea contactaţi de jurnalişti străini care dau comandă de persoane care să se potrivească cu scenariul“. În august 2006, Mazher Mahmood, pe atunci editor la fostul tabloid *News of the World*, îi trimitea un mail unui jurnalist de investigaţii român:

> Căutăm următoarele tipologii de personaje:
>
> — Familie săracă. Vrem să ne spună cum se chinuie să supravieţuiască în România şi cum ar câştiga mai mult ca şomeri în Marea Britanie.
>
> — Proxeneţi şi prostituate. Mi-au spus fetele de aici, din Londra, că o mulţime de prostituate se pregătesc să vină. Avem nevoie de un proxenet şi poze cu fetiţe.
>
> — Infractori. Cu cât mai periculoşi, cu atât mai bine. Cunoşti vreun pedofil condamnat cu care am putea vorbi? Dacă am găsi unul care ne-ar spune că s-ar muta în Anglia ar fi fantastic!
>
> Înţeleg că ai un program încărcat, dar te vom plăti în funcţie de eforturile tale. 1 000 de lire pentru materialul cu pedofilul, de exemplu.[602]

Articolul nu a mai fost scris. Mazher, supranumit Fake Sheikh, e azi în puşcărie pentru obstrucţionarea justiţiei, iar *News of the World* a fost închis în 2011, în urma unui scandal uriaş privind supravegherea telefoanelor unor persoane private, practică obişnuită a jurnaliştilor de la ziarul respectiv.

Prin februarie 2013 apărea în *Daily Mail* un articol cu titlul „Vrem să intrăm în ţara voastră înainte să se închidă uşa. Investigaţie şocantă despre valurile de imigranţi care vin din România şi Bulgaria“[603]. În fotografii sunt surprinşi patru oameni ai străzii din Ferentari – desfiguraţi, ciunţi, buhăiţi de alcool ieftin, adăpostiţi pe sub ţevile CET-ului din apropiere. Articolul era publicat înainte de eliminarea restricţiilor de pe piaţa muncii pentru români şi bulgari. Tabloidele britanice se întreceau în acel moment în a prezice Apocalipsa sosirii imigranţilor din cele două ţări. Era un subiect excelent. Reporterului, Guy Adams, nu-i mai rămânea decât să producă o scenetă, cum avea să facă Ramsay în 2016. I-a găsit pe cei patru amărâţi care, chipurile, urmau să plece în Anglia, la muncă.

Ştefan Mako a verificat pentru Casa Jurnalistului relatarea englezului.[604] A ajuns la o săptămână după „olandejii“ care le-au dat lui Vandam Meseriaşu’, Nei şi Ciungu’ mâncare, nişte bani şi ţigări. În schimb, „ei au dat din cap şi s-au lăsat pozaţi“. Atunci când englezul i-a întrebat dacă ar vrea să meargă în Marea Britanie la muncă, au răspuns cu entuziasm, ca şi cum Anglia s-ar fi aflat la marginea Bucureştiului. „Păi, dacă sunt bani, cum să nu? Fratele meu, dacă-mi dai un loc de muncă, eu vin acum!“

„Publicaţiile fac enorm de mulţi bani cu subiecte din astea“, povesteşte pentru BlackSea Jon Danzig, fost jurnalist BBC. „Ştirile false care promovează xenofobia sunt foarte profitabile.“ Presa tipărită are probleme uriaşe: *The Independent* a renunţat la ediţia printată, jurnaliştii de la *Daily Express* n-au avut o mărire de salariu de ani de zile, iar *The Guardian* caută soluţii pentru finanţarea jurnalismului premium. În schimb, *Daily Mail*, care publică articole false aproape constant, are cea mai populară ediţie online din lume – 190 de milioane de vizitatori pe lună.

Danzig a vrut să obţină sancţionarea ştirilor *fake* conform legii. S-a adresat comisiei pentru reclamaţii împotriva presei[605] (Press Complaints Commission) împotriva *Daily Mail*, pentru articolul cu titlul „Sold Out! Zborurile şi autocarele sunt pline de români şi bulgari care se îndreaptă

către Marea Britanie“[606], apărut în 30 decembrie 2013. De la 1 ianuarie 2014 urmau să fie anulate restricţiile de pe piaţa muncii din Marea Britanie pentru români şi bulgari. După şapte luni, Press Complaints Commission, transformată acum în Organizaţia pentru Standardele Presei Independente (Independent Press Standards Organisation – IPSO), a decis că *Daily Mail* încălcase Codul editorilor în ceea ce priveşte acurateţea, în anumite părţi ale articolului. A rămas doar o decizie pe care nimeni nu a publicat-o şi care nu a avut nici un fel de consecinţe.

Sunt toate aceste ştiri *fake news* sau *false news*? În spatele lor nu este un stat inamic, nu există o ideologie, ci doar o reţetă de vânzări, bazată pe o teorie pe care o vom documenta în capitolul 15, „Confirmation Bias“. Publicului i se livrează ştirile pe care acesta le aşteaptă. Am fi tentaţi, aşadar, să spunem că sunt minciuni de presă, ştiri false. Totuşi, acestea se încadrează într-o naraţiune mai amplă, pe care o servesc, poate inconştient, şi care produce efecte pe termen lung. Sunt cei cărora presa le spune „idioţii utili ai lui Putin“. Sunt *fake news*.

Jurnaliştii străini au nevoie de fixeri în ţările în care filmează. Fixerul documentează povestea, găseşte personajele, stabileşte întâlnirile şi interviurile, traduce, contribuie la orientare şi înţelegerea mediului cultural, social şi politic din ţara sa. În schimb, primeşte un onorariu.

În cazul jurnaliştilor care caută doar senzaţionalul, lucrurile sunt simple. Jurnalistul străin vine cu scenariul, fixerul găseşte personajele, recuzita şi locul. Această variantă este însă mai apropiată de producerea unui material publicitar decât de cea a unui material de presă.

Lina Vdovîi şi Michael Bird au documentat alte relatări ale lui Stuart Ramsay şi au descoperit că acesta a mai „înscenat“[607] un interviu cu un aşa-zis dezertor ISIS, tot contra cost. „Sky News a plătit bani buni pentru interviul ăla“, spune Memet Aksakal, un jurnalist turc care-i cunoaşte atât pe Saleh – presupusul dezertor –, cât şi pe fixerul lui Ramsay. „Spunea numai prostii. Toate lucrurile alea se găsesc în presă. Oricine se uită la televizor putea spune aceleaşi lucruri în locul lui.“ Autorii observă că „Ramsay se strecoară pe lângă adevăr ca o felină. Nu afirmă niciodată că ceea ce spun oamenii e adevărat. Verbul lui preferat e «claim» [susţine]. Saleh «susţine» că a fost martorul unor execuţii. Oamenii ăştia «susţin» că

pot vinde arme teroriştilor. Reporterul nu-şi asumă nici o responsabilitate. Se ascunde în spatele avocaţilor şi al departamentului de PR al televiziunii“.

Acesta este, în fond, secretul faptului că Sky News nu a fost sancţionat de Ofcom. Ramsay a relatat că românii „susţin“ că fac contrabandă cu arme. Dacă Ofcom ar fi luat în considerare şi depoziţiile aşa-zişilor traficanţi, precum şi probele DIICOT, probabil că rezultatul ar fi fost altul. A cântărit mult şi faptul că nu a fost atinsă demnitatea şi buna reputaţie a vreunei persoane private, ci doar cea a unei ţări. Ţară care nu s-a mai îndreptat împotriva Sky News în instanţă, aşa cum promisese.

Pentru Sky News, scandalul din România nu a fost o excepţie, este politică editorială, pur şi simplu. La patru zile de la difuzarea reportajului realizat de Ramsay în România, un actor moscovit, Aleksandr Agapov, dădea publicităţii înregistrarea reală a unui interviu pe care l-a acordat Sky News ca mercenar. Reporterul Sky News, John Sparks, dezvăluia că armata rusă antrenează în secret mercenari, pe care îi trimite să lupte alături de trupele loiale lui Bashar al-Assad. În urma difuzării acestui material, la Moscova a izbucnit un scandal similar celui din România.[608] Actor la un teatru din Moscova, Agapov a mărturisit că a primit 100 000 de ruble (cca 1 500 de euro) pentru a juca rolul unui mercenar, alături de un figurant. Cei doi fuseseră angajaţi printr-o companie privată, care i-a trimis în Siria cu avioane militare de transport. „De ce-am făcut asta? Pentru bani“, spune Agapov. Astăzi, el se mulţumeşte să fie actor doar pe scena teatrului.

Menajeria cu jurnalişti
Sputnik şi pisica neagră a lui Confucius

În 18 ianuarie 2017, România a devenit subiect de ştiri în presa din întreaga lume. La două săptămâni de la învestirea guvernului PSD-ALDE, presa relata că guvernul condus de Sorin Grindeanu intenţionează să legifereze graţierea integrală a pedepselor de până la cinci ani şi a condamnaţilor cu vârsta de peste 60 de ani şi să dezincrimineze abuzul în serviciu. Presa specula că guvernul voia să îi scoată din închisori pe politicienii condamnaţi pentru corupţie. Ministrul justiţiei, Florin Iordache, arată că unul dintre motivele graţierii ar fi supraaglomerarea din închisori, implicit posibilele

condamnări la CEDO privind condiţiile degradante şi inumane de detenţie. 4 000 de oameni ies în stradă pentru a protesta împotriva acestor măsuri. Vicepreşedintele ALDE, Cătălin Beciu, scrie pe Facebook că în România „a avut loc prima manifestaţie nazistă din ultimii şaptezeci de ani“.[609]

În 20 ianuarie, Direcţia de Investigare a Infracţiunilor de Criminalitate Organizată şi Terorism (DIICOT) face cunoscut că graţierea „poate reprezenta o condiţie favorizantă a fenomenului infracţional“, iar urgenţa adoptării actului este nejustificată.[610] Cea mai mare parte a presei reproşează guvernului graba suspectă cu care se iau decizii atât de importante, în absenţa consultărilor prevăzute de lege. Parchetul General avertizează că „graţierea şi amnistia, în condiţii de netransparenţă, arată slăbiciunea statului român“.[611] Asociaţia Forumul Judecătorilor din România şi Asociaţia Magistraţilor din România cer retragerea proiectelor de OUG, criticând lipsa dezbaterii publice. DNA avertizează că în cazul abuzului în serviciu, contractele de achiziţii publice ar putea fi împărţite în sume mai mici şi oferite separat.[612]

Modificarea Codurilor penal şi de procedură penală ar fi putut reduce pedeapsa maximă pentru abuzul de putere ce ducea la un prejudiciu de peste 200 000 de lei de la şapte la trei ani. În plus, pentru infracţiunile pasibile de mai puţin de cinci ani de închisoare, anchetatorii nu mai puteau folosi supravegherea tehnică sau interceptările şi nici mandatele de arest preventiv.

Hans Klemm, ambasadorul SUA la Bucureşti, declară că „orice propunere legislativă care contravine consolidării statului de drept îi afectează pe toţi românii, indiferent de preferinţele lor politice“[613].

Reacţia guvernului a venit prin premierul Grindeanu, care a explicat la Antena 3 că graţierea e prevăzută în programul de guvernare al PSD, iar cabinetul pe care îl conduce arată „respect pentru cetăţean“[614].

În 22 ianuarie, peste 30 000 de oameni protestează în Bucureşti, 5 000 la Cluj şi 4 000 la Timişoara. Preşedintele Klaus Iohannis se solidarizează cu aceştia, declarând că „o gaşcă de oameni politici cu probleme penale vrea să schimbe legislaţia din România“[615].

Liderul Partidului Social Democrat (PSD), Liviu Dragnea, îl acuză pe Iohannis că e „în fruntea unei mineriade“, calificând protestele un „început

de lovitură de stat“, arătând că preşedintele cere „aberaţii constituţionale“, adică „retragerea unor ordonanţe, mai ales a unora care nu au fost date“.[616] Dragnea era acuzat de presă şi de opoziţie că ar fi avut iniţiativa modificărilor incriminate, întrucât el conduce, de fapt, guvernul, Grindeanu fiind doar „o marionetă“. „Am spus în campanie că vreau ca românii să trăiască liberi în ţara lor, fără teama că sunt ascultaţi, urmăriţi, hăituiţi, şantajaţi şi nedreptăţiţi“, se apără Dragnea. „Susţin acţiunile împotriva corupţiei, dar împotriva adevăratei corupţii“[617], arată el.

Şeful PSD era împiedicat de lege să devină prim-ministru, în urma condamnării din aprilie 2016 la doi ani de închisoare cu suspendare în dosarul fraudării votului la referendum. Chiar în primele zile ale anului, Avocatul Poporului, instituţie în fruntea căreia fusese ales de parlament fostul prim-ministru Victor Ciorbea, propus de grupurile parlamentare PSD, vine în sprijinul lui Dragnea şi depune o sesizare la Curtea Constituţională privind neconstituţionalitatea articolului de lege. „Sunt argumente beton“, spune Ciorbea presei în 4 ianuarie 2017.[618] (Sesizarea va fi declarată inadmisibilă de Curte în 4 mai 2017.)

Manifestanţii acuzau guvernul că urmărea să scape de puşcărie şi din puşcărie zeci de oameni politici, în special pe liderul PSD, Liviu Dragnea, care urma să fie trimis de DNA în judecată într-un alt dosar.[619]

Ministrul justiţiei se apără, arătând că executivul urmărea să reducă supraaglomerarea din închisori şi să armonizeze Codurile penale cu deciziile Curţii Constituţionale (CCR), pentru a evita plata unor amenzi la CEDO. În ceea ce priveşte abuzul în serviciu, ministrul Iordache afirmă că s-a stabilit un prag de 200 000 de lei. „Nu dezincriminăm abuzul în serviciu, l-am reglementat mai bine şi l-am pus în concordanţă cu decizia CCR“[620], spune el.

Publicul a înţeles din declaraţiile lui Iordache că pentru o sumă mai mică de 200 000 de lei (circa 43 000 de euro), infracţiunea de abuz în serviciu se pedepseşte cu sancţiuni administrative, de exemplu, cu mustrare. Textul mai prevedea modificări pentru neglijenţa în serviciu, conflictul de interese şi denunţ. Românii credeau că guvernul vrea să legalizeze, pur şi simplu, corupţia. Analizând textele proiectelor de lege, Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) dă aviz negativ.

Preşedintele Iohannis anunţă că va declanşa procedura privind organizarea unui referendum naţional prin care românii să îşi exprime voinţa cu privire la „continuarea luptei împotriva corupţiei şi asigurarea integrităţii funcţiei publice“[621].

Televiziunile sunt angrenate într-un război mediatic fără precedent. Dezinformarea atinge proporţii greu de imaginat. Ştirile false şi dezinformarea sunt livrate 24 de ore din 24, programatic. Printre televiziunile care catalogheează evenimentele ca lovitură de stat (acesta fiind şi mesajul PSD) se numără România TV şi Antena 3.

Posturile relatau evenimentele afişând pe rampă (burtieră): „Lovitură de stat în desfăşurare“. Invitaţii afirmau că evenimentele ar avea aceeaşi „reţetă“ ca şi incendiul din clubul Colectiv, în urma căruia îşi pierduseră viaţa 65 de persoane, alte 163 fiind grav rănite. Jurnalista Corina Drăgotescu relata la România TV, „pe surse“, că protestatarii fuseseră plătiţi cu câte 100 de lei de persoană, 50 de lei dacă veneau cu copiii şi 30 de lei dacă aduceau şi câinele. Conform relatărilor de la cele două posturi de televiziune, „multinaţionalele“ şi George Soros erau în spatele protestelor. Se relata că un jandarm fusese agresat fizic, afişând titluri precum „Iohannis, miting neautorizat unde sunt atacaţi jandarmii“, „Un ofiţer de jandarmi a fost bătut de Iohannişti: rănitul e la Salvare“ (România TV). Jandarmul nu fusese însă atacat de un protestatar, ci de un şofer nervos că traficul era restricţionat.[622]

În 25 ianuarie, DNA arată că modificarea Codurilor penale ar produce o dezincriminare parţială, mascată, a abuzului în serviciu. Sindicatul Omnia din Administraţia Naţională a Penitenciarelor arată că argumentele prezentate în favoarea graţierii sunt eronate.

În 29 ianuarie, peste 90 000 de oameni au ieşit din nou în stradă, în Bucureşti, în marile oraşe ale ţării, dar şi la Bruxelles, Paris, Londra, Roma şi Copenhaga. Marile sindicate protestează împotriva intenţiilor guvernului.

În noaptea de 31 ianuarie, în jurul orei 24.00, ministrul justiţiei anunţă că guvernul a adoptat trei acte: proiectul de lege privind graţierea unor pedepse, care urma să intre spre dezbatere în procedură de urgenţă în parlament, modificarea Codului de procedură penală, prin care incriminarea penală a abuzului în serviciu urma să se facă doar pentru prejudicii mai

mari de 200 000 de lei, modificare care intra în vigoare imediat, şi modificarea Codului penal. Ultimele două acte au fost publicate în Monitorul Oficial în aceeaşi noapte, la ora 1.20, prin Ordonanţa 13/2017. Guvernul suplimentase ordinea de zi a şedinţei de la miezul nopţii cu cele trei propuneri, în ultima clipă. Accesul presei la şedinţa de guvern fusese interzis, ceea ce a întărit convingerea jurnaliştilor că executivul vrea să aprobe rapid şi discret actele în cauză. Anunţul făcut de Iordache a adus 15 000 de oameni în faţa Guvernului.

În zilele următoare, toate instituţiile statului sunt angrenate în această dispută – preşedintele, Curtea Constituţională, Consiliul Superior al Magistraturii, Parchetul General, Avocatul Poporului. Au loc proteste în toată ţara.

Începând din 1 februarie, între 200 000 şi 300 000 de oameni protestează zilnic, în toată ţara, timp de cinci zile, În fiecare seară, circa 150 000 s-au aflat în Piaţa Victoriei, în faţa Guvernului.[623] Comisia Europeană transmite că urmăreşte „cu foarte mare îngrijorare evoluţiile recente din România“[624].

În 3 februarie, Departamentul de Stat transmite că „Statele Unite sunt profund îngrijorate de măsurile recente ale guvernului României, ce subminează statul de drept şi slăbesc responsabilitatea pentru fapte penale de natură financiară sau de corupţie“[625]. Mai mulţi membri marcanţi ai PSD, precum şi membri ai guvernului îşi dau demisia.

Primarul Bucureştiului, Gabriela Firea, declară la Antena 3 că aşteaptă ca „cei 95% dintre cei care sunt în piaţă, care protestează şi care au declarat că nu au citit textul ordonanţei, să facă acest lucru.“[626]

În 4 februarie, premierul Grindeanu anunţă că va abroga Ordonanţa 13. Spre seară, circa 25 000 de oameni formează un lanţ uman în jurul Palatului Parlamentului, după care merg în marş spre Piaţa Victoriei, unde se strâng peste 150 000 de protestatari. Proteste de amploare au loc în marile oraşe ale ţării.

Duminică, 5 februarie, guvernul abrogă OUG 13/2017 privind modificarea Codurilor penale. Cu toate acestea, peste 500 000 de manifestanţi protestează în toata ţara, dintre care 150 000–250 000 în faţa Guvernului şi pe toate marile bulevarde adiacente. BBC News, Deutsche Welle, France 24, Al Jazeera relatează în direct din piaţă. RT şi Sputnik, de

asemenea. Protestele au fost puternic mediatizate pe reţelele sociale, cu haştagul #rezist. Presa din întreaga lume a fost interesată de această manifestare unică împotriva corupţiei. Mişcări similare au avut loc apoi în Albania şi Franţa.

Ministrul Iordache îşi dă demisia în 9 februarie. Se scandează sloganuri, se afişează steagurile României şi UE, se cântă imnul naţional. Deşi este viscol şi temperaturile sunt scăzute, protestele continuă.

În 26 februarie se cere demisia guvernului. Au loc contramanifestaţii ale simpatizanţilor PSD, la care participă 2 000–8 000 de oameni.

Acestea au fost, în mare, faptele. Pentru ceea ce urmează, să precizăm că autorul a fost unul dintre sutele de mii de protestatari.

Miza pusă în joc era atât de mare, încât posturile de televiziune dezinformau cu o dezinvoltură nemaiîntâlnită de la mineriadele din 1990 şi 1991. De data aceasta însă, protestatarii erau, cu adevărat, clasa de mijloc a unei Românii europene. Oameni educaţi, de toate vârstele, cu o stare materială bună, care credeau că pot spera la prosperitate în România. Ştiau că presa proguvernamentală şi pro-PSD minte cu neruşinare în ceea ce îi priveşte, dar răspunsul a fost neaşteptat. Umorul a luat locul încleştării patetice de la începutul anilor 1990. Pe pancarte scria „Vă rugăm să ne scuzaţi, nu producem cât furaţi“, „În democraţie, hoţii stau la puşcărie“, „Mâine-dimineaţă radem o mustaţă“, „Dragnea, nu fi trist, la Jilava au dentist“, „La închisoare, nu la guvernare“, „Vrem puşcării, nu amnistii!“, „Vrem sistem de sănătate, nu iertare de păcate“. Peste toate acestea plutea „*The day we give in is the day we die*“ (amintind de titlul albumului lansat de trupa Goodbye to Gravity în clubul Colectiv, în noaptea în care a avut loc tragedia).

Diferenţa între modul cum relatează cea mai mare parte a presei evenimentele şi unele trusturi precum Antena 3 şi România TV este uriaşă.

Agenţia France-Presse publică sub titlul „O jumătate de milion au participat la proteste“ analiza jurnalistei Mihaela Rodina, care scrie că ştirile false „prosperă în România“, fiind produse „în valuri“ de posturile de televiziune proguvernamentale.[627] În analiza AFP se amintea şi că şefa DNA, Laura Codruţa Kövesi, fusese acuzată într-un material difuzat de Antena 3 că „a primit un milion de euro de la un mafiot local pentru a

muşamaliza acuzaţiile care îl vizau“. Kövesi, amintea AFP, a depus plângere împotriva jurnaliştilor, alte 15 plângeri fiind depuse la CNA pentru „insulte şi defăimare“.

Articolul este preluat de marile instituţii de presă. Radu Tudor, jurnalist la Antena 3, califică pe blogul său analiza ca fiind *fake*, „un comentariu plin de minciuni şi inexactităţi la adresa Antena 3“[628]. Tudor este deranjat mai ales de asocierea postului unde lucrează cu propaganda rusă. „Spre deosebire de alte posturi TV ce invită cetăţeni ruşi prin studiourile lor de televiziune, Antena 3 a fost, este şi va fi un post profund ataşat valorilor europene şi euroatlantice“, scrie Tudor.

Să dăm filmul puţin înapoi. Guvernul PSD se instalase de doar două săptămâni, după ce câştigase alegerile generale din decembrie cu cel mai mare scor de după 20 mai 1990 – 46%. Campania electorală fusese una dintre cele mai murdare, un adevărat *nec plus ultra* pentru România.

În 6 decembrie 2016, cu cinci zile înaintea alegerilor parlamentare, România TV difuza o înregistrare atribuită grupului Anonymous, în care se spunea că George Soros a pus la cale incendiul de la clubul Colectiv, urmând protestele care au condus apoi la căderea guvernului Ponta. Mesajul era generat în engleză de un sintetizator de voce:

> Ştim ce preţ plăteşte guvernul vostru pentru ca adevărul să nu fie niciodată aflat. […] Vom trimite dovada faptului că cei din Colectiv au fost ucişi. Noi ştim detaliile întregului plan. Noi ştim detalii cu privire la tranzacţiile bancare făcute înainte de evenimente. Noi ştim de unde au venit banii şi pentru ce au fost folosiţi. Am urmărit traseul acestora din organizaţii controlate de George Soros, care au finanţat de asemenea învestitura lui Dacian Cioloş în funcţia de prim-ministru.[629]

„Anonymus“ dădea guvernului un termen de zece zile pentru a spune adevărul despre „ce s-a întâmplat în realitate“ în clubul Colectiv, sugerând că noi informaţii vor fi publicate după alegerile de duminică. În platou erau prezenţi Monica Tatoiu (om de afaceri), Mirel Curea (jurnalist), Mircea Dogaru (ofiţer în rezervă) şi Florin Chilian (cântăreţ), aceştia fiind cei care au comentat şi amplificat „dezvăluirea“.

Conform anchetei autorităţilor, cauza tragediei de la Colectiv a fost nerespectarea normelor de siguranţă, nu un complot străin.

La două zile după scrutin, CNA amenda România TV cu 30 000 de lei (cca 6 000 de euro), pentru „încălcarea obligaţiei de a asigura informarea

obiectivă a publicului prin prezentarea corectă a faptelor şi evenimentelor“. Adresându-se reprezentanţilor postului Romania TV, Dorina Rusu, membră CNA, arată că „[Videoclipul a fost] creat special pentru ca lansarea sa cu două seri înaintea alegerilor să influenţeze votul, […] să creaţi panică, ceea ce aţi făcut de-a lungul întregii campanii electorale. Pur şi simplu faptul că dumneavoastră aţi adus în spaţiul public aşa ceva mi se pare o monstruozitate. Aşa ceva nu am văzut de când sunt eu. Să lăsaţi oamenii ăia să spună aşa ceva despre oameni care au murit“, a spus Dorina Rusu, referindu-se la victimele din Colectiv.[630]

Din relatările presei proguvernamentale şi pro-PSD am aflat că protestele din ianuarie–februarie 2017 ar fi fost finanţate de omul de afaceri George Soros sau de companiile multinaţionale cu sediul în România (care şi-ar fi obligat angajaţii să meargă la proteste), că a fost o lovitură de stat pusă la cale de unele forţe politice, ba chiar de preşedintele statului (aici ne aflăm, din nou, într-un impas constituţional demn de Caragiale – poate şeful statului să dea o lovitură de stat?).[631]

Corina Drăgotescu: Ca niciodată, atât de mulţi oameni cu câini nu am văzut.

Moderatoarea: Oameni cu câini, domnule Bogdan Chireac, şi există informaţii care spun că s-ar fi plătit 100 de lei de participant, copiii, tinerii, ceva mai puţin – 50 de lei, şi pentru câine – 30 de lei. Ce se întâmplă?

Bogdan Chireac: Este o mineriadă, o tentativă de lovitură de stat! (România TV, 22 ian. 2017)

Reporterul aflat la sediul Guvernului: Ministrul de interne, îmi spun sursele mele, a spus în această şedinţă că, atenţie, serviciul „Doi şi-un sfert“ a fost implicat în acţiunea din această seară. (România TV, 22 ian. 2017)

Mugur Ciuvică: Toţi ziariştii ăştia, erau toţi cei care au făcut propagandă pentru USR, pentru PNL, pentru nu ştiu ce, erau în stradă, acolo, nu mai vorbesc, repet, de Soros şi de SRI, că ăştia sunt, practic, nucleul dur al protestelor. (Antena 3, 31 ian. 2017)[632]

Să recunoaştem – presa din România este cu totul specială. Pe de o parte, este, probabil, ţara cu cei mai mulţi patroni de presă care au trecut prin puşcărie (Dan Diaconescu, Dan Voiculescu, Sorin Ovidiu Vântu, Sorin

Roşca Stănescu) sau sunt urmăriţi penal (Adrian Sârbu, Cristian Burci, Camelia Voiculescu, Sorin Alexandrescu, Dan Andronic, Sebastian Ghiţă). Majoritatea condamnărilor au fost date pentru fapte de corupţie şi evaziune fiscală şi i-am citat aici doar pe cei cu probleme în trecutul recent.[633]

În pauzele dintre detenţii, Sorin Ovidiu Vântu oferă pe YouTube „lecţii de manipulare“: „De când vă naşteţi şi până muriţi, sunteţi manipulaţi. Cu cât sunteţi mai proşti, cu atât sunteţi mai manipulaţi.“[634] Vântu îi mai consiliază pe români cum să îşi administreze economiile (el fiind cel care a patronat Fondul Naţional de Investiţii – FNI, care a păgubit sute de mii de români), sfătuind statul român să se „întărească“, dacă vrea să câştige războiul cu corupţia.

Pe de altă parte, suspiciunile privind infiltrarea masivă a serviciilor de informaţii în redacţii, demascările şi spovedaniile melodramatice ale unor agenţi acoperiţi, amintind de autocritica din colectivele muncitoreşti, au transformat presa într-o adevărată menajerie.

Într-o astfel de presă, evenimentele din ianuarie şi februarie 2017 au fost hârtia de turnesol. Publicul cu discernământ a putut înţelege care sunt jurnaliştii şi comentatorii plătiţi care se prostituează livrând în perfectă cunoştinţă de cauză minciuni letale.

În tot acest timp, autoritatea chemată să vegheze la respectarea legii audiovizualului – Consiliul Naţional al Audiovizualului (CNA) – a fost aproape inexistentă, tocmai atunci când era mai necesară. Motivele, în opinia ActiveWatch, au fost „conflictele interne dintre membrii Consiliului“, „lipsa de cvorum – unii membri lipsind din sală exact în momentul votului“ sau prescrierea unor fapte, „cu complicitatea instituţiei“. 1 640 de reclamaţii ce vizau posturile centrale de televiziune nu s-au mai discutat în şedinţele din 2016–2017 „pe motiv că faptele s-au prescris“.[635] Pe durata campaniei electorale din decembrie 2016, de exemplu, CNA nu s-a întrunit decât în 4 din cele 9 şedinţe programate. A fost o tactică împrumutată de la oamenii politici care i-au numit pe membrii CNA în funcţii.

În schimb, Poliţia Română a vegheat la sănătatea spaţiului public prin aplicarea de sancţiuni „pentru postări pe Facebook care critică poliţişti sau demnitari“[636]. Mai mult, în februarie 2017, ministrul afacerilor interne,

Carmen Dan, despre care nu se poate spune că a acceptat funcţia în cunoştinţă de cauză, a prezentat o listă de persoane publice, jurnalişti şi politicieni, care, potrivit spuselor sale, „s-ar fi implicat în sprijinirea protestelor desfăşurate în faţa Guvernului şi în mai multe oraşe din ţară, la care au participat sute de mii de oameni.[637] Carmen Dan a acuzat mai mulţi ziarişti că „ar fi promovat protestele, ar fi chemat oamenii în stradă şi că ar fi contribuit astfel la agravarea unei situaţii tensionate“[638]. Poate fără să ştie, doamna Dan se făcea ecoul unor declaraţii similare de la Moscova şi Ankara. Opoziţia şi unele organizaţii civice i-au cerut demisia, acuzând-o că „gestul este iresponsabil şi trădează o mentalitate de sorginte totalitară.“

România TV a fost reclamată la sfârşitul lunii ianuarie de 923 de ori la CNA pentru „dezinformare“ şi „manipulare“. În cele din urmă, CNA a sancţionat televiziunile Antena 3 şi România TV cu amenzi de câte 40 000 de lei, şi televiziunile Realitatea TV şi B1 TV cu somaţii publice.

Au existat însă reacţii ale publicului. Peste 40 000 de români au semnat o petiţie prin care cereau furnizorilor de servicii de televiziune să scoată din grila de programe posturile Antena 3 şi RTV.[639] Frontline Club Bucharest a transmis un apel către agenţiile de publicitate, media şi PR, în care le cerea „să întrerupă contractele cu posturile Antena 3, România TV şi B1 TV din cauza informaţiilor false, denigratoare, de natură a dezinforma şi manipula grav opinia publică“. Conform unor monitorizări publicate de IQ Ads şi PaginaDeMedia.ro, numărul reclamelor difuzate de Antena 3 şi România TV a scăzut „semnificativ“ după declanşarea acestei campanii. Astfel, postul Antena 3 a difuzat în data de 7 februarie 160 de reclame faţă de 470 în data de 20 ianuarie, în timp ce numărul reclamelor difuzate de România TV în aceeaşi perioadă a scăzut de la 510 la 290.[640] Presa apropiată de trusturile incriminate a replicat arătând că Frontline Bucharest este „finanţată în exclusivitate de Fundaţia Soros“.[641] Frontline Bucharest este filiala Frontline Club, organizaţie media înfiinţată la Londra în 2003.

Investigând posibila finanţare a unor ziarişti şi comentatori TV de către PSD , Rise Project relata că silozurile din Teleorman (Gransiloz) ar fi cumpărat publicitate la Radio Zu (Grupul Media Camina) în 2015, deşi emisia postului nu poate fi recepţionată în judeţ. Asfaltatorul Tel Drum i-ar fi plătit 150 000 de lei Cameliei Voiculescu, asociată cu Mirel Palada

(Compania de Cercetare Sociologică şi Branding) pentru un sondaj. Alţi 50 000 de lei ar fi plătit, tot în 2010, Mihai Slăvescu Putineanu, care ar fi finul lui Liviu Dragnea, pentru o lucrare sociologică destinată fermei sale de vaci (Agrotrust). Jurnalişti cu notorietate ar fi primit în mai multe rânduri diverse sume de bani, tot de la finul lui Dragnea, în perioada 2011–2012, sume facturate de portalul de ştiri DC News (Press Media Electronic). Bogdan Chirieac, cofondator al DC News, afirma că nu au existat presiuni editoriale şi că afacerea a fost perfect legală: „Banii erau pentru publicitate. Cu siguranţă aveam de fiecare dată publicitatea cu bannerul de la Agrotrust. […] Altfel, cinstit să fiu, nici nu-l cunosc pe domnul respectiv, ne-a contactat cineva de la PR. Aveau o fermă de nu ştiu ce."[642]

Românii par a fi campionii consumului de televiziune la nivel global. O treime dintre români au trei televizoare în casă şi 34% petrec între patru şi şase ore zilnic în faţa televizorului.[643] România este una dintre puţinele ţări din lume unde timpul de vizionare offline este în creştere (5,46 ore în 2016) şi mult peste media mondială, care este de trei ore. Pentru 77% dintre români, conţinutul preferat sunt ştirile. În 2017, studiul Digital News Report, coordonat de Institutul Reuters al Universităţii Oxford, în care au fost chestionate 70 000 de persoane din 36 de ţări, arăta că românii aleg să se informeze de pe Internet (88%) şi de la televizor (84%), de pe reţelele de socializare (65%), de la radio (42%) şi din ediţiile tipărite ale ziarelor (22%).[644]

Aşadar, în ciuda corupţiei patronilor de presă şi a dezinformării transformate în politică editorială, televiziunile continuă să rămână în România principala sursă de informare. Oamenii nu mai aşteaptă de la jurnalişti să-i informeze, ci să le livreze emoţie, să-i antreneze în fiecare seară în spectacolul devastator al realităţii, fie ea şi virtuală. Pentru cei mai mulţi dintre români, televiziunile de ştiri constituie singurul divertisment pe care şi-l permit. Telespectatorilor trebuie să li se livreze zilnic Apocalipsa, altfel publicul va migra către alte posturi. Posturile TV trebuie să-şi mulţumească şi patronii – cei mai mulţi aflaţi la puşcărie sau proaspăt eliberaţi să facă şi rating, pentru a încasa bani din publicitate şi a plăti salariile, să vină şi în întâmpinarea comanditarilor politici. Acest board imaginar al acţionarilor este foarte greu de mulţumit. Cei care reuşesc se pot

lăuda că au transformat dezinformarea în rinocerizare, depăşind cu mult propaganda comunistă.

Înlocuirea informaţiei cu emoţia ne-a adus în epoca post-adevăr. Trendul mondial indică schimbarea mentalităţii (tele)spectatorului la nivel global. Acesta nu se mai mulţumeşte să asiste la reality-show, vrea să decidă cum va evolua show-ul. Telespectatorul s-a transformat în judecător, livrând în timp real judecăţi de valoare. Trump a adus wrestlingul la Casa Albă, transformând politica americană într-o arenă de *fake combat*; Putin a reintrodus cenzura şi a transformat războiul din Ucraina în cel mai urmărit reality-show; presa *fake* din România construieşte cu migală o realitate virtuală uluitoare, în care aflăm că Laura Codruţa Kövesi, şefa DNA, e fiica lui Soros[645] (declinarea unei alte naraţiuni populare, conform căreia Angela Merkel e fiica lui Hitler[646]), Traian Băsescu ar fi fost traficant de arme[647], iar pensionarii ar fi fost umpluţi de sânge de „băsişti“ la scrutinul din 2014.[648]

Să vedem cum a relatat presa internaţională evenimentele din ianuarie–februarie 2017: „Protestele anticorupţie adună zeci de mii de oameni în România înzăpezită“ (NYT, 20 ian. 2017), „Zeci de mii de oameni protestează împotriva corupţiei în România“ (*Washington Post*, 20 ian. 2017), „Cele mai mari proteste anticorupţie din România după căderea regimului comunist“ (Deutsche Welle, 2 feb. 2017), „Protestele zguduie România după ce guvernul a slăbit legislaţia anticorupţie“ (NYT, 2 feb. 2017), „Protestele României fierb în continuare, în ciuda promisiunilor liderilor de a ceda“ (NYT, 5 feb 2017), „Protestele continuă în România împotriva guvernului «de hoţi»“ (Al Jazeera, 5 feb. 2017), „«27 de ani de corupţie sunt de ajuns»: românii, despre motivele pentru care protestează“ (*The Guardian*, 6 feb. 2017), „O jumătate de milion de protestatari români menţin presiunea, în ciuda anulării ordonanţei“ (France 24, 6 feb. 2017), „Protestatarii români nu cedează după anularea ordonanţei“, (BBC, 6 feb. 2017), „Protestatarii români continuă să lupte împotriva corupţiei guvernului“ (*Financial Times*, 7 feb. 2017), „«Vrem o viaţă mai bună, într-o ţară mai bună»“ (NYT, 8 feb. 2017), „Românii împotriva corupţiei“ (NYT, 10 feb. 2017), „Luaţi mâinile de pe DNA-ul lor: Proteste uriaşe forţează guvernul României să se răzgândească în privinţa corupţiei“ (*The Economist*, 11 feb. 2017).

Sputnik TV şi Russia Today prezintă evenimentele într-o lumină cu totul diferită: „Jurnalist: Şeful statului pune la cale o lovitură de stat. Pune la cale Klaus Iohannis o criză politică echivalentă cu o lovitură de stat? A coborât în mijlocul unei manifestaţii neautorizate pentru a incita la violenţă împotriva guvernului Grindeanu.“ (Sputnik.md, 23 ian. 2017); „Klaus Iohannis ar putea fi demis înainte de 8 martie. Un calcul inedit şi realist al şanselor de demitere a lui Klaus Iohannis arată că suspendarea este 100% la îndemâna coaliţiei guvernamentale (Sputnik.md, 25 ian. 2017), „Dragnea îi declară război lui Soros: Acest om şi fundaţiile lui au finanţat răul în România!“ (Sputnik.md, 25 ian. 2017), „Domnul Iohannis îşi pregăteşte candidatura pentru al doilea mandat prezidenţial. Aceste proteste care au loc în România sunt, cel mai probabil, organizate de şeful statului român (Bogdan Duca, într-o analiză pentru Sputnik.md, 1 feb. 2017), „Jurnalist român: Ne paşte un război civil, Iohannis este principalul vinovat“ (Sputnik.md, 2 feb. 2017), „Se doreşte răsturnarea rezultatului alegerilor, ceea ce dovedeşte că România nu este, de fapt, o democraţie reprezentativă – este demonstraţia eşecului democraţiei reprezentative în România (Sputnik.md, 2 feb. 2017).

Să fi fost relatările debalansate ale posturilor ruseşti mai mult decât propagandă obişnuită? Întrebat într-o conferinţă de presă despre dezinformările produse de Sputnik, Iohannis afirmă că nu are „avertizări“ de la serviciile de informaţii privind „amestecul unor puteri străine prin mijloace atipice, cum ar fi presa, în treburile interne ale României“. Reacţia trustului rus de presă nu întârzie: „Până în momentul acesta nu am auzit nici un fel de aluzii la adresa Sputnik Moldova precum că agenţia «s-ar amesteca» în treburile statelor vecine. Nu am făcut acest lucru, nu îl facem şi nici nu avem de gând să-l facem. Iar dacă cineva doreşte să găsească cine este vinovatul, cred că ar trebui să-l caute în altă parte.“ Sputnik se miră că „fără a da nici un motiv, mai că nu a fost catalogată drept instigatoare a protestelor“, citându-l în final pe Confucius: „Este greu să găseşti o pisică neagră într-o cameră întunecoasă. Mai ales dacă ea nu se află acolo“ (Sputnik.md, 3 feb. 2017).

Cea mai elaborată dezinformare a putut fi urmărită însă în cea mai importantă emisiune de propagandă a Kemlinului, prezentată de Dmitri

Kiseliov. El este cel care, în urma relatărilor şi comentariilor pe care le-a făcut pe marginea evenimentelor din Euromaidan, a primit un „Oscar" simbolic din partea protestatarilor ucraineni, pentru „dezinformările" şi „minciunile" produse.[649]

Dmitri Kiseliov introduce materialul: „Următorul reportaj – de pe întinsurile Uniunii Europene, din România, autorul său e Anton Leadov. Pe cine oare ar mai putea inspira drapelul albastru înstelat după aşa ceva? Poroşenco nu se pune la socoteală."[650] Trebuie să vi-l imaginaţi pe Kiseliov. Nu este un prezentator sec al unui jurnal de ştiri, nu cochetează nici cu obiectivitatea, nici cu sobrietatea pe care ne-am obişnuit să le pretindem unui prezentator – este violent, muşcă din cuvinte cu poftă, ca şi cum ar da peste cap un pahar mare de vodcă. Este la tribuna procurorului într-un tribunal al poporului şi se vede că şi-a împlinit destinul.

Reportajul abundă în imagini violente, în care pare că se confruntă tot timpul forţele speciale de ordine şi huligani, în zgomot de arme, sirene ale ambulanţelor şi cocktailuri Molotov. Ni se spune că printre „provocatori" sunt mulţi „ultraşi". Teza guvernului că UE şi CEDO obligă România să „dezaglomereze" închisorile e prezentată ca fiind o directivă obligatorie a UE (ceea ce e fals).

Să-l ascultăm mai întâi pe Dragoş Dumitru, „expertul" Sputnik din România: „Lumea în România o duce cu mult mai greu acum [de când am intrat în UE]. Un sfert din populaţia ţării e deja plecată, ei muncesc în ţările din vestul Uniunii, fără acte, la negru. Am vândut tot ce ne-a lăsat Ceauşescu şi acum suntem în datorii. Datoria externă a României creşte în fiecare zi cu zeci de milioane şi este deja de 100 de miliarde de dolari. Datoria a început să crească activ din 2007, când ţara a aderat la UE." În pofida faptului că salariile şi pensiile au crescut, mai spune reporterul, numărul persoanelor care trăiau la limita sărăciei în România s-a apropiat în 2014 de jumătate din populaţia ţării – 40,2%.

În imagini sunt prezentate „ghetourile" Bucureştiului, gurile de canal de lângă Gara de Nord (despre care ni se spune că se află la periferia oraşului), unde odinioară trăiau 40 de copii. Mergem şi prin Rahova, unde „locuiesc mulţi ţigani", iar localnicii „câştigă fiecare cum poate – vânzători în magazine, hamali care adună fier vechi". „Eu mă pricep prea puţin la

politică“, ne spune o femeie sărmană, „dar ştiu că Ceauşescu ne-a lăsat fără datorii, dar ăştia care au venit acum la putere au acumulat multe datorii“.

Situaţia este catastrofală, iar UE e de vină pentru tot, sugerează reporterul: „Agricultura, industria, companiile nu reuşesc să facă faţă companiilor din vest, iar producţia de petrol a fost sistată – iată un efect secundar al intrării în UE.“

„Petrolul nu mai este al nostru, aurul nu mai este al nostru, uraniul nu mai este al nostru“, afirmă Constantin Rotaru, preşedintele Partidului Socialist. „Aceasta nu mai este o monedă de schimb, este moneda personală a cuiva. Preţul maxim pe care trebuie să îl plătească ţara noastră pentru aderarea la UE este pierderea suveranităţii şi independenţei, iar procesul este în curs.“

Mai aflăm că protestatarii, fluturând steagul UE, „încă mai speră la un ajutor din partea fratelui mai mare, în următoarea criză politică“. Dar, din partea comisarilor europeni – „doar expresiile de compătimire ale lui Frans Timmermans [prim-vicepreşedintele Comisiei Europene]“, care repetă de două ori cuvântul „îngrijorare“ şi atât.

La final ni se spune că „se pare că protestatarii au avut câştig de cauză“, dar „ce vor face românii cu funcţionarii corupţi care nu mai au loc în puşcării, nu e clar“.

Sputnik a declinat pur si simplu naraţiunea Maidanului, adaptând rapid realitatea românească la punctajul dat de *temniki*. Ce este cu adevărat perfid în toată această minciună sofisticată este afirmaţia că protestatarii au ieşit în stradă pentru că le-a ajuns cuţitul UE la os.

În România, ni se spune, se trăieşte mizerabil, s-a furat tot, noua clasă politică a îndatorat România cu 100 de miliarde de euro, tot ce a construit Ceauşescu a fost vândut, oamenii trăiesc în ghetouri şi guri de canal şi toate astea se întâmplă mai ales după aderarea la UE. Cu toţii îl regretă pe Ceauşescu, pe vremea căruia trăiau mai bine. În România nu se mai produce nimic, nici măcar nu se mai extrage petrol. Oamenii s-au săturat şi protestează (aceştia sunt protestatarii „buni“), dar unde vor încăpea oare infractorii, căci închisorile sunt pline? Mai sunt şi protestatarii „răi“, care, ca şi la Kiev, sunt fascişti care se dedau la violenţe pentru a forţa o lovitură de stat. Imaginile din Piaţa Victoriei au fost montate astfel încât să pară că

nota dominantă a fost cea a bătăilor dintre huligani şi forţele speciale, ca şi în Maidan.

Printre cei intervievați de reporterul rus se află Petre Dragoş Dumitru, fost deputat PRM (2004–2008) şi Constantin Rotaru, fost deputat al Partidului Socialist al Muncii (1992–1996), care se revendică explicit de la ideologia naţional-comunistă.

Dincolo de tonul general al reportajului, informaţiile sunt prezentate incomplet şi nu sunt puse în context economic şi social sau raportate la situaţia din Rusia. Nu se spune, de exemplu, că PIB-ul pe cap de locuitor era în România în 2016 de 9 486 USD[651] (8 769 în Rusia)[652], speranţa de viaţă de 75 de ani (71,4 ani în Rusia), creşterea PIB-ului de 4,6% (–0,2% în Rusia)[653], iar procentul persoanelor expuse riscului de sărăcie a scăzut în România de la aderarea la UE cu 5,5%.[654]

De altfel, presa rusă abundă în informaţii false privind bilanţul celor zece ani de când România a aderat la UE. Deşi a primit 26 de miliarde de euro de la blocul comunitar din momentul aderării, România este descrisă în mod fals drept un contribuitor net la Uniune. O altă ştire falsă este că străinii controlează 70% din terenul agricol din ţară (şi sunt, în marea majoritate, arabi).

Da, Kiseliov îşi merită Oscarul. Dar şi politicienii români merită măcar un Gopo – limbajul antieuropean este practicat chiar de cei care conduc România. Fostul premier PSD Victor Ponta susţine că România nu ar mai trebui să accepte să fie o „colonie condusă de UE“. „De ce nu se raliază România în mod oficial poziţiei (corecte) a vecinilor noştri din Grupul de la Vişegrad?!?“ scria Ponta pe Facebook în martie 2017, după încheierea protestelor. „Păi cum să se ralieze?“ răspundea tot el. „Noi avem politică externă sau aşteptăm să vină faxul cu indicaţiile de vot de la Cancelaria din Berlin? Noi suntem o ţară liberă sau colonie? Noi avem preşedinte sau guvernator?“[655]

„România – colonie a Occidentului“, scrie şi Dumitru Mazilu, unul dintre liderii imaginari ai Revoluției, înfierând „amestecul în treburile noastre interne practicat de unii funcţionari europeni şi de peste ocean, aflaţi în slujba «imperiilor transnaţionale»“[656]. Discursul seamănă izbitor cu

discursul naţional-comunist paranoid din anii 1980. Sunt schimbate doar punctele cardinale ale unei geografii simbolice greu încercate.

Călin Popescu-Tăriceanu, fost prim-ministru liberal proeuropean, îl consideră pe fostul prim-ministru Dacian Cioloş „reprezentantul unui curent în politica românească care spune că România ar trebui să fie mulţumită cu poziţia de stat colonie în Uniunea Europeană“[657]. Liviu Dragnea reproşează guvernului Olandei politica unei companii olandeze care are afaceri în România, arătând că România nu este o „fostă colonie olandeză“.[658] Deputatul PSD Liviu Pleşoianu (citat frecvent de Sputnik) se adresează Departamentul de Stat pe Facebook: „România nu e nici ţară de IDIOŢI, nici COLONIA voastră!“[659], iar Codrin Ştefănescu, secretarul general al PSD , afirmă că „Toată lumea vrea să facă din România o colonie“[660].

Care ar fi soluţia pentru dezrobirea României? Ne spune Iurie Roşca, fostul unionist de peste Prut convertit la dughinism, în recenzia cărţii lui Ilie Şerbănescu – *România, o colonie la periferia Europei*[661], citându-l pe autor: „Unica ieşire din starea şi statutul de colonie nu poate fi, obiectiv, decât o mişcare de eliberare naţională.“[662] Cartea i-a plăcut atât de mult lui Roşca, încât a prezentat-o în foileton în *Moldova Suverană*, la Chişinău. În opinia lui Ilie Şerbănescu, „toate celelalte mari puteri trăiesc pe seama altora, cu excepţia Rusiei.“[663]

În pofida eurofobiei emanate de la vârful PSD-ALDE, Eurobarometrul publicat în martie 2017, după proteste, arăta că 52% dintre români au mai multă încredere în UE (media europeană fiind de 36%) decât în propriul guvern (29%) sau parlament (22%).

Nu putem forţa o apropiere între discursul Moscovei (promovat în Occident de RT şi Sputnik) – Europa condusă de lobby-ul pedofil, lăcomia marilor corporaţii, deturnarea suveranităţii naţionale de către oamenii lui Soros – şi cel al guvernării PSD-ALDE (promovat de Antena 3 şi România TV) – transformarea României într-o colonie UE, sponsorizarea de către companiile multinaţionale a protestelor, implicarea lui Soros în incendiul de la Colectiv şi în organizarea protestelor –, dar putem să remarcăm coincidenţele. Sau, folosind cuvintele lui Confucius citate de Sputnik, este într-adevăr greu să găseşti o pisică neagră într-o cameră întunecoasă, mai

ales dacă aceasta nu este acolo. Dar e suficient să îi auzi miorlăitul o dată ca să ştii că ai de-a face cu o pisică.

Note

554. Aceste naraţiuni vor fi documentate în capitolele care urmează.

555. S. Ramsay, „Gang Selling AK-47s 'Bound For Western Europe…", Sky News, 7 aug. 2016; „The Eastern European Gun Runners", Sky News YouTube, 7 aug. 2016.

556. „Reportajul Sky News cu traficanţi de arme…", HotNews, 7 aug. 2017.

557. „Poliţia Română, după reportajul Sky News…", Mediafax, 8 aug. 2016.

558. @ramsaysky, Twitter, 7 aug. 2016.

559. L. Cojan, „Ce spune autorul reportajului Sky News…", *Evenimentul Zilei*, 10 aug. 2016; „Reacţia jurnalistului Sky News…", Pro TV, 10 aug. 2016.

560. V. Burla, „DIICOT a trimis în Marea Britanie cererea…", News.ro, 9 aug. 2016; „2 000 de euro pentru «traficanţii»…", Digi24, 10 aug. 2016.

561. V. Burla, *op. cit.*

562. @ramsaysky, Twitter,11 aug. 2016.

563. „Dacian Cioloş despre reportajul Sky News…", TVR, 11 aug. 2016.

564. „Reacţia jurnalistului Sky News care a înscenat…", Pro TV, 10 aug. 2016.

565. R. Manga, „România, încetează cu publicarea de mesaje…", Mediafax, 11 aug. 2016.

566. *Ibidem.*

567. @ramsaysky, Twitter, 10 aug. 2016.

568. @ramsaysky, Twitter, 11 aug. 2016.

569. @ramsaysky, Twitter, 10 aug. 2016.

570. @ramsaysky, Twitter, 11 aug. 2016.

571. @ramsaysky, Twitter, 11 aug. 2016.

572. @ramsaysky, Twitter, 12 aug. 2016.

573. O. Raeţchi, „Sky News, clovnul Ramsay…", blogurile *Adevărul*, 11 aug. 2016.

574. „Making a Killing", OCCRP, M. Patrucic (coord.).

575. „Raluca Prună: Statul român este obligat…", HotNews, 12 aug. 2016.

576. A.M. Lazăr, „Ambasadorul României la Londra…", Mediafax, 2 aug. 2016.

577. L. Dearden, „Sky News defends Romania gun…", *The Independent*, 11 aug. 2016.

578. *Ibidem.*

579. O. Smith, „«Shame on you, Sky News!»…", *Daily Express*, 12 aug. 2016.

580. J. Jackson, S.C. Semeniuc, „Sky News defends report...", *The Guardian*, 10 aug. 2016.

581. M. Day, „Romanian investigators accuse...", *The Telegraph*, 19 aug. 2016.

582. R.L. Keeble (ed.), *Afganistan, War and the Media: Deadlines and Frontlines*, Arima Publishing, 2010, p. 27.

583. Ofcom Broadcast and On Demand Bulletin, nr. 322, 6 feb. 2017.

584. Ofcom Broadcast and On Demand Bulletin, nr. 322, 6 feb. 2017.

585. T. Parfitt, „EU countries selling weapons…", *Daily Express*, 28 iul. 2016.

586. L. Ridley, „Islamic State Receiving Weapons…", *Huffington Post*, 11 sept. 2016.

587. S. Dean, „Revealed: EU countries are selling weapons…", *Daily Mail*, 28 iul. 2016.

588. D. Patterson, „Is Czech Republic Selling Weapons...", *Prague Morning*, 29 iul. 2016.

589. I. Angelovski *et al*., „The £1bn of weapons flowing…“, *The Guardian*, 27 iul. 2016.
590. „Weapons of the Islamic State“, Conflict Armament Research, London, dec. 2017.
591. *Ibidem*, p. 14.
592. *Ibidem*, p. 16.
593. *Ibidem*, p. 19.
594. „Raport: ISIS foloseşte arme fabricate în România…“, Digi 24, 5 dec. 2017.
595. Rapoartele disponibile, începând cu anul 2000, la http://www.ancex.ro/?pag=89.
596. „România, printre ţările care au livrat armament…“, *Ziarul de Iaşi*, 15 dec. 2017.
597. „Armament pentru ISIS“, *Ziarul de Ploieşti*, 20 dec. 2017.
598. L. Vdovîi, M. Bird, „Revoltător: jurnalist englez la vânătoare…“, Casa Jurnalistului, 28 mar. 2017.
599. R. Desmond, „Richard Peppiatt's letter to…“, *The Guardian*, 4 mar. 2011; E. Branagh, „Leveson Inquiry: Former reporter…“, *The Independent*, 9 nov. 2011.
600. „Richard Peppiatt on tabloid misrepresentation…“, Islamophobia Today, 8 feb. 2012.
601. M. Bird, L. Vdovîi, „What happened after The Sun…“, The Black Sea, 28 mar. 2017.
602. L. Vdovîi *et. al*. *op. cit.*
603. G. Adams, „We want to get into your country…“, *Daily Mail*, 15 feb. 2013.
604. Ş. Mako, „Selling the big issue...“, Casa Jurnalistului, 28 feb. 2013.
605. J. Danzig, „13 reasons why I am taking…“, *British Influence*, 5 iul. 2014.
606. A. Martin, „Sold out! Flights and buses full…“, *Daily Mail*, 30 dec. 2013.
607. S. Ramsay, „IS Defector: I Saw «Jihadi John»…“, Sky News, 10 mar. 2015.
608. J. Sparks, „Revealed: Russia's «Secret Syria Mercenaries»“, Sky News, 10 aug. 2016
609. G. Pecheanu, „Cătălin Beciu a vorbit pe persoană fizică…“, Mediafax, 20 ian. 2017.
610. „Parchetul anti-terorism, critici dure…“, HotNews.ro, 20 ian. 2017.
611. „Parchetul General avertizează…“, PRO TV, 18 ian. 2017.
612. „Analiză Reuters: Ne-am trezit în 1989…“, Pro TV, 3 feb. 2017.
613. Ş. Pană, „Ambasadorul SUA, despre proiectele…“, News.ro, 9 ian. 2017.
614. Ş. Pană, „Graţierea e în programul de guvernare…“, News.ro, 29 ian. 2017.
615. „Preşedintele Klaus Iohannis, în Piaţa…“, Agerpres, 2 ian. 2017.
616. „Liviu Dragnea despre proteste: Nu am înţeles…“, Digi 24, 31 ian. 2017.
617. „Dragnea: Iohannis a fost în fruntea unei noi mineriade...“, HotNews.ro, 22 ian. 2017.
618. C. Mănoiu, „Avocatul Poporului sesizează joi CCR…“, Mediafax, 4 ian. 2017.
619. A. Traicu, „Instanţa supremă a decis să înceapă judecata…“, Mediafax, 9 dec. 2016.
620. A. Mihai, „Guvernul a adoptat proiectul de lege…“, Mediafax, 31 ian. 2017.
621. L. Provian, „Preşedintele Iohannis a declanşat procedura…“, Mediafax, 24 ian. 2017.
622. A. Constanda, „Protestele, la RTV şi Antena 3…“, *Adevărul*, 3 ian. 2017.
623. Despre modul de estimare a numărului de protestatari, vezi V. Cozmei, „Cum am «numărat» 70 000 de oameni la…“, HotNews.ro, 3 ian. 2018.
624. A. Orosz, „CE: Lupta anticorupţie trebuie să avanseze…“, RFI, 1 feb. 2017.
625. O. Nicolae, „Departamentul de Stat al SUA, prima reacţie…“, Mediafax, 3 feb. 2017.
626. „Gabriela Firea: 95% dintre cei care protestează…“, HotNews.ro, 4 feb. 2017.
627. M. Rodina „«Half a million» attend Romania protests“, Yahoo News, 5 feb. 2017.
628. R. Tudor, „France-Presse, comentariu mincinos…“, radu-tudor.ro, 2 apr. 2017.
629. „Manipulare la TV: Soros a pus la cale…“, Digi 24, 9 dec. 2016.
630. „România TV a fost amendată de CNA…“, HotNews.ro, 13 dec. 2016.

631. P. Obae, „Protestele, la România TV şi Antena3…“, Paginademedia.ro, 22 ian. 2017.
632. M. Voicu, *Breaking Fake News*…, TVR, apr. 2017.
633. Mai multe amănunte, în *Raportul Freex - Libertatea presei în România, 2016–2017*, Active Watch, Bucureşti, 2017, pp. 11–12.
634. S.O. Vântu, „Tehnici de manipulare…“, S.O.Vântu, YouTube, 27 ian. 2016.
635. Active Watch, *op. cit*., p. 63.
636. Despre alte acţiuni ale autorităţilor împotriva protestatarilor, vezi Active Watch, *op. cit*., pp. 22–23.
637. *Ibidem*, p. 20.
638. *Ibidem*.
639. „Scoaterea din grila de programe a posturilor…“, campaniamea.declic.ro.
640. Active Watch, *op. cit*., p. 13.
641. „Oamenii lui Soros din România acuză…“, Grupul de Investigaţii Politice, 23 feb. 2017.
642. V. Ilie *et al*., „Banul paralel“, Rise Project, 30 nov. 2017.
643. „Indexul Consumului de Televiziune“, Mercury Research România, aprilie 2017, în A. Olteanu, „Studiu despre consumul de TV: O treime...“, Mediafax, 6 iul. 2017.
644. N. Newman *et al*., „Reuters Institute Digital News Report 2017“, Institutul Reuters pentru Studierea Jurnalismului, 2017.
645. „Ipoteză cutremurătoare. Kövesi este fiica lui Soros“, *Socialistul*, f.d.
646. „Angela Merkel: Hitler’s Daughter?…“, Newsweb.pl. 18 mai 2016.
647. „SRS: Traian Băsescu a colaborat cu Viktor Bout…“, *Ziua News*, 31 mar. 2015.
648. „Rezultate finale alegeri prezidenţiale 2014…“, ActiveWatch, 18 nov. 2014.
649. M. Voicu, *op. cit*.
650. Reportajul tradus în limba română poate fi urmărit la „Manipulare TV. Ce a făcut televiziunea rusă cu protestele din Piaţa Victoriei“, Digi 24, 6 mar. 2017.
651. „Country context - Romania“, World Bank, date actualizate în 6 oct. 2017.
652. „Country context - Russia“, World Bank, date actualizate în 6 oct. 2017.
653. „GDP growth (annual %), 1961–2016“, World Bank.
654. Statistici privind distribuţia veniturilor, Eurostat, ISSN 2443–8219.
655. @Victor Ponta, Facebook, 2 mar. 2017.
656. D. Mazilu, „Amestecul în treburile interne…“, *Caietele Revoluţiei*, IRRD, nr. 5 (43), 2012.
657. G. Pecheanu, „Tăriceanu: Cioloş ar trebui să apere…“, Mediafax, 8 apr. 2017.
658. L. Dadacus, „Dragnea: Dacă Parchetul nu se autosesizează…“, Mediafax, 2 apr. 2017.
659. „Pleşoianu (PSD): Comunicatul SUA transpiră de inepţie…“, Mediafax, 28 nov. 2017.
660. „Toată lumea vrea să facă din România o colonie“, *Gazeta de Cluj*, 29 ian. 2018.
661. Ilie Şerbănescu, *România, o colonie la periferia Europei*, Roza vânturilor, Bucureşti, 2016.
662. I. Roşca, „Ilie Şerbănescu: România, o colonie…“, RussiaToday.ro, 17 oct. 2016.
663. „Ilie Şerbănescu: Cu excepţia Rusiei, marile puteri…“, Sputnik.md, 19 dec. 2017.

12
REPUBLICA MOLDOVA: POLIGONUL „LUMII RUSE“

Moldovenii sunt un popor diferit de cel român, cu o limbă proprie – limba moldovenească. Ei vor să trăiască în pace, ca în vremurile bune ale Uniunii Sovietice, alături de ruşi, ucraineni, găgăuzi şi transnistreni, dar sunt vizaţi de planurile „unioniste“ ale fasciştilor români. Europenii şi SUA vor să provoace revoluţii „colorate“, pentru a aduce în Moldova homosexualitatea, pedofilia şi refugiaţi. Rusia este singura care poate împiedica toate aceste nenorociri.

Kremlin: „Make Romania Great Again!“

Valeri Kuzmin este un tip educat şi cu simţul umorului. În 8 iunie 2016, cu două săptămâni înainte de a împlini 63 de ani, fusese numit ambasador al Federaţiei Ruse în România, după ce ocupase un post similar la Chişinău (2007–2012). Era doctor în istorie, absolvent al renumitului Institut de Relaţii Internaţionale din Moscova, fusese ambasador în Libia, Tunisia şi Sudan.

În 9 noiembrie 2017, la un seminar dedicat dezvoltării relaţiilor de afaceri româno–ruse care avea loc la Suceava, Kuzmin declară: „În România am auzit de multe ori discuţii despre cum ar trebui să se unească România cu Republica Moldova, în baza dreptului istoric sau cu ajutorul referendumului.“ Asistenţa nici nu se dumirise bine, că domnul Kuzmin continuă, privind preocupat pe deasupra ochelarilor către microfoanele aşezate cuminte în faţa sa. „Eu v-aş propune să mergeţi pe ideea referendumului, ținând cont că o astfel de situaţie s-a întâmplat în Crimeea.“[664]

Kuzmin a lăudat România pentru că, asemenea Rusiei, nu a recunoscut independenţa Kosovo, îndemnând-o să se unească cu Republica Moldova prin organizarea unui referendum ca în Crimeea. „Având în vedere aceste

elemente, puteţi analiza şi situaţia din Bucovina“, încheie el. Era mai mult decât un măr otrăvit, era un măr otrăvit oferit cu zâmbetul pe buze. Era *maskirovka*.

Trei zile mai târziu, Ambasada Federaţiei Ruse la Bucureşti preciza pe Facebook că vorbele domnului ambasador fuseseră „greşit interpretate“, din cauza „unei traduceri nu tocmai precise în limba română“ şi a „citării selective a unor fraze separate prin extragerea lor dintr-un context mai amplu“[665].

Kuzmin nu a fost însă citat greşit la Chişinău, în 2012, după ce un soldat rus împuşcase mortal un tânăr neînarmat care nu oprise maşina la postul de „pacificatori“ de la Vadul lui Vodă, la trecerea în Transnistria. Kuzmin declara atunci că tânărul Vadim Pisari, în vârstă de 18 ani, fusese în stare de ebrietate, fapt neconfirmat însă de expertiza medico-legală. Era o informaţie falsă. Sute de moldoveni au protestat apoi în faţa Ambasadei Federaţiei Ruse din Chişinău, cerând expulzarea lui Kuzmin pentru „comportament sfidător şi obraznic“. Alte zeci de moldoveni din satele raionului Dubasari, precum şi veterani ai războiului din 1992 de pe Nistru au pichetat postul de la Vadul lui Vodă şi au cerut lichidarea tuturor posturilor de pacificatori şi barierelor care îi împiedică să circule liber. Între timp, sergentul Veaceslav Cojuhari, autorul asasinatului, a fugit în Rusia, unde un tribunal militar rus a decis încetarea urmăririi penale.

Dar chiar credea domnul Kuzmin în teoria privind unirea României cu Moldova în urma unui referendum sau era dezinformare? În fond, în august 2011, cu ocazia Zilei Eliberării Moldovei, el declara că este „ziua când Moldova a fost eliberată de jugul fascist germano-român“[666].

În septembrie 2015, Maxim Şevcenko, membru al Consiliului Prezidenţial pentru Dezvoltarea Societăţii Civile şi Drepturile Omului, făcea o declaraţie la fel de uimitoare. Într-un interviu pentru Life.ru, întrebat de un ascultător care crede că va fi soarta Republicii Moldova, el spunea:

> Dorinţa unei părţi semnificative a poporului moldovenesc este reunirea cu România. Noi credem că este posibil. Reunificarea Crimeii cu Rusia a stabilit un precedent pentru alte regiuni ale Europei. Împotrivă însă, şi este destul de ciudat, este Uniunea Europeană. […] Eu cred că lucrurile trebuie să fie decise printr-un referendum.[667]

Declaraţia a fost preluată de Moldova.org[668] şi a dat emoţii la Bucureşti. Chiar şi după un an, prin august 2016, presa română încă mai dezbătea intenţiile lui Putin: „Alertă! Vladimir Putin are un plan secret care vizează şi Republica Moldova“[669], „Şi dacă Rusia ar fi de acord cu unirea dintre România şi Republica Moldova?“[670]

Sputnik.md a declanşat apoi o adevărată dezbatere pe tema unionismului: Era oportună sau nu Unirea? Are dreptul România să se gândească la unire atât timp cât nu recunoaşte referendumul din Crimeea?

Iurie Roşca, odinioară liderul unioniştilor basarabeni, astăzi coordonator al redacţiei Sputnik de la Chişinău şi discipol al lui Aleksandr Dughin, îşi redescoperă, asemenea lui Lenin, vechea meserie, cea de jurnalist. Pentru el, cei care se lasă cuprinşi de „sindromul pericolului românesc“ sunt, de regulă, vorbitorii de limbă rusă şi nostalgicii epocii sovietice, în timp ce unioniştii sunt cei care „îşi alimentează viziunea din interbelicul românesc.“[671] Nici unii, nici ceilalţi nu sunt pe drumul cel bun, care este cel al statalităţii moldoveneşti.

Tot la Sputnik, Bogdan Duca afirma că România a ales Uniunea Europeană şi NATO, renunţând la Moldova.[672] Au urmat „anii umilinţei admirative faţă de o Europă care părea că nu ne doreşte“, umilinţele continuând şi astăzi.[673] Duca recomanda să renunţăm la „iluzoria fraternitate între românii de dincolo şi dincoace de Prut“ şi să devenim, pur şi simplu, prieteni. Pentru a înţelege acest tip de discurs, trebuie să facem un cadru mai larg. Duca se recomandă a fi „politolog“. În editorialele sale el arăta că mișcarea #rezist este neofascistă, care are ca scop „menţinerea la putere a statului paralel prin şantajarea cu isteria civică a statului constituţional“[674], că DNA-ul funcţionează ca „poliţie politică“[675], iar România este „teritoriu ocupat de baze NATO“.[676]

Pentru Ilie Catrinoiu – „critic social“, România a ratat şansa Unirii atunci când a refuzat planul Kremlinului de a „sparge Ucraina“, după „lovitura de stat dată de americani“, trimiţând în schimb trupe de protestatari pe Maidan, „ca să facă pe plac corporatocraţiei“.[677]

Toate aceste mesaje sunt publicate de Sputnik, o platformă finanţată de guvernul rus.

În mod uimitor, după anexarea Crimeii, naraţiunea despre o posibilă reunire a României şi Republicii Moldova s-a schimbat. „Se poate“, par a spune oficialii ruşi, „poate fi urmat exemplul Crimeii“. Mai mult decât atât, „Ucraina oricum se va destrăma, ar fi bine să participaţi la festin – Bucovina de Nord şi Bugeacul vi se cuvin!“ par a spune editorialiştii Sputnik şi RT. Ruşii oferă exemplul Cataluniei, alături de cel al Crimeii, îndemnând la unirea celor două maluri ale Prutului şi avertizând că, din păcate, tocmai Uniunea Europeană este cea care se opune, nicidecum Rusia.

Eram la Chişinău în momentul când comuniştii lui Vladimir Voronin au câştigat puterea. În 5 iulie 2000, Republica Moldova devenea republică parlamentară, în pofida unui referendum convocat de Petru Lucinschi în 1999, în care alegătorii se pronunţaseră (64,2%) în favoarea instituirii unui regim prezidenţial. Deputaţii comunişti şi cei ai Alianţei pentru Democraţie şi Reforme (ADR) au votat însă trecerea la un sistem parlamentar, împiedicându-l pe Lucinschi să încerce obţinerea unui al doilea mandat de şef al statului. Alegerea preşedintelui urma să se facă prin votul a 3/5 din parlamentari, adică 61 de mandate.

În decembrie 2000 au avut loc alegerile. Se confruntau Pavel Barbălat, preşedintele Curţii Constituţionale, susţinut de ADR, şi Vladimir Voronin, preşedintele Partidului Comunist, fost activist care urcase în ierarhia sovietică până la funcţia de ministru al afacerilor interne al Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti, având gradul de general-maior de miliţie. Au urmat trei tururi de scrutin. În primele două, nici unul din candidaţi nu a reuşit să obţină cele 61 de voturi necesare, al treilea tur fiind anulat, din lipsă de cvorum. Îl întrebam atunci pe Iurie Roşca, *on the record*, în freamătul de pe culoarele parlamentului, cum a votat Partidul Popular Creştin Democrat (PPCD), pe care îl conducea. „Cu Vladimir Voronin, desigur!“ „Cum, desigur?“ am întrebat, stupefiat. „Mesajele dumneavoastră de până acum erau proromâneşti, proeuropene, nicidecum proruse…“ „Voronin este un bărbat adevărat. Un general! Este ceea ce ne trebuie pentru a ieşi din criză!“ În urmă cu un an, PPCD părăsise ADR şi votase alături de comunişti demiterea guvernului Ion Sturza, forţând fără succes numirea lui Voronin ca premier.

În urma eşecului deputaţilor de a alege un preşedinte, Lucinschi a dizolvat parlamentul. Au urmat alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, în urma cărora PCRM a înregistrat 50,07% din voturi, adică 71 de mandate, după care Voronin a fost ales preşedinte.

Privind în urmă, mi se pare un moment esenţial în care patriotul român Iurie Roşca a decis, în perfectă cunoştinţă de cauză, ascensiunea la putere a comuniştilor. Odinioară adevărat portdrapel al unionismului, fondator şi preşedinte al Frontului Popular – prima formaţiune politică de orientare anticomunistă –, Roşca a sfârşit prin a fi viceprim-ministru în guvernul comunist al Zinaidei Greceanîi. Urma să conducă poliţia şi organele de supraveghere fiscală, o poziţie extrem de influentă după evenimentele din aprilie 2009. A fost şi momentul în care PPCD nu a mai trecut de pragul de 5% pentru a intra în parlament. Unionist radical extrem de vocal, a reuşit să confişte imaginea mişcării în conştiinţele de pe ambele maluri ale Prutului. A condus PPCD cu mână de fier, reuşind să menţină partidul în parlament timp de 15 ani, performanţă unică în politica moldovenească. Treptat însă, oamenii de valoare care au fost de la început în mişcarea de renaştere naţională l-au părăsit, unii acuzându-l, fără dovezi, că ar fi agent de influenţă al Rusiei.

În 2008, Roşca declara că Moldova se află „în război geopolitic cu Federaţia Rusă“, atitudinea acesteia fiind „imperialistă şi agresivă“ faţă de ţările din spaţiul ex-sovietic. Relaţia Moldovei cu România era, în schimb, „frăţească“: „Sunt doi prieteni, dintre care unul se află în dificultate. Cel care vrea să-l ajute, ce trebuie să spună? «Frate, eşti în dificultate?» Primul răspuns este: «Da!» «Vrei să te ajut?» «Da!» «Atunci, spune-mi, te rog, cum ai vrea să te ajut?» ar trebui să fie răspunsul firesc.“[678]

În 2014, după anexarea Crimeii, Roşca era deja un alt om: „Pentru a înţelege că Republica Moldova trebuie să rămână un stat independent şi să nu se unească cu România, am avut nevoie de mult timp. […] Deja de cinci ani nu mai sunt unionist. Până nu am acumulat experienţă, nu puteam înţelege că nu poţi opera cu mituri istorice.“ El era chiar îngrijorat de o invazie românească, probabil similară celei a „oamenilor politicoşi“ ai Rusiei: „Ipotetic, putem presupune şi riscul unei intervenţii militare [din partea României]. Dar, conform dreptului internaţional pentru unirea a două

state este necesar de a desfăşura un referendum naţional şi acordul ţărilor-vecine."[679]

În aprilie 2017, Roşca îl însoţea pe Dughin în turneul său românesc de lansare a volumului *Destin Eurasianist.* Dughin avea în acel moment interdicţie de intrare în SUA, Canada şi Ucraina. Deşi UE nu îl inclusese pe lista persoanelor indezirabile, el avea acest statut în unele state membre. Dughin nu era la prima vizită – în septembrie 2013 se întâlnise, printre alţii, cu fostul premier Adrian Năstase, iar în 2014 vizitase mănăstirile din Bucovina, unde s-a întâlnit cu „mai multe feţe bisericeşti", cărora le-a vorbit despre „proiectul eurasiatic şi «A Treia Romă»".[680]

Fiu al unui general-colonel din serviciile de informaţii sovietice, Dughin a traversat mai multe perioade de avânt ideologic total, lăsând în urma sa lucrări care vorbesc despre cel care este considerat ideologul Kremlinului: o perioadă anticomunistă, naţional-bolşevică (*Naţionalismul de stânga*, 1992), una profascistă (*Fascismul – Fără frontiere şi roşu*, 1997, în care profeţea sosirea unui „fascism veritabil, adevărat, revoluţionar, radical şi consistent" în Rusia[681]), întorcându-se apoi în matca stalinismului (*Suntem de partea lui Stalin şi a Uniunii Sovietice*[682]). Dughin a devenit Rasputinul lui Putin, ideologul regimului revizionist, scriindu-i doctrina[683] (*Bazele geopoliticii*, 1997) şi înfiinţând sau girând mişcări politice – Partidul Naţional Bolşevic Naţional, Frontul Naţional Bolşevic sau Partidul Eurasia. El este cel care, aşa cum scria Vladimir Tismăneanu, împlinea **„**un fascism modernizat", un „gangsterism pseudomesianic ridicat la nivel de politică de stat"[684].

Multe dintre ideile lui Dughin se regăsesc acum în naraţiunile Moscovei: „*Coloana a cincea* primeşte bani şi instrucţiuni din partea ambasadei americane"[685], „Nu mai există oponenţi ai politicii lui Putin, şi dacă totuşi mai există, ei sunt bolnavi mintal şi ar trebui trimişi la un consult medical"[686], „Putin este pretutindeni, Putin este totul, Putin este absolut, Putin este de neînlocuit"[687] (declaraţie făcută în 2007 şi reînnoită pentru *Der Spiegel* în 2014[688]). Teoria de căpătâi a lui Dughin este că toţi ruşii ortodocşi trebuie să se unească în jurul preşedintelui Federaţiei Ruse, în lupta finală între bine şi rău, urmând exemplul Iranului şi Coreei de Nord.[689]

Dughin însuşi este nu doar ideolog şi profesor de sociologie la Universitatea Lomonosov, ci şi producător de *fake news*. În 9 iulie, el relata pe pagina sa de Facebook că un băieţel de şase ani fusese crucificat pe un avizier şi împuşcat sub ochii tatălui său în Sloviansk, în estul Ucrainei.[690] Povestea lui Dughin a fost apoi repetată de Galina Pişniak, care juca rolul unui martor ocular, Canal 1 construind în jurul acesteia o adevărată campanie de presă. În 16 iulie, *Novaia Gazeta* publica înregistrarea video a corespondentului său Eugen Feldman, în care acesta îi întreba pe locuitorii din Sloviansk dacă auziseră despre asasinarea copilului, răspunzându-i-se că aşa ceva nu s-a întâmplat niciodată. S-au semnat apoi petiţii la nivel internaţional prin care se cerea „o investigaţie completă pentru identificarea tuturor celor care au fost implicaţi în fabricarea acestui complot". Nu s-a întâmplat nimic.[691]

Dar atunci când Dughin şi-a făcut publică opinia despre cum trebuie trataţi ucrainenii – „Ucideţi-i, ucideţi-i, ucideţi-i! Fără vorbărie! Ca profesor, asta cred"[692], ruşilor li s-a părut prea mult. Peste 10 000 au semnat o petiţie prin care îi cereau rectorului Universităţii Lomonosov să îl demită pe Dughin. În cele din urmă, printr-o înlănţuire de întâmplări administrative, colaborarea sa universitară a încetat.[693] Ceea ce, pentru cei care cred cu tărie în relaţia puternică între Putin şi Dughin, naşte un semn de întrebare – să-l fi abandonat preşedintele pe ideologul său?

„Fascistul" Dughin îi găseşte un rol şi României după plecarea americanilor din Europa – „o punte între Est şi Vest", binecuvântând, la rândul său, unirea cu Republica Moldova.[694] *Maskirovka* este desăvârşită. Ideile lansate de la nivel înalt sunt însoţite, concomitent, de alte numeroase scenarii – încurajarea autonomiilor găgăuză şi transnistreană, proiectul de federalizare a Republicii Moldova şi ieşirea din Acordul de Asociere. Partidele promoscovite şi Mitropolia Moldovei continuă lupta împotriva Gayropa, împotriva unei Europe „sataniste şi fasciste".

Unionismul devine astfel, după anexarea Crimeii, subiectul unei noi dezinformări, conform căreia aspiraţiile românilor din Republica Moldova sunt la fel de legitime ca şi cele ale ruşilor din Crimeea.

„Jandarmul român" – o dezinformare centenară

„Băsescu consideră că mai mult de jumătate din cetăţenii moldoveni trebuie bătuţi“[695], scria ziarul *Argumente şi fapte* în ediţia moldovenească. În realitate, fostul preşedinte al României, unionist declarat, afirmase cu totul altceva la întâlnirea cu studenţii de la Universitatea Liberă Internaţională din Moldova (ULIM).[696] Atunci când a fost întrebat cum are de gând să-i convingă pe susţinătorii lui Igor Dodon că „Republica Moldova are nevoie de unificare“, Băsescu a răspuns: „Nu mai e nevoie. Susţinătorii domnului Dodon trebuie bătuţi la vot. Pe ăştia nu-i poţi convinge“, a încheiat el, cu un hohot de râs.

Ştirea a fost repostată de zeci de ori pe reţeaua rusă de socializare Odnoklasniki.ru şi preluată de agregatorul de ştiri în limba rusă Mediametrics.ru.

Deşi pare o greşeală inofensivă, mesajul poate declanşa emoţii în Republica Moldova, acolo unde este încă puternică imaginea „jandarmului român“, cel care îi bătea pe basarabeni după bunul lui plac.

Oricât ar părea de ciudat, această ştire *fake* vine de undeva de la sfârşitul Primului Război Mondial. În 1919, mareşalul nobilimii basarabene, Aleksandr Krupenski, şi fostul primar al Chişinăului, Alexander Schmidt, erau autorii unei broşuri de 15 pagini cu titlul *Rezumatul evenimentelor din Basarabia*[697], apărută la Paris. Cei doi se constituiseră în „Delegaţia basarabeană la Conferinţa de Pace de la Paris“. Unul îşi pierduse pământurile, altul funcţia, după unirea Basarabiei cu România. Cei doi duceau la Paris o intensă campanie împotriva unirii, alături de emigraţia rusă.

„Delegaţia basarabeană la Conferinţa de la Paris“ i-a trimis o telegramă lui Wilson însuşi, în care atenţiona asupra „impasului în care se găsea Basarabia“, arătând că „stăpânirea românească este pe cale să ridice toată ţara în revoltă, anarhie şi cele mai rele excese“[698]. Telegrama a fost publicată în *The Morning Post* în 26 septembrie 1919:

> Am primit de curând, din surse de absolută încredere din Basarabia, informaţii că poliţia română foloseşte metode de tortură fizică la modă în Evul Mediu. Suntem în posesia unor dovezi că intelectuali basarabeni care sunt suspectaţi de tendinţe rusofile sunt torturaţi de persecutorii români. Metodele includ smulgerea unghiilor şi zdrobirea degetelor în tocul uşii. Alţii sunt bătuţi cu bastoanele de cauciuc; altora le-a fost legat capul laolaltă cu picioarele, iar mâinile legate la spate şi ţinuţi astfel întreaga zi.[699]

Informaţia a fost confirmată, se spune în articol, de un „ofiţer britanic întors de curând din sudul Basarabiei“, al cărui nume nu este însă dat. La final, editorul ziarului preciza: „Dl Krupenski insistă că are dovezi în sprijinul afirmaţiilor pe care el şi colegul său delegat [Schmidt] le-au făcut în apelul către preşedintele american.“[700]

Spre sfârşitul anului, apare volumul de 69 de pagini *Cazul Basarabia. Documente privind ocupaţia românească*, prefaţa fiind scrisă de Pavel Miliukov. Cartea era editată de Comitetul Rus de Eliberare, care funcţiona la Londra şi avea ca scop „răsturnarea bolşevicilor, restaurarea ordinii şi regenerarea Rusiei“. În volum sunt menţionate de mai multe ori „camerele de tortură“[701].

Metodele de „tortură medievală“ au fost incriminate din nou în volumul apărut un an mai târziu, *Ocupaţia românească în Basarabia – Documente*, semnat de aceeaşi „Delegaţie basarabeană la Conferinţă de Pace de la Paris“. Volumul este mult mai bine „documentat“. Dacă prima broşură avea 15 pagini şi prima carte 69 de pagini, acest volum are 211 pagini. În prefaţă se arată că „organizaţia bolşevică cunoscută ca «Sfatul Ţării», un fel de soviet care şi-a arogat puteri dictatoriale şi care a îngăduit dezordinea şi anarhia în provincie, nu a fost dizolvat de guvernul român“[702].

Poveştile din această trilogie au prins în presa vremii, în special la cea sensibilă la drama Imperiului Ţarist, aşa cum era ziarul conservator britanic *The Morning Post*. Acelaşi ziar avea să publice *Protocoalele Înţelepţilor Sionului*[703] în serial, editorul ziarului conservator fiind încredinţat că „revoluţia bolşevică era rezultatul unei conspiraţii seculare a evreilor împotriva ordinii sociale“[704].

Povestea cea mai ciudată este cea conform căreia jandarmul român din Basarabia îşi punea chipiul într-un par şi îi silea pe toţi basarabenii din sat să-l salute. Cei care nu executau ordinul erau bătuţi zdravăn. *The New York Times* a publicat această poveste în 16 decembrie 1925, cu titlul „Cetăţenii trebuie să salute ofiţerii români; ţăranii basarabeni pot exersa defilând prin faţa chipiului ofiţerului.“[705]

Dacă s-a întâmplat vreodată aşa ceva sau nu, nu vom şti niciodată. Ştim că au existat abuzuri asupra ţăranilor basarabeni din partea jandarmilor, ele sunt documentate în Arhivele Statului de la Chişinău.[706] Astfel de cazuri au

existat însă în toată România, nefiind îndreptate instituţional sau programatic împotriva ţărănimii basarabene. Mai mult, bătăile despre care se vorbeşte în plângerile înaintate de victime nu sunt în nici un caz „torturi fizice la modă în Evul Mediu“, nefiind întâlnită în nici o altă sursă „smulgerea unghiilor şi zdrobirea degetelor în tocul uşii“. Este, în schimb, unul dintre exemplele timpurii ale modului în care poate funcţiona presa ca instrument de amplificare şi creare a unei teorii a conspiraţiei.

Kompromatul moldovenesc şi Laundromatul rusesc

Igor Dodon a ajuns preşedinte în urma unei campanii agresive de *fake news* îndreptate împotriva principalei sale contracandidate, Maia Sandu, candidat proeuropean, fost ministru al educaţiei.

În săptămânile de dinaintea scrutinului decisiv din 13 noiembrie 2016, Marchel, episcop de Bălţi şi Făleşti (eparhie a Mitropoliei Moldovei, subordonată Patriarhiei Moscovei), a susţinut o conferinţă de presă în care i-a îndemnat pe creştini să nu o voteze pe Maia Sandu, pentru că ea ar fi un „pericol pentru Biserică“, şi să-l voteze pe „creştinul Igor Dodon“. Marchel a mai spus că Maia Sandu ar fi „stearpă“, pentru că nu are familie şi copii şi că un vot în favoarea acesteia „va fi un păcat“. În trecut, Marchel mai declarase că ar trebui să li se interzică homosexualilor accesul în instituţiile de educaţie, sănătate şi alimentaţie publică şi că peste 90% dintre aceştia sunt bolnavi de HIV/SIDA.[707]

În dezbaterea finală televizată, Igor Dodon a insinuat că Maia Sandu ar face parte dintr-o minoritate sexuală. Mai mult, Dodon a acuzat-o că ar fi vinovată de faptul că mai mulţi copii s-ar fi sinucis în Moldova în perioada când era ministru al educaţiei. „Igor Dodon este un laş, iar minciuna este singura sa armă în această campanie electorală“, a răspuns Maia Sandu.

În 24 octombrie 2016, guralumii.net, un site apărut cu o lună în urmă, publica articolul cu titlul: „Maia Sandu a promis europenilor că va accepta în Moldova 30 000 de imigranţi sirieni“, în care se scria că Angela Merkel, cancelarul Germaniei, îi promisese Maiei Sandu sprijinul ei şi al Partidului Popular European, iar Sandu, în schimb, dacă va ajunge preşedinte, urma să primească în Republica Moldova 30 000 de refugiaţi sirieni.[708] Informaţia a

fost preluată apoi de puterea.info, actualitati.md, noi.md, Ren TV Moldova, mbc.md, newsru.md, vybor.md, kp.md, alfanews.md, novostimoldova.ru, moldova24.net ş.a.

În noiembrie 2016, ziarul de partid al PSRM, *Socialistul*, amplifică substanţial minciuna, relatând că Maia Sandu urma să îi instaleze pe refugiaţi în casele lăsate goale de moldovenii plecaţi la muncă în străinătate. „Diaspora siriană din Moldova o susţine pe Maia Sandu la prezidenţiale: «Aici e bine de trăit!»“ se afirma în articol. Informaţia a fost tipărită şi pe pliantele electorale ale lui Dodon. Deşi Maia Sandu a cerut publicarea unei dezminţiri, ziarul nu i-a dat curs.

Şirea a fost preluată de Publika, Prime TV şi Canal 3, trei dintre canalele grupului media GMG, aflat în proprietatea lui Vlad Plahotniuc, proeuropean declarat, cel care conduce Partidul Democrat aflat la guvernare. De ce ar lovi un proeuropean susţinut de Partidul Social Democrat din România în candidatul proeuropean? Vom vedea în cele ce urmează.

Moldcel.com a mers şi mai departe, relatând că primii10 000 de sirieni au ajuns deja în Moldova şi au fost cazaţi la Sadova, raionul Călăraşi, în chiar satul de baştină al liderului socialist Igor Dodon. Deşi pe site era postat un avertisment că „acesta este un pamflet şi trebuie tratat ca atare“, angajaţii Serviciului Protecţiei Civile şi Situaţii Excepţionale din Călăraşi, probabil lipsiţi de umor, au sunat la primăria din Sadova să verifice dacă în sat au ajuns, într-adevăr, imigranţi sirieni.[709]

A doua zi, 3 noiembrie, în cadrul unei dezbateri electorale televizate, Maia Sandu îl acuză pe contracandidatul său, Igor Dodon, de răspândirea de informaţii false şi neagă că ar avea vreo înţelegere în privinţa găzduirii imigranţilor sirieni. Răul fusese însă făcut, iar minciuna nu s-a oprit acolo.

În 4 noiembrie, pe canalul YouTube Fundaţia Sirieni fără Frontiere, creat în aceeaşi zi şi desfiinţat după alegeri, apărea un clip video în care trei studenţi sirieni de la Universitatea de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemiţeanu“ din Chişinău îşi declarau susţinerea pentru Maia Sandu, spunând că şi-ar dori ca în Moldova să ajungă cât mai mulţi sirieni. *Ziarul de Gardă* a descoperit că nu exista nici o fundaţie cu acest nume. Înregistrarea video a fost însă preluată de un alt canal YouTube, Kat Politician, fiind subtitrată în română şi rusă[710], şi de alte zeci de site-uri,

printre care subiectulzilei.md, argumentul.info, zugo.md, democracy.md, stirimd.net cay, puterea.info ş.a.

În 5 noiembrie, subiectul „diasporei siriene din Moldova“ este difuzat în buletinul de ştiri de la Prime TV, cel mai urmărit[711] post din Republica Moldova, parte a trustului GMG, al cărui proprietar este acelaşi prim-vicepreşedinte al Partidului Democrat, Vlad Plahotniuc. Mai trebuie spus că Prime TV retransmite Canal 1, postul de stat principal al Federaţiei Ruse. De ce ar retransmite un proeuropean pe principala reţea terestră din Republica Moldova propagandă rusă? „Din raţiuni de stat“, a fost răspunsul *off the record* al celor care se aflau în preajma celui mai puternic om din Republica Moldova.

Socialiştii au mediatizat şi ei intens falsul pe rețelele de socializare – pe actualitati.md, site înregistrat de Iuri Vitneanski, consilier municipal PSRM, pe Accent TV, care îi aparţine unui apropiat al lui Igor Dodon, Vadim Ciubara, şi pe replika.md, înregistrat de Roman Fiodorov, membru al tineretului comunist, filiala Bălţi.[712]

Nici măcar în 2018, la un an după alegeri şi instalarea lui Dodon la preşedinţie, conversaţia pe această temă nu a încetat, deşi minciuna fusese demontată în nenumărate rânduri, iar Maia Sandu pierduse, oricum, alegerile. Pe site-ul *Ziarului de Gardă*, cel mai important ziar de investigaţie din Republica Moldova[713], primul care a demontat falsul, „Dudaev“ posta în 1 ianuarie 2018: „Negaţiile Maiei Sandu aici nu au nici o valoare. Personal sunt sigur că aşa o discuţie a avut loc, luând în consideraţie toate eforturile doamnei Merkel pentru cazarea tuturor refugiaţilor.“[714] Profesioniştii încep întotdeauna lucrul din prima zi a anului.

În dezbaterea televizată de la Pro TV Chişinău, din 3 noiembrie 2016, Igor Dodon mai făcea o declaraţie uluitoare: „În perioada cât Maia Sandu a fost ministru al educaţiei, în premieră, în anii 2012–2015 au fost înregistrate peste 400 de cazuri de suicid şi tentative de suicid la copii. Acesta este rezultatul reformelor.“ Dodon susţinea că sinuciderile fuseseră provocate de instalarea camerelor de supraveghere în sălile unde se susţin examenele de bacalaureat.

Ştirea a fost preluată şi peste Prut. România TV titra: „Igor Dodon susţine că Maia Sandu este responsabilă de sinuciderea a 400 de elevi, după

instalarea camerelor video la Bacalaureat“[715], iar Antena 3: „Dodon sugerează că Maia Sandu este responsabilă de sinuciderea a 400 de elevi.“[716]

A doua zi, psihologul Liuba Ceban, fondatoarea serviciului TelVerde Antisuicid, îl critică dur pe Igor Dodon, acuzându-l că utilizează în scopuri electorale cifre şi argumente dubioase, într-un mod care „este ofensator pentru familiile care au pierdut copii“: „Eu nu înţeleg cum poţi să faci declaraţii publice atât de iresponsabile şi nepregătite pe un subiect atât de sensibil“[717], spunea ea.

Dodon a câştigat alegerile cu 52,1%, Maia Sandu a obţinut 47,9%. Cât au contat *fake news*, dezinformarea şi *kompromatul*? Nu vom şti niciodată.

Dar Republica Moldova este un stat al paradoxurilor, o viziuină care te scoate într-o Ţară a Minunilor unde nimic nu e ce pare a fi. Este tărâmul unde falsurile şi propaganda articulează o realitate în care cetăţenii consimt să creadă, deşi ştiu că este falsă. Republica Moldova a fost ultimul stat fost sovietic guvernat de un partid comunist (2001–2009). Chiar dacă partidul funcţiona ca un cartel sud-american, neavând nimic din ideologia lui Lenin, brandul a atras electoratul, care avea nevoie să creadă în Ţara Minunilor.

Dacă în Occident distribuţia în spectacolul politic este limpede şi constantă de la o reprezentaţie la alta, în Chişinău, actorii schimbă rolurile neobosiţi. Unioniştii devin statalişti, proeuropenii – eurasianişti iar bursierii statului român – nepoţi ai victimelor jandarmului român.

Iar spectacolul politic este unic în Europa: primăria Chişinăului este confiscată în urma unui atac de tip „raider“[718], iar primarul oraşului Bălţi conduce administraţia aflându-se la Moscova. Ca şi cum nu ar fi de ajuns, un miliard de euro dispare din bănci, adică circa 1/8 din PIB-ul micului stat, printr-o scamatorie atent premeditată. Asta după ce, cu un an mai înainte, se aflase de celebrul *Laundromat moldovenesc* – băncile moldoveneşti care spălaseră 22 de miliarde de dolari, bani cash proveniţi din Rusia.[719]

Cititorul occidental care ar fi citit în 7 noiembrie 2017 *The Economist*[720], ar fi fost complet debusolat întrând în această lume a oglinzilor, în care Pălărierul Nebun şi Iepurele de Martie produc scenarii neîncetat. Deşi prestigioasa revistă britanică are ca editori doi dintre cei mai buni specialişti pe Rusia şi Europa de Est, Arkadi Ostrovski şi Edward Lucas, confuzia nu

poate fi risipită uşor. Este Vlad Plahotniuc, prim-vicepreşedintele Partidului Democrat, aflat la guvernare şi cel mai bogat om din mica republică, cel care comandă asasinate sau este o victimă a Kremlinului? Este guvernarea lui Plahotniuc cu adevărat proeuropeană sau doar un clan care guvernează prin „atacuri raider“, o *maskirovkă* pentru a camufla spălarea de bani şi crima organizată, o filială a cleptocraţiei ruseşti?

Procuratura din Republica Moldova acuza în 24 octombrie 2017 şapte persoane că ar fi conspirat pentru asasinarea lui Vlad Plahotniuc. Şeful bandei era un gangster cunoscut ca „Bulgarul“, despre care se credea că ar fi deja în Rusia. În 2 noiembrie, într-un interviu televizat, un gangster aflat în puşcărie l-a acuzat pe Plahotniuc că l-ar fi plătit ca să asasineze un bancher rus la Londra. Apoi se află că la începutul lunii decembrie 2017, judecătoria din Basmanîi, Moscova, are pe rol un dosar în care Vlad Plahotniuc ar figura în calitate de învinuit „pentru omor cu deosebită cruzime în cadrul unei grupări de crimă organizată“[721]. Într-un interviu pentru Reuters, Plahotniuc afirma că Rusia „hărţuieşte oficiali moldoveni prin fabricarea a zeci de dosare false“[722].

Plahotniuc este învinuit de bruma de opoziţie care a mai rămas la Chişinău că a folosit *kompromatul* pentru a trimite la puşcărie sau a scoate din viaţa politică pe mai toţi rivalii. *Kompromatul* nu este o tehnică recentă, e veche de când lumea, sovieticii au făcut însă din ea o ştiinţă militară. Termenul vine din rusă, prin telescopajul cuvintelor *compromiţător* şi *material*.

În 2014, PD câştigase doar 15,8% din voturi la alegerile generale. Cu toate acestea, a reuşit să obţină controlul a mai mult de jumătate din parlament (deputaţi din opoziţie susţin că li se oferă 500 000 de euro pentru a trece în partidul lui Plahotniuc), şi în acest fel şi guvernul. Plahotniuc controlează – se spune – şi puterea judiciară, acuzaţie pe care o cataloghează ca o „invenţie“ a duşmanilor săi. Un diplomat declara pentru *The Economist*: „Să fie clar, este un stat capturat – capturat de un singur om. Este o dictatură oligarhică. Nu există interes în reforma judiciară în această ţară, pentru că dacă ar fi fost, regimul s-ar fi prăbuşit ca un castel de cărţi de joc“[723].

În 2016, Vlad Filat, marele rival al lui Vlad Plahotniuc, fost prim-ministru proeuropean, a fost închis pentru abuz de putere. Filat a declarat că este o înscenare, nefiind singurul care îl acuză pe Plahotniuc că foloseşte justiţia în folos propriu. Ulterior, şi Dorin Chirtoacă a fost îndepărtat din funcţia de primar general al Chişinăului şi trimis în arest la domiciliu în urma a ceea ce şi el numea, „o înscenare".

Chirtoacă era învinuit de „corupere pasivă în variantă agravată şi infracţiunea de trafic de influenţă în cadrul proiectului parcărilor cu plată".[724] Chirtoacă este suspendat şi în locul său este instalată Silvia Radu, la propunerea unui singur om, viceprimarul Grozavu, care tocmai trecuse prin subsolurile Centrului Naţional Anticorupţie, ieşind de acolo, se spune, îndatorat binefăcătorului său, Plahotniuc. Milionara Silvia Radu candidase la preşedinţie în 2016, primind în Chişinău doar 0,35% din voturi.[725] „Am venit pentru că domnul Grozavu m-a rugat să vin în funcţie", avea să declare ea, adăugând că nu este afiliată politic. A fost ceea ce postsovieticii numesc un „atac raider". Din nou, PD, care nu obţinuse la ultimele alegeri locale decât 2,74% din voturi, adică un singur mandat de consilier municipal, era bănuit că s-ar afla în spatele „atacului".[726]

În 11 noiembrie 2017, primarul suspendat este eliberat din arestul la domiciliu şi plasat sub control judiciar, deşi nu solicitase schimbarea încadrării. Urma să aibă loc un referendum la care chişinăuenii erau chemaţi să se pronunţe în privinţa demiterii lui Chirtoacă. „Ceva nu e în regulă cu această decizie", avea să spună Chirtoacă. „Având în vedere că este ultima săptămână înainte de referendum, eu mă aştept ca, în urma acestei decizii de astăzi cu eliberarea, să aibă loc tentative de batjocură, umilire publică cum a fost şi în cazul cu Vlad Filat cu imagini în pielea goală", mai spune primarul suspendat.[727] După două ore, toate redacţiile din Moldova primesc un e-mail anonim de la Cityguardshield Skywalkermile cu un link către un site pentru adulţi unde era plasat un film în care apărea primarul suspendat. Chirtoacă era ţinta unui *kompromat*. Redacţiile au publicat ştirea, fără nici un fel de verificări, funcţionând ca o cutie de rezonanţă, amplificând falsul chiar şi atunci când exprimau dubii privind autenticitatea înregistrării. Sputnik publică o relatare cu titlul „În presa de la Chişinău a început să facă furori subiectul «imaginilor video porno» cu

Dorin Chirtoacă“[728]. Un scenariu similar fusese pus în practică în urmă cu doi ani, în cazul ex-premierului Vlad Filat. O altă înregistrare video a fost postată mai târziu pe YouTube, în care lui Chirtoacă i se aduceau acuzaţii că ar fi omorât un om.[729]

Chirtoacă vorbeşte de o „procedură de linşare“ care poate fi aplicată oricărui cetăţean, ceea poate transforma Moldova într-un „ghetou“, în care „cei ce se vor opune sau vor fi împotriva regimului vor fi umiliţi şi batjocoriţi public“[730]. El se alătură astfel altor politicieni şi figuri publice care îl acuză pe Plahotniuc că ar fi în spatele acestor operaţiuni mafiote. Deputatul liberal-democrat Vadim Pistrinciuc publică o „confesiune“ pe Facebook, arătând că „politicieni din opoziţie, deputaţi, lideri de opinie, primari de oraşe şi sate, ziarişti, consilieri, bloggeri“ sunt filaţi de organele de forţă controlate de Plahotniuc[731] – Centrul Anticorupţie, Procuratura Generală, Comisia Naţională pentru Integritate, Ministerul Justiţiei.[732]

Oficial, socialiştii şi Igor Dodon sunt în opoziţie faţă de guvernarea PD şi Vlad Plahotniuc – o rivalitate politică mimată, spun unii analişti politici.

Chiar de la începutul mandatului, Dodon a schimbat limba „română“ în „moldovenească“ pe pagina web a preşedinţiei, a scos logoul drapelului Uniunii Europene, a retras cetăţenia moldovenească fostului preşedinte al României, Traian Băsescu, şi a cerut revocarea din funcţie a ambasadorului Republicii Moldova la Bucureşti. La începutul lunii februarie 2017, Dodon i-a spus preşedintelui Consiliului European, Donald Tusk, că este gata să anuleze Acordul de Asociere cu UE.[733] De la învestire până în ianuarie 2018, Igor Dodon a vizitat de mai multe ori Kremlinul decât localitatea în care s-a născut, cea care ar fi fost „invadată de sirieni“.

Televiziunile care fac parte din trustul media GMG au difuzat *fake news* despre Maia Sandu chiar şi după ce candidatul PD la şefia statului, Marian Lupu, nu se calificase pentru turul doi. Cu alte cuvinte, cel care este susţinut oficial de Partidul Social Democrat din România şi care „va face tot posibilul pentru a implementa reforme şi pentru a se asigura că Moldova rămâne fermă pe drumul european“[734], a girat atacurile asupra Maiei Sandu, candidat proeuropean susţinut de clasa politică română. Cine să mai înţeleagă ceva?

Văzut de cei mai mulţi drept cel mai puternic şi influent personaj din Republica Moldova[735], supranumit „Păpuşarul“, Plahotniuc are două cetăţenii şi multiple identităţi (şi-a schimbat numele în România de două ori – Vlad Ulinici şi Vladimir Ulinici).[736] În 2014, investigând o posibilă infracţiune prevăzută de articolul 293 din Codul penal al României – falsul privind identitatea –, procurorii Secţiei de urmărire penală şi criminalistică din cadrul Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie a României au clasat dosarul, pe motiv că infracţiunea se pedepseşte penal în România, dar nu este prevăzută în legislaţia penală a Republicii Moldova. În condiţiile în care Plahotniuc este totuşi cetăţean român, jurnaliştii care au investigat această afacere au tras concluzia că serviciile de informaţii au intervenit pentru a-l proteja.[737]

Plahotniuc nu este iubit de electorat – 32,6% dintre moldoveni îl consideră cel mai corupt politician şi doar 1,5% au încredere în el.[738] Nu este doar cel mai bogat din republică, ci şi cel mai mare patron de media. El deţine patru posturi TV cu acoperire naţională (Prime TV, Canal 2, Canal 3 şi Publika TV*)* din cele cinci (a cincea fiind televiziunea de stat) şi trei posturi de radio (Publika FM, MuzFM şi Maestro FM), reprezentând, cu totul, 60% din piaţa media şi 60% din piaţa de publicitate.[739] Majoritatea staţiilor au retransmis canale TV sau radio din Federaţia Rusă până în 2018, când a intrat în vigoare legea împotriva propagandei ruse, ale cărei prevederi sunt aplicate selectiv, la discreţia trustului GMG.

Prime TV retransmite programele unuia dintre cele mai populare posturi din Rusia, Canal 1. Principalul jurnal zilnic de ştiri, Vremia, şi cel săptămânal, Voskresnoe Vremia, erau retransmise imediat după Primele Ştiri, buletinul local, ceea ce genera confuzie privind identitatea canalului urmărit. Astfel, 15% din telespectatorii Prime TV credeau că Vremia din Rusia este fie un buletin de ştiri produs în Moldova, fie un buletin produs în Moldova şi Rusia.[740]

Cum Canal 2 şi Canal 3 difuzează programe locale (ştiri, talk-show-uri), dar şi documentare, filme şi serii de televiziune cumpărate din Rusia, telespectatorii sunt de asemenea confuzi privind originea programelor – 9% din ei cred că buletinul local de ştiri Novosti, difuzat în rusă, este produs în Rusia sau este un program coprodus.[741]

Institutele media independente din Chişinău afirmă că Prime TV şi Publika TV „manipulează informaţia atunci când acoperă diverse subiecte politice, inclusiv proteste, încercând să distorsioneze mesajul şi să discrediteze protestatarii“, iar GMG angajează troli „într-un număr mare raportat la piaţa media locală“[742].

În această lume a oglinzilor, nimic nu e ce pare a fi. Ştirile *fake* deschid jurnalele de ştiri la posturile de televiziune cu acoperire naţională, iar *kompromatul* sau linşarea publică a opozanţilor politici sunt asistate de justiţie. Republica Moldova încă mai joacă ambele cărţi, a Estului şi a Vestului, a Pălărierului Nebun şi a Iepurelui de Martie.

Minunata „Lume rusă“

Simbolurile sunt importante în această lume a oglinzilor. Cu cât prosperitatea moldovenilor este mai subţire, cu atât acestea devin mai importante. Limba moldovenească, panglica Sfântului Gheorghe, tancurile devenite monumente (cu ţevile îndreptate spre Occidentul fascist), Ziua Victoriei, toate sunt elemente ale metanaraţiunii moldoveneşti.

Conform acesteia, moldovenii fac parte din Lumea Rusă, dar sunt o naţiune aparte, cu limbă şi istorie proprii. Ei au revenit firesc la Imperiul Ţarist în 1812, patria pravoslavnicilor, fiind salvaţi de fasciştii români de două ori – în 1940 şi 1944. Toată această metanaraţiune instrumentalizată istoric de sovietici este acum speculată prin *fake news*. Pentru moldovenii statalişti, al Doilea Război Mondial a început ca şi pentru Moscova, în 1941. Episodul 1939, când URSS a atacat şi dezmembrat Finlanda, statele baltice, Polonia şi România, nu există, e o dezinformare a Occidentului, este *fake news*.

În 5 decembrie 2013, Curtea Constituţională a Republicii Moldova hotăra că Declaraţia de Independenţă face corp comun cu textul Constituţiei (adoptată în 1994) şi că prevederile acesteia prevalează asupra textului Constituţiei. Având în vedere că în Declaraţia de Independenţă se menţionează că limba oficială în Republica Moldova este „limba română în baza grafiei latine“, articolul 13 din Constituţie, care se referă la „limba moldovenească“, urma să fie modificat în consecinţă.

În octombrie 2017, Curtea Constituţională dă aviz pozitiv proiectului de amendare a legii fundamentale în vederea schimbării denumirii limbii oficiale – din „moldovenească“ în română. Pentru ca parlamentul să aprobe modificarea celebrului articol 13 din Constituţie era nevoie de 67 de voturi din cele 101. Partidele „proeuropene“ şi „proromâneşti“ – PLDM, PD şi PL – nu aveau însă decât 35 de voturi.

Preşedintele Dodon a reacţionat rapid pe Facebook, arătând că limba este „moldovenească“ şi a propus să fie organizat un referendum în acest sens. „Limba moldovenească“ este „încetăţenită de secole pe teritoriul ţării“ şi „constituie un element fundamental al identităţii şi al matricei culturale a moldovenilor“, scria el.[743]

În deschiderea conferinţei internaţionale ştiinţifice „Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică şi perspectiva dezvoltării“, dedicată aniversării a o sută de ani de la „restaurarea statalităţii moldoveneşti“, Igor Dodon afirma:

> Vă amintesc că de mai bine de douăzeci de ani de la obţinerea independenţei, noi, în loc să învăţăm, în mod firesc, istoria Moldovei, am învăţat o istorie a românilor, raportându-ne la miturile, viziunile şi doctrina ţării vecine. […] Am devenit cu toţii victimele unei campanii ideologice, informaţionale şi psihologice de dezrădăcinare a identităţii moldoveneşti şi a memoriei noastre istorice.[744]

Naraţiunea rusă arată că moldovenii sunt un popor distinct de cel român, care a ales să trăiască în Lumea Rusă încă din 1812. Moldovenismul reprezintă o identitate distinctă, care se forjează alături de celelalte identităţi din fosta Rusie imperială, într-un simfonism al multiculturalităţii mult mai autentic decât cel din Uniunea Europeană.

Moscova nu numai că încurajează ideea de statalitate şi limbă moldovenească, dar este cea care a inventat glotonimul. În 1924 se constituia Republica Socialistă Sovietică Autonomă Moldovenească (RASSM) în stânga Nistrului, cu capitala la Balta. RASSM trebuia să joace „acelaşi rol de factor politico-propagandistic pe care-l joacă Republica Bielorusă faţă de Polonia şi cea Karelă faţă de Finlanda“, atrăgând „atenţia şi simpatia populaţiei basarabene“, creându-se astfel „pretexte evidente în pretenţiile alipirii Basarabiei la Republica Moldovenească“[745].

Experimentul se pare că a reuşit – 63% din moldoveni considerau în 2017 că limba de stat ar trebui să se numească oficial „moldovenească“ şi doar 34% „română“.[746]

Moscova continuă să imagineze scenarii şi naraţiuni pentru Transnistria ca parte a Lumii Ruse, alimentate prin *fake news*. În noiembrie 2017, Lenta.ru publica un articol cu titlul „Ucraina vrea să propună Rusiei să cedeze Transnistria în schimbul Crimeii“.[747] În timpul unei vizite la Moscova, într-un interviu acordat ziarului *Argumenty i fakty*, Dodon a afirmat că „Transnistria are două opţiuni: fie parte a Ucrainei, inclusă în regiunea Odesa, fără nici un drept şi fără autonomie, fie un loc decent într-o Moldova federală, în care vor păstra tot ceea ce au acum“. Publicaţiile ruseşti au preluat informaţia, arătând că Ucraina este dispusă să accepte Transnistria în schimbul Crimeii[748], citând-o în acest sens pe Irina Friz, preşedintele Delegaţiei permanente a Ucrainei la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei. Friz apostat un mesaj pe Facebook arătând că este o dezinformare şi că „Ucraina nu îşi vinde teritoriile şi respectă integritatea teritorială a altor state“, invitându-l pe Dodon să facă acelaşi lucru.[749] Irina Friz era cunoscută pentru opiniile ferme în privinţa anexării Crimeii şi a războiului dus de Rusia în Ucraina. Acesta este motivul pentru care, cu trei luni mai înainte, o publicaţie prorusă din Polonia relata că Ucraina va fi reprezentată la Summitul NATO de la Varşovia de un „star porno“, adică de Irina Friz. Publicaţiile ruse au preluat ştirea de la „colegii“ lor polonezi.[750]

În septembrie 2016, liderul „republicii nistrene“, Evgheni Şevciuk, cerea ca sistemul juridic al Transnistriei să fie modificat în conformitate cu cel al Rusiei, pentru a pune în aplicare rezultatul referendumului din 17 septembrie 2006 privind alipirea la Federaţia Rusă. Kremlinul a refuzat din nou solicitarea de a înghiţi Transnistria, deşi rezultatul referendumului fusese la fel de „convingător“ ca şi cel din Crimeea. Ceea ce înseamnă că Rusia are nevoie de Transnistria aşa cum e, în pofida retoricii privind autodeterminarea, clamată în cazul Crimeii.

Din Lumea Rusă face parte şi Găgăuzia, cu cei 130 000 de găgăuzi ai săi. Înainte de colapsul URSS, a apărut mişcarea separatistă Găgăuz Halki, cu sprijinul Moscovei. În decembrie 1990, separatiştii proclamă Republica Găgăuzia, care constă din trei raioane din sudul Moldovei – Comrat,

Ceadâr-Lunga şi Vulcăneşti. Prin Constituţia din 1994, parlamentul de la Chişinău acordă autonomie Găgăuziei şi un statut special.

În martie 2012, legislativul regional – Adunarea Poporului a UTA Găgăuzia, semnează o colaborare cu Consiliul Suprem al Transnistriei şi acte similare cu parlamentele din Osetia de Sud şi Abhazia, regiuni separatiste ale Georgiei.

Strategia creării de „comunităţi imaginate“ continuă şi astăzi, de data aceasta prin *fake news*. 2014 a fost un an plin de „mişcări de autodeterminare“. La Odesa, în 27 octombrie 2014, era proclamată „Republica Basarabia a Bugeacului“, cu participarea Găgăuziei şi a câtorva raioane din Ucraina.[751] Chiar dacă nu a fost luată în seamă, naraţiunea „autodeterminării basarabene“ nu a fost abandonată.

În 16 mai 2015, publicaţii ruseşti şi ucrainene relatau că în Odesa s-ar fi desfăşurat al doilea congres al „Radei Populare a Basarabiei“, la care a fost prezentat proiectul privind autonomia naţional-culturală a Ţinutului Basarabean. S-a anunţat că proiectul fusese transmis Radei Supreme şi Administraţiei prezidenţiale de către liderul „Radei Populare a Basarabiei“, Vera Şevcenko.[752] News-front.info a publicat şi imagini video de la eveniment, cu titlul „Urgent!!! Consiliul Poporului Basarabiei a anunţat proiectul de autonomie a Basarabiei!“[753] RBK-Ukraina relata că la congres „au participat şi preşedintele Mişcării Pentru Pace din Muntenegru, reprezentantul special al Partidului Smena din Polonia pentru problemele minorităţilor naţionale, jurnalişti din Cehia, Ucraina şi Moldova.[754] Se mai arăta că „proiectul de lege fixează juridic Basarabia în calitate de regiune unică polietnică, multiculturală şi autonomă“. Proiectul de lege era susţinut de personalităţi din Chişinău, Tiraspol şi Moscova – politicieni, jurnalişti, etno-psihologi, experţi în conflicte culturale, economişti şi chiar de un fost candidat la preşedinţia bulgară, Pavel Cernev.

1news.com.ua anunţă apoi că Vera Şevcenko a fost răpită după conferinţă de angajaţii Serviciului de Securitate al Ucrainei, SBU. Publicaţia arăta că Vera Şevcenko preluase conducerea Radei Populare a Basarabiei după o altă dispariţie, cea a primului ei lider, Dmitri Zatuliveter. (Coincidenţa numelui de familie cu cel al Katiei Zatuliveter, bănuită de spionaj la Londra, este una dintre obişnuitele ironii ale istoriei.)

Investigaţiile de presă ulterioare, realizate de *Odesskaia jizni*[755], *Dumskaia*[756] şi StopFake[757], au arătat că, de fapt, congresul „Radei Populare a Basarabiei“ nu avusese loc, cetăţenii străini nu se aflau pe teritoriul Ucrainei, iar liderul Radei Populare a Basarabiei, Vera Şevcenko, se afla într-un „local de agrement“ şi nu ştia nimic despre eveniment.[758] La adresa la care ar fi existat site-ul Radei se află astăzi un site comercial.

În februarie 2014, conform unui referendum organizat în Găgăuzia, 98% din locuitorii găgăuzi au votat pentru a se alătura Uniunii Rusia-Belarus-Kazahstan. În campania media derulată cu acest prilej, într-una dintre emisiunile TV din campanie se spunea că „găgăuzii nu vor să trăiască sub steagul românesc, să sufere din cauza jandarmului român“[759].

În iulie 2014, Consiliul Consultativ al Audiovizualului (CCA) a suspendat emisia postului Rusia 24, căruia i s-a imputat „lipsa atitudinii profesioniste şi a pluralismului“ în relatarea referendumului găgăuz.[760] În aprilie, CCA demarase un proces de verificare a canalelor ruseşti de televiziune care emiteau pe teritoriul Moldovei, pentru a asigura „siguranţa informaţională în ţară“. Cum măsura nu a avut nici un efect, în 27 mai 2015, CCA a decis suspendarea retransmiterii postului Rusia 24 pe teritoriul Republicii Moldova pe o perioadă nedeterminată. CCA a acuzat postul TV de „lipsă de pluralism de opinie“, „promovarea politicii Federaţiei Ruse“ şi a invocat „necesitatea protejării mediului informaţional al ţării“[761]. Reprezentanţii partidului pro-Kremlin Casa noastră–Moldova au atacat decizia în instanţă, dar solicitarea a fost respinsă.

Mass-media rusă este influentă în Republica Moldova. Pentru a se informa, 62% din moldoveni urmăresc posturile moldoveneşti, 39% pe cele ruseşti şi 14% posturile româneşti (europene).[762] Dar chiar şi cei care urmăresc televiziunile moldoveneşti, vizionează de fapt programe ruseşti – 80% din conţinutul media difuzat pe piaţa moldovenească vine din Federaţia Rusă.[763]

Pentru cei peste jumătate de milion de moldoveni care lucrează în Rusia, Lumea Rusă nu este un concept abstract, ci unul cât se poate de concret, arată Igor Munteanu, fost ambasador la Washington – înseamnă posibilitatea de a câştiga mai bine decât în Moldova, de a obţine un paşaport (în special pentru transnistreni), vize de şedere pe termen lung,

permis de muncă, dreptul de a face afaceri, asigurare medicală şi şcolarizare gratuită.

Scenariul construit îndelung de Moscova pentru Republica Moldova este cel al unei federaţii sau confederaţii, cu Moldova, Transnistria şi Găgăuzia subiecţi egali. Planul a fost propus în mod constant, cu răbdare, în ultimii 20 de ani. Nici măcar Voronin nu l-a acceptat. Planul, cunoscut ca „planul Kozak“[764], ar duce la consfinţirea prin legea fundamentală a controlului Moscovei asupra Republicii Moldova, Transnitria si Găgăuzia urmând să aibă drept de veto în politica externă şi cea de apărare.

Naraţiunea Lumii Ruse, arată că prin federalizare toţi moldovenii vor fi laolaltă, într-un stat prosper, multietnic, precum a fost cel sovietic odinioară. Naraţiunea este constantă, încă din anii care au urmat destrămării URSS. Atunci se făcea diferenţa între „naţionalismul elitelor“ din Moldova, de sorginte româno-fascistă, şi „internaţionalismul“ egalitarist al transnistrenilor, de sorginte sovietică. Discursul oficial rus este că războiul din 1992 a izbucnit pentru că „radicalii“ şi „elitele“ din Chişinău au vrut unirea cu România şi doar armata rusă (*omuleţii verzi* ai vremii) a împiedicat masacrarea populaţiei civile din Transnistria, care voia să îşi păstreze identitatea, limba şi cultura, ameninţate de moldovenii de peste Nistru, ca în perioada interbelică. Doar armata rusă, relata agenţia Tass, a oprit o baie de sânge şi în Găgăuzia, într-un context similar.[765]

Scenariul se bucură de succes – dacă în 2003, atunci când Voronin a respins „planul Kozak“, 70% din moldoveni se opuneau federalizării, în 2017, numărul acestora scăzuse la 50,1%.[766] Propaganda dă roade.

Între timp, distanţa între populaţie şi „stat“ creşte considerabil: în 2017, doar 6,8% din moldoveni mai aveau „foarte multă încredere“ în administraţia locală, 4,8% în armată, 2,3% în poliţie, 1% în justiţie, 0,8% în guvern şi 0,5% în parlament.[767]

Din cei 4,4 milioane de cetăţeni înregistraţi în 1989, astăzi mai sunt trei milioane acasă.[768] Restul au plecat la muncă în străinătate. Chiar dacă cifrele au o marjă foarte mare de eroare, statisticile fiind manipulate în scop electoral, realitatea este cenuşie: sate întregi sunt goale. Din tot spaţiul ex-sovietic, Moldova este statul în care vârstnicii o duc cel mai prost – 90% dintre pensionari au o pensie mai mică de 1 000 de lei (cca 45 de euro).[769]

Este lumea în care oglinzile au fost sparte şi în spatele lor se cască hăul.

„Toate nenorocirile vin din Vest“

„Norul radioactiv care a acoperit Moldova a venit la noi nu din Rusia, ci din România?“[770] scria ediţia moldovenească a ziarului *Komsomolskaia Pravda* în noiembrie 2017. Cu două luni înainte, Europa intrase în alertă – deasupra sa plutea un nor nuclear. Deşi toate cercetările indicau Rusia ca sursă, autorităţile de la Moscova negau că ar fi implicate în vreun fel.

În 26 noiembrie, Irina Astahova publică în Kp.md o „hartă de impact“, arătând că „punctele roşii“ aflate deasupra României ar indica o concentraţie de izotopi suspectă. Fără să citeze experţi în domeniu sau documente ale agenţiilor internaţionale care monitorizează nivelul de radiaţii în atmosferă, ea afirmă că România este sursa poluării nucleare, iar autorităţile din Republica Moldova ascund acest lucru.

Norul radioactiv a stat, într-adevăr, deasupra României, din 15 septembrie până în 10 octombrie, însă România nu a fost sursa poluării.[771] De fapt, cercetările internaţionale au arătat că cea mai mare concentraţie de Ruteniu 106 s-a înregistrat într-o regiune dintre munţii Ural şi fluviul Volga.

Deşi Rosatom, corporaţia pentru energie atomică aflată în subordinea statului rus, a comunicat că nu a înregistrat scurgeri radioactive la nici una dintre centralele sale, toate privirile s-au îndreptat către unitatea de la Maiak, din regiunea Celeabinsk, construită în anii 1940, responsabilă pentru două din cele mai mari accidente soldate cu scurgeri radioactive în istoria Rusiei. În cel mai recent accident, din 2004, deşeurile radioactive fuseseră deversate în râul Teha, un afluent al fluviului Obi care se varsă în Oceanul Arctic.

La Maiak fusese înregistrată în 29 septembrie 1957 o catastrofă nucleară mai puţin cunoscută, a treia ca mărime din istorie după cele de la Cernobîl şi Fukushima, catastrofă ţinută secretă de sovietici timp de 30 de ani. În jurul uzinei de la Maiak începuse să se construiască în 1946 unul dintre numeroasele oraşe secrete din URSS, inexistent pe hărţi, care era menţionat în corespondenţa secretizată ca Celeabinsk-40 (C-40), cu 100 000 de locuitori. Astăzi se numeşte Oziorsk[772]. Maiak era locul unde începuse

programul secret sovietic de construire a armelor nucleare, sub directa comandă a lui Lavrenti Beria, şeful NKVD.

În septembrie 2017, Maiak a negat că ar fi sursa acestei scurgeri, precizând că nu a mai desfăşurat operaţiuni cu Ruteniu 106 „de câţiva ani“[773]: „Contaminarea atmosferei cu izotopul Ruteniu 106 înregistrată de Rosgidromet nu are legătură cu activitatea uzinei Maiak.“[774] Rosatom a comunicat la mijlocul lunii octombrie că probe prelevate de pe întreg teritoriul Rusiei în perioada menţionată nu arată nici o urmă de Ruteniu 106. Mai mult decât atât, nivelul înalt înregistrat în Argaiaş, localitate aflată la 35 de kilometri de uzina nucleară, era mai scăzut decât cel înregistrat în alte locuri din Europa, cum ar fi Bucureştiul, sugerând că emisia nu a avut loc pe teritoriul rus.

În 9 noiembrie 2017, Institutul de Radioprotecţie şi Securitate Nucleară din Franţa (IRSN) a dat publicităţii un raport[775] în care arăta că „cea mai plauzibilă zonă de emisie este cea situată între Volga şi Ural“ şi că originea Ruteniului 106 ar putea fi „combustibil nuclear, surse radioactive sau reintrarea în atmosferă a unui satelit echipat cu generator termoelectric cu ruteniu“. Concluzia finală a IRSN a fost că poluarea a fost probabil generată de „golirea unor instalaţii“. IRSN publică o hartă în care norul radioactiv era, la acel moment, deasupra României, concentraţia mai mare de Ruteniu 106 fiind evidenţiată prin punctele roşii depistate de Astahova.

Cu o lună înainte, Comisia Naţională pentru Controlul Activităţilor Nucleare (CNCAN) de la București emisese un comunicat în care preciza că nu fuseseră desfăşurate „activităţi de producere, transport sau utilizare a Ruteniului 106 pe teritoriul României“[776].

Evgheni Savşenko, şeful autorităţii însărcinate cu sănătatea şi siguranţa în regiunea Celeabinsk, declara reporterului de la *The Guardian* că temerile sunt alimentate de „isterie“ şi că există suspiciuni privind informaţiile care vin de peste graniţă, arătând că Franţa are de asemenea o uzină de procesare a combustibilului nuclear care „concurează cu cea de la Maiak“[777].

La Argaiaş, agenţia rusă de meteorologie, Rosgidromet, înregistrase o concentraţie de Ruteniu de 986 ori mai mare decât cea normală[778], fără a-i avertiza însă pe localnici.[779] Aceştia declarau reporterului de la Europa Liberă în 21 noiembrie că aflaseră despre „incident“ din presa occidentală,

de pe Internet, aşa cum aflaseră despre Cernobîl din presa suedeză. Niveluri ridicate de radiaţii erau înregistrate în diverse locuri în Tatarstan.

Cum toate măsurătorile agenţiilor internaţionale arătau spre aceeaşi zonă din Rusia, Moscova a recunoscut în cele din urmă că sursa radiaţiei se află in zona munţilor Ural.[780] În 20 noiembrie, agenţia rusă de servicii meteorologice Roshydromet a confirmat concluziile emise de IRSN[781], arătând că „nivelul de Ruteniu 106 este de 986 de ori mai mare decât rata de poluare la staţia de monitorizare care este la 30 de kilometri de centrala nucleară“. Mostrele examinate de cele două staţii meteorologice aflate în partea de sud a Munţilor Ural, în regiunea Celeabinsk, au indicat aceleaşi rezultate. Ruşii înregistraseră încă din septembrie emisii de Ruteniu 106 în sudul Uralilor, pe care le-au catalogat ca „nivel extrem de ridicat de contaminare“[782].

Cu toate acestea, articolul din ediţia moldovenească a *Komsomolskaia Pravda* apărea şase zile mai târziu, reluând teoria că România ar fi sursa, fără să citeze concluziile autorităţilor ruse. Atunci când, pe Facebook, unde Astahova repostase articolul, i se atrage atenţia asupra surselor citate mai sus, inclusiv asupra concluziilor agenţiei ruse, jurnalista răspunde că „e greu să tragem concluzii“, că „există suspiciuni“ şi că simte că e „doar o perdea de fum“[783].

Aşteptând să se risipească fumul, Astahova nu a oferit nici o explicaţie jurnaliştilor de la API care au investigat acest caz de *fake news* cu iz de Cernobîl moldovenesc.[784] Ea posta însă pe Facebook, în 27 noiembrie, a doua zi după apariţia articolului, un citat din Nassim Taleb, autorul cărţii *Lebăda neagră*, cunoscut pentru părerile sale pro-Putin: „Dacă încerci să arăţi ceea ce se întâmplă cu adevărat, eşti etichetat drept «putinist». Este o inchiziţie a timpului nostru, care pedepseşte opiniile ce diferă de cele oficiale.“[785] Să se considere oare Astahova o lebădă neagră a jurnalismului din Republica Moldova?

NATO, stop! Go home! (Cum era să înceapă al Treilea Război Mondial)

„Tancurile au intrat în Moldova pe 3 mai“, relatau posturile Rusia 1 şi Rusia 24. „Militarii americani, cât pe ce să provoace o confruntare civilă în Moldova. Tancurile NATO, vehiculele blindate, tractoare militare şi gredere se îndreptau spre poligonul din satul Negreşti, când la graniţă le-au blocat calea oameni cu afişe pe care scria într-o limbă înţeleasă de oaspeţi «NATO, *stop! Go home!*»“ relata reporterul de la Rusia 1.[786] „Potrivit opoziţiei, în Moldova a intrat de două ori mai multă tehnică decât era anunţată oficial de Ministerul Apărării“, anunţa Rusia 24.[787]

„Nu vom permite NATO să-şi aducă tancurile în Chişinău“[788], declară Igor Dodon în 3 mai, preluat de presa comunistă şi socialistă. Cinci zile mai târziu, în direct prin telefon la Rusia 24, Dodon afirmă că americanii fuseseră înştiinţaţi că vor fi blocate toate intrările în oraş, de aceea au decis să intre în Moldova la ora cinci dimineaţa, „iar asta aminteşte de 22 iunie 1941“[789].

„Tancurile americane au invadat centrul Chişinăului“, anunţă Sputnik în 8 mai 2016.[790] „Opoziţia moldovenească protestează împotriva tancurilor NATO la Chişinău“, transmite postul rusesc NTV, adăugând că autorităţile au instalat tehnica „pe întuneric“.[791] Agenţia federală de ştiri rusă FAN relatează că „americanii au venit în Chişinău cu tancuri, dar au plecat cu panglici ale Sfântului Gheorghe“[792], iar Rusia 24 susţine că americanii au fost alungaţi din piaţă de socialişti.[793]

Sursele Russia Today confirmă că „americanii au bătut în retragere“ după un protest al localnicilor. „Tehnica militată NATO este o tentativă cinică de a distorsiona trecutul în scopuri politice, de a demoniza Rusia şi a-i submina imaginea“, explică Srdja Trifkovic, un expert sârb, prezent deseori la RT.[794]

Dar ce se întâmplase, de fapt? Ministerul Apărării publicase în 7 mai, pe pagina oficială Army.md[795], un comunicat în care se arăta: „La data de 8 mai, începând cu ora 10:00, până la ora 14:00, în Piaţa Marii Adunări Naţionale vor demara acţiunile consacrate comemorării victimelor celui de-al Doilea Război Mondial. La eveniment vor fi prezenţi militarii Regimentului 2 cavalerie din Statele Unite ale Americii, care participă la exerciţiul comun «Dragon Pioneer», desfăşurat în Republica Moldova, şi militari din cadrul Armatei Naţionale.“

Deşi toată presa rusă, precum şi cea comunistă şi socialistă moldovenească vorbeau de tancuri, în piaţă nu fusese amplasat nici unul. Mai mult, nici un tanc american nu intrase în Moldova, nici pe înserat, nici la mijirea zorilor. „În piaţă nu a ajuns nici un tanc“, declară Alla Diaconu, ofiţer de presă la Ministerul Apărării. Ea dăduse telefoane la redacţii, rugând jurnaliştii să rectifice informaţiile conform cărora exerciţiile militare ar fi sub egida NATO şi arătând că nu era vorba de tancuri. „La expoziţia din Piaţa Marii Adunări Naţionale nu au fost tancuri. Au fost expuse 5 unităţi de tehnică de geniu din dotarea armatei SUA şi 12 unităţi din dotarea armatei Republicii Moldova. Tehnica a plecat din piaţă la ora 16.30, când nu era nici urmă de socialişti!“, a mai spus Alla Diaconu, adăugând că atât intrarea coloanei în ţară, cât şi expoziţia au fost lipsite de incidente. Mai mult, zeci de chişinăueni şi-au adus copiii la „tancuri“ şi s-au pozat cu ostaşii americani.[796]

Note

664. „Sfatul ambasadorului Federaţiei Ruse…“, News Bucovina, 9 nov. 2017.

665. @Ambasada Rusiei în România, „Comentariul urgent al Ambasadei Rusiei în România“, Facebook, 10 nov. 2017.

666. I. Papuc, „Kuzmin ne felicită cu a doua ocupare…“, *Timpul*, 25 aug. 2011.

667. A. Mitnoviţkaia, „Şevcenko: Jelanie Moldavîi ob’iedinit’sia…“, Life.ru, 10 sept. 2015.

668. N. Calcea, „Consilier al lui Putin: Rusia ar putea susţine unirea…“, Moldova.org, 15 sept. 2015.

669. V. Economu, MondoNews.ro, 29 aug. 2016.

670. Ş. Vlaston, blogurile *Adevărul*, 31 aug. 2016.

671. I. Roşca, „Cum să spulberăm mitul…“, Sputnik.md, 10 mar. 2016.

672. B. Duca, „România nu are nevoie de Basarabia…“, Sputnik.md, 12 mar. 2016.

673. *Ibidem*.

674. B. Duca, „Mişcarea neofascistă #rezist“, bogdanduca.blog, 25 nov. 2017.

675. @Bogdan Duca, Vkontakte.

676. B. Duca, „Români şi maghiari: Dezbaterea Centenarului?“, *Q Magazine*, 10 feb. 2018.

677. I. Catrinoiu, „Ce împiedică unirea Moldovei cu România“, Sputnik.md, 14 mar. 2016.

678. „Romania nu e lăsată să ajute Moldova“, Basarabeni.ro, 15 dec. 2008.

679. „Iurie Roşca a renunţat la unionism…“, *Adevărul Moldova*, 5 oct. 2014.

680. C. Zamfir, „Aleksandr Dughin a fost in Romania…“, HotNews, 25 iun. 2014.

681. R. Griffin, W. Loh, A. Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts*, *ibidem* -Verlag, Stuttgart, 2006, pp. 505–510; A. Umland, „Russia’s creeping fascism“, în Open Democracy, 15 mai 2009.

682. I. Zuev, „Analitika“, *Nakanune*, 31 aug. 2012.

683. Andreas Umland, „Fascist Tendencies in Russian Higher Education: The Rise of Aleksandr Dugin and the Faculty of Sociology of Moscow State“, în *Heldref Publications*, Washington, 2009.

684. V. Tismăneanu, „Visul lui Putin: Fantasmele salvării…“, Contributors, 9 mar. 2014.

685. I. Zuev, *op. cit.*

686. G. Pasko, „Shizofrenia, ili Bud’te zdorovi!“, *Index*, nr. 27, 2007.

687. M. Sokolov, „Putin absolyuten“, *Izvestia*, 5 oct. 2007.

688. C. Neef, „Jeder Westler ist ein Rassist“, *Der Spiegel*, 14 iul. 2014.

689. „Vladimir Putin kak spasitel’ ot «sataninskogo» Zapada“, Baltinfo, 13 iun. 2012.

690. M. Epifanova, „I eto ne predel?“, *Novaia Gazeta*, 16 iul. 2014.

691. *Ibidem*.

692. „V Rossii sobiraiut podpisi za uvol’nenie profesora MGU...“, Unian, 5 iun. 2014.

693. „Dugin khochet s pomoshch’yu Putina…“, BBC (Serviciul în limba rusă), 30 iun. 2014.

694. „Ideologul lui Vladimir Putin ar forma un grup…“, Digi 24, 3 dec. 2014.

695. „Besesku şitaiet, hto boleie polovini…“, *Argumentî i Factî v Moldove*, 17 nov. 2017.

696. L. Zaharia, „O declaraţie trunchiată a lui Traian Băsescu…“, Unimedia, 21 nov. 2017.

697. Aleksandr N. Krupenski, Alexander C. Schmidt, *Summary of Events in Bessarabia (1917–1918)*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919, (semnată de „Gubernia rusă Basarabia“ şi „Delegaţia la Conferinţa de Pace“).

698. Comitetul Rus de Eliberare, *The Case for Bessarabia. Documents on the Rumanian Occupation*, pref. de Pavel Miliukov, Londra, 1919, ediţia a doua, pp. 24–25.

699. *Ibidem*, p. 25.

700. *Ibidem*.

701. *Ibidem*, p. 12.

702. *Ibidem*, p. 3.

703. Cartea avea să apară în România în 1923, în traducerea lui Ion Moţa.

704. K.M. Wilson, „The Protocols of Zion and the Morning Post, 1919–1920“, în *Patterns of Prejudice*, vol. 19, nr. 3, 1985, pp. 5–14.

705. „Citizen must salute rumanian officer…“, *New York Times*, 16 dec. 1925.

706. Arhiva Naţională a Republicii Moldova, Fond 339, Inventar 2, Dosar 1, tomuri 1, 5 şi 7, în Ş. Plugaru, „«Palma de frate» a jandarmului român în Basarabia interbelică“ (I), probasarabiasibucovina.ro.

707. V. Călugăreanu, „Moscova o atacă pe Maia Sandu…“, DW, 5 nov. 2016.

708. „Cum a evoluat minciuna cu sirienii…“, *Ziarul de Gardă*, 6 nov. 2016.

709. „Culmea absurdului: Salvatorii din Călăraşi…“, *Ziarul de Gardă*, 3 nov. 2016.

710. @Kat politician, „Sirienii din Moldova – Votaţi Maia Sandu!“, YouTube, 4 nov. 2016.

711. Barometrul Opiniei Publice (BOP), Institutul de Politici Publice (IPP), aprilie 2017.

712. „Siriiskaia diaspora v RM vistupila…“, *Replika*, 4 nov. 2016.

713. În 21 februarie 2017, *Ziarul de Gardă*, singurul ziar de investigaţii din Republica Moldova, era clonat, site-ul *fake* funcţionând timp de 48 de ore la adresa ziaruldegarda.com. Ziariştii au descoperit că pagina web fusese înregistrată în 7 februarie 2017 de către o persoană pe nume Maxim Luca, având o adresă juridică falsă. Site-ul *fake* avea o poziţie proguvernare. Nu era prima clonare a ziarului înfiinţat în 2004. În campania electorală din mai 2011, în Chişinău erau distribuite ediţii tipărite ale unui fals *Ziar de Gardă*. Nici în 2011, nici în 2016, autorităţile nu au declanşat vreo anchetă. Astăzi mai funcţionează încă un cotidian electronic omonim în Bacău cu un logo similar, dar cu o politică editorială opusă.

714. „Cum a evoluat minciuna cu sirienii…“, *Ziarul de Gardă*, 6 nov. 2016.

715. „Igor Dodon susţine că Maia Sandu este responsabilă…“, România TV, 4 nov. 2016.

716. „Dodon sugerează că Maia Sandu este responsabilă…“, Antena 3, 4 nov. 2016.

717. „Igor Dodon, criticat dur pentru manipularea datelor…“, Agora.md, 4 nov. 2016.

718. Calchiere din rusă (*reiderski zakvat*, *reiderstvo*), cu sensul de preluare ilegală a unei companii sau a unor părţi din aceasta. De obicei, preluarea se face prin judecători corupţi.

719. „Spălătoria rusească: Moscova–Riga via Chişinău“, Rise Project, 22 aug. 2014.

720. „Poor Moldova. The dismal politics of one of...“, *The Economist*, 7 nov. 2017.

721. V. Călugăreanu, „Război diplomatic sau şantaj…?“, DW, 19 dec. 2017.

722. *Ibidem.*

723. *The Economist*, *op. cit.*

724. „Motivul pentru care Dorin Chirtoacă nu a fost…“, Sputnik.md, 18 dec. 2017.

725. V. Călugăreanu, „Atac raider la Primăria Chişinău?“, DW, 6 nov. 2017.

726. *Ibidem.*

727. „Ceva nu este în regulă, cu siguranţă“, Unimedia, 10 nov. 2017.

728. „Imagini cu Dorin Chirtoacă în timp ce făcea sex?“, Sputnik.md, 10 nov. 2017.

729. „Filmuleţ porno cu Dorin Chirtoacă“, HotNews.md, 2 iun. 2011.

730. În cele din urmă, la referendumul din 19 noiembrie 2017 s-au prezentat doar 17,54% dintre alegătorii înscrişi în listele electorale. Silvia Radu a rămas primar interimar, iar Chirtoacă şi-a dat demisia în ianuarie 2018.

731. „Confesiune de la Vadim Pistrinciuc…“, Agora.md, 11 nov. 2017.

732. V. Socor, „Plahotniuc’s Power Base…“, *Eurasia Daily Monitor*, vol. 13, nr. 7, ian. 2016.

733. „Igor Dodon pur şi simplu «arde» Moldova“, DW, 8 feb. 2017.

734. V. Plahotniuc, „Eastern Partnership must not be deterred…“, *EU Observer*, 24 nov. 2017.

735. M. Levcenco, „Plahotniuc: Moldova’s man…“, Open Democracy, feb. 2016.

736. „V. Plahotniuc, oligarh şi al treilea om în stat...“, *Adevărul Moldova*, 27 ian. 2011.

737. „V. Plahotniuc, oligarhul care vrea să conducă…?“, *Evenimentul Zilei*, 17 ian. 2016.

738. BOP, IPP, dec. 2017.

739. N. Gogu, „Who Controls the Media and People’s Media Consumption?“, în *The Moldovan Information Environment*, *Hostile Narratives*, *and their Ramifications*; A. Sillanpää (coord.), NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga, iul. 2017, pp. 35–52.

740. T. Cărăuş, I. Godarsky, *Measuring perceptions of socio-political news by the media audience in the Republic of Moldova*, Centrul pentru Jurnalism Independent, nov. 2015.

741. *Ibidem*.

742. N. Gogu, *op. cit*.; V. Socor, *op. cit*.

743. Limba oficială din Constituţia Republicii Moldova…“, Pro TV, 31 oct. 2017.

744. „Identitatea şi istoria sînt pilonii…“, Preşedinţia Republicii Moldova, 24 mar. 2017.

745. Gheorghe Cojocaru, *Cominternul şi originile „moldovenismului“*, Ed. Civitas, Chişinău, 2009, pp. 91–96.

746. BOP, IPP, aprilie 2017, p. 79.

747. „Ob Ukraine, ob obmene Krmia…“, Lenta.ru, 15 nov. 2017.

748. I. Cerniak, „My svergnem etu vrazhdebnuiu…!“, *Argumenty i fakty*, 13 sept. 2017.

749. „Na Ukraine zadumalis’ o vozmozhnosti…“, Lenta.ru, 15 nov. 2017.

750. „Les médias ont présenté une députée ukrainienne…“, StopFake, 14 iul. 2016.

751. „V Odesskoi oblasti provozglasili «Budjakskuiu…“, Gagauzinfo.md, 30 oct. 2015.

752. „Fals: Basarabia şi-a anunţat autonomia“, StopFake, 22 mai 2015.
753. News-Front, 16 mai 2015.
754. „«Narodnaia rada Bessarabii» predstavila…“, RBK-Ukraina, 16 mai 2015.
755. „Informaţia o vtorom s’iezde «Narodnoi Radi»…“, *Odesskaia jizni*, 16 mai 2015.
756. „SBU: informaţia o vtorom s’iezde «bessarabskih»…“, *Dumskaia*, 17 mai 2015.
757. StopFake, *op. cit.*
758. „Zaiavlenie Veri Şevcenko“, YouTube, 18 mai 2015.
759. „Gagauzia namerena sozdat’ svoiu armiu…“, *Rosbalt*, 18 mar. 2014.
760. „Moldova’s TV Council Bans Rossiya 24…“, RFE/RL, 5 iul. 2014.
761. „Curtea de Apel Chişinău legalizează interzicerea..“, Moldnews, 7 apr. 2016.
762. BOP, IPP, nov. 2017, p. 36.
763. L. Barbăroşie, „80% din tot contentul audiovizual…“, RFE/RL, 8 aug. 2016.
764. I. Boţan, „Kozak Plan implications“, E-Democracy, 30 nov., 2003.
765. I. Munteanu, „Landscaping the Media Market and Ideological Positioning“, în A. Sillanpää (coord.), *op. cit.*, p. 27.
766. BOP, IPP, nov. 2017, p. 87.
767. *Ibidem*, p. 42.
768. „Principalele rezultate ale Recensământului populaţiei şi locuinţelor pe 2014“, Biroul Naţional de Statistică, 31 mar. 2014.
769. V. Călugăreanu, „Furaţi şi «expulzaţi» din propria ţară…“, DW, 21 aug. 2017; N. Costaş, „Sistemul de pensionare din Moldova…“, Report.md, 13 iul. 2016.
770. *Komsomolskaia Pravda v Moldove*, 26 nov. 2017; L. Zaharia, „Fals: Pericolul de radiaţie cu Ruteniu 106…“, Stopfals.md, 10 dec. 2017.
771. „România a stat aproape o lună sub norul…“, Pro TV, 22 nov. 2017.
772. S. Goetschel, „«The graveyard of the Earth…»“, *The Guardian*, 20 iul. 2016.
773. T. Wesolowsky, „Locals Left In Dark About Russian…“, RFE/RL, 21 nov. 2017.
774. S. Walker, „Russian nuclear facility denies…“, *The Guardian*, 21 nov. 2017.
775. „Detection of ruthenium 106 in France and in Europe“, IRSN, 9 nov. 2017.
776. „Informare cu privire la detectarea Ruteniului 106…“, CNCAN.
777. S. Walker, *op. cit.*
778. *Ibidem.*
779. T. Wesolowsky, *op. cit.*
780. „Rosgidromet priznal tysiahekratnoie…“, Meduza, 21 nov. 2017.
781. „Ob avarinom, ekstremal’no visokom i visokom…“, Roshydromet.
782. „Source of «extremely high» radiation…“, CBS News, 21 nov. 2017.
783. @Irina Astahova, Facebook, 26 nov. 2017.
784. L. Zaharia, *op. cit.*
785. „Nassim Taleb: «Patologia naşego vremeni…»“, RBK, 16 iun. 2017.
786. „Vedenie voisk NATO do predela…“, Vesti.ru, 3 mai 2016.
787. „Opoziţionaia «Naşa partia» vstala…“, Vesti.ru, 3 mai 2016.
788. „Dodon: Ne pozvolim soldatam NATO…“, Accent TV, 3 mai 2016.
789. În 22 iunie 1941, România a declarat război Uniunii Sovietice, armata română trecând Prutul. „Moldavskie soţialisti ne dopustiat demonstraţii…“, Vesti.ru, 8 mai 2016.
790. Sputnik.md, 8 mai 2016.
791. „Moldavskaia opoziţia protestuiet protiv tankov NATO…“, NTV, 8 mai 2016.

792. „Amerikanţi priehali v Kişinev s tankami…“, FAN, 8 mai 2016.
793. „Voienik SSHA vignali iz stoliţi Moldavîi…“, Vesti.ru, 9 mai 2016.
794. „«NATO hardware in Moldova…“, RT, 9 mai 2016.
795. „Activităţi de comemorare“, Ministerul Apărării din Republica Moldova, 7 mai 2016.
796. V. Basiul, „Fals: Tancurile NATO au invadat Chişinăul“, API, 19 mai 2016.

13
RUSIA: O DEMNITATE ANTROPOLOGICĂ SUPREMĂ

Rusia are misiunea sfântă de a apăra omenirea de păcatele mortale ale homosexualităţii, pedofiliei şi incestului, care fac ravagii în Occident. În faţa pericolului, ruşii trebuie să fie uniţi, aşa cum au fost sub Stalin, în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Duşmanii îi acuză pe ruşi că au invadat ţările vecine sau că au provocat foametea în Ucraina, dar nu sunt decât minciuni. De fapt, vor să provoace revoluţii „colorate“, ca în Ucraina, sau chiar să provoace un război, ca în Siria, pentru a aduce imigranţi şi a pune mâna pe bogăţiile Rusiei.

Făt-Frumos din Moscova

Cum va rămâne Vladimir Vladimirovici Putin în istorie? Este el un supererou, sau un muritor ca noi toţi? Putin se luptă cu tigrii siberieni, călăreşte, joacă hochei, face judo, zboară, se scufundă, câteodată mai plânge (e om) sau îşi împlineşte o fantezie masculină comună – iubeşte o contorsionistă.

Vladimir Vladimirovici apare în fotografii cu bustul gol, bine-făcut, un bărbat căruia nu-i dai vârsta din buletin, peste 65 de ani. Aminteşte de împăraţii romani, ale căror statui, răspândite prin întregul imperiu, îi înfăţişau fără haine, asemenea zeilor. Gândiţi-vă la Hadrian, de exemplu.

Vladimir Vladimirovici sfidează nu numai fusele orare, ci însuşi timpul, căci întinereşte. Priviţi fotografiile de la prima învestire în funcţia de preşedinte, în 2000. Avea 48 de ani, era costeliv şi încercănat. Priviţi fotografiile recente şi veţi vedea că a avut loc, într-adevăr, o minune. De ce ar fi ales un astfel de om un job atât de anost şi prost plătit – de preşedinte? Salariul său lunar, de 12 500 de dolari, nu este nici măcar jumătate din cel al omologului său american. Umilitor.

Vladimir Vladimirovici este însă bogat. Se spune că are o avere între 40 şi 200 de miliarde de dolari.[797] Asta e bine, ar spune ruşii, pentru că dacă are grijă de banii săi atunci va avea grijă şi de cei ai Rusiei. Şi viceversa. Cu puţin timp înainte de a fi asasinat, Boris Nemţov făcea un inventar succint al gadgeturilor multiplului preşedinte-premier: 20 de case, 4 iahturi, 58 de avioane şi elicoptere, inclusiv un Airbus şi 2 Dassault Falcon.

Vladimir Vladimirovici este loial. Echipei sale de hochei, femeilor din viaţa sa, bărbaţilor în uniformă, Mamei Rusia. Vladimir Vladimirovici îi urăşte pe trădători: Gorbaciov ar trebui să facă puşcărie pentru crima de a fi dezmembrat imperiul. Încă se mai lucrează la asta.

Vladimir Vladimirovici este patriot. Ce rus care îşi aruncă ochii pe harta lumii s-ar putea îndoi de asta? Rusia creşte de la o zi la alta. Acolo unde Occidentul vede conflicte îngheţate, Vladimir Vladimirovici vede oportunităţi de neratat. „Apartenenţa la naţiunea rusă trebuie trăită ca o alegere, ca un lux de viaţă extraordinar, ca o demnitate antropologică supremă“, spunea Dughin, ideologul noului imperialism rus.[798]

După mandatele sale, patru de preşedinte şi unul de premier, Vladimir Vladimirovici ar vrea, probabil, ca istoria şi Wikipedia să consemneze în dreptul numelui său „reunificarea“ Osetiei de Sud, Abhaziei şi Crimeii cu Rusia, „pacificarea“ Ceceniei şi renaşterea Noii Rusii, Jocurile Olimpice de la Soci şi Campionatul Mondial de Fotbal din 2018. Vor apărea însă şi accidentul aviatic de la Smolensk, asasinarea Annei Politkovskaia şi a altor 200 de jurnalişti incomozi[799], înecarea în sânge a Ceceniei, asasinarea lui Boris Nemţov şi a lui Alexandr Litvinenko, tentativa de asasinat asupra lui Serghei Skripal, invadarea Ucrainei şi declanşarea unui război informaţional nemaiîntâlnit.

De la Hitler încoace, niciodată pacea în Europa nu a mai depins atât de mult de o singură persoană. Totuşi, Vladimir Vladimirovici execută fidel ritualul „democraţiei suverane ruse“: trece legile prin parlament, nu se amestecă în treburile justiţiei (decât pentru a graţia, ca în cazurile Hodorkovski şi Pussy Riot) şi nici în cele ale executivului, condus de colegul său de strană (la slujbele de Paşte sunt întotdeauna împreună), Dmitri Anatolevici Medvedev.

Dar ce vrea, de fapt, enigmaticul Vladimir Vladimirovici Putin?[800]

Rusia, o ţară asediată?

„Suntem un popor victorios, este în genele noastre, în codul nostru genetic, moştenit din generaţie în generaţie. […] Lupta pentru Rusia continuă! Vom fi victorioşi! […] Nu vom lăsa pe nimeni să se amestece în treburile noastre interne. […] Nu vă înşelaţi patria!“[801] Citind aceste cuvinte, ai putea crede că este discursul unui şef militar înainte de război. Era discursul lui Putin în campania electorală din 2012, în faţa a 130 000 de susţinători veniţi să îl asculte pe stadionul Lujniki din Moscova.[802]

Adam Michnik crede că Putin vrea să fie noul Ivan I Kalita, care să adune din nou pământurile Rusiei. El va încorpora Ucraina în Rusia bucată cu bucată, pentru că nu crede în existenţa unei naţiuni ucrainene şi aşteaptă ca America să-i propună o nouă Ialtă sau Maltă.[803]

În fond, şi Dughin afirmă că „Ucraina nu are nici un sens geopolitic ca stat“, neavând „nici unicitate geografică, nici caracter etnic specific“, condamnată astfel „la o existenţă de marionetă“, nefiind altceva pentru Rusia decât un „cordon sanitar“.[804]

Cât despre Uniunea Europeană, al doilea glonţ abia ce i-a trecut pe la ureche. Pe primul, Brexitul, l-a primit în plin. Dacă favorita Kremlinului, Marine Le Pen, ar fi câştigat preşedinţia Franţei, Putin s-ar fi ales cu cel mai frumos cadou – destrămarea Uniunii Europene. Şi se ştie că preşedintelui rus îi plac cadourile.

Partea proastă este că în loc ca Rusia să devină precum Vestul, Vestul devine precum Rusia. Nu doar Viktor Orbán imită Rusia, ci chiar şi Donald Trump. Schimbările de mentalitate sunt stupefiante, din Olanda, până în Polonia, acolo unde Jarosław Kaczyński, cel pe care Michnik îl numeşte „LiliPutin“, copiază, inconştient, modelul detestat.

Rusia finanţează sau sprijină partide şi mişcări anti-UE, anti-SUA, antiimigraţie cum ar fi Jobbik şi Fidesz (Ungaria), UKIP şi BNP (Marea Britanie), Zorii Aurii şi Syriza (Grecia), AfD şi Pegida (Germania), ATAKA (Bulgaria), Frontul Naţional (Franţa) sau grupul Europa Naţiunilor şi Libertăţii din Parlamentul European.[805]

Astăzi, oricine îl acuză pe preşedintele Rusiei este un „inamic al Dumnezeului stabilităţii“, arată Pomerantsev. Sacrificiile sunt necesare,

pentru binele colectiv. Un „manager eficient“ ca Putin va administra situaţia cu grijă. Stalin a fost, la rândul lui, un „conducător eficient“, care a impus sacrificii pentru a fi „eficient“. De aceea, imaginea lui Stalin nu mai poate fi pângărită nici în numele democraţiei (idee occidentală subversivă alimentată de unii ca Soros), nici în numele Adevărului (categorie subiectivă, care pune individul mai presus de stat). Vasili Grossman scria în *Viaţă şi destin*: „Vreme de o mie de ani, rusul a văzut de toate – şi măreţie, şi supramăreţie – numai un singur lucru nu a văzut: democraţia.“[806]

În noiembrie 2017, un tribunal din Sankt-Petersburg l-a condamnat pe Vladimir Timoşenko, un bărbat de 43 de ani din Kislovodsk, Caucazul de Nord, la doi ani de detenţie într-o colonie cu regim strict pentru o postare în reţeaua socială Vkontakte considerată insultătoare la adresa guvernului rus, pe care-l cataloga drept „regim antinaţional“ şi „sistem represiv“.[807]

Condamnările pentru postări pe reţelele sociale nu sunt o excepţie în Rusia. În decembrie 2016, un bărbat a fost condamnat la doi ani cu executare într-o colonie penitenciară pentru publicarea unui articol online în care critica bombardamentele ruseşti în Siria. În mai 2016, un inginer rus a fost închis pentru doi ani şi trei luni pentru că a repostat un articol ucrainean. Scriitorul Victor Erofeev spunea că în Rusia, „regimul şi ţara sunt ca două corăbii plecate în sensuri opuse“, şi asta face ca „statului să îi fie frică de orice“[808].

Propaganda rusă foloseşte un dublu limbaj – naraţiunile interne diferă de cele externe. Catalunia luptă în mod just pentru autodeterminare, relatează RT şi Sputnik pentru Occident; pe plan intern însă, orice derapaj naţionalist este sancţionat drastic, inclusiv cel al etnicilor ruşi din aşa-numita Noua Rusie. Contagiunea este periculoasă, căci 27 de regiuni neruse din Rusia au statut politic autonom, adică 32% din circumscripţiile electorale, acoperind 40% din întreaga Rusie. Demonizarea „Coloanei a cincea“, a „trădătorilor naţionalişti“ şi „agenţilor străini“, mobilizează populaţia în sprijinul regimului, aşa cum o făcea odinioară Stalin.[809] Disidenţii şi liderii mişcărilor etnocentrifuge vor fi acuzaţi de corupţie, lipsă de patriotism sau chiar sabotaj. Amintirea tribunalelor staliniste din anii 1930 este încă vie, la fel şi mottoul „Suferim împreună!“.

Acuzaţiile Occidentului că Putin s-ar afla în spatele asasinării lui Boris Nemţov sunt considerate o „demonizare dezgustătoare“ de Kiseliov, care acuză la rândul lui Vestul că vrea să-şi acopere vina de a fi dat o lovitură de stat în Ucraina.[810] Presa rusă s-a mobilizat şi au început să curgă falsurile privind implicarea americanilor în declanşarea unei revoluţii „colorate“ în Rusia. De exemplu, a fost trucată o fotografie care îl arată pe ambasadorul american participând la un marş organizat în 2017 în memoria lui Nemţov. Era un *fake*.[811]

Un sondaj realizat în decembrie 2017 de compania independentă Levada, cea mai credibilă de pe piaţa rusă, căreia i s-a interzis în campania electorală din 2017–2018 să realizeze sondaje privind competiţia electorală, arăta că 60% din ruşi au o părere negativă despre SUA, mai mult cu 10% faţă de ianuarie 2017. 68% din ruşi nu erau îngrijoraţi de sancţiunile Occidentului împotriva ţării lor.[812]

Există însă şi o altă latură a poveştii, mai puţin vizibilă. Acuzaţiile lui Putin că Occidentul şi-a încălcat promisiunea făcută înainte de reunificarea Germaniei că NATO nu se va extinde spre est „cu nici măcar un inch“ au fost considerate fanteziste. Părea că preşedintele rus trăieşte într-o altă lume şi urmăreşte o revanşă istorică fără motiv. Ei bine, în decembrie 2017 – lovitură de teatru.[813] După declasificarea documentelor americane, sovietice, germane, britanice şi franceze de la Arhiva de Securitate Naţională şi publicarea lor de către Universitatea George Washington, s-a stabilit că, într-adevăr, liderii occidentali i-au dat asigurări lui Gorbaciov în acest sens, în numeroase rânduri. La summitul din Malta din decembrie 1989, George H.W. Bush l-a asigurat că nu va profita de revoluţiile din estul Europei pentru a leza interesele sovietice. Mai mult decât atât, François Mitterrand s-a pronunţat pentru „dezmembrarea blocurilor militare“. Când deputaţii Sovietului Suprem s-au întâlnit cu secretarul-general al NATO, Manfred Wörner, în iulie 1991, acesta a dat asigurări că NATO „nu va permite izolarea URSS de comunitatea europeană“[814].

Gorbaciov acuză Occidentul pentru declanşarea crizei din Ucraina. El spune că atunci când Moscova a criticat extinderea NATO şi amplasarea scuturilor de apărare în zone considerate „de importanţă“ pentru Rusia, i s-a răspuns „Nu este treaba voastră“. „Îi sfătuiesc pe liderii occidentali să

analizeze toate aceste lucruri în loc să acuze Rusia pentru orice“, spunea primul şi ultimul preşedinte al Uniunii Sovietice în 2014, după invadarea Ucrainei.[815] „Nu îl portretizaţi pe Gorbaciov ca fiind naiv, că a fost învârtit pe degete de Vest. Dacă a existat naivitate, aceasta a fost mai târziu“[816], spunea Gorbaciov, făcând aluzie la Elţîn. El avea să scrie în memorii că „o epocă se termină abia atunci când toate iluziile care au stat la baza ei se destramă“[817].

Când a venit la putere, în 2000, Putin a încercat mai întâi să integreze Rusia într-un „Occident lărgit“ şi chiar în NATO, dar a abandonat strategia pentru că Vestul nu i-a acceptat condiţiile, arată Graeme Herd.[818] A urmat apoi „globalizarea suverană“, care avut succes între 2000 şi 2012. Apoi „Eurasia lărgită“, proiect sabotat însă de propriile politici economică şi externă. După 2015, la sfârşitul intervenţiei în Siria, Putin pare a fi transmis semnale Vestului că Rusia a reintrat în liga mare a jucătorilor globali, în consecinţă, sferele de influenţă trebuie rediscutate.[819]

Ca urmare, Rusia îşi redefineşte oficial inamicii. În noua lege a Strategiei de Securitate Naţională a Rusiei, promulgată în ultima zi a anului 2015, SUA şi NATO sunt menţionate în mod explicit ca ameninţări pentru securitatea Rusiei.[820] Un an mai târziu, în decembrie 2016, apare noua Doctrină de Securitate şi Informaţii.[821] Combaterea propagandei, a influenţei informaţional-cibernetice a serviciilor de informaţii străine, precum şi securizarea computerelor împotriva spionajului şi criminalităţii cibernetice sunt noile priorităţi. Una dintre preocupări era de a pune la punct un „Internet rusesc“, pentru a decupla Lumea Rusă de Occident şi a avea un control mai bun asupra reţelelor sociale. Amintirea protestelor care avuseseră loc în timpul alegerilor parlamentare din decembrie 2011 era încă proaspătă şi neplăcută pentru Kremlin.[822]

Care va fi următorul pas al Rusiei? Vor fi încurajate noi „autonomii“ în Noua Rusie, până la Odesa, sau vom asista la diversiuni la frontiera vestică? Cei mai mulţi oficiali NATO şi UE consideră că cele trei state baltice sunt cele mai expuse interferenţei Rusiei. Toate sunt foste state sovietice, au frontieră cu Rusia şi procente mari de populaţie de etnie rusă, ceea ce ar putea constitui un pretext pentru amestecul ruşilor, aşa cum au făcut-o şi în Crimeea, Donbas, Transnistria, Osetia de Sud şi Abhazia.

Noul mesianism rus

În secolul al XVIII-lea, Rusia era văzută de slavofili ca având misiunea de a salva spiritual lumea. Aceştia credeau, după cum arată Alain Besançon, că Rusia este o civilizaţie distinctă, care nu se va dezvolta conform modelelor europene şi că aparenta ei decalaj faţă de Vest ascunde, de fapt, un salt peste soluţiile moderne ale ţărilor occidentale. A apărut apoi eurasianismul, care i-a avut ca ideologi pe Constantin Leontiev şi Nikolai Danilevski. Aceştia credeau că Europa îşi consumase forţa vitală, venise deci vremea Rusiei.[823]

Astăzi, în jurul lui Putin sunt citiţi Gumiliov, Ilin, Panarin, Saviţki şi Dughin, afirmă Marlène Laruelle şi Michel Eltchaninoff. Aceştia au construit naraţiuni care se regăsesc în diverse formule în discursul ideologic al Kremlinului: „Răul a venit întotdeauna din Occident“ (Lev Gumiliov); „Credinţa în liderul care izbeşte în inamic în loc de a rosti vorbe goale, care conduce, în loc de a se vinde străinului“ (Ivan Ilin); „Doar poporul rus, călăuzit de ortodoxie, rămâne purtătorul speranţelor umanităţii“ (Igor Panarin); „Eurasianismul nu este doar un concept, este o realitate fizică, geografică“ (Piotr Saviţki).

Este vorba de „aceeaşi caşă“, spune Besançon – un melanj de istoriozofie, idei împrumutate din fascism şi gândire ocultă de început de secol XX. Acesta este mediul intelectual în care domneşte Putin, singurele repere stabile fiind ura sa faţă de Occident şi gustul puterii absolute.

„Poporul rus aparţine, fără îndoială, popoarelor mesianice“, scrie Dughin. „Şi ca orice popor mesianic, el are o importanţă universală, care concurează nu numai cu alte idei naţionale, ci şi cu alte tipuri de forme de universalism civilizator.“[824] Pentru Dughin, interesele strategice ale poporului rus trebuie să aibă orientare antioccidentală, „fapt ce rezultă din imperativul păstrării identităţii civilizatoare ruseşti. Este absurd să considerăm «expansionismul» metodic şi expresiv al ruşilor ca fiind o întâmplare istorică. Acest «expansionism» este o parte inalienabilă a existenţei istorice a poporului rus şi e conjugat cu misiunea lui civilizatoare“, scrie el.[825]

În 2011, conform unor studii ale Institutului de Sociologie al Academiei Ruse de Ştiinţe, doar 13% din ruşi se considerau europeni. Doar 7% susţineau ideea ca Rusia să intre în „Casa europeană comună“ (cu 50% mai

puţini decât în urmă cu zece ani) şi o treime împărtăşeau viziunea că Rusia este o civilizaţie eurasiatică unică. În 2012, într-un discurs rostit în Adunarea Federală a Rusiei, Putin numea Rusia o „civilizaţie-stat“, care nu se va contopi niciodată cu lumea din jurul său.[826]

Slavofilia, eurasianismul, Lumea Rusă, A treia Romă sunt versiuni ale aceleaşi naraţiuni despre Imperiul Rus ca forţă mesianică, protector al valorilor tradiţionale creştine. Biserica Ortodoxă Rusă a devenit persuasivă la nivel global, generând un lobby influent, dezvoltând conexiuni cu mari corporaţii (de exemplu, cu Koch Industries, cea mai mare companie privată din SUA, cu o cifră de afaceri de cca 100 de miliarde USD) şi grupări conservatoare americane.[827]

După cum observă Matthew d'Ancona, Dughin a împrumutat din postmodernism ideea că „adevărul este o problemă de convingere, nu există ceea ce se cheamă fapte“. Nu e de mirare că ideologul rus este atât de popular printre americanii alt-right – de la naţionaliştii din Casa Albă şi Bannon, fostul strateg-şef al lui Trump, până la neonazişti. Cu toţii împărtăşesc credinţa că „adevărul este ceea ce faci din el“[828].

Uniunea Sovietică a hipnotizat Occidentul timp de 74 de ani cu forţa sa gigantică, sfârşind prin a se autosugestiona. Satele Potemkin au devenit un Hollywood sovietic post-Cernobîl. Radiaţiile ucigaşe continuă să scape de sub lespedea uriaşă de beton de la Pripiat, tot aşa cum propaganda naţional-comunistă a lui Ceauşescu continuă să creeze iluzia unui popor dac care a inventat limba latină.

Puterea sovietică era goală pe dinăuntru. O butaforie putredă din care au mai supravieţuit, ici-colo, statuile-clonă ale lui Lenin. Va reuşi regimul lui Putin să repopuleze Rusia cu sate Potemkin?

Istoria fake
Noua mitologie neoimperială rusă

Limba ucraineană a fost inventată de scriitorii ruşi.[829] URSS şi Rusia nu au pornit niciodată un război.[830] Finlanda şi Polonia au atacat URSS, nu invers.[831] Georgia nu a fost anexată, a cerut să se alăture imperiului ţarist.[832] Nu URSS nu este responsabilă pentru Holodomor, ci clima şi Europa.[833]

În octombrie 2017, sala de concerte a Centrului Southbank din Londra era plină ochi. Se anunţa un eveniment excepţional: proiecţia capodoperei lui Serghei Eisenstein – *Crucişătorul Potemkin*, însoţită de muzica lui Şostakovici, interpretată de Filarmonica Regală din Londra, sub bagheta lui Vladimir Aşkenazi. Era primul concert din ciclul „Vocile Revoluţiei – Rusia 1917". Ce loc mai bun pentru rememorarea revoluţiei din 1905 decât una dintre clădirile emblematice ale brutalismului londonez, unde betonul gol amintea de utopiile secolului XX? Toate cele 2 500 de locuri au fost ocupate, iar tensiunea împrumutase din răceala pereţilor goi. La final, s-a aplaudat peste zece minute în picioare, ceea ce se întâmplă rar la Londra.

Cum de ne-am lăsat cu toţii manipulaţi emoţional şi estetic de o capodoperă care servise propagandei bolşevice şi falsifica istoria? De exemplu, masacrul de pe scările din Odesa, una din scenele cele mai celebre din istoria cinematografiei, nu avusese loc. Într-un alt film cult al lui Eisenstein, *Octombrie*, mii de bolşevici iau cu asalt Palatul de Iarnă înfruntând eroic focul inamicilor. În realitate, în 25 octombrie 1917, guvernul provizoriu s-a predat celor câteva sute de soldaţi fără un foc de armă. La filmări, Eisenstein folosise 8 000 de figuranţi. Falsificarea evenimentelor a fost criticată chiar de văduva lui Lenin, Nadejda Krupskaia.[834]

Dar să nu ne amăgim. Toate regimurile autoritariste şi totalitare s-au servit de puterea cinematografiei pentru a se legitima. Aşa s-a plămădit inconştientul care substituie astăzi istoria autentică şi din care îşi trag seva toate populismele. A făcut-o şi Hollywoodul, cea mai puternică industrie de propagandă din lume, care a reuşit să creeze o imagosferă uriaşă americană, din celuloid înfăşurat precum sulurile sfinte.

Bolşevicii şi naziştii au reuşit însă ceva mai mult. Au transformat în mod pervers propaganda în artă, minciuna în curent artistic. Serghei Eisenstein şi Leni Riefenstahl au reuşit să legitimeze artistic falsul istoric, adevărul alternativ, *fake*-ul. A venit apoi rândul lui Quentin Tarantino, care a produs istorie contrafactuală – o adevărată oroare pentru istorici. În *Ticăloşi fără glorie*, un comando de soldaţi evrei americani îl ucide pe Hitler, reuşind astfel, în numele poporului evreu, să îşi ia revanşa asupra istoriei. Era artă, nu istorie *fake*. Va înţelege oare Putin care este diferenţa?

La o sută de ani de la declanşarea insurecţiei bolşevice, Marea Revoluţie din Octombrie nu a mai fost aniversată în Rusia. Kremlinul are oroare de cuvântul *revoluţie*, pe care îl asociază acum cu oranj. În plus, Putin nu vrea să le dea idei ruşilor. El celebrează mai degrabă victoriile militare ale istoriei „de 1 000 de ani“ a Rusiei, văzută ca o cetate asediată de Occidentul ostil.[835] Istoria Rusiei este o linie neîntreruptă de mari victorii, sub lideri puternici. Iar dacă vreo pagină este neagră, atunci în spate se află un complot al străinilor, fără îndoială, după cum arată Andrei Soldatov.[836]

Ratingurile televiziunilor sunt dovada apetitului ruşilor pentru măreţia trecută a istoriei. În 2017, cel mai urmărit eveniment din Rusia a fost parada militară din Piaţa Roşie.[837] O altă paradă militară, cea de Ziua Marinei, sărbătorită în Sankt-Petersburg, s-a aflat pe locul 7 în topul anual al audienţelor TV. Al treilea loc l-a ocupat primul episod al „interviurilor cu Putin“ realizat de Oliver Stone.[838]

La cel mai important post TV de stat din Federaţia Rusă, Rusia 1, în emisiunea Ştirile săptămânii, se relata că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial cei mai mulţi membri ai organizaţiei baltice Frăţia pădurii erau membri ai Waffen-SS. Ei ar fi fost responsabili de moartea a sute de mii de evrei, precum şi de asasinarea a 80% din populaţia evreiască din statele baltice.[839] În realitate, în Frăţia pădurii au fost partizani estoni, letoni şi lituanieni care au luptat împotriva regimului sovietic în timpul invaziei sovietice şi ocupaţiei, precum şi după război. La începutul anilor 1950, sovieticii au suprimat rezistenţa partizanilor. Cei care au rămas în viaţă au fost închişi şi amnistiaţi după moartea lui Stalin.

Naraţiunea revizionistă promovată de Kremlin este propagată, conştient sau nu, în toate statele foste comuniste. Senatorul Şerban Nicolae declara, în octombrie 2017, că rezistenţa anticomunistă din România nu a fost nicidecum o „luptă pentru libertate pe care ar trebui să o aplaudăm“. „Să nu-mi spuneţi că era un lucru bun că CIA organiza operaţiuni de slăbire a capacităţii de apărare a României sub pretextul că o fac împotriva regimului comunist. Este mai degrabă ticăloşie ce făceau. Era punerea în slujba unei puteri străine, valabilă oricând. […] Mi se pare că ne arogăm merite care nu există“, spunea Şerban Nicolae.[840] Rezistenţa antisovietică şi anticomunistă este ridiculizată, minimalizată, negată în toate ţările foste comuniste.

Revizioniştii nu caută doar să falsifice istoria – vor ca noua istorie să fie cât mai convingătoare.

În Rusia, chestionarea adevărului istoric este interzisă şi chiar pedepsită. Asociaţia rusă Memorial, de exemplu, a devenit una dintre ţintele Kremlinului. Arhiva digitală, care conţinea sute de mii de nume ale victimelor atrocităţilor comise sub Stalin, construită în 20 de ani de muncă, a fost confiscată. Reprezentanta asociaţiei în Cecenia, Natalia Estemirova, a fost asasinată. Stéphane Courtois arăta că Putin a ocupat „terenul istoric şi memorial“, închizând arhivele, restricţionând studiul cercetătorilor străini în Rusia şi persecutând asociaţia Memorial, care este motorul acestei activităţi. Dacă sovieticii sunt autorii Holodomorului[841], ruşii sunt autorii „memoricidului – interdicţia absolută de a evoca tragedia, pentru a împiedica victimele să se recunoască în calitate de victime şi să-l arate cu degetul pe călăul lor“[842].

„Poate istoria să ne salveze de noi înşine?“ se întreba istoricul Timothy Snyder într-o conferinţă despre statele naţionale şi politicienii falsificatori. Se pare că lecţiile istoriei sunt inutile. În 20 noiembrie 2017, un documentar difuzat de Zvezda TV, postul oficial al Ministerului Apărării Federaţiei Ruse, sugera că invazia Cehoslovaciei din 1968 a avut scopul de a împiedica o revoluţie „colorată“ organizată de Occident. A doua zi, pe pagina Zvezda TV apărea un articol cu titlul „Cehoslovacia ar trebui să fie recunoscătoare URSS pentru 1968“[843]. Minciuna a stârnit până şi protestele preşedintelui ceh prorus Miloš Zeman, care tocmai îşi începea vizita oficială în Rusia. Acesta l-a acuzat pe autorul materialului că este „complet spălat pe creier“[844].

Motivul pentru care revizionismul istoric şi propaganda antioccidentală sunt mai puternice astăzi decât în timpul Uniunii Sovietice este acela că oamenii vor să creadă în aceste naraţiuni, arată Lev Gudkov, directorul Centrului Levada.[845] În fond, asta spunea şi Lenin: „Spuneţi-le ce vor să audă!“ Un sfert dintre ruşi consideră astăzi că represiunea ordonată de Stalin a fost „justificată istoric“.[846] Imaginea Rusiei este promovată prin analogii istorice, de exemplu între Doneţk şi Stalingrad. O primă naraţiune portretizează Rusia ca pe o victimă inocentă a agresiunii Vestului, aşa cum a fost şi în cel de-al Doilea Război Mondial. Rusiei i se aplică pe nedrept

sancţiuni economice, însoţite de o campanie de dezinformare în presa occidentală în care Rusia este acuzată pe nedrept că ar fi agresor militar, când de fapt este un pacificator. O a doua naraţiune portretizează Rusia ca pe un eliberator al Europei. În timp ce în al Doilea Război Mondial Rusia a eliberat Europa de fascism, acum o va elibera simultan de islam, hegemonia americană, controlul marilor corporaţii şi de corupţia morală a liberalismului. Masha Gessen arată în cartea sa *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia* cum viaţa ruşilor continuă să fie modelată de trauma trecutului sovietic. „Crimeea a fost ideologia Rusiei“, care „a mobilizat naţiunea“, scrie ea.

Expresia Marele Război pentru Apărarea Patriei a fost folosită de ruşi pentru a descrie războaiele din 1612, 1812 şi cel de-al Doilea Război Mondial. Acesta din urmă are pentru regimul lui Putin o miză atât de mare, încât Duma a adoptat în 2014 o lege care prevedea sancţiuni penale pentru cei care contestau sau „rescriau“ versiunea oficială privind Marele Război pentru Apărarea Patriei. În 15 mai 2009 fusese deja creată o Comisie contra Falsificării Istoriei, pentru „apărarea Rusiei împotriva falsificatorilor istoriei şi a celor care ar vrea să nege contribuţia sovietică la victoria în cel de-al Doilea Război Mondial“[847].

Pentru sovietici şi apoi pentru ruşi, al Doilea Război Mondial nu a început în 1 septembrie 1939, atunci când germanii au atacat Polonia, ci odată cu atacul german asupra URSS din 22 iunie 1941. Pentru istoriografia oficială, agresiunile sovietice împotriva Finlandei, Estoniei, Lituaniei, Letoniei, României şi Poloniei nu există.

Dintr-un film documentar aflăm că în 1939 Finlanda a atacat prima Uniunea Sovietică, bombardând Mainila, un sat aflat de partea sovietică a frontierei.[848] Cea care bombardase însă satul fusese Armata Roşie, care a acuzat apoi armata finlandeză că ar fi deschis focul şi că soldaţi sovietici şi-ar fi pierdut viaţa. A fost un pretext pentru a declanşa războiul, ca şi pretextul inventat de Hitler pentru a porni războiul împotriva Poloniei, aşa-numitul „incident de la Gleiwitz“, din 31 august 1939, când soldaţi germani îmbrăcaţi în uniforme poloneze au atacat postul de radio german Sender Gleiwitz din Silezia Superioară.

Kremlinul acuză popoare întregi de fascism şi antisemitism. Ucrainenii, balticii şi polonezii se află printre ei. Dincolo de dezinformare, Moscova uită că pe 23 august şi 28 septembrie 1939 Stalin a semnat cu Hitler două tratate care au dus la declanşarea războiului şi dispariţia statului polonez. Mai mult, în 2010, Putin afirma că poporul rus a fost singurul învingător în război şi că ar fi câştigat chiar şi fără ajutorul celorlalte naţiuni, mai ales fără Ucraina.[849] Într-adevăr, după cum spunea Orwell, „istoria este cartea de căpătâi favorită de pe noptiera tiranilor“.

Putin îi propune Rusiei să retrăiască în buclă, zilnic, Marele Război pentru Apărarea Patriei, ca în *Ziua cârtiţei*. Alia Şandra, editorul Euromaidanpress, crede că astfel are loc „fascizarea“ Rusiei.[850] Françoise Thom remarca faptul că, în Rusia, „războiul împacă elitele cu poporul, şterge distanţa dintre clasa conducătoare şi restul populaţiei, dintre «cele două Rusii»“[851]. „Am fi câştigat oare războiul dacă regimul ar fi fost mai puţin dur, dacă ar fi semănat cu cel al lui Nicolae II?“ întreba Putin, probabil retoric.[852]

Victoria Uniunii Sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial a şters toate crimele regimului sovietic, iar Stalin a devenit mâna de fier de care era nevoie. Relegitimarea prin război este actuală. Numit prim-ministru de Elţîn în august 1999, Putin, un ilustru necunoscut pentru civili la acea vreme, când era directorul FSB, a reînceput războiul în Cecenia. Popularitatea sa a ajuns la peste 80%. În 2008, războiul cu Georgia a dus din nou la o creştere a popularităţii. La fel s-a întâmplat şi în 2014, odată cu anexarea Crimeii.

La câteva săptămâni după ce Elţîn l-a numit prim-ministru, câteva apartamente din mai multe oraşe ale Rusiei săreau în aer. Serviciile de informaţii au dat vina pe ceceni. Jurnaliştii ruşi aveau să documenteze faptul că era mâna FSB, teorie confirmată de Aleksandr Litvinenko mai târziu.[853] Putin apare la televizor şi anunţă: „Îi vom vâna pe terorişti până la ultimul. Îi vom găsi oriunde, chiar şi în latrină. Îi vom băga cu botul în hazna. Sfârşitul poveştii.“ Putin a lovit apoi Cecenia cu o forţă incredibilă.[854]

Uriaşa susţinere a cetăţenilor faţă de Putin, de peste 80%, vine în contradicţie cu dispreţul arătat de ruşi clasei politice, considerată coruptă şi

imorală. „Poporul rus nu e nici mai rău, nici mai bun decât alte popoare“, arată Aleksandr Podrabinek, militant pentru drepturile omului în fosta URSS, dar „este antrenat într-un teribil vârtej istoric din care cu greu poate scăpa singur“. „În situaţii asemănătoare, când propaganda distruge informaţia, iar opoziţia politică nu e viabilă sau pur şi simplu lipseşte, celelalte popoare se comportă la fel“, spune el.[855]

De câţiva ani, Vladimir Putin rescrie istoria. Este primul semn al instaurării autoritarismului. După cum observă scriitorul Serge Schmemann, în Rusia, trecutul este impredictibil. Stalin şi Marele Război pentru Apărarea Patriei sunt mantrele principale, menite să îl înscrie pe Putin în aceeaşi galerie, a „liderilor eficienţi“, care au apărat Rusia Sfântă de un Occident pervertit şi fascist. În 2017, Putin nu a sărbătorit o sută de ani de la „revoluţia“ bolşevică, ci începutul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. El nu se mai mulţumeşte doar să celebreze victoria. Pentru Putin, cultul războiului nu este cultul morţii.[856]

Este Putin masculul alfa al unui trib sovietic pe care îl credeam dispărut în negura istoriei? Alain Besançon remarca faptul că sovietismul lui Putin constă în „idolatria statului rus sub toate formele sale“, una din tehnici fiind cea a „minciunii siderante“. Besançon povesteşte cum a trăit personal această experienţă la Riga, atunci când ambasadorul Rusiei declara în faţa ambasadorilor Statelor Unite, Germaniei, Israelului: „Noi n-am ocupat niciodată Letonia“. „Cei aflaţi la acea masă diplomatică au fost stupefiaţi, dar n-au replicat acestei enorme aserţiuni“, notează Besançon, care avea să regrete toată viaţa că nu a intervenit. „Occidentul nu cunoaşte arta minciunii deconcertante. Politeţea sa îi face un deserviciu.“[857]

De ce vrea Putin să rescrie istoria? Este conformism bolşevic sau o legitate a autoritarismului? Cu toţii suferim din cauza istoriei, arată Richard Hofstadter în *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, dar „paranoicul suferă de două ori, fiind vexat nu numai de lumea reală, ca noi toţi, ci şi de propriile sale fantezii“[858].

În 5 noiembrie 2014, la o întâlnire cu tineri istorici, preşedintele Federaţiei Ruse era întrebat cum se raportează Rusia la Pactul Ribbentrop–Molotov şi la invadarea Poloniei de URSS. „Nu vreau să condamn pe nimeni, dar un studiu serios ar arăta că, la vremea respectivă, acestea erau

metodele politicii externe“, răspundea Putin.[859] Timothy Snyder avea să constate că asistăm la o „schimbare în memoria istorică naţională care ar putea avea consecinţe pentru întreaga Europă“. Pe fundalul războiului din Ucraina, imaginea tradiţională a Uniunii Sovietice ca ţară care a învins fascismul se contopeşte cu cea a lui Stalin ca „agresor glorios“.[860] Stalin spusese că pactul era o alianţă „semnată cu sânge“.[861] Pentru Putin, era doar cerneală roşie.

Anexarea ţărilor baltice, a Bielorusiei, Basarabiei, estului Poloniei şi vestului Ucrainei, deportările şi execuţiile din aceste teritorii i-au făcut pe istorici să pună semnul egal între regimul comunist şi cel nazist. Pentru Putin, acesta este un sacrilegiu. „În pofida tuturor citatelor şi faptelor care atestă admiraţia reciprocă dintre Stalin şi Hitler, prietenia acestor două personaje este de neconceput şi imposibilă. Este respinsă. Aceasta este memoria istorică rusă“, spunea Arseni Roghinski la Radio Europa Libera/Radio Libertatea.[862]

În pofida evidenţelor, unii istorici, ziarişti şi politicieni neagă însăşi existenţa protocolului semnat de Ribbentrop şi Molotov, precum Ghennadi Osipov, preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale din Rusia. În 2010, acest vechi consilier al lui Vladimir Putin întreba public: „Astăzi se aminteşte mereu de Pactul Ribbentrop–Molotov şi de anexele secrete. Dar a existat oare acest pact cu adevărat? Molotov a declarat că nicidecum.“[863]

Conform istoriografiei sovietice, Rusia a eliberat ţările baltice de fascism, care ar fi cerut apoi alipirea la URSS. Astăzi, ruşii din ţările baltice continuă să creadă această variantă. Pentru Estonia, Letonia şi Lituania însă, URSS este agresor în aceeaşi măsură ca şi Germania nazistă. Este o „geopolitică a memoricidului, a asasinării memoriei“, arată Curtois.

Cât despre Biserica Ortodoxă Rusă, aceasta este aliatul principal al Kremlinului în consolidarea autocraţiei neosovietice a lui Putin, alături de cleptocraţia care îi e fidelă. (Publicistul rus Egor Kholmogorov definea această simbioză „ortodoxie nucleară“.) Dacă cea din urmă finanţează operaţiunile negre precum fabricile de troli sau presa prorusă din Vest, Biserica livrează ideologia. Antoine Arjakovsky arăta că asistăm la „conjugarea obiectivelor celei de-a Treia Rome cu cele ale Internaţionalei a III-a“[864].

În 2015 a fost redeschisă ancheta privind asasinarea Romanovilor. Comitetul de Investigaţii al Rusiei, SKR, se pronunţase deja în 1990 şi 2000, arătând că suspiciunea Bisericii Ortodoxe privind un asasinat ritual nu poate fi demonstrată. Patriarhia a insistat însă că este un ritual pus la cale de evrei, obţinând nu numai reluarea investigaţiei, ci şi reprezentarea în comisia de anchetă. Investigaţia este în desfăşurare.[865]

Filmul *Moartea lui Stalin*, o satiră despre ultimele zile ale dictatorului şi lupta pentru putere care a urmat, a fost interzis în 2017, pentru că ar fi fost „extremist", de o comisie din care făcea parte însuşi Nikita Mihalkov.[866] În acelaşi an, filmul lui Alexei Uchitel, *Matilda*, care avea ca subiect idila balerinei Matilda Kşesinska cu ţarul Nicolae II, fapt documentat istoric, a stârnit mânia activiştilor ultraortodocşi, care au ameninţat că vor scoate lumea din cinematografe cu bombe.[867]

În 1987, Gorbaciov afirma că Stalin a comis crime „îngrozitoare şi de neiertat". Astăzi, o astfel de declaraţie este de neconceput, arată Nikita Petrov, directorul Centrului Memorial pentru Cercetare şi Educaţie din Moscova. În 2000, în timpul primului său mandat de preşedinte, Putin a stabilit noua viziune asupra trecutului, declarând că „au fost deopotrivă pagini tragice şi strălucitoare în istoria noastră"[868].

Din 2005, militarii ruşi nu mai defilează sub semnul stelei roşii bolşevice, ci a panglicii Sfântului Gheorghe, un simbol al imperiului ţarist. „Întinderea teritoriului cucerit constituie o dovadă a puterii", scrie deputata lituaniană Sarmite Elerte.[869] 9 mai a devenit cea mai importantă zi în calendarul neoimperial al Kremlinului, ocazia unei demonstraţii de forţă. Acordurile de la Ialta între SUA, URSS şi Marea Britanie au fost înţelese la Moscova ca o continuare a Pactului Ribbentrop–Molotov, o relegitimare a hegemoniei sovietice în Europa Centrală şi de Est. Acordul dintre Gorbaciov şi Bush de la Malta, din 1989, a reconfigurat zonele de influenţă, dar a fost încălcat de americani, susţine Kremlinul. Astăzi, Putin reia discursul despre legitimitatea hegemoniei Rusiei. Tot ce vrea este să fie chemat la negocieri.

Al Doilea Război Mondial nu s-a terminat niciodată pentru Moscova – războiul contra Occidentului continuă.

Pedepsirea Estoniei

În fiecare zi de 9 mai, sărbătorită în fosta Uniune Sovietică, dar şi în Rusia actuală ca Ziua Victoriei, ruşii din Estonia se adună la statuia Soldatului de bronz, cântând cântece sovietice şi fluturând drapele roşii. Statuia fusese dezvelită în 1947, sub numele oficial de Monumentul eliberatorilor Tallinnului. Dacă pentru ruşi reprezenta victoria sovieticilor asupra naziştilor, pentru estonieni simboliza o jumătate de secol de ocupaţie. Erau „două memorii istorice incompatibile“, scria Sarmite Elerte, descriind situaţia similară din Letonia vecină, care divizau memoria societăţii ţărilor baltice mai mult decât limba sau cultura, ducând la constituirea unor „identităţi colective distincte, ba chiar opuse“[870].

În Estonia, cel puţin o treime dintre locuitori sunt ruşi sau rusofoni, cei mai mulţi fiind urmaşi ai ruşilor colonizaţi în Estonia după cel de-al Doilea Război Mondial, în timp ce mii de estonieni erau deportaţi în gulaguri. Acelaşi destin ca şi cel al Basarabiei. Între 1945 şi 1991, numărul ruşilor din Estonia a crescut de la 23 000 la 475 000. După prăbuşirea URSS, noua lege a cetăţeniei îi obligă pe ruşii veniţi după 1945 să treacă un test de limba estoniană pentru a putea căpăta cetăţenia. Atunci au început tensiunile.[871] Cei mai mulţi ruşi nu se văd pe ei înşişi drept colonizatori şi cred cu adevărat că Estonia a renunţat de bunăvoie la independenţă în 1941. Ca şi în cazul Basarabiei, „eliberată“ de fasciştii români. Ei cred cu tărie în istoria *fake*, tot aşa cum spectatorul va ieşi de la *Ticăloşi fără glorie* convins că într-o lume mai bună Hitler va fi fost asasinat.

În martie 2007, parlamentul estonian a votat pentru mutarea statuii într-un cimitir militar, motivul oficial fiind cel al menţinerii păcii. Oficialii ruşi au reacționat furios: „Liderii estonieni au colaborat cu fasciştii!“ declara primarul Moscovei. „Atitudinea lor este demnă de dispreţ“, avea să spună ministrul rus de externe. Presa rusă a început să denumească micul stat „eSStonia“. Etnicii ruşi au instituit un grup care să păzească statuia, numit „Schimbul de noapte“.

În noaptea de 26 aprilie, ruşii s-au adunat în număr mare în piaţă. Presa rusă relata că Statuia şi Mormântul Eroului Sovietic fuseseră deja distruse. Erau *fake news*. Protestatarii au început să arunce cu cărămizi şi sticle în poliţişti. Timp de două nopţi, oraşul a fost devastat de revolte. 156 de oameni au fost răniţi, 1 300 au fost arestaţi şi unul a fost ucis. Presa rusă

afirma că acesta fusese asasinat de poliţie şi că membri ai minorităţii ruse din Estonia erau drogaţi şi torturaţi de poliţie. Erau, din nou, *fake news*.[872]

A doua zi, 27 aprilie, jurnaliştii, bancherii şi deputaţii estonieni au constatat că serverele nu mai funcţionau. *E-stonia* era offline din seara precedentă, de la ora 22. Serverele din Estonia au fost ţinta atacurilor cibernetice timp de trei săptămâni.[873] Valuri masive de spamuri şi solicitări de acces erau trimise de reţelele de boţi către servere. Era primul atac cibernetic îndreptat asupra unei întregi ţări. Băncile şi-au întrerupt funcţionarea, presa online şi televiziunile au fost blocate. Jurnaliştii estonieni nici măcar nu puteau transmite presei internaţionale ce se întâmplă în ţara lor. În 8 mai, ora locală 23 – începutul zilei de 9 mai la Moscova, când urma să se aniverseze Ziua Victoriei –, s-a înregistrat cel mai mare atac de până atunci – 4 milioane de pachete de informaţii pe secundă canalizate spre serverele guvernului şi cele ale sistemului bancar. În 10 mai, cea mai mare bancă estoniană, Hansabank, a încetat operaţiunile online pentru două ore.[874]

Estonienii au fost convinşi că a fost mâna Moscovei – atacurile veneau de la adrese IP ruseşti, iar instrucţiunile erau în rusă. Dar nu exista nici o dovadă că guvernul rus s-ar fi implicat şi Kremlinul a negat orice amestec.

Doi ani mai târziu, la o reuniune ruso-americană pe tema războiului informaţional, corespondenta agenţiei RIA Novosti la Washington, Nargiz Asadova, care era moderatoarea evenimentului, întreba retoric de ce toată lumea acuză Rusia pentru atacurile cibernetice asupra Estoniei şi Georgiei[875]. Nu se aştepta, probabil, ca răspunsul să i-l dea tocmai deputatul Serghei Markov, membru al partidului Rusia Unită: „Cât despre atacurile cibernetice din Estonia… nu vă îngrijoraţi, acele atacuri au fost coordonate de asistentul meu. Nu vă voi spune numele, pentru că apoi nu va mai putea obţine viza."[876] Markov a povestit că în momentul ciocnirilor violente din Tallinn, asistentul său se afla „într-una din republicile nerecunoscute" când a decis, pe cont propriu, că „ceva trebuie făcut împotriva acestor fascişti". Aşa că a lansat un război cibernetic. „Se pare că a fost pur şi simplu o reacţie a societăţii civile", a mai spus Markov, adăugând cu subînţeles că „accidental, astfel de lucruri se vor întâmpla tot mai des".

De atunci, estonienii au devenit experţi în securitate cibernetică. „A fost un test important de securitate. Acum, pur şi simplu nu ştim cui să trimitem nota de plată“, spune Tanel Sepp, funcţionar însărcinat cu securitatea cibernetică la Ministerul estonian al Apărării, într-un interviu acordat BBC în 2017.

Atacul a demonstrat că orice societate modernă este vulnerabilă şi că o ţară ostilă poate crea instabilitate într-un stat precum Estonia, fără a se teme de un eventual răspuns militar din partea NATO. După anexarea Crimeii, Estonia a crezut că ar putea avea aceeaşi soartă. La fiecare sfârşit de săptămână, 25 000 de voluntari reuniţi în Liga Estoniană pentru Apărare, se antrenează în păduri, organizând exerciţii militare. Mai puţin cunoscută este Unitatea pentru Apărare Cibernetică, care se află în subordinea Ministerului Apărării. Voluntarii din această unitate se antrenează în timpul lor liber, exersând măsurile de intervenţie necesare în cazul unui atac cibernetic.

Rusia definea metodele de a duce războiul informaţional ca mijloace pentru „a ataca centrele de greutate ale adversarului şi vulnerabilităţile critice“, fiind astfel posibil „să câştigi, atât militar, cât şi politic, la un cost scăzut, fără a ocupa în mod necesar teritoriul inamicului“[877]. Se pare că nu era doar teorie şi că Moscova poate porni un război, chiar şi numai cibernetic, pentru un monument istoric. În fond, a fost un pretext la fel de bun ca oricare altul.

Piatra lui Ghimpu şi tancul lui Renato

În 24 iunie 2010, Mihai Ghimpu, în calitatea sa de preşedinte interimar al Republicii Moldova (28 august 2009–28 decembrie 2010), a semnat un decret „întru cinstirea memoriei victimelor ocupaţiei sovietice din 28 iunie 1940 şi ale regimului totalitar comunist“, prin care ziua de 28 iunie era instituită ca Zi a ocupaţiei sovietice, stabilindu-se că „la 28 iunie 1940 URSS a ocupat prin forţă armată Basarabia şi Bucovina de Nord, contrar voinţei populaţiei acestor ţinuturi“. În această zi drapelele urmau să fie coborâte în bernă, iar la ora 10 se păstra un moment de reculegere pe teritoriul întregii republici. În instituţiile de învăţământ urma să fie organizată „o oră a memoriei“, iar în Piaţa Marii Adunări Naţionale, în faţa

sediului guvernului, acolo unde odinioară fusese statuia lui Lenin, urma să fie ridicat un monument în memoria victimelor ocupaţiei sovietice şi ale regimului totalitar comunist. „De ce trebuie noi să trecem peste tragedia noastră, iar călăii să se mândrească cu ceea ce au făcut?“ se întreba Ghimpu în faţa presei.[878]

Moscova a părut a se înfuria.[879] Chişinăul contrazicea naraţiunea oficială conform căreia Europa a fost eliberată de fascism prin sacrificiul rus. Într-o declaraţie din 25 iunie, ministrul rus de externe caracterizează decretul ca „pseudoistorie“, un „sacrilegiu“ şi o „încercare de rescriere a istoriei comune“.[880] Diplomaţia rusă avertizează asupra unor posibile „confruntări în societatea multietnică a Moldovei“, aşteptându-se ca pragmatismul „să prevaleze“.[881] Mai mult decât atât. Lavrov arată că decretul putea „compromite mecanismul de stabilitate existent pe Nistru“, ceea ce, în limbaj diplomatic, putea fi interpretat ca o ameninţare. (Conform RT, războiul de pe Nistru a fost declanşat din cauza „declaraţiilor unor grupuri radicale din Chişinău care cereau unirea Moldovei cu România, ceea ce a dus la crearea Republicii Transnistrene.“[882])

În 30 iunie, Duma de Stat (camera inferioară a parlamentului rus) pune în discuţie decretul lui Ghimpu, la propunerea preşedintelui Comisiei pentru Comunitatea Statelor Independente, Alexei Ostrovski, care arată că Rusia nu are dreptul moral să treacă cu vederea peste această „decizie criminală“, care „falsifică istoria“ şi „reexaminează rezultatele celui de-al Doilea Război Mondial“. A fost adoptată o declaraţie de condamnare, în care se arată: „Este un act planificat al unei campanii politice împotriva relaţiilor moldo–ruse, o încercare directă de denaturare a istoriei mondiale.“[883] Preşedintele Comisiei pentru Afaceri Externe, Constantin Kosacev, caracterizează decretul ca fiind „o idioţenie“ şi „analfabetism istoric“[884].

În cele din urmă, în 12 iulie 2010, Curtea Constituţională de la Chişinău declară decretul neconstituţional. Afacerea se închide.

În 2015 însă, monumentele sovietice reapar în prim-plan şi controversa privind falsificarea istoriei se reia. În 16 septembrie, ministrul apărării, Anatol Şalaru, semnează un ordin pentru crearea Muzeului Ocupaţiei Sovietice în cadrul Centrului de Cultură şi Istorie Militară al Armatei Naţionale, care urma să fie deschis pe 27 martie 2016. În aceeaşi zi, el

anunţă că tancul sovietic din Bălţi va fi demontat şi transferat la muzeul Ocupaţiei Sovietice, „pentru ca soldaţii moldoveni să nu mai fie educaţi prin simboluri militare sovietice". „Eu nu accept ideea că noi trebuie să ne închinăm la un tanc. Războiul s-a terminat şi toate tancurile astea stau cu ţeava îndreptată spre Uniunea Europeană şi spre NATO", spune ministrul.[885]

Intenţia de a deschide un muzeu al ocupaţiei, dar şi demontarea tancului T-34 au stârnit din nou indignare la Moscova. Lavrov a declarat că „dezmembrarea unui memorial închinat unui eroic echipaj de tanc din Bălţi „este o blasfemie, chiar un act cinic", pentru că dezmembrarea avea loc „în anul celei de a 70-a aniversări a victoriei poporului sovietic împotriva Germaniei naziste"[886].

Renato Usatîi, primarul oraşului, declară că tancul sovietic din centrul oraşului Bălţi „va sta acolo veşnic". „Tancul de la Bălţi nu este doar un monument, ci e tancul care a intrat primul, în 1944, în oraşul Bălţi şi care a alungat administraţia româno-fascistă. Îi recomand lui Şalaru să nu se apropie de acest tanc, pentru că istoria, cum se zice uneori, se repetă şi uneori chiar şi tancurile de pe postament încep să împuşte", a adăugat ameninţător primarul de Bălţi.[887] Şalaru îi dă replica: „Eu nu voi comenta pentru că el este agent KGB şi nu este de nivelul lui să vorbească cu mine."[888] Generalul Ion Costaş, fost ministru al apărării în timpul războiului de pe Nistru, declară: „Acel tanc nu a alungat administraţia «româno-fascistă», dar l-a adus pe fascistul de Usatîi."[889] În cele din urmă, tancul a fost demontat.

Un an mai târziu, în noiembrie 2016, mai mulţi deputaţi şi simpatizanţi socialişti înnoptează lângă tancul din satul Corneşti, raionul Ungheni. Ei aflaseră că tancul urma să aibă soarta celui din Bălţi, de a fi demontat pentru a fi transformat în exponat la Muzeul de Istorie Militară din capitală. Dimineaţă, militarii şi poliţiştii veniţi pentru a începe demontarea s-au luat la ceartă cu protestatarii şi localnicii. „Este ceva sfânt pentru noi. Venim aici cu copii noştri şi depunem flori, la sărbătoarea de 9 Mai", spuneau protestatarii. „Asta-i istorie şi nu trebuie de stricat. Acolo au luptat bunelul meu, tatăl meu, pentru eliberare."[890]

Celelalte şase tancuri fuseseră instalate la Leuşeni, Comrat, Cahul, satul Cinişeuţi din Rezina, Dubăsari şi Tiraspol, majoritatea cu ţevile orientate

spre Vest. Încet-încet, aceste ciudate monumente-instalaţie au fost integrate în cultul laic al sovietelor – elevii deveneau aici pionieri, iar tinerii căsătoriţi veneau în pelerinaj, conform obiceiului (post)sovietic. Tancurile sunt simbolul Armatei Roşii eliberatoare, simbol care nu poate fi confiscat de inamic.

În august 2016, tancurile armatei ruse staţionate în Transnistria au trecut Nistrul prin apă şi „au simulat un atac împotriva «inamicului» de pe malul drept al râului“[891], făcând presa de pe ambele maluri ale Prutului să tragă aer în piept: „Atentat la suveranitatea şi integritatea teritorială a Republicii Moldova“[892], „Blindate ruseşti au simulat un atac asupra malului drept al Nistrului. Un preot a trecut râul călare pe tanc“[893], „Ca în război: Tancurile din Transnistria au trecut pe sub apă şi au atacat Republica Moldova“[894], „Tancuri din Transnistria au trecut Nistrul pe sub apă şi au simulat un atac“.[895] Presa transnistreană relata că aplicaţiile au fost urmărite de numeroşi spectatori civili, care i-au întâmpinat pe militarii ruşi la ţărm cu flori, „ca pe nişte învingători“, după ce aceştia „lichidaseră cu succes inamicii de pe malul drept“.[896]

La exerciţiile militare a participat şi şeful „guvernului“ de la Tiraspol, Pavel Prokudin, care a declarat că „«republica moldovenească nistreană» este ameninţată militar de Republica Moldova şi Ucraina“. Aplicaţiile nu au fost coordonate nici cu Forţele de Menţinere a Păcii, nici cu Comisia Unificată de Control de la Nistru. Conform planului elaborat de Districtul Militar Sud-Vest al Federaţiei Ruse, unităţile motorizate ale Grupului Operativ de Trupe Ruse din Transnistria au realizat „aplicaţii de trecere a obstacolelor acvatice“ pentru a bloca şi a lichida nişte presupuşi „terorişti“.

După aplicaţii, ministrul apărării, Anatol Şalaru, l-a convocat pe ataşatul militar al Federaţiei Ruse pentru explicaţii. Acesta însă nu s-a prezentat. Ministerul moldovean al afacerilor externe a publicat un comunicat în care arăta că acţiunea „subminează în mod flagrant suveranitatea şi integritatea teritorială a Republicii Moldova“[897].

Scenariile de luptă nu se opresc aici. După exerciţiul din august 2016, presa rusă începe dezinformarea privind o agresiune a României împotriva Transnistriei. În august 2017, presa română relata că Dmitri Kiseliov lansase „o ipoteză şocantă“. Acesta afirmase la Rusia 1 că „armatele

Republicii Moldova şi ale României vor ataca forţele ruse din Transnistria, cu susţinerea Vestului“[898]. Motivul ar fi fost ameninţarea pe care o constituia contingentul militar rus din Transnistria pentru armata ucraineană[899]. „Trupele unite ale Republicii Moldova şi României vor înainta şi către «Basarabia ucraineană», totul făcând parte dintr-un plan pus la cale de liderii politici şi militari de la Kiev, Chişinău şi Bucureşti“, spunea Kiseliov, citat de presa română.

Iar în septembrie 2017, Pro TV titra: „Transnistria se pregăteşte de război cu Moldova“[900]. Într-o ştire confuză, în care cererea parlamentului de la Chişinău cu privire la retragerea armatei ruse din Transnistria era interpretată ca fiind o „decizie“ privind „retragerea misiunii ruse de menţinere a păcii în Transnistria“, era citat Krasnoselski, şeful „guvernului“ transnistrean, care spunea: „Suntem pregătiţi. Putem mobiliza foarte repede miliţiile, sunt zeci şi zeci de mii de oameni care sunt gata să îşi apere ţara“ şi că în cazul unei „invazii“ moldoveneşti, Rusia va apăra regiunea separatistă.

Rusia mobiliza resurse importante la frontiera vestică. În septembrie 2017, avusese loc cel mai mare exerciţiu de război de după anexarea Crimeii – Zapad, în Belarus. Începuseră ceea ce Vestul numea *War Games*, Jocurile Războiului. Era *maskirovka* sau mai mult decât atât?

Note

797. A, Taylor, „Is Vladimir Putin hiding a $200 billion fortune?“, *Washington Post*, 20 apr. 2015; D. Sharkov, „Forget Jeff Bezos, Putin is World’s Richest…“, *Newsweek*, 28 iul. 2017

798. A. Dughin, *op. cit.*, p. 172.

799. „Death of Journalists in Russia“, web.archive.org.

800. Un portret al lui Vladimir Putin, în Steven Lee Myers, *The New Tsar: The Rise and Reign of Vladimir Putin*, Vintage, New York, 2016.

801. M. Elder, „Putin addresses tens of thousands…“, *The Guardian*, 3 feb. 2012.

802. Despre putinism, în Garry Kasparov, *Winter Is Coming: Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped*, PublicAffairs, 2015.

803. S. Sierakowski, A. Michnik, „Europe’s New Eastern Question“, Project Syndicate, 24 nov. 2017.

804. A. Dughin, *op. cit.*, pp. 250, 251–252.

805. G.P. Herd, *op. cit*.

806. Vasili Grossman, *Viaţă şi destin*, Ed. Polirom, Iaşi, 2016 (e-Book).

807. AFP, „Russian man sent to penal colony…“, *The Guardian*, 27 nov. 2017.

808. L. Grâu, „Victor Erofeev: «Regimul şi ţara…»“, Radio Europa Liberă, 25 apr. 2017.

809. G.P. Herd, *op. cit*.
810. „Russian Media Fights «Demonization» of Putin…“, *Moscow Times*, 3 mar. 2015.
811. A. Capron, „Did US ambassador to Russia really…“, StopFake, 1 mar. 2017.
812. „Russians Less Weary of Sanctions…“, *Moscow Times*, 18 dec. 2017.
813. S. Savranskaya, T. Blanton, „NATO Expansion: What Gorbachev Heard“, National Security Archive, 12 dec. 2017.
814. *Ibidem.*
815. M. Korşunov, „M. Gorbachev: I am against all walls“, *Russia Beyound – Rossiskaia Gazeta*, 16 oct. 2014.
816. *Ibidem*.
817. Mihail Gorbaciov, *Amintiri. Viaţa mea înainte şi după perestroika*, Ed. Litera, Bucureşti, 2013 (e-Book).
818. G.P. Herd, *op. cit*.
819. O istorie a Rusiei postsovietice, în Peter Conradi, *Who Lost Russia? How the World Entered a New Cold War*, Oneworld Publications, 2017.
820. P.K. Baev, „Russian Strategy Seeks to Defy…“, *Eurasia Daily Monitor*, vol. 13, nr. 1, ian. 2016.
821. Decretul Preşedintelui Federaţiei Ruse nr. 646 din 5 dec. 2016.
822. M.M. Ruiz, „A Shift in Russian Doctrine“, *Diplomaatia*, Tallinn, nr. 168, aug. 2017.
823. V. Tismăneanu, „Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruieşte absolutismul putinist“, Contributors, 18 mar. 2015.
824. A. Dughin, *op. cit.*, p. 125.
825. *Ibidem*, pp. 125–127.
826. O. Riabov, *op. cit.*
827. A. Federman, „How US Evangelicals Fueled the Rise…“, *The Nation*, 7 ian. 2014.
828. M. d’Ancona, *op. cit.*, p. 24.
829. „Ştirile săptămânii“, Rusia 1, 27 mar. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 65, 6 apr. 2017.
830. *Ibidem*.
831. „Ştirile săptămânii“, Rusia 1, 10 sept. 2017, *apud* Disinformation Review, 14 sept. 2017; A. Blomfield, „Russia accuses Poland…“, *The Telegraph*, 4 iun. 2009. În realitate, conform protocolului secret al Pactului de neagresiune sovieto-german, Germania şi URSS au convenit să împartă Polonia între ele, treimea vestică urmând să aparţină Germaniei şi cele două treimi estice, URSS. După ce Germania a atacat Polonia în 1 septembrie 1939 în vest, Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei. Trupele sovietice au invadat Polonia în est în 17 septembrie. În 30 noiembrie, URSS a atacat Finlanda. Letonia, Lituania, Estonia, Basarabia, Nordul Bucovinei şi Ţinutul Herţa au fost anexate în 1940, în urma unor ultimatumuri.
832. *Sakinform*, Georgia, 25 oct. 2017. În 1801, Rusia a anexat mai întâi regatul Kartli-Kakheti, apoi celelalte regate şi principate ale Georgiei.
833. „Vecher s Vladimirom Solov’ievim“, Rusia 1, 7 nov. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 87, 7 nov. 2017.
834. D. Aaronovitch, „The revolution will be dramatised“, Index on Censorship, 8 aug. 2017.
835. A. Kolesnikov, „The October Revolution…“, Project Syndicate, 28 mar. 2017.
836. A. Soldatov, „«Protocoli sionschih mudreţov»…“, *Novaia Gazeta*, 29 nov. 2017.
837. „Itogi TV-goda: narod smotrel Putina…“, *Moskovski Komsomoleţ*, 25 dec. 2017.
838. „In Russia, TV’s most-watched event in 2017…“, Meduza, 26 dec. 2017.

839. „Ştirile săptămânii“, Rusia 1, 16 iul. 2017, *apud* Disinformation Review, nr. 77, 16 iul. 2017.

840. C. Citre, „Şerban Nicolae: Partizanii anticomunişti…“, News.ro, 30 oct. 2017.

841. URSS a fost responsabilă pentru foametea în masă din URSS, inclusiv pentru Holodomor. 17 state au recunoscut Holodomorul ca fiind un genocid împotriva poporului ucrainean, iar ONU, OSCE, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei şi Parlamentul European, drept crimă împotriva umanităţii. Vezi Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*, Doubleday, 2017.

842. Stéphane Courtois, „Discursul politic rus de la al Doilea Război Mondial la conflictul ruso–ucrainean“, în S. Courtois, *op. cit.*

843. „The Soviet invasion of Czechoslovakia…“, Disinformation Review, nr. 89, 21 nov. 2017.

844. „«Czechoslovakia should be grateful…»“, EU vs Disinfo, 26 nov. 2017.

845. „Take care of Russia“, *The Economist*, 22 oct. 2016.

846. „Was Stalin's Terror Justified?“, *The Moscow Times*, 31 mar. 2015.

847. Françoise Thom, „Marele Război pentru Apărarea Patriei: ingredientele unui mit“, în S. Courtois, *op. cit.* Comisia a fost dizolvată în 2012.

848. „Războiul uitat“, OTR, Sankt-Petersburg, 23 nov. 2017, *apud* „In 1939, Finland attacked…“, Disinformation Review, nr. 90, 23 nov. 2017.

849. Andrii Kohut, „Controlarea trecutului: politică arhivistică şi mituri ruseşti despre al Doilea Război Mondial“, în S. Courtois, *op. cit.*

850. Alia Şandra, „Pericolele exploatării de către mass-media ruse a mitului Marelui Război pentru Apărarea Patriei“, în S. Courtois, *op. cit.*

851. F. Thom, *op. cit.*

852. „Meeting with young academics and history teachers“, Preşedinţia Rusiei, 5 nov. 2014.

853. „Alexander Litvinenko: Profile of murdered Russian spy“, BBC News, 21 ian. 2016.

854. Perioada este relatată amănunţit de Masha Gessen, *Omul fără chip. Incredibila ascensiune a lui Putin*, Ed. Pandora, Bucureşti, 2012; vezi şi M. Kirk, „Putin's Revenge“, PBS, 2017.

855. Aleksandr Podrabinek, „Instrumente de anexiune şi de propagandă“, în S. Courtois, *op. cit.*

856. Nina Tumarkin, *The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia*, BasicBooks, New York, 1995.

857. V. Tismăneanu, *op. cit.*

858. Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Harvard University Press, 1996.

859. „Meeting with young academics and history teachers“, Preşedinţia Rusiei, 5 nov. 2014.

860. T. Snyder, „Putin's New Nostalgia“, *The New York Review of Books*, 10 nov. 2014.

861. T. Snyder, „When Stalin was Hitler's ally“, Eurozine, 8 mai 2015.

862. Galia Ackerman, „Percepţia asupra Pactului Ribbentrop–Molotov în istoriografia rusă: de la Gorbaciov la Putin“, în S. Courtois, *op. cit.*

863. H. Lesment, „«Sverkhsekretnyy» protokol pakta…“, InoSMI.ru, 30 aug. 2010.

864. Antoine Arjakovsky, „Mitologia celui de-al Doilea Război Mondial în sânul Bisericii Ortodoxe Ruse şi consecinţele ei dramatice astăzi“, în S. Courtois, *op. cit.*

865. E. Berg, „Federal investigators have reopened…“, Meduza, 30 nov. 2017.

866. „Russia bars «extremist» British comedy…“, BBC News, 23 ian. 2018.

867. D. Turovski, „The Lord has given me a mission…“, Meduza, 14 sept. 2014.

868. N. Petrov, „Don't Speak, Memory“, *Foreign Affairs*, ian./feb. 2018.

869. Sarmite Elerte, „Amintirea «Ma–relui Război pentru Apărarea Patriei» şi politica expansionistă a Rusiei“, în S. Courtois, *op. cit.*

870. S. Elerte, *op. cit.*

871. Tikk Eneken *et al*., *International Cyber Incidents, Legal Considerations*, Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCD COE), Tallinn, 2010.

872. P. Pomerantsev, „Inside the Kremlin's hall of mirrors“, *The Guardian*, 9 apr. 2015.

873. „Estonia hit by «Moscow cyber war»“, BBC News, 17 mai 2007.

874. J. Richards, „Denial-of-Service: The Estonian Cyberwar…“, *International Affairs Review*, nr. 18, 2009.

875. R. Synoitz, „Georgian Government Accuses…“, RFE/RL, 12 aug. 2008.

876. „Behind The Estonia Cyberattacks“, RFE/RL, 6 mar. 2009.

877. *National Cyber Security Framework Manual*, Alexander Klimburg (ed.), NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn, 2012. Mai multe despre războiul informaţional, în Alexander Klimburg, *The Darkening Web: The War for Cyberspace*, Penguin Press, 2017.

878. M. Natca, „Mihai Ghimpu, încolţit de Moscova…“, ghimpu.wordpress.com, 4 aug. 2010.

879. E. Lucas, „Drink to me only“, *The Economist*, 12 iul. 2010.

880. V. Socor, „Russia Defends Soviet Occupation…“, *Eurasia Daily Monitor*, vol. 7, nr. 125, iun. 2010.

881. „Moldova dubs June 28 «Day of Soviet Occupation»“, RT, 24 iun. 2010.

882. *Ibidem*.

883. „Duma de Stat a Federaţiei Ruse a condamnat…“, Unimedia, 30 iun. 2010.

884. V. Socor, *op. cit.*

885. L. Bogza, „InPROfunzime“, PRO TV Chişinău, 5 dec. 2016.

886. „Foreign Ministry criticizes…“, *Russia Beyond – Rosiskaia Gazeta*, 23 sept. 2015.

887. „Renato Usatîi îl preîntâmpină pe Şalaru…“, Agora.md, 17 sept. 2015.

888. „Usatîi îi dă replica lui Şalaru…“, Pro TV Chişinău, 17 sept. 2015.

889. „Tancul va fi demontat…“, *Jurnal de Chişinău*, 10 mar. 2018.

890. „Deputaţi şi simpatizanţi ai PSRM au înnoptat…“, Publika, 30 nov. 2016. În primăvara anului 2017, câţiva activişti socialişti locali au vopsit tancul în verde şi au scris „За родину!“ (Pentru patrie). La începutul anului 2018, tancul a fost vopsit în culorile tricolorului românesc, ca şi cel de la Leuşeni.

891. V. Călugăreanu, „Atentat la suveranitatea şi integritatea…“, DW, 8 aug. 2016.

892. *Ibidem*.

893. A. Nicolae, „Blindate ruseşti au simulat un atac…“, Active News, 4 aug. 2017.

894. I. Tudor, „Ca în război: Tancurile din Transnistria…“, România TV, 9 aug. 2016.

895. „Tancuri din Transnistria au trecut Nistrul…“, *Libertatea*, 9 aug. 2016.

896. „Exerciţiu militar pe Nistru: tancurile ruseşti…“, Pro TV, 4 aug. 2017.

897. V. Călugăreanu, *op. cit.*

898. I. Tomescu, „Televiziune RUSĂ: România şi Moldova vor ATACA…“, *Evenimentul Zilei*, 1 iul. 2014.

899. În Transnistria se află Grupul Operativ al Trupelor Ruse (Armata 14) – 2 200 de militari, trupele de menţinere a păcii de la Nistru – 400 de militari ruşi şi 400 transnistreni, armata Transnistriei – 4 500 de militari, la care se adaugă forţele de securitate, constituite din miliţie, grăniceri, KGB, însumând în jur de 13 000 de oameni.

900. „Transnistria se pregăteşte de război…“, Pro TV, 11 sept, 2017.

Partea a III-a
CINE CONTROLEAZĂ ADEVĂRUL?

„Realităţile *fake* vor crea oameni *fake*. Sau oamenii *fake* vor genera realităţi *fake* pe care le vor vinde altor oameni, transformându-i, în cele din urmă, în propriile lor *fake*-uri. Aşa că vom sfârşi cu oameni *fake* inventând realităţi *fake* pe care le vor oferi altor oameni *fake*.“

PHILIP K. DICK

„Nu există fapte, doar interpretări.“

FRIEDRICH NIETZSCHE

„Totul se petrece, de fapt, în mintea noastră. Ceea ce se petrece în toate minţile în acelaşi timp – acela este adevărul.“

GEORGE ORWELL

14
METAVERSUL MINCIUNII

O tură prin cyberunderground

La începutul anului 2014, Kate Starbird, cercetătoare la Universitatea din Washington, conducea o echipă care începuse să cerceteze acest „ecosistem al presei alternative“, cum îl numise la început, documentând felul în care oamenii răspândesc zvonuri online în timpul unor crize, de la cutremure până la asasinate în masă.[901] La început, li s-a părut că este sub demnitatea lor de oameni de ştiinţă să studieze aceste teorii ale conspiraţiei. După trei ani au constatat că greşiseră şi că se aflau în faţa unui nou fenomen social.

Starbird a descoperit un tipar al reacţiilor care apăreau după astfel de evenimente – un fel de naraţiuni alternative ale evenimentului, în care se pretindea fie că evenimentul nu avusese loc, fie că a fost produs de cu totul altcineva decât suspecţii oficiali, fie că era o teorie a conspiraţiei.

După atentatul din timpul Maratonului de la Boston, din 2013, în peste 4 000 de tweeturi se afirma că bombele erau o pistă falsă generată de forţele speciale ale marinei americane, celebrii US Navy SEALs. După asasinatul în masă de la Colegiul Umpqua apăruse zvonul că evenimentul fusese înscenat din raţiuni politice, pentru a restrânge dreptul constituţional de a deţine arme. Iar după atacul de la clubul de noapte Orlando Pulse se sugera că atentatul fusese planificat pentru a-i demoniza pe musulmani. După fiecare criză erau documentate naraţiuni alternative, de multe ori generate de aceleaşi conturi de Twitter, care făceau trimitere la aceleaşi site-uri.

Studiind tipologia şi frecvenţa mesajelor, echipa lui Starbird a descoperit că aceste zvonuri aveau „semnături“[902] distincte. De obicei, dezbaterile online după astfel de evenimente tragice izbucneau imediat şi se stingeau relativ repede, în câteva săptămâni. Aceste naraţiuni alternative creşteau

însă mult mai încet, continuând să fie diseminate în lunile şi chiar anii următori.

Existau şi caracteristici comune – naraţiunile alternative acopereau zone editoriale vaste[903], conţineau linkuri către aceleaşi site-uri, cum ar fi InfoWars sau RT, şi erau susţinute de reţele bine coordonate de boţi, aşa-numitele *botnet*. Mai mult, haştagurile erau comune, ceea ce indica o coordonare. De exemplu, naraţiunile generate în urma atentatului din Boston conţineau toate haştaguri fără nici o legătură cu evenimentul în sine, precum #falseflag, #obama, #nra sau #teaparty.

În iarna anului 2016, cercetătorii au fost uimiţi să constate că mişcarea Anonymus avea legături atât cu conturi propalestiniene, cât şi cu conturi ale suprematiştilor albi sau că utilizatorii de stânga ai Wikileaks erau conectaţi cu suporterii de dreapta ai lui Trump. Cum de grupuri cu ideologii diferite, chiar opuse, se întâlneau în spaţiul virtual pentru a discuta naraţiuni alternative privind asasinatele în masă? Pur şi simplu era lipsit de orice logică.

Echipa Universităţii din Washington a constatat că orientările politice nu erau de tip stânga (liberali) vs. dreapta (conservatori), ci mai degrabă naţionalism *vs* globalizare. Această metanaraţiune era declinată în antiimigraţie (refugiaţii vor distruge bunăstarea şi identitatea naţională), anticorporaţii (companiile multinaţionale conduc lumea în propriul beneficiu), antiguvern (guvernele sunt conduse de corporatocraţie, care urmăreşte jefuirea averii naţionale), anti-UE (Bruxellesul vrea să transforme statele membre în colonii).

A urmat o explorare sistematică a acestui nou ecosistem. Studiul naraţiunilor alternative declanşate de asasinatele în masă a arătat că retorica *fake news* şi presa alternativă sunt legate prin acelaşi tipare.[904] Media alternativă sprijinea naraţiunile alternative, în timp ce media tradiţională le contesta. Aşa cum vom vedea mai târziu, publicul care contesta media tradiţională s-a îndreptat automat spre media alternativă.

Cercetătorii americani au constatat apoi că toate aceste naraţiuni alternative se încadrau în tiparul unor dezinformări care convergeau spre aceleaşi teme conspiraţioniste – atât cele privind asasinatele în masă sau

catastrofele naturale, cât şi cele pseudoştiinţifice despre vaccinuri sau organisme modificate genetic.

Ecosistemul presei alternative mai avea o proprietate – câteodată, teoriile conspiraţiei se băteau cap în cap. Se simula astfel diversitatea opiniilor, dar de fapt era o diversitate a minciunii, un caleidoscop al dezinformării.[905]

În *Ameninţarea irealităţii*, Pomerantsev şi Weiss descriu strategiile dezinformării ruseşti (coborând până la Lenin), care sunt destinate nu să convingă, ci să provoace confuzie. O societate care nu mai crede în nimic poate fi mai uşor controlată, arată ei. Anarhiştii, antiglobaliştii şi neonaziştii pot fi mobilizaţi nu în alianţe explicite sau în marşuri de protest, ci în spaţiul virtual, într-un soi de rezistenţă globală.

Respingerea ştirilor presei tradiţionale este mantra presei alternative, care se defineşte în opoziţie cu presa „veche“, „corporatistă“. Presa tradiţională este acuzată că e părtinitoare, că aparţine sistemului corupt liberal pe care îl slujeşte (al lui Soros, de exemplu), că serveşte elita, nu poporul.

Presa tradiţională îşi îndeamnă cititorii să fie avizaţi, sceptici, cu ochii-n patru în ceea ce priveşte presa online. Media alternativă susţine aceeaşi prudenţă în ceea ce priveşte presa tradiţională, încurajând „lectura alternativă“.[906] *Question more!*, ne îndeamnă RT, bastionul estic al adevărurilor alternative. Ambele părţi au acelaşi discurs, folosesc aceiaşi termeni. Presa tradiţională îl acuză pe Trump că a produs peste 100 de minciuni în primele 100 de zile la Casă Albă; Trump acuză, la rândul lui, *New York Times*, CNN, *Washington Post* de lipsă de onestitate, că sunt *fake news*. Presa alternativă acuză presa „corporatistă“ că produce *fake news*, presa tradiţională acuză presa alternativă că produce dezinformare, propagandă, *fake news*. Pe cine va crede consumatorul de presă?

Cercetătorii Universităţii din Washington au documentat conexiunile între Donald Trump şi presa alternativă. Aceasta a preluat acuzaţiile lui Trump sau ale consilierilor săi privind interceptarea telefoanelor din Trump Tower[907] şi fraudarea voturilor, minciuna că s-ar fi opus invadării Irakului, evocarea unui masacru care nu a avut loc – cel de la Bowling Green, povestea atacului terorist din Atlanta care, de asemenea, nu a avut loc, sau „terorismul în Suedia“, care a determinat Stockholmul să ceară explicaţii.[908] Nu erau altceva decât încercări de a transforma ştirile în „bombe puse în

centrul sistemului nostru informaţional“, după cum arăta jurnalista de la *The Guardian* Carole Cadwalladr.[909]

Numirea lui Steve Bannon în cercul restrâns de putere al lui Trump, ca strateg-şef şi membru în Consiliul Naţional de Securitate (care îl transforma într-unul dintre cei mai puternici oameni ai Americii), nu a făcut decât să confirme public această legătură între Trump şi presa alternativă. Bannon condusese Breitbart News, vârful de lance al presei alternative, cu o puternică orientare antiglobalistă. „Media corporatistă, globalistă se opune cu tărie unei agende construite în jurul interesului economic naţional, aşa cum este agenda lui Donald Trump“, spunea Bannon, criticând presa tradiţională.

Echipa lui Starbird a demonstrat apoi că ecosistemul presei alternative abundă în teorii ale conspiraţiei, naraţiuni antisemite, antiglobaliste şi antisistem, care se regăsesc şi în discursul oficial al Kremlinului. Pomerantsev şi Weiss aveau să constate printre primii, în 2014, că Rusia, prin armatele sale de troli şi boţi şi prin presa de stat, transformase dezinformarea în armă, iar Occidentul nu avea mecanismele instituţionale sau analitice necesare pentru a-i face faţă.

Lothar Metzl, fost analist CIA, arăta că Moscova încerca prin dezinformare să producă o lipsă de încredere în media tradiţională şi în democraţia occidentală. Pentru CIA era una dintre tacticile de lucru pe care o folosise la rândul său, aşa că i-a fost uşor să recunoască efectele. Ce era nou în această desfăşurare de forţe era utilizarea undergroundului cibernetic.

O campanie de propagandă aparte a fost cea în care ruşii au folosit armate de boţi împotriva veteranilor americani. Începând din 2013, Veteranstoday.com a început să publice conţinut preluat din *New Eastern Outlook*, o revistă de analiză geopolitică ce apărea sub patronajul Academiei Ruse de Ştiinţe, iar Veteransnewsnow.com prelua informaţii publicate de Fundaţia pentru Cultură Strategică din Moscova. Informaţiile erau apoi diseminate prin mii de conturi de Twitter în rândul foştilor şi actualilor militari din armata SUA. „Pe Twitter există interacţiuni semnificative şi persistente între personalul militar activ şi în retragere şi o reţea largă de conturi care sunt legate de Rusia, conturi specializate pe teorii

ale conspiraţiei şi conturi ale dreptei europene“[910], avea să constate o echipă de cercetare de la Institutul Internet al Universităţii Oxford.

Prin 2017, Politico relata că revista *Veterans Today* amesteca într-un mod ciudat sfaturi adresate veteranilor despre cum să-şi plătească medicamentele sau să găsească de lucru cu ştiri precum „Ku Klux Klanul Ucrainei – noul aliat al NATO“ sau „Dovadă: Turcia a efectuat atacuri cu gaz sarin în 2013 şi a făcut-o şi acum [în Siria]“.[911] „Este o dovadă în plus asupra efortului holistic al Kremlinulului de a încerca să intre în mintea, computerele şi comunicaţiile noastre, să organizeze operaţiuni Psy împotriva trupelor noastre“, avea să declare Michael Carpenter, un fost înalt funcţionar la Pentagon şi Casa Albă.[912]

Fake news au devenit motorul unei noi realităţi, expresia unei noi epoci – cea a postadevărului. Serviciile de informaţii le consideră o nouă expresie a războiului informaţional, mediul academic vorbeşte despre poluare informaţională, filozofii văd o schimbare de paradigmă a comunicării şi psihologii identifică un nou tip de tulburare psihică – tulburarea informaţională (*Information Disorder*).[913]

În abisurile acestui metavers al minciunii se găsesc armate de troli şi boţi, iar extrema stângă şi extrema dreaptă defilează împreună virtual – un ecosistem transnaţional, născut din viclenia regimurilor nedemocratice şi frustrările clasei de mijloc occidentale aflate în căutarea unor noi mituri.

Ferma de troli şi Bucătarul lui Putin

Trolii s-au născut odată cu Internetul.[914] Ei erau cei care îi hărţuiau pe internauţi prin mesaje *off-topic*, provocatoare, pentru a le smulge un răspuns emoţional. Definiţia era pe atunci apropiată celei date de dicţionarele româneşti – „Gnom zburdalnic, care trăieşte în munţi sau în păduri, întruchipând forţele rele ale naturii“. Astăzi însă, nu mai este vorba de fiinţe zburdalnice, vorace şi cu minte puţină, ci de troli profesionişti.

La faimoasa Agenţie de Cercetare a Internetului din Sankt-Petersburg, cunoscută ca „Ferma de troli“, lucrează 300 de tineri troli. Patronul „fermei“ înfiinţate în 2014 este Evgheni Prigojin, un oligarh pe care presa rusă l-a numit „Bucătarul-şef“ al lui Putin. 90 de angajaţi au fost implicaţi

direct în intervenţia în alegerile prezidenţiale din SUA din 2016. Salariile celor din „Departamentul SUA“ variau între 80 000 şi 120 000 de ruble (1 400–2 100 de dolari). Bugetul lunar al Fermei era de 1,25 de milioane de dolari.

Principalele naraţiuni privind SUA erau cele care incitau la ură rasială, secesiunea Texasului, antiimigraţie, antiglobalizare.[915] „Nu era vorba de a scrie «Obama e o maimuţă» sau «Putin e grozav», dimpotrivă, te amendau pentru asta“, povestea unul dintre foştii angajaţi pentru Dojd TV.[916] Oamenii din „Departamentul SUA“ trebuiau sa fie bine educaţi şi antrenaţi pentru a înțelege nuanţele polemicii americane privind drepturile LGBT, avortul, dreptul de a purta arme, imigraţia etc. Sursa citată de Dojd TV, „Maxim“, relata că promovarea Rusiei şi a lui Putin erau interzise. „Americanilor nu le pasă de Rusia“, spunea Max, „ţelul nostru nu era să-i facem pe americani să fie interesaţi de Rusia, ci să-i îndreptăm împotriva propriului guvern – să provocăm revolte şi nemulţumire, să contribuim la scăderea susţinerii lui Obama“. Ordinul de a o ataca pe Hillary Clinton venise cu doi ani înainte de alegeri.

După ce au apărut „defecţiunile“ şi presa a început să relateze despre ce se ascunde de fapt în spatele agenţiei, angajaţilor li se spunea că nu trebuie să le fie ruşine de ceea ce fac, dimpotrivă. „Fiecare ţară are genul ăsta de organizaţii, care apără interesele naţionale“, le spuneau managerii. „Acesta este un război informaţional şi este oficial.“

Conturi de Twitter care apăreau ca fiind ale unor instituţii de presă locale din state *swing*, inclusiv Florida, Ohio şi Pennsylvania, erau de fapt operate de troli din Agenţia de Cercetare a Internetului de la Sankt-Petersburg. Conturile aveau peste o jumătate de milion de urmăritori. Alte o sută de publicaţii legitime au preluat ştiri false de pe aceste conturi, unele repostate chiar de înalţi oficiali, inclusiv un consilier al preşedintelui Obama. Numărul total al conturilor de Twitter care erau operate de Fermă în perioada alegerilor americane era de 2 752.[917]

Samantha Bradshaw şi Philip Howard, cercetători la Universitatea Oxford, au prelevat un eşantion de 22 milioane de tweeturi postate în perioada 1–11 noiembrie 2016 în 12 state pentru a cerceta impactul dezinformării asupra alegerilor americane.[918] Ei au descoperit un sistem

sofisticat de pregătire a trolilor ruşi, în care erau investite milioane de dolari. Iar sistemul era acelaşi ca în orice redacţie – editorii dau în lucru temele, editează conţinutul şi îl diseminează în reţelele sociale şi online, rezultatele fiind apoi auditate, cei mai productivi troli fiind recompensaţi.

BBC relata în noiembrie 2017 cum produce Ferma filme de propagandă. Luptători mascaţi şi cu vocile distorsionate se prezentau când ca rebeli proruşi din Ucraina, când ca rebeli proucraineni din Rusia, ca luptători ai Statului Islamic sau ca banderovişti înfăşuraţi în steaguri neonaziste. Toate filmele erau înregistrate în acelaşi decor. Într-un videoclip, „Mişcarea de Eliberare a Rusiei“ pretindea că s-ar fi aflat la originea unui incendiu din oraşul rus Rostov, declarând că a fost „primul act terorist încununat cu succes pe teritoriul Rusiei“. (O persoană fusese ucisă şi mai mult de o sută de case distruse într-un incendiu care nu fusese atribuit de autorităţile ruse vreunei grupări criminale.) Într-o altă înregistrare, „soldaţii ucraineni“ aşază un cap de porc pe Coran şi îi trimit „felicitări“ preşedintelui cecen Ramzan Kadîrov. Scenetele au fost apoi inserate în diverse naraţiuni, fie în sprijinul „Republicii Populare Doneţk“, fie pentru a stârni ura împotriva „teroriştilor“ şi banderoviştilor ucraineni, care apăreau ca antiruşi şi antimusulmani.[919]

Primul jurnalist care a relatat despre Ferma de troli a devenit ţinta unei formidabile campanii de hărţuire, care a durat ani de zile. În septembrie 2014, Jessikka Aro lucra pentru televiziunea publică din Finlanda, YLE. Aro a investigat conturile false din reţelele sociale, Facebook, Vkontakte, Twitter, documentând impactul acestora asupra dezbaterii publice şi libertăţii de exprimare din Finlanda. Imediat ce a început să relateze despre Fermă, Aro a devenit ţinta unei campanii sistematice de abuz şi hărţuire. Trolii au publicat mai întâi informaţii personale, inclusiv adresa şi datele de contact, apoi detalii despre viaţa ei intimă. Apoi au apărut informaţii că ar fi spion străin, ba chiar o persoană cu probleme mintale, care răspândeşte teorii ale conspiraţiei. I-au fost publicate informaţiile confidenţiale din dosarul de sănătate – o amendă de 300 de euro pentru consum de droguri pe care o primise când avea 20 de ani a transformat-o în „dealer al drogurilor NATO“. S-a produs chiar şi un spot video, difuzat pe Facebook şi Twitter, în care era înfăţişată drept o „spioană blondă stupidă“.

În februarie 2018, 13 cetăţeni ruşi şi trei companii ruseşti au fost inculpaţi de un tribunal federal american pentru amestecul în procesul electoral din SUA. Prigojin şi Ferma se aflau pe listă. „Treisprezece oameni au intervenit în alegerile din SUA?! Treisprezece împotriva unui buget de miliarde al serviciilor de informaţii? Absurd“, scria purtătoarea de cuvânt a Ministerului rus de Externe, Maria Zaharova, pe Facebook. „Americanii sunt oameni foarte emotivi, văd ce vor să vadă“, avea să declare şi Prigojin la aflarea veştii[920], citându-l, poate fără voia lui, pe Lenin, care explica rostul propagandei: „Spuneţi-le ceea ce vor să audă“. Putin a negat că ar fi prieten cu Prigojin sau că l-ar cunoaşte, deşi există numeroase fotografii publice în care apar împreună.[921]

Dar fabricile de troli nu sunt o invenţie rusească. Un raport recent al Computational Propaganda Research Project descoperea astfel de activităţi în peste 28 de state.[922] China este suspectată că plăteşte anual 2 milioane de troli („Armata 50 de cenţi“) care generează peste 400 de milioane de postări în reţelele sociale[923], ca parte a unui efort de a schimba agenda publică şi a distrage atenţia publicului de la orice subiect care putea incita la proteste.[924] În ţări precum Bahrain şi Azerbaidjan există firme de PR care creează conturi false în reţelele sociale pentru a influenţa opinia publică.[925] Preşedintele Duterte a folosit în Filipine tehnici sofisticate de astroturfing[926] împotriva jurnaliştilor şi organizaţiilor media.[927] În Africa de Sud, presa demasca în mai 2017 operaţiunile de dezinformare ale puternicei familii Gupta menite a distrage atenţia de la propriile-i afaceri cu guvernul. Utilizatori de Twitter erau plătiţi pentru a hărţui jurnaliştii şi a disemina informaţii fabricate, iar armatele de boţi amplificau poveştile.[928]

Doi troli din Moscova au povestit pentru TBS, ascunşi sub măşti negre, că îşi asumau identităţi americane în online şi ţinteau site-uri cum ar fi *Wall Street Journal*, *New York Post*, *Washington Post*, Facebook şi Twitter. Scopul lor, spuneau ei, este de „a-i scoate din minţi“ pe cei prezenţi în forumurile ziarelor sau pe reţelele sociale, de „a-i face să îşi schimbe opiniile, de a-i reduce la tăcere pe oponenţi“[929].

Discursul instigator la ură, ridiculizarea subiectelor serioase de presă, deturnarea atenţiei spre subiecte care generează un răspuns emoţional

puternic sunt câteva dintre scopurile postărilor trolilor. Aceştia profită de subcultura Internetului pentru a stabili agenda publică.

Agregarea în grupuri transnaţionale, adevărate Internaţionale ale trolilor, este una dintre caracteristicile ecosistemului. De exemplu, suporterii lui Trump din SUA au pretins că ar fi francezi şi s-au implicat în alegerile din Franţa.[930] Folosind tehnologii precum Discord (camere de chat în care se intră doar cu invitaţie), documente Google, formulare Dropmark (site de *file sharing*), au organizat un adevărat bombardament cu mesaje asupra conturilor de Twitter, cu acelaşi haştag.

Armatele de boţi

Primele studii academice asupra conturilor automate, aşa-numiţii boţi, sunt cele ale cercetătorilor de la Oxford şi MIT, din 2010.[931] După opt ani, oamenii de ştiinţă încă mai polemizează în privinţa terminologiei. Pentru unii, boţii sunt conturi automate programate prin diverşi algoritmi să desfăşoare o anumită activitate pe reţelele sociale în special şi în online în general. Pentru alţii, sunt agenţi software autonomi, cu proprietăţi de inteligenţă artificială.[932]

Distincţia cea mai importantă în clasificarea boţilor operează însă atunci când vine vorba despre activitatea pentru care sunt programaţi, în cazul nostru, pentru dezinformare. Hegelich separă boţii sociali de boţii de chat sau de alţi „asistenţi“ şi subliniază că boţii sociali sunt „actori cu o agendă politică“.[933] Pentru Woolley, boţii sociali „mimează“ comportamentul din mediile sociale pentru a manipula şi perturba comunicarea[934], iar pentru Grimme, boţii sociali sunt cei care livrează propagandă şi ştiri false.[935] Cu toţii sunt de acord că imitarea comunicării umane este o trăsătură-cheie a roboţilor sociali. Polemica este importantă pentru că ţine de etica acestei industrii care va guverna ecosistemul informaţional în viitorul apropiat.

Un bot social este un agent software automatizat sau semi-automatizat (cyborg) care interacţionează cu serverele, rulează sarcini simple şi repetitive într-un ritm mult mai rapid decât orice fiinţă umană. Este construit pe principiul reţelelor neurale, fiind dotat cu un anumit grad de inteligenţă artificială. Cel mai popular tip de bot social este botul de chat:

un software care poate interacţiona cu un utilizator uman în limbaj natural, cum ar fi limba engleză. Companiile folosesc adesea chat-boţi pentru a rezolva problemele legate de serviciul clienţi, în educaţie, afaceri sau comerţ electronic. Cel mai celebru este Siri, asistentul Apple. Aceştia sunt boţii „buni“.

Compania americană Incapsula cercetează anual traficul generat de boţi. Datele sunt colectate din peste 1,5 miliarde de interogări ale unui grup de 20 000 de site-uri, pe o perioadă de 90 de zile, în 250 de ţări. În 2015, traficul generat de boţii „răi“ era de 30% din traficul total şi 48,6% din traficul automatizat.[936] Ceea ce înseamnă că ecosistemul informaţional este deja semiautomatizat, populat de boţi şi cyborgi „infractori“ care îşi îmbunătăţesc constant mimetismul social.

Cea mai nouă misiune a armatelor de boţi este cea a interferenţei în alegeri. Aproape 20% din toate postările de pe Twitter privind alegerile prezidenţiale americane au fost generate de boţi sociali.[937] Rata se menţine şi în cazul interferenţei în Brexit.[938] În mai toate ţările, partidele folosesc boţi. Întrebarea este dacă aceştia livrează *fake news*, dezinformare şi propagandă sau informaţii electorale valide.

Cheltuielile pentru implementarea unui bot social pe Twitter sunt minime, iar timpul de instalare este mai mic de o oră, pentru un programator cu experienţă medie. Principalul efort este legat de configurarea contului de Twitter, care trebuie să fie un cont standard, conectat la numărul de telefon mobil al dezvoltatorului. Dar acestea pot fi create folosind o adresă de e-mail falsă şi un număr de telefon mobil înregistrat anonim. Partea sofisticată a programării este cea privind simularea comportamentului uman, adică producerea de conţinut credibil şi inteligent, generarea de urme (metadate) asemănătoare celor umane în reţelele sociale şi crearea unei reţele credibile de prieteni şi urmăritori pentru a răspândi informaţiile.

O echipă de la Universitatea din Münster a creat 30 de conturi false, în modul descris mai sus. Fiecare bot avea propriul ciclu zi–noapte, model de activitate şi comportament de urmărire. După o săptămână, numărul de urmăritori ajunsese la 1 400. Doar 3 dintre cei 30 de boţi au fost eliminaţi de la început de Twitter, iar pentru ceilalţi 27, probabilitatea de a fi depistaţi

ca boţi (BotOrNot) era între 37–60% pentru fiecare în parte, ceea ce constituia o rată de succes foarte bună. Experimentul a arătat cât de uşor poate fi folosit Twitter pentru a ridica o armată de boţi.

După estimările lui Samuel Woolley, cercetător la Institutul Internet de la Oxford, o persoană ar putea construi şi menţine până la 400 de astfel de boţi pe Twitter, iar pe Facebook, care este mai eficient în identificarea şi închiderea conturilor false, o persoană ar putea gestiona între 10 şi 20 de boţi.

Pentru câteva sute de dolari, oricine poate cumpăra o identitate online falsă. În pachet intră conturi de e-mail, carduri SIM, conturi pe Twitter şi profiluri pe Facebook. Uneori, înainte de a fi vândute, acestea sunt dezvoltate timp de 5 până la 10 ani, pentru a le face să pară cât mai autentice, de multe ori prin „fabrici“ din Europa de Est. Cei mai frecvenţi cumpărători sunt lobby-urile politice.[939]

Twitter are un sistem API[940] deschis care permite, ba chiar încurajează, postarea de tweeturi în contul unui alt utilizator, ceea ce îl face un mediu ideal pentru boţi. Nu toţi sunt „răi“ – sunt multe conturi instituţionale şi organizaţionale utile, care au contribuit la creşterea traficului, ceea ce a adus tot mai mulţi bani companiei Twitter. Apoi a venit Primăvara arabă, când Twitter a devenit platforma principală în mobilizarea protestatarilor. Din acest moment, a început să fie populat masiv de boţi „răi“.[941]

Studiind rolul jucat de Twitter în Primăvara arabă, Phillip Howard a observat că mii de boţi preluau haştagurile folosite de protestatari. El a reuşit să ajungă la peste o sută dintre programatorii boţilor, aceştia acceptând să-l ajute pe Howard în cercetarea sa în următorii ani, devenind informatori anonimi.[942] El a descoperit că tot mai mulţi politicieni de anvergură internaţională începuseră să folosească boţii în campaniile electorale. Informatorii au dezvăluit că se crease o adevărată piaţă neagră, unde se aflau guverne, oameni politici, firme de consultanţă politică, firme de IT care construiau armate de boţi. „Guvernele chinez, iranian şi rus folosesc propriii experţi social-media şi plătesc sume mici de bani unui număr mare de oameni pentru a genera mesaje proguvernamentale“, arăta Howard în 2015, documentând utilizarea boţilor în alegerile din Venezuela.[943]

Cercetarea făcută de Samuel Woolley în timpul alegerilor americane din 2016 a arătat că echipa de campanie a lui Trump s-a bazat foarte mult pe boţi pentru a răspândi ştiri *fake* şi a o discredita pe Hillary Clinton. Ambele echipe au folosit boţi, dar în moduri diferite. 50% din postările pe Twitter pro-Clinton şi 80% din cele pro-Trump (like-uri, repostări, urmăriri) au fost făcute de boţi. Diferenţa nu o face doar cantitatea, ci şi conţinutul – în majoritatea postărilor pro-Trump ale boţilor au fost *fake news*. Momentele-cheie sunt relevante. În timpul dezbaterilor televizate, programatorii pro-Trump au ajustat cu atenţie conţinutul generat automat şi au colonizat strategic haştagurile pro-Clinton. Un sfert dintre mesajele postate la ultima dezbatere televizată între cei doi candidaţi au fost generate de boţi, cele pro-Trump fiind de şapte ori mai numeroase decât cele pro-Clinton.[944] În ziua scrutinului, boţii lui Trump au fost de cinci ori mai mulţi, mobilizarea fiind excepţională. După scrutin, au încetat activitatea şi au dispărut, pur şi simplu.

Dar ce fac boţii când dispar? Ferrara a descoperit că boţii care au lucrat în sprijinul lui Trump în 2016 au fost implicaţi apoi în #MacronLeaks. Între cele două campanii au avut o activitate foarte redusă. Analizând o bază uriaşă de date, de peste 17 milioane de mesaje postate pe Twitter în perioada 27 aprilie – 7 mai 2017 (ziua alegerilor), Ferrara a stabilit că au fost peste 350 000 de postări cu haştagul MacronLeaks şi că 60% dintre acestea au fost în engleză, nu în franceză. Folosind un mix de softuri şi tehnici de modelare comportamentală cognitivă, Ferrara a separat oamenii de boţi, stabilind că 18% din postările #MacronLeaks erau generate de aceştia din urmă. Mesajele au antrenat reacţia a peste 100 000 de utilizatori. În concluzie, el sugera existenţa unei „pieţe negre a boţilor refolosibili pentru dezinformare politică“[945]. Adică armate de roboţi mercenari virtuali.

Ceea ce a urmat a confirmat ipoteza lui Ferrara. Armata de boţi trimisă să-l calomnieze pe Macron a alimentat apoi conflictul dintre Qatar şi vecinii acestuia din Golf.[946] O reţea de boţi care fusese folosită pentru a influenţa dezbaterea publică în jurul conflictului israeliano–palestinian fusese folosită apoi în timpul Brexitului, pentru tabăra *Leave*. Conturile au fost actualizate pentru se adapta noului context, ca şi reţelele la care s-au racordat, şi-au făcut treaba şi au plecat.[947] În 21 octombrie 2016, Statele Unite au fost

lovite de unul dintre cele mai mari atacuri de tip DDoS, în care armate de boţi sufocă serverele cu cereri de acces. Amazon, Netflix, Spotify, Reddit, Twitter au fost câteva dintre site-urile atacate.[948] Pentru un atac de tip DDoS de o săptămână, se pot închiria pe *dark web* armate de boţi cu 150 de dolari.

Astăzi, scala implicării boţilor este uluitoare. Într-o postare pe propriul blog din septembrie 2017, Twitter arăta că a suspendat peste 117 000 de conturi „rău intenţionate“ în patru luni şi că a reperat peste 450 000 de conectări suspecte în fiecare zi.[949] Estimările cele mai recente sugerează că până la 50% din traficul Twitter ar putea fi automatizat, ceea ce coincide cu media documentată anual de Incapsula.[950]

Dar cum de a permis compania americană aceste atacuri? E adevărat, prin închiderea boţilor, Twitter ar pierde utilizatori şi trafic, deci bani. Riscul cel mare este însă acela de a fi, fără voie, o unealtă în destabilizarea geopolitică, arată cercetătorii de la Oxford. La audierile în Congres privind interferenţa ruşilor în alegerile americane, senatorul Mark Warner afirma că Twitter a arătat „o enormă lipsă de înţelegere privind seriozitatea problemei“[951].

Experţii au sugerat că pentru a se preveni situaţii de acest gen, ar trebui codat API, astfel încât automatizarea să fie mai dificilă şi să necesite aprobarea administratorului înainte de instalarea unor noi aplicaţii. În cazul Wikipedia, de exemplu, boţii trebuie să se identifice şi să se conformeze unor reguli instituite special pentru ei.

Legile roboticii, enunţate de Asimov, prevedeau că roboţii nu pot face rău şi că trebuie să fie folositori comunităţii. Ce ar însemna adoptarea unui astfel de cod etic? Trebuie reglementat Internetul? Aceasta este întrebarea cea mai importantă a acestui început de secol. Va renunţa omenirea la principiul fundamental al Internetului – libertatea absolută?

Hackerii patrioţi

Cea mai importantă marfă în noul ecosistem în care trăim, cel informaţional, sunt bazele de date. În 2017, Uber a anunţat că în urmă cu un an îi fuseseră furate datele a peste 57 de milioane de clienţi. Compania a plătit hackerilor 100 000 de dolari pentru ca datele să fie şterse, iar furtul să

nu fie făcut public.[952] Cambridge Analytica a folosit datele a peste 87 de milioane de utilizatori de Facebook, fără permisiunea acestora, pentru a le construi profilele psihometrice.

Cu cât bazele de date sunt mai mari, cu atât softurile automate de propagandă vor fi calibrate mai precis. Iar informaţiile delicate despre politicieni, cum au fost cele sustrase din serverele democraţilor americani, sunt extrem de valoroase. Cei care pot procura această marfă sunt hackerii. Ei sunt Bonnie şi Clyde ai epocii informaţionale. Numai că numele sunt ruseşti.

Cel mai celebru grup de hackeri este cel al ruşilor de la Fancy Bear, cunoscut şi ca APT28, Sofacy, Iron Twilight şi Pawn Storm. Ei sunt cei care au atacat computerele Bundestagului, guvernului nigerian, Agenţiei Naţionale de Securitate a SUA sau dispozitivele Apple din întreaga lume. Tot ei sunt acuzaţi că ar fi spart computerele echipei de campanie a lui Macron şi pe cele ale democraţilor americani. Şi ţintele individuale sunt importante. Associated Press relata că Fancy Bear a atacat în perioada 2014–2017 computerele personale a peste 200 de jurnalişti, publicişti şi bloggeri care investigau activitatea hackerilor ruşi.

Jurnaliştii au documentat legătura dintre Fancy Bear şi serviciile de informaţii ruse. Investigând atacurile din 2016 asupra Comitetului Naţional Democrat (CND), BBC descoperea aceeaşi adresă de Internet (Internet Protocol, IP) a unui server închiriat în trecut de hackerii ruşi prin compania britanică Crookservers şi în codul folosit în spargerea serverelor CND.[953] Aceeaşi adresă mai apăruse în atacul cibernetic asupra show-ului aerian de la Farnborough, din 2014. Timp de trei ani, Fancy Bear închiriase anonim servere de la compania britanică Crookservers, folosise identităţi false, reţele virtuale private (VPN) şi sisteme de plăţi în monede virtuale cum ar fi Bitcoin, Perfect Money şi Liberty Reserve. Înainte de finalizarea investigaţiei BBC, patronul companiei Crookserver s-a mutat în Pakistan, iar firma s-a închis în octombrie 2017.

Din 2010 până în 2017, FBI a arestat o duzină de hackeri ruşi, dintre care patru sunt cei mai mari ciberinfractori din lume. Roman Seleznev a fost condamnat în SUA la 14 ani de închisoare pentru o fraudă bancară de 52 de milioane de dolari. Evgeni Nikulin a fost extrădat la sfârşitul anului 2017 în

SUA, urmând să fie judecat pentru spargerea serverelor unor mari companii americane, printre care LinkedIn şi Dropbox. Ruso-canadianul Karim Baratov, acuzat de SUA pentru că ar fi ajutat spionajul rus să spargă în 2014 cele peste un miliard de conturi Yahoo, a recunoscut că e vinovat. În urma propriei investigaţii, compania de securitate informatică CrowdStrike afirma că este evidentă afilierea hackerilor care au spart serverele democraţilor la FSB.[954] Referindu-se la toate aceste incidente, secretarul de stat american Rex Tillerson avea să spună despre Rusia că atacurile cibernetice, politica energetică şi invazia Ucrainei „nu sunt un comportament al unei naţiuni responsabile“[955].

Cazul cel mai ciudat este cel al hackerului rus arestat la Moscova, Constantin Kozlovski. Acesta mărturisea că a spart conturile CND „sub supravegherea ofiţerilor FSB“, ca şi în cazul altor atacuri asupra unor „foarte serioase întreprinderi militare ale SUA“. Declaraţia sa a fost primită cu circumspecţie. Mark Galeotti, cercetător la Institutul pentru Relaţii Internaţionale din Praga, spunea că, într-adevăr, „FSB este predispus să angajeze hackeri din exterior şi să le dea o şansă să lucreze pentru ei ca să scape de puşcărie“[956]. Dar era ciudat ca un hacker aflat în arest, în Rusia, să facă publice relaţiile cu FSB-ul. Kozlovski mai afirma că există legături între FSB şi Kaspersky Lab, firma rusă de securitate informatică. (Aceasta fusese înfiinţată în 1997 de Eugen Kasperski, fost membru al Agenţiei Federale pentru Comunicaţii Guvernamentale şi Informaţii, cel mai mare producător de soluţii de securitate informatică din lume, cu o cifră de afaceri de 698 de milioane de dolari în 2017.[957]) După un timp, Kozlovski publica pe Facebook o scrisoare în care mărturisea că lucrează pentru FSB de 10 ani şi că a spart serverele CND. Ba mai mult, publica şi minuta şedinţei tribunalului, precum şi înregistrarea audio.

Cu toate astea, declaraţia sa a fost primită cu suspiciune de experţi. Unii cred că persoanele citate de Koslovski sunt „oile negre“ ale FSB-ului, cum ar fi Dmitri Dokuceaev, membru al celebrelor grupări Şaltai Boltai sau Humpty Dumpty, acuzate că au publicat e-mailurile premierului Medvedev şi ale altor oficiali de la Kremlin. Deşi Dokuceaev era acuzat în SUA pentru spargerea serverelor Yahoo în 2014 şi era pe lista FBI a celor mai căutaţi infractori, Kremlinul îl acuza că este agent dublu.

Experţii occidentali credeau că FSB-ul îl foloseşte pe Koslovski pentru a-i acuza pe cei care au trădat. De exemplu, cel care a livrat americanilor informaţii privind softul Kaspersky fusese şeful departamentului investigaţii al Kaspersky Lab, Ruslan Stoianov, acuzat de ruşi de trădare pentru scurgere de informaţii şi închis. În aprilie 2017, Stoianov afirma ca este „o tentaţie enormă“ pentru cei care iau decizii în statul rus de a folosi munca ciberinfractorilor ca să câştige influenţă geopolitică. „Scenariul cel mai prost este acela de a da ciberinfractorilor imunitate la condamnările pentru furtul de bani din ţările străine în schimbul informaţiilor. Dacă se întâmplă asta, vor apărea tot felul de «hoţi patrioţi». «Grupările patriotice» semilegale pot investi deschis activele furate în crearea unor troieni tot mai sofisticaţi şi Rusia va avea un armament cibernetic foarte avansat“, avertiza Stoianov.[958]

În septembrie 2017, președintele Trump a semnat ordinul de îndepărtare a softului Kaspersky instalat în agenţiile federale, acuzând compania că este în legătură cu spionajul rusesc.

În acest context, pare că povestea lui Koslovski este gândită pentru ca Putin să îi acuze pe hackerii aflaţi la puşcărie că sunt nişte escroci în slujba americanilor. „Asta îi va permite lui Putin să se declare şocat că există hackeri in Rusia care fac aşa ceva“, spune Gileotti. Este, oricum, foarte puţin probabil ca scrisoarea de confesiune a lui Koslovski să fi fost scoasă din închisoare şi publicată pe Facebook dacă cineva nu ar fi permis ca asta să se întâmple.

Andrei Soldatov, expert în securitate cibernetică rusă, crede că Koslovski a inventat toată povestea. „Am comunicat cu el patru luni şi nu a reuşit să-mi dea vreo dovadă ori să-mi răspundă la întrebări“, spune Soldatov. „L-au trimis în puşcărie pentru a-l feri de răzbunare şi pentru a-l face să cadă la o înţelegere cu FSB.“ Koslovski este acuzat de autorităţile ruse de fraudă bancară de 17 milioane de dolari cu ajutorul unui virus informatic.

Maşina automată de propagandă

În 2013, Michal Kosinski, doctorand la Centrul de Psihometrie al Universităţii din Cambridge, lansa un studiu revoluţionar, după ani de

cercetare. Prin corelarea subiectelor care obţineau mai multe like-uri pe Facebook cu scorurile lor OCEAN (un chestionar standard de personalitate folosit de psihologie), el reuşea să identifice trăsăturile de personalitate şi convingerile politice ale unui individ.

Revista *Das Magazin* din Zürich a răspândit apoi această veste uluitoare în întreaga lume: cu doar zece like-uri, aplicaţia lui Kosinski putea evalua caracterul unei persoane mai bine decât un psiholog de nivel mediu; cu şaptezeci, putea cunoaşte un subiect mai bine decât un prieten al acestuia; cu 150, mai bine chiar decât părinţii lui; cu 300 de aprecieri, putea prezice comportamentul unui subiect mai bine decât partenerul său de viaţă; cu mai mult de 300 de like-uri „poate depăşi ceea ce o persoană crede că ştie despre ea însăşi“[959].

Nu după mult timp, Kosinski a fost abordat de Aleksandr Kogan, un coleg de la Cambridge, din cadrul Departamentului de Psihologie, care i-a propus să vândă modelul companiei SCL. Deşi ar fi făcut bani frumoşi, Kosinski a refuzat, îngrijorat de reputaţia firmei de a face o afacere din manipularea alegerilor. Cum însă metoda şi concluziile studiului erau deja publicate, a fost simplu ca modelul să fie replicat.

La doar câteva luni după ce Kosinski a refuzat oferta, Kogan a început să dezvolte aplicaţia pentru SCL prin propria companie. El a recrutat peste 240 000 de persoane prin platforma Amazon Mechanical Turk, plătindu-i ca să facă testul OCEAN şi să îi permită accesul la conturile lor de Facebook. Kogan nu s-a limitat însă la aceste date. La sfârşitul anului 2015, Facebook descoperea că datele a peste 87 de milioane de utilizatori fuseseră folosite fără permisiunea companiei (inclusiv corespondenţa pe messenger şi sms-urile), fiind colectate cu ajutorul aplicaţiei dezvoltate de Kogan, thisisyourdigitallife.[960] Publicul a aflat abia în martie 2018 de furt, iar ceea ce a urmat avea să fie un adevărat tsunami.

Kogan era născut în RSS Moldovenească şi trăise până la 7 ani la Moscova, după care emigrase cu familia în SUA. *The Guardian* a descoperit în 2018 că primise finanţări din Rusia pentru cercetare, pe care nu le trecuse în CV-ul de la Universitatea Cambridge. Kogan a negat însă că ar fi primit vreun grant pentru dezvoltarea aplicaţiei de profilare psihometrică.[961]

Analytica a început apoi să cumpere de la brokerii de pe piaţă baze uriaşe de date ale utilizatorilor reţelelor sociale: obiceiuri de consum, proprietăţi, vacanţe, canale de televiziune urmărite, etc. În SUA, unele date puteau fi extrem de utile în determinarea opţiunii politice: dacă o femeie cumpăra contraceptive, atunci grupurile de advocacy puteau presupune că nu face parte din grupul proviaţă şi va vota cu democraţii; dacă cineva cumpăra o armă sau o revistă de arme, atunci era foarte probabil că îi simpatiza pe republicani. Analytica a agregat apoi aceste date cu profilul alegătorilor, inclusiv like-urile de pe Facebook, şi le-a introdus în aplicaţia lui Kogan.

Orice companie poate cumpăra şi agrega baze mari de date. Scopul era însă cu totul nou: Cambridge Analytica dezvoltase un model pentru a traduce aceste date într-un profil de personalitate folosit pentru a prezice *şi schimba* comportamentul alegătorului. Cel care a venit cu această idee revoluţionară, care va schimba cu siguranţă viitorul companiilor de tehnologie, a fost Christopher Wylie, un tânăr canadian de 27 de ani, homosexual şi vegan. Wylie avea să relateze în martie 2018 pentru *The Guardian* cum a fost creată maşina de propagandă. Şi avea să o facă pentru că oamenii cu bani din jurul său începuseră să îşi asume întregul merit.[962]

Lui Alexander Nix, de exemplu, director în SCL Group şi preşedinte al Cambridge Analytica, îi plăcea să se laude că acest model predictiv de personalitate i-a permis să creeze câte un profil pentru fiecare adult din SUA – 250 de milioane de alegători, fiecare cu până la 5 000 de puncte de date. Aceste profiluri sunt în permanenţă actualizate şi îmbunătăţite cu datele pe care fiecare le generează online.[963]

Folosind aceste profiluri psihometrice, Cambridge Analytica nu numai că putea identifica alegătorii indecişi, de exemplu, dar le putea schimba comportamentul. Era vorba de automatizarea manipulării alegătorilor la o scară nemaiîntâlnită. „Ei [echipa de campanie a lui Trump] utilizau în fiecare zi 40 000–50 000 de variante de mesaje care evaluau continuu răspunsurile, adaptându-se în consecinţă“, afirma Martin Moore, directorul Centrului pentru Studierea Media de la King’s College Londra, la începutul lunii decembrie 2016.[964]

Spre deosebire de institutele de sondare a opiniei publice, care doar constată situaţia privind intenţia de vot la un moment dat, Analytica este

interesată nu de ceea ce spun oamenii ci de ceea ce aceştia fac online. Feedbackul este instantaneu şi *upgrade*-ul profilului automatizat. Cu cât sunt mai multe date pe care le colectează despre indivizi, cu atât mai precise vor fi predicţia comportamentului şi configurarea mesajelor personalizate.

Se îndeplinea profeţia din 2010 a lui Evan Williams, cofondatorul Twitter: „Cred că va fi vorba despre cum primeşti informaţii personalizate de la fiecare entitate de care îţi pasă, de la cafeneaua din colţ la guvern, de la politicieni la prieteni.“[965]

Paradoxal, arată jurnalista Berit Anderson, chiar şi atunci când postările din conturile @realDonaldTrump şi @POTUS sunt întâmpinate cu ironii sau critici, reacţiile publicului alimentează bazele de date şi pot fi considerate adevărate „experimente psihologice“.[966] Orice mesaj, oricât de stupid va părea, va calibra maşina de propagandă prin reacţiile create.

Iar dacă Analytica sau alte companii care vor dezvolta aplicaţii similare vor avea acces la date sensibile ale alegătorilor din SUA, cum ar fi cele de la Fisc (IRS), Departamentul pentru Securitate Internă sau Agenţia Naţională de Securitate, atunci precizia profilării psihometrice va fi extrem de mare. Firma lui Bannon a fost foarte aproape de a obţine un astfel de contract cu Casa Albă.[967]

„Lenin a vrut să distrugă statul şi acesta este şi scopul meu. Vreau să fac să se prăbuşească totul, întreg sistemul“, ar fi spus Steve Bannon în 2013.[968] El credea că Apocalipsa va veni şi că războiul este inevitabil; credea că speranţele pot fi împlinite doar de un războinic care va acapara puterea şi va face din nou ordine. Bannon este un personaj cu o carieră incredibilă având în vedere felul în care vede lumea: de la preşedinte executiv al Breitbart şi membru al Consiliului Cambridge Analytica la membru al Consiliului Naţional de Securitate şi strateg-şef al preşedintelui SUA. Din această ultimă poziţie, Bannon a fost implicat în generarea şi diseminarea de *fake news* şi propagandă automatizată pentru susţinerea partidelor de dreapta şi extremă dreapta din Germania, Franţa, Ungaria şi India, precum şi în state din America de Sud.

Nici o mişcare politică radicală nu a avut vreodată la îndemână o astfel de tehnologie de dezinformare. Berit Andersen crede că în viitor nu va mai exista un război al ideilor candidaţilor, nici măcar al sumelor investite. Toţi

vor avea acces la bazele de date, aşa cum a avut şi Hillary Clinton. Diferenţa o vor face însă precizia profilelor psihometrice şi viclenia *fake news*-urilor.

De acum înainte, va fi decisiv modul în care un candidat foloseşte aceste date pentru a perfecţiona algoritmii de învăţare ai maşinii şi tacticile folosite în manevrarea armatele de boţi. Va fi un război informaţional în toată regula, un război al perfecţionării inteligenţei artificiale şi folosirii acesteia în predicţia comportamentului alegătorului şi livrarea de mesaje personalizate. Prin corelarea încrucişată a datelor, combinată cu cercetarea calitativă, este posibilă acum identificarea alegătorilor indecişi şi livrarea de mesaje *fake* cu impact.

Întrebarea fundamentală este: „Roboţii ne aleg liderii?“ Philip Howard, care predă studiul Internetului la Universitatea Oxford, arăta că unul dintre puţinii predictori semnificativi ai prezenţei la vot nu este rasa sau sexul, ci dacă alegătorii primesc în seara de dinaintea scrutinului un apel telefonic automatizat care să le amintească să voteze.[969] Asta înseamnă că o strategie sigură în comunicarea politică actuală (în special în SUA) este aceea de a angaja hackeri pentru a ataca *call center*-ul contracandidatului cu o seară înainte de alegeri. În plus, în statele *swing*, fluxul de ştiri *fake* este foarte important. Howard a descoperit că unul dintre aceste state, Michigan, a devenit ţinta predilectă pentru activitatea armatelor de boţi. Alegătorii au primit un număr sporit de mesaje cu linkuri către pagini Wikipedia, ştiri *fake* şi imagini alterate. Erau poveşti copleşitoare, în sens pozitiv, despre Trump şi informaţii negative privind „scandalurile“ în care era implicată Hillary Clinton, „defectele“ sale şi „irelevanţa“ politicilor sale.

Ce se va întâmpla, se întreabă Anderson, dacă în 2020, în campania de realegere a lui Trump, acesta va dispune de „250 de milioane de versiuni algoritmice ale mesajului politic, toate actualizându-se în timp real, personalizate pentru a coincide cu viziunea fiecărui alegător asupra lumii“? (Fraţii Koch au pus şi ei bazele companiei i360, care are un obiect de activitate similar, în parteneriat cu Google şi Facebook.) Înaintăm deja într-un scenariu sci-fi în care, în loc să vedem confruntarea politicienilor, vom vedea o „explozie cambriană de roboţi politicieni şi corporatişti care îşi

îmbunătăţesc constant abilităţile de a ne manipula“. Este un coşmar, o distopie în care inteligenţa artificială va guverna.

Mercenarii din Undergroundul cibernetic

În 2017, 30 de guverne au folosit comentatori plătiţi, troli şi boţi pentru a genera *fake news* şi propagandă, arată Freedom House.[970] „Primele state care au folosit comentatori plătiţi şi roboţi politici pentru a disemina propagandă guvernamentală au fost China şi Rusia, dar acum practica a devenit globală“, afirma Michael J. Abramowitz, preşedintele Freedom House, avertizând că „efectele acestor tehnici se răspândesc rapid asupra democraţiei şi activismului civic şi au un potenţial devastator“.

Numărul guvernelor care recurg la „manipularea şi distorsiunarea informaţiei online“ a crescut într-un an de la 23 la 30. Manipularea reţelelor sociale, restricţionarea serviciilor unor platforme sociale (Facebook Live, Snapchat Live Stories), a Internetului mobil, restricţionarea accesului la reţelele virtuale private (VPN) şi atacurile de tip hacking sunt parte dintr-o strategie mai largă, toate acestea fiind documentate în 30 dintre cele 65 de ţări monitorizate. În plus, numărul statelor în care s-au înregistrat atacuri fizice împotriva jurnaliştilor care lucrează în presa online a crescut cu 50% faţă de 2016, de la 20 la 30. În 8 ţări, oamenii au fost asasinaţi pentru postările online.[971]

Serviciile de *fake news* şi propagandă sunt disponibile pentru oricine este dispus să plătească. Poţi angaja firme din China care să scrie pseudoştiri, care vor fi diseminate în acelaşi mod ca şi articolele de publicitate. Vor avea fraze-cheie precum „bazat pe o investigaţie jurnalistică“, pentru a da credibilitate.[972] Compania chineză Xiezuobang, de exemplu, scrie articole de 500–800 de cuvinte pentru 15 USD şi texte de 1 000–1 500 de cuvinte pentru 30 USD. Firma oferă şi distribuţie, preţul variind în funcţie de platformele pe care este livrat conţinutul. Poţi cumpăra şi „urmăritori“: cu 45 de dolari poţi cumpăra 10 000 de urmăritori, care îţi vor fi ataşaţi contului în 24 de ore.

Undergroundul rusesc online este mai sofisticat şi oferă servicii mult mai complexe. Există forumuri online în care utilizatorii îşi oferă serviciile de

creare, manipulare şi promovare a unei pseudoştiri. Compania niponă de securitate informatică Trend Micro afirmă că acestea funcţionează pe principiul *crowdfunding* – sarcinile sunt preluate voluntar de un număr foarte mare de membri, care sunt plătiţi în funcţie de munca prestată. De exemplu, VTope are peste două milioane de utilizatori, cele mai multe conturi aparţinând unor persoane reale care sunt înregistrate şi pe Vkontakte, YouTube, Twitter, Ask.fm, Facebook şi Instagram. Fluxul de lucru include sarcini precum urmărirea unor conturi, postarea de like-uri sau dislike-uri şi repostarea unor mesaje, aderarea la un grup etc., sarcini care aduc puncte pe care utilizatorul le poate vinde în undergroundul web. Un cupon cu 10 0000 de puncte este vândut cu 1 190 de ruble pe VTope (21 USD) şi cu 500 de ruble în underground.

Există şi platforme concurente, cum este SMOFast (Social Media Optimization), care populează grupurile de pe reţelele sociale cu conturi reale sau boţi. Apariţia unul clip video pe pagina principală YouTube timp de două minute costă 35 000 de ruble, distribuţia unei pseudoştiri costă 45 000 de ruble, 10 000 de vizitatori unici pe un site costă 1 000 de ruble, 100 de comentarii la un spot pe YouTube costă 150 de ruble.

Undergroundul online rusesc oferă servicii greu de găsit în alte zone – cele de manipulare a votului. De exemplu, Siguldin îţi garantează că poate manipula aproape orice sistem de vot de pe Internet, trecând peste sisteme de securitate cum ar fi verificarea adreselor IP, Captcha sau autentificarea prin SMS sau e-mailuri. Clienţilor noi li se oferă o perioadă de testare gratuită de până la 20 de voturi, iar plăţile încep de la 50 de voturi. Preţurile variază în funcţie de voturile cumpărate – de la o rublă la 5 ruble pentru un vot. Iar Jet-s susţine că poate manipula petiţiile online – cu 60 000 de ruble poţi cumpăra 10 000 de voturi.

În 14 noiembrie 2017, InfoWars titra: „Suedia este presată să adopte steagul naţional islamic“[973], fiind citată o petiţie lansată pe Avaaz.org Community Petitions, în care se arăta că „steagul suedez ne aduce aminte de trecutul întunecat şi opresiv; refugiaţii şi migranţii sunt forţaţi să trăiască sub crucea creştină, un simbol al cruciadelor şi al masacrării milioanelor de musulmani nevinovaţi.“ A fost lansată şi o campanie pe Facebook şi Twitter, cu #ForBetterSweden. Numărul mare al voturilor în favoarea

petiţiei era folosit ca argument pentru cererea de a schimba steagul Suediei cu cel islamic.

Unul dintre obiectivele importante ale campaniilor de *fake news* este de a amorsa proteste în societăţile democratice. În februarie 2017, o fotografie care surprindea un foc uriaş a devenit virală în SUA. Textul care însoţea imaginea arăta că poliţia a incendiat corturile unor amerindieni pentru că aceştia s-ar fi opus construirii tronsonului Dakota Acces pentru transportul ţiţeiului pe teritoriul lor. Fotografia era trucată, însă viralizarea nu a putut fi oprită.[974]

Promovarea ştirilor *fake*, aşa-numita „amplificare“, se poate face prin like-uri. Cu 6 000 USD, de exemplu, poţi cumpăra în jur de 40 000 de like-uri; 20 000 de comentarii costă 5 000 USD. „Instigatorul“ poate promova cauza prin contractarea a cel puţin 10 ştiri care să fie repostate în 50 000 de tweeturi şi 100 000 de like-uri. Preţul este de 2 700 USD pe ştire. Viralizarea a 50 de videoclipuri pe YouTube costă 2 500 USD bucata.

Dacă atacatorul doreşte să reducă la tăcere un jurnalist, o poate face discreditându-l. Reţelele sociale sunt extrem de eficiente pentru un astfel de scop. De exemplu, ştirile pot fi livrate clientului săptămânal şi diseminate pe platformele sociale prin 50 000 de retweeturi şi 100 000 de accesări ale paginii de Facebook sau site-ului sursă. Totul ar costa 2 700 de dolari pe săptămână. Atacatorul poate cumpăra şi comentarii, pentru a da senzaţia de credibilitate.

Preţurile pentru acţiuni majore, cu efecte decisive, cum ar fi referendumuri, acorduri comerciale, alegeri, costă pe măsură, aproximativ 400 000 de dolari, reţeta detaliată fiind disponibilă în studiul Trend Micro. Factorul decisiv este planificarea riguroasă a diseminării înainte de votul popular.

După aceeaşi reţetă se poate instrumentaliza şi interzicerea sau suspendarea unor figuri populare pe Facebook. La un anumit număr de sesizări privind conţinutul postărilor, contul este suspendat, iar utilizatorul primeşte un mesaj (dacă îl primeşte): „Nu aţi respectat standardele comunităţii“. În timpul protestelor din Bucureşti din 2017 şi 2018, conturile mai multor persoane cu notorietate şi cu opţiuni antiguvernamentale şi anti-

PSD au fost suspendate pe Facebook. Este foarte posibil ca troli şi boţi să fi fost angajaţi în acest scop.

Pentru regimurile autoritariste, reţelele sociale reprezintă cea mai mare ameninţare. S-a speculat mult asupra rolului jucat de Facebook şi Twitter în revoluţia din 2011 din Egipt şi în Primăvara arabă, în general. Există dovezi că aceste platforme au avut un rol critic în primele faze ale protestelor, prin răspândirea informaţiilor şi coordonarea protestatarilor. Twitter a fost utilizat pentru coordonarea acţiunilor în Republica Moldova, YouTube a răspândit informaţii în Iran, iar Facebook a fost folosit pentru organizarea unei demonstraţii de masă în Columbia.[975] Protestele împotriva arestării lui Alexei Navalnîi, precum şi cel din Hong Kong, ambele din 2014, au fost organizate cu ajutorul Facebook. Implicarea acestor platforme în mişcările de masă a devenit norma, nu excepţia. Acesta este motivul pentru care libertatea Internetului constituie cea mai mare ameninţare pentru regimurile autoritariste[976]

Păienjenişul fake

Cum sunt diseminate *fake*-urile pe Internet? Care sunt algoritmii care permit propagarea în valuri care cresc exponenţial? Cum de o ştire *fake* plantată pe Facebook, Twitter sau pe un site de ştiri false se reproduce cu o viteză uluitoare? Ştirile *fake* se răspândesc asemenea unei bacterii sau unui virus, infestând corpul social sănătos.

Să ne oprim asupra site-urile de ştiri *fake*. Acestea sunt interconectate profund cu reţelele sociale, presa tradiţională şi motoarele de căutare. Acestea din urmă oferă vizibilitate maximă ştirilor false şi teoriilor conspiraţiei. Orice căutare pe Google sau Yahoo va lista în primele zece pagini naraţiuni alternative. Dacă veţi tasta „Evreii sunt…“, continuarea sugerată de Google va fi „…arabi“, musulmanii sunt „…terorişti“, iar Hitler este „…viu“ sau „…evreu“.

Surprins de rezultatele alegerilor prezidenţiale americane, Jonathan Albright, profesor la Universitatea Elon din Carolina de Nord, a început să se intereseze de „problema *fake news*“. Albright a selectat 300 de site-uri de ştiri *fake* şi a cercetat conexiunile acestora cu ecosistemul informaţional

global.[977] Ceea ce a descoperit a fost fără precedent – o reţea de 23 000 de pagini şi 1,3 milioane de hiperlinkuri.[978] „Site-urile trimit mii de linkuri către alte site-uri, generând un vast sistem de sateliţi ai ştirilor alternative şi propagandă care a împresurat complet ecosistemul presei tradiţionale şi îl sufocă, precum un organism care creşte şi devine tot mai puternic“, spunea Albright. „Această reţea este declanşată la cerere, pentru a răspândi informaţii *fake*, extrem de părtinitoare şi partizane politic.“

Uimitoare era însă rata de „infestare“ – doar 300 de site-uri generau 1,3 milioane de hiperlinkuri! „Dacă îl priveşti în 3D, seamănă cu un virus. Iar Facebook este doar una dintre gazdele virusului, cea care îl ajută să se răspândească mai repede“, spunea Albright.

Dar şi mai surprinzător a fost că această reţea de *fake news* creează o infrastructură puternică pentru companii precum Cambridge Analytica, care îi vânează în aceste teritorii virtuale pe internauţi, rafinându-şi astfel profilarea psihometrică. De fiecare dată când cineva dă like unei postări *fake* pe Facebook sau vizitează unul dintre site-urile de ştiri *fake*, softurile Analytica îl vor urmări pe web pentru totdeauna. Metadatele pe care le lăsăm cu toţii în urma noastră pe web sunt aproape imposibil de şters.[979] „Este o maşină de propagandă. Este un nivel al ingineriei sociale cum nu am mai văzut până acum. Îi ia prizonieri pe oameni, îi ţine într-o lesă emoţională şi nu le mai dă drumul“, descria Albright această invenţie apocaliptică.[980]

Jurnalista Berit Anderson crede că sinergia dintre reţelele de ştiri *fake*, feedbackul automat şi profilarea personalităţii se va răspândi rapid în alte medii digitale. Dovadă stau cele mai recente cercetări ale lui Albright – inteligenţa artificială care creează automat videoclipuri YouTube *fake* despre ştiri şi evenimente curente. Aplicaţia reacţionează la subiecte la modă pe Facebook şi Twitter, cuplează imaginile şi subtitrările cu un voiceover generat de calculator. Albright produsese aproape 80 000 de videoclipuri *fake* pe 19 canale YouTube în doar câteva zile.[981]

La o concluzie similară a ajuns şi cercetătoarea Kate Starbird.[982] Grafurile obţinute prin corelarea datelor de pe diverse platforme sociale şi site-uri alt-right au arătat că naraţiunile alternative erau susţinute de media alternativă, fără excepţie, articolele site-ului InfoWars fiind cele mai distribuite.

Cercetând structura ecosistemului presei alternative, Starbird a remarcat folosirea intenţionată a tacticilor de dezinformare, cu scopul de a crea „confuzii în gândire“ şi o neîncredere generală în informaţii.

Ceea ce este mai îngrijorător, arată Charlie Beckett, profesor de comunicare la London School of Economics, este că oamenii nu fac asta din motive financiare, ci ideologice, încercând în mod deliberat „să destabilizeze Internetul“. De ce? Eric Schmidt, preşedinte Google şi coautor al cărţii *The New Digital Age*, crede că „Internetul este printre puţinele lucruri inventate de om pe care acesta nu le înţelege.“

Reţelele radicalizării sociale

Lawrence Lessig se întreba încă din 1999 în cartea sa *Code* dacă Internetul va fi reglementat şi atrăgea atenţia asupra pericolului pe care acesta îl reprezintă: „Internetul ne-a revelat puterea pe care o au editorii: de a decide dacă ceea ce spui este adevărat sau nu.“[983] Gérard Wormser acuza falsa naivitate a lui Mark Zuckerberg, fondatorul şi directorul executiv al Facebook, care susţinea că are încredere în inocenţa reţelelor sociale[984], iar filozoful Peter Sloterdijk credea că în universul lichid al „bulelor sociale“, individul deţine suveranitatea absolută privind ce alege să ştie. Suntem, oare, prizonierii reţelelor sociale?

Un studiu BuzzFeed arăta că în ultimele trei luni ale campaniei electorale prezidenţiale din 2016, ştirile *fake* răspândite pe reţelele sociale au fost mai numeroase decât cele reale.[985] Asta însemna oare că reţelele sociale acţionează împotriva utilizatorilor lor? Este Facebook o platformă care doar găzduieşte conţinut, aşa cum pretinde Zuckerberg, sau una care creează conţinut, ca oricare altă publicaţie? În 2017, Facebook avea peste 2 miliarde de conturi active, iar valoarea de piaţă depăşise 530 de miliarde de dolari. Fenomenul *fake news* avea să fie însă cel mai mare pericol pentru afacerea secolului. (Valoarea la bursă avea să scadă în câteva zile cu 50 de miliarde de dolari în urma scandalului sustragerii datelor celor 87 de milioane de utilizatori.[986])

„Deşi nu scriem noi înşine ştirile pe care le citiţi şi le repostaţi, recunoaştem că suntem mai mult decât doar un distribuitor de ştiri. Suntem

un fel de nouă platformă pentru discursul public – şi asta înseamnă că avem responsabilitatea de a permite oamenilor să aibă o conversaţie inteligentă şi să fie informaţi“[987], afirma Zuckerberg în decembrie 2016, atunci când americanii căutau să înţeleagă care a fost rolul Facebook în campania electorală americană. „Nu este permis să spui că «suntem doar o platformă» şi că nu ai nici o responsabilitate“, îi răspundea Emily Bell, profesoară la Şcoala de Jurnalism Columbia.[988]

Fusese Zuckerberg arogant când declara că Facebook este o nouă etapă în istoria omenirii după triburi, cetăţi antice şi democraţii? În societăţile occidentale, unde viteza este astăzi principiul determinant, ştirile *fake* sunt rezultatul previzibil, afirmă filozoful Gérard Wormser. Deşi aparţin unor generaţii diferite, Trump (n. 1946) şi Zuckerberg (n. 1984) sunt amândoi ceea ce Nick Lang ar numi *acceleraţionişti*.

După alegeri, Facebook avea două mari probleme: nu admitea că e mai mult decât o simplă platformă care găzduieşte conţinut şi refuza să recunoască faptul că algoritmii automaţi de selecţie şi editare a ştirilor nu pot substitui editorul uman. Toate instituţiile de presă din lume, mari şi mici, tradiţionale sau alternative, private sau de stat, sunt prezente pe Facebook, generând conţinut, deci trafic şi bani, fără a avea pretenţii financiare. Încă din 2010, Facebook genera peste 25 de miliarde de articole web lunar. Zuckerberg a devenit astfel patronul celei mai importante surse de informaţii din lume. Era atât de naiv încât să nu ştie asta?

În septembrie 2016, Espen Egil Hansen, editor la ziarul norvegian *Aftenposten*, critica Facebook pentru cenzurarea uneia dintre cele mai de impact fotografii făcute în timpul războiul din Vietnam, în care erau surprinşi copii vietnamezi fugind în urma unui atac cu napalm. În 1972, fotografia revoltase Occidentul, iar fotograful Huynh Cong Ut fusese recompensat cu premiul Pulitzer. Hansen a publicat pe prima pagină a ziarului său o scrisoare deschisă către Zuckerberg, acuzând compania de abuz de putere. În jurnalism, nuditatea, imaginile sau limbajul violent nu sunt întotdeauna lipsite de scop. Cei care decid sunt reporterul şi editorul, obiectivul final fiind cel al informării obiective. Decizia umană nu poate fi înlocuită de algoritmi automaţi.

În ziua următoare, Facebook a repostat fotografia. Deşi ar putea părea o simplă neînţelegere, incidentul pune în lumină controversa tot mai mare privind ceea ce Aidan White, fost secretar general al Federaţiei Internaţionale a Jurnaliştilor, numeşte „puterea imperială a companiilor de Internet şi ameninţarea pe care o reprezintă pentru viitorul presei“[989]. Premierul norvegian Erna Solberg, cenzurată la rândul ei de Facebook pentru că postase aceeaşi fotografie, avea să spună că „riscăm să creăm societăţi paralele în care anumiţi oameni nu mai sunt la curent cu problemele reale cu care se confruntă omenirea, nu trebuie să încredinţăm o astfel de responsabilitate editorială numai maşinilor“[990].

Să fi fost oare de vină pentru proliferarea *fake news* decizia Facebook de a nu apela la editori umani, ci la un sistem automat de selecţie a ştirilor, livrate utilizatorului în funcţie de propriul istoric al consumului online? Sau protocolul API al Twitter, care permite proliferarea boţilor?

Vorbind despre războiul informaţional, Janis Sartis, directorul Centrului de Comunicaţii Strategice al NATO, spunea: „Nu ai nevoie de tancuri, îţi poţi atinge obiectivele schimbând percepţia societăţii în aşa fel încât să corespundă intereselor tale, şi apoi societatea va începe să se comporte aşa cum îţi doreşti.“[991] Să vedem cum poate schimba percepţia o ştire *fake* oarecare lansată în oceanul web. Mai mult decât atât, una creată de un român – Ovidiu Dobrotă.

Ştirea cu titlul „Papa Francisc şochează lumea: îl sprijină pe Donald Trump pentru preşedinţie – declaraţie oficială“ a fost cel mai mare hit al ştirilor fabricate, chiar şi în topul pretenţioşilor jurnalişti de la BuzzFeed.[992] În 5 iulie 2016, ştirea este publicată pe un site oarecare, WTOE 5, fără a fi semnată. Site-ul este parte a unei reţele de 43 de site-uri de ştiri fabricate, pe care fuseseră publicate deja 750 de articole. Ştirea este postată pe Facebook, pe pagina unuia dintre administratorii acestor site-uri. Articolul este repostat apoi de oamenii reţelei, de suporterii lui Trump, de forţele care sunt interesate ca Trump să câştige (de exemplu de trolii ruşi şi reţelele de boţi programate în acest scop), dar şi de suporterii lui Hillary Clinton, care voiau să arate cât de idioţi sunt suporterii taberei adverse dacă pot crede o astfel de ştire. A fost cea mai citită ştire *fake* din campania electorală din

2016 – un milion de vizualizări doar pe site-ul sursă. Ştirea a fost preluată nu numai de presa alternativă, ci şi de cea tradiţională, fără a fi verificată.

Autorul acestui *fake* epocal, Ovidiu Dobrotă, avea 23 de ani şi o condamnare la doi ani de închisoare cu suspendare pentru transfer neautorizat de date. În 2017 avea să fie cercetat într-un alt dosar pentru clonare de carduri. Conform BuzzFeed, site-ul lui Dobrotă, Endingthefed.com, s-a numărat printre cele mai prolifice surse de dezinformare, producând patru dintre cele mai distribuite zece ştiri *fake* din ultimele trei luni ale campaniei prezidenţiale americane. Acestea au generat în reţelele sociale aproape 3 milioane de comentarii, distribuiri sau reacţii din partea utilizatorilor. Printre celelalte ştiri fabricate de Dobrotă erau cele care relatau că Hillary Clinton vinde arme Statului Islamic şi că Fundaţia Clinton a plătit milioane de dolari directorului FBI din acel moment, Comey.

Într-un interviu acordat Inc.com, Dobrotă admitea că Ending the Fed distribuie propagandă, fiind însă convins că nu diferă de ceea ce face presa tradiţională zi de zi şi că *fake*-urile răspândite de el pot fi verificate şi demontate de cititori.

> În octombrie 2015 am aflat de Donald Trump şi mi-a plăcut de el. Mi-a plăcut că era din afara sistemului. Şi m-am gândit că pot să-l ajut să câştige preşedinţia SUA, creând un site. Aşa a apărut endingthefed.com. Îmi pare rău că am publicat unele ştiri *fake*, le-am şters între timp, dar în momentul publicării nu ştiam că sunt *fake*.[993]

HotNews a descoperit că serverul pe care este găzduit site-ul endingthefed.com se află în România şi mai găzduieşte un alt site care-l susţine pe Donald Trump: TFHNews.com, care avea peste 31 000 de fani pe Facebook.[994]

Craig Silverman a oferit în BuzzFeed o primă estimare empirică a amplificării generate de reţelele sociale, aducând dovezi că cele mai populare ştiri fabricate au fost mai difuzate decât cele mai populare ştiri reale. „În ultimele trei luni ale campaniei prezidenţiale, 20 dintre cele mai tari ştiri *fake* privind alegerile postate pe bloguri superpartizane şi site-uri clonă au generat 8 711 000 de repostări, reacţii şi comentarii pe Facebook. În aceeaşi perioadă, cele mai tari 20 de ştiri de pe 19 site-uri majore au generat un total de 7 367 000 de repostări, reacţii şi comentarii pe

Facebook“[995], arăta Silverman. Cercetarea metadatelor a arătat că traficul *fake*-urilor a depins enorm de reţelele sociale.

Obiceiurile consumatorului de presă occidental s-au schimbat radical în ultimul deceniu. În SUA, rolul televiziunii şi al presei scrise tradiţionale este în scădere, în favoarea presei online, care contează ca primă sursă de informare pentru mai mult de 50% dintre americani. În plus, după cum vom vedea în capitolele următoare, s-a schimbat şi felul în care consumatorul de media selectează ştirile în reţelele sociale – este în căutarea emoţiei, în detrimentul informaţiei. Contează povestea, şi nu sursa, recomandările prietenilor, nu credibilitatea informaţiei.[996]

O cercetare a Biroului Naţional de Cercetare Economică, cea mai importantă organizaţie privată în domeniu din SUA, arată că reţelele sociale generează 41,85% din traficul site-urilor de *fake news* şi doar 10% din traficul site-urilor presei tradiţionale. Dintre ştirile *fake* care au apărut în cele trei luni de dinaintea alegerilor, cele privindu-l pe Trump (majoritatea favorabile acestuia) au fost repostate de 30 de milioane de ori, iar cele care o priveau pe Hillary Clinton (majoritatea defavorabile acesteia) de 8 milioane de ori. Americanii cu drept de vot au citit cel puţin una dintre aceste ştiri *fake*, iar cel puţin jumătate din ei au crezut că ceea ce au citit era adevărat. Explicaţia e simplă şi va fi speculată de acum încolo în toate campaniile *fake*: oamenii sunt înclinaţi să creadă ştirile care îi favorizează pe candidaţii preferaţi.[997]

Dar are Facebook vreo responsabilitate în proliferarea de *fake news*? S-a sugerat că Brexitul, ascensiunea lui Le Pen şi victoria lui Trump se datorează puterii copleşitoare a dezinformării prin reţelele sociale. Nu există însă studii care să cuantifice empiric relaţia dintre dezinformare şi opţiunea finală a alegătorului.

Din 2008, timpul petrecut online s-a dublat, fiecare dintre noi fiind asediat cu informaţii.[998] Pentru a verifica veridicitatea acestora, creierul nostru ar trebui să se adapteze noilor strategii cognitive pentru procesarea informaţiilor.[999] Greu de anticipat ce va urma, dacă ne gândim că Facebook s-a înfiinţat abia în 4 februarie 2004, revoluţionând modul în care comunicăm, ne informăm, votăm şi participăm la viaţa publică. Rolul

reţelelor sociale este crucial în înţelegerea acestui nou tip de tulburare psihică, cea informaţională.

Dar cum s-a ajuns aici? Cum s-a ajuns ca reţele sociale să aibă ca efect radicalizarea, şi nu armonia socială? Sociologii au constatat că *social media* contribuie la accentuarea segregării sociale în funcţie de rasă, vârstă, religie, clasa socială şi opţiune politică. Ei au creat termenii care ilustrează o parte a fenomenului – „bulele filtru“ şi „camerele cu ecou“. Criza economică din 2007–2009, colapsul statului bunăstării, al instituţiilor democratice care trebuie să furnizeze servicii publice, intervenţiile militare motivate prin dovezi *fake*, cum a fost cea americană din Irak, pot fi cauze ale pierderii încrederii în instituţiile tradiţionale ale democraţiei liberale.

Acesta este fundalul care a permis apariţia unor instituţii media profund părtinitoare şi radicalizarea reţelelor sociale. Începuturile inocente când lumea posta fotografii personale şi invitaţii la petreceri au trecut. Toţi au înţeles potenţialul uriaş de mobilizare al reţelelor sociale. Facebook s-a transformat într-o platformă a activismului social. Dacă eşti în reţea, înseamnă că trebuie să fii implicat – nu poţi fi asincron cu evenimentele importante ale vremii, nu poţi fi asocial, nu te poţi arăta nepăsător şi iresponsabil. „Ieşiţi din casă, dacă vă pasă!“ se striga în stradă şi se posta pe Facebook. Emoţia articulează astăzi lumea mai mult decât oricând.

Ghetourile digitale

Atunci când ştirile false sunt în concordanţă cu propriile opinii, oamenii tind să le dea crezare. Atunci când contravin propriilor credinţe, devin sceptici. În consecinţă, dezinformarea va accentua polarizarea societăţii, ceea ce va face din ce în ce mai dificilă obţinerea consensului social.

Suntem zidiţi astfel în aşa-numitele „camere cu ecou“, ridicate prin alimentarea neîncetată a propriilor opinii, căutarea inconştientă a confirmării propriilor credinţe, evitând polemica, contraargumentul, dezbaterea.

Definind sfera publică drept „spaţiul împărtăşit real, virtual sau imaginar unde problemele sociale sunt discutate şi unde se formează opiniile publice“, filozoful şi sociologul german Jürgen Habermas era de părere că o

sferă publică sănătoasă este esenţială pentru democraţie şi trebuie să fie inclusivă, reprezentativă şi caracterizată de respect pentru argumentele raţionale.[1000]

Avem însă tendinţa de a crea legături reale sau virtuale în special cu oameni care împărtăşesc aceleaşi sentimente şi opinii ca noi. În consecinţă, arată Claire Wardle, cercetătoare la Centrul Shorenstein al Universităţii Harvard, suntem programaţi să ne petrecem timpul în „camere cu ecou“, pentru că asta cere mai puţin efort cognitiv.[1001]

Habermas afirma în 2006 că apariţia a milioane de camere de chat va duce la fragmentarea audienţei într-un număr uriaş de probleme şi preocupări publice.[1002] Întrucât trăim doar cu opiniile care ne validează propriile idei, neacceptându-le pe cele care le pun la îndoială, dăm naştere aşa-numitului „etos digital“.[1003]

Tendinţa acestor „netăţeni“ (*netizens*), cum îi numeşte Eli Pariser, un activist al Internetului, este de a forma grupuri autoconţinute, pe care le numeşte „bule filtru“.[1004] El a fost printre primii care au observat că algoritmii personalizaţi de căutare cu care lucrează Google îi împiedică pe oameni să vină în contact cu opinii contrare.

Atunci când Laboratorul pentru Maşini Sociale al MIT a investigat „bulele sociale“ în decembrie 2016, analizând tweeturile din timpul alegerilor, a ajuns la concluzia că „bulele“ suporterilor lui Trump şi Clinton nu se suprapuneau deloc. Suporterii lui Trump formau o insularitate puternică, distinctă, care nu comunica nici cu presa tradiţională.[1005]

Fluxul de ştiri al Facebook-ului le oferă utilizatorilor conţinut similar cel căruia i-au dat like. Publicul vrea să citească opinii cu care este de acord, iar Facebook vine în întâmpinarea acestui apetit masiv pentru validare emoţională. Acest gen de confirmare a existat dintotdeauna, dar reţelele sociale amplifică infinit această nevoie. Algoritmii reţelelor sociale împing conţinutul agreabil în direcţia consumatorului şi elimină tot ceea ce îl poate irita.[1006] Întrucât algoritmul fluxului de ştiri al Facebook-ului ţine cont de impactul asupra publicului, articolele livrate personalizat erau cele cu un număr mare de like-uri, comentarii sau repostări. Undergroundul web a speculat această trăsătură a reţelelor sociale, influenţând algoritmii,

manipulând conţinutul feedului, pentru a livra ştiri *fake* adaptate propriilor opinii.

Şi pentru că suntem mai înclinaţi să dăm crezare unui mesaj fals atunci când vine de la cineva cunoscut[1007], dezinformarea se răspândeşte mai rapid în conexiuni-pereche, unde încrederea, dar şi încărcătura emoţională sunt la nivel înalt.[1008] Faptul că webul a abolit distanţa între centru şi periferie a potenţat această circulaţie democratică a falsului.

Care sunt subiectele care radicalizează cel mai mult societatea virtuală? Răspunsul la această întrebare ne poate ajuta să înţelegem care sunt *fake*-urile cu impact maxim. Walter Quattrociocchi a studiat „camerele cu ecou“ de pe Facebook. Analizând postările a peste 1,2 milioane de utilizatori, el a cercetat ştirile *fake* şi teoriile conspiraţiei, precum şi modul în care acestea sunt generate şi diseminate de comunităţile de pe Facebook. A descoperit că polarizarea se crea mai ales în jurul teoriilor conspiraţiei, pentru subiecte precum încălzirea globală, vaccinurile etc.[1009]

Berit Anderson arăta în iulie 2016, deci înainte de scrutinul prezidenţial din SUA, cum poate fi modificat algoritmul fluxului de ştiri Facebook astfel încât să se influenţeze campania electorală. Sursele sale – doi dezvoltatori care lucraseră pentru Facebook – i-au spus că e nevoie de un inginer care să scrie codul şi de un altul care să îl aprobe şi să îl implementeze. Atât. Manipularea ar fi fost foarte greu de detectat. „Imaginaţi-vă că puneţi butonul «Am votat» în vârful fluxului de ştiri pentru alegătorii liberali din statele *swing*, pentru a-i scoate la vot. Imaginaţi-vă că utilizatorilor care sunt moderaţi din punct de vedere politic le arătaţi în fluxul de ştiri mai multe postări favorabile despre Hillary sau despre Trump în săptămânile care preced scrutinul. Mişcările de acest gen pot schimba rezultatul votului“, spune Anderson.[1010] Dacă aşa s-a întâmplat, încă nu ştim. Algoritmul fluxului de ştiri este secret, chiar dacă Facebook a trebuit să facă faţă oprobiului general, atât în public, cât şi în audierile din Congres.

Scenariul este însă plauzibil. Facebook a făcut experimentul cu butonul „Am votat“ în 2010, în alegerile din SUA şi Marea Britanie. Cercetările ulterioare au demonstrat că asta a motivat în mod direct 60 000 de oameni să meargă la vot în SUA şi indirect alţi 340 000.[1011]

Iniţial, Internetul fusese gândit ca *wide-open web*, unde hiperlinkurile de la site la site creau o nonierarhie şi o reţea descentralizată de informaţii. A câştigat însă ideea Internetului ierarhizat, populat de platforme semiînchise, proiectate să maximizeze timpul de captivitate, chiar fără linkuri externe, cum este cazul Instagram şi Snapchat. În *The Cathedral and the Bazaar*, Eric Raymond anticipa încă din 2001 viitorul Internetului si economiei informaţionale, arătând că software-ul *open source* gratuit va lăsa locul celor închise, comerciale.[1012]

„Insularitatea“ şi „izolaţionismul“, cum le numeşte Bruce McComiskey, sunt rezultatul algoritmilor din spatele reţelelor sociale care au amplificat proliferarea ştirilor *fake* cu rate uluitoare.

Din 2015, după ce Facebook a anunţat că a încheiat o înţelegere cu nouă organizaţii majore de presă pentru a prelua conţinut, obiceiurile de consum media ale câtorva miliarde de pământeni s-au schimbat. Raportul anual al Institutului Reuters arăta în 2015 că 41% dintre cei chestionaţi foloseau acum Facebook pentru „a găsi, citi, urmări, reposta sau comenta ştiri în fiecare săptămână – dublu faţă de oricare platformă concurentă“.[1013] „Scopul nostru este să realizăm ziarul personalizat perfect pentru fiecare persoană din lume“[1014], spunea Zuckerberg. Fondatorul MIT Media Lab, Nicholas Negroponte, considerat de mulţi un adevărat profet al erei Internetului, a prevăzut apariţia ziarului virtual personalizat în „The Daily Me“. Într-adevăr, Facebook livra acum un ziar digital personalizat fiecărui utilizator, un ziar care îi întărea convingerile şi nu provoca disonanţe cognitive. Influenţa reţelelor sociale în Occident este de acum încolo copleşitoare – în 2016, 62% dintre americani se informau din reţelele sociale, din care 18% o făceau frecvent.[1015]

Pentru tânăra generaţie, aşa-numiţii „milenarişti“ (care au intrat în adolescenţă la începutul anilor 2000), importanţa reţelelor sociale ca sursă de ştiri este şi mai mare – 61% dintre ei citesc ştirile politice de pe Facebook frecvent, arată Pew Research Center, iar 33% via Google News. Diferenţele dintre generaţii devin fundamentale în privinţa modului în care se informează asupra politicii.[1016]

Twitter, care avea 320 de milioane de conturi active în 2015, a devenit o sursă atât de importantă de ştiri, încât unele guverne din ţări democrate i-au

cerut să menţină serviciul activ pe durata alegerilor, iar ţări mai puţin democrate au încercat să îl suspende (Iran în 2009, Uganda în 2016).

Cât despre Trump şi curioasa lui adicţie de Twitter, felul în care comunică nu s-a schimbat în mod esenţial de când a preluat rolul celui mai puternic om din lume. Comunică în continuare pe Twitter, războindu-se cu „presa producătoare de *fake news*“ şi cu opozanţii de orice fel. Moscova a anunţat că tratează tweeturile sale ca pe anunţuri oficiale ale SUA. Purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, afirmă că „tot ce este postat pe contul său autorizat de Tweeter este perceput la Moscova ca declaraţie oficială, şi nu altceva“, adăugând că Putin nu este activ pe Twitter.[1017] Ceea ce înseamnă că lui Vladimir Putin nu îi plac „camerele cu ecou“ construite de americani, le preferă pe cele ruseşti.

Puterea invizibilă

„Cei 5 giganţi“ – Google, Microsoft, Apple, Facebook şi Amazon – au devenit proprietarii unor baze de date uriaşe, fără precedent în istoria omenirii, aşa-numitele „Big Data“. Ei sunt latifundiarii „neofeudalismului digital“, cum l-a numit scriitorul american de science-fiction Bruce Sterling, creatorul genului *ciberpunk*. La fiecare căutare, postare, achiziţie, lăsăm în urma noastră informaţii despre noi înşine – cea mai importantă marfă a epocii digitale.

Martin Moore avertiza într-un studiu din 2016 asupra uriaşei puteri dobândite de aceste corporaţii. În fiecare lună se fac 100 de miliarde de căutări pe Google.[1018] Compania vă colectează astfel datele personale (nume, adresă de e-mail, număr de telefon, numărul cardului de credit), istoricul căutărilor pe Google, YouTube, Chrome, informaţiile din Google+ şi Android, ca şi pe ale celor cu care intraţi în contact pe alte platforme.[1019] Chiar dacă aveţi un cont privat de e-mail, corespondenţa cu un serviciu gratuit de e-mail, cum este Gmail, va fi stocată de Google.[1020] Facebook vă urmăreşte mişcările pe web chiar şi atunci când sunteţi deconectaţi de la reţea.[1021] Butonul „like“ urmăreşte mişcările online, aşa cum fac şi pixelii de conversie ai Facebook, text invizibil într-o pagină web.[1022] În 2012, aveam

mai mult de 200 de „urmăritori“ care ne supravegheau activitatea pe Internet.[1023]

Jurnalista Julia Angwin a povestit în *Dragnet Nation* cum a încercat să-şi ascundă urmele digitale. În ciuda unor eforturi îndelungate şi obositoare, a admis că nu este capabilă să devină invizibilă digital decât dacă se deconectează total de la lumea modernă.[1024] Cofondatorul Google, Larry Page, ne-a avertizat: „Creăm produse fără de care nu puteţi trăi.“[1025]

Companiile de tehnologie devin tot mai puternice. Facebook a investit 19 miliarde de dolari în serviciul de mesagerie WatsApp, în 2014, iar Google a făcut mai mult de 170 de achiziţii între 1998 şi 2015, printre care YouTube, Adsense, Blogger, Picasa, Analytics. Ceea ce le distinge de celelalte corporaţii transnaţionale este puterea civică obţinută prin numărul uriaş de utilizatori.

În ultimii zece ani asistăm la un transfer considerabil de putere de la organizaţiile tradiţionale de presă către cele din online. Proliferarea reţelelor sociale a coincis cu declinul puternic al presei locale. Multe ziare au dispărut, au fuzionat sau au făcut concedieri masive. În Marea Britanie au dispărut peste 200 de ziare locale din 2005 încoace.[1026] Posturile TV mici şi medii din Canada ar putea dispărea până în 2020.[1027] Toate astea, pe seama creşterii câştigurilor Facebook si Google, care au împreună jumătate din piaţa de publicitate online.[1028]

Organizaţiile de ştiri pierd puterea de a stabili agenda publică şi de a mai informa publicul. Emily Bell merge şi mai departe – ea crede că spaţiul informaţional nu mai este deţinut de instituţiile de presă. „Presa nu mai poate vorbi în numele lumii libere, a pierdut controlul modului în care informaţiile ajung la public. Sfera publică este acum operată de un număr mic de companii private din Silicon Valley.“[1029]

Se ridică astfel câteva întrebări de natură civică. Care sunt principiile şi algoritmii care gestionează activitatea acestor platforme sociale? Care sunt garanţiile pe care aceste companii la oferă că algoritmii sunt utilizaţi responsabil? Care sunt schemele de putere care guvernează aceste companii? Există mecanisme care previn abuzurile? Care sunt algoritmii de colectare a datelor personale? Care sunt garanţiile că aceste baze uriaşe de date nu sunt folosite pentru a încălca dreptul la viaţă privată?

Furtul datelor celor 87 de milioane de utilizatori Facebook în folosul Cambridge Analytica a stârnit furie în SUA. Deşi sustragerea fusese făcută în 2015, Facebook nu a recunoscut-o decât în 2018, în urma unei investigaţii a jurnaliştilor de la *The Guardian*.[1030] Cu doar câteva luni înainte, reprezentanţii Facebook şi Cambridge Analytica declaraseră în audierile din comisiile Congresului că nu folosiseră date private. Acum se dovedea că minţiseră.

Dacă sociologii şi filozofii sunt îngrijoraţi de ghetourile digitale pe care le creează reţelele sociale, creatorii platformelor sociale sunt liniştiţi. Când a fost întrebat despre toate acestea în 2013, Larry Page a spus: „Oamenii îşi fac o mulţime de probleme din cauza asta, eu nu sunt deloc îngrijorat."[1031]

Dezbaterea etică are în centru problema gradului de reglementare a platformelor, astfel încât să fie asigurată libertatea de exprimare fără să fim însă guvernaţi de arbitrar sau de un mic grup de companii foarte puternice. Aşa cum arată Rebecca MacKinnon, aceste companii sunt puternice deoarece „creează spaţiul digital de care cetăţenii depind tot mai mult"[1032]. Platformele sociale iau puterea de la presa tradiţională şi de la autorităţi şi o transferă oamenilor. O fac însă transparent şi cu bună-credinţă?

În martie 2017, la aniversarea a 28 de ani de la inventarea Internetului, Tim Berners-Lee, creatorul webului, făcea un inventar al neajunsurilor şi pericolelor: am pierdut controlul asupra datelor noastre personale şi este foarte uşor să răspândeşti dezinformare pe web.[1033]

Note

901. K. Starbird, *Examining the Alternative Media Ecosystem through the Production of Alternative Narratives of Mass Shooting Events on Twitter*, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, Washington University, 2017.

902. K. Starbird *et al.*, *Rumors, False Flags, and Digital Vigilantes: Misinformation on Twitter after the 2013 Boston Marathon Bombing*, Washington University, 2014.

903. J. Maddock, *Characterizing Online Rumoring Behavior Using Multi-Dimensional Signatures*, Washington University, 2015.

904. International AAAI Conference on Web and Social Media (ICWSM), Montreal, mai 2017.

905. P. Pomerantsev, M. Weiss, „The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money", *The Interpreter*, Institute of Modern Russia, New York, nov. 2014.

906. D. Boyd, „Did Media Literacy Backfire?", Medium, ian. 2017.

907. B. Stelter, „Birth of a conspiracy theory…", CNN, 6 mar. 2017.

908. M. Voicu, *op. cit.* Infowars şi Fox News l-au citat pe şeful poliţiei din Suedia, care ar fi avertizat că există pericolul declanşării iminente a unui război civil şi cerea ajutorul altor state. În interviurile acordate, şeful poliţiei cerea însă doar o mai bună coordonare a instituţiilor statului pentru rezolvarea problemelor migranţilor.

909. C. Cadwalladr, „Robert Mercer: the big data billionaire…“, *The Guardian*, 26 feb. 2017.

910. J.D. Gallacher *et al*., „Junk News on Military Affairs and National Security: Social Media Disinformation Campaigns Against US Military Personnel and Veterans“, Institutul Internet, Oxford, 2017.

911. B. Schreckinger, „How Russia Targets the U.S. Military“, Politico, 12 iun. 2017.

912. G. Gordon, „Russian propaganda engaged U.S. vets…“, McClatchy DC, 9 oct. 2017.

913. Despre ştiinţele cognitive şi managementul informaţiilor, în Daniel J. Levitin, *The Organized Mind: Thinking Straight in the Age of Information Overload*, Dutton, New York, 2015.

914. Termenul este disputat în mediul academic. O trecere în revistă a discuţiilor academice pe această temă, la Gabriele De Seta, „Trolling, and Other Problematic Social Media Practices“, în J. Burgess *et al*. (eds), *The SAGE Handbook of Social Media*, SAGE Publications, 2017.

915. „Rassledovaniye RBK: kak «fabrika trolley»…“, RBK, 17 oct. 2017.

916. E. Kotliar, „«U nas bila ţel’… vizvat’ besporiadki»…“, Dojd TV, 14 oct. 2017.

917. S. Wang, „Dozens of Russian «imposter accounts»…“, *Independent*, 7 dec. 2017.

918. S. Bradshaw, P. Howard, *Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation*, Oxford University, august 2017.

919. A. Soşnikov, „Inside a pro-Russia propaganda machine…“, BBC, 13 nov. 2017.

920. „U.S. charges Russians with 2016…“, „Russia calls U.S. allegations of election…“, Reuters, 16 feb. 2018.

921. „Confronting Russian President Vladimir Putin“, NBC News, 10 mar. 2018.

922. S. Bradshaw *et al*., *op. cit.*

923. G. King *et al*., „How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction, not Engaged Argument“, *American Political Science Review*, vol. 3, nr. 111, 2017, pp. 484–501.

924. J. Naughton, „The real secret of Chinese internet…“, *The Guardian*, 22 ian. 2017.

925. Samuel C. Woolley, Philip N. Howard, „Social Media, Revolution, and the Rise of the Political Bot“, *Routledge Handbook or Media, Conflict and Security*, Routledge, London, 2016.

926. Campanie de marketing sau de relaţii publice sub forma unor false comentarii ale publicului.

927. J. Posetti, „This is why Online Harassment…“, MediaShift, iul. 2017.

928. A. Eliseev, „The Gupta scandal…“, *The New Statesman*, 20 iul. 2017; L. Benedictus, „Invasion of the troll armies…“, *The Guardian*, 6 nov. 2016.

929. „Russian Thinkfluencers – Full Frontal with Samantha Bee“, TBS, 31 oct. 2016.

930. R. Broderick, „Trump Supporters Online…“, BuzzFeed, 24 ian. 2017.

931. „How to Spot a Social Bot on Twitter“, MIT, 28 iul. 2014.

932. „Social bots“, Heinrich Böll Stiftung, 9 feb. 2017.

933. S. Hegelich, „Invasion der Meinungs-Roboter“, *Analysen & Argu*mente, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2016, pp. 1–9.

934. S. Woolley, „Automating power: Social bot interference in global politics“, *First Monday*, vol. 21, nr. 4, 2016.

935. C. Grimme *et al*., „Social Bots: Human-Like by Means of Human Control?“, *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017.

936. *2015 Bot Traffic Report*, Incapsula, dec. 2015.
937. A. Bessi, E. Ferrara, „Social bots distort the 2016 us presidential election online discussion“, *First Monday*, vol. 21, nr. 11, 2016.
938. I. Gorodnichenko *et al*., *Social media, sentiment and public opinions: Evidence from #Brexit and #USElection*, Swansea University, 2017. Cercetătorii au folosit un eşantion de 28,6 milioane de tweeturi legate de Brexit, colectate între 24 mai 2016 şi 17 august 2016, stabilind că aproximativ 20% din acestea au fost produse de boţi.
939. Muzammil Hussain, Philip Howard (eds), *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*, Oxford University Press, 2013; P. Howard, „10 Things you wish you didn't know about elections (and what to do about them)“, *Social Sciences*, Oxford University, mar. 2017.
940. Application Programming Interface (API) este un set de protocoale care face legătura între aplicaţii şi sistemul de operare.
941. K. Thomas *et al*., *Adapting Social Spam Infrastructure for Political Censorship*, California University, apr. 2012.
942. *The Computational Propaganda Project*, Internet Institute, Oxford, 2012.
943. P. Howard *et al*., „Political Bots and the Manipulation of Public Opinion in Venezuela“, SSRN, 25 iul. 2015.
944. D. Alba, „The Political Twitter Bots Will Rage…“, Wired, 8 nov. 2016.
945. E. Ferrara, „Disinformation and Social Bot Operations in the Run Up to the 2017 French Presidential Election“, *First Monday*, vol. 22, nr. 8, 2017.
946. H.A. Ünver, „Can fake news lead to War?…“, War on Rocks, 13 iun. 2017.
947. S. Woolley, *op. cit.*
948. „Hacked Cameras, DVRs Powered Today's…“, Krebson Security, 21 oct. 2016.
949. „Russian Interference in 2016 US Election, Bots, & Misinformation“, Twitter PublicPolicy, 28 sept. 2017.
950. Z. Gilani *et al*., „The Implications of Twitterbot Generated Data Traffic on Networked Systems“, SIGCOMM Posters and Demos, august 2017, pp. 51–53.
951. N. Fandos, „Senator Berates Twitter Over…“, *NYT*, 28 sept. 2017.
952. J.C. Wong, „Uber concealed massive hack…“, *The Guardian*, 22 nov. 2017.
953. C. Vallance, „Russian Fancy Bear hackers'…“, BBC News, 23 nov. 2017.
954. C. Maza, „Putin Ordered Theft of Clintons…“, *Newsweek*, 12 dec. 2017.
955. N. Wadhams, „Tillerson Says Russia Isn't Acting…“, Bloomberg, 28 nov. 2017.
956. „Russian Hacker Confesses to DNC…“, Committee to Investigate Russia, 2 dec. 2017.
957. „Kaspersky Lab 2017 revenue up 8 percent…“, Reuters, 19 ian. 2018.
958. D. Turovsky, „Moscow's cyber-defense“, Meduza, 19 iul. 2017.
959. H. Grassegger, M. Krogerus, „Ich habe nur gezeigt, dass es die Bombe gibt“, *Das Magazin*, nr. 48, 3 dec. 2016.
960. C. Cadwalladr, E. Graham-Harrison, „Revealed: 50 million Facebook profiles harvested…“, *The Guardian*, 17 mar. 2018.
961. C. Cadwalladr, E. Graham-Harrison, „Cambridge Analytica: links to Moscow oil firm…“, *The Guardian*, 7 mar. 2018.
962. C. Cadwalladr, „I created Steve Bannon's psychological…“, *The Guardian*, 17 mar. 2018.
963. S. Issenberg, „Cruz-Connected Data Miner Aims…“, Bloomberg Politics, 12 nov. 2015.
964. C. Cadwalladr, „Google, democracy and the truth…“, *The Guardian*, 4 dec. 2016.
965. „Evan Williams says Twitter fundamental…“, BBC World Service, 12 mar. 2010.

966. B. Anderson, B. Horvath, „The Rise of the Weaponized AI…“, Scout, 9 feb. 2017.

967. R. Revesz, „Steve Bannon’s data firm in talks…“, *The Independent*, 23 nov. 2016.

968. „Stephen Bannon and Breitbart News…“, *New York Times*, 14 nov. 2016.

969. P. Howard, „10 Things you wish you didn’t know about elections“, *Social Sciences*, Oxford, martie 2017.

970. „Freedom on the Net 2017. Manipulating Social Media to Undermine Democracy“, Freedom House, Washington, D.C., 2017. Raportul evaluează libertatea Internetului în 65 de ţări, care cumulează 87% din utilizatorii web din întreaga lume, în perioada iunie 2016 – mai 2017.

971. Vezi şi Muzammil Hussain, Philip Howard (eds), *State Power 2.0: Authoritarian Entrenchment and Political Engagement Worldwide*, Ashgate, Farnham, 2013.

972. L. Gu *et al.*, *The Fake News Machine: How Propagandists Abuse the Internet and Manipulate the Public*, Trend Micro Inc., 2017.

973. K. Daniels, „Sweden under Presure to Adopt Islamic…“, Infowars, 14 nov. 2017.

974. V. Richardson, „Burning teepees, floating buffalo…“, *Washington Times*, 5 feb. 2017.

975. E. Schmidt, J. Cohen, „The Digital Disruption Connectivity…“, *Foreign Affairs*, nov./dec. 2010.

976. O anticipare a acestui fenomen, în Philip N. Howard, *The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam*, Oxford, 2010.

977. J. Albright, „The #Election2016 Micro-Propaganda Machine“, Medium, 18 nov. 2016.

978. C. Cadwalladr, „Google, democracy and the truth…“, *The Guardian*, 4 dec. 2016.

979. B. Anderson, *op. cit.*

980. C.C. Cadwalladr, *op. cit.*

981. J. Albright, „FakeTube: AI-Generated News on YouTube“, Medium, 17 ian. 2017.

982. K. Starbird, „Information Wars: A Window into…“, Medium, 15 mar. 2017.

983. Lawrence Lessig, *Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0*, ediţia a doua, Basic Books, 2006.

984. G. Wormser, „Facebook and the revolt of the democratic…“, *Eurozine*, 27 nov. 2017.

985. C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral…“, BuzzFeed, 6 nov. 2016.

986. E. Auchard, „Cambridge Analytica CEO claims…“, Reuters, 20 mar. 2018.

987. Pagina M. Zuckerberg, Facebook, 15 dec. 2016.

988. A. Edge, „Facebook Instant Articles: Opportunity…?“, Journalism.co.uk, 3 iun. 2015.

989. A. White, „Facebook and Matters of Fact in the Post-truth Era“, în A. White (ed.), *Ethics in the News*, EJN, London, 2017.

990. E. Solberg, „Facebook had no right to edit history“, *The Guardian*, 9 sept. 2016.

991. „Fake news series“, partea a II-a, Channel 4, 2017.

992. C. Silverman, „The True Story Behind The Biggest…“, BuzzFeed, 16 dec. 2016.

993. T. Townsend, „The Bizarre Truth Behind the Biggest…“, Inc., 21 nov. 2016.

994. M. Ivaşcu, „Cine este Ovidiu Drobotă, românul din spatele…“, HotNews, 23 nov. 2016.

995. C. Silverman, „This Analysis Shows How Viral Fake…“, BuzzFeed, 16 nov. 2016.

996. S. Messing, S. Westwood, „Selective exposure in the age of social media“, *Communication Research*, vol. 41, nr. 8, 2014, pp. 1042–1063.

997. H. Allcott, M. Gentzkow, *op. cit.*

998. M. Meeker, *Internet Trends*, 2017, p. 9.

999. X. Qiu *et al.*, „Limited individual attention and online virality of low-quality information“, *Nature Human Behaviour*, vol. 1, nr. 132, 2017.

1000. Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT, 1991.

1001. C. Wardle, D. Hossein, *Information Disorder. Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*, Consiliul Europei, Strasbourg, oct. 2017, p. 49.

1002. J. Habermas, „Speech to the International Communication Association“, *Der Standard*, 10, 11 mar. 2006.

1003. M. Folk, S. Apostel (eds) *Establishing and Evaluating Digital Ethos and Online Credibility*, IGI Global, 2016. Pentru autori, etosul digital este sursa credibilităţii într-un mediu unde identitatea este difuză şi anonimatul primează.

1004. Eli Pariser, *The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You*, Penguin, London, 2012.

1005. A. Thompson, „Parallel Narratives, Clinton and Trump…“, Vice, 8 dec. 2016.

1006. Bruce Mccomiskey, *Post-Truth Rhetoric and Composition*, University Press of Colorado, 2017, p. 20.

1007. M. Metzger *et al*., „Social and Heuristic Approaches to Credibility Evaluation Online“, *Journal of Communication*, vol. 60, nr. 3, august 2010, pp. 413–439.

1008. M.S. Granovetter, „The Strength of Weak Ties“, *Journal of Sociology*, 1973, vol. 78, nr. 6, pp. 1360–1380.

1009. W. Quattrociocchi, „How does mis-information spread online?“, *World Economic Forum Blog*, 14 ian. 2016.

1010. B. Anderson, „How Two Facebook Developers Could Decide…“, Scout, 21 iul. 2016.

1011. R.M. Bond *et al*., „A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization“, *Nature*, nr. 489, 2012, pp. 295–298.

1012. Eric Steven Raymond, *The Cathedral and the Bazaar*, 2001.

1013. N. Newman *et al*., „Reuters Institute Digital News Report 2015“, Institutul Reuters pentru Studiul Jurnalismului, 2015.

1014. E. Kim, „Mark Zuckerberg Wants To Build…“, *Business Insider UK*, 7 nov. 2014.

1015. J. Gottfried, E. Shearer, „News Use Across Social Media Platforms 2016“, Pew Research Center, 26 mai 2016.

1016. A. Mitchell *et al*., „Millenials and Political News: Social Media – the Local TV for the Next Generation?“, Pew Research Center, 1 iun. 2015.

1017. „V Kremle zapisi Trampa v Twitter…“, RIA Novosti, 12 dec. 2017.

1018. D. Sullivan, „Google Still Doing At Least…“, Search Engine Land, 16 ian. 2015.

1019. M. Moore, *Tech Giants and Civic Power*, CSMCP-KCL, apr. 2016.

1020. B.M. Hill, „Google Has Most of My E-mail…“, Copyrighteous, 11 mai 2014.

1021. „Making Ads Better and Giving People…“, Facebook.com, 12 iun. 2014.

1022. K. Hill, „Facebook Will Use Your Browsing…“, Forbes.com, 13 iun. 2014.

1023. S. Felix, „This Is How Facebook Is…“, Business Insider, 12 sept 2012.

1024. J. Angwin, *Dragnet Nation: A Quest for Privacy, Security, and Freedom in a World of Relentless Surveillance*, Times Books, London, 2014.

1025. N. Carlson, „The Untold Story Of Larry Page…“, Business Insider, 24 apr. 2014.

1026. D. Pondsford, „The decline of local journalism…“, *The Press Gazette*, 31 mar. 2017.

1027. A. Lindgren *et al*., „Canada’s Local News Poverty“, Policy Options, 23 ian. 2017.

1028. D. Thompson, „The Print Apocalypse and How to…“, *The Atlantic*, 3 nov. 2016.

1029. E. Bell, *Silicon Valley and Journalism: Make up or Break up?*, Institutul Reuters, 21 nov. 2014.

1030. C. Cadwalladr, E. Graham-Harrison, *op. cit.*

1031. „Transcript of Larry Page at Google I/O 2013“, Techhive, 15 mai 2013.

1032. R. MacKinnon, *Consent of the Networked: the Worldwide Struggle for Internet Freedom*, Basic Books, New York, 2012, pp. 10–11.

1033. T. Berners-Lee, „I invented the web. Here are…“, *The Guardian*, 12 mar. 2017.

15
CE SE ÎNTÂMPLĂ ÎN MINTEA NOASTRĂ?

Noul ritual al comunicării: emoţie, nu informaţie

„Ştirile nu sunt informaţie, sunt teatru“, afirma respectatul profesor american de jurnalism James Carey, explicând că modul în care înţelegem comunicarea prin „modelul transmisiei“, de la expeditorul A la receptorul B, s-a modificat. „Cititul unui ziar înseamnă mai puţin a emite şi a primi informaţie şi mai mult a face parte dintr-un grup unde este descrisă şi confirmată o anume perspectivă asupra lumii.“[1034]

În anii 1960, Guy Debord schimba convenţiile cinematografiei, provocându-şi publicul să nu mai fie receptor pasiv de informaţie, ci să interacţioneze, eliberându-şi emoţiile.[1035] A anticipat astfel schimbarea paradigmei de comunicare: nu mai *suntem informaţi de alţii*, ci *informăm*, nu ni se mai livrează informaţie, ci deţinem şi livrăm informaţie. Metabolizăm, producem şi diseminăm informaţie în reţelele sociale, pe bloguri şi site-uri, fără a fi jurnalişti. O facem fără a fi constrânşi de norme etice, profesionale sau chiar morale.

Putem privi comunicarea în două feluri, afirmă Carey, ca pe o simplă transmitere de informaţii sau ca pe un ritual, fondat pe reprezentarea credinţelor comune. Vizionarea unui jurnal de ştiri sau a unei emisiuni politice nu va mai ţine de informare, ci de participarea la un adevărat serviciu religios comun virtual – un act public, un act ritual, un act dramatic.

Atunci când zapează, telespectatorul nu este în căutarea adevărului, ci a unei comunităţi, a unui grup căruia să îi aparţină, chiar şi pentru o seară. Televiziunea a devenit surogatul experienţei colective a cinematografiei, a meciurilor de fotbal sau ceremoniilor religioase. Publicului i se promite,

profetic, că i se va livra Apocalipsa live. Cine poate rezista escatologiei mediatice? În noua lui haină de pastor al turmei de credincioşi TV, jurnalistul se adresează astăzi minţii şi inimii, deopotrivă. Dacă nu o va face, publicul îl va părăsi pentru o altă congregaţie media.

În 30 octombrie 1938, Orson Welles realiza o adaptare radio a piesei lui H.G. Wells, *Războiul lumilor*, sub forma unui buletin de ştiri care relata invazia marţienilor în New Jersey şi New York. Episodul a devenit celebru în istoria radioului pentru panica şi isteria în masă generate de dramatizarea de 62 de minute. Cariera lui Orson Welles începuse printr-un episod memorabil. Dramatizarea sa a devenit un standard al modului în care populaţia poate fi manipulată printr-o înscenare media, deşi în 2016 povestea panicii a fost demontată ca fiind falsă.[1036]

Dar de ce este minciuna cel mai bun vehicul pentru emoţie în media de astăzi? Cum s-a ajuns la apetenţa colosală pentru ştirile fabricate, mincinoase? Ecosistemul informaţional contemporan nu a fost creat pentru a produce dezinformare, arată Claire Wardle, însă structura platformelor sociale permite capitalizarea răspunsului emoţional, în defavoarea celui raţional.[1037] Reţelele sociale ne-au transformat în performeri, în sensul anticipat de sociologul american Erving Goffman în 1956.[1038]

Atunci când repostăm informaţiile *fake* în cunoştinţă de cauză, o facem pentru a simţi că facem parte dintr-un grup, aşa că „performăm“ în consecinţă. Ne va motiva emoţia generată de confirmarea anticipată a celorlalţi. Bruce McComiskey, profesor de retorică la Universitatea Alabama, arăta că „retorii trebuie să cunoască faptele pentru induce în eroare prin minciuni, trebuie să recunoască adevărul pentru a înşela prin falsuri, trebuie să înţeleagă realitatea pentru a manipula prin dublu limbaj“[1039]. Ceea ce înseamnă că nimeni nu poate pretinde că este nevinovat atunci când repostează *fake news*. După cum scria Kevin Young, cei care generează dezinformarea cred că nimeni nu este inocent.[1040]

Astăzi, oamenii s-au reconfigurat în triburi digitale, porniţi în căutarea propriilor mituri fondatoare. După cum arată Maffesoli în *The Time of the Tribes*, pentru a înţelege comportamentul cuiva, trebuie să iei în considerare implicarea socială a acestuia în grupurile din care face parte. „Este istoria

determinată de indivizi sau de reţele de grupuri nediferenţiate?“ se întreba el.[1041] Este întrebarea-cheie a activismului social contemporan.

Cel mai amplu studiu privind generarea de informaţii *fake* şi false pe Twitter a fost făcut public în martie 2018 în revista *Science*. Cercetarea a vizat datele generate în perioada 2006–2017, identificând 126 000 de „zvonuri“ care s-au propagat „în cascadă“, generate de 3 milioane de utilizatori. Ştirile politice *fake* s-au răspândit mai rapid şi mai puternic decât cele privind actele teroriste, dezastrele naturale sau financiare. În timp ce *fake*-urile inspirau teamă, dezgust sau surpriză, ştirile reale provocau tristeţe, bucurie sau încredere. Ştirile *fake* au ajuns la un număr mai mare de utilizatori decât ştirile reale, cele virale atingând o rată de expunere de zece ori mai mare.[1042]

Atunci când minciuna este postată pretutindeni, adevărul nu va mai avea argumente. Când propagarea dezinformării este coordonată, oamenii vor fi păcăliţi mai uşor, prin scurtcircuite cerebrale. Procesul euristic ne oboseşte, suntem inundaţi de cantităţi uriaşe de informaţie. Confruntat cu o multitudine de mesaje similare, creierul nostru le înregistrează ca pe o scurtătură spre credibilitate. „Trebuie să fie adevărat“, ne spunem, „am mai văzut asta de câteva ori astăzi“. Aşa funcţionează naraţiunile privind „Noua ordine mondială“, „Vaccinurile produc autism“, „Lumea este condusă de un Consiliu Mondial al Evreilor“, „UE are ca scop transformarea ţărilor din Est în colonii“ şi celelalte.

Tendinţa inconştienţă a indivizilor de a procesa informaţii în aşa fel încât să vină în întâmpinarea propriilor convingeri este cunoscută în psihologia anglo-saxonă drept *Confirmation Bias*, teoria distorsiunii de confirmare. Unul dintre exemplele clasice de documentare a acestei teorii vine din anii 1950, când psihologii îi invitau pe elevii de la două colegii din Ivy League să vizioneze filmul unui de joc de fotbal între şcolile lor. Atunci când arbitrul meciului lua decizii controversate, elevii aveau tendinţa de a considera decizia arbitrului ca fiind corectă dacă le favoriza propriul colegiu. Cercetătorii au ajuns la concluzia că miza emoţională a studenţilor în afirmarea loialităţii faţă de propria şcoală a fost cea care a determinat modul în care au urmărit acel meci.[1043] Ben Bradlee, editorul ziarului *Washington Post* timp de 25 de ani, îi sfătuia pe ziariştii săi, începând cu

Bob Woodward şi Carl Bernstein, să se ferească de informaţiile pe care le vor a fi adevărate.

George Lakoff, specialist în lingvistică cognitivă, vedea raţiunea şi emoţiile ca fiind atât de legate, încât gândirea este imposibilă fără implicarea emoţiilor. Acestea sunt structurate în jurul anumitor metafore, naraţiuni şi imagini, ajutându-ne să creăm sensuri pentru lumea înconjurătoare, fără de care nu am mai şti ce sau cum să gândim. Fiecare cuvânt este conectat neuronal la o anumită imagine, care este convertită, împreună cu celelalte imagini, în sisteme morale. Acestea sunt subconştiente, automate şi dobândite prin repetiţie.[1044] Asta a făcut Trump prin discursurile sale, a activat metaforele comune ale vieţii americane, a comunicat o empatie brutală, nu statistici sau fapte. Vehiculul emoţiei au fost ştirile *fake*. Robert Paxton afirmă chiar că Donald Trump „adoptă teme fasciste“ în manevrele sale de manipulare a mulţimii.[1045]

Psihologul Dan McAdams, cel care a creat conceptul de identitate narativă (mitul pe care îl creează fiecare despre sine), scrie că „Trump pare a fi conştient în mod suprem de faptul că joacă teatru tot timpul. Se mişcă prin viaţă ca un om care ştie că este în permanenţă observat. Dacă toţi oamenii sunt, prin însăşi natura lor, actori sociali, atunci Donald Trump pare a fi supraom, în acest sens“. Extravertirea lui Trump este corelată cu „o neîncetată căutare a recompensei“, în special „sub formă de aprobare socială, faimă şi bogăţie“ şi în refrenul constant despre victorie: „O, vom câştiga. Vom câştiga. Vom câştiga. Victoria noastră va fi atât de mare. Atât de mare.“[1046]

Allcott şi Gentzkow au studiat importanţa recompensei pe care o primeşte un utilizator al reţelelor sociale. Consumatorii sunt puşi în faţa unui târg: să consume ştiri adevărate, corecte, nepartizane, fără nici un fel de recompensă emoţională, sau să consume ştiri false, care însă le confirmă percepţiile şi valorile, aducându-le astfel şi recompensa în plan psihologic?[1047] Ei bine, emoţia primează.

Dan Kahan, profesor la Universitatea din Yale, a demonstrat cum funcţionează cunoaşterea în context politic. În chestiuni precum controlul armelor sau încălzirea globală, oamenii vor face „tumbe matematice“ cu datele disponibile pentru a „dovedi“ punctul de vedere pe care îl susţin,

luând deciziile astfel încât să fie confirmată apartenenţa la un grup, clădindu-se în acest fel propria identitate.[1048]

Aşadar nu este vorba doar despre inabilitatea de a înţelege chestiuni precum încălzirea globală sau politicile de vaccinare, ci despre modul în care cunoaşterea contribuie la protejarea propriei identităţi. De exemplu, cei care cred că omul este responsabil pentru încălzirea globală vor avea tendinţa de a da crezare ştirilor despre catastrofe naturale produse de încălzirea globală, pe când cei care nu cred în această teorie vor crede doar ştirile care o dezmint şi arată că nu există nici un pericol.[1049]

Întrebarea cea mai importantă este dacă există forţe care folosesc aceste teorii sociale şi cognitive în defavoarea colectivităţilor şi a indivizilor. Conform depoziţiei celor de la WikiMedia din parlamentul britanic, „mintea noastră a fost dintotdeauna un câmp de luptă pentru diferite forţe sociale, dar numărul de agenţi şi instituţii care luptă pentru controlul gândurilor şi sentimentelor noastre este astăzi atât de mare, încât totul devine confuz şi destabilizator“[1050].

Suntem supuşi unor procese informaţionale complexe, pe care termenul *fake news* le acoperă în mică parte. Claire Wardle a creat sintagma de tulburări informaţionale (*Information Disorder*), asociindu-se ideii lui Carey că trebuie să privim consumul şi diseminarea informaţiilor ca pe un ritual.[1051] Este o schimbare de percepţie importantă, care ne poate ajuta să înţelegem de ce suntem dependenţi de minciuna rostită în spaţiul public.

Boala secolului XXI: tulburările informaţionale

Poluarea informaţională produce tulburări informaţionale, arată Claire Wardle. Termenul de „poluare informaţională“ a fost folosit pentru prima dată de danezul Jakob Nielsen în 2003 pentru a descrie informaţia irelevantă, redundantă. Vectorul cel mai puternic al relaţiei dintre poluare şi tulburare informaţională sunt campaniile de dezinformare, concepute pentru a semăna neîncredere, confuzie şi pentru a adânci faliile socio-culturale folosind tensiunile naţionaliste, etnice, rasiale şi religioase.

Studiile ştiinţifice demonstrează că expunerea la *fake news*, dezinformare sau teorii ale conspiraţiei duce la alterarea percepţiei, iar deciziile luate

devin o consecinţă a acestui fapt. În 2014, Universitatea din Kent a realizat un astfel de studiu, demonstrând că părinţii expuşi teoriei conspiraţiei privind efectele negative ale vaccinării au decis să nu-şi vaccineze copiii, în timp ce părinţii cărora li s-au furnizat informaţii complete, inclusiv despre falsitatea teoriilor conspiraţiei, au acceptat vaccinarea.[1052]

Fluxurile cele mai importante din platformele sociale sunt antrenate de difuzarea de conţinut cu puternic impact emoţional, iar acesta este chiar principiul care stă la baza succesului lor. Arhitectura acestor site-uri este concepută în aşa fel încât, de fiecare dată când un utilizator postează conţinut şi primeşte un like, creierul eliberează o cantitate mică de dopamină. Ca fiinţe sociale, intuim care tip de conţinut va veni în întâmpinarea aşteptărilor celor din cercul nostru social virtual. Wardle arată că acest aspect „performativ“ al utilizării reţelelor sociale este critic în a înţelege cum se răspândeşte dezinformarea.

Trăim într-o societate aflată într-o „perpetuă confesiune, o insistentă şi entuziastă exhibiţie“[1053]. Mai mult, confesiunile trebuie făcute *în timp ce se întâmplă*, pentru a-i antrena pe privitori în momentul respectiv. Fiecare moment este documentat undeva. Fiecare postare pe Facebook, Twitter, Instagram, Snapshot lasă o urmă digitală, afirmă ceva despre realitate.

Dieta informaţională zilnică este din ce în ce mai dificilă – ce e adevărat şi ce e fals în jur? Cine e arbitrul adevărului? Fiecare poate crede ce vrea, îşi poate construi realitatea pe care o doreşte, din informaţiile pe care le selectează.

În cartea sa din 1961, *The Image*, istoricul american Daniel Boorstin numea „pseudoeveniment“ ceea ce era pus în scenă doar pentru a genera atenţia media.[1054] Proliferarea reţelelor sociale şi transformarea nimicului în eveniment ne plasează în pseudorealitate. Mediul virtual *Second life*, în care peste un milion de utilizatori îşi trăiesc prin avataruri a doua viaţă, se bucură de succes din acest motiv. Ştirile false plasează utilizatorii reţelelor sociale în pseudorealitate, consolându-i pentru „nedreptăţile“ din realitate. Este o anarhie mută, o revoluţie cotidiană care se petrece în mintea fiecăruia şi pe care nici o poliţie a gândirii nu o poate reprima.

Filozoful francez Jean Baudrillard, autorul conceptului de hiperrealitate, constată că „trăim într-o lume în care este din ce în ce mai multă informaţie

şi din ce în ce mai puţin sens“. El formulează una dintre cele mai interesante ipoteze privind falsa socializare de astăzi, care are loc în online, dar nu funcţionează ca liant social.

> Se spune că informaţia creează comunicare. […] Suntem cu toţii complicii acestui mit. Sunt alfa şi omega ai modernităţii noastre, fără de care credibilitatea organizării noastre sociale se va prăbuşi. Ei bine, problema este că se prăbuşeşte chiar din acest motiv: acolo unde noi credem că informaţia produce semnificaţie, se întâmplă opusul. Informaţia îşi devorează propriul conţinut, devorează comunicarea.[1055]

Pentru Baudrillard, mantra lui McLuhan – „Mediul este mesajul“ – anunţă nu numai sfârşitul mesajului, ci şi al mediului. Iar pentru Kevin Young, fenomenul *fake news* este efectul unei crize a creativităţii literare specifice postmodernismului.[1056] Răspunsurile de până acum, începând cu autoficţiunea şi terminând cu jurnalismul gonzo, nu au stăvilit apetitul publicului pentru un alt tip de adevăr, cel alternativ, pe care presa anglo-saxonă obişnuia să îl livreze publicului în secolul al XIX-lea prin ceea ce numim astăzi „farse“.

O scurtă vizită prin Muzeul American al Farselor

În 1807, Thomas Jefferson, al treilea preşedinte american şi autor al Declaraţiei de independenţă, îi răspundea unui tânăr întreprinzător care îl întreba cum poate fi condus un ziar cât mai bine:

> Adevărul este că, din păcate, suprimarea presei ar face mai puţin rău naţiunii decât o presă care se prostituează minţind. Acum nu mai poţi crede nimic din ce apare într-un ziar. Adevărul însuşi devine suspect, odată plasat în acest mediu poluat. […] Voi adăuga că omul care nu citeşte un ziar este mai bine informat decât cel care îl citeşte, în măsura în care cel care nu cunoaşte nimic este mai aproape de adevăr decât cel a cărui minte este plină de falsuri şi erori.[1057]

Zeci de ani mai târziu, Alexis de Tocqueville vorbea despre ziarişti ca despre oameni „cu o educaţie scandaloasă şi înclinaţi spre vulgaritate“ care urmăresc „să îşi susţină propriile opinii prin modificarea sau denaturarea faptelor“[1058].

Răul era însă mic pentru că tirajele erau mici, din cauza costurilor ridicate ale tiparului şi a ratei scăzute de alfabetizare. Aşa că au apărut mai multe cotidiane în fiecare mare oraş american, iar tânăra republică a reuşit

să supravieţuiască flagelului de ştiri false produse de ziariştii secolului al XIX-lea. „Numărul mare de ziare de ştiri, eterogenitatea subiectelor, stima scăzută a publicului faţă de presă şi partizanatul evident al editorilor au limitat influenţa presei“, scria politologul Darrell M. West în 2001, în *The Rise and Fall of Media Establishment*.[1059]

Din 1830, unele ziare s-au orientat către businessul bazat pe publicitate, care însă avea nevoie de tiraje mai mari şi de o audienţă mai diversificată. Manipularea a lăsat locul senzaţionalismului, facilitând apariţia unor farse memorabile, care au chiar şi un muzeu.[1060]

Iată, în 1835, *New York Sun* tipărea seria în şase părţi „Cele mai mari descoperiri astronomice recente“, în care se relata descoperirea vieţii pe Lună. Tirajul a fost uriaş.[1061] Edgar Allan Poe a criticat povestea din *New York Sun*, dar nu pentru că era o farsă, ci pentru că publicase şi el una în *Southern Literary Messenger*, cu câteva săptămâni înainte.[1062] Poe descria călătoria lui Hans Pfall, care plecase pe Lună pentru a scăpa de creditori, petrecând acolo cinci ani.[1063] *New York Sun* s-a vândut totuşi mai bine.

Ziarele au preluat rapid articolul. Pe atunci, dreptul de proprietate intelectuală nu avea nici o însemnătate. În câteva zile, povestea a ajuns în Baltimore, Philadelphia şi Boston, iar în două săptămâni, la Cincinnati. Într-o lună a trecut Atlanticul, în Europa. *New York Herald*, marele concurent, relata cu invidie profesională că „ingenioasa farsă“ continua să circule: „Fiecare ziar pe care îl primim din Vest aduce povestea cu el. Teatrul Bowery o dramatizează şi Muzeul Hannington a pus-o pe simeze şi va face o expoziţie în propria sa dioramă.“[1064]

Patru decenii mai târziu, în 1874, newyorkezii puteau citi, de data asta în *New York Herald*, despre animalele care scăpaseră din Zoo Central Park şi puseseră stăpânire pe Manhattan, omorând zeci de oameni. Primarul declarase stare de asediu. La finalul articolului de 10 000 de cuvinte, cu litere mici, scria că „întreaga poveste de mai sus este pură invenţie; nici un cuvânt nu este adevărat“. Nimeni nu s-a mai obosit să citească avertismentul. Farsa s-a răspândit rapid prin reţelele sociale reale ale vremii:

> Cetăţenii alarmaţi s-au grăbit spre cheiurile oraşului, în speranţa de a scăpa cu barca sau feribotul. Multe mii de oameni, ascultând „proclamaţia“ primarului, au rămas în casă toată ziua, aşteptând

să li se spună că a trecut criza. Iar alţii şi-au încărcat puştile şi au mers în parc pentru a vâna afurisitele de animale.[1065]

Istoria americană a farselor şi *fake*-urilor secolului al XIX-lea nu ar fi completă fără episodul Pulitzer-Hearst. În 17 februarie 1898, pe prima pagină a ziarelor lui Joseph Pulitzer şi William Randolph Hearst – *The New York World* şi respectiv *The New York Journal*, se afla aceeaşi ilustraţie: explozia crucişătorului USS *Maine*, care fusese trimis la Havana. Hearst şi Pulitzer au publicat o telegramă inventată care sugera că motivul exploziei era un act de sabotaj. Ancheta americanilor a arătat că explozia a fost declanşată de o mină, iar cea a spaniolilor că fusese o sursă aflată la bordul navei. În cele din urmă, SUA a declarat război Spaniei în 25 aprilie 1898.[1066] În 1976, o investigaţie condusă de amiralul Hyman Rickover stabilea că cea mai probabilă cauză a exploziei fusese un incendiu care a ajuns la depozitul de muniţii, şi nu o mină spaniolă sau un act de sabotaj.[1067]

Un secol mai târziu, George W. Bush ordona invazia Irakului, acuzând regimul lui Saddam Hussein că ar avea arme de distrugere în masă. Era o altă minciună.

Istoria îndelungată a apetitului americanilor pentru falsurile vândute de presă ar putea explica efectul *fake*-urilor livrate de Kremlin din 2014 încoace prin undergroundul alt-right şi reţelele sociale. „Nu spune niciodată adevărul celor care nu îl merită!“ le zicea Mark Twain tinerilor ziarişti.[1068]

În căutarea noilor mituri fondatoare

Toate societăţile au propriile mituri fondatoare, care îi ţin pe indivizi laolaltă, le croiesc aşteptările şi aspiraţiile, îi ajută să înţeleagă cum funcţionează lumea. Opoziţia între aceste naraţiuni colective şi adevăr – devenit fundament al organizării sociale odată cu Iluminismul – a dus la evacuarea miturilor din societatea modernă.

După Primul Război Mondial, la sfârşitul unei perioade lungi de globalizare şi inovaţie, Carl Jung avertiza asupra riscului ca „omul să creadă că va putea trăi fără mituri“. „Mitul este ceea ce crede toată lumea, pretutindeni, întotdeauna“, scria Jung, „omul care crede că poate trăi fără mit sau în afara acestuia este o excepţie, este dezrădăcinat, neavând legătură

nici cu trecutul, nici cu viaţa ancestrală care continuă în el, nici cu societatea contemporană“[1069].

Trăim într-o lume care a pierdut legătura cu miturile sale tradiţionale, crede Jonah Sachs, aşa că încercăm să găsim altele noi. „Suntem oameni şi asta e ceea ce fac oamenii lipsiţi de mituri“, spune el. Fiind cea mai puternică formă de persuasiune, miturile pot fi construite doar înţelegând că întotdeauna există „o minciună care se află sub stratul vizibil şi evident de la suprafaţă“[1070].

Miturile nu sunt însă minciuni, ci „versiunea sufletească a adevărului“, credea jurnalistul Sam Smith, unul dintre pionierii presei alternative americane. Să fie adevărurile alternative noile versiuni sufleteşti ale adevărului?

În acest loc gol lăsat de dispariţia miturilor, scrie Alex Evans în *The Myth Gap*, au apărut Trump, Farage, Putin şi Le Pen. Dacă miturile de odinioară vorbeau despre ceea ce ne uneşte, naraţiunile alternative vorbesc mai degrabă despre ceea ce ne deosebeşte şi ne desparte. Avem nevoie de mituri noi care să ne unească, să ne ajute să gândim pe termen lung viitorul omenirii şi să ne imaginăm o lume mai bună. Dacă lăsăm media alternativă să le creeze, avertizează Evans, populiştii vor ajunge la putere jucând cartea furiei, urii şi fricii. Adevărata putere a miturilor este aceea de a deveni profeţii îndeplinite.[1071]

Alex Evans a lucrat timp de 20 de ani ca expert în probleme de climă pentru miniştrii guvernului britanic şi pentru secretarul general al ONU. El era convins că adevărul ştiinţific va prevala şi politicienii vor acţiona în consecinţă, pentru a reduce emisiile globale de carbon. De ce nu se întâmplă asta? Pentru că negaţioniştii au avut întotdeauna poveşti mai bune, iar poveştile vor bate întotdeauna statisticile. Cercetările au arătat că argumentele şi dovezile contează mai puţin în luarea unei decizii decât am fi tentaţi să credem. Ceea ce contează este apartenenţa la familie, grup de prieteni sau grupuri sociale mai largi, care ne configurează credinţele şi acţiunile.

Negaţioniştii au transformat realitatea documentată ştiinţific în teorie a conspiraţiei. Atunci când vicepreşedintele american Al Gore a reuşit imposibilul, aducând laolaltă specialiştii din CIA şi GRU pentru a face

schimb de informaţii privind evoluţia calotei glaciare, producătorii de combustibili fosili au reacţionat.[1072] Precedentul exista – producătorii de tutun sprijiniseră publicarea unor pseudostudii ştiinţifice care „demonstrau" că nu există nici o legătură între fumat şi cancer. Ambele industrii, cea a tutunului şi cea a combustibililor fosili, apelau la aceiaşi mercenari – negaţioniştii de profesie. Recompensele nu au lipsit. Lamar Smith, de exemplu, preşedintele negaţionist al Comitetului pentru Ştiinţă al Camerei Reprezentanţilor, a fost finanţat de industria petrolului în campania electorală.[1073] Iar Myron Ebell, numit şef al Agenţiei de Protecţie a Mediului de către Trump, a anunţat încă din prima lună de mandat că Statele Unite se vor retrage din Acordul de la Paris pentru combaterea schimbărilor climatice şi agenţia va fi desfiinţată.[1074]

Companiile de petrol şi tutun au cheltuit zeci de milioane de dolari pentru a inventa experţi, studii şi institute de cercetări care să pună la îndoială ştiinţa autentică.[1075] Cercetarea „alternativă" pe care au finanţat-o nu avea ca scop descoperirea adevărului, ci sădirea îndoielii în mintea politicienilor şi a publicului larg şi menţinerea unui statu-quo în ceea ce priveşte reglementarea pieţei ţigărilor şi a produselor petroliere. Marii producători de ţigări au finanţat cercetarea care să arate că nu există legătură între fumat şi cancer, iar marii producători de produse petroliere au finanţat cercetări care să arate că nu există vreo conexiune între activităţile umane şi emisiile de carbon. Rezultatul este inactivitatea Congresului, inabilitatea acestuia de a emite noi reglementări pentru cele două industrii, care au cifre de afaceri de sute de miliarde de dolari.

Dispariţia miturilor a făcut loc noii religii a corectitudinii politice, dar şi adevărurilor alternative, naţionalismului populist forjat de presa alternativă. Jurnalistul britanic David Aaronovitch spunea că „avem nevoie de poveşti şi poate chiar suntem programaţi să le creăm". El îşi explica astfel opţiunile comuniste ferme ale propriei sale familii, dar şi rolul teoriilor conspiraţiei în istoria modernă.[1076]

Odinioară, miturile erau liantul social în configurarea comunităţilor şi societăţilor omeneşti. În absenţa lor, apar antimiturile, în locul naraţiunilor – antinaraţiunile, în locul adevărurilor – adevărurile alternative. Ideologii alt-right sau Tea Party, negaţioniştii încălzirii globale şi partizanii

antiglobalizare duc această bătălie pentru controlul naraţiunilor alternative. Acestea ar putea fi viitoarele mituri.

Teoria conspiraţiei şi naraţiunile paranoide

În 1963, într-un discurs ţinut la Universitatea Oxford, Richard Hofstadter, profesor de istorie la Universitatea Columbia, definea ca „paranoid“ stilul american de a face politică. „Îl numesc paranoid pur şi simplu pentru că nici un alt cuvânt nu evocă în mod adecvat sensul exagerării, al suspiciunii şi fanteziilor conspiraţioniste la care mă gândesc“, scria el.[1077] În eseul care a apărut un an mai târziu, Hofstadter documenta câteva dintre naraţiunile paranoide propagate de Comisia McCarthy. Unele circulă şi astăzi, cum ar fi „subminarea capitalismului“ şi „pavarea drumului către socialism şi comunism“, vehiculate de mişcările Tea Party şi alt-right împotriva lui Barack Obama.

Cu şase ani înainte de izbucnirea Războiului Civil American, în 1855, un ziar texan relata: „Este de notorietate faptul că monarhii Europei şi papa de la Roma conspiră chiar în acest moment să ne distrugă şi ameninţă să elimine instituţiile noastre politice, civile şi religioase. […] Catolicii din SUA primesc peste 200 000 de dolari anual din străinătate pentru a-şi promova credinţa.“[1078]

Catolicii, masonii, aboliţioniştii erau figurile centrale în teoriile conspiraţioniste propagate în statele confederate. Nu este întâmplător că înlăturarea monumentelor efemerei Confederaţii a produs violenţe în Charlottesville în 2017, la originea cărora s-au aflat suprematiştii albi americani. Preşedintele Trump a stârnit atunci un val uriaş de critici pentru că nu a blamat mişcarea neonazistă, preferând să fie ambiguu: „Sunt trist să văd cum istoria şi cultura acestei mari ţări sunt sfâşiate prin îndepărtarea minunatelor noastre statui şi monumente.“[1079] Dincoace de Atlantic, naraţiunile paranoide ale secolului al XIX-lea se construiau şi se mai construiesc încă în jurul evreilor şi masonilor.[1080]

Paranoicii văd lumea ca pe o luptă pe viaţă şi pe moarte între Bine şi Rău, în termeni absoluţi, fără putinţă de compromis. Cum duşmanul este Răul Absolut, singura şansă de victorie stă în eliminarea sa totală. „Un

model perfect de răutate, un fel de Superman amoral – sinistru, ubicuu, puternic, crud, senzual, iubitor de lux. El stârneşte crize, ruinează bănci, provoacă recesiuni, născoceşte dezastre şi apoi se bucură de profiturile rezultate din suferinţa produsă“, scrie Hofstadter. Pare a fi portretul lui George Soros, dacă dăm crezare guvernelor de la Moscova, Budapesta şi Bucureşti, el fiind acuzat de Viktor Orbán că aduce „sute de mii de migranţi anual, dacă este posibil chiar un milion, pe teritoriul UE“, cu scopul de a „islamiza Europa“.

Paranoicul suferă de două ori – este impresionat şi profund mişcat nu numai de lumea reală, ca noi toţi, ci şi de fanteziile în care trăieşte. El va încerca nu numai prezentul să schimbe, ci să îndrepte şi nedreptăţile trecutului. Istoria este câmpul său de bătălie, pe care îl străbate în căutarea stafiilor duşmanilor. Pentru el, trecutul este eroic, iar eşecurile se explică prin conspiraţiile străinilor. Istoricii care ies din această paradigmă sunt trădători. După cum spunea Orwell, „cine controlează trecutul, controlează viitorul. Cine controlează prezentul, controlează trecutul“.

Pentru Putin, contestarea istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a rolului de eliberatori al sovieticilor, este o trădare, indiferent de ce parte a frontierei ruse te-ai afla. Atacarea Finlandei, ocuparea ţărilor baltice şi a Basarabiei, participarea la dezmembrarea Poloniei sunt pentru Kremlin naraţiuni alternative, duşmănoase, revanşarde. Victoria asupra naziştilor este revalorizată, transformată în mit fondator al noii Rusii, cea care a rămas singura apărătoare a valorilor tradiţionale, în timp ce Occidentul, ca şi în 1941, asistă neputincios la triumful Antihristului. Teoriile conspiraţiei nu sunt produse de oameni modeşti intelectual. Pamfletul lui McCarthy de 96 de pagini, *McCarthyism*, conţine nu mai puţin de 3 131 note de subsol. Volumul 1 din biblia dughinistă a eurasianiştilor, *Bazele geopoliticii*, are 444 de pagini. Înainte de a fi răspândită de poliţia secretă ţaristă şi de cea sovietică, cartea *Protocoalele Înţelepţilor Sionului* a fost creaţia unui profesor universitar din Moscova.

Conspiraţiile se vând bine. Alex Jones, texanul care conduce InfoWars, pretinde că masacrul de la şcoala din Sandy Hook din 2012 a fost o farsă, că ingineria genetică produce hibrizi oameni-peşte, că o elită de vampiri, inclusiv cei doi Clinton, practică ritualuri satanice în care abuzează copii, că

Obama este Al-Qaeda. Jones se mândreşte că emisiunea lui de la radio este ascultată de 5 milioane de oameni, iar emisiunile video au peste 8 milioane de vizualizări lunar. Trump a apărut la Infowars, descriindu-l pe Jones ca pe un tip cu o reputaţie „formidabilă“. Presa a relatat că l-ar fi sunat după alegeri pentru a-i mulţumi pentru sprijin. „Are nevoie de mine“, ar fi spus Jones. Casa Albă nu a negat că cei doi ar fi rămas în legătură.[1081]

Oliver şi Wood publicau în 2014 primul studiu ştiinţific în care era examinată percepţia publicului larg asupra teoriilor conspiraţiei. După patru sondaje anuale realizate în perioada 2006–2011, cei doi au ajuns la concluzia că jumătate dintre americani sprijină în mod constant cel puţin una din teoriile conspiraţiei şi că, în pofida opiniei generale că aceste teorii sunt un produs al ignoranţei şi autoritarismului, acestea sunt mai degrabă rezultatul „dorinţei de a crede în ceea ce nu se poate vedea, în atracţia faţă de naraţiunile maniheiste“. Teoriile conspiraţiei par a fi modul de a reacţiona al celor nesiguri, slabi, cinici şi cu o stimă de sine redusă.[1082]

Cele mai populare teorii din trecutul recent sunt că Obama nu s-ar fi născut în Hawaii, ci în Kenia, guvernul american ar fi implicat în atacurile din 11 septembrie 2001, Rezerva Federală Americană (FED) şi „cabala bancherilor de pe Wall Street“ ar fi fost în spatele crizei financiare din 2007–2009. 11% din americani cred că guvernul american a legiferat trecerea la tuburi fluorescente compacte pentru că acestea „îi fac pe oameni obedienţi şi uşor de controlat“.

Studiind sectele milenariste, istoricul britanic Norman Cohn afirma că a descoperit un complex psihic persistent care corespunde în mare măsură stilului paranoid: „A te vedea Ales, îndumnezeit, persecutat abominabil şi cu toate astea a fi sigur de triumful final, a atribui puteri gigantice şi demonice adversarului, […] a interpreta greşit faptele în mod sistematic“, acesta era portretul milenaristului reîncarnat astăzi în apologet al conspiraţionismului, care se percepe ca fiind sărăcit şi persecutat de sistemul politic.[1083]

Una dintre cele mai vechi şi mai rezistente teorii ale conspiraţiei este *Protocoalele Înţelepţilor Sionului*, care descrie cum au complotat evreii pentru a pune stăpânire pe lume. În carte se relatează că protocoalele ar fi prins formă la Conferinţa Mondială Sionistă din 1897 de la Basel, de-a

lungul a 24 de şedinţe secrete, formularea finală a documentului incriminat fiind dată de Theodor Herzl.[1084] Un spion rus ar fi fost însă prezent la conferinţă atunci când Herzl a prezentat documentul final unei audienţe selecte de conspiratori şi i-a trimis un raport lui Serghei A. Nilus, un profesor din Moscova.

Să vedem acum care a fost povestea reală a tipăririi şi difuzării *Protocoalelor*. În toamna lui 1905, Nilus publică volumul în limba rusă sub titlul *Protocoalele Adunării Înţelepţilor Sionului*, ca un apendice la cea de-a doua ediţie a lucrării sale, *Marele în mic, sau apariţia Antihristului şi apropiata domnie a diavolului pe pământ* (prima ediţie apăruse în 1901, fără *Protocoale*). Nilus retipăreşte cartea în 1911, 1912 şi 1917, anexa fiind de fiecare dată îmbogăţită cu note de subsol, postfaţă, introducere.

Textul a fost editat în diverse variante şi ediţii în întreaga lume la începutul secolului XX, dar a început să facă cu adevărat furori după Primul Război Mondial. Toată lumea avea nevoie de un ţap ispăşitor: ruşii Albi – pentru izbucnirea insurecţiei bolşevice şi pierderea Războiului Civil, germanii – pentru a-şi explica înfrângerea în război, americanii – pentru implicarea în conflict, austriecii – pentru destrămarea imperiului.

În toamna anului 1919 apare prima ediţie în Germania, de unde se răspândeşte pe tot globul, fiind considerată cartea cu cea mai largă circulaţie la acea vreme, după Biblie.[1085] În 1920, *Protocoalele* sunt retipărite în Anglia sub titlul *Pericolul evreiesc*. „Am scăpat de Pax Germanica doar pentru a ne pricopsi cu Pax Judeica?“, se întreba ziarul londonez *Times* în ediţia din 8 mai. *The Morning Post*, acelaşi ziar care publicase dezvăluirile privind „torturile“ de care se făceau vinovaţi „ocupanţii“ români în Basarabia, a publicat *Protocoalele* într-o serie de 23 de episoade. În SUA, *Christian Science Monitor* a certificat veridicitatea textelor, acestea fiind retipărite de Henry Ford în bestsellerul său antisemit *Evreul internaţional*.[1086]

Apoi, jurnaliştii de la *The Times* au găsit un pamflet despre politica franceză, publicat în 1870, care semăna cuvânt cu cuvânt cu textul publicat de Nilus. „O nebunie malignă“, scria *The Spectator*, după dezvăluirea plagiatului. Dar era deja prea târziu – teoria conspiraţiei avea să fie adoptată de nazişti şi apoi de sovietici. Securitatea română avea să contribuie prin

Direcţia de Informaţii Externe (DIE) la răspândirea cărţii în Orientul Mijlociu.

„Teoriile conspiraţiei nu au fost produse de needucaţi, ignoranţi sau de cei asupriţi. Dimpotrivă – cele mai multe au fost generate de cei educaţi şi au circulat în clasa mijlocie“, scrie Aaronovitch. „De obicei, au fost profesori, studenţi, artişti, manageri, jurnalişti şi funcţionari publici care au născocit şi diseminat conspiraţiile.“[1087]

Ion Mihai Pacepa afirmă că prima misiune majoră de dezinformare a Securităţii a fost aceea de „a ajuta Moscova să reaprindă antisemitismul în Europa Occidentală“ prin diseminarea *Protocoalelor*. Securitatea a tradus, multiplicat şi difuzat cartea din 1951 până în 1978, data defectării lui Pacepa. Din 1972, DIE a difuzat lunar mii de exemplare în Orientul Mijlociu. Cât de mult au contat sutele de mii de exemplare împrăştiate în Orient în construirea naraţiunii că sionismul este cel care conduce America şi în instrumentalizarea urii prin atacul din 11 septembrie 2001?

În 1959 debuta în Germania o amplă operaţiune de dezinformare sub numele de cod Zarathustra, având ca obiectiv resuscitarea antisemitismului. În acest scop, „clandestinii“ – ofiţerii de informaţii sovietici care îşi construiseră o viaţă dublă în Vest – profanau sinagogile şi cimitirele evreieşti. Pacepa crede că operaţiunea Zarathustra continuă şi astăzi în toată Europa, prin atacuri similare celor din 1959. Naraţiunea *fake* pe care o serveşte Zarathustra este aceea că doar nazismul a provocat victime, nu şi comunismul, doar nazismul a provocat pogromuri, nu şi ţarismul.[1088]

Stalin a urcat până în vârful puterii absolute pe cadavrele celor care fuseseră acuzaţi că ar fi spioni ai sionismului mondial – tovarăşi din Biroul Politic şi Comintern, lideri ai Ungariei sau Cehoslovaciei. Braţul lung al fostului seminarist georgian l-a ajuns pe Troţki în Mexic, înfigându-i un piolet în cap. Astăzi, discursul public îndreptat împotriva lui Soros are violenţa acestui piolet. El este evreul de serviciu, întruchiparea răului, pentru dezinformarea condusă de la Kremlin, în faţa căreia tinerele democraţii din jur se aliniază cuminţi.

„În ţările totalitare, unde viaţa socială lipseşte, antisemitismul poate fi numai de stat“, scrie Vasili Grossman în *Viaţă şi destin*. „Antisemitismul de stat este o dovadă a faptului că statul încearcă să se sprijine pe proşti,

reacţionari, faliţi, pe ignoranţa celor superstiţioşi şi pe furia celor flămânzi. De obicei, un asemenea antisemitism este la început discriminatoriu. […] Apoi, antisemitismul de stat devine distructiv.“[1089]

A fost CIA în spatele asasinării lui Kennedy sau este tot o teorie a conspiraţiei născocită de Moscova? În 2017, guvernul american a declasificat 3 000 de documente privind asasinatul.[1090] Acestea probează că Valeri Kostikov, ofiţer al Departamentului 13 al Direcţiei I din KGB, specializat în sabotaje şi asasinate, acoperit ca diplomat la ambasada sovietică din Mexico City, se întâlnise cu Lee Harvey Oswald.

Acesta ar fi fost recrutat de KGB când era operator radar la baza aeriană Atsugi de lângă Tokyo, de unde aveau să decoleze avioanele U-2 deasupra Uniunii Sovietice, declanşând furia lui Hruşciov. Operaţiunea a purtat numele de cod Dragon, iar Pacepa a fost implicat direct, ca adjunct al şefului spionajului românesc – DIE.

Documentele din Arhiva Mitrohin, aflate la Colegiul Churchill al Universităţii Cambridge[1091], considerate a fi „cel mai mare zăcământ de informaţii de contraspionaj al perioadei postbelice“, demonstrează că aşa-numita conspiraţie a asasinării lui Kennedy a fost fabricată de KGB.[1092] Liniile principale ale dezinformării erau că marii industriaşi ar fi vrut să scape de Kennedy pentru că acesta planifica reducerea înarmării. Vicepreşedintele Johnson însuşi ar fi fost implicat, alegând Texasul natal ca loc al asasinatului. Pentru a acoperi cât mai bine complotul, CIA l-ar fi folosit pe Oswald ca să joace rolul vinovatului, utilizând de fapt un al doilea trăgător.

Pacepa afirmă că Dragon a fost una dintre cele mai de succes operaţiuni de dezinformare din istoria modernă. Potrivit filmului din 1991 al lui Oliver Stone, JFK, Kennedy ar fi fost asasinat ca urmare a unei conspiraţii la care au luat parte FBI, CIA, Johnson, Mafia, membri ai complexului militar-industrial, serviciul secret. Trei sferturi dintre americani cred astăzi că a fost o conspiraţie a CIA.

Documentele din Arhiva Mitrohin atestă şi alte teorii ale conspiraţiei: virusul HIV/SIDA ar fi fost creat de americani în laboratoarele de cercetare de la Fort Detrick, asasinarea lui Martin Luther King a fost opera guvernului american, iar directorul FBI James Edgar Hoover era

homosexual.[1093] „O dezinformare repetată la nesfârşit sfârşeşte prin a prinde viaţă şi va avea o ceată de susţinători neştiutori, dar înfocaţi“, obişnuia să spună Iuri Andropov, şeful KGB, care va deveni apoi secretar general al PCUS.

Să parcurgem în continuare două dintre cele mai actuale teorii ale conspiraţiei – „statul paralel“ şi „vaccinurile provoacă autism“.

Lupta între „patrioţi“ şi „Statul paralel“

În 17 noiembrie 2017, Comitetul Executiv Naţional al Partidului Social Democrat adopta o rezoluţie împotriva aşa-numitului „stat paralel şi ilegitim“.[1094] Acesta ar fi folosit resursele financiare publice şi instrumentele specifice autorităţii de stat „pentru a-i intimida, şantaja sau a-i înlătura pe decidenţii politici“.

Acuzaţiile erau grave. Este vorba de o grupare mafiotă? Una a serviciilor secrete? A puterilor străine? PSD câştigase alegerile din 2016 cu un scor record. Împreună cu ALDE formase guvernul, conducea cele două camere ale parlamentului, numise foşti membri sau simpatizanţi PSD la Curtea Constituţională şi la şefia Avocatului Poporului. Publicul afla acum că PSD se simţea „şantajat“ şi „intimidat“, că „statul paralel şi ilegitim“ este „dispus să blocheze toate politicile publice de creştere a veniturilor populaţiei, de creare de locuri de muncă, de susţinere a capitalului autohton sau de reformare a justiţiei“. Era un adevărat act de sabotaj.

La conferinţa de presă de la Băile Herculane, Liviu Dragnea, preşedintele partidului, este întrebat de reporteri: „Ce este statul paralel?“ Dragnea răspunde: „Se vorbeşte în spaţiul public de asta de foarte mult timp şi toată lumea înţelege…“ Întrebat dacă are dovezi privind persoanele sau instituţiile incriminate, Dragnea răspunde că există „mărturii“: „Se vede cu ochiul liber, sincer.“

Întrebat ce crede despre „statul paralel“, preşedintele Klaus Iohannis răspunde că „este o glumă destul de proastă“. „Există însă persoane care vor să acapareze toată puterea şi care se victimizează.“

Să ne întoarcem cu un an în urmă. În septembrie 2016, deputatul PSD Sebastian Ghiţă afirma că Victor Ponta şi-a dat demisia din funcţia de prim-

ministru pentru că a fost informat că „trupe din astea care au luptat în Piaţa Taksim şi în Piaţa Maidan urmează să atace guvernul". „ONG-iştii lui Soros devin agresivi", avertiza el, cerând ca membrilor acestor ONG-uri să li se interzică ocuparea de funcţii publice timp de cinci ani.[1095] Ghiţă era printre primii care introduceau sintagma „stat paralel" în spaţiul public românesc, importând termenul din Turcia lui Erdoğan.

În ianuarie 2017, la Sputnik se auzea vocea lui Iulian Capsali, un publicist neoortodox militant, activist antiavort şi anti-LGBT. Acesta arăta că pericolul pentru România nu îl reprezintă corupţia, ci entitatea numită „stat paralel", în spatele căruia ar sta Soros şi statul norvegian. „Măsura prioritară a puterii legale din România de astăzi nu ar trebui să fie nici referendumul, nici problemele fiscale, nici legea graţierii, ci «desfiinţarea binomului», a «statului paralel»", sintetiza Sputnik o postare-editorial de pe Facebook a lui Capsali. „Corupţia", arăta acesta, este „un rău care poate fi ţinut sub control", spre deosebire de „statul totalitar". Capsali cerea „oprirea prin lege a finanţărilor din partea marilor sponsori mondiali (de exemplu, Soros, statul norvegian), ai ONG-urilor, în general stoparea oricăror finanţări care contravin interesului naţional"[1096]. Presa va prelua aceste naraţiuni de-a lungul întregului an. În *Gazeta de Cluj*, de exemplu, apărea pe prima pagină: „Raport devastator al serviciilor secrete. Statul paralel, plătit din Norvegia"[1097].

Sintagma „stat paralel" îi este atribuită istoricului american Robert Paxton. În *Anatomia fascismului* (2004), el o definea ca fiind o caracteristică a regimurilor fasciste, care „păstrau atât structurile paralele, cât şi pe cele tradiţionale ale statului, într-o tensiune permanentă"[1098].

Apoi, în 2014, în mediul politic american a început să se vorbească de „The Deep State". Mike Lofgren, fost consilier al unui congresman republican, vorbea despre o „asociere hibridă de elemente guvernamentale şi părţi ale marii finanţe şi industrii, care este capabilă să conducă SUA fără consimţământul celor guvernaţi, exprimat prin procesul politic formal". Lofgren arăta că sintagma fusese folosită în Turcia în anii 1990 şi este „un sistem compus din şefi ai serviciilor de informaţii, armatei, sistemului de securitate, din justiţie şi crimă organizată".[1099]

Referinţele explicite la pericolul ca statul să fie controlat de un sistem ocult sunt însă şi mai vechi. În discursul său de la sfârşitul mandatului, în 17 ianuarie 1961, preşedintele Dwight D. Eisenhower îndemna la vigilenţă împotriva „obţinerii unei influenţe nejustificate, căutate sau nu, de către complexul militar-industrial“.[1100]

Conceptul de „stat paralel“ a intrat în discursul public din Turcia la sfârşitul anului 2013, înlocuindu-l treptat pe cel de „Deep State“[1101], foarte popular în Turcia în anii 1990, scrie politologul Sinan Baykent în *Istoria modernă a statului paralel*.[1102] Preşedintele Turciei, Recep Tayyip Erdoğan, a invocat „statul paralel“ după tentativa de puci militar eşuată din 15 iulie 2016. După instaurarea stării de urgenţă, au fost concediaţi sau suspendaţi 150 000 de funcţionari, au fost arestate 50 000 de persoane, printre care jurnalişti, scriitori, universitari, au fost închise ziare, posturi de radio şi televiziune.[1103]

Benjamin Netanyahu, premierul Israelului, pretindea că este „persecutat“, ţinta unei „nesfârşite vânători de vrăjitoare“, de care s-ar face vinovat „The Deep State“.[1104] Ziarul *Haaretz* scrie că „atunci când oamenii din jurul liderului politic încep să vorbească despre o tentativă de lovitură de stat a unor forţe ascunse, ei aplică tactica delegitimării oponenţilor pentru a le înăbuşi acuzaţiile de corupţie“[1105].

La care din cele două entităţi malefice se referea oare Liviu Dragnea – „statul paralel“ sau „Deep State“? La Bucureşti, „statul paralel“ are, mai degrabă, izul unei naraţiuni paranoide. Călin Popescu-Tăriceanu, preşedintele Senatului României şi preşedintele ALDE (partid aflat în coaliţia de guvernare), îi trimitea în noiembrie 2017 o scrisoare deschisă preşedintelui Klaus Iohannis, în care îi reproşa că fusese ales nu de popor, ci de „statul paralel“, pentru că ar fi „şantajabil cu dosare penale şi deci uşor de manevrat de cei care controlează cu adevărat «statul paralel»“.

> Sunt adevăruri pe care nu mulţi îndrăznesc să le prezinte în public de teama unor represalii pe bază de dosare şi cătuşe. […] Aţi afirmat azi că în România nu există nici forţe oculte, nici forţe subterane şi nici stat paralel. Ba există, domnule preşedinte, iar dumneavoastră sunteţi produsul acestor forţe, având rolul de a executa întocmai şi la timp planurile oculte ale „statului paralel“.[1106]

La sfârşitul anului 2017, pe măsură ce termenele unor dosare sensibile devin presante pentru oamenii politici, se decretează mobilizarea generală împotriva „statului paralel“: „Codrin a reuşit – lovitură împotriva statului paralel“, anunţă Sputnik. Secretarul general al PSD, Codrin Ştefănescu, convocase un miting de protest „împotriva statului paralel şi ilegitim“.[1107] Sputnik relatează că Elena Udrea „deconspiră «planul diabolic» de acaparare a României“: „În lume se confruntă două forţe: Soros şi oamenii săi şi grupurile care i se opun, iar în România funcţionează un «stat paralel», creat de foştii şefi ai SRI, împreună cu serviciile secrete americane“, afirmă Udrea.[1108]

Alţii aleg să fugă din ţară. Sebastian Ghiţă şi Radu Mazăre (ambii membri PSD), daţi în urmărire internaţională, cer azil în Serbia, respectiv Madagascar. Mazăre lasă în urmă şi o explicaţie: „Sunt o ţintă a statului paralel. Când în România va exista o justiţie reală, mă voi întoarce.“[1109]

Cei care se aflau la conducerea României susţineau că „statul paralel“ e reprezentat de „unii politicieni care speră că vor ajunge din nou la putere fără să câştige alegeri“[1110]. Întrebat ce crede despre „statul paralel“, premierul Mihai Tudose răspundea: „Nu înţeleg conceptul, sincer!“[1111] O lună mai târziu, propriul partid îi cerea demisia. Nu „statul paralel“, ci PSD şi ALDE aveau să instaleze trei guverne în 12 luni de guvernare, ultima situaţie de acest gen fiind înregistrată în 1944, în plin război.

În scenă apar şi foşti ofiţeri de informaţii. Daniel Dragomir, fost colonel în Serviciul Român de Informaţii, organizează o conferinţă de presă după ieşirea din arestul preventiv, fiind cercetat în dosarul „Black Cube“ privind hărţuirea procurorului-şef al DNA, Laura Codruţa Kövesi.[1112] El susţine că România este „prizoniera unor structuri de putere ocultă, nelegitime, subordonate unor interese străine“. „Ţara ne-a fost arestată“, avertiza el, cerând ca toate ONG-urile să prezinte situaţii trimestriale ale surselor de finanţare.[1113]

Aceiaşi politicieni care vorbeau de „statul paralel“ şi de „interesele străine“ avertizau şi asupra pericolului ca România să fie transformată în „colonie a Uniunii Europene“. Deputatul PSD Cătălin Rădulescu le transmitea pe Facebook ambasadorilor străini acreditaţi la Bucureşti care s-au arătat preocupaţi de modificarea legilor justiţiei: „Noi nu intervenim în

treburile interne ale ţărilor voastre, nu vă cerem să vă modificaţi legi (*sic!*) sau să faceţi legi ca să ne placă nouă, românilor; nu suntem colonia voastră şi nu avem stăpâni.“[1114]

Naraţiunea „statului paralel“ a fost împrumutată de partidele aflate la putere în România încă din toamna anului 2016 şi amplificată de Sputnik şi presa proguvernamentală şi pro-PSD. Acuzaţiile sunt lansate de politicieni inculpaţi sau condamnaţi pentru corupţie împotriva procurorilor anticorupţie. Cuplarea acestei naraţiuni cu cea privind transformarea României în „colonie UE“ aduce în prim-plan discursul autoritarist privind statul înconjurat şi infiltrat de duşmani, făcându-se apel la patrioţii adevăraţi pentru salvarea fiinţei naţionale.

Negaţionişti până la moarte

Una dintre cele mai rezistente teorii ale conspiraţiei, care a avut ca germene o ştire falsă, este cea că vaccinurile pot provoca autism şi boli inflamatorii intestinale.

În 1998, Andrew Wakefield, gastroenterolog la Royal Free Hospital din Londra şi cercetător la University College, publica în prestigioasa revistă britanică *Lancet*, alături de 11 colegi, un studiu care sugera că vaccinul împotriva rujeolei, oreionului şi rubeolei (ROR) ar putea predispune la regresie comportamentală şi tulburări persistente în dezvoltarea copilului.[1115] În ciuda eşantionului foarte mic, de numai 12 copii, şi a naturii speculative a lucrării, concluzia a fost intens popularizată.

Impactul a fost considerabil şi imediat. Rata vaccinărilor a scăzut în 2003–2004 la 80%, pragul recomandat de Organizaţia Mondială a Sănătăţii pentru a se atinge „imunitatea de turmă“ fiind de 95%.[1116]

Au început să apară apoi studii epidemiologice care contraziceau presupusa legătură între vaccinurile ROR şi autism.[1117] În 2004, 10 din cei 12 autori au revenit asupra concluziilor studiului, retrăgându-şi semnătura, arătând că „nu a fost stabilită o legătură între vaccinul ROR şi autism, datele fiind insuficiente“[1118].

În 2007 Consiliul Medical General din Marea Britanie a început audierile în cazul Wakefield. Avea să fie cea mai lungă anchetă din istoria

Consiliului.

Între timp, Marea Britanie trece în 2008–2009 printr-o epidemie de rujeolă (pojar), iar în SUA şi Canada se înregistrează focare izolate, toate atribuite nevaccinării copiilor.[1119] În 2008, pentru prima dată în 14 ani, rujeola este declarată endemică în Anglia şi Ţara Galilor. În oraşul galez Swansea s-au înregistrat 664 de cazuri în perioada noiembrie 2012–iulie 2013, dintre care unul soldat cu deces.[1120]

În acest moment intră în joc Brian Deer, unul dintre cei mai determinaţi jurnalişti britanici de investigaţie. El a dovedit că Wakefield avea litigii cu producătorii vaccinurilor, pe care nu le declarase atunci când a semnat articolul, obligaţie curentă pentru cei care publică în revistele de ştiinţă. Lancet a retras complet studiul în 2010, admiţând că mai multe concluzii erau incorecte şi contraziceau datele experimentelor. Consiliul editorial al revistei a considerat că autorii au încălcat normele etice ale breslei şi au distorsionat rezultatele experimentului.[1121]

British Medical Journal l-a acuzat apoi pe Wakefield că alesese datele în așa fel încât să vină în sprijinul propriilor concluzii[1122], iar Deer a publicat o serie de articole arătând că au existat interese financiare în spatele acestei „fraude elaborate“.[1123] Fiona Godlee, directorul editorial al BMJ, avea să deplângă „răul imens“ provocat de articolul lui Wakefield, „un exemplu catastrofal de malpraxis“.[1124]

În ianuarie 2010, Consiliul Medical General avea să probeze 36 de acuzaţii împotriva lui Wakefield, arătând că acesta a acţionat contrar intereselor pacienţilor, „necinstit şi iresponsabil“[1125], interzicându-i să mai profeseze în Marea Britanie.[1126]

Era prea târziu. Ştirea că vaccinurile ROR ar putea provoca autismul s-a răspândit rapid în întreaga lume. Retragerea concluziilor şi investigaţiile care au arătat că Wakefield a făcut totul din interes financiar nu au mai interesat pe nimeni. Pentru presă, aceasta era una dintre cele mai mari fraude din istoria ştiinţei.[1127]

În România, mişcarea antivaccin este puternică, jurnalista Olivia Steer fiind cei printre cei mai cunoscuţi susţinători. „Nu cred în ele pentru că toate vaccinurile au în compoziţia lor mercur şi aluminiu, o combinaţie fatală, care de cele mai multe ori dă probleme de sănătate copiilor, iar în

cazurile mai grave autism“, declara ea.[1128] Steer mai afirmase că operaţia de apendicită este una dintre cele mai periculoase şi că apendicita se poate vindeca „simplu, naturopat“[1129].

Indignaţi de declaraţiile sale, un grup de studenţi la medicină au creat pagina de Facebook „Stop Olivia Steer“. „Vrem oprirea sfaturilor medicale din partea unei persoane fără pregătire de specialitate! Ignoranţa ucide!“ scria pe pagina care avea să strângă 8 500 de like-uri în doar câteva zile. A urmat replica Oliviei Steer: „Primul lucru pe care îl face un gazetar, în virtutea profesiei, e să pună la îndoială autoritatea şi recomandările avizate.“[1130]

O altă exponentă a mişcării antivaccinare este medicul de familie Christa Todea-Gross, vicepreşedinta Federaţiei Ortodoxe Pro Vita. Ea este autoarea cărţii *Vaccinurile: Prevenţie sau boală?*, în care afirmă că „vaccinurile din copilărie reprezintă un atac grav asupra imunităţii imature a copilului, provocând numeroase boli cronice grave, nevindecabile, urmate uneori de deces“[1131]. Cartea, considerată de jurnalistul Vlad Mixich „biblia mişcării antivaccin“[1132], este distribuită prin reţeaua librăriilor Patriarhiei, disponibilă în format electronic pe site-urile creştin-ortodoxe. Ziarul *Cuvântul ortodox*, de exemplu, promova cartea întrebându-se într-un articol: „Cine ne omoară copiii şi îşi bate joc apoi de părinţii îndoliaţi?“[1133]

În septembrie 2016, Steer a revenit la Antena 3 pentru a pleda cauza antivaccinării. Era chiar în ziua în care Ministerul Sănătăţii anunţase epidemie de rujeolă în România din cauza nevaccinării copiilor.[1134] Consiliul Naţional al Audiovizualului a amendat Antena 3 cu 25 000 de lei, reproşându-i că nu a respectat principiul prezentării tuturor punctelor de vedere şi că Steer nu are nici o calificare medicală. Un singur membru a votat împotriva sancţiunii, fostul jurnalist la Europa Liberă Radu Călin Cristea. „Privitor la vaccin, eu aş fi mai liberal şi aş lăsa libertatea de exprimare să zburde mai mult“, a afirmat acesta.[1135]

În martie 2017, presa europeană relata că pojarul se răspândeşte în Europa[1136], iar Organizaţia Mondială a Sănătăţii avertiza România că devenise principalul focar de infecţie. Epidemia care izbucnise în România în februarie 2016 provocase 23 de decese până în aprilie 2017, „pe fondul scăderii succesive a ratei de vaccinare antirujeolică“.[1137] Din cele 4 881 de

cazuri de rujeolă raportate de Centrul Naţional de Supraveghere şi Control al Bolilor Transmisibile, 96% au fost confirmate la persoane nevaccinate.[1138]

Iuri Andropov avea dreptate – odată lansată, dezinformarea prinde viaţă. *Fake*-ul privind relaţia între vaccinul ROR şi autism dovedeşte că teoriile conspiraţiei pot fi letale.

Un studiu realizat de un consorţiu universitar în 2016 pe un eşantion de 66 000 de persoane din 67 de ţări a arătat că cele mai sceptice state în privinţa vaccinării sunt Franţa, Bosnia-Herţegovina, Rusia, Ucraina, Grecia, Armenia şi Slovenia.[1139]

Presa din întreaga lume continuă să răspândească mai departe *fake*-ul. „Justiţia confirmă tacit că vaccinul ROR provoacă autism“[1140] – 955 000 de vizualizări pe whydontyoutrythis.com, 514 000 pe trueactivist.com etc.[1141] *Daily Mail* titra: „Poate că acum avem legătura între vaccinuri şi autism“[1142], relatând despre experimentele unui alt medic, Christopher Exley. Ştirea avea să fie preluată de Ortodoxia tinerilor[1143], Ortodox Info[1144] şi alte site-uri care relatau că în creierul copiilor se găseşte de zece ori mai mult aluminiu, din cauza vaccinurilor.

Medicii sunt stupefiaţi. „Voi mai aveţi nevoie de medici?“ întreba unul dintre ei.[1145] „Avem sute de ani de cercetare în spate, cu milioane de nopţi nedormite, cu invenţii incredibile, cu descoperiri fabuloase care au eradicat boli cumplite, au mărit speranţa de viaţă, au adus beneficii uriaşe în foarte multe alte domenii. Veniţi la noi să vă vaccinăm copiii pentru a nu pune în pericol vieţile lor şi pe ale altora, prin decizii stupide. Veniţi să discutăm despre screeningul în cancerul de sân. Veniţi la camera de gardă când aveţi urgenţe. Apelaţi cu cea mai mare încredere la medici.“

La sfârşitul anului 2017, în România au loc marşuri „antivaccinare obligatorie“. În octombrie, 1 000 de persoane fac un lanţ uman în jurul Casei Poporului. Mobilizarea este coordonată prin site-urile creştin-ortodoxe. „Cum să pui formaldehidă într-un vaccin pentru copii? Nu vedem asta decât în borcanele de la Muzeul Antipa, unde sunt ţinute exponatele!“ relatează *Cotidianul* că ar fi declarat un bărbat la miting.[1146] Întrebat dacă susţine legea vaccinării obligatorii, Liviu Dragnea afirmă că are „foarte mari rezerve pentru a obliga, pentru a fi o măsură obligatorie“[1147].

Dar poate vă întrebaţi ce se mai întâmplă cu omul de la care a plecat toată povestea. În 2016, Wakefield a uimit presa internaţională când a declarat că Trump este de partea sa. „Am să fac ceva în legătură cu asta, pentru că ştiu că s-a întâmplat. Am văzut asta la oameni cu care am lucrat şi la copiii lor", susţine englezul că i-ar fi spus Trump, când s-au întâlnit în timpul campaniei electorale.[1148]

Într-adevăr, preşedintele american avea să se declare în februarie 2017 îngrijorat de creşterea numărului cazurilor de autism, fără a da vina însă pe vaccinuri. Dar presa a început să scormonească în mormanul uriaş de tweeturi şi avea să găsească unul din 2014 care lămurea poziţia celui care pe atunci nu era decât proprietarul Turnului Trump: „Copilul merge sănătos la medic, i se administrează o doză masivă de vaccinuri, nu se simte bine şi se schimbă – AUTISM. Multe cazuri de acest gen!"[1149]

În *Denying to the Grave*, Sara şi Jack Gorman explorează psihologia negaționiștilor în materie de ştiinţe medicale. Ei arată că, dacă avem sentimentul primirii unei recompense după ce emitem o idee, vom căuta să replicăm acest sentiment ori de câte ori putem. De fiecare dată, este activat centrul pentru recompense din creier – *nucleus accumbens*. Dacă încercăm să ne răzgândim, centrul fricii ne avertizează că un pericol este iminent. Puternicul cortex prefrontal dorsolateral poate controla aceşti centri mai primitivi şi poate restabili raţiunea şi logica, dar asta se întâmplă lent şi e nevoie de efort şi determinare. Prin urmare, arată autorii, „este în mod fundamental nenatural şi inconfortabil să îţi schimbi părerea, şi asta se reflectă în modul în care lucrează creierul nostru"[1150].

Oamenii îşi schimbă lent credinţele. Odată formate, impresiile iniţiale tind să structureze felul în care dovezile ulterioare sunt interpretate, aceasta fiind esenţa teoriei distorsiunii de confirmare (*Confirmation Bias*). Conceptul a fost folosit pentru prima dată de Peter Watson în 1960 şi descrie nu numai modul în care procesăm informaţiile, ci şi cum le căutăm.

Oamenii de ştiinţă arată că atunci când credinţa şi ştiinţa vin în contradicţie tindem să o favorizăm pe prima. Este cazul darwinismului – teoria este respinsă în continuare de o treime dintre americani. „Nu l-aş fi văzut dacă nu aş fi crezut în el", sintetizase teoria prejudecăţii confirmative jucătorul de baseball Yogi Berra de la New York Yankees, celebru pentru

vorbele sale de duh. După cum scria Kevin Young, „inamicul credinţei nu este îndoiala, ci dovada – mai ales când duce la credinţă oarbă“.[1151] Nu întâmplător, unul dintre cuvintele cele mai folosite de Donald Trump este *unbelievable* – de necrezut. „În epoca eufemismului, credinţa ţine loc de adevăr, care a devenit o marfă din ce în ce mai rară.“[1152]

Sara şi Jack Gorman sunt de părere că teoria distorsiunii de confirmare este responsabilă nu numai pentru negarea adevărurilor demonstrate ştiinţific, ci şi pentru informarea incorectă ştiinţific. Şi asta pentru că şi oamenii de ştiinţă tind să funcţioneze la fel, să „vadă ceea ce cred“. Educaţia nu ne salvează de gândirea magică.

Note

1034. James Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, Routledge, New York, 1992, p. 20.

1035. Guy Debord, *Society Of The Spectacle*, Bread and Circuses Publishing, 2012.

1036. M. Chilton, „The War of the Worlds panic was a myth“, *The Telegraph*, 6 mai 2016.

1037. C. Wardle, „How did the news go «fake»?“, *The Guardian*, 10 nov. 2017.

1038. Erving Goffman, *Viaţa cotidiană ca spectacol*, Ed. Comunicare.ro, Bucureşti, 2007.

1039. B. Mccomiskey, *op. cit.*, p. 8.

1040. Kevin Young, *Bunk: The Rise of Hoaxes, Humbug, Plagiarists, Phonies, Post-Facts, and Fake News, Graywolf Press*, Minneapolis, 2017, p. 96.

1041. Michel Maffesoli, *The time of the tribes, The Decline of Individualism in Mass Society*, Sage, London, 1996, p. 68.

1042. Soroush Vosoughi, S. Aral, „The spread of true and false news online“, *Science*, vol. 359, nr. 6380, pp. 1146–1151, mar. 2018.

1043. D. Kahan, „What is Motivated Reasoning…?“, Science and Religion Today, 4 mai 2011.

1044. George Lakoff, *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, 2008.

1045. „Is Donald Trump a Fascist?“, Democracy now, 15 mar. 2016.

1046. D.P. McAdams „The Mind of Donald Trump“, *The Atlantic*, iunie 2016.

1047. H. Allcott, M. Gentzkow, *op. cit.*

1048. D. Kahan *et al.*, „Motivated Numeracy and Enlightened Self-Government“, *Behavioural Public Policy*, nr. 307, 2013, pp. 54–86.

1049. C. Sunstein *et al.*, *How People Update Beliefs about Climate Change: Good News and Bad News*, Harvard Law School, 2016.

1050. Depoziţia WikiMedia în faţa Comisiei de anchetă privind ştirile false a Parlamentului Marii Britanii (FNW0058).

1051. C. Wardle, D. Hossein, *op. cit.*

1052. Daniel Jolley *et al.*, „The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions“, *PLoS*, vol. 9, nr. 2, 2014.

1053. C. Dornan, *Dezinformatsiya: The past, present and future of fake news*, Carleton University, Ottawa, 2017.

1054. Daniel J. Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, Vintage, 1992.

1055. Jean Baudrillard, *Simulacres et simulation*, Galilée, Paris, 1981, pp. 120–121.

1056. K. Young, *op. cit*., p. 307.

1057. *The Founders' Constitution*, vol. 5, Amendamentul I, Documentul 29; *The Works of Thomas Jefferson*, Paul Leicester Ford (ed.), G.P. Putnam's Sons, 1904.

1058. Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, The Lawbook Exchange, New Jersey, ed. a 4-a, 2003, p. 166.

1059. Darrell West, *The Rise and Fall of the Media Establishment*, Palgrave Macmillan, 2001.

1060. Hoaxes.org.

1061. E. Andrews, „The Great Moon Hoax", History, 25 aug. 2015.

1062. D. Uberti, „The real history of fake news", *Columbia Journalism Review*, 5 dec. 2016.

1063. Fred Fedler, *Media Hoaxes*, Iowa State University Press, 1989, pp. 18–24.

1064. „The Great Moon Hoax", Hoaxes.org.

1065. Hampton Sides, *In the Kingdom of Ice: The Grand and Terrible Polar Voyage of the USS Jeannette Hardcover*, Doubleday, 2014, *apud* D. Uberti, *op. cit.*

1066. H.A. Unver, „Can Fake News lead to War?", War on Rock, 13 iun. 2017.

1067. Richard E. Rubenstein, *Reasons to Kill: Why Americans Choose War*, Bloomsbury Publishing, 2010, p. 7.

1068. O panoramă a ştirilor false în sec al XIX-lea şi Primul Război Mondial, în Lucien Graux, *Les fausses nouvelles de la grande guerre*, l'Édition française illustrée, Paris, 1918.

1069. Carl G. Jung, *Collected Works of C.G. Jung*, vol. 5*: Symbols of Transformation*, Princeton University Press, 2014, p. xxiv.

1070. Jonah Sachs, *Winning the Story Wars: Why Those who Tell (and Live) the Best Stories Will Rule the Future*, Harvard Business Review Press, 2012.

1071. Alex Evans, *The Myth Gap: What Happens When Evidence and Arguments Aren't Enough?*, Eden Project Books, London, 2017.

1072. P. Jenkins, „The Warning – How US and Russian secret services colaborated on climate change", Arte, 2017.

1073. „Rep. Lamar Smith – Texas District 21", OpenSecrets.org

1074. A. Neslen, „Donald Trump «taking steps…", *The Guardian*, 2 feb. 2017.

1075. Ari Rabin-Havt, *Lies, Incorporated: The World of Post-Truth Politics*, New York, Anchor Books, 2016.

1076. David Aaronovitch, *Voodoo Histories: The Role of Conspiracy Theory in Shaping Modern History*, Jonathan Cape, 2009; *Party Animals: My Family and Other Communists*, Jonathan Cape, 2016.

1077. R. Hofstadter, *op. cit.*

1078. *Ibidem.*

1079 1) J. Zorthian, „President Trump Says It's «Sad» to See…", *Time*, 17 aug. 2017.

1080. O istorie a teoriilor conspiraţiei în USA, în Jesse Walker, *The United States of Paranoia: A Conspiracy Theory*, Harper Perennial, 2014.

1081. M. d'Ancona, *op. cit.*, p. 63.

1082. E.J. Oliver, T.J. Wood, „Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion", *American Journal of Political Science*, vol. 58, nr. 4, 2014, pp. 952–966.

1083. Norman Cohn, *apud* Robert C. Fuller, *Naming the Antichrist: The History of an American Obsession*, Oxford University Press, 1996; vezi şi Norman Cohn, *The Pursuit of the Millennium:*

Revolutionary Millenarians and Mystical, Oxford University Press, 1970.

1084. Theodor Herzl (1860–1904), fondatorul şi preşedintele Organizaţiei Sioniste, a militat pentru înfiinţarea unui stat evreu independent. Este considerat fondatorul sionismului politic modern.

1085. Binjamin W. Segel, *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, University of Nebraska Press, 1996.

1086. Henry Ford, *The International Jew: The World's Foremost Problem*, Martino Fine Books, 2011.

1087. David Aaronovitch, „The revolution will be dramatised“, *Index on Censorship*, 8 aug. 2017.

1088. I.M. Pacepa, *op. cit.*, cap. 13.

1089. V. Grossman, *op. cit.*

1090. „JFK Assassination Records – 2017 Additional Documents Release“, Arhivele Naţionale ale SUA.

1091. „Mitrokhin's KGB archive opens to public“, Cambridge University; Mitrokhin Archive, Wilson Center.

1092. Christopher M. Andrew, Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Allen Lane, 1999, p. 319.

1093. *Ibidem*, pp. 319, 308, 306.

1094. Rezoluţia Comitetului Executiv Naţional al PSD, 17 nov. 2017.

1095. A. Pricopie, „Ghiţă şochează din nou…“, Epoch Times, 26 sept. 2016.

1096. „Prioritatea-zero: desfiinţarea «statului paralel»“, Sputnik.md, 24 ian. 2017.

1097. C. Gorgan, „Raport devastator al serviciilor…“, *Gazeta de Cluj*, 14 nov. 2017.

1098. Robert Paxton, *Anatomy of fascism*, Alfred A. Knopf, New York, 2004, p. 85.

1099. M. Lofgrey, „Anatomy of the Deep State“, billmoyers.com, 21 feb. 2014. Vezi şi M. Lofgrey, *The Deep State: The Fall of the Constitution and the Rise of a Shadow Government*, Penguin Books, 2016.

1100. D.D. Eisenhower, *Farewell Address*, 17 ian. 1961.

1101. O cercetare a conceptului începând cu Imperiul Otoman până azi, în Mehtap Söyler, *The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*, Routledge, New York, 2015.

1102. Sinan Baykent, *Paralel Devletin Modern Tarihi*, Kaynak Yayinlari, Istanbul, 2016.

1103. „Turkey sentences 25 journalists to jail…“, BBC News, 9 mar. 2018.

1104. N. Sachs, „Benjamin Netanyahu and the Politics…“, *Atlantic*, 21 aug. 2017.

1105. „The Deep State Conspiracy Theory Hits Israel“, *Haaretz*, 23 dec. 2017.

1106. „Răspunsul lui Tăriceanu pentru Iohannis“, HotNews, 2 nov. 2017.

1107. „Codrin a reuşit – lovitură împotriva statului paralel“, Sputnik.md, 4 dec. 2017.

1108. „Elena Udrea deconspiră «planul diabolic»…“, Sputnik.md, 3 nov. 2017.

1109. C. Vaideanu, „Scrisoarea lui Radu Mazăre către autorităţi…“, News.ro, 30 dec. 2017.

1110. „Tăriceanu, despre statul paralel…“, Antena 3, 8 dec. 2017.

1111. V. Postelnicu, „Premierul Tudose, despre statul paralel…“, *Libertatea*, 23 nov. 2017.

1112. D. Dragomir a stat în arest preventiv din 14 septembrie până în 29 decembrie 2016, fiind acuzat de constituirea unui grup infracţional organizat în dosarul „Black Cube“, privind încercările de intimidare la adresa procurorului-şef al DNA, Laura Codruţa Kövesi.

1113. „Fostul colonel SRI Daniel Dragomir a lansat…“, *Adevărul*, 17 dec. 2017.

1114. „Deputatul Rădulescu, către ambasadori…“, Digi 24, 31 dec. 2017.

1115. A. Wakefield *et al*., „Ileal-lymphoid-nodular hyperplasia, non-specific colitis, and pervasive developmental disorder in children", *Lancet*, vol. 351, nr. 9103, 28 feb. 1998, pp. 637–641.

1116. „Wakefield's article linking MMR vaccine and autism was fraudulent", *BMJ*, vol. 342, 6 ian. 2011.

1117. B. Taylor B *et al*., „Autism and measles, mumps, and rubella vaccine…", *Lancet*, vol. 353, nr. 9169, 1999, pp. 2026–2029.

1118. S.H. Murch *et al*., „Retraction of an interpretation", *Lancet*, vol. 363, nr. 9411, 2004, p. 750.

1119. L. Eggertson, „Lancet retracts 12-year-old article linking autism to MMR vaccines", *CMAJ*, vol. 182, nr. 4, 2010, pp. 199–200.

1120. „Wakefield's article linking MMR…", *BMJ*, vol. 342, 6 ian. 2011.

1121. „Retraction – Ileal-lymphoid-nodular hyperplasia…", *Lancet*, vol. 363, nr. 9411, 6 mar 2004, p. 750.

1122. F. Godlee, „The fraud behind the MMR scare", *BMJ*, vol. 342, 15 mar. 2011.

1123. B. Deer, „Wakefield's «autistic enterocolitis» under the microscope", *BMJ*, vol. 340, 17 apr. 2010; „How the case against the MMR vaccine was fixed", *BMJ*, vol. 342, 6 ian. 2011; „Secrets of the MMR scare. How the vaccine crisis was meant to make money", *BMJ*, vol. 342, 11 ian. 2011.

1124. F. Godlee, „Institutional research misconduct", *BMJ*, vol. 343, 9 nov. 2011.

1125. S. Boseley, „Andrew Wakefield found «irresponsible»…", *The Guardian*, 28 ian. 2010.

1126. S. Boseley, „Andrew Wakefield struck off register…", *The Guardian*, 24 mai 2010.

1127. A. Park, „Great Science Frauds", *Time*, 2 ian. 2012.

1128. M. Chiţu, „Vaccinurile sunt un mit, nu te protejează…", *Gândul*, 29 oct. 2004.

1129. A. Costanda, „Olivia Steer *vs* studenţii la Medicină…", *Adevărul*, 6 feb. 2015.

1130. *Ibidem.*

1131. Christa Todea-Gross, *Vaccinurile: Prevenţie sau boală?*, Ed. Christiana, 2012, p. 9.

1132. V. Mixich, „Cum s-a transformat o carte obscură…", HotNews, 16 feb. 2015.

1133. „Cine ne omoară copiii…", *Cuvântul ortodox*, 24 feb. 2016.

1134. S. Rotaru, „Antena 3 i-a dat tribuna celei mai cunoscute…", HotNews, 21 sept. 2016.

1135. D. Puişor, „Antena 3, amendată pentru emisiunea..", Paginademedia.ro, 9 mar. 2017.

1136. „Measles outbreak across Europe…", BBC, 28 mar. 2017.

1137. „OMS – Vaccinarea: o problemă de sănătate publică", Ministerul Sănătăţii, 28 apr. 2017.

1138. „Situaţia rujeolei în România la data de 21 aprilie 2017", Centrul Naţional de Supraveghere şi Control al Bolilor Transmisibile, 21 apr. 2017.

1139. H.J. Larson *et al*., „The State of Vaccine Confidence 2016: Global insights through a 67 country survey", *EbioMedicine*, vol. 12, pp. 295–301, aug. 2016.

1140. „Courts quietly confirm MMR Vaccine…", whydontyoutrythis.com, 5 aug. 2013; trueactivist.com, 10 aug. 2013.

1141. T. Chivers, „How Online Filter Bubbles Are Making…", BuzzFeed, 28 aug. 2017.

1142. C. Exley, „Perhaps we now have the link between…", *Daily Mail*, 30 nov. 2017.

1143. „Profesorul britanic Chris Exley dezvăluie...", Ortodoxia tinerilor, 10 dec. 2017.

1144. „Vaccinurile şi autismul la copii…", Ortodox Info, 27 dec. 2017.

1145. V. Rădulescu, „Voi mai aveţi nevoie de medici?", eusuntv.ro, 22 sept. 2016.

1146. „Protest în stradă anti-vaccinare", *Cotidianul*, 3 aug. 2017.

1147. C. Mănoiu, „Abordarea lui Dragnea în chestiunea vaccinării…", Mediafax, 28 apr. 2017.

1148. C. Paun, „Trump offers vindication to vaccine…", Politico, 20 feb. 2017; „Andrew Wakefield calls Trump «on our side…", *BMJ*, vol. 355, 5 dec. 2016.

1149. K. Forster, „Trump raises concern about autism myth…“, *The Independent*, 15 feb. 2017.
1150. Sara E. Gorman, Jack M. Gorman, *Denying to the Grave: Why We Ignore the Facts That Will Save Us*, Oxford University Press, 2016, p. 251.
1151. K. Young, *op. cit.*, p. 54.
1152. *Ibidem*, p. 309.

16
CE E DE FĂCUT?

„Când oamenii nu mai au încredere în cele mai bune surse de informaţii“, scria Walter Lippmann în 1920, „atunci orice bănuială sau zvon, orice speranţă sau capriciu devin un fundament al guvernării“[1153]. Creditat a fi creat conceptul de „război rece“, Lippmann arăta că „ştirile adevărate triumfă numai când faptele la care se referă sunt cunoscute; dacă faptele nu sunt cunoscute, atunci ştirile false sunt la fel de eficiente ca şi cele adevărate, dacă nu cumva chiar mai eficiente“[1154].

Atunci când oamenii nu mai au încredere în presă, o putere coruptă va specula nesiguranţa, neîncrederea, teama şi suspiciunea din societate. Dezinformarea, propaganda, ştirile *fake* sunt instrumentul regimurilor autoritariste, iar *temniki* sunt editorii. Dar efectul *fake news* nu poate fi neglijat nici în democraţiile liberale. Exploatarea faliilor sociale, a teoriilor conspiraţiei, a mişcărilor politice, religioase, culturale nu rămâne fără urmări. Populismul este rezultatul cel mai vizibil, dar tectonica socială poate produce efecte inimaginabile.[1155] „Atât timp cât aparenţa nu este confruntată cu realitatea, nu va părea aparenţă“, scria Havel în 1978 în *Puterea celor fără putere*.[1156]

Ce poate face lumea liberă în apărarea adevărului?

Occidentul deliberează

În 16 octombrie 2017, miniştrii de externe din Croaţia, Cehia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Suedia şi Marea Britanie îi atrăgeau atenţia într-o scrisoare deschisă şefei diplomaţiei UE, Federica Mogherini, asupra campaniei de dezinformare şi propagandă „tot mai sofisticată şi intensă“ practicată de „actori externi“.[1157] A urmat declaraţia semnată de 65 de

experţi în probleme de securitate şi parlamentari din 21 de ţări ale UE în care doamnei Mogherini i se reproşa deschis că nu adoptă măsuri de contrapropagandă şi că refuză să numească Rusia „sursa principală a dezinformării ostile“.[1158]

Trecuse aproape un an de la adoptarea rezoluţiei Parlamentului European privind contracararea propagandei Rusiei, dar nu se întâmplase mare lucru. Rezoluţia a fost percepută la Moscova ca o adevărată declaraţie de război, pentru că punea Rusia pe acelaşi plan cu ISIS.

Scopul Rusiei era, conform rezoluţiei, „de a denatura adevărul, de a da naştere îndoielii, de a diviza statele membre, de a promova decuplarea strategică dintre Uniunea Europeană şi partenerii săi din America de Nord şi de a paraliza procesul de luare a deciziilor, de a discredita instituţiile UE şi parteneriatele transatlantice“, precum şi „insuflarea fricii şi a nesiguranţei în rândul cetăţenilor UE, prezentarea unor actori ostili statali şi nestatali ca fiind mult mai puternici decât sunt în realitate“. Tabloul creat era al unui adevărat război informaţional:

> Guvernul Rusiei foloseşte o gamă largă de mijloace şi instrumente, cum ar fi grupuri de reflecţie şi fundaţii speciale (precum Ruskii Mir), autorităţi speciale (Rossotrudnichestvo), posturi de televiziune în mai multe limbi (cum ar fi Russia Today), false agenţii de ştiri şi servicii multimedia (Sputnik), grupuri sociale şi religioase şi structuri transfrontaliere (deoarece regimul vrea să se prezinte drept unic apărător al valorilor creştine tradiţionale), media sociale şi „troli“ de pe internet pentru a contesta valorile democratice, a dezbina Europa, a dobândi sprijin pe plan intern şi a da impresia că statele din vecinătatea estică a UE sunt state eşuate; subliniază că Rusia investeşte resurse financiare semnificative în instrumentele sale de dezinformare şi de propagandă utilizate în mod direct de stat sau prin intermediul societăţilor şi organizaţiilor controlate de Kremlin; subliniază, pe de o parte, că Kremlinul finanţează partide politice şi alte organizaţii din cadrul UE pentru a submina coeziunea politică şi, pe de altă parte, că propaganda Kremlinului vizează în mod direct anumiţi jurnalişti, politicieni şi anumite persoane din UE.[1159]

Rezoluţia denunţa „discursul alternativ“, susţinut de Kremlin, bazat pe „interpretarea manipulată a evenimentelor istorice“, „mistificarea istoriei“ fiind una dintre principalele sale strategii, ceea ce făcea necesară „sensibilizarea cu privire la crimele regimurilor comuniste prin intermediul unor campanii publice şi al sistemelor educaţionale“. Rusia era acuzată pentru campaniile „de informare, de dezinformare, de intoxicare şi de propagandă“ şi „războiul informaţional“ duse împotriva Uniunii Europene, pentru propaganda de război în contextul războiului hibrid din Ucraina.

Deşi fusese un semnal politic extrem de important, rezoluţia Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 rămăsese fără efect.

Singura entitate a Uniunii Europene creată în scopul combaterii propagandei ruseşti a fost Grupul operativ pentru comunicarea strategică în Est al UE (StratCom), înfiinţat în 2015 la iniţiativa Consiliului Uniunii Europene, care era însă subfinanţat şi subdezvoltat. Avea doar 11 experţi, plătiţi de guvernele naţionale, iar mandatul era de doi ani. În toamna anului 2017 şi-a început activitatea şi unitatea StratCom pentru Balcanii de Vest, cu doi angajaţi.

Statele membre au blocat cererea Parlamentului European privind alocarea de personal suplimentar. Maja Kocijančič, purtătoarea de cuvânt a lui Mogherini, a arătat că lupta împotriva *fake news* necesită „mai multe investiţii din partea guvernelor naţionale“.[1160] Parlamentarii europeni s-au declarat dezamăgiţi de reacţia statelor membre. „Noi, cei din parlament, cerem mai mulţi bani şi mai mult personal“, spunea Jacek Saryusz-Wolski, deputat polonez din grupul PPE, „dar există forţe în cadrul UE, inclusiv în administraţie, care nu ne ajută. Îi pot descrie ca «înţelegători cu Rusia».“[1161]

După doi ani de dezbateri şi acuzaţii şoptite pe culoarele Bruxellesului la adresa „prietenilor Rusiei“, bugetul StratCom a fost majorat. În 2018, cele două entităţi aveau împreună 16 membri şi un buget de un milion de dolari. Grupul similar de reacţie din SUA – Global Engagement Center – număra 80 de persoane şi avea un buget de 60 de milioane de dolari.

Alain Besançon afirma că Occidentul „se ascunde de teamă să nu aibă un inamic“. Democraţia „caută compromisul“ aşa cum întreprinderile comerciale „caută acordul“.[1162]

Cea mai criticată a fost chiar Federica Mogherini, căreia i s-a reproşat că este prea aproape de regimurile autoritariste, în general, şi de Rusia, în special. *Le Monde* scria în 2014 că numirea ei în funcţia de înalt reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe şi politică de securitate ar putea fi „o zi tristă pentru Europa“. I se reproşa, încă de atunci, „indulgenţa faţă de Rusia“ pe care a manifestat-o în calitate de membră a Comisiei pentru Apărare a UE şi ingenuitatea în materie de diplomaţie.[1163]

Începând din 2014, au apărut tot mai multe suspiciuni privind infiltrarea unor „prieteni“ ai Rusiei în organismele europene. Cererile secretarului

general al Consiliului Europei, Thorbjørn Jagland, de a ridica sancţiunile împotriva Rusiei au readus în discuţie presupusa sa colaborare cu KGB din anii 1970–1980, negată de acesta.[1164]

Cristian Preda, membru în Comisia pentru politică externă a Parlamentului European, afirmă că parlamentul a susţinut Comisia Europeană în politica faţă de Rusia, în pofida liniilor fluide care separă interesele deputaţilor din diversele grupuri – există parlamentari care pledează, într-o „logică de circumscripţie electorală“, pentru valorizarea intereselor economice, sau deputaţi care pledează pentru reluarea discuţiilor parlamentare bilaterale, în pofida sancţiunilor.

Însă cele mai vizibile efecte ale anexării Crimeii asupra politicii europene, afirmă Preda, sunt reţinerea din ce în ce mai mare faţă de o viitoare extindere a Uniunii şi cererile tot mai vocale pentru acordarea de mai multă suveranitate naţională, care se aud mai ales în Est. Ambele situaţii convin Moscovei.[1165]

Un alt motiv pentru lipsa de progres în aplicarea rezoluţiei din noiembrie 2016 ar putea fi reţinerea manifestată de statele membre în crearea unui organism colectiv de gestionare a informaţiilor clasificate. În aprilie 2016, Comisia Europeană şi înaltul reprezentant au adoptat un „cadru comun privind contracararea ameninţărilor hibride“.[1166] Documentul cuprindea măsuri privind înfiinţarea unei celule de fuziune care „să primească, să analizeze şi să facă schimb de informaţii clasificate şi din surse deschise“. Acţiunile au rămas la nivel de intenţie. Un an mai târziu, Centrul pentru Studii Strategice de la Haga remarca faptul că centrele din UE şi NATO dedicate contrapropagandei nu aveau definite nici măcar obiectivele sau publicul ţintă.[1167]

În depoziţia sa din Comisia pentru Informaţii a Senatului american privind potenţiala interferenţă a Rusiei în alegerile din Germania, Constanze Stelzenmüller, expertă în securitate, afirma că sunt trei lucruri noi privind războiul informaţional dus de Kremlin: se urmăreşte distrugerea Uniunii Europene „din interior“, măsurile active sunt mult mai diverse şi sofisticate şi se urmăreşte contestarea „legitimităţii Occidentului ca forţă normativă în stabilirea ordinii globale pe bază de legi universale, şi nu pe putere“.[1168]

Londra devine şi ea din ce în ce mai vocală împotriva Kremlinului. Sunt puse în discuţie posibila ingerinţă în Brexit, afacerea Cambridge Analytica, tentativa de asasinare a fostului ofiţer GRU Serghei Skripal. Raportul Comisiei parlamentare britanice pentru Informaţii şi Securitate învinuieşte Rusia pentru doborârea avionului de linie MH17 în iulie 2014, invadarea Crimeii, operaţiunile cibernetice şi războiul informaţional împotriva Vestului. Se constata continuarea practicilor Războiului Rece şi că „sistemul politic al Marii Britanii este o potenţială ţintă pentru atacurile cibernetice ale unor state străine ostile şi grupuri teroriste", prin acţiuni de compromitere şi şantajare a politicienilor, precum şi prin „plantarea de informaţii false" în presa online. Obiectivele erau „subminarea integrităţii proceselor politice […], a alegerilor sau referendumurilor, […] otrăvirea discursului public"[1169].

În legătură cu implicarea ruşilor în atacurile asupra serverelor Comitetului Naţional Democratic, MI5 afirma că „în mod clar operează la un nivel de intensitate nemaiîntâlnit în acţiunile operatorilor din Vest". MI6 informase comisia că „toate cele trei servicii de informaţii ruseşti sunt însărcinate cu «operaţiuni informaţionale» […] care includ crearea şi propagarea unor înşelăciuni şi falsuri". În privinţa Ucrainei, MI6 arăta că „Rusia conduce un război informaţional pe scară mare"[1170].

Centrul Guvernamental de Comunicaţii, care îi reuneşte pe cei 6 000 de agenţi ai MI5 şi MI6, arăta că influenţarea electoratului într-o anumită direcţie se face prin atacuri cibernetice şi furt de date, dar în special prin „influenţarea clasică a campaniilor în care Rusia se angajează de mulţi, mulţi ani"[1171]. Nimic însă despre implicarea Rusiei în Brexit, cel puţin nu în raportul dat publicităţii.

În Franţa, preşedintele Emmanuel Macron vorbea de o lege care să permită guvernului să elimine ştirile *fake* de pe Internet sau chiar să blocheze site-urile în timpul campaniilor electorale.[1172] Macron nu uitase rolul jucat de presa rusă în campania electorală. El interzisese atunci accesul RT şi Sputnik la evenimentele En Marche!, acuzându-le că produc *fake news*. Presa franceză s-a revoltat însă – „măsurile de urgenţă legale" ar permite guvernului să limiteze libertatea de exprimare a opozanţilor, presei şi chiar bloggerilor.[1173]

În Ucraina, unitatea responsabilă pentru contracararea propagandei ruseşti ar fi trebuit să fie Ministerul Politicii Informaţionale, creat în 2014. A fost însă perceput ca un adevărat „Minister al Adevărului“, care ar fi trebuit să controleze presa şi să devină o sursă de propagandă ucraineană, aşa că activitatea sa a fost minimă. Abia când a intrat în vigoare Doctrina de Securitate Informaţională, în 2017, a fost limpede care este rolul acestui minister. În aceste condiţii, misiunea monitorizării dezinformării ruseşti şi demontarea ştirilor *fake* a fost asumată de media privată, prin Centrul Media de Criză, StopFake.org, StratComUA, InformNapalm şi Hromadske TV, multe fiind finanţate de guvernele occidentale, ceea ce a dus la noi acuzaţii din partea Kremlinului că Vestul sprijină lovitura de stat din Ucraina şi *junta* de la Kiev.

Consiliul Naţional pentru Televiziune şi Radio a interzis transmiterea câtorva posturi TV ruseşti, măsură criticată atât de Kremlin, cât şi de Bruxelles, din motive diferite. Printre posturile TV se numărau RT, RTR, NTV, Zvezda, TNT, REN. Poroşenco a semnat apoi legea privind instituirea unor noi sancţiuni împotriva Rusiei, printre care blocarea reţelelor sociale Vkontakte şi Odnoklassniki, a serviciului Mail.ru şi a motorului de căutare Yandex. Criticată de Bruxelles, măsura a fost aclamată de presa ucraineană.[1174] Fondatorul StopFake, profesorul de jurnalism Evgeni Fedcenko, spunea că este „cea mai mare contribuţie la protejarea suveranităţii informaţionale a Ucrainei dintotdeauna“.[1175] Internauţii ruşi au luat în derâdere măsura, afirmând că Ucraina îşi retrage „luptătorii în scaune cu rotile“ din reţelele sociale.[1176]

Comisia Europeană a avertizat Kievul că nu se poate lupta împotriva propagandei prin cenzură, măsura afectând principiul libertăţii de exprimare.[1177] Interdicţiile au născut polemici şi în Ucraina. Era oare necesară şi morală cenzura? Kremlinul a speculat momentul, arătând că interzicerea posturilor ruseşti exprimă atacul guvernului fascist de la Kiev asupra libertăţii presei. Filozoful ucrainean Mihail Minakov avea să declare că „ne transformăm în Rusia, cu diferenţa că nu avem petrol“[1178]. Ucraina se confrunta cu aceeaşi problemă ca şi Occidentul: poate fi salvată democraţia prin cenzură?

Dincolo de ocean, preşedintele Barack Obama semna în 23 decembrie 2016 una dintre ultimele legi ale mandatului său, cea privind combaterea dezinformării şi propagandei. Legea permitea înfiinţarea unui centru subordonat Departamentului de Stat care să coordoneze activităţile antipropagandă din toate agenţiile şi departamentele guvernului. „Inamicii noştri folosesc propaganda şi dezinformarea împotriva noastră şi a aliaţilor noştri, iar până acum guvernul american a dormit la volan“, spunea Bill Portman-Murphy, unul dintre autorii proiectului de lege.[1179]

De la instalarea preşedintelui Trump la Casa Albă, Departamentul de Justiţie anchetează posibila interferenţă a ruşilor în campania electorală. Investigatorul special Robert Mueller pare a fi tot mai aproape de miezul puterii. Noua Strategie de Securitate Naţională, adoptată în decembrie 2017, arată că „Rusia se amestecă în politica internă a altor state în mod global, prin tactici subversive“[1180]. Campaniile ruseşti includ agresiuni cibernetice, operaţiuni secrete de *intelligence*, conturi false online, presa de stat şi troli. Pentru SUA, Rusia şi China sunt „puteri revizioniste“.

În 2017, guvernul american a somat RT şi Sputnik să se înregistreze ca agenţi străini. Legea federală americană privind înregistrarea agenţilor străini se aplică grupurilor care se angajează în activităţi politice şi nu implică restricţii ulterioare ale activităţii publicistice. Firma pe numele căreia e înregistrată divizia americană a RT – T & R Productions LLC – a ignorat însă cele mai multe din întrebările Departamentului de Justiţie, declarând că „nu are cunoştinţă“ cine e proprietarul grupului Novosti şi că operaţiunile sale nu includ activităţi politice. În 2017, compania-mamă – RT – a avut un buget de 19 miliarde de ruble, adică aproximativ 315,5 milioane de dolari. T & R Productions LLC afirma că în 2017 a primit o singură plată din partea Novosti, în valoare de 350 000 de dolari, pentru servicii de producţie TV.[1181]

„Salutăm libertatea americană de exprimare şi pe toţi cei care cred în aşa ceva“, scria ironic pe Twitter Margarita Simonian, editorul-şef al RT şi Sputnik.[1182] Moscova a anunţat că va adopta o legislaţie similară, iar Radio Europa Liberă/Radio Libertatea, Deutsche Welle şi Vocea Americii vor fi printre primele organizaţii media vizate. Dar RT avea acces liber la reţele de

cablu din SUA la sfârşitul anului 2017, în timp ce cele trei organizaţii media occidentale aveau acces restricţionat parţial sau total la reţelele din Rusia.

Fact checking

Timp de 150 de ani, ştirile au fost răspândite de ziare, ale căror principale surse de câştig erau încasările din publicitate şi vânzări. A patra revoluţie industrială, cea a tehnologiilor digitale, cum ar fi inteligenţa artificială şi Internetul lucrurilor, a schimbat totul, în primul rând obiceiurile de consum. Conţinutul şi reclamele s-au mutat online şi nu a fost găsită încă o soluţie pentru a compensa pierderile suferite de bugetele redacţiilor. Astăzi, jurnalismul a devenit o muncă de birou, sunt tot mai puţini bani pentru documentare şi investigaţie. În consecinţă, presa urmează agenda politicienilor şi corporaţiilor, ceea ce ar putea explica decuplarea de la agenda reală a publicului. Asta a dus la un scepticism tot mai mare faţă de presa tradiţională şi orientarea către presa alternativă. După cum spunea Ben Bradlee, editorii (el însuşi unul dintre cei mai celebri) şi cititorii aşteaptă de la reporteri nu atât acurateţe, cât mai ales să nu le înşele încrederea. De aceea este atât de important ca jurnalistul, la rândul său, să aibă surse multiple şi de încredere, pentru a da sentimentul că a fost într-adevăr martorul privilegiat al evenimentelor respective.

În urmă cu 20 de ani, dacă citeai ziarul local, unul naţional şi urmăreai un jurnal de ştiri de seară, puteai crede, în mod rezonabil, că eşti la curent cu ceea ce trebuie să ştii pentru a-ţi trăi viaţa cumsecade. Vremurile acelea s-au dus de mult, chiar şi în America, e de părere că istoricul american Bruce Bartlett. Ştirile au dispărut din ziare, revistele s-au tabloidizat, iar posturile TV au devenit una dintre sursele principale de dezinformare.[1183]

Cauzele pentru care jurnaliştii generează şi diseminează informaţie falsă sunt diverse, de la proasta documentare până la nevoia de audienţă sau trafic web. În acest caz, vorbim de *false news*, *misinformation*. Atunci când este vorba de o campanie în toată regula, care implică o strategie, un buget şi o ideologie, vorbim de *fake news*, *disinformation*. Atunci când această campanie este îndreptată împotriva unui alt stat, este un *război informaţional*.

Noutatea acestui tip de dezinformare este adusă de reţelele sociale, care propagă exponenţial mesajul, permiţând celulelor de propagandă să se multiplice malign în corpul sănătos al societăţii virtuale. Mesajul fals generat cu intenţie – articol, fotografie, imagini video sau meme – va fi repostat de armatele de troli, boţi şi cyborgi implicate în acest război. Răul este cu atât mai puternic cu cât chiar şi instituţiile de presă folosesc astăzi reţelele sociale, blogurile şi presa online în căutare de conţinut.

Odată identificat mediul, care este, într-adevăr, mesajul, aşa cum a prezis Marshall McLuhan în urmă cu o jumătate de secol, am fi tentaţi să credem că soluţia este sterilizarea acestui ecosistem informaţional distrus. Facebook, Twitter şi Google ar putea să angajeze sute de editori care să lucreze în zeci şi sute de limbi şi să decidă ce trebuie postat şi ce nu. Dar, aşa cum avertiza Jeff Jarvis, susţinătorul Open Web, trebuie să fim atenţi ce ne dorim – nu vrem ca Facebook şi Twitter să devină arbitrii Adevărului.[1184]

O altă variantă este ca platformele sociale să includă softuri de filtrare şi semnalizare a ştirilor *fake* care să inventeze o nouă interfaţă grafică, astfel încât mecanismul de *fact checking*, adică de verificare şi demontare a falsurilor, să fie transparent. Fiecare ar putea decide pentru sine dacă va citi sau nu materialul respectiv, ca şi în cazul mailurilor ajunse în folderul spam. Această abordare ar duce la transparenţă, ar elimina cenzura şi ar avea ca efect alfabetizarea publicului în materie de ştiri false. Materialul verificat ar trebui apoi amprentat cu un logo, astfel încât cititorul să ştie că nu este *fake*. Logoul ar putea funcţiona precum filtrul de spam instalat în browser. În felul acesta, am putea avea de-a face cu conţinut validat, autentificat în feed.

Dar poate fi consumatorul de Internet un fel de Ulise care trebuie legat de catargul corabiei pentru a nu fi sedus de cântecul irezistibil al sirenelor – prejudecăţile confirmative? Nici consumatorului de presă alternativă şi nici consumatorului de presă tradiţională nu li se poate cere să se substituie jurnaliştilor. Aceştia din urmă sunt cei care trebuie să verifice informaţiile preluate din online, să le filtreze în baza codurilor deontologice şi a valorilor breslei, înainte de a la difuza. După cum spunea C.P. Scott, editorul *Manchester Guardian* din 1872 până în 1929, „comentariile sunt

libere, dar faptele sunt sacre“. Scuza cea mai frecventă, că presiunea evenimentelor de tip *breaking news* este colosală, nu ar trebui invocată.

A apărut astfel o nouă subspecie jurnalistică – *fact checking*-ul specializat, extern redacţiilor. Una dintre primele organizaţii de acest tip din lume a fost StopFake, înfiinţată în martie 2014, prin asocierea studenţilor şi profesorilor de la Facultatea de Jurnalism Mohila din Kiev. În trei ani, ei demontaseră aproape 1 000 de ştiri *fake*, publicând investigaţiile în 10 limbi (inclusiv în română, graţie unui grant oferit de Ambasada Cehiei), având o audienţă de 180 000 de urmăritori pe reţelele sociale. Apoi au început să analizeze mecanismele şi instrumentele dezinformării ruseşti.

Pentru Evgheni Fedcenko, directorul Şcolii de Jurnalism şi cofondator al portalului, acest proiect este cea mai bună şcoală de presă. Demontarea *fake*-urilor implică rigoare şi o bună cunoaştere a propagandei Kremlinului. Presa rusă inventează nu numai fapte, ci şi experţi, spune Ruslan Deinicenko, cofondator al StopFake.org. În 2015 au demonstrat că unul dintre „experţii“ americani în politică externă ai RT era de fapt vânzător de asigurări auto în New York. În urma demascării, RT l-a retras de pe post, însă doar temporar. „Se vede că sunt puţini cunoscători de engleză la New York“, glumeşte Ruslan. Până acum, serverele organizaţiei au fost ţinta mai multor atacuri informatice.[1185]

StopFake a atras atenţia tuturor. La un an de la apariţie, în 2015, Serviciul European de Acţiune Externă a decis replicarea sa la Bruxelles, prin înfiinţarea East StratCom Task Force, care produce săptămânal Disinformation Review şi Disinformation Digest. În Cehia a apărut European Values Think-Tank, care gestionează publicaţia Kremlin Watch, în România – Larics şi Factual, în SUA – Politifact şi FactCheck. Toate aceste organizaţii sunt extrem de necesare azi, când reporterii par a fi mai degrabă stenografe sau purtători de microfon, uitând că au privilegiul de a pune întrebări şi de a fi sceptici.

Presa tradiţională face ce ştie cel mai bine, adică jurnalism. *New York Times* încă mai publică zilnic o listă de corecţii la articolele publicate – este ceea ce numeam odinioară *erată*. Poate părea de modă veche, dar acurateţea este ceea ce defineşte jurnalismul de mare clasă. La *Washington Post*, unul dintre jurnaliştii-veterani, Glenn Kessler, monitorizează în blogul Fact

Checker declaraţiile politicienilor, amendându-le pe cele care trec de linia subţire a verosimilităţii. (Se ştie că politicienii sunt oriunde cei mai mari generatori de *fake* şi *false news*.)

Au apărut şi experimentele. Jimmy Wales, cofondatorul Wikipedia, a lansat o nouă publicaţie online, WikiTribune, destinată demontării ştirilor false, care reuneşte jurnalişti profesionişti şi jurnalişti-cetăţeni, finanţarea fiind realizată prin strângere publică anonimă de fonduri.

Când ne referim la manipularea prin imagini alterate, termenul *fake news* nu ne mai ajută. Conţinutul vizual poate fi o imagine, un grafic, o înregistrare video. Până acum, organizaţiile de *fact checking* au fost preocupate mai mult de conţinutul text decât de cel vizual. Acesta din urmă poate fi însă un vehicul mult mai puternic de dezinformare.

Modul în care procesăm o imagine este fundamental diferit de cel în care interpretăm un text. O echipă de neurologi de la MIT a descoperit că imaginea este procesată de creier în 13 milisecunde.[1186] *Fake*-urile vizuale sunt mult mai puternice şi mai greu de depistat. „În ciuda prezumţiei de veridicitate care dă fotografilor autoritate şi seducţie, munca pe care o fac aceştia nu este o excepţie de la comerţul suspect dintre artă şi adevăr“, avertiza Susan Sontag în 1977 în *On Photography*.[1187]

Există deja tehnologia disponibilă pentru a genera conţinut video şi audio complet alterat, astfel încât poţi pune în gura oricui vorbele dorite.[1188] Computerul este alimentat cu mostre de *speech* şi apoi cu textul dorit. Algoritmi *text-to-speech* au fost dezvoltaţi de DeepMind (care aparţine Alphabet), Institutul Baidu din Silicon Valley şi Institutul pentru Învăţarea Algoritmilor din Montreal (MILA). În acest moment, dezvoltarea aplicaţiilor necesită cunoştinţe de programare şi resurse hard pe care numai marile companii le au, dar situaţia se va schimba, cu siguranţă.

Generarea de imagini este mai dificilă. Ian Goodfellow, student la MILA, a inventat GAN – Generative Adversarial Network, un sistem generator format din două reţele neurale concurente. În 2017, GAN putea produce imaginea de mărimea unui timbru a unei păsări, pe baza unei simple instrucţiuni, cum ar fi: „Această pasăre este albă cu ciocul roşu şi coada neagră.“[1189]

Într-o înregistrare de acum 50 de ani, cântăreaţa Françoise Hardy vorbeşte despre mulţimea prezentă la inaugurarea lui Trump. E un fals evident, aşa ceva nu s-a întâmplat, cu siguranţă. Cum a fost posibil? Artistul german Mario Klingemann a folosit tehnologia GAN pentru a produce *Faţă Alternativă v1.1*. El a generat spotul printr-o reţea neurală care a fost antrenată să creeze o faţă pe baza a 68 de coordonate ale unor markeri faciali. A făcut asta în câteva zile, folosind un computer obişnuit şi un sistem GAN.[1190]

Softurile se dezvoltă rapid. Mike Tyka, un programator de la Google, a generat imagini ale unei feţe imaginare cu o rezoluţie de 768 de pixeli, dublu faţă de tot ce fusese creat anterior. Goodfellow le spunea jurnaliştilor de la *The Economist* că în 2020 vor putea fi generate pe YouTube falsuri care vor fi extrem de plauzibile.

Tehnologiile dezvoltate pentru identificarea imaginilor alterate sunt în urma celor pentru analiza textelor *fake* – Google's Reverse Image Search şi TinEye sunt câteva exemple. Nu există însă motoare de căutare reverse-video sau tehnologii performante OCR (Optical Character Recognition). O soluţie ar putea fi furnizată în viitor de dezvoltarea inteligenţei artificiale, aşa cum s-a întâmplat cu recunoaşterea automată a vorbirii şi identificarea vizuală.

Inspirându-se din criptografie, cercetătorii de la Institutul Internet al Universităţii Oxford au pus la punct un prototip de tehnologie inovativă pentru a identifica originea unei fotografii sau a unui material video, pe care l-au numit Provenator. Este o tehnologie de tip *blockchain*, termen împrumutat din domeiul tranzacţiilor cu Bitcoin sau alte criptovalute, şi înseamnă refacerea istoricului oricărui conţinut digital până la sursa primară. Tehnologia are, deocamdată, un mare neajuns: poate fi păcălită prin schimbarea unui singur pixel din fotografie sau dintr-un cadru al materialului video.[1191] Şi BBC a dezvoltat tehnici speciale pentru a verifica validitatea conţinutului media, cu ocazia conflictului din Siria. Tehnologia are însă nevoie de operatori umani care trebuie instruiţi înainte.

Limitele tehnologiilor de tip *blockchain* sunt atinse în cazul naraţiunii text, pentru că nu poate stabili veridicitatea poveştii în sine. Pentru asta e nevoie de aptitudini umane. Nu se poate face demontarea unei ştiri *fake* fără

a verifica sursele citate în informaţia contrafăcută. Asta poate însemna intervievarea persoanelor citate şi verificarea informaţiei în amonte până la sursă. O astfel de investigaţie este cronofagă şi nu poate ţine pasul cu cantitatea uriaşă de falsuri care inundă reţelele sociale şi presa online. O ştire poate fi fabricată în câteva minute, dar demontarea ei poate dura câteva ore sau chiar zile.

Fact checking-ul are şi un efect pervers. Publicarea informaţiei *fake* în versiunea demontată poate contribui la amplificarea şi viralizarea ei. Poate de aceea ar trebui ca, din când în când, redacţiile de ştiri să ia în calcul şi ceea ce Wardle numeşte „tăcere strategică“.

La 200 de ani de la scrisoarea lui Jefferson către tânărul antreprenor din presă, papa însuşi compara consumul de ştiri false cu „consumul de excremente“[1192] şi cu şarpele din Rai.[1193] În cele două secole, presa nu s-a schimbat foarte mult, în esenţă. Ce s-a schimbat însă este apariţia ecosistemului digital, un mediu perfect pentru propagarea şi amplificarea dezinformării, propagandei, teoriilor conspiraţiei şi a ştirilor *fake*, un adevărat ecosistem al dezinformării.

Spre deosebire de creatorii singuratici de minciuni mai mult sau mai puţin nevinovate din reţelele sociale, în acest ecosistem şi-au făcut apariţia şi marii prădători, guvernele străine ostile şi *proxies*. De exemplu, hackerii ruşi au spart mailurile democraţilor şi le-au transmis WikiLeaks. O parte din informaţii au fost apoi amestecate cu minciuni, într-un dozaj bine gândit, şi lansate pe reţelele sociale, pentru a fi amplificate. Pizzagate este una dintre consecinţe. Amplificarea se face prin armate de troli, boţi şi cyborgi. Aceasta este ceea ce militarii numesc *black psy-ops*, operaţiuni psihologice ascunse.

În cartea sa din 2011, *Why Americans Hate the Media and How it Matters*, Jonathan Ladd afirmă că „existenţa unor instituţii de ştiri independente, puternice şi respectate este o anomalie istorică – astfel de instituţii nu au existat niciodată în istoria americană înainte de secolul XX“[1194]. Prin *fake news* am putea crede că se revine la normalitate.

Americanii încearcă să înţeleagă ce li se întâmplă

La sfârşitul lunii septembrie a anului 2017, Congresul a iniţiat ancheta privind rolul jucat de marile companii de tehnologie informaţională în diseminarea dezinformării generate de Kremlin. Înainte de audieri, Facebook admitea că peste 126 de milioane de americani ar fi citit conţinutul postat de conturile administrate din Rusia în ultimii doi ani.

80 000 de postări, generate între iunie 2015 şi august 2017, ajunseseră direct la 29 de milioane de americani, fiind apoi amplificate prin repostări, like-uri şi comentarii.[1195] Informaţiile veneau după ce, cu un an înainte, Mark Zuckerberg afirmase că acuzaţiile privind interferenţa ruşilor sunt „o nebunie“. Iar dezvăluirile abia începeau.

Simultan cu ancheta Congresului, Consorţiul Internaţional al Jurnaliştilor de Investigaţie dezvăluia că firme deţinute de apropiaţi ai Kremlinului aveau investiţii directe în Facebook şi Twitter. VTB Bank, a doua mare bancă din Rusia, investise 191 de milioane de dolari în compania DST Global, care cumpărase un pachet important de acţiuni la Twitter în 2011. O filială a Gazprom finanţase Kanton Services – o companie *offshore* care era parteneră cu DST Global într-o investiţie majoră în Facebook. Fondatorul DST Global era miliardarul Iuri Milner, cel care înfiinţase în 1999 Mail.ru, cel mai mare serviciu de e-mail din Rusia. Milner a investit în Facebook în 2009–2011 prin Mail.ru şi DST Global, devenind un apropiat al lui Mark Zuckerberg. În timp, pachetul achiziţionat de Milner a atins valoarea de 7 miliarde de dolari, devenind al doilea ca mărime deţinut de un investitor din afara SUA. Răspunzând suspiciunilor privind implicarea ruşilor în administrarea companiei, Facebook a comunicat că DST Global a fost un investitor „pasiv“, care nu a avut reprezentanţi în Consiliul de Administraţie, şi că firma vânduse toate acţiunile în 2012, atunci când Facebook a devenit companie publică prin listarea la bursă.[1196]

Dar să urmărim audierile din Congres ale celor „trei giganţi“ – Facebook, Google şi Twitter. Spectacolul audierilor, transmis live de marile televiziuni americane, a amintit, pe alocuri, de filmele de ficţiune.

— Aţi făcut America bogată, le spune senatorul Graham, în deschiderea audierilor dintr-una din comisii. Dar în cele din urmă se dovedeşte că aceste tehnologii pot fi folosite pentru a submina democraţia, aceste platforme pot fi folosite de terorişti şi de guverne străine, adaugă el.[1197]

— Puterea voastră mă sperie, adaugă senatorul John Kennedy.

Congresmenii pregătiseră pentru audieri exemple concrete. Pe pagina de Facebook Heart of Texas fuseseră postate la început mesaje care făceau apel la patriotismul local, până când s-au strâns mii de urmăritori. Apoi au fost postate mesaje în care se pretindea că o victorie a lui Hillary Clinton ar atrage „refugiaţi, moschei şi atacuri teroriste“.[1198] Pagina era administrată prin identităţi false care aveau legătură cu spaţiul cibernetic rus. Un alt caz a fost cel în care un „grup musulman“ a lansat zvonul că senatorul John McCain finanţează ISIS.[1199] Până şi directorul executiv al Twitter, Jack Dorsey, a repostat un tweet al unui trol rus care susţinea că Hillary Clinton primise bani de la Ku Klux Klan. La început, contul milita pentru drepturile femeilor.[1200]

Democratul Al Franken vrea să afle de la Colin Stretch, vicepreşedintele Facebook, de ce a acceptat reclame plătite în ruble în timpul campaniei electorale.

— Cum de Facebook, care se mândreşte că procesează miliarde de date şi le transformă instantaneu în conexiuni, nu a fost în măsură să facă legătura între reclamele plătite în ruble şi Rusia? Sunt doar două puncte! Reclame politice americane şi bani ruseşti, ruble. Cum de nu aţi putut face legătura între aceste două puncte?

— Ar fi trebuit să avem nişte lentile mai largi, recunoaşte Stretch, au fost semnale pe care le-am ratat, dar acum ne concentrăm asupra soluţiilor.

Franken a continuat să îl calce în picioare, sardonic, întrebându-l dacă Facebook ar accepta publicarea unor reclame plătite în monedă nord-coreeană.

— Vă rog să răspundeţi cu da sau nu, domnule. Sunteţi sofisticat. Sunteţi consilierul juridic al Facebook. Vă rog să răspundeţi cu da sau nu.

Stretch, siderat, răspunde că Facebook nu poate interzice reclamele plătite în monedă străină şi că plata nu e un indiciu privind sursa adevărată a banilor.

— De ce ar alege cineva moneda nord-coreeană dacă vrea să îşi ascundă activităţile? întreabă Stretch rar, întinzând mâna spre paharul cu apă.

Senatorul Kennedy se arată sceptic privind capacitatea celor trei mari companii de a verifica singuri sursa reclamelor.

— Aveţi 5 milioane de publicitari şi vreţi să îmi spuneţi că sunteţi capabili să cunoaşteţi originea acestora? Încerc să cobor din La La Land.

Atunci când li se reproşează că au permis postări rasiste, antisemite, care incită la ură, cei trei „giganţi“ răspund, unul după altul, ca şi cum ar fi depus din nou jurământul, că ei „nu sunt în afacerea cu conţinut“. Când Kent Walker, reprezentantul Google, arată că RT nu a încălcat cu nimic codul de conduită al companiei sale, senatoarea Dianne Feinstein îi aruncă priviri de gheaţă.

— Acesta ar putea fi un război informaţional, iar dumneavoastră ar trebui să aveţi idee despre rolul pe care îl jucaţi.

Cei trei insistă însă că nu generează conţinut şi nu fac altceva decât să găzduiască indivizi şi comunităţi, protejându-le „autenticitatea“.

— Este constituţională răspândirea de declaraţii false? întreabă stins congresmanul Gowdy.

— Păi, depinde de context, dar există un precedent recent în care Curtea Supremă s-a pronunţat în acest sens, privind Facebook, spune consilierul companiei, Stretch.

— În ce sens este sau nu constituţional?

— Este un drept constituţional, în cele mai multe dintre cazuri. Cu toate astea, pe Facebook, treaba noastră nu este să decidem dacă un anumit text este adevărat sau fals. Recunoaștem că ştirile *fake* sunt o mare problemă. Modul în care noi vedem rezolvarea este să prevenim transformarea într-o sursă de câştig financiar.

Gowdy zâmbeşte, parcă dezarmat şi obosit.

— Ei bine, zâmbesc pentru că discutam în ultima pauză cu doi colegi şi ne întrebam de partea cui sunt acei „*fact-checkers* neutri“ pe care îi aveţi la Facebook. Dacă aţi putea să îmi spuneţi ai cui sunt aceşti tipi, v-aş fi foarte recunoscător. Deci dacă am înţeles corect, autenticitatea vorbitorului este foarte importantă; acurateţea conţinutului, mai puţin.

— Asta este abordarea noastră, e absolut corect, răspunde Stretch.

— Mda… nu înţeleg cum statul este slujit de informaţii care se dovedesc a fi intenţionat false. Am înţeles că nu vreţi să fiţi un arbitru al opiniilor, nici eu nu vreau, dar nu înţeleg cum îi ajută pe concetăţenii mei dacă le spun

ceva evident fals şi o fac cu intenţia de a-i înşela. Pur şi simplu nu înţeleg, dar poate că vremea mea a trecut.

Întrebat de senatorul Tom Cotton dacă vede vreo asemănare între serviciile americane de informaţii şi cele ruse, consilierul juridic al Twitter, Sean Edgett, arată că firma sa nu oferă servicii vreunui guvern.

— Veţi aplica aşadar aceeaşi politică pentru CIA pe care o aplicaţi unui serviciu de informaţii al adversarilor noştri?

— Suntem o companie globală, trebuie să aplicăm propriile politici, răspunde ferm Edgett.

— Asta îmi aminteşte de un banc vechi din timpul Războiului Rece, continuă Cotton, amuzat şi îngândurat în acelaşi timp, despre cineva care nu putea face distincţia între CIA şi KGB, pentru că ofiţerul KGB împinsese o bătrână în faţa unui autobuz, iar ofiţerul CIA a împins-o din calea autobuzului, pentru că amândoi asta făceau – umblau şi împingeau bătrâne. Sper că Twitter îşi va reconsidera politicile atunci când vine vorba despre serviciile de informaţii din ţări prietene ca SUA şi Marea Britanie, spre deosebire de cele din ţări adversare precum Rusia şi China.

După o mică fâstâceală amuzată a celor trei, senatorul Blunt îşi îndreaptă atenţia către reprezentantul Facebook.

— Domnule Stretch, cât au cheltuit ruşii pe aceste anunţuri?

— Aproximativ 100 000 dolari. Din care 46 000 înainte de alegeri.

— Cât au cheltuit echipele de campanie ale lui Trump şi Clinton pe Facebook?

— Cumulat, aproximativ 81 de milioane de dolari, înainte de alegeri, răspunde Stretch.

— Nu sunt un mare matematician, dar 46 000 din 81 de milioane ar însemna cam 0,05, nu? descoperă senatorul, uimit.

— Da, este un număr mic, prin comparaţie, domnule, confirmă Stretch, fără a lăsa să i se citească mulţumirea pe faţă.

Facebook şi Twitter arată că sumele investite de propaganda rusă sunt ridicol de mici, sugerând că Senatul le amplifică impactul în mod nejustificat. Sumele investite în anunţuri pe Facebook de oligarhii ruşi apropiaţi Kremlinului sunt de mii de ori mai mici decât cele cheltuite de echipele de campanie ale lui Trump şi Hillary Clinton.

Leonid Volkov, managerul de campanie al lui Alexei Navalnîi, este însă de altă părere. El arăta că important este modul în care are loc campania pe reţelele sociale şi dădea ca exemplu anunţurile făcute înaintea unor mitinguri pro-Navalnîi din Astrahan, care costaseră 20 000 de ruble (350 de dolari) şi care generaseră 2 milioane de vizualizări.

Leonid Bershidsky, editorialist la Bloomberg, e de altă părere. El crede că trolii de la Ferma din Sankt-Petersburg sunt mult mai puţin pregătiţi şi motivaţi faţă de echipa lui Navalnîi. Ei fac frecvent greşeli de gramatică, folosesc greşit timpurile verbelor, iar exprimarea lor pare a fi o traducere automată cu Google Translate. Sunt cei mai proşti soldaţi ai războiului informaţional, nefiind angajaţi să câştige vreun război în America, ci doar să creeze cât mai multă confuzie.[1201] Dar atunci cum se explică amplificarea uluitoare prin repostări şi comentarii, de zeci de milioane de ori?

Audierile din Senatul american nu au rămas fără urmări. Google a anunţat că va elimina RT şi Sputnik din algoritmii de indexare şi ierarhizare, fără însă a interzice cele două companii ruseşti. Google va realiza această declasificare identificând modelele de comportament induse de dezinformare şi propagandă, preciza Eric Schmit, directorul executiv al companiei mamă, Alphabet.[1202]

După ce încasase 1,9 milioane de dolari din 2011 până în 2017 de la RT şi Sputnik, Twitter a declarat că nu va mai accepta publicitate de la acestea.[1203]

Cât despre Facebook, compania a făcut după audieri câteva corecţii privind amploarea dezinformării, arătând că circa 60 de milioane dintre conturile active sunt false.[1204] Jurnaliştii care lucrau pentru Facebook afirmau, sub protecţia anonimatului, că mecanismele de verificare despre care vorbise Zuckerberg până atunci eşuaseră şi că activitatea aşa-numiţilor „*fact-checkers* neutri“ nu era decât PR.[1205] Greul însă abia începea. Dezvăluirile privind colectarea datelor a 87 de milioane de utilizatori de către Cambridge Analytica au dus la o cădere dramatică la bursă. Dacă în 2017 se vorbea chiar de o eventuală candidatură a lui Zuckerberg la preşedinţia SUA în 2020, în martie 2018 acţionarii îi solicitau retragerea, iar Congresul începea audierea sa.

Clint Watts, specialist în securitate cibernetică la Universitatea George Washington, constată că America rămâne în continuare „blocată în observaţie“, „împiedicată de deliberări“ şi „tot mai divizată de forţe manipulatoare externe“. Războaiele civile nu încep cu focuri de armă, avertizează el, încep cu cuvinte. Nu ruşii au creat falia puternică din societatea americană, ei doar au profitat de ea. Războiul Americii cu sine însăşi a început, riscând să o transforme în „Divided States of America“.[1206]

Internetul – a cincea putere?

În 2007, la inaugurarea Institutului Internet al Universităţii Oxford, Bill Dutton lansa conceptul de „a cincea putere“. „Apare o nouă formă de responsabilitate socială, este ceea ce eu numesc «a cincea putere»“, spunea el, „aceasta ar putea fi la fel de importantă pentru secolul XXI, dacă nu chiar mai importantă, decât a fost a patra putere începând cu secolul al XVII-lea“[1207].

Cantitatea de date pe care o producem se dublează în fiecare an. În 2016 am produs o cantitate de date egală cu cea produsă în întreaga istorie a omenirii până în 2015. Se estimează că în 10 ani cantitatea se va dubla la fiecare 12 ore. Supercomputerele vor depăşi omul în toate domeniile, undeva între 2020 şi 2060, arată oamenii de ştiinţă. Automatizarea societăţii va urma automatizării producţiei. Exemplul cel mai bun în ceea ce priveşte gestionarea unui oraş prin baze de date uriaşe este Singapore. Vizionari precum Elon Musk, Bill Gates şi Steve Wozniak avertizează însă că superinteligenţa este un pericol serios pentru omenire, poate chiar mai periculos decât armele nucleare.[1208]

În acelaşi timp, infracţionalitatea cibernetică produce pierderi anuale estimate la 2–3 trilioane de dolari, iar statele şi grupările teroriste poartă războaie cibernetice. „Conectivitatea, care constituie principiul fundamental al globalizării, poate fi exploatată de state cu intenţii ostile. […] Riscurile sunt profunde şi reprezintă o ameninţare fundamentală la adresa suveranităţii noastre“, avertiza şeful MI6, Alex Younger, în decembrie 2016.[1209]

Între timp, Rusia a anunţat că va lansa până la 1 august 2018 un „Internet independent“, destinat economiilor emergente din aşa-numitul BRICS – Brazilia, Rusia, India, China şi Africa de Sud. Kremlinul va obţine astfel mult dorita „suveranitate digitală“, decuplându-se de la reţeaua globală, eliminând riscul infectării cu „viruşii“ democraţiei liberale.[1210] Consiliul de Securitate a explicat că măsura are ca obiectiv punerea Rusiei la adăpost de ameninţările la adresa securităţii naţionale reprezentate de vulnerabilitatea reţelei globale a Internetului.[1211]

Ruşii continuă astfel să dezvolte sisteme paralele, independente, aşa cum au făcut cu alternativa la Facebook (Odnoklassniki, Vkontakte – 2006) şi la serviciile globale de mail (Mail.ru, 1999). Dar controlul asupra unei segment de Internet, aşa cum doreşte Kremlinul, ar însemna „abilitatea de a fixa politici pentru denumiri, adrese şi routere, standarde care sunt cunoscute colectiv sub numele de protocoalele Internetului (IP)“[1212]. Ar însemna tragerea unei cortine de fier digitale peste Rusia.

Platformele sociale nu se consideră responsabile pentru conţinutul postat. Ştirile *fake*, spun Facebook şi Twitter, sunt efectul nedorit al pluralismului şi libertăţii de exprimare, inerent în democraţiile liberale. Dar dacă societăţile democratice sunt reglementate de legi clare, acestea constituind tocmai fundamentul democraţiei, de ce nu ar fi reglementat şi Internetul? Ar duce oare la cenzură, ameninţând principiul însuşi al web-ului – libertatea?[1213]

Istoria omenirii este marcată de lupta între agenţii schimbării şi cei ai indiferenţei. Ştirile *fake* au succes pentru că sunt diseminate în bulele filtru, care creează un context social izolat, împiedicând contactul cu cei care au păreri diferite. Dacă tinerii vor citi doar ştirile livrate de Facebook, Google sau Twitter, care sunt filtrate în baza unor algoritmi specifici, astfel încât să vină în întâmpinarea propriilor convingeri, părerile lor nu se vor schimba niciodată. Bulele în care trăim online vor deveni adevărate închisori digitale. Algoritmii care indexează căutarea pe motoare precum Google ne ţin mai departe în aceste bule, livrându-ne rezultate personalizate, în funcţie de căutările anterioare. Pentru a ieşi din acest cerc vicios, se caută soluţii pentru motoare de căutare alternative.

George Soros şi Pierre Omidyar au finanţat realizarea unui soft, Full Fact, care identifică *fake news* în timp real. Softul transmite alerte pentru ştirile *fake* care apar în presa scrisă, la televiziune sau în parlamentul britanic.[1214] La rândul său, Mozilla a anunţat în 2017 lansarea unui program anti-*fake*, iar *Le Monde* dezvoltă un index al credibilităţii site-urilor.

Sunt acestea soluţiile pentru igienizarea ecosistemului informaţional? Cine va decide ce este pamflet şi ce este opinie originală, ştire *fake* sau falsă? Pot fi monitorizate milioanele de site-uri şi miliardele de utilizatori ai reţelelor sociale? se întreba Mark Thompson, fost director general al BBC şi *New York Times*.[1215] Şi cine va spune publicului că trebuie să citească doar materiale „adevărate"? În democraţiile liberale, cetăţenii pot scrie, distribui şi citi tot ce vor. Dacă vor să consume minciuni şi ficţiuni, Constituţia le garantează acest drept. Hannah Arendt afirma că adevărul nu este singura valoare din sfera publică, mai ales în democraţie. Adevărata fundaţie a democraţiei este opinia, care însă trebuie să se sprijine pe fapte.[1216]

Pericolul îl reprezintă guvernanţa netransparentă, care poate transforma puterea colosală a Internetului în Coloana a cincea, avertizează Martin Moore. Ne pot oare asigura marile corporaţii de tehnologie că vor pune interesul public mai presus de cel propriu? Poate această a cincea putere să îndeplinească acelaşi rol ca şi a patra, de a veghea asupra Puterii? Furtul datelor a peste 87 de milioane de utilizatori de Facebook în folosul Cambridge Analytica, pentru manipularea votului alegătorilor, este un avertisment. Sunt voci care afirmă că nu Rusia trebuie acuzată pentru interferenţa în alegerile americane, ci Facebook.

Rebecca MacKinnon, fostă jurnalistă convertită în avocat al libertăţii Internetului, scria că „înţelegem cum funcţionează puterea în lumea fizică, dar nu avem încă o înţelegere clară asupra modului în care lucrează puterea pe tărâm digital"[1217].

„Nu am fi supravieţuit dacă oamenii nu ar fi avut încredere în noi"[1218], se confesa Serghei Brin, cofondatorul Google. Dar odată ce încrederea a fost înşelată, aşa cum a fost cazul manipulării alegerilor din 2016, ce va urma? Planurile de viitor ale marilor companii de tehnologie sunt atât de puţin cunoscute, încât jurnalistul John Naughton vorbeşte despre o adevărată

„secretomanie patologică“, iar încercarea de a le decripta aminteşte de kremlinologie.[1219]

Libertatea Internetului a fost clădită pe încredere, până acum. Fenomenul cunoscut ca *fake news* va schimba totul. Epoca romantică a Internetului a luat sfârşit.

Bolta universului moral

„Totul se petrece, de fapt, în mintea noastră. Ceea ce se petrece în toate minţile în acelaşi timp – acela este adevărul“, scria George Orwell în *1984*. Democraţiile au creat câteva instituţii care produc acest consens în privinţa aflării adevărului. Printre acestea se află universităţile, justiţia şi presa. Astăzi, această „infrastructură de producere a adevărului“ este „sistematic subminată“, avertiza *The Economist*.[1220]

Ţesutul social se hrăneşte din încredere. Aceasta se bazează pe valori comune şi o înţelegere comună a noţiunilor de bine şi de rău, de adevărat şi fals. Prăbuşirea încrederii sociale este simptomul major al epocii postadevăr.

Francis Fukuyama arăta în *The Social Virtues and the Creation of Prosperity* că democraţiile liberale sunt structurate în jurul unor idealuri comune – respectarea legilor, responsabilizarea celor puternici în faţa societăţii, credinţa în generarea prosperităţii.[1221] Cartea era scrisă în 1995, la începutul celei de-a patra revoluţii industriale. (În 1991, Tim Berners-Lee crea webul.) Fukuyama se întreba atunci dacă Internetul ar putea fi calea spre un nou tip de socializare, spontană, şi dacă va genera încredere. După două decenii, răspunsul nu e simplu.

Criza economică din 2008 a făcut ca economia mondială să se prăbuşească. Democraţiile liberale au ales să salveze chiar băncile care au produs cataclismul, pe banii contribuabililor, care au fost astfel de două ori păgubiţi. Occupy Wall Street a fost mişcarea cea mai vizibilă, care a dat glas dezgustului general faţă de băncile „prea mari ca să cadă“. Aceleaşi bănci al căror management a încasat prime grase pentru a semna planul de salvare, în timp ce simplii cetăţeni au plătit preţul ieşirii din recesiune prin concedieri şi reduceri salariale.

Aversiunea faţă de elitele tehnocrate nu vine din ideologia de stânga, ci mai degrabă din dezgustul faţă de lăcomie. Iar pe acest dezgust, căruia i-au dat glas naraţiunile mincinoase ale Kremlinului, se sprijină populismul. Dacă mişcările de stradă contestau până acum *mecanismele* statului, astăzi se încearcă delegitimarea *statului* însuşi. Iar Kremlinul alimentează aceste naraţiuni. Nici o democraţie nu poate supravieţui lipsei de încredere în instituţii, avertiza Fukuyama în 2017.[1222]

Reprezintă ştirile *fake* un simptom al epocii postadevăr şi al populismului? Cât de importante sunt distorsiunile provocate de dezinformare în ţesutul social şi în etosul democraţiilor liberale? „La începutul începutului, a fost cuvântul. Este miracolul căruia îi datorăm faptul că suntem oameni. În acelaşi timp, este un avertisment şi o încercare şi un test“[1223], scria Havel.

Conform Dicţionarului Oxford, termenul *postadevăr* a fost folosit pentru prima dată în 1992, într-un eseu al dramaturgului sârbo-american Steve Tesich. Watergate, Irangate, primul război din Golf, toate demonstrau că „noi, ca oameni liberi, am decis liber că vrem să trăim în lumea postadevăr“[1224], arăta Tesich. Am tranzacţionat în mod conştient adevărul cu emoţia.

Jean François Lyotard consemna falimentul metanaraţiunii în postmodernism.[1225] Astăzi asistăm la naşterea unei metanaraţiuni a miturilor alternative în postadevăr. Metanaraţiunea şi metalimbajul specifice produc emoţie, camuflând adevărul, făcându-l nenecesar.

Sociologul Colin Crouch, cel care a creat termenul *postdemocraţie* în 2000, o descria ca fiind lumea unde „dezbaterea electorală este un spectacol bine controlat, pus în scenă de echipe rivale de experţi în tehnicile persuasiunii“[1226]. Dacă adăugăm şi manipularea electoratului prin profilarea psihometrică, avem spectacolul unui viitor din care raţiunea este extrasă.

În Vest, Internetul a facilitat alunecarea spre populism prin apariţia presei alternative. În Est, regimurile autoritariste au cenzurat presa tradiţională, au arestat şi asasinat jurnaliştii incomozi, au restricţionat accesul la Internet.

În acest moment, una dintre cele mai importante instituţii care permit atingerea consensului privind adevărul, presa, este în pericol. Mark Thompson scrie în *Enough Said* că schimbările în politică, media şi

tehnologie au dus la subţierea limbajului politic şi a consistenţei dezbaterii politice în moduri care „ar putea în cele din urmă să ameninţe democraţia“.[1227]

Ascensiunea Mişcării Cinci Stele în Italia şi a Partidului Piraţilor în Islanda sunt semnele unei noi ere în dezbaterea politică. (Un Partid Pirat „pro-hacker“ neoficial a apărut şi în România.) Corsetul de 140 de caractere al Twitterului îi obligă pe politicieni să îşi adapteze stilul de comunicare. Prim-ministrul Indiei, Narendra Modi, are 39 de milioane de urmăritori pe Facebook şi 27 de milioane pe Twitter. Suporterii *Leave* au fost de 7 ori mai numeroşi pe Twitter decât cei ai taberei *Remain* şi de 5 ori mai mulţi pe Instagram, incluzând aici armatele de troli şi boţi.[1228]

Valul de *fake news* nu poate fi stăvilit prin cenzură, aceasta este o idee greşită. Tiparul a făcut posibilă apariţia pamfletului, care a oripilat societăţile occidentale. Internetul a făcut posibilă apariţia *fake news*.

Astăzi nu mai există arbitru în viaţa publică. Oricine poate pretinde că faptele sunt cele pe care le descrie, chiar dacă sfidează prezentul imediat sau trecutul istoric. Cei care fac asta acţionează tocmai în numele libertăţilor garantate de democraţia pe care o subminează. „Etosul şi patosul, pe cheltuiala logosului“, cum spune McComiskey. RT şi Sputnik ironizează Occidentul pentru măsurile restrictive pe care le anunţă. „Vedem acum că acest principiu al libertăţii de exprimare nu este dorit, îi sperie chiar pe europeni, asta e foarte trist“, avea să spună Margarita Simonian, editorul-şef al RT în 2016, după ce Parlamentul European adoptase rezoluţia împotriva propagandei ruse.[1229]

Deocamdată, conceptul de *fake news* este asumat greşit de Occident. Cei mai mulţi cred că fenomenul este inedit, că s-a născut odată cu alegerile prezidenţiale americane sau, în cel mai bun caz, cu Brexitul. Occidentul este incapabil să vadă conexiunile între trecutul imperial sovietic al Rusiei, în care au fost cultivate *maskirovka*, dezinformarea şi propaganda, şi prezentul neoimperial, în care acestea sunt adaptate noilor media. Relaţia de cauzalitate dintre *fake news* şi populism este privită cu neîncredere.[1230]

„Când ideile sunt neglijate de cei care trebuie să le frecventeze, adică intelectualii – persoane antrenate pentru a gândi –, unii pot obţine o putere

atât de mare asupra mulţimilor, încât aceasta nu va mai putea fi schimbată printr-o critică raţională“, avertiza Isaiah Berlin.[1231]

Alunecarea Occidentului spre populism este sprijinită de Rusia. Regimul autoritarist de la Kremlin rezonează cu Trump şi Erdoğan, Le Pen şi Farage. Pentru Putin, Rusia este o cetate asediată de Gayropa şi Ucraina fascistă, infiltrată de ONG-urile lui Soros, de lobby-ul european al pedofiliei camuflat in corectitudinea politică şi drepturile omului. Pentru Trump, America este o cetate asediată de mexicani violatori, traficanţi de droguri, musulmani conspiraţionişti şi comunităţi afro-americane care sunt „găuri ale iadului infestate de nelegiuiri“, finanţe oculte internaţionale şi propovăduitori ai vaccinării obligatorii.[1232]

Atunci când Trump l-a numit pe Steve Bannon strateg-şef al Casei Albe, Ku Klux Klanul, Partidul Nazist American şi alte grupări de extremă dreapta şi alt-right au salutat alegerea făcută. După instalarea lui Trump la Casa Albă, a fost generat un val fără precedent de atacuri la adresa comunităţilor afro-americană, hispanică, musulmană, LGBT. Graffitiuri cu svastici şi însemne KKK au apărut pe pereţii moscheilor, sinagogilor şi în campusuri. Şeful Partidului Nazist, Rocky Suhayda, a declarat că prin triumful lui Trump „s-a văzut că vederile noastre nu sunt atât de nepopulare cum spun adepţii corectitudinii politice“[1233]. Astăzi, toate aceste forţe marginale se află în inima democraţiei americane. Chiar şi după concedierea lui Bannon, suprematiştii albi continuă să aibă o susţinere puternică la Casa Albă.

S-ar putea îndrepta şi România către un regim iliberal? Apariţia metanaraţiunii şi metalimbajului *fake news,* care definesc postdemocraţia, sunt primele simptome: România, ni se spune, este o cetate infiltrată de „statul paralel“, pe care unii vor s-o transforme într-o „colonie a Uniunii Europene“, unde valorile tradiţionale ale familiei sunt ameninţate, iar „Marea Finanţă Mondială“ conspiră prin multinaţionale şi Soros împotriva puterii alese legitim de popor.

Instituţiile care produc consens în aflarea adevărului – media, universităţile şi justiţia – se află sub un atac constant în România. Iar criteriile care confirmă democraţia liberală – respectarea legilor,

responsabilizarea aleşilor în faţa alegătorilor şi credinţa în generarea prosperităţii – abia mai sunt îndeplinite.

Cea mai mare dramă pe care o trăieşte România ultimilor 50 de ani este migraţia în masă – peste patru milioane de români au plecat în Vest după 1990, adică o cincime din populaţia ţării. Nu viaţa grea i-a izgonit, ci lipsa speranţei că va fi mai bine. Au plecat pentru că şi-au pierdut credinţa în posibilitatea unei viitoare prosperităţi. În absenţa credinţei într-un viitor mai bun, instalarea iliberalismului este facilă – un prim pas către autoritarism.

Optimist fiind, Umberto Eco credea că realismul se va reafirma de fiecare dată când vom întâlni „linii de rezistenţă“. Lipsa încrederii în viitor pare a fi o linie de rezistenţă greu de surmontat.

„Vom învinge, deoarece chiar dacă bolta universului moral este nesfârşită – ea se arcuieşte către dreptate“[1234], spunea Martin Luther King Jr. cu trei săptămâni înainte de a fi asasinat.

Note

1153. Walter Lippmann, *Liberty and the News*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920, p. 11.

1154. *Ibidem*, p. 71.

1155. O perspectivă panoramică asupra actualităţii, în James Kirchick, *The End of Europe: Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age*, Yale University Press, 2017.

1156. Václav Havel, John Keane, *The Power of the Powerless: Citizens Against the State in Central Eastern Europe*, Routledge, London, 1985.

1157. A. Rettman, „Mogherini urged to do more…“, *EU Observer*, 20 oct. 2017.

1158. „Prague Declaration on seven urgent steps…“, European Values.

1159. Rezoluţia Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 referitoare la comunicarea strategică a UE pentru a contracara propaganda părţilor terţe împotriva sa, Parlamentul European (2016/2030(INI)).

1160. R. Heath, „Federica Mogherini «soft» on disinformation…“, Politico, 22 mar. 2017.

1161. M. Voicu, *op. cit.*

1162. V. Tismăneanu, „Foloasele kremlinologiei…“, Contributors, 18 mar. 2015.

1163. „Diplomatie européenne: le mauvais choix“, *Le Monde*, 28 aug. 2014.

1164. A. Shandra, „They called him «Yuriy»…“, Euromaidan Press, 13 dec. 2017.

1165. Interviu acordat în 16 martie 2018.

1166. „Cadrul comun privind contracararea ameninţărilor hibride“, Comisia Europeană, 6 apr. 2016.

1167. S. de Jong *et al.*, *Inside the Kremlin House of Mirrors*,The Hague Centre for Strategic Studies, 2017, p. 21.

1168. C. Stelzenmüller, „Testimony to the US Senate Committee…“, Brookings, 28 iun. 2017.

1169. *Annual Report 2016–2017*, Comisia pentru Informaţii şi Securitate a Parlamentului Marii Britanii, 20 dec. 2017.

1170. *Ibidem*, Depoziţie scrisă, SIS (MI6), 30 aug. 2016.

1171. *Ibidem*, Depoziţie orală, GCHQ, 19 ian. 2017.

1172. „Discours du Président de la République Emmanuel Macron à l'occasion des vœux à la presse“, Elysee.fr, 4 ian. 2018.

1173. A. Alemanno, „Macron's fake news law will threaten…“, Politico, 7 ian. 2018.

1174. A. Luhn, „Ukraine blocks popular social networks…“, *The Guardian*, 16 mai 2017.

1175. Y. Zoria, „Ukraine Extends Sanctions…“, Euromaidan Press, 16 mai 2017.

1176. A. Luhn, *op. cit.*

1177. A. Prentice, „Ukraine Bans Russian TV…“, Reuters, 19 aug. 2014.

1178. Y. Zoria, *op. cit.*

1179. „President Signs Portman-Murphy…“, portman.senate.gov., 23 dec. 2016.

1180. S. Holland, „Trump Strategy Document Says…“, US News, 18 dec. 2017.

1181. „RT's American subsidiary told the U.S. Justice…“, Meduza, 4 nov. 2017.

1182. „Russia's RT Registers Under U.S…“, RFE/RL, 3 nov. 2017.

1183. Bruce Bartlett, *The Truth Matters: A Citizen's Guide to Separating Facts from Lies and Stopping Fake News in Its Tracks*, Ten Speed Press, 2017.

1184. J. Jarvis, „Fake News: Be Careful What You Wish For“, Medium, 14 nov. 2016.

1185. Interviuri realizate în Kiev în aprilie 2016.

1186. C. Wardle, *op. cit.*, p. 40; vezi şi Neil Postman, *Amusing ourselves to death: Public Discourse in the age of television*, Viking, New York, 1985.

1187. Susan Sontag, *On Photography*, Farrar Straus and Giroux, New York, 1977.

1188. „Breaking News“, WNYC Radio Lab, 27 iul. 2017.

1189. „Fake news: you ain't seen nothing yet“, *The Economist*, 1 iul. 2017.

1190. M. Klingemann, „Alternative Face v1.1“, YouTube, 4 feb. 2017.

1191. S. Huckle, M. White, „Fake news: a technological approach to proving the origins of content, using blockchains“, *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017, pp. 356–371.

1192. H. Sherwood, „Pope Francis compares fake news…“, *The Guardian*, 7 dec. 2016.

1193. Associated Press, „Pope Francis compares fake news…“, *The Guardian*, 24 ian. 2018.

1194. Jonathan Ladd, *Why Americans Hate the Media and How it Matters*, Princeton University Press, 2011.

1195. „Russia-linked posts reached 126m…“, BBC News, 31 oct. 2017.

1196. S. Woodman, „Kremlin-Owned Firms Linked… “, ICIJ, 5 nov. 2017.

1197. „Facebook, Google and Twitter Executives on Russian Election Interference“, Comisia pentru Informaţii a Senatului, Comisia pentru Informaţii a Camerei Reprezentanţilor, *C-Span*, 1 nov. 2017.

1198. N. Bertrand, „Shuttered Facebook group…“, *Business Insider UK*, 13 sept. 2017.

1199. K. Poulsen, „Exclusive: Russians Impersonated…“, Daily Beast, 7 sept. 2017.

1200. B. Collins, „Twitter CEO Jack Dorsey…“, Daily Beast, 20 oct. 2017.

1201. L. Bershidsky, „Facebook Ads Reveal the Real…“, Bloomberg, 2 nov. 2017.

1202. A. Hern, „Google plans to «de-rank» Russia…“, *The Guardian*, 21 nov. 2017.

1203. „Announcement: RT and Sputnik Advertising“, Twitter Public Policy, 6 oct. 2017.

1204. J. Delk, „Facebook estimates 60 million users…“, The Hill, 11 apr. 2017.

1205. S. Levin, „Way too little, way too late…“, *The Guardian*, 13 nov. 2017.

1206. C. Watts, „Extremist Content and Russian Disinformation…“, GMF, 31 oct. 2017.

1207. W. Dutton, „Through the Network (of Networks) – the Fifth Estate“, Examination Schools, Oxford, 15 oct. 2007.

1208. D. Helbing *et al.*, „Will Democracy Survive Big Data and Artificial Intelligence?“, *Scientific American*, 25 feb. 2017.

1209. E. MacAskill, „Hostile states pose «fundamental threat…“, *The Guardian*, 8 dec. 2016.

1210. „Russia to launch «independent internet»…“, RT, 28 nov. 2017.

1211. „Sovbez Rossii poruchil sozdat'…“, RBK, 28 nov. 2017.

1212. Milton Mueller, *Will the Internet Fragment? Sovereignty, Globalization and Cyberspace*, Polity, Cambridge, 2017, p. 22.

1213. O evaluare a perspectivelor Internetului, în Philip N. Howard, *Pax Technica: How the Internet of things may set us free or lock us up*, Yale University Press, 2015.

1214. R. Booth, „Journalists to use «immune system»…“, *The Guardian*, 8 aug. 2017.

1215. „Mark Thompson Delivers Speech on Fake News“, *NYT*, 12 dec. 2016.

1216. Hannah Arendt, „Truth and Politics“, în *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*, Penguin, 2006, pp. 223–260.

1217. Rebecca MacKinnon, *Consent of the Networked: the Worldwide Struggle for Internet Freedom*, Basic Books, New York, 2012, pp. 10–11.

1218. „Sergey Brin live at Code Conference“, theverge.com.

1219. J. Naughton, „Why Facebook and Google are buying…“, *The Guardian*, 14 apr. 2014.

1220. „Yes, I'd lie to you“, *The Economist*, 10 sept. 2016.

1221. Francis Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York, 1995.

1222. F. Fukuyama, „The Emergence of a Post-Fact World“, *Project Syndicate*, 12 ian. 2017.

1223. V. Havel, *op. cit.*

1224. R. Kreitner, „Post-Truth and Its Consequences…“, The Nation, 30 nov. 2016.

1225. Jean François Lyotard, *La Condition Postmoderne: Rapport Sur Le Savoir*, Editions de Minuit, 1979.

1226. Colin Crouch, *Post-democracy (Themes for the 21st Century Series)*, Polity Press, Cambridge, 2004, p. 4.

1227. Mark Thompson, *Enough Said: What's Gone Wrong with the Language of Politics?*, St. Martin's Press, 2016.

1228. *EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign. Early reflections from leading UK academics*, D. Jackson *et al.* (eds), Centre for the Study of Journalism, Culture and Community, Bournemouth University Poole, iunie 2016.

1229. M. Voicu, *op. cit.*

1230. Un avertisment privind colapsul democraţiilor şi apariţia totalitarismelor, în Timothy Snyder, *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*, Vintage Digital, 2017.

1231. Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty. An Inaugural Lecture Delivered Before the University of Oxford on 31 October 1958,* Clarendon Press, 1958, p. 4.

1232. B. Orme, „Trumped. How US Media Played the Wrong Hand on Right-Wing Success“, în A. White (ed.), *Ethics in the News*, Ethical Journalism Network, London, 2017; K. Reilly, „Here Are All the Times Donald Trump….“, *Time*, 31 aug. 2016.

1233. P. Holley, „Top Nazi leader: Trump will be…“, *Washington Post*, 7 aug. 2016.

1234. Martin Luther King Jr. at Grosse Pinte High School, 14 mar. 1968.

Mulţumiri

Cel care a declanşat toată această întreprindere, la începutul anului 2016, este Valentin Burada, căruia îi sunt îndatorat. Au sprijinit documentarea, în diverse etape, Fundaţia pentru Dezvoltarea Societăţii Civile, European Journalism Center şi Comisia Europeană.

Extrem de utile au fost conversaţiile cu Cristian Preda, Evgheni Fedcenko, Armand Goşu, Mircea Toma, Cosmin Popa, Cristian Pîrvulescu, Cristian Tudor Popescu, Tim Smith şi Cornel Mihalache. Cătălin Ştefănescu, Csilla Kató, Mihaela Dedeoglu, Andrei Manolescu, Adela Greceanu şi Matei Martin mi-au fost alături în această călătorie în epoca postadevăr.

Au contribuit cu o privire lucidă Val Butnaru, Marius Cosmeanu şi Herbert Gruenwald.

Cătălin Gomboş mi-a dat sugestii valoroase, păzindu-mă să cad în păcatul de a genera, la rândul meu, *fake news*.

Această carte nu ar fi apărut fără deschiderea şi solicitudinea Editurii Humanitas, a domnului Gabriel Liiceanu şi a doamnei Lidia Bodea. Le datorez gratitudine.

Şi nu în ultimul rând, lui K&D, care au injectat energie creatoare în momentele potrivite.

Bibliografie

Aaronovitch, David, *Voodoo Histories: The Role of Conspiracy Theory in Shaping Modern History*, Jonathan Cape, 2009.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, 2016.

Andrew, Christopher, Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, HarperCollins, 1992.

—————————, Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Allen Lane, 1999.

Angwin, Julia, *Dragnet Nation: A Quest for Privacy, Security and Freedom in a World of Relentless Surveillance*, Times Books, London, 2014.

Applebaum, Anne, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*, Doubleday, New York, 2017.

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, ediţia a treia, Humanitas, Bucureşti, 2014.

—————————, *Condiţia umană*, Idea Design, Cluj-Napoca, 2007.

—————————, *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*, Penguin, London, 2006.

Attkisson, Sharyl, *The Smear: How Shady Political Operatives and Fake News Control What You See, What You Think, and How You Vote*, Harper, New York, 2017.

Baikent, Sinan, *Paralel Devletin Modern Tarihi*, Kaynak Yayinlari, Istanbul, 2016.

Baker, Peter, Susan Glasser, *Kremlin Rising*, Scribner, New York, 2005.

Ball, James, *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*, Biteback Publishing, London, 2017.

Banks, Aaron, *The Bad Boys of Brexit: Tales of Mischief, Mayhem and Guerrilla Warfare from the Referendum Frontline*, Biteback Publishing, London, 2017.

Bárdi, Nándor, Attila Gidó, Csaba Zoltán Novák (eds), *Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România:1989–1990,* Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2014.

Barron, John, *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, Reader's Digest Press, 1974.

Bartlett, Bruce, *The Truth Matters: A Citizen's Guide to Separating Facts from Lies and Stopping Fake News in Its Tracks*, Ten Speed Press, 2017.

Baudrillard, Jean, *Simulacres et simulation*, Galilée, Paris, 1981.

Baym, Geoffrey, Jeffrey P. Jones (eds), *News Parody and Political Satire Across the Globe*, Routledge, New York, 2013.

Berlin, Isaiah, *Two Concepts of Liberty. An Inaugural Lecture Delivered Before the University of Oxford*, Clarendon Press, 1958.

―――――――, *The Soviet mind: Russian culture under communism*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004.

Bittman, Ladislav, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Pergamon, Oxford, 1985.

Boorstin, Daniel, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. Vintage, 1992.

Bucur, Ion, *Cartea represiunii 1989*, IRRD, Bucureşti, 2014.

Carey, James, *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, Routledge, New York, 1992.

CNSAS, *Securitatea: structuri-cadre, obiective şi metode*, Florica Dobre (coord.), vol. 1 (1948–1967), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006.

Cohn, Norman, *The Pursuit of the Millennium: Revolutionary Millenarians and Mystical*, Oxford University Press, 1970.

Cojocaru, Gheorghe, *Cominternul şi originile „moldovenismului"*, Civitas, Chişinău, 2009.

Cole, Robert, *International Encyclopedia of Propaganda*, Routledge, 1998.

Colton, Timothy J., *Russia: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, 2016.

Comitetul Rus de Eliberare, *The Case for Bessarabia. Documents on the Rumanian Occupation*, pref. Pavel Miliukov, London, 1919.

Conradi, Peter, *Who Lost Russia?: How the World Entered a New Cold War*, Oneworld Publications, London, 2017.

Courtois, Stéphane, Galia Ackerman (coord.), *Discursul politic rus de la al Doilea Război Mondial la conflictul ruso–ucrainean*, Polirom, Iaşi, 2017.
Crouch, Colin, *Post-democracy (Themes for the 21st Century Series)*, Polity Press, Cambridge, 2004.
Daniel, Donald C., Katherine L. Herbig (eds), *Strategic Military Deception: Pergamon Policy Studies on Security Affairs*, Elsevier, 2013.
D'Ancona, Matthew, *Post Truth: The New War on Truth and How to Fight Back*, Ebury Press, London, 2017.
Dawisha, Karen, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York, 2014.
Debord, Guy, *Society Of The Spectacle*, Bread and Circuses Publishing, 2012.
Delegaţia la Conferinţa de Pace, *Summary of Events in Bessarabia (1917–1918)*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919.
Delsol, Chantal, *La haine du monde : Totalitarismes et postmodernité*, Cerf, Paris, 2016.
Dice, Mark, *The True Story of Fake News: How Mainstream Media Manipulates Millions Paperback*, The Resistance Manifesto, 2017.
Drew, Nelson S. (ed.), *NSC-68: Forging the Strategy of Containment*, National Defense University, Washington, D.C., 1996.
Dughin, Aleksandr G., *Bazele geopoliticii*, vol. 1 – *Viitorul geopolitic al Rusiei*. Ed. Eurasiatică, Bucureşti, 2011.
————————, *Teoria lumii multipolare*, Universitatea Populară, Chişinău, 2014.
Durandin, Guy, *L'information, la désinformation et la réalité*, Presses Universitaires de France, Paris, 1993.
Eco, Umberto, *Înainte ca racul*, RAO, 2007.
Evans, Alex, *The Myth Gap: What Happens When Evidence and Arguments Aren't Enough?*, Eden Project Books, London, 2017.
Fedler, Fred, *Media Hoaxes*, Iowa State University Press, 1989.
Folk, Moe, Shawn Apostel (eds), *Establishing and Evaluating Digital Ethos and Online Credibility*, IGI Global, 2016.
Frankfurt, Harry G., *On Bullshit*, Princeton University Press, 2005.

Furet, François, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Humanitas, Bucureşti, 1996.
Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York, 1995.
Gessen, Masha, *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*, Riverhead Books, New York, 2017.
——————, *Omul fără chip. Incredibila ascensiune a lui Putin.* Pandora, Bucureşti, 2012.
Gevorkyan, Natalia, Natalia Timakova, Andrei Kolesnikov, *First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin*, PublicAffairs, New York, 2000.
Goddard, Peter (ed.), *Popular Television in Authoritarian Europe*, Manchester University Press, 2013.
Goffman, Erving, *Viaţa cotidiană ca spectacol*, Ed. Comunicare.ro, Bucureşti, 2007.
Golitsyn, Anatoliy, *New Lies for Old*, Gsg & Assoc, San Pedro, 1990.
Goodhart, David, *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*, Hearst, London, 2017.
Gorbaciov, Mihail Sergheevici, *Amintiri. Viaţa mea înainte şi după perestroika*, Ed. Litera, Bucureşti, 2013.
——————, Zdeněk Mlynář, *Conversations with Gorbachev: On Perestroika, the Prague Spring, and the Crossroads of Socialism*, Columbia University Press, New York, 2003.
Gorman, Sara E., Jack M. Gorman, *Denying to the Grave. Why We Ignore the Facts That Will Save Us*, Oxford University Press, New York, 2017.
Graux, Lucien, *Les fausses nouvelles de la grande guerre*, l'Édition française illustrée, Paris, 1918.
Griffin, Roger, W. Loh, A. Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts*, Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2006.
Grigas, Agnia, *Beyond Crimea: The New Russian empire*, Yale University Press, 2016.
Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT, 1991.

Harpen, Marcel H., *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, Rowman & Littlefield, London, 2015.
Havel, Václav, John Keane, *The Power of the Powerless: Citizens Against the State in Central Eastern Europe*, Routledge, London, 1985.
Hill, Fiona, Clifford Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2013.
Hlihor, Constantin, Andreea-Iuliana Bădilă, *Revoluţie şi tranziţie în societatea română contemporană*, IRRD, Bucureşti, 2017.
Holliday, Ryan, *Trust Me, I'm Lying: Confessions of a Media Manipulator*, Portofolio, New York, 2013.
Howard, Philip N., *Pax Technica: How the Internet of things may set us free or lock us up*, Yale University Press, 2015.
————————, *The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam*, Oxford, 2011.
Hussain, Muzammil, Philip Howard (eds), *State Power 2.0: Authoritarian Entrenchment and Political Engagement Worldwide*, Ashgate, Farnham, 2013.
————————, *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*, Oxford University Press, 2013.
Jack, Andrew, *Inside Putin's Russia*, Oxford University Press, 2004.
Judis, John B., *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*, Columbia Global Reports, New York, 2016.
Kasparov, Garry, *Winter Is Coming: Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped*, PublicAffairs, New York, 2015.
Kenez, Peter, *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*, Cambridge University Press, 1985.
Keyes, Ralph, *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*, St. Martin's Press, New York, 2004.
Kirchick, James, *The End of Europe: Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age*, Yale University Press, 2017.
Klimburg, Alexander, *The Darkening Web: The War for Cyberspace*, Penguin Press, 2017.

Krishnan, Armin, *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare*, Routledge, 2016.

Lad, Jonathan, *Why Americans Hate the Media and How It Matters*, Princeton University Press, 2011.

Lakoff, George, *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, 2008.

Larruelle, Marlène, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Johns Hopkins University Press, 2012.

Latimer, Jon, *Deception in War: The Art of the Bluff, the Value of Deceit, and Cunning in Military History, from the Trojan Horse to the Gulf War*, The Overlook Press, New York, 2003.

Latour, Bruno, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford University Press, 2009.

Ledeneva, Alena, *How Russia Really Works*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2006.

Lessig, Lawrence, *Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0*, ediţia a doua, Basic Books, 2006.

Levine, Steve, *Putin's Labyrinth: Spies, Murder, and the Dark Heart of the New Russia*, Random House Trade Paperbacks, 2009.

Levitin, Daniel J., *Weaponized Lies: How to Think Critically in the Post-Truth Era*, Dutton, 2017.

————————, *The Organized Mind: Thinking Straight in the Age of Information Overload*, Dutton, New York, 2015.

László, Márton, Zoltán Csaba Novák, *Provocarea libertăţii. Târgu-Mureş, 16–21 martie 1990*, Institutul pentru studierea problemelor minorităţilor naţionale, Cluj-Napoca, 2016.

Lippmann, Walter, *Liberty and the News*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920.

Lloyd, Mark, *The Art of Military Deception*, Artech House, London, 2013.

Lofgren, Mike, *The Deep State. The Fall of the Constitution and the Rise of the Shadow Government*, Penguin Books, New York, 2016.

Lucas, Edward, *The New Cold War*: *Putin's Russia and the Threat to the West*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Lukes, Steven, *Power: A Radical View*, ediţia a doua, Palgrave MacMillan, 2005.

Mackinnon, Rebecca, *Consent of the Networked: the Worldwide Struggle for Internet Freedom*, Basic Books, New York, 2012.
Maffesoli, Michel, *The Time of the Tribes, The Decline of Individualism in Mass Society*, Sage, London, 1996.
Matthews, Owen. *Stalin's Children: Three Generations of Love and War,* Bloomsbury, London, 2008.
McComiskey, Bruce, *Post-Truth Rhetoric and Composition*, Utah State University Press, 2017.
Morozov, Evgeny, *The Net Delusion: How Not to Liberate the World*, Allen Lane, London, 2011.
Mueller, Milton, *Will the Internet Fragment? Sovereignty, Globalization and Cyberspace*, Polity, Cambridge, 2017.
Müller, Jan-Werner, *What Is Populism?* University of Pennsylvania Press, 2016.
Murgescu, Bogdan (coord.), *Revoluţia română din decembrie 1989. Istorie şi memorie*, Polirom, Iaşi, 2007.
Myers, Steven Lee, *The New Tsar: The Rise and Reign of Vladimir Putin*, Vintage, New York, 2016.
Naim, Moses, *The End of Power: from boardrooms to battle elds and churches to states, why begin in charge isn't what it used to be*, Basic Books, New York, 2013.
Oprea, Marius, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente. 1949–1989*, Polirom, Iaşi, 2002.
Orwell, George, *O mie nouă sute optzeci şi patru*, Polirom, Iaşi, 2002.
——————, *Omagiu Cataloniei*, Polirom, Iaşi, 2009.
Ostrovsky, Arkady, *The invention of Russia: from Gorbachev's freedom to Putin's war*, Penguin Books, New York, 2017.
Pacepa, Ion Mihai, Ronald J. Rychlak, *Dezinformarea. Un fost spion-şef dezvăluie strategiile secrete de subminare a libertăţii, de atac împotriva religiei şi de promovare a terorismului*, Humanitas, Bucureşti, 2015.
Panizza, Francisco (ed.), *Populism and the Mirror of Democracy*, Verso, London, 2005.
Pariser, Eli, *The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You*, Penguin, London, 2012.

Pasquale, Frank, *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*, Harvard University Press, Cambridge, 2015.

Paxton, Robert, *Anatomy of Fascism*, Alfred A. Knopf, New York, 2004.

Perkovich, George, Ariel E. Levite (eds), *Understanding Cyber Conflict: Fourteen Analogies*, Georgetown University Press, 2017.

Pomerantsev, Peter, *Nothing is True and Everything is Possible*, PublicAffairs, New York, 2014.

Postman, Neil, *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Television*, Viking, New York, 1985.

Prokhorova, Irina, *Russians Remember a Turning Point*, Maclehose Press/ Quercus, London, 2013.

Protocoalele Înţelepţilor Sionului, Ion Moţa (trad.), Orăştie, 1923.

Rabin-Havt, Ari, *Lies, Incorporated: The World of Post-Truth Politics*, Anchor Books, New York, 2016.

Roxburgh, Angus, *The Strongman*, I.B. Tauris, New York, 2012.

Roudakova, Natalia, *Losing Pravda: Ethics and the Press in Post-Truth Russia*, Cambridge University Press, New York, 2017.

Rubenstein, Richard E., *Reasons to Kill: Why Americans Choose War*, Bloomsbury Publishing, SUA, 2010.

Sachs, Jonah, *Winning the Story Wars: Why Those who Tell (and Live) the Best Stories Will Rule the Future*, Harvard Business Review Press, 2012.

Schmidt, Eric, Jared Cohen, *The New Digital Age*, John Murray, London, 2013.

Segel, Binjamin W., *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, University of Nebraska Press, 1996.

Shultz, Richard, Roy Godson, *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy*, Bergamon Brassey's, New York, 1984.

Shirky, Clay, *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*, Penguin, New York, 2008.

Siani-Davies, Peter, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, 2005.

Silvius, Ray, *Culture, Political Economy and Civilisation in a Multipolar World Order: The Case of Russia*, Routledge, 2016.

Sixsmith, Martin, *Rusia: Un mileniu de istorie*, Humanitas, București, 2016.
Sloterdijk, Peter, *Bubbles. Spheres Volume I: Microspherology*, MIT Press, 2011.
Snyder, Timothy, *Tărâmul morţii: Europa între Hitler şi Stalin*, Humanitas, Bucureşti, 2012.
———————, *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*, Vintage Digital, 2017.
Soldatov, Andrei, Irina Borogan, *The red web: the struggle between Russia's digital dictators and the new online revolutionaries*, PublicAffairs, New York, 2015.
Sontag, Susan, *On Photography*, Farrar Straus and Giroux, New York, 1977.
Söyler, Mehtap, *The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*, Routledge, New York, 2015.
Stoppard, Tom, *The Coast of Utopia*, Grove Press, New York, 2007.
Suny, Ronald Grigor, *The Cambridge History of Russia*, vol. 3 (sec. XX), 2006.
Suvorov, Viktor, *Spetsnaz. The Inside Story of the Soviet Special Forces*, Hamish Hamilton Ltd, London, 1987.
———————, *Soviet Military Intelligence*, Grafton Books, London, 1986.
———————, *Inside the Soviet Army*, Macmillan Publishing Co., New York, 1982.
Szabo, Lucian-Vasile, *Sindromul Timişoara 1989: Adevăr şi imaginar*, Editura Memorialul Revoluţiei 1989, 2013.
Thompson, Damian, *Counterknowledge: How we Surrendered to Conspiracy Theories*, Quack Medicine, Bogus Science and Fake History, Grove Atlantic, 2008.
Thompson, Mark, *Enough Said: What's Gone Wrong with the Language of Politics?*, St. Martin's Press, 2016.
Trottier, Daniel, Christian Fuchs (eds), *Social Media, Politics and the State: Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter and YouTube*, Routledge, Abingdon, 2015.

Tumarkin, Nina, *The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia*, BasicBooks, New York, 1995.
Walker, Jesse, *The United States of Paranoia: A Conspiracy Theory*, Harper Perennial, 2014.
Wegen, Stephen K., Dale R. Herspring (eds), *After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, Rowman and Littlefield, 2010.
West, Darrell, *The Rise and Fall of the Media Establishment*, Palgrave Macmillan, 2001.
Wilson, Andrew, *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*, Yale University Press, 2005.
Young, Kevin, *Bunk: The Rise of Hoaxes, Humbug, Plagiarists, Phonies, Post-Facts, and Fake News*, Graywolf Press, Minneapolis, 2017.
Zâgar, Mihail, *Toţi oamenii Kremlinului. O scurtă istorie a Rusiei comtemporane*, Cartier, Chişinău, 2017.
Zimmerman, William, *Ruling Russia: Authoritarianism from the Revolution to Putin*, Princeton University Press, 2016.

Articole ştiinţifice, eseuri

Aaronovitch, David, „The revolution will be dramatised“, Index on Censorship, 8 aug. 2017.
Adamsky, Dmitry, „Cross-domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy“, *Proliferation papers*, nr. 54, IFRI Security Studies Center, 2015.
Albright, Jonathan, „FakeTube: AI-Generated News on YouTube“, Medium, 17 ian. 2017.
Alcott, Hunt, M. Gentzkow, „Social Media and Fake News in the 2016 Election“, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 31, nr. 2, ian. 2017, pp. 211–236.
Anderson, Berit, B. Horvath, „The Rise of the Weaponized AI Propaganda Machine“, Scout, 9 feb. 2017.
Applebaum, Anne, P. Pomerantsev, „Make Germany Great Again. Kremlin, Alt-Right and International Influences in the 2017 German Elections“, Institutul pentru Dialog Strategic şi LSE, Londra, 2017.
Barthes, Roland, „Le monde où l'on catche“, în *Mythologies*, Édition du Seuil, 1970.

Bessi, Allesandro, E. Ferrara, „Social bots distort the 2016 US presidential election online discussion“, *First Monday*, vol. 21, nr. 11, 2016.

Bittman, Ladislav, „The Language of Soviet Disinformation“, *Contemporary Soviet Propaganda and Disinformation: A Conference Report*, Departamentul de Stat al SUA, 1987.

Bond, Robert, C. Friss, J. Jones, „A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization“, *Nature*, nr. 489, 2012.

Bounegru, Liliana, J. Gray, T. Venturini, M. Mauri, (coord.), „A Field Guide to «Fake News» and Other Information Disorders“, Public Data Lab, Amsterdam, ian. 2018.

Bradshaw, Samantha, P. Howard, *Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation*, Oxford University, august 2017.

Cărăuş, Tamara, I. Godarsky, *Measuring perceptions of socio-political news by the media audience in the Republic of Moldova*, Centrul pentru Jurnalism Independent, Chişinău, nov. 2015.

Curanovic, Alicja, „The Guardians of Traditional Values: Russia and the Russian Orthodox Church in the Quest for Status“, *Transatlantic Academy Paper Series*, nr. 1, februarie 2015.

Darczewska, Jolanta, „The Anatomy Of Russian Information Warfare: The Crimean Operation; A Case Study“, *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varşovia, mai 2014.

Darczewska, Jolanta, P. Zochowski, „Russophobia in the Kremlin's strategy. A weapon of mass destruction“, *Point of View*, nr. 42, Centrul pentru Studii Estice, Varşovia, 2015.

De Jong, Sijbren, T. Sweijs, R. Bos, *Inside the Kremlin House of Mirrors*, The Hague Centre for Strategic Studies, Haga, 2017.

De Seta, Gabriele, „Trolling, and Other Problematic Social Media Practices“, în Jean Burgess, A. Marwick, T. Poell (eds), *The SAGE Handbook of Social Media*, SAGE Publications, London, 2017.

Dougherty, Jill, *Everyone Lies: The Ukraine Conflict and Russia's Media Transformation*, Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy, Harvard, iulie 2014.

Dornan, Christopher, *Dezinformatsiya: The past, present and future of fake news*, *Series of reflection papers*, Canadian Commission for UNESCO, Ottawa, martie 2017.

Dutton, William, „Through the Network (of Networks) – the Fifth Estate“, Examination Schools, Oxford, 15 oct. 2007.

Bell, Emily, *Silicon Valley and Journalism: Make up or Break up?*, Reuters Institute, Oxford, 21 nov. 2014.

Eisenhower, Dwight D., „Farewell Address“, 17 ian. 1961.

Eneken, Tikk, K. Kaska, L. Vihul, *International Cyber Incidents, Legal Considerations*, Centrul de Excelenţă pentru Cooperare în Apărare Cibernetică, Tallinn, 2010.

Ferrara, Emilio, „Disinformation and Social Bot Operations in the Run Up to the 2017 French Presidential Election“, *First Monday*, Chicago, vol. 22, nr. 8, 2017.

Ferris-Rotman, Amie, „How the Kremlin Shapes Russian Television“, *ForeignAffairs*, 12 oct. 2017.

Forelle, Michelle, P. Howard, S. Savage, „Political Bots and the Manipulation of Public Opinion in Venezuela“, *Social Science Research Network*, New York, 25 iul. 2015.

Freedom House, *Freedom on the Net 2017. Manipulating Social Media to Undermine Democracy*, Washington, D.C., 2017.

Gallacher, John, V. Graphika, P. Howard, J. Graphika, „Junk News on Military Affairs and National Security: Social Media Disinformation Campaigns Against US Military Personnel and Veterans“, Internet Institute, Oxford, 2017.

Ganea, Liana, M. Popa, R. Martin, A. Szelmenczi, I. Codreanu, „Libertatea presei în România, 2016–2017“, Active Watch, Bucureşti, 2017.

Gatov, Vasili, „Russia’s Stalinist Diplospeak“, The Daily Beast, 26 iul. 2015.

Gherasimov, Valeri, „Tsennost’ nauki v predvidenii“, *Voieno-promişlenii kur’ier*, 26 feb. 2013.

Gilani, Zafar, J. Crowcroft, „The Implications of Twitterbot Generated Data Traffic on Networked Systems“, *SIGCOMM Posters and Demos*, Cambridge, UK, august 2017.

Giles, Keir, „Russia's «New» Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power“, Chatham House, London, martie 2016.

Gorodnichenko, Iuri, T. Pham, O. Talavera, *Social media, sentiment and public opinions: Evidence from #Brexit*, School of Management, Swansea University, 2017.

Gotfried, Jeffrey, E. Shearer, „News Use Across Social Media Platforms 2016“, Pew Research Center, Washington, D.C., 26 mai 2016.

Granoveter, Mark, „The Strength of Weak Ties“, *Journal of Sociology*, vol. 78, nr. 6, London, 1973, pp. 1360–1380.

Grimme, Christian, M. Preuss, L. Adam, H. Trautmann, „Social Bots: Human-Like by Means of Human Control?“, *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017.

Gu, Lion, V. Kropotov, F. Iaroşkin, *The Fake News Machine: How Propagandists Abuse the Internet and Manipulate the Public*, Trend Micro, 2017.

Habermas, Jürgen, „Speech to the International Communication Association“, *Der Standard*, 10, 11 mar. 2006.

Helbing, Dirk, B. Frey, E. Hafen, „Will Democracy Survive Big Data and Artificial Intelligence?“, *Scientific American*, 25 feb. 2017.

Hoffman, Frank G., *The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, dec. 2007.

Hofstadter, Richard, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Harvard University Press, 1996.

Holmstrom, M., „The Narrative and Social Media“, *Defence Strategic Communication*, Centrul NATO, vol. 1, nr. 1, iarna 2015.

Howard, Philip, „Social Media, News and Political Information during the US Election: Was Polarizing Content Concentrated in Swing States?“, Internet Institute, Oxford, 28 sept. 2017.

———————, „10 Things you wish you didn't know about elections (and what to do about them)“, *Social Sciences*, Oxford University, martie 2017.

Huckle, Steve, M. White, „Fake news: a technological approach to proving the origins of content, using blockchains“, *Big Data*, vol. 5, nr. 4, 2017,

pp. 356–371.
Iakimova, Milena, D. Vatsov, „Anti-Democratic Propaganda in Bulgaria. News Websites and Print Media: 2013–2016“, Eurozine, 2017.
Incapsula, Bot Traffic Report, 2015.
Jackson, Daniel (ed.), *EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign. Early refections from leading UK academics*, Centre for the Study of Journalism, Culture and Community, Bournemouth University, iunie 2016.
Jolley, Daniel, K. Douglas, „The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions“, *PLoS*, vol. 9, nr. 2, 2014.
Janda, Jakub, V. Víchová, *The Kremlin's hostile influence in the Czech Republic: The state of play*, Institutul Varşovia, 10 aug. 2017.
Kahan, Dan, E. Peters, E. Dawson, P. Slovic, „Motivated Numeracy and Enlightened Self-Government“, *Behavioural Public Policy*, nr. 307, 2013, pp. 54–86.
Kennan, George F., „Two Hundred Years of American Policy: The United States and the Soviet Union, 1917–1976“, *ForeignAffairs*, iulie 1976.
King, Gary, J. Pan, M. Roberts, „How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction, not Engaged Argument“, *American Political Science Review*, vol. 3, nr. 111, 2017, pp. 484–501.
Kiss, Álmos Péter (ed.), *Asymmetric Warfare: Conflict of the Past, the Present, and the Future*, Dialóg Campus, Budapesta, 2017.
Klimburg, Alexander (ed.), *National Cyber Security Framework Manual*, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn, 2012.
Kulakov, Andrei (ed.), *Words and Wars: Ukraine facing Kremlin propaganda*, NGO Internews Ukraine, Kiev, 2017.
Levinson, Paul, *McLuhan in an Age of Social Media*, Connected Editions, 2015.
Lucas, Edward, P. Pomerantsev (eds), *Winning the Information War: Techniques and Counter-Strategies in Russian Propaganda*, Centrul pentru Analiza Politicilor Europene (CEPA), Washington, D.C., august 2017.
Lutsevych, Orysia, *Agents of the Russian World Proxy Groups in the Contested Neighbourhood*, Chatham House, aprilie 2016.

Maddock, Jim, *Characterizing Online Rumoring Behavior Using Multi-Dimensional Signatures*, Washington University, 2015.

Marsh, Cristopher, *Developments in Russian Special Operations: Russia's Spetznaz, SOF and Special Operations Forces Command*, Canadian Special Operations Forces Command, Ottawa, 2017.

Marwick, Alice, R. Lewis, „Media Manipulation and Disinformation Online", Data & Society Research Institute, 2017.

McDermott, Roger N., „Does Russia's «Hybrid War» Really Exist?", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 12, nr. 103, iunie 2013.

———————, *Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum*, Centrul Internaţional pentru Apărare şi Securitate, Tallinn, septembrie 2017.

Messing, Solomon, S. Westwood, „Selective exposure in the age of social media", *Communication Research*, vol. 41, nr. 8, 2014, pp. 1042–1063.

Metzger Miriam, A. Flanagin, R. Medders, „Social and Heuristic Approaches to Credibility Evaluation Online", *Journal of Communication*, vol. 60, nr. 3, august 2010, pp. 413–439.

Mitchell, Amy, J. Gottfried, K. Matsa, „Millenials and Political News: Social Media – the Local TV for the Next Generation?", Pew Research Center, 1 iun. 2015.

Mitrohin, Nicolai, „Infiltration, instruction, invasion: Russia's war in the Donbass", *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War în Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 219–250.

Monod, Jean-Claude, „Vérité de fait et opinion politique", *Esprit*, 10 (438), oct. 2017.

Mønsted Bjarke, P. Sapieżyński, E. Ferrara, S. Lehmann., „Evidence of complex contagion of information in social media: An experiment using Twitter bots", *PLoS One*, 22 sept. 2017.

Moore, Martin, *Tech Giants and Civic Power*, Centre for the Study of Media, Communication and Power, King's College London, aprilie 2016.

———————, G. Ramsay, *UK media coverage of the 2016 EU Referendum campaign*, CSMCP, King's College London, mai 2017.

Neudert, Lisa-Maria, B. Kollanyi, P.N. Howard, *Junk News and Bots during the German Parliamentary Election: What are German Voters Sharing*

over Twitter?, Institutul Internet, Oxford, 19 sept. 2017.
Newman, Nic, D. Levy, R. Nielsen, N. Newman, *Reuters Institute Digital News Report 2015*, Institutul Reuters pentru Studiul Jurnalismului, 2015.
———————, *Digital News Project 2017*, Institutul Reuters, 2017.
Nye Jr., Joseph S., „How Sharp Power Threatens Soft Power“, *ForeignAffairs*, 24 ian. 2018.
O’Brien, Thomas Nicholas, *Russian Roulette: Disinformation in the US Gouvernment and News Media*, South California University, 1989.
O’Hanlon, Michael E., *Beyond NATO: a new security arhitecture for Eastern Europe*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2017.
Oliver, J. Eric, T.J. Wood, „Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion“, *American Journal of Political Science*, vol. 58, nr. 4, 2014, pp. 952–966.
Osipian, A., „Historical myths, Enemy images and regional identity in the Donbass Insurgency“, *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Russian Media and the War in Ukraine*, vol. 1, nr. 1, 2015, pp. 109–141.
Ostermann, Christian F. (ed.), *New Evidence on the End of the Cold War*, Cold War International History Project, buletinul nr. 12/13, 2001, Centrul Wilson.
Pavlovsky, Gleb, „Russian Politics Under Putin: The System Will Outlast the Master“, *ForeignAffairs*, mai/iunie 2016.
Persily, Nathaniel, „Can Democracy Survive the Internet?“, *Journal of Democracy*, vol. 28, nr. 2, apr. 2017, pp. 63–78.
Petrov, Nikita, „Don’t Speak, Memory“, *ForeignAffairs*, ian./feb. 2018.
Pew Research, *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*, mai 2017.
Pikulicka-Wilzewska, Agnieszka, R. Sakwa, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations, Bristol, 2015.
Pomerantsev, Peter, „Putin’s Rasputin“, *London Review of Books*, vol. 33, nr. 20, 20 oct. 2011.
———————, *Russia: A Postmodern Dictatorship?*, Institutul Legatum, Londra, 2013.

———————, M. Weiss, „The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money“, *The Interpreter*, Institute of Modern Russia, 22 nov. 2014.

Postnikova, Elena, *Agent of Influence: Should Russia's RT Register as a Foreign Agent?*, Consiliul Atlantic, Washington, D.C., august 2017.

Pynnöniemi, Katri, A. Rácz (eds), *Fog of Falsehood. Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Institutul Finlandez pentru Relaţii Internaţionale, Helsinki, 2016.

Qiu, Xiaoyan, D. Oliveira, A. Flammini, „Limited individual attention and online virality of low-quality information“, *Nature Human Behaviour*, vol. 1, nr. 132, 2017.

Quattrociocchi, Walter, „How does mis-information spread online?“, *World Economic Forum Blog*, 14 ian. 2016.

Radnitz, Scott, P. Underwood, *Is Belief in Conspiracy Theories Pathological? A Survey Experiment on the Cognitive Roots of Extreme Suspicion*, Cambridge University Press 2015.

Raines, Thomas, M. Goodwin, D. Cutts, *Europe's Political Tribes Exploring the Diversity of Views Across the EU*, Chatham House, decembrie 2017.

Raymond, Eric Steven, *The Cathedral and the Bazaar*, 2001.

Richards, Jason, „Denial-of-Service: The Estonian Cyberwar and Its Implications for U.S. National Security“, *International Affairs Review*, nr. 18, 2009.

Ruiz, Monica. M., „A Shift in Russian Doctrine“, *Diplomaatia*, Tallinn, nr. 168, aug. 2017.

Rutland, Peter, „The Pussy Riot affair: gender and national identity in Putin's Russia“, *Nationalities Papers*, vol. 42, nr. 4, iulie 2014.

Savranskaya, Svetlana, T. Blanton, „NATO Expansion: What Gorbachev Heard“, *National Security Archive*, 12 dec. 2017.

Schnaufer, Tad A., „Redefining Hybrid Warfare: Russia's Non-linear War against the West“, *Journal of Strategic Security*, vol. 10, nr. 1, 2017, pp. 17–31.

Shea, Timothy, „Post-Soviet Maskirovka, Cold War Nostalgia, and Peacetime Engagement“, *Military Review*, vol. 82, nr. 3, 2002, pp. 63–67.

Sillanpää, Antti (coord.), *The Moldovan Information Environment, Hostile Narratives, and their Ramifications*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga, iul. 2017.

Smolenová, Ivana, *The Pro-Russian Disinformation Campaign in the Czech Republic and Slovakia*, Institutul pentru Studii de Securitate, Praga, iunie 2015.

Snyder, Timothy, „Putin’s New Nostalgia“, *The New York Review of Books*, 10 nov. 2014.

—————————, „When Stalin was Hitler’s ally“, Eurozine, 8 mai 2015.

Starbird, Kate, *Examining the Alternative Media Ecosystem through the Production of Alternative Narratives of Mass Shooting Events on Twitter*, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, Washington University, 2017.

—————————, „Information Wars: A Window into the Alternative Media Ecosystem“, Medium, 15 mar. 2017.

—————————, J. Maddock, M. Orand, P. Achterman, R. Mason, *Rumors, False Flags, and Digital Vigilantes: Misinformation on Twitter after the 2013 Boston Marathon Bombing*, Washington University, 2014.

Stevens, J.A., H.S. Marsh, „Surprise and Deception in Soviet Military Thought,“ *Military Review*, iulie 1982, pp. 25–35.

Sunstein, Cass, S. Suarez, S. Lazzaro, *How People Update Beliefs about Climate Change: Good News and Bad News*, Harvard Law School, 2016.

Thomas, Kurt, C. Grier, V. Paxson, *Adapting Social Spam Infrastructure for Political Censorship*, California University, aprilie 2012.

Thomas, T.L., „Russia’s information warfare strategy: can the nation cope in future conflicts?“, *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 27, nr. 1, 2014.

Tismăneanu, Vladimir, „Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruieşte absolutismul putinist“, Contributors, 18 mar. 2015.

Uberti, David, „The real history of fake news“, *Columbia Journalism Review*, 5 dec. 2016.

Umland, Andreas, „Fascist Tendencies in Russian Higher Education: The Rise of Aleksandr Dughin and the Faculty of Sociology of Moscow State“, *Heldref Publications*, Washington, 2009.

Vosoughi, Soroush, S. Aral, „The spread of true and false news online“, *Science*, vol. 359, nr. 6380, pp. 1146–1151, martie 2018.

Wardle, Claire, D. Hossein, *Information Disorder. Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*, Consiliul Europei, Strasbourg, octombrie 2017.

White, Aidan (ed.), *Ethics in the News. EJN Report on Challenges for Journalism in the Post-truth Era*, Ethical Journalism Network, London, 2017.

Wilson, Keith M., „The Protocols of Zion and the Morning Post, 1919–1920“, *Patterns of Prejudice*, vol. 19, nr. 3, 1985, pp. 5–14.

Woolley, Samuel, „Automating power: Social bot interference in global politics“, *First Monday*, vol. 21, nr. 4, 2016.

Woolley, Samuel, P. Howard, „Social Media, Revolution, and the Rise of the Political Bot“, în Romy Frolich, Piers Robinson (eds), *Routledge Handbook or Media, Conflict and Security*, Routledge, London, 2016.

Wormser, Gérard, „Facebook and the revolt of the democratic elites“, Eurozine, 27 nov. 2017.

Arhive, documente oficiale

Arhivele Naţionale ale SUA, „JFK Assassination Records – 2017 Additional Documents Release“.

———————, „The National Security Council Report: United States Objectives and Programs for National Security (NSC 68)“, 14 apr. 1950, History and Public Policy Program Digital Archive.

Comitetul Executiv Naţional al PSD, „Rezoluţie“, 17 nov. 2017.

Congresul SUA, Comisia pentru Informaţii a Senatului SUA, Comisia pentru Informaţii a Camerei Reprezentanţilor, „Facebook, Google and Twitter Executives on Russian Election Interference“, *C-Span*, 1 nov. 2017.

Congresul SUA, Comisia pentru Relaţii Externe a Senatului SUA, „Putin’s Asymetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for US National Security“, Washington, DC, ianuarie 2018.

Consiliul Naţional pentru Informaţii al SUA, „Background to «Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections»: The Analytic Process and Cyber Incident Attribution“, 6 ian. 2017.

Consiliul Uniunii Europene, „List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine“, 17 mar. 2014.

Parlamentul European, „Rezoluţia Parlamentului European din 23 noiembrie 2016 referitoare la comunicarea strategică a UE pentru a contracara propaganda părţilor terţe împotriva sa“ (2016/2030(INI)).

Parlamentul Marii Britanii, Comisia pentru Informaţii şi Securitate, „Raportul anual 2016–2017“, 20 dec. 2017.

Parlamentul Marii Britanii, Comisia pentru Mediul digital, Cultură, Media şi Sport, „Ancheta privind fake news“, 2017–2018.

Parlamentul Marii Britanii, „Depoziţia WikiMedia în faţa Comisiei de anchetă privind ştirile false“ (FNW0058).

Wilson Center, Arhiva Mitrohin.

Wilson Center, „George F. Kennan on Organizing Political Warfare“, 30 apr. 1948, History and Public Policy Program Digital Archive.